UDK 343
p.p. 1-526

ISSN 2831-0144 (Print)

ISTRAŽIVAČKI CENTAR BANJA LUKA

ZBORNIK RADOVA

Sa 16. međunarodne naučno-stručne konferencije

DJECA I MALOLJETNICI U KAZNENOM PRAVU

God./Vol. XVI • Br./No. XVI • Banja Luka, april 2025.

NARODNA SKUPŠTINA REPUBLIKE SRPSKE
MINISTARSTVO PRAVDE REPUBLIKE SRPSKE
UDRUŽENJE PRAVNIKA REPUBLIKE SRPSKE
SRPSKO UDRUŽENJE ZA KRIVIČNOPRAVNU TEORIJU I PRAKSU

ZBORNIK RADOVA

Sa 16. međunarodne naučno-stručne konferencije

„DJECA I MALOLJETNICI U KAZNENOM PRAVU“

Banja Luka
24. i 25. aprila 2025. godine

„DJECA I MALOLJETNICI U KAZNENOM PRAVU“

ISSN 2831-0144 (Print) ISBN 978-99976-800-8-2
UDK: 343 p.p.1-526

Izdavači:
Ministarstvo pravde Republike Srpske
Trg Republike Srpske 1, 78000 Banja Luka, Republika Srpska
www.vladars.rs, mpr@mpr.vladars.rs
Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu
Kraljice Natalije 45, 11000 Beograd, Republika Srbija
www.skup.org.rs, sukp@sezampro.rs
Javna ustanova Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj
Bulevar Stepe Stepanovića 60, Banja Luka, Bosna i Hercegovina
sekretar@rs.cest.gov.ba, www.rs.cest.gov.ba

Za izdavače:
Miloš Bukejlović, ministar pravde
akademik prof. dr Stanko Bejatović, predsjednik Udruženja
Slobodan Zec, direktor Centra

Glavni i odgovorni urednik:
akademik prof. dr Miodrag N. Simović

Recenzentski odbor:
akademik prof. dr Stanko Bejatović
akademik prof. dr Miodrag N. Simović
prof. dr Ljubinko Mitrović

Tehničko uređenje:
Sretko Bojić

Štampa:
Grafomark, Laktaši

Za štampariju
Jelena Milinčić

Tiraž:
100 primjeraka

Zbornik u punom tekstu dostupan na: www.sukp.org.rs;
https://doisrpska.nub.rs/index.php/ZCEST

Naučni odbor:

akademik prof. dr Igor Leonidevič Trunov, Moskovski državni Univerzitet kulture i umjetnosti (MGUKI)
prof. dr Milan Škulić, Ustavni sud Srbije i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
prof. dr Borislav Petrović, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, profesor emeritus
prof. dr Dragan Jovašević, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, profesor emeritus
prof. dr Velimir Rakočević, Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici
prof. dr Igor Vuletić, Pravni fakultet Sveučilišta „Josip Juraj Strossmayer“ u Osijeku
prof. dr Vid Jakulin, Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani
prof. dr Elek Balázc, Pravni fakultet Univerziteta u Debrecenu
prof. dr Vladimir Simović, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine

Organizacioni odbor:

akademik prof. dr Stanko Bejatović
dr Nenad Stevandić
Miloš Bukejlović
Slobodan Zec
akademik prof. dr Miodrag Simović
akademik prof. dr Vitomir Popović
prof. dr Ljubinko Mitrović
doc. dr. Milimir Govedarica
prof. dr Veljko Turanjanin

Sadržaj:

MATERIJALNO KRIVIČNO PRAVO

МАЛОЛЕТНИ УЧИНИОЦИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНЕ ВАСПИТНЕ МЕРЕ (НОРМА И ИСКУСТВА ПРИМЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ) 8

Академик проф. др Станко Бејатовић
JUNIAN CRIMINAL OFFENDERS AND EXTRA-INSTITUTIONAL, EDUCATIONAL MEASURES (NORMS AND EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA) 31

КРИВИЧНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДЈЕТЕТА У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ 32

Проф. др Вељко Икановић
CRIMINAL LAW POSITION OF THE CHILD IN CONFLICT WITH THE LAW IN THE REPUBLIC OF SRPSKA 46

MALOLJETNIČKE KRIVIČNE SANKCIJE U UPOREDNOM ZAKONODAVSTVU 48

Ljubinko Mitrović, Miloš Bukejlović
JUVENILE CRIMINAL SANCTIONS IN COMPARATIVE LEGISLATION 73

NEKA PITANJA POLOŽAJA MALOLJETNIKA U AMERIČKOM PRAVNOM PORETKU 74

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović, Prof. dr Vladimir M. Simović
SOME ISSUES OF THE STATUS OF JUVENILES IN THE AMERICAN LEGAL SYSTEM 92

JUVENILES IN EU CRIMINAL LAW: COMPARATIVE PERSPECTIVES AND CHALLENGES 93

Prof. dr Veljko Turanjanin
MALOLETNICI U KRIVIČNOM PRAVU EVROPSKE UNIJE: UPOREDNOPRAVNE PERSPEKTIVE I IZAZOVI 120

MJERE UPOZORENJA I USMJERAVANJA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU I PRAKSI U BOSNI I HERCEGOVINI 121

Prof. dr. Vedad Gurda
WARNING AND GUIDANCE MEASURES IN JUVENILE CRIMINAL LAW AND PRACTICE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA 136

DJECA KAO ŽRTVE I IZVRŠIOCI KRIVIČNIH DJELA NASILJA U PORODICI 137

Prof. dr Mile Šikman
CHILDREN AS VICTIMS AND PERPETRATORS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE 151

CYBER KRIMINAL I PRAVA DJECE U DIGITALNOM OKRUŽENJU: ANALIZA PRAVNOG OKVIRA EVROPSKE UNIJE 152

Prof. dr Ajna Jodanović, Prof. dr Marina M. Simović
CYBERCRIME AND CHILDREN'S RIGHTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: ANALYSIS OF THE EUROPEAN UNION'S LEGAL FRAMEWORK 168

DIGITALNO NASILJE NAD MLADIMA 170
Prof. dr Tamara Marić
DIGITAL VIOLENCE AGAINST YOUTH 183

UBISTVO DJETETA KAO OBLIK TEŠKOG UBISTVA U SAVREMENOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU 185
Prof. dr Marina M. Simović
MURDER OF A CHILD AS A FORM OF AGGRAVATED MURDER IN MODERN CRIMINAL LEGISLATION 196

У ИШЋЕКИВАЊУ НОВОГ ЗАКОНОДАВНОГ РЕШЕЊА КАО ОДГОВОРА НА ДИНАМИКУ И СТРУКТУТУ КРИМИНАЛИТЕТА МАЛОЛЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ 197
Др Ивана Стевановић
IN EXPECTATION OF NEW LEGISLATIVE SOLUTIONS IN RESPONSE TO THE DYNAMICS AND THE STRUCTURE OF JUVENILE DELINQUENCY IN THE REPUBLIC OF SERBIA 214

PROVISIONS ON JUVENILES IN HUNGARIAN CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE LAW 215
Prof. dr Elek Balázs, Prof. dr Gál László István
ОДРЕДБЕ О МАЛОЉЕТНИЦИМА У МАЂАРСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ И КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ 225

KAZNA MALOLJETNIČKOG ZATVORA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU CRNE GORE 226
Dr Darko Radulović, Dijana Radulović
JUVENILE PRISON SENTENCE IN THE JUVENILE CRIMINAL LEGISLATION OF MONTENEGRO 241

ODGOVORNOST RODITELJA ZA DJELA MALOLJETNIKA – GRAĐANSKOPRAVNI I KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT 242
Doc.dr Jelena Đurišić, Mr Ivana Jabučanin
RESPONSIBILITY OF PARENTS FOR ACTS OF MINORS – CIVIL AND CRIMINAL ASPECT 255

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ КАО КРИВИЧНОПРАВНА МЕРА ДРЖАВНЕ РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ (ИСКУСТВА ПРИМЕНЕ НА ПРОСТОРУ ВИШЕГ СУДА У ШАПЦУ) 256
Биљана Боровчанин, Ненад Боровчанин
EDUCATIONAL ORDERS AS A CRIMINAL-LEGAL MEASURE OF STATE REACTIONTO JUVENILE DELINQUIRY (EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION IN THE PREMISES OF THE HIGHER COURT IN ŠAPC) 270

(НЕ)МОГУЋНОСТ ПРИМЕНЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА КАО ЖРТВЕ У КРИВИЧНОМ МАТЕРИЈАЛНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 271
Милевка Миленковић
(IN)POSSIBILITY OF IMPLEMENTING THE BEST INTEREST OF THE CHILD AS A VICTIM IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA 290

KRIVIČNO PROCESNO PRAVO

НАЧЕЛО ОПОРТУНИТЕТА КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА У ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА - АКТУЕЛНО СТАЊЕ И МОГУЋЕ НОВЕЛЕ.....291
Проф. др Милан Шкулић
THE PRINCIPLE OF OPPORTUNITY OF CRIMINAL PROSECUTION IN PROCEEDINGS AGAINST MINORS – CURRENT STATUS AND POSSIBLE AMENDMENTS.....322

INDICIJALNI DOKAZ – DOKAZIVANJE INDICIJAMA.....324
Prof. dr Mile Matijević, Vuković Mladen
INDICATIVE EVIDENCE – PROOF BY INDICATIONS.....334

ПОДРШКА МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА ЖРТВАМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У СУДСКИМ ПОСТУПЦИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....335
Проф. др Александар Фалаџић
SUPPORT TO WITNESSES, VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE, WHO ARE MINORS IN THE PROSECUTOR'S OFFICES AND COURTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA.....351

КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ЗА КРИВИЧНО ДЕЛО ТРГОВИНА ЉУДИМА УЧИЊЕНО ПРЕМА МАЛОЛЕТНОМ ЛИЦУ ОД СТРАНЕ РОДИТЕЉА.....352
Проф. др Младен Јеличић
CHARACTERISTICS OF CRIMINAL PROCEEDINGS FOR THE CRIMINAL OFFENCE OF HUMAN TRAFFICKING COMMITTED TO A MINOR BY A PARENT.....373

MALOLJETNIČKO PRAVOSUĐE I TUŽILAČKA DISKRECIJA U POREDBENOM SVJETLU – NAČELO OPORTUNITETA KRIVIČNOG GONJENJA PREMA MALOLJETNICIMA U UPOREDNOM PRAVU.....374
Filip Novaković
JUVENAL JUSTICE AND PROSECUTORIAL DISCRETION IN A COMPARATIVE LIGHT - THE PRINCIPLE OF OPPORTUNITY IN CRIMINAL PROSECUTION AGAINST JUVENILE OFFENDERS IN COMPARATIVE LAW.....393

ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИХ ОШТЕЋЕНИХ У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....394
Тамара Радовић
THE POSITION OF JUVENILE VICTIMS IN THE CRIMINALPROCEDURAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....405

OSTALE KRIVIČNOPRAVNE NAUKE

ПОЈАМ И ОДЛИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ.....406
Др Николина Грбић Павловић
THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF JUVENILE DELINQUECTION.....421

DETE KAO ŽRTVA I KAO IZVRŠILAC U KAZNENOM PRAVU 422
Prof. dr Zoran Pavlović
CHILD AS VICTIM AND PERPETRATOR IN CRIMINAL LAW 433

INICIJACIJE MLADIH U KRIMINALNE GRUPE 434
Dr Nebojša Macanović
INITIATIONS OF YOUNG PEOPLE INTO CRIMINAL GROUPS 444

PROGRAMI PSIHOSOCIJALNIH INTERVENCIJA ZA MALOLJETNE POČINIOCE KRIVIČNIH DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ..... 446
Prof. dr med. Nera Zivlak-Radulović
PSYCHOSOCIAL INTERVENTION PROGRAMS FOR JUVENILE OFFENDERS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA 461

„*CYBER* PROSJAČENJE“ KAO OBLIK DJEČJEG RADA 463
Prof. dr. sc. Jasmina Bešlagić, Merisa Nesimović, BA
„*CYBER BEGGING*“ AS A FORM OF CHILD LABOR..... 479

UZROCI I POSLJEDICE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE..... 480
Prof. dr Adnan Pirić
CAUSES AND CONSEQUENCES OF JUVENILE DELIVERANCE..... 496

УЛОГА ПОРОДИЦЕ, ШКОЛЕ И ДРУШТВЕНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ МАЛОЉЕТНИЧКОГ ПРЕСТУПНИШТВА..... 497
Адвокат др Горан Филипић
THE ROLE OF THE FAMILY, SCHOOL, AND COMMUNITY IN THE PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY..... 506

ДЕЦА И МАЛОЛЕТНИЦИ КАО СУБЈЕКТИ У ПРЕКРШАЈНОМ ПОСТУПКУ 507
Горица Секулић, Леонида Поповић
CHILDREN AND JUVENILES AS SUBJECTS IN MINORITY PROCEEDINGS..... 524

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625008B UDK. 343.915:340.13-053.2/.6(497.11)

МАЛОЛЕТНИ УЧИНИОЦИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНЕ ВАСПИТНЕ МЕРЕ (НОРМА И ИСКУСТВА ПРИМЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ)

Академик проф. др Станко Бејатовић

Редовни проф. Правног факултета, председник Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу и председник Управног одбора Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду

Апстракт: *Више је специфичности које је донео Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије из 2005.год., којим је започет рад на реформи њеног малолетничког кривичног права. Међу њима посебно место заузима нормирање ванинституционалних васпитних мера као кључне групе кривичних санкција предвиђених за малолетне учиниоце кривичних дела. Такав приступ законодавца овој категорији кривичних санкција код малолетних учинилаца кривичних дела резултат је, сасвим исправног става законодавца да ванинституционалне мере и санкције (васпитни налози, мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора) треба да буду основни инструменти кривичноправне реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела. Међутим, и поред своје пуне криминално -политичке оправданости примена појединих васпитних мера овог карактера још увек није доживела очекивања законодавца и стручне јавности.*

Кључне речи: *реформа, малолетничко кривично право, малолетник, васпитне мере, малолетничка делинквенција, ванинституционалне мере, оштећени, орган старатељства, судски укор, посебне обавезе*

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

Васпитне мере су једне од три врсте кривичних санкција које могу бити изречене малолетним учиниоцима кривичних дела.[1] Обзиром на чињеницу да су то је једине кривичне санкције које се могу изрећи млађим малолетним лицима а по правилу се изричу и старијим малолетницима јер се према истим само изузетно може изрећи и казна малолетничког затвора може се закључити да су васпитне мере, сасвим оправдано, кључне кривичне санкције код

[1] Обрадовић, Д. Ванинституционалне васпитне мере (норма и досадашња искуства примене), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.,стр.356.

малолетних учинилаца кривичних дела[2]. Овакав приступ законодавца овим кривичноправним мерама државне реакције на малолетничку делинквенцију у складу је са криминално-политичким разлозима њиховог нормирања како у важећем малолетничком кривичном праву Републике Србије тако и у малолетничком кривичном праву уопште.[3] Уз ово, из истих ових разлога поклањање тако велике пажње овим кривичноправним инструментима државне реакције на малолетничку делинквенцију је и једно од кључних обележаја које је у Републици Србији донео процес реформе малолетничког кривичног права . Подсећања ради и овде треба истаћи да је процес реформе малолетничког кривичног права у Републици Србији започет радом на доношењу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. год. (ЗМУКД)[4]. Реч је о законском тексту којим се, сасвим оправдано, на посебан начин-кодификовано, а не у оквиру КЗ, ЗКП и Закона о извршењу кривичних санкција регулише кривичноправна проблематика малолетних учинилаца кривичних дела.[5] Бројне су новине које је донео овај законски текст а једна од кључних је његов став да ванинституционалне кривичноправне мере (васпитни налози, мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора)[6] треба да буду основни инструменти реакције надлежних државних органа (јавних тужилаштава и судова) према малолетним учиниоцима кривичних дела.

Када је реч о општим напоменама ове категорије кривичноправних мера државне реакције на малолетничку делинквенцију а имајући у виду чињеницу да оне припадају категорији кривичних санкција као најтеже врсте

---

[2] Стевановић, И-Вујић, Н. Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство, У: ``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди ,норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.,стр.278.

[3] Окриминално-политичким разлозима оваквог третмана васпитних мера на малолетничку елинквенцију уопште види: Шкулић, М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, ЈП ``Сл. Гласник``, Београд,2020.

[4] ``Сл. гласник РС``, бр.,85 /2005.

[5] Соковић, С., Бејатовић, С., Малолетничко кривично право, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.,стр.57.

[6] Под ванинституционалним кривичноправним мерама реакције на малолетничку делинквенцију треба подразумевати све оне кривичнправне мере које могу бити примењене према малолетнику због извршеног кривичног дела а које не захтевају, због своје природе и садржине, смештај малолетника у одређену заводску или другу сличну установу инстутционалног карактера (Види: Бејатовић, С. Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени-сличности и разлике), У: ``Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018.,стр.17).

кривичноправних мера државне реакције на малолетничку деинквенцију пажњу заслужује и чињеница да оне имају неколико карактеристика својствених кривичним санкцијама уопште без обзира о којој њиховој врсти је реч. Кључне међу њима су три.То су:

Прво, за све кривичне санкције које се примењују према малоленицима, а тиме и за васпитне мере ванинституционалног карактера важи начело законитости садржано у чл.1.КЗ. Према истом малолетнику не може бити изречена казна (малолетнички затвор) или друга кривична санкција за дело које пре него што је учињено законом није било одређено као кривично дело, нити му се може изрећи казна малолетничког затвора или друга кривична санкција (у овом контексту посматрано васпитна мера ванинституционалног карактера) која законом није била прописана пре него што је кривично дело учињено;

Друго, предње наведене кривичне санкције , што значи и васпитне мере ванинституционалног карактера, могу се, под условима које прописује ЗМУКД, изрећи и неким другим категоријама учинилаца кривичних дела (млађем пунолетном лицу).[7]

Треће, заједничка је сврха васпитних мера и казне малолетничког затвора и она се најпре мора посматрати у вези са општом сврхом кривичних санкција прописаном у чл. 4.ст.2. КЗ, то је сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством, с извесним специфичностима које се тичу малолетника. Сходно овом, у оквиру опште сврхе кривичних санкција из чл.4. ст.2.КЗ сврха кривичних санкција према малолетницима је да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитавање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу (ст.1.чл.10. ЗМУКД). Имајући у виду чињеницу да је у ст. 2. овог чл. посебно прописана сврха малолетничког затвора јасно је да се сврха кривичних санкција према малоленицима из ст.1.чл.10. ЗМУКД односи пре свега на васпитне мере. Ово тим пре што је у ст.2. овог чл. посебно прописана сврха малолетничког затвора. Сходно ово неколико је особеност сврхе васпитних мера уопште а тиме и оних ванинституционалног карактера.То су:

Прво, сврха примене васпитних мера је превасходно да се њима утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника и на васпитање и правилан развој његове личности. Овако прописана сврха је у складу са основним ставом друштва као целине када су у питању малолетници уопште а то је да се јачању личне одговрности малолетника придаје све већи значај и настојању да малолетнк што пре прихвати одговорност за своје поступке а што треба да се постигне на различите начине. Пре свега васпитањем које обухвата бројне методе и поступке који доприносе обликовању личности што се предузима

[7] Види чл.40 и 41. ЗМУКД

како у породици тако и школи, али и у посебним установама у којима се васпитање остварује и применом васпитних мера. Слично је и са усмеравањем у правцу ``правилног развоја`` које се постиже упућивањем малолетника на повезивање личних с општим интересима;

Друго, поред прописивања опште сврхе васпитних мера законодавац је навео и средства помоћу којих се она остварује. Према ставу законодавца то се чини надзором, пружањем заштите и помоћи, обезбеђењем општег и стручног оспособљавања, што зависи пре свега од врсте васпитне мере;

Треће, крајњи циљ предузимања свих предње наведених мера је реинтеграција малолетника у друштвену заједницу;

Четврто, обзиром на предње изнесену сврху и средства чијом се употребом она остварује, код васпитних мера, као и код васпитних налога тежиште је на специјалној превенцији. Међутим, као и код васпитних налога и поред тога шти директно из саме законске норме то не произилази, нетреба занемарити ни генеално-превентивну функцију васпитних мера. Она посебно долази до изражаја код васпитних мера које подразумевају лишење слободе малолетника. Затим, ту је и чињеница да се ради о релативно неодређеном трајању мера што заједнички посматрано не може да буде без утицаја на потенцијалне учиниоце.[8]

2. ВРСТЕ ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНИХ ВАСПИТНИХ МЕРА И ЊИХОВА ОПШТА ОБЕЛЕЖЈА

Када је реч о врстама ванинституционалних васпитних мера у малолетничком кривичном праву Републике Србије онда ту је пре свега чињеница постојања њихове две категорије с тим да поред ванинституционалних васпитних мера постоје и институционалне васпитне заводске мере.[9] Критеријум њиховог разликовања је како њихова тежина тако и оквирни критеријуми њиховог изрицања. Сходно овим критеријумима следеће су категрије-врсте ванинстицоналних васпитних мара.То су:

Прво, мере упозорења и усмеравања у које спадају судски укор и посебне обавезе (десет врста посебних обавеза).[10] Ова категорија васпитних

---

[8] Стевановић, И., Ванинституционалне мере и други инструменти реакције на малолетничку делинквенцију и малолетничко кривично законодавство (испуњена очекивања или не), У: ``Ванининституциналне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитвно казнено законодавство (испуњена очекивања или не?), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.,стр.87.

[9] Реч је и најтежој категорији-врсти васпитних мера-заводским васпитним мерама (упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом, упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање).

[10] Појединачно посматрано то су да се малолетник: извини оштећеном; да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао; да редовно похађа школу или не изостаје са посла; да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима; да се, без накнаде, укључи у рад

мера према малолетном учиниоцу кривичних дела изриче се када је потребно и довољно таквим мерама утицати на личност малолетника и његово понашање. Сходно овом до изрицања ове категорије ванинституциналних васпитних мера треба да дође у оним кривичним случајевима малолетника када се на основу околности везаних за личност малоленика, врсту и тежину кривичног дела и околности везаних за његово извршење процени да се сврха може постићи самим васпитањем малолетника. Односно када је стање малолетникове личности и његово понашање такво да не захтева не само ни делимично ни потпуно издвајање малолетника из средине у којој је до тада живео већ ни његово трајније васпитање. Сходно овом, судси укор као најблажа ванинституционална васпитна мера се изриче ако се из односа малолетника према учињеном кривичном делу и његове спремности да убудуће не чини кривична дела може закључити да га је довољно само прекорити и приликом његовог изрицања суд малолетнику указује на неприхватљивост његовог поступка и предочава му да му може бити изречена друга санкција ако поново учини кривично дело. И поред тога што то изричито не произилази из одредбе чл.13.ЗМУКД која је посвећана овој мери неспорно је да изрицање мере долази у обзир ако је кривично дело учињено из непромишљености или лакомислености[11]

Другу категорију-врсту васпитних мера ванинституционалног карактера чине васпитне мере појачаног надзора и у исту спадају: појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или стараоца, појачан надзор у другој породици, појачан надзор од стране органа старатељства, појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника (чл.11.ст. 1.тач.2. ЗМУКД). До изрицања ове категорије васпитних мера треба да дође у случајевима када је према малолетном учиниоцу кривичног дела потребно предузети трајније мере уз одговорајући стручни надзор и помоћ а истовремено није потребно и његово потпуно одвајање из средине у којој је малолетник до тада живео. Сходно овом, једна од кључних карактеристика ове категорије васпитних мера јесте да оне не подразумевају потпуно одвајање малоленика из средине у којој се до тада налазио. Делимичан изузетак од овог општег првила ових мера је мера појачаног надзора у другој породицу. У складу

хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; да се укључи у одређене спортске активности; да се подвргне одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога; да се укључи у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту и да поступа по програмима рада који су за њега сачињени у тим установама; да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите којима се проверава одређено знање; да не може да напусти место пребивалишта или боравишта, без сагласности суда и посебног одобрења органа старатељства.

[11] Перић, О., Коментар закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштиту малолетних лица, ЈП ``Сл.гласник``, Београд, 2007., стр.38.

са овим обележјем ове категорије васпитних мера произилази и то да се сврха васпитних мера ове врсте треба да постигне-може постићи остављањем малолетника у његовој дотадашњој средини али уз истовремено предузимање одговарајућег стручног надзора и помоћи. Стручни надзор и помоћ обезбеђује орган стратељства јер родитељи и друга лица нису у могућности да то чине уопште или у довољној мери. И управо обзиром на чињеницу да ли су родитељи или друга лица у потупној или делимичној немогућности то да чине може се радити о различитом степену интезитета надзора и помоћи у практичној реализацији ове категорије васитних мера. Сходно овом орган старатељства код једне врсте мера у потпуности предузима и стручни надзор и помоћ а у неким случајевима то није довољно за постизање сврхе васпитних мера уопште па се малолетник издваја из његове средине (у одговарајућу установу за васпитање и образовање), истина само повремено (уз дневни боравак) ,што је такође једна од специфичности ове категорије васпитних мера.

Једно од најсложенијих питања кривичног права уопште а тиме и ове категорије кривичних санкција намењених малолетним учиниоцима кривичних дела је је питање избора (врсте и износа) кривичне санкције која се изриче учиницу кривичног дела. Основ исправности овакве једне констатације је чињеница да је само адеквотно изречена кривична санкција у функцији опште сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција предвиђене у чл. 4.ст. 2.КЗ. Питање на својој актуелности додатно добија када је реч о малолетним учиниоцима кривичних дела. Два су разлога повећаног степена актуелности овог питања код малолетних учинилаца кривичних дела. Први је садржан у степену њиховог биопсихичког развоја, у чињеници да се такви учиниоци кривичних дела још увек налазе у фази свог биопсихичког развоја и да у не малом броју случајева немају осећај личне одговорности за своје делинкветно понашање и да је путем кривичноправних мера неопходно, поред осталог, деловати и на развој и јачање њихове личности како би се поново укључили у друштвену заједницу а једна од кључних кривичноправних мера којом треба да се то постигне јесу васпитне мере као кључне кривичне санкције код малолетних учинилаца кривичних дела.[12] Други разлог лежи у чињеници да се ради о лицима пред којима може да буде ``дуга криминална активност`` ако се на одговарајући начин то неспречи а незаобилазан инструменат за то је акедватно изречена и примењена кривичноправна мера према малолетном учиниоцу кривучног дела, што посебну тежину има када су у питању васпитне мере као кључне кривичне санкције према малолетним учиниоцима кривичних дела, јер оне су ,када је реч о малолетним учиниоцима кривичних дела, правило а казна малолетничог затвора изузетак и то само код једне категорије малолетних учинилаца кривичних дела-старији малолетници (чл.9.ст. 2.

[12] Шкулић,М., Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредном праву, У: ``Дјеца и малољетници као учиниоци кривичних дјела - законодавни и институционални оквир``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу-Министарство правде Републике Сртпске, Бања Лука, 2024.,стр.78-134.

ЗМУКД). Обзиром на овако висок стпен актуелности овог питања сасвим је исправан став законодавца да истом посвети посебну пажњу када је реч о избору васпитних мера. Наиме три су групе критеријума који третирају проблематику избора васпитних мера и све три се морају посматрати у међусобној повезаности. Прво, то су оквирни услови за примену сваке од три могуће врсте васпитних мера предвиђени у чл.11.ст.2-4. ЗМУКД. Друго, у случајевима када се суд одлучи за неку од три могуће врсте васпитних мера, идући по правилу системом елиминације, онда се узимају у обзир критеријуми дати за сваку васпитну меру у оквиру њихове три навдедене врсте (чл.11.ст.2,3 и 4. ЗМУКД). Затим , као трећа група критеријума избора васитне мере су критеријуми предвиђени у чл.12. ЗМУКД који предевиђа опште критеријуме за избор васпитне мере и они се узимају у обзир без обзира о којој врсти васпитне мере је реч.

Анализа одредбе чл.12.ЗМУКД говори о низу околности које треба узети у обзир у одлучивању коју васпитну меру применити у конкретној кривичној ствари малолетника. Према ставу законодавца при избору васпитне мере суд ће посебно узети у обзир узраст и зрелост малолетника, друга својства његове личности и степен поремећаја у друштвеном понашању, тежину дела, побуде из којих је дело учинио, средину и прилике у којима је живео, понашање после учињеног кривичног дела, а посебно, да ли је спречио или покушао да спречи наступање штетне последице, накнадио или покушао да накнади причињену штету, да ли је према малолетнику раније била изречена кривична или прекршајна санкција, као и све друге околности које могу бити од утицаја за изрицање оне мере којом ће се најбоље постићи сврха васпитних мера из чл.10.ст. 1.ЗМУКД.

Анализа одредбе чл.12. ЗМУКД говори да су околности за избор васпитне мере предвиђене у овој одредби превасходно у функцији упознавања личности малолетника што је и сасвим оправдано јер управо резултат те анализе треба да буде и одлучујући критријум избора врсте васпитне мере која се примењује у конкретној кривчној ствари малолетника. Садржину ни једне од наведених околности законодавац није прецизирао-одредио.То је препустио теорији и пракси у којима чини се постоји по прилично уједначен приступ по овом питању. Тако нпр. узраст као околност избора васпитне мере треба ценити у оквирима одређене законске границе могућности примене васпитних мера, а то је узраст између четрнаест и осамнаест година живота малолетног учиниоца кривичног дела. Или, када је у питању зрелост малолетника као околност избора васпитне мере под истим треба схватити како физичку и емоциналну тако и социјалну и интелектуалну конпоненту јер се једино на тај начин може говорити о целини проблема, о пуној друштвеној одговорности малолетника за његово понашање. Исти је приступ и код критеријума ``других својстава личности и степена поремећаја у друштвеном понашању`` као критеријума избора врсте васпитне мере.[13]

[13] О овоме детаљније види: Шкулић,М., Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредном праву, У: ``Дјеца и

Уз изнесено када је реч о овим критеријумима треба имати у виду и следеће:

Прво, и поред тога што се предње наведени критеријуми углавном односе на личност малолетника то никуом случају незначи да законодавац не придаје важност и кривичном делу (његовој врсти и тежини). Насупрот. Законом предвиђени критеријум ``тежина дела`` треба посматрати као критеријум који се посебно мора узети у обзир у одлучивању о избору мере. И поред тога што на први поглед изледа да тај критеријум треба ценити као могућност примене васпитних мера код свих кривичних дела чини се сасвим исправним став праксе да то нетреба да буде случај са свим врстама васпитних мера. Случај нпр. са васпитном мером судског укора коју према ставу праксе треба изрицати само за лакша кривична дела ценећи то према прописаној кривичној санкцији за исто;

Друго, предње наведени критеријуми су само критеријуми који по својој природи заслужују посебну пажње у одлучивању о избору мере, али не и једини. Доказ исправности оваквог става су речи ``и све друге околности које могу бити од утицаја за изрицање оне мере којом ће се најбоље постићи сврха васпитних мера``. Под другим околностима као критеријуму избора васпитне мере треба подразумевати како околности објективног тако и околности субјективног карактера. Једини услов је да су оне, без обзира да ли су објективне или субјективне природе, од утицаја за изрицање одговарајуће васпитне мере којом ће се најбоље постићи сврха, што треба да буде конкретизовано и образложено у одлуци о примени конкетне васпитне мере.

Треће, предње изнесене критеријуме избора васпитне мере треба разумети као упутства суду како да дође до закључка којом се врстом васпитне мере може постићи сврха предвиђана у закону.

Када је реч о општим напоменама о овој категорији кривичних санкција према малолетним учиниоцима кривичних дела пажњу зааслужују и питања која се тичу:

-Обуставе извршења и замене изречене васпитне мере другим васпитним мерама. Питање своју основу налази у чињеници да је једна од особенсти не малог броја васпитних мера неодређеност њиховог трајања у конкретној кривичној ствари у оквирима могућег максимално одређеног трајања конкретне мере. Случај нпр. са посебним обавезама које се не сматрају извршеним моментом изрицања већ подразумевају одређени временски период за практичну реализацију где закон одређује само време њиховог максималног трајања (до једне године) док је минимум трајања изречене посебне обавезе препустио оцени надлежног органа с тим да суд може док траје извршење изменити или обуставити њихово извршење. Оваква законска могућност суда, када је реч о васпитним мерама уопште, предвиђена је у чл. 24. ЗМУКД. Према истом, у случају када се после доношења одлуке о

малољетници као учиниоци кривичних дјела - законодавни и институционални оквир``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу-Министарство правде Републике Сртпске, Бања Лука, 2024.,стр.98-135.

изрицању посебне обавезе, мере појачаног надзора или заводске мере појаве околности којих није било у време доношења одлуке или се за њих није знало, а које би значајно утицале на избор васпитне мере, или ако се одлука не може извршити услед одбијања малолетника или његових родитеља, усвојиоца, односно стараоца да поступе по изреченој мери или по налогу онога ко меру извршава или ако наступе друге околности предвиђене законом, а оне би биле од утицаја на доношење одлуке, суд може обуставити извршење или изречену меру заменити другом таквом мером. Уз ово, ту је и став законодавца према којем ако за поједине мере није што друго (изричито) прописано извршење посебних обавеза, мере појачаног надзора или заводске мере може се, с обзиром на постигнути успех у васпитавању, обуставити, а може се заменити другом таквом мером којом ће се боље постићи сврха васпитних мера.

Анализа садржине одредбе чл. 24. ЗМУКД која регулише проблематику обуставе извршења и замене изречене васпитне мере другом васпитном мером показује четири њене кључне особености.

Прво, кључни криминално-политички разлог неопходности нормирања ове проблематике садржан је у чињеници да у моменту доношења одлуке од стране суда о примени виспитне мере-васпитних мера тешко се може предвидети како ће се одвијати процес васпитања малолетника и све друго због чега је мера и изречена. Услед овог неопходно је дати суду могућност да своју предходно донесену одлуку коригује на одговарајући начин а један од њих је и институт обуставе извршења и замене изречене васпитне мере другом васпитном мером;

Друго, обустава извршења и замена изречене васпитне мере другом васпитном мером је могућност а не обавеза суда , и овом својом могућности суд може да се користи у случајевима постојања неких од основа сврстаних у две гупе. Једна нема у виду достигнути степен успеха у васпитању малолетника услед примене мере-мера а друге управо за своју основу узимају постигнути успех у васпитању малолетника применом мере-мера. Основ за могућност доношења одлуке о обустави извршења и замени изречене васпитне мере другом васпитном мером према првој групи разлога је појава околности којих није било у време доношења одлуке или се за њих није знало, а оне би значајно утицале на избор васпитне мере. Обзиром на овакву формулацију закона јасно је да није свака од наведених околности основ за доношење одлуке о обустави извршења и замени изречене васпитне мере другом васпитном мером. Насупрот. То су само оне оне нове околности које би да се за њих у време доношења одлуке знало значајно утицале на одлуку суда. Да ли би те нове околности да се за њих знало у време доношења одлуке значајно утицале или не на одлуку суда фактичко је питање које суд у сваком конретном случају цени и своју одлуку по том истом мора посебно да образложи. Даље, законодавац ближе не одређује-не конкретизује околности које су основ могућности доношења овакве одлуке суда.То питање је препустио суду и њега треба у ширем смислу значења тумачити.Тј.то могу да буду бројне околности које се нпр. односе на личност малолетника, његову породицу, околности

извршења кривичног дела као и низ других околности конкретне кривичне ствари. Поред ових околности основ могућности доношења наведене одлуке суда може да буде и то да се одлука не може извршити услед одбијања малолетника или његових родитеља, усвојица, односно стараоца да поступе по изреченој мери или по налогу оног ко меру извршава. Овде је реч о мерама чије извршење траје.

У случају да у конкретној кривичној ствари малолетника постоји неки од предње наведних основа суд има могућност да било коју од изречених мера обустави или замени другом мером. У погледу замене изречене мере другом мером законодавац неправи никаква ограничења. Замена се може вршити и ``строжијом`` и ``блажом`` васпитном мером. Обустава извршења или замена једне мере другом и у оваквим процесним ситуацијама врши се без обзира да ли се или не започело са извршењем изречене васпитне мере, као и неовисно од чињенице колико је изречена мера трајала.

Као друга група околности која може довести до обуставе извршења и замене изречене васпитне мере другом васпитном мером јесу околности које се тичу степена постигнутог успеха у васпитању малолетника у поступку примене изречене васпитне мере. Обзиром на ово претпоставка за обуставу извршења или замену изречене васпитне мере другом васпитном мером по овом основу је да се изречена васпитна мера налази у процесу извршења јер се тек тада може извести закључак о напретку у процесу извршења. Управо у зависности од оцена напретка суду стоје на располагању две могуће одлуке по овом питању. Једна од њих је обустава извршења мере до чега треба да дође у случајевима када је у поступку извршења изречене мере већ постигнут такав степен васпитања малолетника да њено даљње извршење није потребно јер је постигунута сврха њеног изрицања. Насупрот овом, замену изречене мере другом мером као другом могућом одлуком суда у оваквим процесним ситуацијама треба посматрати на два начина. Прво, тако да се васпитни процес у примени мера добро одвија али је и поред тога процена да би у циљу постизања сврхе васпитних мера из чл.10. ст. 1. ЗМУКД постојућу меру требало заменити другом васпитном мером. Друго, да се процени да се у поступку примене изречене васпитне мере уопште не успева у васпитању малолетника и да услед тога исту треба заменити другом васпитном мером, тј. васпитном мером чијом ће применом бити постигунута сврха васпитних мера из чл.10.ст.1.ЗМУКД;

Треће, одлука суда о обустави извршења и замени изречене васпитне мере другом васпитном мером и у једнон и у другом случају односи се на мере посебних обавеза, мере појачаног надзора и заводске васпитне мере. Изузетак је само мера судског укора као специфична санкција у оквиру мера упозорења и усмеравања јер се она сматра извршеном у моменту изрицања;

Четврто, предње изнесена решења о обустави извршења и замени изречене васпитне мере другом васпитном мером своју примену могу да нађу и у случју кумулације васпитних мера. Затим, у случају да је уз васпитну меру изречена и одређена мера безбедности њена судбина зависи од чињенице да ли

је дошло до обуставе извршења или замене изречене васпитне мере другом васпитном мером. У случају када је обустављено извршење васпитне мере престаје и извршење мере безбедности. Насупрот овом, ако се изречена васпитна мера замењује другом васпитном мером мера безбедности, иста или друга, може остати , ако су за њу испуњени услови, и уз новоизречену васпитну меру, под условом да не постоје ограничења предвиђена чл.39. ст. 2.ЗМУКД.[14]

-Поновног одлучивања о васпитним мерама. Једна од особености васпитних мера је и поновно одлучивање о њиховој судбини после одређеног времена услед незапочињења њиховог извршења у одређеном временском интервалу који је зависан од врсте изречене васпитне мере. Као такву треба посматрати у контексту предходно обрађене особености ових кривичних санкција (Обустава извршења и замена изречене васпитне мере другим васпитним мерама). Основ исправности овакве једне констатације је одредба чл.24.ст. 1. ЗМУКД према којој до обуставе извршења и замене изречене васпитне мере другим васпитним мерама може доћи, не само због наступања неких од конкретно предвиђених околности већ и ``ако наступе друге околности предвиђене законом, а оне би биле од утицаја на доношење одлуке``.

Два су кумулативно предвиђена услова која морају бити испуњена да би дошло до обавезе суда да поново одлучује о изреченој васпитној мери-изреченим васпитним мерама. Први, кључни, се тиче минимума протека времена од правноснажности одлуке којом је изречена васпитна мера и оно је различито у зависности од врсте изречене васпитне мере. Сходно овом критеријуму у случајевима када је изречена нека од мера посебних обавеза или мера појачаног надзора неопходно је , да би био испуњен овај услов за поновно одлучивање о изреченој васпитној мери ове врсте да је протекло више од шест месеци од правноснажности одлуке којом је изречена нека од ових васпитних мера. Рок од шест месеци је само минимум који треба да протекне од правноснажности судске одлуке како би се она поново разматрала. Протек времена за поново одлучивање о васпитним мерама може бити и већи, што се у пракси у не малом броју случајева и дешава, с тим да се у таквим случајевима мора водити рачуна о чињеници немогућности било каквог реаговања по овом питању због.нпр.достигнутих година живота одређеног лица. Други од два кумулативно предвиђена услова за поновно одлучивање о изреченој васпитној мери је да извршење изречене васпитне мере није започето (чл. 25. ЗМУКД). Сходно овом за поново одлучивање о изреченој васпитној мери неопходно је да извршење изречене васпитне мере није започето и поред протека предње наведеног времена од правноснсжности одлуке о њеном изрицању. И поред чини се потпуне јасноће овакве једне законске одредбе у судској пракси наилазимо и на схватања по којима се ``може узети да извршење васпитне мере није ни започето и онда ако је оно тако мало трајало да се може занемарити.``[15]

[14] Према овој законској одреби мера безбедности лечења алкохоличара и мера безбедности обавезног лечења наркомана не могу се изрећи уз мере упозорења и усмеравања.

[15] Обрадовић, Д., Ванинституционалне васпитне мере (норма и досадашња искуства

Чини се да овакво једно схватање нема оправдања и да није у скалу са одредбом чл.25.ст.1.ЗМУКД. На такве ситуације примењују се одредбе чл. 24.(Обустава извршења и замена изречене васпитне мере другим васпитним мерама) а не одредбе закона о поновном одлучивању о васпитним мерама из чл. 25. ЗМУКД.

Испуњењем два предње наведана услова настаје обавеза суда да поновно одлучује о потреби извршења изречене васпитне мере. Три су могуће одлуке које стоје на располагању суду када поново одлучује о васпитним мерама. Да одлучи да се већ изречена васпитна мера: изврши; да се не изврши или да раније изречену васпитну меру замени неком другом вапитном мером због његове процене да та мера више одговара новонасталој ситуацији. У случају да суд изречену васпитну меру замени неком другом новоизречена мера може такође бити подложна даљњим изменама под законом предвиђеним условима, с тим да се у таквим ситуацијама мора водити рачуна о ограничењима предвиђеним у чл. 40. ЗМУКД уколико је лице већ постало пунолетно. У одлучивању суда за коју ће се од ове три могуће опције определити када поново одлучује о васпитној мери закон не даје никаква конкретна упутства. Суду је препуштена слобода да обзиром на све околности конкретног случаја, то процењује. Међутим, и поред оваквог става законодавца по овом питању чини се неспорним да ни једну од три могуће одлуке по овом питању суд не би могао донети без претходног прибављања нових података о личности малолетника и средини у којој је до тада живео. Свако друго поступање суда у оваквим ситуацијама објективно посматрано је постојање ризика за доношење неадекватне одлуке у предметној кривичној стари малолетника.

На крају у вези са овом аспектом предметне проблематике треба имати у виду и две следеће чињенице:

Прво, изузетак од обавезе суда да поново одлучује о изрченој васпитној мери у случајевима испуњења два предње наведена услова је једино судски укор као мера упозорења и усмеравања јер се ова васпитна мера сматра извршеном моментом изрицања. У случају изрицања било које друге васпитне мере обавеза суда о поновном одлучивању о већ изреченој васпитној мери настаје испуњењем двају предње наведених услова;

Друго, предње изнесене одредбе о поновном одлучивању о изреченим васпитним мерама своју примену налазе и у случајевима када је предметна васпитна мера изречена на основу чл.40 и 41.ЗМУКД,[16] с тим да у таквим случајевима посебно треба имати у виду специфичан карактер ове две одредбе , као и најдуже трајање код заводске васпитне мере која може доћи у обзир. Случај нпр. са васпитном мером упућивања у васпитно- поправни дом јер лице

примене), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022., стр.567.

[16] Реч је о одредбама које регулишу питања изрицања кривичних санкција пунолетним лицима за дела која су учинила као малолетници и изрицања васпитних мера млађим пунолетним лицима.

којем којем је изречена ова васпитна мера у васпитно-поправном дому може остати до наврешене двадесет треће године живота.[17]

-.Стицаја кривичних дела и изрицања васпитних мера. Посебна правила о поступању суда у случајевима када се малолетнику суди за стицај кривичних дела предвиђена у ЗМУКД су још један у низу доказа става законодавца да су васпитне мере кључне кривичне санкције када је реч о кривичноправним инструментима државне реакције на малолетничку делинквенцију. Правила су садржана у чл. 26. ст.1. ЗМУКД и односе се на поступање суда у случајевима када за више кривичних дела учињених у стицају долази у обзир само примена васпитних мера. Кључни услов за примену ових правила је да се ради о стицају кривичних дела, тј. да је малолетни учинилац једном или са више радњи извршио више кривичних дела за која му се суди истовремено. За примену ових правила правно је ирелевантна чињеница да ли се ради о идеалном или реалном стицају кривичних дела. И у овом, као и у случајевима када се пунолетном лицу суди за стицај кривичних дела применом одредаба чл. 60. КЗ РС по свом дејству изједначени су и једна и друга врста стицаја (и идеални и реални стицај). Такође, када је реч о примени ових правила код малолених учинилаца кривичних дела нема утицаја ни чињеница да ли је неко од кривичних дела из стицаја извршено од стране млађег или старијег малолетника. У свим оваквим случајевима суд јединствено цени сва кривична дела из стицаја и изриче одговарајућу васпитну меру за иста или мере обзиром на чињеницу могућности кумулативног изрицања неких од васпитних мера. Нпр. ако долази у обзир, на основу јединствене анализе конкретног кривичног случаја, изрицање мере појачаног надзора суд може кумулативно уз ову меру изрећи и једну или више васпитних мера посебних обавеза из чл.14.ст. 2. ЗМУКД (чл.19.ст.1. ЗМУКД). Обзиром на све ово јасно је да су правила изрицања васпитне мере за кривична дела у стицају сасвим другачија од правила изрицања казне за кривична дела у стицају пунолетном учиниоцу кривичног дела. За разлику од пунолетног учиниоца кривичног дела којем у случају стицаја кривичних дела суд прво утврђује казну за свако од тих дела па потом изриче јединствену казну по зато посебно предвиђеним правилима,[18] код изрицања васпитне мере за кривична дела у стицају суд цени јединствено-истовремено сва дела и потом изриче само једну васпитну меру. Нема претходног утврђивања васпитних мера за свако кривично дело посебно. Изузетак од овог правила је случај предвиђен у чл.19.ст. 1.ЗМУКД, тј. у случају изрицања васпитне мере појачаног надзора јер уз ову васпитну меру суд може малолетнику изрећи и једну или више посебних обавеза из чл.14.ст. 2.ЗМУКД.

Предње изнесена правила о изрицању васпитне мере за кривична дела у стицају своју примену имају и у случајвима када се после изречене васпитне мере утврди да је малолетник пре или после њеног изрицања учинио друго кривично дело. Наравно све ово под условом да за то новоизвршено или

[17] Види чл. 124.ст. 4. ЗМУКД

[18] Стојановић, З., Коментар Кривичног законика, ЈП ``Сл.гласник``, Београд, 2021.,178-183.

новооткривено кривчно дело малолетнику треба изрећи васпитну меру.[19] У случају да се у таквој процесној ситуацији постави питање кажњавања малолетника онда се не примењују ова правила већ одредбе чл.31.ЗМУКД, одредбе о одмеравању казне малолетничког затвора за кривична дела у стицају. У оваквим процесним ситуацијама за то новоизвршено, односно новооткривено кривично дело води се нови поступак и у истом се поступа по правилима чл. 26.ст.1. ЗМУКД (сва кривична дела се цене јединствено-истовремено и изриче једна васпитна мера). Ово правило важи и у случају када се дође до става да и у том случају према малоленику треба применити исту васпитну меру. Вођење новог поступка у оваквим процесним ситуацијама своје оправдање, поред осталог , налази и у чињеници да нови поступак може да има васпитно дејство не само на лице против којег се води поступак већ и на друга лица, тј. да је и у функцији сврхе васпитних мера предвиђене у чл.10. ЗМУКД.

Предње анализирана садржина одредбе ст. 2.чл.26. ЗМУКД своју примену, по правилу, налази у две ситуације. Прво, када је већ изречена васпитна мера па се после тога установи да је малолетник пре њеног изрицања учинио неко кривично дело. Друго, када је малолетник после изрицања васпитне мере , а пре започињања њеног извршења учинио ново кривично дело. У вези са оваквом садржином ове норме поставља се питање: Да ли се ове одредбе примењују и у случају када се према малолетнику извршава изречена васпитна мера и он у току њеног извршења учини ново кривично дело а нису испуњени услови за примену начела опортунитета кривичног гоњења из чл. 58.ст. 3. ЗМУКД[20]. И поред тога што то изричито није предвиђено и у оваквим процесним ситуацијама примењују се правила о изрицању васпитне мере за кривична дела у стицају. Суд ће и у таквој процесној ситуацији ценити не само ново кривично дело већ и предходна за која је већ изречена васпитна мера. И у оваквој процесној ситуацији суд јединствено цени сва учињена кривична дела (и предходна и новоизвршено) и изриче само једну васпитну меру. Изузетак од овог правила је и овде случај изрицања васпитне мере појачаног надзора јер суд и у оваквим процесним ситуацијама малолетнику уз ову васпитну меру може изрећи једну или више посебних бавеза из чл.14.ст.2.ЗМУКД.

Поред предње изнесеног у практичној примени одредбе чл.26.ст.1. тј. правила о изрицању васпитне мере за кривична дела у стицају поставља се још

[19] Пресуда ВСС, Кжм.50/2000 .

[20] Према овој одредби кад је извршење казне или васпитне мере у току, јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка за друго кривично дело малолетника, ако с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење поступка и изрицање кривичне санкције за то дело, тј. применит ће начело опортунитета кривичног гоњења (Види: Киурски,Ј., Начело опортунитета кривичног гоњења, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019.,стр. 230).

једно питање.То је: У случајевима када се суд у поступку који се води за новоизвршено или новооткрвено кривично дело малолетника определи за исту васпитну меру коју је раније изрекао да ли ће се тада у исту урачунавати време проведено на извршењу предходно изречене васпитне мере? Основ оправданости питања лежи и у чињеници законом прописаног максимума трајања васпитних мера.[21] У давању одговора на овако постављено питање треба поћи пре свега од специфичнсти ових кривичнкх санкција, посебно од њихове сврхе. Ако се постављено питање посмата на тај начин а то је чини се једино исправан приступ истом треба закључити да се са новоизреченом васпитном мером, и у случајевима када је она иста, почиње из почетка. У време трајање исте не урачанава се време проведено на извршењу предходно изречене васпитне мере. Изузетак од овог правила је време проведено у притвору у случају изрицања васпитних мера заводског карактера. Ово из разлога што се ``Време проведено у притвору, као и свако друго лишење слободе, урачунава у трајање изречене васпитне мере упућивања у васпитну установу, упућивања у васпитно-поправни дом и казну малолетничког затвора сходно чл. 63. Кривичног законика`` (чл.67. ст.2. ЗМУКД).

7. Давања података о изреченим васпитним мерама. Једно од питања којем ЗМУКД посвећује посебну пажњу је и питање давање података о изреченим васпитним мерама. Основни криминално-политички разлог посебног регулисања овог питања ,односно прописивања прецизних услова под којима се и коме се могу дати подаци о изреченим васпитним мерама лежи у чињеници да би неконтролисано давање ових података могло да има за последицу стигматизирајуће дејство на личност малолетника према којем је због извршеног кривичног дела била примењена васпитна мера. Уз ово, ту је и чињеница да се лице којем је изречена нека од васпитних мера , и поред тога што је реч о кривичним санкцијама, несматра осуђиваним.

Две су групе питања које законодавац посебно регулише када је реч о овом аспекту васпитних мера. Прво, су питања органа којима се могу дати подаци о изреченим васпитним мерама. Друго, су питања случајева опште забране давања података о изреченим васпитним мерама. Када је реч о органима- субјектима којима се могу дати подаци о изреченим васпитним мерама то су: суд, јавно тужилаштво и орган старатељства. Међутим и поред овако законом решеног питања круга субјеката којима се може дати ова врста података ово нису једини субјекти којима се могу дати ови подаци. Основ исправности оваквог једног става је чл.2. Правилника о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора[22] који је донет на основу чл.167.ст.3.ЗМУКД[23]. Према истом подаци о изреченим

[21] Шкулић, М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, ЈП``Сл. Гласник``, Београд, 2020.,стр.156.

[22] ``Сл. гласник РС``, бр., 63/2006

[23] Доношење овог, као и неких других правилника, резултат је чињенице да закон не може а и не треба да обухвати све детаље од значаја за његова одређена решења ,

васпитним мерама могу се изузетно дати и другим субјектима. Два су услова могућности давања ових података и овој категорији субјеката (другим субјектима). Прво, да је тај субјекат поднео образложен захтев за давање података судији за малолетнике надлежног суда. Друго, да је судија за малолетнике донео одлуку о давању података и том субјекту. Круг ове групе субјеката није конкретизован. Реч је о фактичком питању о којем у сваком конкретном случају одлучује судија за малолетнике. Обзиром на ово, као и већ изнесену ћињеницу да би неконтролисано давање ових података могло да има стигматизирајуће дејство на личност малолетника треба бити посебно опрезан у одлучивању питања да ли удовољити захтеву конкретног субјекта или не.

За разлику од питања круга субјеката којима могу бити дати подаци о изречњним васпитним мерама законодавац није решио питање сврхе у коју се дају -могу дати ти подаци, што је различито решење овог питања од решења код пунолетних осуђених лица. Наиме према чл. 102. ст.2. КЗ РС ``Подаци из казнене евиденције могу се дати само суду, јавном тужиоцу и полицији у вези са кривичним поступком који се води против лица које је раније било осуђено, органу за извршење кривичних санкција и органу који учествује у поступку давања амнестије, помиловања, рехабилитације или одлучивања о престанку правних последица осуде, као и органима старатељства, кад је то потребно за вршење послова из њихове надлежности. Подаци из казнене евиденције могу се дати и другим државним органима који су надлежни за откривање и спречавање извршења кривичних дела, када је то посебним законом прописано.`` Одговор на предње постављено питање када је реч изреченим васпитним мерама даје Правилник о начину вођења евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора. Према његовом чл.2. подаци се дају у вези са поступцима који се воде према лицима којима је раније била изречена васпитна мера. Укључивање, поред суда и јавног тужилаштва, и органа старатељства у круг субјеката који могу бити корисници ове врсте података има пуно оправдање обзиром на њихову законом предвиђену улогу у току кривичног поступка и извршења изречене васпитне мере-васпитних мера.

Када је реч о питању случајева опште забране давања података о изреченим васпитним мерама она је условљена испуњењем два услова. Према ставу законодавца нема могућности давања података о изреченим васпитним мерама када су кумулативно оспуњена два следећа услова: да је за извршено кривично дело била прописана новчана казна или казна затвора до три године и да је лице на које се тражени подаци односе у време таквог захтева навршило двадесет једну годину. Сходно овом, ако је у питању кривично дело за које је била прописан казна затвора преко три године, или лице у питању није још навршило двадесет и једну годину забрана давања података о изреченим васпитним мерама не важи. У таквим случајевима поступа се по одредбама ст.

услед чега одређени број његових законских одредаба захтева да буду разрађене и допуњене нижим правним актима којима се предметна проблематика детаљније разрађује.

1.чл.27. ЗМУКД. Исти је случај и са кривичним делима за која је кумулативно прописана новчана казна и казна затвора без обзира на њен износ.

-Престанка васпитне мере услед изрицања казне малолетничког затвора или затвора. Једно од ЗМУКД изричито решених питања је и питање дејства изречене казне малолетничког затвора и казне затвора у случајевима када дође до њиховог изрицања у току трајања изречене васпитне мере малолетном учиниоцу кривичног дела. Дејство је различито и зависи од чињенице да ли је у туку трајања изречене васпитне мере дошло до изрицања казне малолетничког затвора или казне затвора. Сходно овом критеријуму у случајевима када за време трајања васпитне мере суд изрекне старијем малолетнику казну малолетничког затвора, васпитна мера престаје када осуђени започне издржавање изречене казне. Неколико ја особености овог дејства изречене казне малолетничког затвора на предходно изречену васпитну меру малолетном учиниоцу кривичног дела.То су:

Прво, изречена казна малолетничког затвора нема апсолутно дејство на престанак васпитних мера уопште. Изречена казна малоленичког затвора има ово дејство само на оне васпитне мере које подразумевају одређени временски период у примени, што је случај са већим бројем васпитних мера;[24]

Друго, посматрано са аспекта овог дејства изречене казне малолетничког затвора правно је релевантна чињеница да ли је васпитна мера изречена млађем или старијем малолетнику. И у једном и у другом случају доводи до престанка васпитне мере;

Треће, трајање васпитне мере као услов предње изнесеног дејства изречене казне малолетничког затвора по правилу подразумева да је извршење изречене васпитне мере већ започето, да је у току. Но, у вези са овим условом дејства изречене казне малолетничког затвора на изречену васпитну меру поставља се питање: Како поступити у случајевима када је малолетнику изречена казна малолетничког затвора а извршеење предходно изречене васпитне мере још није започело? Односно да ли је у таквим ситуацијама испуњен овај услов дејства изречене казне малолетничког затвора на изречену васпитну меру или не? Чини се сасвим оправданим-исправним став да у таквим процесним ситуацијама одговор зависи од чињенице да ли је пресуда о изрицању казне малолетничког затвора правноснажна или не. У случајевима када је пресуда којом је изречена казна малолетничког затвора постала правноснажна изречена васпитна мера се не извршава без обзира на чињеницу да ли је већ започело њено извршење или не. У противном, тј, пре правноснажности пресуде о изрицању казне малолетничког затвора примењују се правила о одмеравању казне малоленичког затвора за кривична дела у стицају из чл.31. ЗМУКД. Даље, када је реч о овом обележју васпитних мера онда треба имати у виду и чињеницу да само правноснажна и извршна судска одлука о изрицању васпитне мере није услов за започињање њеног извршења. Насупрот. До започињања извршења заводских васпитних мера може да дође

[24] То су мере појачаног надзора, заводске васпитне мере и посебне обавезе из чл.14. ст.2.тач.3-10.ЗМУКД.

и пре правноснажности и извршености судске одлуке о њиховом изрицању. Према чл. 80.ст.2. ЗМУКД жалба против решења којим је изречена заводска васпитна мера има ограничено суспензивно дејство. По правилу задржава извршење решења. Међутим суд може ,у сагласности са родитељима и по саслушању малолетника, одлучити другачије. Може малоленика упиутити на извршење изречене заводске васпитне мере и пре него што је решење о њеном изрицању постало правноснажно и извршно;

Четврто, у случају испуњења предње наведених услова изречена казна малолетничог затвора је основ за гашење изречене васпитне мере.

Ст. 2. чл.35. ЗМУКД решава питање дејства изречене казне малолетничког затвора и казне затвора пунолетном лицу за време трајања предходно му изречене васпитне мере. Према овој одредби ако за време трајања васпитне мере суд изрекне пунолетном лицу казну малолетничког затвора или казну затвора у трајању од најмање годину дана, васпитна мера престаје када ово лице започне издржавање казне, а ако је изречена казна малолетничког затвора или затвора у краћем трајању, суд ће у пресуди одлучити да ли ће се по издржаној казни наставити извршење васпитне мере или ће се обуставити њено извршење. Анализа ове одредбе ЗМУКД показује следеће њене особености:

Прво, закон прави разлику у времену трајања изречене казне малолетничког затвора и казне затвора и у завосности од ове чињенице њихово дејство на предходно изречену васпитну меру је различито. У случајевима када је за време трајања васпитне мере суд изрекао пунолетнм лицу једну од ове две кривичне санкције у трајању од најмање годину дана васпитна мера престаје с даном почињања извршења изречене казне. Насупрот овом, ако је пунолетном лицу за време трајања васпитне мере суд изрекао казну малолетничког затвора или казну затвора у трајању краћем од годину дана две су могуће одлуке суда по питању предходно изречене васпитне мере. Суд ће у пресуди одлучити да ли ће се по издржаној казни наставити извршење васпитне мере или ће се обуставити њено извршење. Међу критеријумима којима суд треба да се руководи у доношењу коју ће од ове две могуће одлуке донети пре свега треба да буду: дужина изречене казне малолетничког затвора-затвора, врста изречене васпитне мере, протеколо време примене васпитне мере и постигнути резултати њене дотадашње примене, узраст учиниоца као критеријум трајања изречене васпитне мере и сл. Све наведене као и друге околности суд треба да цени истовремено и у међусобној повезаности и да тек потом донесе одлуку;

Друго, за примену одредбе ст.2.чл.35. ЗМУКД потребно је да казна малолетничног затвора или казна затвора изречена лицу када је оно било пунолетно. У случају да је то лице било старији малолетник и да му је изречена казна малолетничког затвора случај се решава по ст. 1 а не ст. 2. чл.35.ЗМУКД;

Треће, за примену одредбе ст. 2.чл.35. ЗМУКД без значаја је чињеница да ли је пунолетном лицу једна од ове две кривичне санкције изречена на основу чл.40.ст. 2 и 3. ЗМУКД (Изрицање кривичних санкција пунолетним

лицима за дела која су учинила као малолетници) или је казна затвора изречена на основу КЗ;

Четврто, законски израз ``време трајања васпитне мере`` и у смислу ове одредбе закона треба тумачити на начин описан у анализи ст. 1. чл.35. ЗМУКД.

9. Дејство васпитних мера

Поред предње изнесних ЗМУКД изричито решених питања васпитних мера ту је и питање последица које за собом повлаче изречене васпитне мере. Разлог посебног начина решавања овог питања је чињеница што би сходна примена одредаба КЗ о правним последицама осуде из чл. 94 -96. КЗ РС и на малолетне учинице кривичних дела била супротна сврси васпитних мера предвиђеној у чл.6. овог законског текста. Уз ово, васпитне мере су, као што је то већ истакнуто, специфичне кривичне санкције и као такве треба да повлаче само оне последице које одговарају природи оваквих кривичних санкција и сврси њиховог изрицања.

Када је реч о последицама које за собом повлаче изречене васпитне мере не само да су оне специфичне, у суштини, несагласне са последицама које повлаче изречене кривичне санкцује пуниленим учиниоцима кривичних дела - правним последицама осуде већ су различите у зависности и од чињенице о којој врсти васпитних мера се ради.Сходно овом две су кључне особености дејства изречених васпитних мера.То су:

Прво, изречене васпитне мере не повлаче правне последице које се састоје у забрани стицања одређених права предвиђене у чл. 95. ст. 2.КЗ РС. Решење закона има пуно криминално-политичко оправдање и поред чињенице оправданости питања могућности стицања ових права од стране малоленика.

У вези са овом особености дејства изречених вспитних мера пажњу заслужује чињеница да ст.1.чл.36. ЗМУКД није обухваћена одредба ст. 1.чл. 95.КЗ РС којом се прописују правне последице осуде које се односе на престанак или губитак одређених права (Престанак вршења јавних функција; Престанак радног односа или престанак вршења одређеног позива или занимања; Губитак одређених дозвола или одобрења која се дају одлуком државног органа или органа локалне самоуправе). У вези са оваквом сдржином ст.1.чл.36. ЗМУКС поставља се питање: Да ли изречена васпитна мера повлачи или не и ове правне последице? Питање своје оправдање налази у чињеници да и поред тога што под већину правних последица овог карактера због њихове специфичности малолетник неможе да подпадне ипак то није случај са свим.То није слачај пре свега са правном последицом престанка радног односа. Према чл.176. Закона о раду [25] запосленом престаје радни однос неовисно од његове воље и воље послодавца ако због издржавања казне затвора мора да буде одсутан са рада у трајању дужем од шест месеци, односно ако му је изречена мера безбедности, васпитна или заштитна мера у трајању дужем од шест месеци и због тога мора да буде одсутан са рада. У овим случајевима радни однос престаје даном ступања на издржавање казне, односно даном почетка

[25] ``Сл. гласник РС``,бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017, 113/2017 и 95/2018.

примењивања мере. Из овог јасно произилази да ова правна последица може да погоди и малолетника којем је изречена заводска васпитна мера ако је пре тога био запослен.

Друга специфичност дејства изречених васпитних мера малолетнику огледа се у прецизирању случајева у којим у органима и организацијама не могу вршити функције лица којима су изречене одређене васпитне мере, али само у времену у којем се извршава изречена васпитна мера. Према ст. 2.чл.36. ЗМУКД лице према коме се извршава заводска васпитна мера, као и лице које издржава казну малолетничког затвора не може за то време вршити изборне функције у државним органима, органима територијалне аутономије, органима локалне самоуправе, органима управљања, пословодним органима или другим органима у предузећима или другим организацијама које послују државном имовином, односно организацијама којима је законом поверено вршење одређених јавних овлашћења. Сходно овом, изречена заводска васпитна мера производи учинак на вршење одређених функција, али само за време извршења изречене заводске всспитне мере. Врста изречене заводске васпитне мере је правно ирелеванта кадаје реч о овом дејству изречених заводских мера.

На крају у вези са овим аспектом васпитних мера треба истаћи и чињеницу да се предње изнесене одредбе о дејству васпитних мера ,под наведеним условима, односе не само на малолетнике, већ и на лица којима се суди када су пунолетна а кривично дело су извршила као малолетници - млађи, односно старији (чл.40. ЗМУКД), као и на млађа пунолетна лица када им је изречена одговарајућа васпитна мера на основу чл.41.ЗМУКД. За дејство одредбе чл. 36.ЗМУКД битна је врста изречене кривичне санкције а не статус лица у питању.

3. НЕКА ОД ДОСАДАШЊИХ ИСКУСТАВА ПРИМЕНЕ ВАНИНСТИТУЦИОНАЛНИХ ВАСПИТНИХ МЕРА[26]

Није мали број искуства досадашње примене ванинституционалних васпитних мера у Републици Србији. Сва она не само да говоре у прилог њихове пуне криминално-политичке оправданости већ и о чињеници да примена појединих васпитних мера овог карактера још увек није доживела очекивања законодавца и стручне јавности. Међу не малим бројем искустава досадашње примене посебан значај имају следећа:

Прво, најзаступљенија кривична санкција која се изриче малолетним учиниоцима кривичних дела су васпитне мере, и то по правилу незаводске-ванинституционалне васпитне мере. Према званичним статистичким подацима у последњих пет година (2019-2023.год.) када је реч о млађим малолетницима на ове кривичне санкције отпада проценат од 38,3 %у 2020.

[26] Када је реч о овом аспректу предметне проблематике у раду потребно је имати у виду чињеницу да су бројна искуства у досадашњој примени ове категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију. Међутим због ограниченог обима рада у истом се приказују само нека од њих.

години до 40,5 %у 2023.години од свих изречених кривичних санкција. Проценат изечених васпитни мера у односу на укупан број изречених кривичних санкција код старијих малолетника је још већи и креће се од 59,2% у 2023.години до 61,7 % у 2021. години. Посматрано са аспекта врсте изречених васпитних мера по правилу то су мере упозорења и усмеравања и мере појачаног надзора (ванинституционалне васпитне мере) и то како код млађих тако и код старијих малолетника. Појединачно посматрано код малађих малолетника на изречене мере упозорења и усмеравања отпада проценат од 16,3 % у 2021. години до 22,8 % у 2020.години а код мера појачаног надзора тај проценат код ове категорије малолетних учинилаца кривичних дела се креће од 13,8% у 2020 до 18,4 % у 2023.години. Или, код старијих малолетника тај проценат код мера упозорења и усмеравања се креће од 23,9 % у 2021 до 39,3 % у 2020.години. Односно када је реч о мерама појачаног надзора тај проценат код ове категорије малолетних учинилаца кривичних дела се креће од 20,7 % у 2020. до 34 % у 2021.години. Када је реч о мерама упозорења и усмеравања код ове категорије малолетника тај проценат се креће од 23,9 % у 2021 до 28,7% у 2023.години;

Друго, мера судског укора као најблажа кривична санкција која се може изрећи малолетном учиниоцу кривичног дела заузима значајно место у укупној маси изречених кривичних санкција.Тако нпр. посматрано са аспекта укупно изречених мера упозорења и усмеравања у око 40% случајев изречена је мера судског укора;

Треће, проценат изрицања заводских васпитних мера је скоро симболичан и .креће се од 1,7 у 2020 до 3,5 у 2022. години код млађих малолетника;

Четврто, и поред протека рока од скоро двадесет година од почетка примене ЗМУКД још увек нису створени услови за извршење појединих васпитних мера. Случај нпр. с васпитном мером упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање чије је оснивање неопходно као и усклађивање законског решења са релевантним законским оквиром у области социјалне и здравствне заштите;

Пето, изрицање васпитне мере појачаног надзора у другој породици је на нивоу ``статистичке грешке`` јер у пракси таквих породица скоро да нема и поред покушаја да се оне успоставе путем института специјализованог хранитељства и за децу у сукбу са законом. Овака пракса није добра јер ова мера представља огроман ресурс. Услед овог присутни су случајеви да малолетник бива упућен у васпитно-поправни дом чак и када то није целисходно, јер породица нема капацитета, а није могуће применити меру из отворене заштите попут специјализиваног хранитељства;[27]

Шесто, када је реч о васпитним мерама посебних обавеза у апсолутним бројевима најзаступљенија посебна обавеза је укључивање без накнаде у рад

[27] Стевановић,И.,Нормативни оквир и адекватност реакције на криминалитет малолетника, У: ``Казнена политика и адекватност реакције на криминалитет``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2024. стр.83.

хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. Затим следи обавеза редовног похађања школе или неизостајања са посла, укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту и да поступа по програмима рада који су за њега сачињени у тим установама, оспособљавања за занимање које одговара његовим способностима и склоностима и извињење оштећеном .Знатно мање од ових су посебне обавезе: надокнада проузроковане штете у оквиру сопствених могућности; да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите којима се проверава одређено знање; подвргне одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога; да се укључи у одређене спортске активности и немогућност напуштања места пребивалишта или боравишта, без сагласности суда и посебног одобрења органа старатељства;

Седмо, присутан је тренд опадања изрицања посебних обавеза: надокнада штете, оспособљавање за занимање, подвргавање одвикавању и похађање курсева. Овакав тренд опадања не охрабрује јер су оспособљавање за занимања, школовање и дошколовавање неопходни за малолетникову интеграцију у друштво и одустајање од чињења кривичних дела, док су проблеми везани за програме одвикавања непосредно везани за изостанак специјализоване установе за лечење и оспособљавање малолетника.

Литература

Бајовић, В.,Криминалитет малолетника - о спуштању старосне границе кривичне одговорности,У:``Раскршће међународног кривичног права и кривичног права-реформа правосудних закона Републике Србије``,Удружење за међународно кривично право,-Правни факултет Универзитета у Београду, Палић,. 2023.

Бајовић,В.,У прилог снижавања старосне границе кривичне одговорности-другачији поглед на ``вечиту дилему``, Crimen, бр.1/2024.

Бејатовић,С., Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени-сличности и разлике), У:``Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018.

Бејатовић,С., Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

Бејатовић,С., Приручник за примену начела опортунитета кривичног гоњења, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2019.

Бејатовић,С., Оштећено лице или жртва кривичног дела (Међународни правни стандарди и Законик о кривичном поступку-оправданост питања или не?), У:``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Будимир, А., Васпитни налози и адекватност државне реакције на малолетничку делинквенцију (норма и пракса), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Игњатовић,Ђ.,Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме, У:``Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја``, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015.

Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н., Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006.-2020.године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021.

Киурски,J., Малолетничка делинквенција и кривичноправне мере супродстављања, У: ``Измене у кривичном законодавстви и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (Међународни правни стандади и сање у Србији)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2019.

Киурски. J., Начело опортунитета кривичног гоњења, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019.

Церовић,И., Примена васпитних налога у контексту реформе система правосуђа по мери детета у Републици Србији, У:``Право по мери детета``, Институт за криминолошка и социолоошка истраживања, Београд, 2018.

Перић,О., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштиту малолетних лица, ЈП ``Сл.гласник``, Београд,2007.

Соковић,С.-Бејатовић,С., Малолетничко кривично право, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.

Соковић, С.,Критеријуми избора васпитне мере, Ревија за криминологију и кривично право, Vol.49, бр. ,2-3/2011.

Стевановић,И.,Нормативни оквир и адекватност реакције на криминалитет малолетника, У: ``Казнена политика и адекватност реакције на криминалитет``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2024.

Стевановић,И.-Вујић,Н., Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривчне санкцке (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживање жртве, Темида, бр-1/2006.

Стевановић,И-Вујић,Н.,Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство, У: ``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди ,норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Стевановић, И.,-Вујић,Н.,Организација система малолетничког правосуђа у Републици Србији (с циљем унапређења ефикасности реаговања у систему малолетничког правосуђа), У:``Организација правосуђа и ефикасност судске заштите (Европски стандарди и стање у Србији-Кривичноправни аспект),``Српско удржење за кривичноправну теорију и праксу, Београд,2018.

Стевановић,И.-Вујић,Н.,Васпитни налози и начело ne bis in idem, У: ``Načelo ne bis in idem и правна сигурност грађана (међународни правни стандарди, регионална законодавства и искуства у примени)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2022.

Стевановић,И.,Доношење новог Закона о малолетницима-неопходност или не? У:``Две деценије реформе казненог законодавства``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2023.

Стевановић.И., Ванинституционалне мере и други инструменти реакције на малолетничку делинквенцију и малолетничко кривично законодавство (испуњена очекивања или не),У: ``Ванининституцинална мере, појединостављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитвно казнено законодавство (испуњена очекивања или не?), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Стојановић,З., Коментар Кривичног законика, ЈП ``Сл.гласник``, Београд, 2021.

Обрадовић,Д.,Ванинституционалне васпитне мере (норма и досадашња искуства примене), У:``Ванинституционалне мере, појединостављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено

законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Шкулић,М., Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директва 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

Шкулић, М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, ЈП ``Сл. Гласник``, Београд,2020.

Шкулиуђ.М.,Реформа малолетничког кривичног права у Србији, У:``Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја``,Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015.

Шкулић,М.,Малолетничко кривично право,Ј П ``Сл.гласник``, Београд,2011

Шкулић,М., Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредном праву, У: ``Дјеца и малољетници као учиниоци кривичних дјела - законодавни и институционални оквир``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу-Министарство правде Републике Сртпске, Бања Лука, 2024.

JUNIAN CRIMINAL OFFENDERS AND EXTRA-INSTITUTIONAL, EDUCATIONAL MEASURES (NORMS AND EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA)

Prof. dr Stanko Bejatović

Abstract: *There are several specificities introduced by the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors of the Republic of Serbia from 2005, which initiated the work on the reform of its juvenile criminal law. Among them, a special place is occupied by the regulation of non-institutional educational measures as a key group of criminal sanctions provided for juvenile offenders. Such an approach of the legislator to this category of criminal sanctions for juvenile perpetrators of criminal offenses is the result of the legislator's completely correct position that extra-institutional measures and sanctions (educational orders, warning and guidance measures and measures of increased supervision) should be the basic instruments of criminal law reaction towards juvenile perpetrators of criminal offenses. However, despite its full criminal-political justification, the application of certain educational measures of this nature has not yet met the expectations of the legislator and the professional public.*

Keywords*: reform, juvenile criminal law, juvenile, educational measures, juvenile delinquency, extra-institutional measures, injured party, guardianship authority, judicial reprimand, special obligations*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625032I UDK. 343.91-053.6:343.62-053.2/.6(497.6PC)

КРИВИЧНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ДЈЕТЕТА У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Проф. др Вељко Икановић

Судија Врховног суда Републике Српске и редовни професор Факултета правних наука, Паневропског универзитета Апеирон Бања Лука, veljko.ikanovic@pravosudje.ba

Сажетак: *Савремени друштвени развој признао је и установио посебан положај дјетета у кривичном праву и правосудном систему. Право јесте скуп принудних норми које важе у једној држави (Рудолф Јеринг) али је истовремено и израз друштвених схватања и свијест о потреби да се оно прилагоди дјетету на нормативном и институционалном нивоу, са посебном заштитом у правосудном систему. То се посебнио односи на његов репресивни кривичноправни ниво који је предмет нашег интересовања. Синтагма дијете у сукобу са законом, коју користимо у овом раду, јавља се у савременом малољетничком кривичном праву, а прихвата је и наше малољетничко кривично законодавство. Овај појам је доста широк јер обухвата шири добни појам дјетета, са различитом законском класификацијом и правима и обавезама. За нас је овдје посебно интересантан положај дјеце према којима је због њихове старосне доби искључена примјена кривичниих санкција и других мјера прописаних кривичним законодавством. С обзиром на сва досадашња достигнућа у посебном положају ове категорије дјеце указујемо на присутне супротне тежње снижавања старосне доби дјетета у примјени кривичног законодавства. Зато у овом раду дајемо преглед нормативних основа и перспектива положаја дјетета у домаћем и упоредном кривичном праву, као и међународних докумената у смислу стандарда и утицаја на будуће промјене. Ради бољег разумијевања и потребе да се ова осјетљива материја уреди складно, укратко се осврћемо и на положај дјетета као оштећеног (жртве) кривичног дјела.*

Кључне ријечи: *дијете, кривичо право, одговорност, оштећени, жртва.*

1. УВОД

У овом раду разматран је положај дјетета као учиниоца кривичног дјела у контексту међународних конвенција и других докуманата о правима дјетета и домаћег кривичног законодавства. Савремено кривично право, слиједећи развој друштва и хуманизацију кривичног права, за категорију дјеце одређеног узраста прихвата необориву пресумпцију неурачунљивости. То је законска претпоставка, iuris et de iure, да су дјеца неспособна за кривичну одговорност. У томе се не може наћи ништа спорно али овдје се као проблем јавља то што се под појмом дјетета сматрају лица која нису навршила осамнаест година живота. За кривичну неодговорност овај узраст очигледно није подобан да се у том смислу прихвати, због чега је потребно оредити посебну старосну доб.

Ово се питање додатно усложњава када треба одредити која је то најнижа стросна доб за кривичну одговорност и на основу којих се критеријума она објективизује. Оно што се јавља као додатни проблем јесте чињеница да је искључење кривичноравне одговорности апсолутно, да не зависи о степену развоја дјетета, тако да ће урачунљивост и самим тим кривична одговорност, бити искључена и кад је дијете врло развијено и може схватити значење свога поступања и владати својом вољом.

Осим дјеце према којој је искључена кривична одговорност, као починиоци кривичних дјела, појављују се и дјеца (малољетници), које наше малољетничко кривично законодавство посебно категорише. У оквиру те категорије кривично законодавство границе малољетства поставља од 14 па до 18 година, а у оквиру тог раздобља постоји дихотомија уређења, с обзиром на старосну доб у вријеме извршења дјела. Дихотомија се огледа у томе што се разликује категорија млађих малољетника и то су они од 14-16 година, а старији малољетници од 16-18 година. За малољетне починиоце вриједи начело кривичне одговорности, они су потпуно способни за кривичну одговорност, али је њихов третман у погледу примјене кривичних санкција различит од третмана пунољетних учинилаца кривичних дјела.

Осим тога за потпуно разумијевање и сагледавање проблематике искључења кривичне одговорности одређене категорије дјеце неопходно је обратити пажњу на положај дјетета као оштећеног (жртве) кривичног дјела. Ова категорија има посебно мјесто и третман у нашем кривичном законодавству, са таквим елементима који се сударају са одређивањем дјетета према коме је искључена примјена кривичног права. Ова двојност основа у одређивању елементарних чинилаца урачунљивости и зрелости дјетета у правној науци је неоправдано занемарена. Очигледно под утицајем одређених неолиберални, глобалистичких и популистичких тенденција то је занемаривано. Прећутно је прихватана двојност утицаја истоврсних поставки у крајњем резултату одређивања кривичне одговорности и положаја жртве, односно оног што по нашем кривичном праву зовемо оштећени. Такав приступ имамо код кривичних дјела против полног интегритета гдје се на страни оштећеног a priori полази од поставке о неспособности схватања дјела и управљања својим поступциима н из тога иводи закључак о акту принуде. Ово се усталило и у судској пракси па тако се чињенице психичке и физичке способности и објективно исказана добровољност уопште не цијене у том смислу.

Све ово што смо до сада рекли јесте основа за разматрање оправданости веома изражених тежњи и утицаја пунитивног популизма да се граница за примјену кривичног законодавстава према дјеци испод четрнаест година и у нашем законодавству снизи. Присталице те идеје у правничким круговима (намјерно не користимо израз научним), а посебно у оним из круга опште јавности блиске законодавцу, за такве тежње не дају научно засноване аргументе. За такав приступ у Републици Српској, која има свега милион становника, неопходна су озбиљна научна истраживања заснована на социолошким, културолошким, економским, статистичким и

историјскоправним анализама. Она би, са упоредноправном анализом, могла да одговоре на потребу ревидирања постојеће границе неодговорности од четрнаест година. То не значи да би она нужно водила снижавању, већ могуће њеном повишењу, са потребом примјене других механизама према дјеци у сукобу са законом. Лако је замахнути мачем репресије државног апарата према дјетету, али тешко је преузети одговорност за узроке који су до тога довели и посљедице које треба отклонити.

Све то захтијева суптилан приступ цјелокупног друштва, а посебно правне науке и законодавца да, уважавајући посебан статус дјетета који произилази из његове осјетљивости, незрелости и зависности о одраслима, уреди одговарајући нормативни оквир за поступање са дјецом. С обзиром на репресивну природу правосуђа посебно је осјетљиво питање када дијете треба извести пред кривични суд, а када до тога дође, тада дијете мора имати посебне механизме заштите, зајемчена права, специфично уређен поступак и, у случају потребе, прилагођене санкције.[1] Као традиционално коришћен термин у нашем праву малољетничко кривично право, јесте скуп законских прописа којима се уређује кривичноправни положај младог лица као учиниоца кривичног дјела и дјетета као жртве (оштећеног) кривичног дјела. Одредбе законодавства се односе на појам дјетета, малољетника, категорије, поступак за малољетнике, врсте санкција, начин изрицања и извршење санкција, па у том смислу, малољетничко кривично право представља модификацију кривичног права у ширем смислу (Новоселец, 2016, 3).

Положај дјетета у кривичном праву и сходно томе могућност примјене појединих одредби кривичног законодавства условљени су законом постављеним старосним границама. Данас је положај младих лица као учинилаца кривичног дјела максимално одвојен од положаја одраслих учинилаца, што је резултат развоја друштва и прихватања европских стандарда. Сходно томе данас се често користи и синтагма „дијете у сукобу са законом“ која се односи на свако лице млађе од 18 година које долази у контакт са кривичноправним системом због тога што су осумњичена, оптужена или осуђена за кривично дјело.[2]

Посебан законодавни оквир (не)одговорности малољетника и поступања према дјеци која се налазе у сукобу са законом захтијева и да се изгради правосуђе прилагођено дјеци. То је посебан концепт који указује како правосудни системи требају јемчити „(…) поштовање и ефикасно провођење свих дјечјих права на највишем могућем нивоу“, бити приступачни, добно прилагођени, брзи, усредоточени на потребе и права дјетета, његово учествовање, разумијевање, поштовање приватног и породичног живота, интегритета и достојанства (Смјернице Комитета министара Савјета Европе о

[1] Херцег Пакшић, Б. (2024). (Казненоправни положај дјетета у сукобу са законом у Републици Хрватској: Темељни обриси. Дијете и обитељ у суврeменом друштву, 1 (1), 9-26. https://doi.org/10.25234/dosd/31499

[2] Члан 12 тачка г) Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

правосуђу прилагођеном дјеци, Комитет министара Савјета Европе, 17. новембра 2010.; II. Дефиниције, 16).[3]

2. СТАРОСНА ГРАНИЦА КРИВИЧНЕ НЕ(ОДГОВОРНОСТИ) МАЛОЉЕТНИХ УЧИНИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА

Постојећим законским рјешењем искључена је примјена кривичног и малољетничког кривичног права на дјецу која су остварила обиљежје кривичног дјела ако су у то вријеме била млађа од 14 година.[4] Случај из праксе који се десио у Републици Србији, када је дијете од 13 година планирано лишило живота више лица, подстакло је на размишљање о оправданости увођења кривичне одговорности и за лица млађа од 14 година. О томе се више изјашњавала општа него стручна јавност, па не знамо на којим поставкама и у ком правцу би се такво што могло одвијати. Само снижавање добне границе не би било лако оправдати из више разлога, а једна од могућности је прихватање већ помало заборављене доктрине *doli incapax* и *discernimenta* у наше малољетничко кривично право. Зачеци примјене инстиитута *discernimento* сежу у 6. вијек (Јустинијанов законик), а афирмише се у 18. и 19. вијеку када се по први пут усваја у Тосканском законику 1786. год. према идејама Бекарие. Зачеци института сличних *discernimentu* уочавају се у римском праву код доктрине *doli capax* (утврђивања способности за кривицу), *dolus malus* и увођења доктрине *malitia suplet aetatem* (зла намјера надомјешта доб) у средњем вијеку.[5]

У Републици Српској је Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку[6] као *lex specialis* у односу на опште кривично законодавство (Кривични законик Републике Српске-КЗРС[7]) и Закон о кривичном поступку Републике Српске[8] уведен тзв. трећи модел у коме су судови за малољетнике успостављени као посебна одјељења редовних судова (одјељења, вијећа). Оваква је ситуација и у већини законодавстава континенталног права на примјер: Њемачка, Аустрија, Француска, Италија и Словенија. Надлежност судова за малољетнике у Републици Српској постоји од навршене 14 године живота малољетног учиниоца кривичног дјела, а престаје с навршеном 23. годином живота. Јасно постављени оквири

---

3 *Ibid.*

4 Чл. 15 ст. 1 Кривичног законика Републике Српске и чл. 2 ст. 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

5 Драгичевић Пртењача, М., Безић, Р., Перспектива увођења доктрине doli incapax у хрватско малољетничко казнено право, Macedonian Journal for Criminal Law and Criminology, 25 (2018), 1, стр. 30.

6 „Службени гласник Републике Српске“, бр. 13/2010, 61/2013 i 68/2020.

7 „Службени гласник Републике Српске“, бр. 64/2017, 104/2018 - одлука УС, 15/2021, 89/2021, 73/2023, „Сл. гласник БиХ“, бр. 9/2024 - одлука УС БиХ, „Сл. гласник РС“ 105/2024 - одлука УС, 19/2025 и „Сл. гласник БиХ“, бр. 14/2025 - одлука УС БиХ.

8 „Службени гласник Републике Српске“, бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021.

надлежности поступања онемогућавају спровођење кривичног поступка за лица која су остварила и обиљежаја врло озбиљних кривичних дјела ако су у то вријеме била млађа од 14 година. У таквим случајевима поступа Центар за социјални рад. У том контексту, а посебно имајући у виду рјешења у другим државама те праксу ЕСЉП-а, могла би се размотрити могућност увођења кривичне одговорности и за лица млађа од 14 година и то најприје за тешка кривична дјела као што су убиство или тешко убиство, разбојништво, и сл., ако се утврди да су довољно зрела, тј. да код њих постоји *discernimento (*и *doli capax)* или другим ријечима да су урачунљива. *Discernimento,* је уствари обрнута страна општег института неурачунљивости. Код утврђивања неурачунљивости у кривичном се праву полази од претпоставке да је лице урачунљиво па се разним методама (у нас је усвојена биолошко-психолошка)[9] утврђује супротно, да није. Приликом утврђивања *discernimenta* полази се од негативне претпоставке да лице није урачунљиво (због своје доби сто имплицира и интелектуални развој починиоца), па се примјеном тог института утврђује супротно, тј. да ли је урачунљиво. Управо је утврђивање постојања discernimenta, кључно код поставке увођења *doli incapax* у домаће малољетничко кривично право.

С тим у вези поставља се теза да је потребно снизити добну границу кривичне неодговорности али не постоји јединствен став колико би она година износила. Најчешће се укаузује како би то била прихватљива доб од 10 година али се не износе аргументи зашто би то требало управо бити 10, а не 11 или 12 година. Ово води, иако се то још нигдје изричито не спомиње, ка увођењу *doli incapax* у наше малољетничко кривично право јер без тога снижавање добне границе не би било научно засновано и друштвено прихватљиво. Уколико би дошло до увођења ове доктрине у наш правни сидстем, она би се примјењивала изузетно, само у оним случајевима када би дјеца остварила обиљежја тежих кривичних дјела. Овдје се одмах отвара питање шта би се сматрало тежим кривичним дјелом јер у доктрини, теорији и пракси до данас не постоји сагласност. Једно вријеме сматрало се да су то кривична дјела за која се могла изрећи казна затвора од 3 године, док су неки аутори сматрали да су то кривична дјела за која се може изрећи казна затвора од 5 година или тежа. У сваком случају требало би се имати на уму да би нагласак у примјени *doli incapax* требао бити на кривичним дјелима по себи *lat. delicta per se*, а мање на чисто забрањеним кривичним дјелима, *lat. delicta mere prohibita*.

Што се тиче доби доби која би била оптимална за увођење кривичноправне одговорности о томе не постоје научне студије које се тиме баве. Сматрамо да би то могла бити доб од 10 година из више разлога. Прво, може се сматрати да је дијете у доби од 10 година већ довољно интегрисано у друштво. Друго, оно је довољно социјализовано јер је по правилу ријеч о ученицима петог разреда основне школе. Треће, оно је и довољно способно за

[9] Хорватић, Ж.; Деренчиновић, Д.; Цвитановић, Л. (2017). Казнено право- опћи дио ИИ – Казнено дјело и казненоправне санкције. Правни факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, стр. 79.

расуђивање да зна шти би смјело, а шта не би смјело да чини, нарочито ако се имају у виду кривична дјела *delicta per se*. За разлику од данашње фикције у тој прелазној добној граници од 10 до14 година, пресумпција би била да та дјеца нису способна за *dolus malus* и нису урачунљива (схватање значаја свог поступања и могућност управљања својим поступцима), али је та пресумпција оборива. Обарањем пресумпције дијете у тој доби би могло бити одговорно за кривична дјела. Тиме би се отворила могућност и другачијег поступања, прије свега према одредбама ЗОМ. Таква одговорност би се утврђивала само изузетно али би постојала и таква могућност које сада нема. То из разлога што је према тренутном (малољетничком) кривичноправном уређењу (КЗ РС и ЗОМ), прописана апсолутна кривична неодговорност дјетета млађег од 14 година.

3. ДИЈЕТЕ И МАЛОЉЕТНИК У МАЛОЉЕТНИЧКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Појмови дијете и малољетник се дјелимично садржајно преплићу па је потребно њима се позабавити и разграничити их ради јаснијег приказивања и анализе проблематике. С тим у вези треба поћи од чињенице да се у нашем правном систему под појмом дјетета сматрају сва лица до ненавршене 18 године живота. Ово је у складу са одредбама Конвенције о правима дјетета (Конвенција) према којим „…свако људско биће млађе од 18 година, осим ако се према закону примјењивом на дијете пунољетност не стиче раније“. Значи граница стицања пунољетности је граница која дијели дјецу од одраслих особа, а која према Конвенцији може бити и нижа од 18 година, ако тако појединa држава чланица одлучи. У малољетничком кривичном праву које се примјењује код нас дијете у смислу примјене кривичног законодавства је лице до ненавршених 14 година живота (чл. 15 ст. 1 КЗ РС). То значи постојање разлике у појмовном схватању ко се сматра дјететом. Дјеца до 14 година (која остваре обиљежја кривичног дјела), као што је наведено, потпуно су кривично неодговорна, чиме је усвојена доктрина потпуне, тј. апсолутне кривичне неодговорности дјетета. С обзиром да из Конвенције произилази да државе имају право одређивања и минималне доби за кривичну одговорност, добна граница кривичне одговорности разликује се од државе до државе. Тако Шкотска има добну границу кривичне одговорности одређену на 8 година, Малта на 9 година, Велика Британија (Енглеска и Велс) на 10 година, Француска, Грчка и Пољска на 13 година, Македонија 14, Аустрија, Италија и Њемачка, и већина држава Источне Европе на 14 година, Скандинавске земље, Турска и Чешка на 15 година, Русија на 16 година. Према нашем малољетничкм кривичном праву лица која почине кривично дјело у доби од 14 до 18 година су малољетници и дијеле се у двије групе на млађе (14-16) и старије малољетнике (16-18). Постоји и категорија лица од 18 до 21 који се називају млађим пунољетницима. Наше малољетничко кривично право, пружа

и посебну заштиту дјеци жртвама кривичних дјела, и тада се под појмом дјетета имају сматрати лица до ненавршених 18 година.

4. МЕЂУНАРОДН ПРАВО

Права дјеце у сукобу са законом дио су људских права уграђених у бројне међународне конвенције и друге документе који обавезују државе потписнице да их угради у своје правне системе. Правни стандарди у овом подручју у правилу се развијају на начин да се основним правима додају специфичне компоненте типичне и потребне за заштиту дјетета у одређеним ситуацијама и околностима. Основни документ међународног права који усмјерава и условљава уређење положаја дјетета у сукобу са законом су чл. 37. и 40. Конвенције Уједињених нација о правима дјетета (Конвенција),[10] усвојене 20. новембра 1989. године од стране Генералне скупштине Уједињених нација. С обзиром на број земаља потписница (196), садржи најшире прихваћене стандарде у погледу заштите дјеце, а истовремено је и први документ у коме се дјетету приступа као субјекту с правима. Чланом 1. Конвенције одређено је да је дијете лице млађе од 18 година што представља „правни параметар“ који се и у Европи користи при одређивању појма дјетета. Члан 40. садржи минималне стандарде од којих је за ову проблематику значајно да су државе у обвези установити минималну старост испод које ће бити сматрано да дјеца нису имала способности да прекрше кривични закон (ст. 3 тач а).

О положају дјеце у сукобу са законом треба указати и на Стандардна минимална правила УН-а за провођење судских поступака према малољетницима, односно Пекиншка правила (Генерална скупштина УН-а, Резолуција број 40/33, од 29. новембра 1985.), Правила УН-а о заштити малољетника лишених слободе, односно Хаванска правила (Генерална скупштина УН-а, Резолуција број 45/113, од 14. децембра 1990.), Стандардна минимална правила УН-а за мјере алтернативне институционалном третману (незаводске/неинституционалне мјере), односно Токијска правила (Генерална УН-а, Резолуција број 45/110, од 14. новембра 1990. године)

Од осталих међународноправних докумената свакако је важно указати на Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода Савјета Европе која не садржи дефиницију дјетета, али је из чл. 1. видљиво да се права јемче „свима“ унутар надлежности, а то значи без обзира на доб (чл. 14. забрањује дискриминацију).

Један од најважнијих аката у оквиру Савјета Европе свакако је тзв. Ланцароте конвенција, односно Конвенција о заштити дјеце од сексуалног злостављања и искоришћавања (Одбор министара Савјета Европе, ЦЕТС бр. 201, 12. јула 2007.). Описује се као први регионални споразум специјално усмјерен на заштиту дјеце од ове врсте насиља, а треба напоменути како је ова

[10] Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, број 15/90.

Конвенција била и изравни узор за поједина казнена дјела за заштиту дјеце у нашем Кривичном законику.

Смјернице Одбора министара Савјета Европе о правосуђу прилагођеном дјеци (Одбор министара Савјета Европе, 17. студеног 2010.) важне су ради заштите дјетета од секундарне виктимизације и процесне трауматизације и осигуравају ефикасно провођење прописаних стандарда из других инструмената. Смјернице се баве правима и потребама дјетета у контакту с надлежним органима (кривичног, грађанског или управног) права.

Посебно је важна Директива 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савјета од 25. октобра 2012. о установљавању минималних стандарда за права, подршку и заштиту жртава кривичних дјела и о замјени Оквирне одлуке Савјета 2001/220/ПУП10. Директива дјететом сматра свако лице млађе од 18 година, а за дјецу жртве претпоставља се како имају посебне потребе заштите и подлијежу посебној процјени. Ако постоје разлози, претпоставља се да је жртва дијете ако постоје сумње око доби.

5. УПОРЕДНО ПРАВО

Овдје ћемо укратко представити старосну доб испод које нема кривичне одговорности у Аустрији, Њемачкој, Француској, чији су правни системи утицали на право Републике Српске, а ради потпунијег сагледавања и систем Шведске, Велике Британије и Русије. Њемачка је одабрана јер се наше кривично право уопште, а и малољетничко кривично право у својим рјешењима највише наслања на њемачко кривично право. Систем Велике Британије је изабран како би се приказао систем државе представника англосаксонског круга кривичног права.

5.1. Аустрија

Први Закон за младе починиоце кривичних дјела (Jugendgerichtsgesetz) Аустрија је донијела 1928. године.[11] Зачетником данашњег малољетничког кривичног права у Аустрији сматра се Закон за младе починиоце кривичних дјела из 1988. године, који представља велику прекретницу у поступању према малољетним починиоцима кривичних дјела.[12] Промовисао је декриминализацију и рехабилитацију малољетника и поставио јасне добне границе кривичне одговорности од 14 до 19 године живота.[13] Закон се водио начелом најбољег интереса дјетета прописујући обвезну сарадњу између

[11] Bruckmüller, K.; Schumann, S. (2015). Of Justice and Juveniles in Austria: Achievements and Challenges, u Winterdyk, J.A. (ur.), Juvenile Juastice: International Perspectives, Models, and Trends. CRC Press, 2015, str. 30.

[12] Ibidem.

[13] Edelbacher, M. (2003). Crime Prevention: A Community Policing Approach, u Lab, S.P.; Das, D.K. (ur.), International Perspectives on Community Policing and Crime Prevention, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, str. 14-27.

судова и органа социјалне заштите за младе. Према малољетницима старијим од 14 година поступало се као према пунољетним починиоцима, а починиоцима до 20 године живота није могла бити изречена смртна казна и казна дуготрајног затвора.[14]

У задње вријеме Аустрија је промијенила политику поступања према малољетним починиоцима кривичних дјела и сада примјењује приступ с више израженим казненим карактером (punitive-orientied approach). Кривична одговорност малољетника 2001. године спуштена је с 19 на 18 година и уведен је појам тзв. млађи пунољетници (18-21 година) који је познат у нашем и њемачком малољетничком кривичном праву.

5.2. Француска

Француски Кривични законик из 1791. и Наполеонов Кривични законик из 1810. године сматрали су да нема потребе одредити доњу границу одговорности за казнена дјела, што је значило могућност за кажњавање и најмлађих починилаца, уз услов да се докаже урачунљивост при поступању *(discernimento).* Наполеонов Кривични закон из 1810. године прописао је пунољетност с навршених 16 година, што је Кривичним законом из 1910. године повишено на 18 година, док је Кривични закон из 1912. године прописао доњу границу одговорности за кривична дјела на 13 година живота у тренутку извршења кривичног дјела.[15]

Прописом из 1945. године уведени су специјализовани судови за младе (judge des enfants), избачен је из примјене *discernimento* и дјеци млађој од 13 година, као санкција за извршење кривичног дјела, могле су бити изречене само васпитне мјере.[16] Кривични закон из 2002. године прописао је васпитну мјеру као санкцију за дјецу старију од 10 година, а урачунљивост малољетника је повезана са способношћу расуђивања (fra. capables de discernement), и тиме је у француско кривично (малољетничко) право поновно уведен *discernimento.*[17]

5.3. Њемачка

Малољетничко правосуђе има у Њемачкој дугу традицију још 1920. године, иако је посебна надлежност за поступање према малољетницима

[14] Драгичевић Пртењача, М., Безић, Р., Перспектива увођења доктрине doli incapax у хрватско малољетничко казнено право, Macedonian Journal for Criminal Law and Criminology, 25 (2018), 1, стр. 6.

[15] Castaignede, J.; Pignoux, N. (2010). France, u Dünkel, F.; Grzywa, J.; Horsfield, P.; Pruin, I. (ur.), Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments; Vol. 1 Mönchengladbach, Germany: Forum Verlag Godesberg. Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie., 36 (2). 2010, стр. 483.

[16] *Ibid.*, str. 483-484.

[17] *Ibid.*, str. 484

постојала од 1908. године до Првог свјетског рата.[18] Послије Првог свјетског рата раздвојена је надлежност за поступање па су донесена два закона; један за заштиту младих 1922. (Jugendwohlfahrtsgesetz; Закон о социјалној заштити за малољетнике); а други за младе починиоце кривичних дјела тј. за младе деликвенте 1923. год. (Jugendgerichtsgesetz; даље JGG). Законом се доб кривичне одговорности повисила са 12 на 14 година.

5.4. Шведска

У Шведској је граница кривичноправне одговорности 15 година још од 1905. године, а малољетником се сматра лице до 20 година старости. Према млађим малољетницима у доби од 15 до 17 година, у правилу поступају социјалне службе, а према „старијим малољетницима“ у доби од 18 до 20 година тужилаштва и судови.

5.5. Велика Британија

Малољетничко кривично право се почело развијати у Енглеској релативно рано, још 1908. године када је донесен тзв. Childerns Act. Children and Young Persons Act прво је 1933. године повисио доб кривичне одговорности са 7 на 8 година, затим 1963. године са 8 на 10 година.[19] Данас је на снази Children and Social Work Act донесен 2017. године и углавном се односи само на Енглеску.

Доношењем новог Childrens Act-a 1989, Crime and Disorer Act-a 1998. године и Youth Justice and Criminal Evidence Act-a 1999. године, кривична одговорност у Енглеској је постављена *на 10 година* и једна је од најнижих у Европи, а што је било и предмет разматрања Одбора за права дјетета УН-а, 2007. године.[20] Нижу доб кривичне одговорности у Европи имају Кипар, Ирска и Лихтенштајн у којима је минимална доб кривичне одговорности одређена на седам година, док је у Шкотској осам година. Тако одређена доб кривичне одговорности је дуго времена била ублажена примјеном начела, тј. доктрине *doli incapax*, која је напуштена 1998. године, па су од те године и дјеца у доби

[18] Dünkel, F. (2002) Le droit pénal des mineurs en Allemagne: entre un système de protection et de justice. Déviance et Société, vol. 26, str. 297 - 313 ; доступно на: https://www.cairn.info/revue-deviance-et-societe-2002-3-page-297.htm (13.03.2025.) §1.

[19] Gelsthorpe, L.; Kemp, V. (2015). Juvenile justice: England and Wales, u Winterdyk, J.A. (ur.), Juvenile Juastice: International Perspectives, Models, and Trends. CRC Press, str. 351-352.

[20] Пресуда ЕСЉП Т. и В. против Уједињеног Краљевства, захтјев бр. 24724/94, од дана 16. новембра 1999; доступна на: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["T. and V. v. United Kingdom"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-58593"]} (7.12.2017.); § 27. i 58. i.

од 10 година потпуно кривично одговорна.[21] То је систем познат као систем „нулте толеранције“ према малољетним починиоцима кривичних дјела, заснован на идеологији „закона и реда“, јер малољетници морају преузети одговорност за своја (не)дјела.[22]

5.6. Русија

Кривични закон Руске Федерације у члану 20. прописује старост у којој почиње кривична одговорност на начин да поставља опште правило од кога постоје два изузетка. Према ставу 1. закона кривично је одговорно лице које је у вријеме извршења кривичног дјела навршило шеснаест година живота.

Од овог правила у ставу 2 су прописани изузеци када и лица која су у вријеме извршења кривичног дјела навршила четрнаест година живота подлијежу кривичној одговорности за таксативно набројана кривична дјела као што су: убиство (члан 105), умишљајно наношење тешке тјелесне повреде (члан 111), умишљајно наношење умјерених тјелесних повреда (члан 112), полну отмицу (члан 112. а), крађа (члан 158), разбојништво (члан 161), оружана пљачка (члан 162), изнуда (члан 163), похађање обуке за вршење терористичке активности (члан 205.3), учешће у терористичким актима (други део члана 205.4), учешће у активностима терористичке организације (други дио члана 205.5), неуспјех у износу кривичног дјела (члан 205.6), узимањем таоца (члан 206), свјесно давање лажног извештаја о раду тероризма (члан 207), у илегалном оружаној формацији (члан 211), учешће у нелегалној форми (члан 211). Од члана 212), хулиганизам под отежавајућим околностима (дијелови два и три члана 213), вандализам (члан 214), нелегално стицање, пренос, продаја, складиштење, складиштење или експлозивне уређаје (члан 222.1), илегална производња експлозива или експлозивних уређаја (члан 223.1), крађе или изнуђивање оружја и експлозивних уређаја (члан 223.1), крађе или изнуђивање оружја и експлозивних уређаја (члан 223.1) експлозивне направе (члан 226), крађа или изнуда опојних дрога или психотропних супстанци (члан 229), оштећење транспортних средстава или путева (члан 267), покушај убиства државника или јавне личности (члан 277), напад на лица или установе које уживају међународну заштиту (члан 36).

---

[21] У пресуди ЕСЉП у предмету Т. и В. против Уједињеног Краљевства међу осталим расправљало и о минималној доби казнене одговорности, која је у енглеској данас 10 година. У вријеме доношења те пресуде је постојала и могућност примјене доктрине доли инцапах, за дјецу која почине казнена дјела у доби од 10- 14 година, као један прилазни режим одговорности. Међутим, тај режим је Енглеска напустила 1998. године, и сада је апсолутно утврђена минимална доб казнене одговорности на 10 година, што је било и повод критика и приговара Енглеској од стране Одбора за права дјетета УН-а, 2007. године. Можда је и наведена пресуда ЕСЉП, једним дијелом утјецала на напуштање тог прилазног режима, јер се њоме утврдило како тако одређена доб није преиска.

[22] Драгичевић Пртењача, М., Безић, Р., *op.cit.*

Међутим ставом 3. је прописано ако је малољетно лице навршило године из првог или другог става овог члана, али због заостајања у душевном развоју које није повезано са душевним поремећајем, у вријеме извршења друштвено опасне радње није могло у потпуности да разумије стварну природу и друштвену опасност својих радњи (нечињења) нити да их контролише, не подлијеже кривичној одговорности.[23]

6. ПРАВНИ ПОЛОЖА ДЈЕТЕТА КАО УЧИНИОЦА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Постојећим законским рјешењем у кривичном законодавству Републике Српске искључена је примјена кривичног и малољетничког кривичног законодавства на дјецу која су остварила обиљежја кривичног дјела, а у то вријеме нису навршила 14 година. Прије свега због садржајног преплитања неопходно је осврнути се на разграничење појмовног одређења дјетета и малољетника јер се ти појмови дјелимично садржајно преклапају. Сходно одредби Конвенције о правима дјетета у нашем малољетничком кривичном праву дијете је свако лице до ненавршених 18 година живота[24]. Дјеца која почине кривично дјело у доби од 14 до 18 година су малољетници[25] и дијеле се у двије групе на млађе (14-16) и старије малољетнике (16-18)[26]. Посебна категорија лица на која може да се примјењује малољетничко законодавство је од 18 до 21 године и та се лица називају млађим пунољетницима.[27] Сврставање лица у добне групе важно је с обзиром на примјену закона и изрицање санкција јер се према малољетним починиоцима кривичних дјела примјењују другачије одредбе које се налазе у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (ЗОМ), које се разликују од оних које се иначе примјењују према пунољетним починиоцима кривичних дјела. Према одредби чл. 2. ст. 2. видимо да се закон не може примијенити на лица млађа од 14 година (дјецу). У случају извршења кривичног дјела ова се лица сматрају потпуно кривично неодговорна, она се не изводе пред суд нити се према њима примјењују васпитне мјере предвиђене за малољетнике, већ се препуштају службама социјалне заштите. Овдје је потребно нагласити да је основ за овакво уређење постављен у члану 15 Кривичног законика Републике Српске, по коме је искључена примјена кривичног законодавства према лицу које у вријеме извршења кривичног дјела није навршило четрнаест година, док се према малољетницима и млађим пуинољетницима тај закон примјењује ако другим

[23] "Уголовный кодекс Российской Федерации" от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 28.02.2025); https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/fd969cc22a68d513db2c83a94d6ad355a95dbec7/; (12.03.2025.).

[24] Чл. 2. ст. 1 ЗОМ.

[25] Чл. 2 ст. 3 ЗОМ.

[26] Чл. 3 ст. 1 и 2. ЗОМ.

[27] Чл. 3 ст. 3 ЗОМ.

законом није другачије прописано (ЗОМ). Дакле, није спорно да дијете може испунити обиљежја кривичног дјела, али одговорности нема јер му се искључује кривична одговорност. С обзиром на то да је кривична одговорност и мјера казне, јасно је да у том смислу кажњавања не може бити. Такође, ваља нагласити како је питање колико би тренутно предвиђене васпитне мјере могле бити ефикасне према узрасту млађем од 14 година.

Треба нагласити да према Конвенцији државе имају право одређивања минималне доби за кривичну одговорност од које ће, по њиховој претпоставци, дијете моћи схватити шта чини и да за то треба кривично одговарати. Тако се добна граница кривичне одговорности, као што смо већ говорили у дијелу о упоредноправним рјешењима, разликује у појединим државама. У свим земљама бивше СФРЈ и у већини земаља Европске уније, кривична одговорност почиње са 14 година. Као што смо видјели изузетак су Велика Британија, у којој је дијете кривично одговорно с 10 година, док се у скандинавским земљама граница пење на 15, а у Русији на 16 година уз посебне изузетке.

У свим европским земљама малољетни учиниоци након што пријеђу добну границу кривичне одговорности, морају кривично одговарати за своје понашање, али државе се међусобно разликују у начину реакције на почињено кривично дјело. У већини држава (па тако и у Републици Српској) према малољетним учиниоцима поступа се знатно другачије у односу на одрасле учиниоце. По правилу малољетници се не кажњавају, већ им се изричу мјере којим се настоји пружити помоћ и заштита ради остварења њиховог преваспитавања и рехабилитације и остварења специјалне превенције. У посљедње вријеме неке су се државе више окренуле неолибералном концепту и заоштравању политике кажњавања према малољетним починиоцима (Енглеска и Валс и Француска), а друге (Њемачка и Швајцарска) и даље граде системе у којима је кажњавање малољетника изузетак, а предност имају васпитно-образовне мјере.

У Конвенцији о правима дјетета одређено је да у случајевима у којима су дјеца учиниоци кривичних дјела на снагу ступају институције као што су органи социјалне заштите, здравство, породични центри. Разлог за то је што се код дјетета млађег од 14 година још увијек не може са сигурношћу рећи да је оно потпуно свјесно онога што ради и да може у потпуности схватити посљедице свог понашања. Дакле, тренутно су прихваћена схватања да су дјеца до 14 године неурачунљива, због своје доби и животне зрелости.

Недавни случај у Србији када је дијете од 13 година и 10 мјесеци планирано лишило живота више лица не показујући кајање потакнуо је размишљање о могућности увођења кривичне одговорности и за особе млађе од 14. година (нпр. у доби од 10-14) и то најприје за тешке деликте (нпр. убиство или тешко убиство, разбојништво, изнуду, тероризам и сл.), под условом да се утврди да су довољно зреле, тј. да код њих постоји *discernimento* (и *doli incapax*) или другим ријечима да су урачунљиви.

У одговарајућој добној граници (нпр. од 10-14. година), за разлику од данашње фикције, пресумпција би била да дјеца нису способна за *dolus malus* и нису урачунљива (схватање значаја својих поступака и могућност владања својом вољом), али је та пресумпција оборива. Тиме би се отворила могућност и другачијег поступања, понајприје према одредбама ЗОМ. Уколико би се пресумпција оборила, тада би дијете у тој доби могло бити одговорно за кривична дјела. Претпоставка је да би се таква одговорност утврђивала изузетно али би ипак постојала и таква могућност које сада нема.

Увођење института *discernimenta* допринијело би индивидуализацији поступка према појединoм малољетнику и примјени система малољетничког кривичног права на флексибилнији начин. Такав систем с прелазним режимом између кривичне неодговорности и кривичне одговорности, би био праведнији и више прилагођен стварном стању ствари, јер постојећа вјештачки повучена добна граница од 14 година, није довољно прилагодљива за рјешавање и поступање у кривичном праву. Одређена граница од 14 година дијели неодговорне од одговорних без обзира на њихову зрелост, степен свијести, могућност схватања и владања својом вољом, односно (стварно) постојање урачунљивости, тј. *discernimenta*.

Овдје би упутили наријечи Крешимира Пријатеља, дјечјег психолога с Одјељења за психологију Свеучилишта у Задру како "Доб не би требала бити једина варијабла према којој бисмо доносили одлуке о кривичној одговорности. Потребно је узети у обзир и проценити бројне друге аспекте функционирања адолесцената, попут њиховог ступња когнитивне, емоционалне, моралне и социјалне зрелости, а посебице разумијевања понашања у која се укључују и способности расуђивања."[28]

7. ЗАКЉУЧАК

Старосна доб дјетета од четрнаест година испод које почиње његова кривична неодговорност је веома сложена и осјетљива материја која се кроз дуги низ година усталила у нашем кривичном законодавству. Она је резултат развоја науке кривичног права и сродних области али и друштва у цјелини. Зато ту границу не треба олако мијењати под утицајем пунитивног популизма и тренутних тежњи за репресијом. Чињеница је да развојем друштва, економског положаја, опште културе, ширења сазнања путем интернета и друштвених мрежа у одређеној мјери долази до бржег сазријевања дјеце. Све то с појавом нових облика криминала који у том информатичком свијету постају доступнији и разумљивији и дјеци води и њиховом ранијем поимању забрањеног и криминалног, што отвара питање да ли је та добна граница превисока.Томе се мора приступити веома пажљиво и проценити да ли је вријеме да се уведе доктрина *doli incapax* у наше малољетничко кривично право. Ово би водило даљем одређивању за коју добну границу би се то

[28] https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/nakon-pokolja-u-beogradu-svi-se-pitaju-treba-li-spustiti-dob-kaznjavanja-djece-foto-20230504

везивало, а које не смије бити прениско постављена. Слиједом тога указује се да би у том случају њену примјену требало ограничити на одређена објективним критеријумима категорисана најтежа кривична дјела за лица млађа од 14 година ако се утврди да су довољно зрела, дакле да код њих постоји discernimenta. Друго ограничење би могло да се постави, слично као у руском праву, у виду искључења њене примјене због заосталости у душевном развоју које није узроковано душевним поремећајем.

Литература

Херцег Пакшић, Б. (2024). Казненоправни положај дјетета у сукобу са законом у Републици Хрватској: Темељни обриси. Дијете и обитељ у суврeменом друштву,

Хорватић, Ж.; Деренчиновић, Д.; Цвитановић, Л. (2017). Казнено право- општи дио ИИ – Казнено дјело и казненоправне санкције. Правни факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб.

Bruckmüller, K.; Schumann, S. (2015). Of Justice and Juveniles in Austria: Achievements and Challenges, u Winterdyk, J.A. (ur.), Juvenile Juastice: International Perspectives, Models, and Trends. CRC Press, 2015,

Gelsthorpe, L.; Kemp, V. (2015). Juvenile justice: England and Wales, u Winterdyk, J.A. (ur.), Juvenile Juastice: International Perspectives, Models, and Trends. CRC Press,

Драгичевић Пртењача, М., Безић, Р., Перспектива увођења доктрине *doli incapax* у хрватско малољетничко казнено право, Macedonian Journal for Criminal Law and Criminology, 25 (2018),

Dünkel, F. (2002) Le droit pénal des mineurs en Allemagne: entre un système de protection et de justice. Déviance et Société, vol. 26,

Edelbacher, M. (2003). Crime Prevention: A Community Policing Approach, u Lab, S.P.; Das, D.K. (ur.), International Perspectives on Community Policing and Crime Prevention, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall,

Castaignede, J.; Pignoux, N. (2010). France, u Dünkel, F.; Grzywa, J.; Horsfield, P.; Pruin, I. (ur.), Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments; Vol. 1 Mönchengladbach, Germany: Forum Verlag Godesberg. Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie., 36 (2). 2010,

CRIMINAL LAW POSITION OF THE CHILD IN CONFLICT WITH THE LAW IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Prof. Veljko Ikanović Ph.D

Judge of the Sumpreme Court of the Republic of Serpska and Associate Professor Faculty of Law Sciences, PanEuropisan University „Apeiron" Banja Luka, veljko.ikanovic@pravosudje.ba

Summary: *Modern social development has recognized and established the special position of the child in criminal law and the judicial system. Law is a set of coercive norms that apply in a state (Rudolf Jöring), but it is also an expression of social understandings and awareness of the need to adapt it to the child at the normative and institutional level, with special protection in the judicial system. This especially applies to its repressive criminal law level, which is the subject of our interest. The phrase child in conflict with the law, which we use in this paper, appears in modern juvenile criminal law, and is also accepted by our juvenile criminal legislation. This concept is quite broad because it encompasses a broader age concept of a child, with different legal classification and rights and obligations. For us, the position of children who, due to their age, are excluded from the application of criminal sanctions and other measures prescribed by criminal legislation is particularly interesting here. Given all the achievements to date in the special position*

of this category of children, we point out the present opposing tendencies to lower the age of the child in the application of criminal legislation. Therefore, in this paper we provide an overview of the normative foundations and perspectives of the position of the child in domestic and comparative criminal law, as well as international documents in terms of standards and influence on future changes. For the sake of better understanding and the need to regulate this sensitive matter harmoniously, we also briefly review the position of the child as an injured party (victim) of a criminal offense.

Keywords: *child, criminal law, responsibility, injured party, victim.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625048M UDK. 343.819.1:343.24/.27-053.6

MALOLJETNIČKE KRIVIČNE SANKCIJE U UPOREDNOM ZAKONODAVSTVU

Ljubinko Mitrović

Redovni profesor, Fakultet pravnih nauka Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, ljubinko58@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-3809-4183

Miloš Bukejlović

Diplomirani pravnik sa položenim pravosudnim ispitom, potpredsjednik Vlade Republike Srpske i ministar pravde Republike Srpske, milosbukejlovic@gmail.com

Apstrakt: *Maloljetničke krivične sankcije predstavljaju zakonom predviđene mjere društvenog reagovanja prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela koje izriču zakonom određeni organi s ciljem zaštite društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloljetnika. Maloljetniku se ne može izreći krivična sankcija za krivično djelo koje zakonom nije bilo predviđeno kao krivično djelo prije nego što je izvršeno, niti se može izreći krivična sankcija koja zakonom nije bila propisana kao krivična sankcija prije nego što je krivično djelo izvršeno. Njihova je svrha suzbijanje protivpravnih djela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrijednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom, odnosno suzbijanje svih vrsta, oblika i vidova kriminaliteta maloljetnika. Gotovo sva savremena krivična zakonodavstva u sistemu krivičnopravnih mjera reagovanja na kriminalitet predviđaju i poseban sistem maloljetničkih krivičnih sankcija koji se u velikoj mjeri naslanja na standarde utvrđene međunarodnopravnim aktima (donesenim u okviru i pod okriljem univerzalne organizacije – Ujedinjenih nacija, ili regionalne organizacije – Savjeta Evrope). U uporednom zakonodavstvu, nezaobilazne maloljetničke sankcije jesu vaspitne mjere. Uz njih, značajan broj, posebno evropskih zemalja u svojim zakonodavstvima propisuju i kaznu maloljetničkog zatvora, te niz mjera bezbjednosti. Uz maloljetničke sankcije svakako ne treba zaboraviti i niz mjera sui generis, odnosno alternativnih mjera koje se primjenjuju prema ovoj kategoriji učinilaca krivičnih djela.*

Ključne riječi: *maloljetnici, krivične sankcije za maloljetnike, vaspitne mjere, kazna maloljetničkog zatvora.*

1. UVOD

Poseban sistem maloljetničkih krivičnih sankcija kao oblik reagovanja na kriminalitet mladih, a koji se u značajnoj mjeri naslanja na standarde utvrđene međunarodnopravnim dokumentima (donesenim u okviru i pod okriljem univerzalne organizacije – Ujedinjenih nacija, ili regionalne organizacije – Savjeta Evrope) propisan je u gotovo svim savremenim krivičnim zakonodavstvima[1]. Sistem

[1] Mitrović, Lj., (2012), *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, Međunarodno

maloljetničkih krivičnih sankcija koje se danas primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela predstavlja jedno od najvažnijih, ako ne i najvažnije pitanje maloljetničkog krivičnog materijalnog prava uopšte[2]. Taj sistem je karakterističan po svojoj strukturi, ciljevima, uslovima primjene, ali svakako i po njegovim stalnim promjenama u smislu uspostavljanja novih mjera i sankcija i nestanka nekih, često puta dugi niz godina primjenjivanih krivičnih sankcija, odnosno posebnih krivičnopravnih mjera[3]. U današnjem uporednom pravu mogu se pronaći različite krivične sankcije, odnosno formalne ili alternativne mjere koje se primjenjuju na maloljetne učinioce krivičnih djela, a najčešće od njih jesu: 1) upozorenje, policijsko upozorenje, ukor, opomena, vaspitni nalozi, vaspitne preporuke, proglašavanje maloljetnika učiniocem krivičnog djela bez izricanja krivične sankcije, vaspitne mjere "direktive"; 2) novčana kazna, rad u korist zajednice, naknada štete oštećenom, medijacija, pojačani nadzori; 3) posebni obrazovni kursevi, obuke i druge intenzivnije sankcije edukativnog karaktera; 4) mješovite osude, koje podrazumijevaju kombinovane obaveze, koje mogu da budu karakterisane i kao "represivnije" u postupanju sa maloljetnim učiniocima krivičnih djela; 5) uslovna osuda bez zaštitnog nadzora; 6) uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom; 7) uslovna osuda pod kontrolom probacijske službe i uz elektronski nadzor, te 8) zavodske vaspitne mjere, maloljetnički zatvor i druge slične forme lišavanja slobode[4].

U ovom referatu, analiziraćemo krivične sankcije koje se mogu izricati maloljetnim učiniocima krivičnih djela prema krivičnim zakonodavstvima Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Sjeverne Makedonije, Slovenije, Njemačke, Ruske Federacije, Austrije, Belgije, Francuske, Češke Republike, Švedske, Švajcarske, Engleske i Velsa, Kanade, Holandije, Španije i Poljske.

1.1. Srbija

Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica u Republici Srbiji[5] donesen je 2005. godine. Slično zakonodavstvima drugih samostalnih država nastalih raspadom bivše SFR Jugoslavije, i u Republici Srbiji se pod pojmom mlađi maloljetnik podrazumijeva lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14, a nije navršilo 16 godina. S druge strane, stariji

udruženje naučnih radnika – AIS - Banja Luka, str. 253-268.

2 Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, drugo izmijenjno i dopunjeno izdanje, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka.

3 Mitrović, Lj., (2013), Vaspitne preporuke i njihova primjena u uporednom pravu, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka* Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, broj 3, Banja Luka, str. 19-35.

4 Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

5 Službeni glasnik Republike Srbije, broj 85/2005.

maloljetnici su lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila 16, a nisu navršila 18 godina[6]. Prema navedenom zakonskom rješenju, maloljetničko krivično pravo u Srbiji predviđa sljedeće maloljetničke krivične sankcije, i to:

1. vaspitne mjere,
2. kazna maloljetničkog zatvora i
3. mjere bezbjednosti.[7]

Maloljetničke krivične sankcije predstavljaju zakonom predviđene mjere društvene reakcije prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela koje izriču zakonom određeni organi (viši sud – sudija za maloljetnike - vijeće za maloljetnike) s ciljem zaštite društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloljetnika[8].

Osnovna vrsta krivičnih sankcija koje zakonodavstvo Republike Srbije predviđa za maloljetne učinioce krivičnih djela jesu vaspitne mjere, odnosno devet vrsta vaspitnih mjera sistematizovanih u tri grupe, i to:

1. mjere upozorenja i usmjeravanja, i to:

a) sudski ukor i

b) posebne obaveze – mjere koje se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, i to su: 1) nalaganje maloljetniku da se izvini oštećenom, 2) nalaganje maloljetniku da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao, 3) nalaganje maloljetniku da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla, 4) nalaganje maloljetniku da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, 5) nalaganje maloljetniku da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, 6) nalaganje maloljetniku da se uključi u određene sportske aktivnosti, 7) nalaganje maloljetniku da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga, 8) nalaganje maloljetniku da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savjetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama, 9) nalaganje maloljetniku da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da priprema i polaže ispite kojima se provjerava određeno znanje i 10) nalaganje maloljetniku da ne može da napusti mjesto prebivališta ili boravišta bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva. Nadzor nad izvršavanjem posebnih obaveza vrši sud. Kada je primjena pojedinih posebnih obaveza u pitanju, sud može zatražiti odgovarajuće izvještaje, odnosno mišljenje od organa starateljstva[9],

---

6 Soković, S. & Bejatović, S., (2009), *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet u Kragujevcu, str. 22-23.

7 Jovašević, D., (2007), Sistem vaspitnih mjera u domaćem i uporednom pravu, *Strani pravni život*, Beograd, 1–2/2007, str. 174–202.

8 Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

9 Mitrović, Lj., (2012), *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS - Banja Luka, str. 253-268.

2. mjere pojačanog nadzora koje se primjenjuju u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, i to: a) pojačan nadzor koji vrše roditelji, usvojilac ili staralac, b) pojačan nadzor u drugoj porodici, c) pojačan nadzor koji vrši organ starateljstva i d) pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloljetnika i

3. zavodske mjere, i to: a) upućivanje u vaspitnu ustanovu u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, b) upućivanje u vaspitno-popravni dom u trajanju od šest mjeseci do četiri godine i c) upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje u trajanju do tri godine[10].

Izuzetno, isključivo prema starijem maloljetniku može se izreći i posebna, odnosno jedina vrsta kazne – kazna maloljetničkog zatvora. Maloljetnički zatvor ne može da traje kraće od šest mjeseci niti duže od pet godina, a izriče se na pune godine i mjesece. Izuzetno, maksimum trajanja kazne maloljetničkog zatvora može da iznosi i do 10 godina, i to u dva slučaja: 1. za krivično djelo maloljetnika za koje je propisana kazna zatvora 20 godina ili teža kazna, ili 2. u slučaju sticaja najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora duža od 10 godina[11].

Maloljetnicima se pod uslovima koji su predviđeni Krivičnim zakonikom Republike Srbije mogu izreći i mjere bezbjednosti[12]. Mjere bezbjednosti, jedna ili više njih, maloljetnom učiniocu krivičnog djela mogu se izreći samo kao sporedna, suplementarna sankcija uz neku od vaspitnih mjera ili kaznu maloljetničkog zatvora. Izuzetak je mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi koja se može izreći samostalno.

1.2. Crna Gora

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore[13] relativno je novijeg datuma i donesen je 2011. godine. Ovaj zakon propisuje da se maloljetniku za učinjeno krivično djelo mogu izreći sljedeće maloljetničke krivične sankcije, i to:

1. vaspitne mjere,
2. kazna maloljetničkog zatvora i
3. mjere bezbjednosti.

---

[10] Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

[11] Soković, S. & Bejatović, S., (2009), *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet u Kragujevcu, str. 97-106.

[12] Radi se o sljedećim mjerama, i to: obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi; obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi; obavezno liječenje narkomana; obavezno liječenje alkoholičara; zabrana vršenja poziva, djelatnosti i dužnosti; zabrana upravljanja motornim vozilom; oduzimanje predmeta; protjerivanje stranca iz zemlje; javno objavljivanje presude; zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim i zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama.

[13] Službeni list Crne Gore, br. 64/2011 i 1/2018.

Mlađem maloljetniku (odnosno djetetu sa navršenih 14, a koje nije navršilo 16 godina) mogu se izreći isključivo vaspitne mjere. S druge strane, starijem maloljetniku (odnosno licu koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 16, a nije navršilo 18 godina), mogu se izreći vaspitne mjere, a izuzetno, pod uslovima propisanim ovim zakonom, ovom maloljetniku može se izreći i kazna maloljetničkog zatvora.

Maloljetniku se mogu, pod uslovima propisanim ovim zakonom, izreći i mjere bezbjednosti propisane Krivičnim zakonikom Crne Gore[14], svakako osim zabrane vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti i javnog objavljivanja presude. Maloljetniku se ne mogu izreći uslovna osuda i sudska opomena.

Vaspitne mjere su: 1) mjere upozorenja i usmjeravanja (sudski ukor i posebne obaveze), 2) mjere pojačanog nadzora (pojačan nadzor od strane zakonskog zastupnika, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva i pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi ili organizaciji za vaspitanje i obrazovanje maloljetnika) i 3) institucionalne mjere (upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa, upućivanje u ustanovu zavodskog tipa i upućivanje u specijalizovanu ustanovu). Prilikom izbora vaspitne mjere sud će posebno uzeti u obzir uzrast, zrelost maloljetnika i druga njegova lična svojstva, stepen njegove vaspitne zapuštenosti, prilike u kojima maloljetnik živi, težinu krivičnog djela, pobude iz kojih je krivično djelo učinjeno, ponašanje maloljetnika poslije učinjenog krivičnog djela, a posebno da li je maloljetnik spriječio ili pokušao da spriječi nastupanje štetne posljedice, odnos maloljetnika prema oštećenom, kao i sve druge okolnosti koje mogu da budu od uticaja na izbor vaspitne mjere kojom će se najbolje postići njena svrha[15].

Najteža vrsta maloljetničkih krivičnih sankcija – kazna maloljetničkog zatvora – može se izreći isključivo starijem maloljetniku koji je učinio krivično djelo za koje je zakonom propisana kazna zatvora preko pet godina, pod uslovom da zbog visokog stepena njegove krivice, vaspitne zapuštenosti, okolnosti pod kojima je krivično djelo učinjeno, kao i prirode i težine krivičnog djela očigledno ne bi bilo opravdano maloljetniku izreći vaspitnu mjeru. Prema odredbi člana 33 Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore, kazna maloljetničkog zatvora ne može biti kraća od šest mjeseci niti duža od pet godina. Izuzetno, za krivična djela za koja je kao najmanja kazna propisana kazna zatvora od 10 godina može se izreći kazna maloljetničkog zatvora u trajanju do 10 godina. Ova kazna izriče se na pune godine i mjesece.

[14] Radi se o sljedećim mjerama, i to: obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi; obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi; obavezno liječenje narkomana; obavezno liječenje alkoholičara; zabrana upravljanja motornim vozilom; oduzimanje predmeta; protjerivanje stranca iz zemlje; zabrana približavanja i udaljenje iz stana ili drugog prostora za stanovanje.

[15] Član 17 Zakona.

1.3. Hrvatska

U Republici Hrvatskoj maloljetničko krivično pravo je izdvojeno iz opšteg krivičnog prava[16], a njegov osnovni izvor jeste Zakon o sudovima za mladež[17] iz 2011. godine. Navedeni zakon objedinjuje krivično-pravne, krivično-procesne i odredbe o izvršenju mjera i krivičnih sankcija prema maloljetnicima, kao i odredbe o zaštiti maloljetnih lica. Ovim zakonom propisane su sljedeće maloljetničke krivične sankcije, i to:

1. vaspitne (odgojne) mjere,
2. kazna maloljetničkog zatvora i
3. mjere bezbjednosti.

Dakle, u zavisnosti od uzrasta učinioca krivičnih djela, zakonom su propisane različite krivične sankcije koje se mogu izreći maloljetnicima, i to: prema mlađim maloljetnicima (lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila 14, a nisu navršila 16 godina) mogu se izreći isključivo odgojne, odnosno vaspitne mjere. Starijem maloljetniku (lice koje je navršilo 16, a nije navršilo 18 godina u vrijeme izvršenja djela) mogu se izreći vaspitne mjere, ali uz ispunjenje posebnih uslova i kazna maloljetničkog zatvora. I na kraju, mjere bezbjednosti mogu se primijeniti prema svim maloljetnim učiniocima krivičnih djela[18].

Odredbe ovog zakona primjenjuju se i na mlađa punoljetna lica (lice koje je navršilo 18, a nije navršilo 21 godinu), kojima se mogu izreći vaspitne mjere posebnih obaveza, vaspitne mjere pojačanog nadzora i kazna maloljetničkog zatvora, a ako mlađe punoljetno lice u vrijeme suđenja nije navršilo 21 godinu života, mogu mu se izreći i zavodske vaspitne mjere.

Hrvatsko maloljetničko krivično pravo predviđa sljedeće vaspitne mjere, i to: 1) sudski ukor, 2) posebne obaveze - zakonodavac kao posebne obaveze maloljetnika predviđa: 1. da se maloljetnik izvini oštećenom, 2. da maloljetnik, prema vlastitim mogućnostima, popravi štetu nanesenu krivičnim djelom, 3. da maloljetnik redovno pohađa školu, 4. da maloljetnik ne izostaje sa radnog mjesta, 5. da se maloljetnik osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, 6. da maloljetnik prihvati zaposlenje i u njemu istraje, 7. da maloljetno lice raspolaže prihodima uz nadzor i savjet voditelja vaspitne mjere, 8. da se maloljetnik uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove komunalnog ili ekološkog značaja, 9. da se maloljetnik uzdrži od posjećivanja određenih lokala, odnosno priredbi, te da se kloni društva određenih lica koja na njega štetno utiču, 10.

---

[16] Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

[17] Narodne novine Hrvatske, br. 84/2011, 143/2012, 148/2013, 56/2015 i 126/2019.

[18] To su: obavezno psihijatrijsko liječenje, obavezno liječenje od ovisnosti, obavezan psihosocijalni tretman, zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana približavanja, uznemiravanja i uhođenja, udaljenje iz zajedničkog domaćinstva, zabrana pristupa internetu, zaštitni nadzor po punom izvršenju kazne zatvora i zabrana držanja i nabavljanja životinja.

da se maloljetnik uz saglasnost zakonskog zastupnika podvrgne stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih zavisnosti, 11. da se maloljetnik uključi u pojedinačni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade, 12. da maloljetnik učestvuje na seminarima za stručno osposobljavanje, 13. da maloljetnik bez posebnog odobrenja centra za socijalni rad u županiji ne može trajnije napustiti mjesto prebivališta ili boravišta, 14. da se radi provjere znanja saobraćajnih propisa maloljetnik uputi u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača, 15. da se ne približava žrtvi ili da je ne uznemirava i 16. druge obaveze koje su primjerene imajući u vidu učinjeno krivično djelo, te maloljetnikove lične i porodične prilike, 3) pojačana briga i nadzor u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, 4) pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u vaspitnoj ustanovi u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, 5) upućivanje u disciplinski centar, 6) upućivanje u vaspitnu ustanovu u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, 7) upućivanje u vaspitni zavod u trajanju od šest mjeseci do tri godine i 8) upućivanje u posebnu vaspitnu ustanovu najduže do tri godine[19].

Kazna maloljetničkog zatvora predstavlja najtežu maloljetničku krivična sankciju koja se može izreći isključivo starijem maloljetniku, i to u trajanju od šest mjeseci do pet (a samo izuzetno do 10) godina, pod uslovom da je stariji maloljetnik izvršio krivično djelo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora tri godine ili teža kazna kada, a da s obzirom na prirodu i težinu učinjenog djela i visok stepen krivice učinioca, ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru, već je potrebno kažnjavanje[20].

1.4. Sjeverna Makedonija

U Republici Sjevernoj Makedoniji krivičnopravne odredbe o maloljetnicima izdvojene su u *lex specialis* – Zakon o pravdi djece[21]. Ovim zakonom je regulisan položaj djece, odnosno maloljetnika koji su izvršili djelo koje je zakonom propisano kao krivično djelo.

S obzirom na prednje, maloljetničko krivično pravo Republike Sjeverne Makedonije, poslije donošenja posebnog zakona razlikuje više krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloljetnim učiniocima krivičnih djela[22]. Primjena krivičnih sankcija uslovljena je položajem maloljetnika, tj. starosnom granicom maloljetnika u vrijeme izvršenja djela koje je zakonom propisano kao krivično djelo. Shodno tome, maloljetnici su grupisani u dvije grupe, i to: mlađe (one od 14 do navršenih 16 u vrijeme izvršenja krivičnog djela) i starije koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršili 16 do navršenih 18 godina.

---

19 Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

20 Bačić, F., (1981), Maloljetničko krivično pravo poslije 1. jula 1977. godine, *Naša zakonitost*, Zagreb, 5/1981, str. 72−90.

21 Služben vesnik na Republika Makedonija, broj 148/2013.

22 Kostić, M., (1997), Дјецата пред кривичноет суд, Zbornik radova *Nezavisnoto sudstvo i pravnata država*, Skopje, 1997, str. 209−223.

Sankcije koje se primjenjuju prema maloljetniku moraju odgovarati njegovoj ličnosti, prirodi i težini izvršenog krivičnog djela, potrebama njegovog daljeg obrazovanja, kao i unapređivanju najboljeg interesa maloljetnika. Maloljetniku se mogu izreći sljedeće krivične sankcije, i to:

1. vaspitne mjere (ukor i upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike; mjere pojačanog nadzora od strane roditelja, staratelja, hraniteljske porodice ili centra za socijalni rad; upućivanje u vaspitnu ustanovu ili obrazovni-popravni dom) koje se mogu primijeniti prema svim maloljetnicima, i

2. kazne, i to kazna maloljetničkog zatvora, novčana kazna, oduzimanje vozačke dozvole i protjerivanje stranca iz zemlje[23].

Prema mlađim maloljetnicima mogu se izreći samo vaspitne mjere, a prema starijim maloljetnicima mogu se izreći ne samo vaspitne mjere, već i zakonom propisane kazne ili alternativne mjere, dok se prema objema kategorija maloljetnika mogu izreći: a) oduzimanje imovine i imovinske koristi i b) oduzimanje predmeta[24].

Zakonom je propisano kažnjavanje starijeg maloljetnog učinioca krivičnog djela, pod uslovom da zbog teških posljedica izvršenog krivičnog djela i visokog stepena krivične odgovornosti ne bi bila opravdano izricanje vaspitne mjere. Shodno tome, starijem maloljetniku mogu se izreći sljedeće kazne, i to:

a) kazna maloljetničkog zatvora – starijem maloljetniku koji je izvršio krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, ako je djelo učinjeno pod posebno otežavajućim okolnostima i sa visokim stepenom krivične odgovornosti učinioca. Ova kazna može da traje od jedne do 10 godina,

b) novčana kazna – ako je učinjeno krivično djelo iz koristoljublja, ova se kazna može izreći kao glavna ili sporedna kazna, čak i uz uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom. Izriče se u obliku novčane kazne u dnevnim iznosima u rasponu od jednog do 120 dnevnih iznosa. Neplaćena novčana kazna može se zamijeniti društveno korisnim radom, i to jedan dnevni iznos se mijenja sa tri časa rada,

c) zabrana upravljanja motornim vozilom određene vrste ili kategorije izriče se učiniocu saobraćajnog krivičnog djela i

d) protjerivanje stranca iz zemlje izriče se kada je dalji boravak starijeg maloljetnika koji je stranac ocijenjen kao nepoželjan[25].

1.5. Slovenija

Slično Ruskoj Federaciji i još nekim evropskim zemljama ni Slovenija još uvijek nema posebno maloljetničko krivično zakonodavstvo. Stoga, norme o

[23] Matovski, N., (2008), Krivičnopravni aspekti maloletničke delinkvencije u Makedoniji, *Zbornik radova*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, str. 91-101.

[24] Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

[25] Ibid.

krivičnim sankcijama prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela nalazimo u Krivičnom (Kazenskom) zakoniku Republike Slovenije[26].

Krivična odgovornost maloljetnika stiče se sa navršenom 14-om godinom. Shodno tome, krivične sankcije se ne mogu primijeniti prema licu koje nije navršilo 14 godina u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Maloljetnici se dijele u dvije grupe, i to mlađi i stariji maloljetnici u zavisnosti od godina života u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Mlađi maloljetnici su lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršila 14, a nisu navršila 16 godina života, a stariji maloljetnici su lica koja su navršila 16, a nisu navršila 18 godina života.

No, bez obzira na nepostojanje posebnog maloljetničkog krivičnog zakonodavstva, sistem maloljetničkih krivičnih sankcija u slovenačkom krivičnom zakonodavstvu prilagođen je maloljetnicima. Tako, ovaj zakonik koji se odnosi, prije svega na punoljetne učinioce krivičnih djela, predviđa posebne vrste krivičnih sankcija za maloljetnike koji učine krivično djelo u uzrastu od 14 do 18 godina života u vrijeme izvršenja krivičnog djela, i to su:

1) vaspitne mjere, predviđene, prije svega za mlađe maloljetnike (one od 14 do 16 godina starosti u vrijeme izvršenja krivičnog djela), ali i za starije maloljetnike, i to: a) ukor, odnosno opomena b) uputstva i zabrane[27], c) pojačani nadzor organa socijalnog staranja u trajanju od jedne do tri godine, d) upućivanje u vaspitni zavod u trajanju od šest mjeseci do tri godine, e) upućivanje u prevaspitni dom u trajanju od jedne do tri godine i f) upućivanje u zavod za osposobljavanje[28].

---

[26] Novi *Kazenski zakonik Republike Slovenije* je donesen maja 2008. godine, a stupio je na snagu 1. novembra iste godine. Tekst zakona je objavljen u Uradnom listu Republike Slovenije, broj 58/2008. Iako se radi o potpuno novom, sistematizovanom zborniku krivičnopravnih normi, on je zadržao na snazi odredbe ranijeg Kazenskog zakonika koje se odnose na položaj maloljetnika kao učinilaca krivičnih djela. Do usvajanja novog zakona o maloljetnicima za krivičnu odgovornost maloljetnika primjenjivaće se odredbe starog krivičnog zakonika (član 375 KZ RS). Stari Krivični zakonik (SKZ RS) od 1994. godine reguliše krivičnopravni status maloljetnika odredbama od 70 – 94 člana (više u: Korošec, D., (2008), Predlog najnovijeg Slovenskog Krivičnog zakonika sa posebnim osvrtom na decu i maloletnike kao počinitelje krivičnih dela, *Zbornik radova*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, str. 81-91).

[27] Sud može, ako je potrebno uticati na ponašanje maloljetnika izreći jednu ili više uputstava ili zabrana kao nezavisnih vaspitnih mjera, a prilikom izbora i izricanja sud je u obavezi da uzme u obzir spremnost maloljetnika da učestvuje u postupku realizacije određenih uputstava ili zabrana. Ove mjere mogu se izreći u trajanju do jedne godine, sa mogućnošću da se u toku izvršenja izmijene ili ukinu, u cilju postizanja svrhe vaspitnih mjera. Zakonikom su propisana sljedeća uputstva ili zabrane, i to: lično izvinjenje žrtvi; da nadoknadi žrtvi nastalu štetu izvršenim krivičnim djelom; da redovno pohađa školu; da prihvati obuku ili posao koji odgovara njegovom znanju, sposobnostima i sklonostima; privremeni smještaj u drugoj porodici; rad u humanitarnim organizacijama ili u lokalnoj zajednici; ispitivanje u odgovarajućoj zdravstvenoj organizaciji; pohađa obrazovna, stručna, psihološka ili druga slična savjetovanja; učestvuje u programima socijalnog karaktera; izvrši obuku u vezi saobraćajnih propisa i zabrana upravljanja motornim vozilom pod uslovima pod kojim se ova sankcija može izreći punoljetnim licima.

[28] Mitrović, Lj., (2012), *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, Međunarodno

2) novčana kazna i

3) kazna maloljetničkog zatvora[29].

Starijem maloljetniku sud može u izuzetnim slučajevima izreći novčanu kaznu ili kaznu maloljetničkog zatvora. Novčana kazna može se izreći u svim onim situacijama kada je učinjeno krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna, pod uslovom da je maloljetnik u mogućnosti da novčanu kaznu plati. U tom slučaju se izriče novčana kazna u dnevnim iznosima od dva do 180 dnevnih iznosa, odnosno u rasponu od 10.000 do 1.500.000 tolara[30].

Maloljetnički zatvor predstavlja najtežu vrsta krivične sankcije koja se može izreći isključivo starijem maloljetnom učiniocu krivičnog djela koji učini krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a zbog prirode i težine učinjenog djela, odnosno visokog stepena krivične odgovornosti maloljetnika ne bi bilo opravdano izreći neku od vaspitnih mjera[31]. Kaznu maloljetničkog zatvora sud može izreći u trajanju od šest mjeseci, a najduže do pet godina, s tim da opšti maksimum od pet godina maloljetničkog zatvora, ne važi u onim situacijama kada maloljetnik izvrši krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora od 30 godina, u tom slučaju maloljetniku se može izreći maloljetnički zatvor u trajanju do 10 godina[32].

Svim maloljetnicima, uz krivičnu sankciju, može se izreći i neka od mjera bezbjednosti predviđenih za punoljetne učinioce krivičnih djela, izuzev zabrane obavljanja djelatnosti.

1.6. Njemačka

U Njemačkoj je duga tradicija maloljetničkog sudovanja koja je započela 1920. godine iako je posebna nadležnost za postupanje prema maloljetnicima postojala još od 1908. godine do Prvog svjetskog rata. Frankfurt je bio prvi grad u Njemačkoj koji je osnovao posebno odjeljenje za maloljetnike 1908. godine, dok je dvije godine kasnije otvoren prvi maloljetnički zatvor. Nakon Prvog svjetskog rata razdvojena je nadležnost za postupanje pa su donesena dva zakona: jedan za zaštitu mladih 1922. (*Jugendwohlfahrtsgesetz;* Zakon o socijalnoj zaštiti za maloljetnike), a drugi za mlade učinioce krivičnih djela tj. za mlade delinkvente 1923. godine (*Jugendgerichtsgesetz*)[33].

udruženje naučnih radnika – AIS - Banja Luka, str. 253-268.

29 Penko, B., & Strolig, K., (1999), *Kazenski zakonik z uvodnim pojasnili*, Ljubljana, str. 105−118.

30 Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

31 Bergent, M., (1973), *Slovenski mladostniki na krivi poti*, Ljubljana, str. 69−83.

32 Mitrović, Lj., (2012), *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS - Banja Luka, str. 253-268.

33 Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i*

Zakon o maloljetničkom pravosuđu SR Njemačke (iz 1974. godine sa izmjenama iz 1990. godine) koji se primjenjuje na lica uzrasta od 14 do 21 godine predviđa tri vrste maloljetničkih krivičnih sankcija, i to su:

1. vaspitne mjere,
2. vaspitna sredstva, odnosno disciplinske mjere i
3. kazna za maloljetnike, odnosno maloljetnički zatvor[34].

Kada su vaspitne mjere u pitanju njemačko maloljetničko zakonodavstvo propisuje dvije vrste vaspitnih mjera, i to:

1) (iz)davanje uputstava, odnosno zapovijesti ili zabrana kojima se uređuje svakodnevni način života maloljetnika. Shodno tome, sud može maloljetniku izreći jedno ili više sljedećih uputstava, i to: a) postupanje po uputstvima u odnosu na prebivalište, stanovanje kod određene porodice ili u domu, školovanje ili obavljanje određenog posla, b) izvršavanje radne obaveze, c) podvrgavanje maloljetnika nadzoru određenog lica ili socijalnom radniku, d) pohađanje određenih kurseva, e) nagodba maloljetnika sa oštećenim, f) zabrana kontakta maloljetnika sa određenim licima, g) zabrana posjećivanja određenih mjesta i h) učestvovanje na predavanjima o saobraćaju i

2) obaveza maloljetnika da prihvati pomoć u smislu socijalnog zakonika[35].

Pored vaspitnih mjera, njemačko maloljetničko krivično pravo takođe predviđa i tri disciplinske mjere, i to su: 1) opomena, 2) davanje naloga maloljetniku da nadoknadi štetu prouzrokovanu krivičnim djelom, da se izvini oštećenom, da izvrši određene radne obaveze, kao i da plati određeni iznos novca u korist opšte korisne ustanove i 3) maloljetnički zatvor – zatvor u slobodne dane ili vikendom, zatvor u kratkom trajanju i zatvor u dugom trajanju od jedne do četiri nedjelje[36].

Prema Zakonu o maloljetničkom pravosuđu SR Njemačke, maloljetnim učiniocima krivičnih djela može se izreći i tzv. "kazna za maloljetnike". Prvi uslov za kažnjavanje maloljetnog učinioca djela jesu izražene "štetne sklonosti", maloljetnika manifestovane vršenjem krivičnih djela. Kazna je supsidijarna mjera reakcije društva na kriminalno ponašanje maloljetnika, jer se primjenjuje samo pod uslovom da se vaspitnim mjerama ne bi mogle suzbiti "štetne sklonosti" maloljetnika. Drugi uslov za izricanje kazne za maloljetnike jeste "visok stepen krivice" maloljetnika. Prilikom procjenjivanja stepena krivice, potrebno je svakako sagledati sve one objektivne i subjektivne elemente koji se odnose na delinkventno ponašanje maloljetnika. Kazna za maloljetnike izriče se u trajanju od šest mjeseci do pet godina, a samo izuzetno i do 10 godina.

kriminologija, 25 (1), 2018, str. 1-37.

34 Cohen, A.K., (1961), *Kriminelle Jugend*, Hamburg, str. 118−136.

35 Mitrović, Lj., (2013), Vaspitne preporuke i njihova primjena u uporednom pravu, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka* Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, broj 3, Banja Luka, str. 19-35.

36 Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

1.7. Ruska Federacija

Za razliku od većine evropskih zemalja koje posjeduju odvojena krivična zakonodavstva u sistemu krivičnopravnih mjera reagovanja na maloljetnički kriminalitet (a u kojima se predviđa i poseban sistem maloljetničkih krivičnih sankcija koji se u velikoj mjeri oslanja na standarde utvrđene međunarodnopravnim aktima), u Rusiji je sasvim drukčija situacija. Naime, kako ne postoji tzv. maloljetnički zakon koji bi se primjenjivao na maloljetnike, odredbe koje se odnose na ovu kategoriju učinilaca krivičnih djela nalaze se u Krivičnom zakoniku Ruske Federacije koji se prije svega odnosi na punoljetne učinioce krivičnih djela.

Pozitivno zakonodavstvo Rusije predviđa da se krivično odgovornim može smatrati maloljetnik sa navršenih najmanje 14 godina, što je usklađeno sa uzrastom krivične odgovornosti u većini evropskih država, te sa međunarodnim standardima, dok je gornja granica maloljetstva označena 18. godinom starosti[37].

U glavi 14 Krivičnog zakonika Ruske Federacije predviđene su dvije vrste krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloljetnim učiniocima krivičnih djela, i to su:

1. kazne i
2. vaspitne mjere prinudnog karaktera.

Shodno tome, maloljetnicima se u smislu odredbi člana 88 Krivičnog zakonika Ruske Federacije mogu izreći sljedeće kazne, i to: 1) novčana kazna u iznosu od 10 do 500 minimalnih iznosa cijene rada (ako maloljetno lice raspolaže samostalno svojom zaradom ili imovinom koja se može naplatiti; zanimljivo je da i roditelji mogu biti obavezani da plate novčanu kaznu, kao i maloljetnik koji ima lična primanja, pri čemu može biti obavezan da plati iznos u protivvrijednosti svojih primanja za period od dvije nedjelje do šest mjeseci[38]), 2) lišavanje prava da se maloljetnik bavi određenom djelatnošću, odnosno zabrana učestvovanja u određenim aktivnostima, 3) obavezni rad ili rad u javnom interesu maloljetnika u trajanju od 40 do 160 časova uz sljedeća ograničenja: za maloljetnike uzrasta do 15 godina ova kazna može da traje najviše dva časa tokom dana, a za maloljetnike u uzrastu od 15 do 16 godina najviše do tri časa tokom dana, 4) popravni rad – koji može da traje najviše do jedne godine, 5) izolacija ili ograničenje slobode kretanja – koja se može izreći maloljetnom učiniocu krivičnog djela koji je stariji od 16 godina, a u trajanju od jednog do četiri mjeseca i 6) lišavanje slobode u određenom trajanju, odnosno zatvorska kazna najviše do 10 godina. Naime, zatvorska kazna ne može biti duža od šest godina, ukoliko je riječ o maloljetnicima koji su imali manje od 16 godina u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Ipak, kada je riječ o najtežim krivičnim djelima, lišavanje slobode može potrajati do 10 godina, a izvršava se u vaspitnim kolonijama, s tim što u tom slučaju i mlađi maloljetnici mogu biti zatvoreni[39].

---

[37] Kovačević, M., (2015), Maloletnički kriminalitet u Rusiji – krivičnopravna reakcija, trendovi kretanja i ključni problemi, *Megatrend revija*, Vol. 12, No 2, str. 201-218.

[38] Ibid.

[39] Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

Druga vrsta krivičnih sankcija predviđenih za maloljetne učinioce krivičnih djela jesu vaspitne mjere koje su fakultativnog karaktera (sud ih može, a ne mora primijeniti). Shodno zakonskom rješenju, maloljetnik koji je prvi put (primarni učinilac) izvršio krivično djelo male ili srednje težine (nejasno je o kojim krivičnim djelima se ovdje radi, odnosno koji kriterij se primjenjuje) može da bude oslobođen krivične odgovornosti, odnosno kažnjivosti ukoliko sud dođe do uvjerenja da se njegovo popravljanje (prevaspitanje) može postići primjenom jedne ili više vaspitnih mjera prinudnog karaktera, i to: 1) upozorenje, 2) nadzor od strane roditelja ili lica koje roditelja zamjenjuje, 3) nadzor specijalizovanog državnog organa, 4) obaveza nadoknade štete i 5) ograničenja u pogledu korišćenja slobodnog vremena uz određivanje posebnih zahtjeva u odnosu na ponašanje maloljetnika[40]. Moguća je i primjena više od jedne mjere istovremeno, a trajanje vaspitnih mjera uslovljeno je težinom krivičnog djela. Primjena mjera može trajati od jednog mjeseca do tri godine. No, ukoliko se maloljetnik ne vlada u skladu sa onim što mu je naloženo, odgovarajuće tijelo/agencija može predložiti sudu da se primjena mjere obustavi i da se krivični postupak ponovo pokrene[41].

1.8. Austrija

Maloljetničko krivično pravo ima dugu tradiciju u Austriji. Naime, još daleke 1852. godine u ondašnji Krivični zakon Austrije uvrštene su posebne odredbe koje su se odnosile na maloljetnike. S druge strane, Austrija je donijela svoj prvi Zakon za mlade počinioce krivičnih djela (*Jugendgerichtsgesetz*) 1928. godine, samo pet godina nakon Njemačkog maloljetničkog zakonika - JGG-a[42].

Zakon za mlade počinioce krivičnih djela iz 1988. godine (*Jugendgerichtsgesetz*) smatra se začetnikom današnjeg maloljetničkog krivičnog prava u Austriji, te obilježava veliku prekretnicu u postupanju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela. S druge strane, ovaj zakon sadrži materijalnopravne i procesnopravne odredbe o maloljetnicima do 18 godina, a njima su pridodate i odredbe o izvršenju kazne zatvora za maloljetnike.

Ovaj zakon je promovisao dekriminalizaciju i rehabilitaciju maloljetnika te je postavio jasne dobne granice krivične odgovornosti od 14 do 19 godine života. Krivična odgovornost maloljetnih učinilaca krivičnih djela, 2001. godine, spuštena je sa 19 na 18 godina, te je uveden pojam tzv. mlađi punoljetnici (od 18-21 godina).

U Austriji postoji posebna socijalna služba koja je zadužena za pružanje pomoći sudovima u prikupljanju svih potrebnih podataka o maloljetnom učiniocu

[40] Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, str. 202-218.

[41] Kovačević, M., (2015), Maloletnički kriminalitet u Rusiji – krivičnopravna reakcija, trendovi kretanja i ključni problemi, *Megatrend revija*, Vol. 12, No 2, str. 201-218.

[42] Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

krivičnog djela, a sud se može obratiti i drugim ustanovama u svim onim situacijama kada je potrebno izvršiti medicinsko, psihološko ili psihijatrijsko ispitivanje maloljetnika[43].

Kada je sistem maloljetničkih krivičnih sankcija u pitanju, sud ima prije svega, na raspolaganju iste one mogućnosti za obustavljanje krivičnog postupka kao što ih ima i javni tužilac, s tom razlikom da je skretanje postupka (*diversion*) u stadiju pred sudom dozvoljeno i za značajno teža krivična djela. Kada se radi o najlakšim krivičnm djelima za koja je zaprijećena kazna zatvora do tri mjeseca, sud može maloljetnika proglasiti krivim i bez izricanja kazne, ukoliko smatra da je sam dolazak maloljetnika na sud dovoljan da ga odvrati od ponovnog činjenja krivičnih djela. Isto tako, sud može maloljetniku izreći uslovnu osudu sa rokom provjeravanja od jedne do tri godine uz nadzor i ispunjenje uslova koji mu mogu biti postavljeni u tom vremenu. Najzad, maloljetniku se mogu izreći novčana kazna (odmjerava se prema sistemu dnevnih iznosa) i kazna zatvora, s tim da je i jedna i druga zaprijećena kazna za konkretno krivično djelo, kada se radi o maloljetniku, smanjena na polovinu. Zakonom nije određen minimum zatvorske kazne, tako da ona praktično može iznositi i jedan dan. Kada je gornja granica zatvorske kazne u pitanju, ona za maloljetnike starosti od 14 do 16 godina iznosi 10 godina, a za maloljetnike u dobi od 16 do 18 godina – 15 godina[44].

1.9. Belgija

Prvi zakon koji je posebno uredio pravni položaj maloljetnika u Belgiji bio je Zakon o zaštiti djece iz 1912. godine. Ovim zakonom promovisane su sudije za mlade koji su provodili sve faze postupka od prvog kontakta maloljetnika sa krivičnopravnim sistemom do izvršenja krivične sankcije. To je i danas glavna karakteristika maloljetničkog krivičnog prava u Belgiji[45].

Danas je na snazi Zakon o zaštiti mladih iz 1965. godine, uz nekoliko izmjena koje su se desile u međuvremenu, a kojima je definisano da se maloljetnikom smatra osoba starosti do 18 godina, s tim da se ovim zakonom ne propisuje donja granica krivične odgovornosti djeteta[46].

Izmjenama Zakona o zaštiti mladih iz 2006. godine uvedeni su različiti oblici krivičnih sankcija i mjera za maloljetne učinioce krivičnih djela, i to:

1. medijacija i grupni sastanak,

---

[43] Carić, A., & Kustura, I., (2010), Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47, 4/2010., str. 779.-820.

[44] Carić, A., & Kustura, I., (2010), Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47, 4/2010., str. 779.-820.

[45] Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

[46] Ibid.

2. pisani prijedlog projekta sastavljen od strane maloljetnog učinioca krivičnog djela,

3. nadzor nad maloljetnikom, te kao posljednja opcija,

4. kazna zatvora[47].

1.10. Francuska

U Francuskoj, slično još nekim evropskim državama, ne postoji *lex specialis* koji se odnosi na maloljetne učinioce krivičnih djela, već se primjenjuju odredbe sadržane u propisima koji se odnose na punoljetne učinioce krivičnih djela. Tako je još Napoleonovim Krivičnim zakonom iz 1810. godine propisano sticanje punoljetnosti sa navršenih 16 godina, a što je Krivičnim zakonom iz 1910. godine povećano na 18 godina, dok je Krivični zakon iz 1912. godine propisao donju granicu odgovornosti za krivična djela na 13 godina života u trenutku izvršenja krivičnog djela[48].

Propisom iz 1945. godine uvedene su specijalizovane sudije za mlade (*judge des enfants*), te su djeci mlađoj od 13 godina, kao sankcija za izvršenje krivičnog djela, mogle biti izrečene isključivo vaspitne mjere. Krivični zakon Francuske iz 2002. godine propisao je vaspitnu mjeru kao sankciju za djecu stariju od 10 godina, a uračunljivost maloljetnika bila je povezana sa sposobnosti rasuđivanja (fra. *capables de discernement*), te je time ponovno uveden *discernimento* u francusko maloljetničko krivično pravo[49].

Glavnu ulogu u pozitivnom Francuskom maloljetničkom pravosuđu ima sudija za maloljetnike koji je uključen u postupak od prvog kontakta sa maloljetnikom pa sve do kraja tretmana i/ili sankcije određene od strane suda. U krivičnim stvarima roditelji i advokat maloljetnika direktno su uključeni u izvršenje svake krivične sankcije, odnosno mjere[50].

Sudija za maloljetnike ili istražni sudija u fazi istrage mogu naložiti niz mjera koje će se primijeniti prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, u zavisnosti od njihove starosti. Tako, prema maloljetnicima starosti od 10 do 18 godina, mogu se primijeniti sljedeće mjere, i to: zabrana odlaska na određena mjesta, zabrana sastajanja sa određenim licima, mjere smještaja maloljetnika u vaspitnu ustanovu, probacijske mjere, naknada štete i dnevne aktivnosti maloljetnika. S druge strane, prema maloljetnicima starosti od 13 do 18 godina mogu se primijeniti: istražni zatvor (u odjeljenju za maloljetnike centra za pritvor ili u ustanovi za maloljetne prestupnike, svakako pod nadzorom specijalizovanih vaspitača), sudski nadzor, te kućni pritvor uz elektronski nadzor.

---

47 Ibid.

48 Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

49 Ibid.

50 Ibid.

Sud za maloljetnike može u presudi naložiti predaju maloljetnika starosti od 10 do 18 godina njegovoj porodici, naknadu štete, uslovnu osudu sa rokom provjeravanja, dnevne aktivnosti, mjere smještaja u vaspitnu ustanovu ili sudsku zaštitu. Maloljetnim učiniocima krivičnih djela starosti od 13 do 18 godina sud može izdati i ukor ili upozorenje, naložiti naknadu štete, odrediti dnevnu aktivnost (koja se za maloljetnike u dobi od 16 do 18 godina sastoji od rada za opšte dobro), odrediti probacijske mjere ili sudsku zaštitu[51].

1.11. Češka Republika

U Češkoj Republici djeca mlađa od 15 godina ne mogu snositi odgovornost za krivična djela. Ako dijete mlađe od 15 godina počini krivično djelo, pokreće se vanredni građanski postupak na osnovu Zakona o posebnim sudskim postupcima (Zakon br. 292/2013), a ne krivični postupak na osnovu Zakona o krivičnom postupku (Zakon br. 141/1961). Posebna pravila koja se primjenjuju na predmete protiv djece mlađe od 15 godina utvrđena su u Zakonu o sudstvu za maloljetnike (Zakon br. 218/2003; na češkom: *Zakon o soudnictví ve věcech mládeže*)[52]. Predmeti protiv djece mlađe od 15 godina vode se pred maloljetničkim sudovima (tj. specijalizovanim sudijama redovnih sudova). Specijalizovane sudije osposobljavaju se kako bi stekli potrebna znanja o pravilima primjenjivim na takve postupke i pristupu prema učiniocima mlađim od 15 godina. Posebno osposobljavanje o postupanju sa mladima moraju proći i javni tužioci i policijski službenici. Postupak se pokreće na zahtjev javnog tužilaštva ili po službenoj dužnosti suda. Osim djeteta u postupku učestvuju i organ za socijalnu i pravnu zaštitu djece, djetetovi zakonski zastupnici ili staratelji, lica kojima je povjereno starateljstvo ili starateljstvo nad djetetom i druga lica o čijim se pravima i obavezama odlučuje u postupku. Ukoliko je zahtjev za pokretanje postupka podnijelo javno tužilaštvo (tj. ako postupak nije pokrenuo sud po službenoj dužnosti), u postupku učestvuje i javno tužilaštvo. Dijete u postupku mora imati advokata.

Zakonodavac predviđa niz krivičnopravnih mjera za maloljetne učinioce krivičnih djela. Naročito je bitan element posebnog vaspitnog uticaja na maloljetnike i njihovo ponašanje. Sudovima je data mogućnost da maloljetnicima istovremeno nalože jednu ili više posebnih sankcija, npr. obavezu javnog izvinjenja oštećenom, popravku ili nadoknadu materijalne štete nanesene krivičnim djelom, radno osposobljavanje ili prekvalifikaciju, redovno pohađanje nastave, uzdržavanje od pojedinih lokacija, uključivanje u grupni rad, uključivanje u rad humanitarnih i drugih organizacija, uključivanje u programe rehabilitacije i odvikavanja, poslove komunalnog ili ekološkog značaja i sl..[53] Izrečene obaveze ne mogu trajati duže od dvije godine, a sud može izrečene obaveze naknadno izmijeniti ili djelimično i/ili

[51] Ibid.

[52] Hasić, J., (2017), Sistem prevencije maloljetničkog prestupništva i krivično-pravnih mjera za maloljetne izvršioce krivičnih djela u Češkoj Republici, Pravna misao: časopis za pravnu teoriju i praksu, God. 48, br. ¾, Sarajevo, str. 7-23.

[53] Ibid.

potpuno ukinuti. Prilikom izbora vaspitne mjere sud će uzeti u obzir maloljetnikovu dob, njegovu tjelesnu i duševnu razvijenost, njegove duševne osobine te lične sklonosti, težinu i narav počinjenog djela, pobude iz kojih i okolnosti u kojima je djelo počinjeno, ponašanje nakon počinjenog djela, životne uslove, zdravstveno stanje, porodične i druge prilike, obrazovanje i vaspitanje itd.[54].

Odredbama člana 10 Zakona o sudstvu za maloljetnike propisane su tri vrste krivičnopravnih mjera za maloljetne učinioce krivičnih djela, i to: 1. vaspitne mjere, i to: nadzor sudskog službenika, probni rok, obrazovne dužnosti, obrazovna ograničenja, upozorenje i ukor; 2. zaštitne mjere, i to: zaštitni tretman/liječenje, zaštitna detencija ili bezbjednosni pritvor i zaštitno obrazovanje, odnosno edukacija, te 3. kaznene mjere, i to: društveno korisni rad, novčana kazna, novčana kazna uslovne zabrane ili obustave rada, oduzimanje imovine, diskvalifikacija i zabrana rada, uklanjanje sa radnog mjesta, kućni pritvor, zabrana ulaska na sportske, kulturne i druge društvene događaje, zatvor, uslovno odgođeno izvršenje, zatvor, uslovno odgođeno izvršenje sa probnim radom pod nadzorom i bezuslovni zatvor, odnosno trenutno izvršenje[55].

Ukoliko dijete mlađe od 15 godina počini krivično djelo, maloljetnički sud može djetetu izreći vaspitnu mjeru (npr. da u skladu sa svojim finansijskim mogućnostima nadoknadi prouzrokovanu štetu, da u slobodno vrijeme besplatno obavlja društveno koristan rad), nametnuti vaspitno ograničenje (npr. da se ne sastaje sa određenim osobama, da ne posjećuje određena mjesta, da se ne kocka, da ne uzima opojna sredstva koja izazivaju ovisnost), uputiti opomenu sa upozorenjem, staviti ga u terapijski, psihološki ili drugi odgovarajući vaspitni program u vaspitnom domu, staviti ga pod nadzor probacijskog službenika ili državnu zaštitu, poslati na liječenje, naložiti nadzor probacijskog službenika, zaštitnu institucijsku pomoć ili zaštitne mjere liječenja. Sud ne mora izreći nikakvu mjeru ako smatra da je dijete izvuklo lekciju iz sudskog postupka i da će ga to iskustvo u budućnosti odvratiti od nezakonitih aktivnosti.

Postupci u predmetima protiv maloljetnika uređeni su i Zakonom o maloljetničkom pravosuđu. Maloljetnik je lice koje je u trenutku izvršenja krivičnog djela imalo najmanje 15 godina, ali nije još navršilo 18 godina. Maloljetnici mogu biti krivično odgovorni samo ako su u trenutku izvršenja djela bili dovoljno intelektualno i moralno zreli da budu svjesni nezakonitosti svojih radnji i da se mogu obuzdati. Maloljetnici moraju imati advokata od trenutka kada se protiv njih preduzmu mjere na osnovu Zakona o maloljetničkom pravosuđu ili radnje na osnovu Zakona o krivičnom postupku (uključujući hitne ili neponovljive radnje), osim ako nije moguće odgoditi provedbu tih mjera i o tome obavijestiti advokata. Predmeti protiv maloljetnika vode se pred maloljetničkim sudovima (tj. specijalizovanim sudijama redovnih sudova). U skladu sa Zakonom o maloljetničkom pravosuđu maloljetnički sud može maloljetnicima izreći mjere, kao što su vaspitne mjere

[54] Ibid.

[55] Hasić, J., (2017), Sistem prevencije maloljetničkog prestupništva i krivično-pravnih mjera za maloljetne izvršioce krivičnih djela u Češkoj Republici, Pravna misao: časopis za pravnu teoriju i praksu, God. 48, br. ¾, Sarajevo, str. 7-23.

(nadzor probacijskog službenika, program uslovne slobode, vaspitne obaveze, vaspitna ograničenja i opomena sa upozorenjem), zaštitne mjere (zaštitne mjere liječenja, siguran preventivni pritvor, oduzimanje predmeta, oduzimanje dijela imovine i zaštitna institucijska pomoć), krivične mjere (rad za opšte dobro, novčane mjere, odgođene novčane mjere, oduzimanje imovine, zabrana određenih aktivnosti, zabrana držanja i uzgoja životinja, protjerivanje, kućni pritvor, zabrana odlaska na sportska, kulturna i druga društvena događanja, uslovna kazna oduzimanja slobode, uslovna kazna oduzimanja slobode uz nadzor, bezuslovna kazna oduzimanja slobode).

1.12. Švedska

Dvije velike reforme maloljetničkog krivičnog prava dogodile su se u Švedskoj 1999. godine i 2007. godine i one su imale za cilj smanjenje diskrecijske moći koju je do tada imala socijalna služba, te prebacivanje dijela krivičnopravnog postupka protiv maloljetnih učinilaca krivičnih djela na pravosudne organe. Inače, u Švedskoj ne postoji *lex specialis* koji se odnosi na maloljetne učinioce krivičnih djela, već se primjenjuju odredbe sadržane u propisima koji se odnose na punoljetne učinioce krivičnih djela.

U Švedskoj je granica krivičnopravne odgovornosti 15 godina još od davne 1905. godine, a maloljetnikom se smatra osoba do 20 godina starosti. Prema mlađim maloljetnicima starosti od 15 do 17 godina, u pravilu postupaju socijalne službe, a samo izuzetno organi pravosuđa, a prema starijim maloljetnicima, odnosno onima u dobi od 18 do 20 godina u pravilu postupaju pravosudni organi (državno tužilaštvo i sudovi)[56].

U sudskoj praksi maloljetnicima kao i mlađim punoljetnicima najčešće se izriču novčana kazna, uslovna osuda i mjera nadzora nad maloljetnikom na slobodi. S druge strane, sudovi mogu primijeniti i načelo svrsishodnosti (opravdanosti) primjene krivične sankcije, a od posebnih mjera koje se često primjenjuju prema maloljetnicima starosti od 15-18 godina treba svakako istaći mjere podrške odnosno, *youth service*[57].

Kazna maloljetničkog zatvora može se izreći maloljetnim učiniocima krivičnih djela samo izuzetno, odnosno u onim situacijama kada sud utvrdi da je zbog težine počinjenog krivičnog djela ili zbog postojanja određenih okolnosti izricanje kazne zatvora opravdano, što se u cijelosti i poštuje u praksi[58].

---

[56] Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

[57] Carić, M., & Pleić, M., & Radić, I., (2021), Primjena maloljetničkog prava u kaznenom postupku prema mlađim punoljetnicima, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* (Zagreb), vol. 28, broj 1/2021, str. 3-37.

[58] Ibid.

1.13. Švajcarska

Maloljetničko krivično pravo u Švajcarskoj je regulisano sa dva zakona – Federalnim Zakonom za mlade učinioce krivičnih djela koji je stupio na snagu 2007. godine, te Zakonom o krivičnom postupku za mlade učinioce krivičnih djela Švajcarske (*Schweizerische Jugendstrafprozessordnung)* koji je stupio na snagu 2011. godine. Sa ova dva zakona cjelokupna materija krivičnog maloljetničkog prava regulisana je na federalnom nivou (prije stupanja na snagu ovih zakona, maloljetničko krivično pravo bilo je prepušteno regulaciji na kantonalnom nivou)[59].

Važnim treba svakako istaći da je donošenjem Zakona za mlade učinioce krivičnih djela (*Jugendstrafgesetz*) po prvi put u Švajcarskoj regulisana cjelokupna materija materijalnog maloljetničkog krivičnog prava. Ovim zakonom mijenjana je i dobna granica krivične odgovornosti maloljetnih lica sa dotadašnjih sedam na 10 godina, te je uveden tzv. dualistički sistem krivičnih sankcija, odnosno kazne i vaspitne mjere (*Massnahmenrecht*). Shodno tome, danas postoji podjela na mlađe (10 – 14 godina), te starije maloljetnike (15 -18 godina).

Maloljetniku koji je proglašen krivim nakon provedenog postupka može se izreći kazna (*Strafen*) i mjera bezbjednosti (*Schutzmassnahmen*)[60]. Kazna mora biti utemeljena na krivici maloljetnika, dok to nije uslov za izricanje mjere bezbjednosti. Kada je utvrđena njegova krivica, uz mjeru bezbjednosti se izriče i kazna. Smatra se kako maloljetnici starosti od 10 do 14 godina ne mogu postupati skrivljeno, pa im se u tom kontekstu ne može ni izreći kazna, ali mogu shvatiti protivpravnost djela i može im se odrediti druga sankcija, odnosno mjera bezbjednosti u skladu sa njihovim godinama i zrelosti. Sve sankcija se izvršavaju do navršene 22 godine. U procesnom smislu, unifikacija maloljetničkog krivičnog procesnog prava dogodila se 2011. godine, stupanjem na snagu Zakona o krivičnom postupku za mlade učinioce krivičnih djela[61].

1.14. Engleska i Vels

U pogledu postupanja prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela u Engleskoj, danas je na snazi *Children and Social Work Act* donesen 2017. godine. Inače, maloljetničko krivično pravo se počelo razvijati u Engleskoj relativno rano, još 1908. godine kada je donesen tzv. *Childerns Act,* kojim su osnovani posebni sudovi koji su nadležni u postupanju prema maloljetnicima. S druge strane, *Children*

[59] Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

[60] Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

[61] Ibid.

and Young Persons Act prvo je, 1933. godine, povećao dob krivične odgovornosti sa sedam na osam godina, a zatim 1963. godine sa osam na 10 godina[62]. Dakle, krivična odgovornost u Engleskoj je postavljena na 10 godina i jedna je od najnižih u Evropi, a što je bilo i predmet razmatranja Odbora za prava djeteta Ujedinjenih nacija 2007. godine[63].

Za razliku od stanja u većini evropskih zemalja, a posebno onih na našim prostorima u kojima načelo najboljeg interesa djeteta ima primat, u Engleskoj zaštita društva od maloljetnih učinilaca krivičnih djela ima primat, te iz tog razloga češće dolazi do izricanja sankcija oduzimanja slobode i smještaja maloljetnika u ustanove. S druge strane kod njih je uspostavljen multiinstitucionalan pristup osnivanjem tzv. *Youth Offending Teams* u kojima zajedno sarađuju socijalni radnik, probacijski službenik, policija i obrazovni radnik u odlučivanju o načinu postupanja prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela[64].

Maloljetnicima se može izreći čitav niz krivičnih sankcija i mjera kojima se reaguje na maloljetnički kriminalitet, i to: 1. *Absolute discharge* (apsolutno oslobođenje od kazne/sankcije) - kada sud odluči da je maloljetnik kriv, ali odluči i da ga neće kazniti u konkretnom slučaju. Ova mjera se izriče za djela koja nazivamo bagatelnim kriminalitetom; 2. *Conditional discharge* (uslovno oslobođenje) - kada sud odluči da je maloljetni učinilac kriv, ali odluči i da ga neće kazniti ukoliko ne počini neko drugo krivično djelo u određenom vremenskom periodu, svakako ne dužem od tri godine. Ova mjera se izriče takođe za bagatelna krivična djela; 3. Upućivanje u *attendance centre* (centar za posjećivanje, pohađanje) - do primjene ove mjere dolazi u slučajevima izvršenja krivičnog djela od strane maloljetnika prema kojima nije neophodno sprovođenje institucionalnog tretmana u dužem trajanju, a ujedno se njihovo kažnjavanje ili stavljanje pod nadzor (probacija) ne čine adekvatnim. Izriče se licima mlađim od 21 godine za krivična djela zaprijećena kaznom, ali i kao zamjena za neplaćenu određenu sumu novca ili zbog neispunjenja obaveza koje su maloljetniku nametnute primjenom neke druge mjere; 4. *Reparation order* (nalog za obeštećenje, odnosno reparaciju) - mjera koja se sastoji u nametanju obaveze popravljanja štete prouzrokovane krivičnim djelom i to u korist žrtve ili osobe koja je na drugi način pogođena izvršenim krivičnim djelom ili u korist društvene zajednice; 5. *Action plan order* **(**nalog plana aktivnosti**)** – krivičnopravna mjera koja se sastoji u nametanju obaveza maloljetniku u vezi s njegovim ponašanjem i mjestom boravka u periodu izvršenja ove mjere; 6. *Anti-Social*

---

62 Ibid.

63 Primjera radi, ako je osoba navršila 12 godina, biće krivično odgovorna. Tako je u Švajcarskoj, Velikoj Britaniji (Engleska i Wales), Sjevernoj Irskoj, Belgiji, Holandiji, Škotskoj, Turskoj i Kanadi; u Austriji, Italiji, Makedoniji, Njemačkoj, Španiji i većini država istočne Evrope minimalna je dob 14 godina. Nižu dob krivične odgovornosti u Evropi imaju Kipar, Irska i Lihtenštajn u kojima je minimalna dob krivične odgovornosti određena na sedam godina.

64 Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018, str. 1-37.

Behaviour Order – sankcija koja je dizajnirana da spriječi izazivanje uznemiravanja, uzbune ili nevolje i može biti izdata od relevantnog organa (policije, lokalnog autoriteta itd.); 7. *Community service order* (nalog rada za opšte dobro) – predstavlja mjeru društveno korisnog rada, to je krivična sankcija čija je primjena ograničena samo na kategoriju maloljetnika starih 16 i 17 godina, i to za krivično djelo za koje je zaprijećena kazna zatvora, a njena primjena uslovljena je saglasnošću maloljetnika; 8. *Curfew order* (ograničenje slobode kretanja, doslovno nalog policijskog časa) - krivična sankcija koja se sastoji u ograničenju slobode kretanja maloljetnog učinioca krivičnog djela za određeni vremenski period. Zakonom je predviđeno da u odnosu na maloljetnike mlađe od 16 godina ova mjera može da traje najduže tri mjeseca od dana donošenja odluke, a u odnosu na lica starija od ovog uzrasta - najviše šest mjeseci; 9. *Combination order* (kombinovani nalog/sankcija) - krivična sankcija koja se izriče maloljetnicima starijim od 16 godina za krivično djelo zaprijećeno zatvorskom kaznom, a predstavlja kombinaciju probacije i društveno korisnog rada (maloljetnik se stavlja pod nadzor službenika probacije za period ne kraći od 12 mjeseci, niti duži od tri godine, uz obavljanje neplaćenog rada u korist društvene zajednice za određeni broj časova, ne manje od 40 i više od 100 časova; 10. *Supervision order* - stavljanje pod nadzor supervizora, krivična sankcija koja se sastoji u stavljanju maloljetnog učinioca krivičnog djela pod nadzor lokalnih organa vlasti, službenika probacije ili člana tima za maloljetnike, i to najduže tri godine; 11. *Probation order* (probacija, doslovno nalog probnog roka, stavljanje na probu) – mjera krivičnog reagovanja koja se sastoji u stavljanju učinioca krivičnog djela pod nadzor službenika probacije (*probation officer*) ili člana tima za maloljetnike određenog od strane lokalnih vlasti po mjestu prebivališta maloljetnika, za period od šest mjeseci do tri godine. Ova krivična sankcija može da se primijeni samo prema maloljetnicima starim 16 ili 17 godina uz njihov pristanak, čime se uslovno odlaže primjena neke druge, prije svega, zavodske krivične sankcije; 12. *Exclusion oreder* (zabrana posjećivanja određenog mjesta, odnosno određene oblasti) - mjera društvenog reagovanja na kriminalitet koja se sastoji u zabrani da maloljetnik, u određenom periodu koji se precizira u samoj sudskoj odluci, a koje ne može da bude duže od dvije godine posjećuje tačno određeno mjesto ili mjesta, koja se takođe preciziraju samom odlukom suda. Primjenjuje se prema maloljetnicima starijim od 16 godina, ali može da dođe do njenog izricanja i maloljetnim učiniocima mlađim od 16 godina, s tim što se tada skraćuje vrijeme maksimalnog trajanja ove mjere sa dvije godine na tri mjeseca; 13. *Drug treatment and testing order* (naredba ispitivanja - testiranja i liječenja, odnosno nalog za liječenje i ispitivanje) - mjera koju sud može izreći licu starom 16 ili više godina, koje je zavisno od droga ili sklono njihovoj zloupotrebi, a pri tome je zavisnost ili sklonost takva da zahtijeva liječenje ili bi liječenje dalo pozitivne rezultate; 14. *Detention and training order* (upućivanje u ustanovu za zadržavanje u kojoj se sprovodi proces vaspitanja, prevaspitanja i stručnog osposobljavanja) - mjera institucionalnog karaktera koja se u načelu primjenjuje prema maloljetnicima starijim od 15 godina u vrijeme donošenja presude. Maloljetnicima starosti između 12 i 15 godina ova sankcija se može izreći samo u onim situacijama kada sud smatra da maloljetnik pokazuje istrajnost u

činjenju krivičnih djela. Do primjene ove mjere dolazi u slučaju težih krivičnih djela (onih zaprijećenih kaznom lišenja slobode). Može trajati od četiri do 24 mjeseca. Maloljetnik provodi prvu polovinu u ustanovi, odnosno zatvoru, a drugu polovinu na uslovnom otpustu; 15. *Detention at her Majesty's Pleasure* – predstavlja neku vrstu maloljetničkog zatvora koja se izriče licima koja su bila mlađa od 18 godina u vrijeme izvršenja krivičnog djela, i to za krivično djelo ubistva ili drugo krivično djelo za koje je predviđena kazna lišenja slobode u doživotnom trajanju; 16. *Custodial sentence* - zatvorska kazna koja se izriče maloljetniku kada je krivično djelo tako ozbiljno da je to jedina odgovarajuća kazna. Sud će je izreći i kada sud vjeruje da javnost mora biti zaštićena od maloljetnika. Postoje tri vrste zatvorske kazne: a) *Suspended Sentence* - sud može izvršiocu krivičnog djela "suspendovati" zatvorsku kaznu, ukoliko se ona odnosi na period ispod 12 mjeseci. Sa suspendovanom kaznom zatvora, izvršilac krivičnog djela ne ide direktno u zatvor, ali mora da ispuni od suda postavljene uslove u zajednici u kojoj boravi. Ovi uslovi mogu trajati do dvije godine. Ukoliko počinilac krivičnog djela prekrši uslove, ili počini neko drugo krivično djelo, moraće odslužiti originalnu kaznu u zatvoru; b) *Determinate Sentence* – zatvorska kazna koja ima fiksiran, odnosno tačno određen rok i c) *Indeterminate Sentence* – zatvorska kazna koja ima određen minimum i uključuje doživotnu kaznu; 17. *Novčana kazna* može da se izrekne djeci i mladim licima u slučaju osude za krivično djelo za koja se prema zakonu može izreći novčana kazna preko 1.000 funti, a u slučajevima kada se radi o licima starijim od 14 godina, odnosno preko 250 funti za mlađe od 14 godina[65].

1.15. Kanada

Zakon o krivičnom pravosuđu za maloljetnike Kanade donesen je 1. aprila 2003. godine. Prema ovom zakonskom tekstu pojam maloljetnika prema kojem se primjenjuju odredbe navedenog zakona određen je u članu 2 Zakona. Tako se maloljetnicima u krivičnopravnom smislu smatraju lica od 12 do 18 godina. Djetetom se smatra lice koje ima manje od 12 godina (član 2)[66].

Suštinu Zakona o krivičnom pravosuđu za maloljetnike Kanade čine vansudske mjere i vansudske sankcije. Vansudske mjere predstavljaju druge mjere osim onih u okviru ovog zakona, koje se koriste prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela podrazumijevajući pod ovim i vansudske sankcije. S druge strane, vansudska sankcija jeste svaka sankcija predviđena programom u članu 10. Policijski službenici imaju mogućnost preduzimanja vansudskih mjera. Dakle, oni mogu da ne preduzmu nijednu mjeru, ali mogu i da maloljetnika upozore, stave pod nadzor, odrede mu odgovarajući program ili uz saglasnost maloljetnika, da ga upute u odgovarajuću službu lokalne zajednice koja je podobna da mu pomogne da ne učini novo krivično djelo[67].

---

65 Orić, M. Nejra, (2018), *Krivičnopravni status maloljetnika u zakonodavstvu Engleske i Velsa – putokaz za BiH*, Pravni savjetnik, Univerzitet u Tuzli.

66 Mitrović, Lj., (2012), *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, Naučna monografija, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS - Banja Luka, str. 293-294.

67 Ibid.

Za suđenje maloljetnicima, u pravilu, nadležan je sud za maloljetnike (član 14). Uz sud, treba pomenuti još dvije institucije koje su bitne prilikom izbora odgovarajuće sankcije: a) sudski odbori za mlade i b) konsultativne grupe (član 19)[68].

Kazna lišenja predstavlja posljednje sredstvo i može biti izrečena isključivo za krivična djela koja sadrže elemente nasilja.

1.16. Holandija

Holandija nema poseban zakon o maloljetnicima, već se odredbe o materijalnopravnom položaju maloljetnika nalaze u Krivičnom zakonu iz 1921. godine. a procesnopravne odredbe u Zakonu o krivičnom postupku iz iste godine (sa čestim izmjenama, posebno odredaba o maloljetnicima)[69].

Granice krivičnopravnog maloljetstva iznose 12 godina donja i 18 godina gornja, a posebne odredbe o maloljetnicima u Zakonu o krivičnom postupku primjenjuju se ako maloljetnik na početku suđenja nije navršio 18 godina[70].

1.17. Španija

Španija je u pogledu krivičnopravnog tretmana maloljetnika prošla vrlo interesantan put u posljednjih 20-ak godina. Nakon što je 1991. godine Ustavni sud proglasio neustavnim Zakon o maloljetnicima iz 1948. godine, koji je za maloljetnike od 12 do 16 godina usvojio zaštitni model maloljetničkog pravosuđa, bilo je doneseno nekoliko zakona koji su na posve nov način uređivali pravni položaj maloljetnika[71]. Najprije je Krivični zakon iz 1995. godine granice krivičnopravnog maloljetstva povisio na 14 i 18 godina, a zatim je organski zakon iz 2000. godine (stupio na snagu 2001. godine) ponovo uspostavio krivično pravnu odgovornost maloljetnih lica (napuštenu ranijim zakonom iz 1948. godine) koje su počinile krivično djelo propisano Krivičnim zakonom[72]. U njemu su sadržane odredbe materijalnopravnog i procesnopravnog karaktera i one imaju prednost u odnosu na opšte odredbe Krivičnog zakona i Zakona o krivičnom postupku, koje su supsidijarnog karaktera[73].

---

68 Ibid.

69 Carić, A., & Kustura, I., (2010), Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo*? Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47, 4/2010, str. 779-820.

70 Carić, A., & Kustura, I., (2010), Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo*? Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47, 4/2010, str. 779-820.

71 Ibid.

72 Ibid.

73 Ibid.

1.18. Poljska

Poljska je jedna od rijetkih evropskih država koja za suđenje maloljetnim učiniocima krivičnih djela ima porodične sudove. Oni djeluju kao posebna odjeljenja okružnih sudova, dakle u okviru redovnog pravosudnog sistema. Zakon o maloljetnicima, donesen 1982. godine, naglašava socijalni paternalistički pristup problematici maloljetničke delinkvencije[74]. U njemu su elementi vaspitanja i socijalne rehabilitacije maloljetnika vidljivi ne samo iz Preambule, već i iz odredaba o mjerama koje se primjenjuju prema maloljetnicima kao i važne uloge porodičnog suda i porodičnog sudije u svim stadijima postupanja u maloljetničkim predmetima. Porodični sudovi u Poljskoj formirani su koncem sedamdesetih godina prošlog vijeka kao posebna odjeljenja okružnih sudova, a njihova koncepcija zasniva se na ideji da isti sudija treba postupati u različitim situacijama koje se javljaju kod svih članova jedne porodice. Tako isti sudija rješava probleme porodičnog i starateljskog prava (sa izuzetkom brakorazvodnih postupaka koji su 2001. godine preneseni u nadležnost građanskih regionalnih sudova), slučajeve prisilnog tretmana ovisnika o alkoholu i drogi, slučajeve maloljetnika ispod 18 godina koji su problematičnog ponašanja, kao i predmete kažnjivih radnji maloljetnih učinilaca starosti između 13 i 16 godina.

Zakon o maloljetnicima razlikuje dvije kategorije maloljetnika prema kojima se primjenjuju vaspitne i medicinske mjere, te mjere popravljanja. Vaspitne i medicinske mjere mogu se primijeniti kako prema maloljetnicima koji su počinili neku kažnjivu radnju (to su krivična djela i određene vrste prekršaja), tako i prema maloljetnicima starosti između 13 i 16 godina, ali manje od 18 godina, koji pokazuju ozbiljne poremećaje u ponašanju. Što se tiče mjera popravljanja, one se mogu primijeniti samo prema maloljetnicima koji su nakon trinaestog, a prije sedamnaestog rođendana počinili krivično djelo, pod uslovom da to zahtijeva visok stepen pokvarenosti učinioca, te okolnosti i priroda izvršenog djela, posebno ako je malo vjerovatno da se vaspitnim mjerama može postići rehabilitacija maloljetnika[75].

Prema Zakonu o maloljetnicima mjere popravljanja jesu odgoda smještaja ili neposredan smještaj maloljetnika u popravni dom na unaprijed neodređeno vrijeme, u kojem može ostati do 21 godine života. Glavni kriteriji koje sud pri izboru najprikladnije mjere treba uvažiti jesu ličnost maloljetnika, uz posebno uvažavanje njegove dobi, duševnog i fizičkog razvoja, zdravstvenog stanja, osobina i ponašanja, a takođe i uzroka i stepena pokvarenosti, njegove/njene sredine i uslova vaspitanja. Kada se radi o smještaju maloljetnika u popravni dom, treba uzeti u obzir i prirodu izvršenog krivičnog djela.

---

[74] Ibid.

[75] Carić, A., & Kustura, I., (2010), Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo*? Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47, 4/2010, str. 779-820.

Literatura:

Bačić, F., (1981), Maloljetničko krivično pravo poslije 1. jula 1977. godine, *Naša zakonitost*, Zagreb, 5/1981.

Bergent, M., (1973), *Slovenski mladostniki na krivi poti*, Ljubljana.

Carić, M., & Pleić, M., & Radić, I., (2021), Primjena maloljetničkog prava u kaznenom postupku prema mlađim punoljetnicima, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* (Zagreb), vol. 28, broj 1/2021.

Carić, A., & Kustura, I., (2010), Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 47, 4/2010.

Cohen, A.K., (1961), *Kriminelle Jugend*, Hamburg.

Hasić, J., (2017), Sistem prevencije maloljetničkog prestupništva i krivično-pravnih mjera za maloljetne izvršioce krivičnih djela u Češkoj Republici, *Pravna misao: časopis za pravnu teoriju i praksu*, God. 48, br. ¾, Sarajevo.

Jovašević, D., (2007), Sistem vaspitnih mjera u domaćem i uporednom pravu, *Strani pravni život*, Beograd, 1–2/2007.

Kovačević, M., (2015), Maloletnički kriminalitet u Rusiji – krivičnopravna reakcija, trendovi kretanja i ključni problemi, *Megatrend revija*, Vol. 12, No 2.

Korošec, D., (2008), Predlog najnovijeg Slovenskog Krivičnog zakonika sa posebnim osvrtom na decu i maloletnike kao počinitelje krivičnih dela, *Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu*, Beograd.

Kostić, M., (1997), Дјецата пред кривичноет суд, Zbornik radova *Nezavisnoto sudstvo i pravnata država*, Skopje.

Matovski, N., (2008), Krivičnopravni aspekti maloletničke delinkvencije u Makedoniji, *Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu*, Beograd.

Mitrović, Lj., (2012), *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS - Banja Luka.

Mitrović, Lj., (2013), Vaspitne preporuke i njihova primjena u uporednom pravu, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka* Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci, broj 3, Banja Luka.

Orić, M. Nejra, (2018), *Krivičnopravni status maloljetnika u zakonodavstvu Engleske i Velsa – putokaz za BiH*, Pravni savjetnik, Univerzitet u Tuzli.

Penko, B., & Strolig, K., (1999), *Kazenski zakonik z uvodnim pojasnili*, Ljubljana.

Prtenjača Dragičević M., & Bezić, R., (2018), Perspektiva uvođenja doktrine *doli incapax* u Hrvatsko maloljetničko kazneno pravo, *Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija*, 25 (1), 2018.

Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, drugo izmijenjno i dopunjeno izdanje, JU Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka.

Simović, M. & Jovašević, D. & Mitrović, Lj. & Simović-Nišević, M., (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo.

Soković, S., & Bejatović, S., (2009), *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet u Kragujevcu.

Zakoni:

Закон за правда за децата, Службен весник на Република Северна Македонија, број 66/2024.

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 64/2011 i 1/2018.

Zakona o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica u Republici Srbiji, Službeni glasnik Republike Srbije, broj 85/2005.

Zakon o sudovima za mladež, Narodne novine Hrvatske, br. 84/2011; 143/2012; 148/2013; 56/2015 i 126/2019.

JUVENILE CRIMINAL SANCTIONS IN COMPARATIVE LEGISLATION

Ljubinko Mitrović

Full Professor, Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University APEIRON in Banja Luka, ljubinko58@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-3809-4183

Miloš Bukejlović

LLB with passed bar exam, Vice President of the Government of the Republic of Srpska and Minister of Justice of the Republic of Srpska, milosbukejlovic@gmail.com

Abstract: *Juvenile criminal sanctions represent the law-prescribed measures of social response to juvenile perpetrators of criminal offenses imposed by law-defined authorities with the aim to protect society from crime through education, re-education and proper development of minors. A minor cannot be imposed a criminal sanction for a criminal offense that has not been defined by the law as a criminal offense before it was committed, nor can a criminal sanction be imposed that has not been prescribed by the law as a criminal sanction before the criminal offense was committed. Their purpose is to suppress criminal acts that violate or endanger values protected by criminal legislation, that is, to suppress all types and forms of juvenile delinquency. Almost all modern criminal legislation has a special system of juvenile criminal sanctions in their system of criminal sanctions that is largely based on the standards set by international legal acts (adopted within and under the auspices of a universal organization - the United Nations, or a regional organization - the Council of Europe). In comparative legislation, educational measures are unavoidable juvenile sanction. In addition, a significant number, especially of European countries, foresee the penalty of juvenile imprisonment in their legislation, as well as a number of security measures. Alongside to juvenile sanctions, we should certainly not forget a series of sui generis measures, i.e. alternative measures that are imposed to these perpetrators of criminal offenses.*

Keywords: *juveniles, juvenile criminal sanctions, educational measures, juvenile prison sentence.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625074S UDK. 340.13(73):343.915-053.2/.6

NEKA PITANJA POLOŽAJA MALOLJETNIKA U AMERIČKOM PRAVNOM PORETKU

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Evropska akademija nauka i umjernosti, Ruska akademija prirodnih nauka, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, profesor emeritus, sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u penziji, msimovic@anubih.ba; https://orcid.org/0000-0001-5116-680X

Prof. dr Vladimir M. Simović

Tužilaštvo BiH, Fakultet za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci, vlado_s@blic.net; https://orcid.org/0009-0002-9640-6488

Sažetak: *Sistem maloljetničkog pravosuđa pretrpio je u SAD od svog osnivanja krajem 19. vijeka značajne transformacije. Taj sistem interveniše u delinkventno ponašanje maloljetnika kroz policiju, sud i popravno učešće, sa ciljem rehabilitacije. Mladi i njihovi staratelji mogu se suočiti sa različitim posljedicama, uključujući uslovnu osudu, društveno koristan rad, sud za mlade, zatvaranje mladih i alternativno školovanje.*

U ovom radu autori analiziraju istorijski kontekst i naknadne reforme maloljetničkog pravosudnog sistema u SAD kako bi utvrdili da li ostaju vjerni svom porijeklu pravne doktrine parens patriae. Ova debata je ilustrovana značajnim slučajevima Vrhovnog suda SAD, odricanja od sistema za odrasle, povećanju upotrebe pritvora i "programa zasnovanih na dokazima" za suzbijanje dalje delinkvencije i sprečavanje nasilja. Diskusija se takođe fokusira na rasprostranjenost sistemske rasne, etničke i rodne diskriminacije, što dovodi u pitanje korisnost parens patriae i ukupnu efikasnost sistema maloljetničkog pravosuđa.

Ciljna publika uključuje državne zakonodavce, druge državne i lokalne kreatore politike, edukatore, stručnjake za maloljetničko pravosuđe i zabrinute građane. Nude se empirijski zasnovani odgovori na često postavljana pitanja o prirodi viktimizacije i kaznenih djela mladih, kao i odgovoru pravosudnog sistema. Teme poglavlja su sljedeće: karakteristike maloljetničke populacije, sistem maloletničkog pravosuđa i krivični postupak prema maloljetnicima.

Ključne riječi: *maloljetnici, djeca, SAD, delinkvencija, postupak.*

1. KARAKTERISTIKE MALOLJETNIČKE POPULACIJE

Problemi sa kojima se susreću djeca i maloljetnici u SAD danas su proizvod više, a ponekad i složenih uzroka. Istraživanja provedena u SAD pokazuju da su smanjene procjene prevalencije za određene rizične faktore povezane sa delinkvencijom, dok su drugi bili u porastu. Na primjer, stopa nataliteta je opala na istorijski nizak nivo; a manje djece se odgaja u porodicama sa dva roditelja. Procenat mladih koji žive u siromaštvo se smanjio od 2010. godine i bio na najnižem nivou od

1975. godine, ali se povećao procenat mladih koji doživljavaju velike depresivne epizode. Stope napuštanja škole su pale za većinu demografskih grupa, ali i dalje previsoke, posebno u zapošljavanju jer je tržištu sve manje potrebna nekvalifikovana radna snaga.

U 2019. godini oko jedan od pet stanovnika u SAD bio je mlađi od 18 godina. Između 2020. i 2050. godine, predviđa se da će broj nehispanske crne omladine povećati za 7%, a broj mladih koji nisu Hispanoamerikanci Azije i Pacifika povećati 44%. Očekuje se da će broj multirasnih mladih porasti 77%, a broj mladih latinoameričke nacionalnosti za 28%. Nasuprot tome, broj nehispanske bijele omladine će se smanjiti za 16%. Kao rezultat ovih promjena, profil rase - etničke pripadnosti američke omladine će se pomjeriti: 2050. godine nebijela omladina će činiti 61% omladinske populacije mlađe od 18 godina. Uz to, procenat mladih američkih Indijanaca je premali da bi se označio i bio je 1% u svakoj godini.

Nakon perioda opadanja, očekuje se da će omladinska populacija povećati do 2050. godine. Za 2019. godinu, Američki biro za popis stanovništva (*U.S. Census Bureau estimated*) procijenio je da je 73.088.675 osoba u SAD (22% stanovništva) bilo mlađe od 18 godina. Omladinska populacija dostigla je nisku tačku u 1984. (62,5 miliona), povećanu 19% u 2010, a zatim opala 1% u 2019. godini.

Projekcije sa popisa stanovništva od strane Biroa sugerišu da će se pad stanovništva mlađeg od 18 godina uskoro obrnuti, a omladinska populacija povećati sredinom 21. vijeka - mada polako. Upoređivanje sa 2020. pokazuje da će se omladinska populacija povećati 2% do 2030. godine i 6% do 2050. godine. Međutim, kako primjećuju pojedini autori, SAD su "siva zemlja" (graying country): rast stanovništva uzrasta 65 i stariji će nadmašiti sve ostale starosne grupe do 2050. godine. U stvari, sredinom tridesetih godina ovog vijeka, prvi put u istoriji, osobe starije od 65 godina će brojčano nadmašiti stanovništvo ispod 18 godina.

Profil rase - etničke pripadnosti je takav da se omladinska populacija promijenila. To je bio odgovor Kancelariji za menadžment i budžet (*the Office of Management and Budget's*) 1997. godine u reviziji federalnih standarda prikupljanja podataka o rasi i etničkoj pripadnosti. Popis iz 2000. godine je usvojio revidirane rasne klasifikacije. Prije popisa iz 2000. godine ispitanici su zamoljeni da se klasifikuju u jednu rasnu grupu: (1) bijeli, (2) crnci ili Afroamerikanci, (3) američki Indijanci ili rodom sa Aljaske ili (4) azijski ili pacifički ostrvljani. Od popisa iz 2000. godine,rođeni na Havajima i drugi pacifički ostrvljani su bili odvojeni od Azijata.

Pri tome, ispitanici su se mogli klasifikovati u više od jedne rasne grupe. Informacije o hispanskoj nacionalnosti su prikupljene odvojeno od rase. Nisu ni svi nacionalni sistemi podataka dostigli cenzus Biroa za popis stanovništva. Osim toga, detalji za rasno kodiranje su i istorijski. Međutim, podaci ne mogu da podrže ovo novo kodiranje struktura, posebno kategorije više rasa. Stoga se generalno koristi struktura kodiranja četiri rase. Radi lakšeg predstavljanja, koriste se termini bijeli, crni, američki Indijanci i Azijati. U tom kontekstu, kada se gleda kroz objektiv rase i etničke pripadnosti, omladinska populacija je pretrpjela značajan pomak.

Nešto više od polovine (52%) omladinske populacije 2019. godine nije klasifikovano kao hispanoamerička bijela, odnosno sa 62% u 2000. godini. Uz to,

proporcija koje nisu klasifikovane kao Hispano crni i Hispano američki Indijanci malo se promijenila između 2000. i 2019. godine. Nasuprot tome, proporcija omladinske populacije, koja nije klasifikovana kao Hispanoazijski i Hispanoamerikanci, povećala se između 2000. i 2019. godine. U 2019. godini jedna četvrtina (25%) mladih u SAD su bile latinoameričke nacionalnosti, u odnosu na 17% u 2000. godini. Projekcije stanovništva iz Biroa za popis stanovništva procjenjuje da će se broj latinoameričke omladine u SAD povećati između 2020. i 2050. godine, donoseći latinoameričku proporciju omladinske populacije do 31%.

Sistemi maloljetničkog pravosuđa služe populacijama koje se u velikoj meri razlikuju u rasnom i etničkom sastavu. U 2019. godini najmanje devet od svakih 10 mladih u Mejnu, Vermontu i Zapadnoj Virdžiniji nisu bili Hispanoamerikanci i bijeli. Nasuprot tome, više od polovine Kalifornije i populacija mladih u Novom Meksiku bila je Hispanoamerikanci (52% i 62%, respektivno). Ostale države sa velikom latinoameričkom omladinom populacije su bile Arizona (45%), Nevada (41%) i Teksas (49%). U 2019. godini, američki Indijanaci i domoroci sa Aljaske su činili najmanje 10% omladinske populacija u pet država: Aljaska (22%), Montana (10%), Novi Meksiko (10%), Oklahoma (12%) i Južna Dakota (14%).

Države sa najvećim udjelom crne omladine u svojim populacijama u 2019. godini su bili Alabama (30%), Džordžija (35%), Luizijana (38%), Merilend (33%), Misisipi (43%) i Južna Karolina (31%). Crna proporcija omladinske populacije bila je najveća u Distriktu Kolumbija (55%).

Procenat djece koja žive u siromaštvu u 2019. godini bio je na najnižem nivou od 1975. godine. Izloženost siromaštvu u ranoj fazi života je povezana sa delinkvencijom. Istraživanja su često podržavala vezu između siromaštva i učešća u krivičnom djelu. Mladi koji odrastaju u porodici ili zajednici sa ograničenim resursima - u većem su riziku od kriminalnog ponašanja od onih koji su odgajani pod privilegovanijm okolnostima. Oni koji su veoma ili hronično siromašni - izgleda da su u povećanom riziku od ozbiljnije delinkvencija. Vrijeme izlaganja siromaštvu je posebno važno.

Meta-analiza *Havkins et al*. od nekoliko studija je pokazala da je socioekonomski status porodice u dobi od šest do 11 godina jači prediktor ozbiljnih i nasilnih delinkvencija u dobi od 15 do 25 godina nego porodični socioekonomski status u godinama 12–14. Slično tome, *Jarjoura, Triplett i Brinker* su otkrili da je siromaštvo doživjelo u prvih pet godina života značajno povećalo naknadnu delinkventnu umiješanost. Veza između siromaštva i delinkvencije, međutim, ne mora biti direktna. Neki tvrde da su problemi povezani sa niskim socioekonomskim statusom (npr. nemogućnost da zadovolji osnovne potrebe, nizak pristup da podrže resurse) jači prediktori delinkvencije od samog socioekonomskog status. Na primer, *Agnev et al.* su utvrdili da je samoprijava delinkvencije bila najveća među pojedincima koji su iskusili neke ekonomske probleme.

Stopa siromaštva djece je u opadanju. Biro za popis stanovništva SAD određuje svakoj osobi i porodici prag siromaštva prema veličini porodice i starosti svojih članova. Nacionalni pragovi siromaštva se ažuriraju godišnje prema inflaciji. U 2010. godini siromaški prag za četvoročlanu porodicu sa dvoje djece iznosio je

22.113 dolara. U 2019. godini ovaj prag za šestočlanu porodicu sa četvoro dece bio je 34.161 dolara.

Iako pragovi u nekom smislu odražavaju potrebe porodica, oni nisu namijenjeni da budu potpun opis šta pojedincima i porodicama treba za život. U 2019. godini 10% svih osoba u SAD živjeli su na ili ispod praga siromaštva. Ovaj procenat je bio veći za osobe mlađe od 18 godina (14%) nego za one uzrasta 18–64 (9%) i iznad starosti 64 (9%). Najmlađa djeca imaju veću šansu da žive u siromaštvu nego njihovi stariji vršnjaci: dok 14% djece uzrasta od pet do 17 godina žive u domaćinstvima sa resursima ispod utvrđenog praga siromaštva, 16% djece mlađe od pet godina je u istoj situaciji..

Mnoga djeca žive daleko ispod praga siromaštva u onome što je označeno kao ekstremno siromaštvo. Jedna tehnika za sticanje perspektive o učestalosti ekstrema siromaštvo jeste da se pogleda proporcija djece koja žive ispod 50% nivoa siromaštva. Npr. koliko djece je 2019. godine živjelo u četvoročlanim porodicama sa dvoje dece i primanjima manjim od 12.963 dolara? U 2019. godini 6% osoba mlađih od 18 godina živjeli su ispod 50% nivoa siromaštva, veći od proporcije osoba uzrasta od 18 do 64 godine i osoba starijih od 64 godine (po 4%). Ovaj procenat je ponovo bio najviši za djecu mlađa od pet godina (7%). Sve u svemu, više od 45% djece koja žive u siromaštvu u 2019. godini – živjelo je u onome što se može okarakterisati kao ekstremno siromaštvo.

3,8 miliona mladih uzrasta od 12 do 17 godina prijavilo je 2019. godine doživljavanje velikih depresivnih epizoda. Glavne depresivne epizode u adolescenciji mogu imati dugotrajan efekat. Uprava za zloupotrebu supstanci i mentalno zdravlje (*The Substance Abuse and Mental Health Services Administration - SAMHSA*) godišnje sprovodi nacionalno istraživanje o upotrebi droga i zdravlja, prikupljajući informacije o uzrastu osoba 12 godina i starijih. Pored prikupljanja informacija o uticaju supstanci na ponašanje, istraživanja takođe prikupljaju informacije o depresiji. Posebno se od ispitanika traži da prijave da li su imali velike depresivne epizode (major depressive episode - MDE) u 12 meseci prije istraživanja. Prema Američkom psihijatrijskom udruženju (*American Psychiatric Association*), MDE je definisan kao period od najmanje dvije sedmice kada osoba doživljava depresivno raspoloženje ili gubitak interesa ili dodatne simptome depresije (npr. problemi sa spavanjem, ishranom, energijom, koncentracijom i osjećanjem samopoštovanja - self-worth).

Poznato je da depresija ima efekte ne samo na mentalno, već i na fizičko zdravlje i može uticati na razvoj adolescenata. U istraživanju 2021. godine "Američka djeca: Ključni nacionalni indikatori izvještaja o blagostanju" (*America's Children: Key National Indicators of Well-Being report*[1]) utvrđeno je porodični vršnjački odnosi mogu postati zategnuti, depresivne epizode mogu da se nastave u odraslom dobu, a mladi koji su prijavili najmanje jednu veliku depresivnu epizoda u

[1] NCJ Number 302780, Date Published, September 2021, Length, 204 pages. *https://ojjdp.ojp.gov› ...*

prethodnom 12 mjeseci - vjerovatnije je da će početi da koriste alkohol ili druge droge i u većem riziku su za samoubistvo.

Stopa nataliteta tinejdžera znatno opada od ranih devedesetih godina prošlog vijeka. Ova stopa dostigla je novu najnižu tačku 2019. godine. Istraživanja sugerišu (*Martin et al.; Eli and Driscoll, Hoffman and Maynard and Driscoll*) da adolescencija donosi dugoročne teškoće za majku tinejdžera i njeno dijete. U poređenju sa bebama rođenim od starije majke, bebe rođene od adolescenta majke - u većem su riziku za nisku porođajnu težinu i smrtnost novorođenčadi. Pored toga, rađanje tokom adolescencije je povezano sa ograničenim obrazovnim postignućima za tinejdžerku mamu i može negativno uticati na mogućnost zapošljavanja i buduću zaradu. Pored toga, za djecu rođenu od tinejdžerskih mama je manje vjerovatno da će završiti visoke škole.

U 2019. godini stopa nataliteta za starije mlade (tj. žene uzrasta 15–17 godina) je 6,7 rođenih na svakih 1.000 žena u starosnoj grupi. Iste godine, stopa rođenja za mlade odrasle (tj. žene uzrasta 18 i 19 godina) je četiri puta veća (31,1). Nasuprot tome, stopa rođenje za žene uzrasta 10–14 (0,2) bila je znatno ispod stope starijih tinejdžera

Stopa napuštanja srednje škole opala je od 2014. do 2019. godine, ali je više od 470.000 mladih napustilo srednju školu u 2019. godini. Stopa napuštanja varira u odnosu na demografske grupe. Nacionalni centar za statistiku obrazovanja (*The National Center for Education Statistics - NCES*) objavljuje godišnju statistiku broja osoba u razredu od 10 do 12 godina koji su napustili škola u prethodnih 12 meseci i procenat osoba starosti od 16 do 24 godine koji su "istjerani" iz škole. Prva statistika obezbjeđuje procjenu postotka napuštanja škole. Druga statistika daje procjenu proporcije napuštanja školovanja u populacija mladih odraslih. Stope napuštanja su zasnovane na podacima iz Oktobarskog tekućeg istraživanja broja astanovnika (October Current Population Survey - CPS). CPS i Istraživanje američke zajednice (*American Community Survey - ACS*) su izvori za procjenu napuštanja statusa.

Otprilike, četiri od svakih 100 osoba (4%) upisano u srednju školu u oktobru 2018. godine - napustio je školu prije oktobra 2019. godine, bez uspješnog završetka srednjoškolskog programa. Drugim riječima, u školskoj 2018. i 2019. godini oko 470.000 mladih napustilo je školu, a stopa napuštanja bila je 4,3%. Stopa napuštanja škole 2019. godine za muškarce (4,1%) bila je nešto niža nego za žene (4,5%). Stope za bijele bila je (4,0%) i crnce (4,1%) mladih, manja od stope za mlade Hispanoamerikance (5,7%)

1.1. Zanemarivanje je najčešća vrsta zlostavljanja žrtava u 2019. godini

Mnoga su djeca bila žrtve više od jedne vrste zlostavljanja, ali ako se kategorije zlostavljanja posmatraju nezavisno, 61% djece doživjelo je zanemarivanje, 10% fizički i 7% seksualno zlostavljano, 2% psihički ili emocionalno zlostavljano, a 4% je doživjelo druge oblike zlostavljanja, kao što su prijetnje ozljedom, napuštanje i urođena zavisnost o drogama. Djeca koja su žrtve višestrukih oblika zlostavljanja

činila su oko 16% žrtava u 2019. godini. Trideset država i Distrikt Kolumbija izvijestili su da je više od 50% žrtava doživjelo zanemarivanje u 2019. godini.

1.2. Stope viktimizacije zlostavljanja bile su najviše za djevojčice, djecu mlađu od jedne godine i djecu američkih Indijanaca

Djevojčice imaju veću vjerojatnoću da će doživjeti zlostavljanje nego dječaci. Više od polovine (51%) žrtava zlostavljanja djece u 2019. godini bile su djevojčice. Stopa viktimizacije za djevojčice bila je 9,4 na 1.000 djevojčica mlađih od 18 godina, a stopa za dječake 8,4 na 1.000 dječaka mlađih od 18 godina. Bijela djeca činila su najveći udio žrtava zlostavljanja

U 2019. godini najviše žrtava zlostavljanja bila su bijela (44%) djeca, a slijede Hispanoamerikanci (23%) i crnci (21%). Djeca više rasa (5%), djeca azijskih/pacifičkih otočana (1,2%) i američkih Indijanaca/domorodaca Aljaske (1%) brojala su znatno manji udio žrtava.

Djeca američkih Indijanaca/domorodaca Aljaske imala su najveću stopu viktimizacije zlostavljanja djece u 2019. godini - 14,8% na 1.000 djece, a slijede ih crna djeca (13,8%). Stopa za djecu američkih Indijanaca/domorodaca Aljaske bila je gotovo dvostruko veća od stope za latinoameričku (8,1%) i bijelu djecu (7,8%).

1.3. Velika većina počinilaca zlostavljanja djece su roditelji žrtava

Zlostavljanje djeteta je po definiciji čin ili propust roditelja ili drugog staratelja koji rezultira štetom ili ozbiljnim rizikom od štete za dijete. Incidenti u kojima su djeca ozlijeđena od strane pojedinaca koji nisu njihovi roditelji ili staraoci - načelno ne dolaze do pozornosti agencija za zaštitu djece, već se rješavaju u skladu sa zakonskim propisima.

U 2019. godini Nacionalni sistem podataka o zlostavljanju i zanemarivanju djece (*the National Child Abuse and Neglect Data System - NCANDS*) identifikovao je 525.319 počinilaca zlostavljanja djece. Počinilac je registrovan jednom, bez obzira na broj djece u kojoj je počinilac bio povezan sa zlostavljanjem ili broj prijava povezanih s počiniocem.

Žene su prekomjerno zastupljene među počiniocima zlostavljanja U uporedbi s njihovim udjelom u populaciji (51%), žene su prekomjerno zastupljene među njegovateljima djece. Unutar porodice, majke su obično primarne njegovateljice, a žene daleko više od muškaraca u zanimanjima njegovatelja. Žene čine više od 95% pružalaca staranja o djeci i 99% vaspitača u predškolskom vaspitanju i vrtiću. One također čine 85% zanimanja u području zdravstvene pomoći. U 2019. godini žene su činile više od polovine počinilaca zlostavljanja (53%).

1.4. Stopa ozbiljne nasilne viktimizacije mladih u dobi od 12 do 17 godina u 2019. godini bila je 83% manja od stope 1994. godine

Od 1973. godine Državni ured za pravosuđe (*the Bureau of Justice Statistics - BJS*) koristi NCVS (Nacionalno istraživanje o viktimizaciji zločina - the National Crime Victimization Survey) za praćenje nivoa nasilnih zločina u SAD. NCVS prati ozbiljno nasilje bez smrtnog ishoda (npr. silovanje/seksualni napad, pljačka i teški napad) i jednostavnu viktimizaciju napada. Ovi podaci imaju ključnu ulogu u razumijevanju obima i prirode zločina nad mladima u dobi od 12 do 17 godina, kao i trendova u tim zločinima. Ograničenje je, međutim, da se zločini protiv mladih mlađih od 12 godina ne obuhvataju.

Analiza ovih podataka pokazuje da su mladi doživjeli relativno visoke nivoe nasilnih zločina sredinom devedesetih godina prošlog vijela, ali se stopa viktimizacije ozbiljnog nasilja između 1994. i 2019. smanjila. Stopa ozbiljne nasilne viktimizacije mladih u dobi od 12 do 17 godina u 2019. godini bila je 83% manja od stope 1994. godine. Između 1994. i 2019. stope ozbiljnog nasilja i jednostavnih napada na mlade pale su za više od 80%.

1.5. Mladi mlađi od 18 godina činili su više od jedne od pet žrtava teških nasilnih krivičnih djela poznatih policiji

Djeca žrtve česta su u nasilnim zločinima kojima se bavi policija. Nisu, međutim, svi počinjeni zločini prijavljeni policiji. Oni koji su prijavljeni - mogu se koristiti za stvaranje obilježja zločina kako ga vidi nacionalni pravosudni sistem. Na temelju dodatnih izvještaja o ubistvima FBI (*Federal Bureau of Investigation*), 8% svih osoba ubijenih u 2019. godini bilo je mlađe od 18 godina, a 27% dječjih žrtava bile su žene.

Nijedan drugi izvor podataka s uporedivom pokrivenošću stanovništva, ne karakteriše žrtve drugih nasilnih zločina prijavljenih policiji. Međutim, podaci iz Nacionalnog sistema izvještavanja o incidentima (*the National Incident-Based Reporting System - NIBRS*), koji pokrivaju incidente u 2018. i 2019. godini, prikupljaju informacije o više od milion žrtava teških nasilnih krivičnih djela (ubistva, nasilnog seksualnog napada, pljačke i teškog napada), poznatih agencijama za provođenje zakona u 45 država i Distriktu Kolumbija, što predstavlja 45% stanovništva SAD. Podaci agencija o izvještavanju i udio državnog izvještavanja razlikuje se od države do države. Uz to, iz tih podataka može se razviti nedvosmisleno reprezentativan opis žrtava krivičnih djela s elementima nasilja.

1.6. U 2019. godini devet od svakih 10 žrtava ubistava u dobi od 15 do 17 godina ubijeno je vatrenim oružjem

Trendovi u broju ubistava mladih povezani su s ubistvima koja uključuju vatreno oružje Više od polovine (58%) svih žrtava ubistava mladih u 2019. godini ubijeno je vatrenim oružjem, 14% je ubijeno rukama ili nogama (npr.

pretučeno/udareno na smrt ili zadavljeno), a 7% je ubijeno nožem ili tupim predmetom. Preostalih 20% žrtava ubijeno je drugom vrstom oružja ili je vrsta korištenog oružja bila nepoznata.

Vatreno oružje rjeđe se koristilo u ubistvima male djece. U 2019. godini vatreno oružje korišteno je u 15% ubistava mladih mlađih od šest godina, ali u 76% ubistava mladih u dobi od 12 do 14 godina, a 90% u kojima su sudjelovali mladi u dobi od 15 do 17 godina. U 2019. godini regisrtovan je veći postotak žrtava ubistava crnih nego bijelih mladih ubijen vatrenim oružjem (68% naspram 48%), te muških mladih od onih koja uključuju ženske mlade (67%, odnosno 35%).

1.7. Od 2009. godine broj samoubistava nadmašio je broj ubistava među mladima u dobi od 10 do 17 godina

Samoubistvo je bio drugi vodeći uzrok smrti među mladima u dobi od 10 do 17 godina.

Nacionalni sistem vitalne statistike (The National Vital Statistics System - NVSS) unutar Centara za kontrolu bolesti - the Centers for Disease Control) prikuplja podatke iz smrtovnica podnesenih državnim uredima za vitalnu statistiku, uključujući uzroke smrti djece. NVSS pokazuje da je 35.805 mladih u dobi od 10 do 17 godina umrlo od samoubistva u SAD-u između 1990. i 2019. godine. Za sve mlade u dobi od 10 do 17 godina, ubistvo je bilo drugi vodeći uzrok smrti između 2015. i 2019., iza nenamjernih ozljeda, dok je u istom razdoblju ubistvo bilo treći vodeći uzrok smrti za mlade u dobi od 10 do 17 godina. Od 2015. godine samoubistvo je bio vodeći uzrok smrti mladih azijskih/pacifičkih otoka, drugi vodeći uzrok smrti za muške, ženske, bijele, latinoameričke i američke indijanske/aljaske domorodačke mlade, a treći za mlade crne (ubistvo je bilo prvo).

Od 1990. godine muškarci su brojčano nadmašili žene među mladim žrtvama samoubistva, ali je udio žena žrtava samoubistva porastao posljednjih godina. Na primjer, do 2009. godine mlade žene činile su 22% žrtava samoubistava. Međutim, od 2010. godine žene su činile 29% mladih žrtava samoubistava.

Metode samoubistva su se promijenile. Između 1990. i 2000. godine većina samoubistava mladih (62%) uključivala je vatreno oružje. Svake godine od tada, samoubistva davljenjem brojčano su nadmašila ona koja su uključivala vatreno oružje. Tokom desetogodišnjeg razdoblja od 2010. do 2019. godine, na primjer, polovina svih samoubistava mladih uključivala je davljenje, dok je vatreno oružje bilo uključeno u 40%. Samoubistva povezana s vatrenim oružjem u 2019. godini bila su češća među mladim muškaraca (49%) nego ženama (21%), a samoubistva među bijelim mladima vjerovatnije su uključivala vatreno oružje (46%) nego kod crnaca (35%) ili Latinoamerikanaca (27%)

2. SISTEM MALOLETNIČKOG PRAVOSUĐA

Američki sistem maloletničkog pravosuđa (The American juvenile justice system) je primarni sistem koji se koristi za postupanje prema maloljetnicima koji su

osumjeničeni za izvršenje krivičnih djela. Sistem se sastoji od savezne i mnogih odvojenih državnih, teritorijalnih i lokalnih jurisdikcija, sa državama i saveznom vladom koje dijele suverenu policijsku vlast pod zajedničkim autoritetom Ustava SAD (*United States Constitution*). Sistem maloletničkog pravosuđa, sličan sistemu za odrasle, funkcioniše iz uverenja da će rano intervenisanje u delinkventnom ponašanju odvratiti adolescente od učešća u kriminalnom ponašanju kao odraslih.

Osnivanje prvog Dječjeg suda u Chicagu (*Children's Court of Law*) 1889. godine predstavljalo je veliku inovaciju u maloljetničkom pravosuđu. Tokom 19. vijeka maloljetnicima u SAD, koji su bili optuženi za kriminalno ponašanje, sudilo se na istim sudovima kao i odraslima i izricane su im iste kazne. Izvještaji pokazuju da je tokom tog razdoblja desetak mladih pogubljeno za zločine počinjene prije nego što su navršili 14 godina.

Reformistička filozofija, uvedena u sudovima za maloljetnike (*juvenile court*[2]), naglašavala je uslovnu osudu - *probation* (uslovno puštanje roditelja ili staraoca) i rješavanje porodičnih problema za koje se pretpostavlja da se odražavaju u delinkventnom ponašanju. Maloljetnički pritvorski centri (*juvenile detention centre*s) trebali su zamijeniti zatvore kao primarne oblike privremenog sigurnog pritvora tokom obrade predmeta. Sudski postupci trebali su biti nekontradiktorni

[2] Od 2005. do 2021. godine broj slučajeva delinkvencije opao je za 73%, sa smanjenjem u sve trii kategorije krivičnih djela: imovinski slučajevi i javni red (po 78%) i kršenje zakona o drogama (ispod 75%). U 2021. godini slučajevi krivičnih djela činili su najveći procenat (37%) slučajeva delinkvencije, a slijede slučajevi imovinskih djela (30%), javnog reda (22%) i slučajevi vezani za droge (11%).
Gotovo tri četvrtine od ukupnog broja slučajeva delinkvencije uključivalo je muškarce. U 2021. godini sudovi za maloljetnike obradili su 320.800 slučajeva koji su uključivali muškarce, u uporedbi sa 116.500 slučajeva koji su uključivali žene. Između 2005. i 2021. godine relativni pad slučajeva delinkvencije uopšteno je bio sličan za muškarce i žene (pad od 73% odnosno 74%). Međutim, pad slučajeva protiv imovine i javnog reda bio je veći za žene, dok je pad slučajeva droge bio veći za muškarce.
44% odsto slučajeva maloljetničke delinkvencije obrađenih u 2021. godini uključivalo je bijelce, 35% crnce, 17% Hispanoamerikance, 2% mlade američke Indijance (uključujući domoroce iz Aljaske) i 1% mlade iz Azije (uključujući domorodačke Havajce i druge pacifičke otočane). U 2021. godini američka maloljetnička populacija sastojala se od 53% bijelih, 15% crnih, 24% Latinoamerikanaca, 2% mladih američkih Indijanaca i 6% Azije. Rasna nesrazmjernost u slučajevima delinkvencije varirala je zavisno od kategorija krivičnih djela. Bijeli mladi činili su veći udio slučajeva krivičnih djela povezanih s drogom (55%) od bilo koje druge opšte kategorije krivičnih djela. Nasuprot tome, mladi crnci bili su uključena u 20% slučajeva imovinskih djela, ali su činili veći udio osoba (39%), droga (38%) i krivičnih djela protiv javnog reda (35%)
U 2021. godini mladi mlađi od 16 godina u trenutku upućivanja na sud činili su 53% svih obrađenih slučajeva delinkvencije. Ova dobna skupina činila je 58% slučajeva krivičnih djela, 54% slučajeva imovinskih djela, 50% slučajeva djela protiv javnog reda i 36% slučajeva kršenja zakona o drogama. Slučajevi krivičnih djela imali su najveći udio (10%) mladih mlađih od 13 godina, a slijede slučajevi krivičnih djela protiv imovine (7%) i javnog reda (6%). Za slučajeve krivičnih djela povezanih s drogom, manji udio (2%) uključivao je mlade mlađe od 13 godina.

(*nonadversarial*), djelovati „u ime“, a ne protiv maloljetnika. Uopšteno je prihvaćeno da je naglasak na uslovnoj osudi i porodičnom tretmanu inovativan, ali je novi sistem takođe je proširio državnu kontrolu nad ponašanjem mladih kroz označavanje (designation) statusnih kažnjivih djela (*status offenses*). Štaviše, ograničenje (slobode) - confinement i zatvaranje u popravni centar za maloljetnike (*imprisonment in a juvenile correction centre*) ili kazneno - popravnu ustanovu - reformatory (poznat i pod pojmom centar za obrazovanje - *training school*) i dalje su bili uobičajeni ishodi, posebno za mlade u nepovoljnom položaju (*disadvantaged youths*).

Maloljetniku u SAD može se suditi pred krivičnim sudom, a ne u sudu za maloljetnike, u bilo kojoj od sljedećih okolnosti:

(1) državni zakoni nalažu takvu obradu za određena krivična djela unutar određenog dobnog raspona (zakonsko isključenje - *statutory exclusion*),

(2) tužioci odlučuju o krivičnom postupku s ograničenjima na osnovu krivičnog djela i dobi (diskrecijsko pravo tužioca - *prosecutorial discretion*) i

(3) sudija suda za maloljetnike odlučuje odreći se slučaja u granicama na osnovu krivičnog djela i dobi (sudsko odricanje - *judicial waiver*). Obično se pretpostavlja da takvi transferi rezultiraju strožijim kaznama za maloljetnike, ali su istraživanja pokazala da je vjerovatnoća nekog oblika kazne veća kod maloljetnika nego u pravosudnom sistemu za odrasle. Ipak, studije predmeta koji se prenose na krivični sud - pokazuju veće stope naknadnih krivičnih djela u odnosu na slične slučajeve koji se obrađuju u sudu za maloljetnike.

Trend strožijih kazni za maloljetne prestupnike, uključujući smrtnu kaznu (death penalty), započeo je osamdesetih godina prošlog vijeka. Međutim, 2005. godine Vrhovni sud (The Supreme Court) SAD odlučio[3] je podići minimalnu dob za smrtnu kaznu na 18 godina.

Veliki udio slučajeva koji uključuju maloljetne počinioce krivičnih djela rješava se neformalno putem upozorenja (cautions) ili savjetodavne pomoći (counseling). Postupak koji se primjenjuje u sudovima za maloljetnike razlikuje se od postupka u krivičnim sudovima za odrasle.

Sud za maloljetnike izvorno je osnovan kao prinudna agencija za socijalni rad, a ne kao krivični sud. Stoga se sudovi za maloljetnike obično nisu toliko bavili utvrđivanjem krivice (*guil*t) ili nevinosti (*innocence*) koliko utvrđivanjem činjenica – da je maloljetnik, iz ovog ili onog razloga, zakonski podložan nadležnosti suda. Ovaj činjenični nalaz uporediv je s osudom u krivičnom postupku u sudu za odrasle i uopšteno se naziva presudom. Proglašenje maloljetnika delinkventom osnova je za odluku, uporedivu s izricanjem kazne, u kojoj se može odrediti sloboda u zajednici pod nadzorom (community under supervision) ili zatvaranje u popravnu ustanovu. U skladu s onim što se smatralo ulogom suda za maloljetnike kao suda za socijalnu pomoć, a ne suda krivične nadležnosti (criminal jurisdiction), proceduralni standardi u SAD su bili prilično elastični. Većina američkih sudova za maloljetnike takođe se bavi slučajevima nebrige (neglect) ili zlostavljanja (abuse) djece, kao i krivičnim i statusnim kaznenim djelima koja su počinila djeca.

[3] *Roper* v. *Simmons*, 543 U.S. 551 (2005).

Kritičari sudova za maloljetnike u SAD tvrde da ovi sudovi, iako uspostavljaju retorički naglasak na prava djece, ipak ignorišu ustavnu zaštitu i u konačnici ne uspijevaju služiti najboljim interesima mladih (the best interests of youth). S tim u vezi, bilo je mnogo neslaganja, posebno u SAD, ali i drugdje, oko toga pomaže li ili šteti tradicionalno neformalna priroda suda za maloljetnike djeci. Neki kritičari tvrde da su maloljetnicima uskraćena prava koja se obično pružaju odraslim optuženim za krivična djela.

Brojni pravni izazovi na odluke sudova za maloljetnike podstaknuli su krivične sudove u SAD da prošire neka prava za maloljetnike, od kojih se većina odnosi na ročište za donošenje presude (ročište koje utvrđuje činjenice slučaja). Maloljetnici su stoga stekli pravo da budu obaviješteni o optužbama protiv njih, da bi se omogućilo unakrsno ispitivanje svjedoka, da je branilac prisutan u fazi odlučivanja i da budu zaštićeni od dvostruke opasnosti (*double jeopardy*) i samoinkriminacije (*the Privilege of Self-Incrimination*). Međutim, procesne garancije (due-process) često se zanemaruju, a maloljetnici još uvijek nemaju pravo na suđenje pred porotom.

U većini američkih država sudovi za maloljetnike imaju nadležnost nad maloljetnicima koji počine krivična djela prije punoljetnosti (uopšteno 18 godina, iako je u nekim državama niža). Nadležnost suda nad maloljetnikom uopšteno se ne može protezati nakon njegovog 21. rođendana - što znači da, bez obzira na krivično djelo, maloljetnici moraju biti pušteni na slobodu kada navrše 21 godinu. Maloljetnik može, međutim, biti zatvoren nakon 21. rođendana ako je prebačen na krivični sud i suđeno mu se kao odrasloj osobi, iako većina država zabranjuje transer maloljetnika ispod određene dobi. U nekim američkim državama maloljetnicima od 10 godina može se suditi kao odraslima.

U posljednja dvije decenije 20. vijeka većina državnih zakonodavnih tijela donijela strožije zakone u nastojanju da dodatno odvrati maloljetnički kriminal. Uključivali su niz obaveznih mehanizama transfera pomoću kojih su se maloljetnici koji su počinili određena teška krivična djela ili su prethodno počinili takva krivična djela - mogli suočiti s premještanjem u zatvore za odrasle nakon što navrše 21 godinu. Pritisak za strožijim postupanjem prema maloljetnim prestupnicima takođe je rezultirao stvaranjem i širenjem programa posjeta zatvorima koji su usmjereni na zastrašivanje maloljetnika direknim izlaganjem zatvorskom životu (*prison life*) i militarističkih "logora za uvježbavanje" (*boot camps*), koji traže reformu karaktera kroz izuzetno strogu disciplinu i visoko strukturiranu rutinu. Iako su takve metode bile vrlo popularne krajem 20. vijeka, podrška za njih je erodirala kada su istraživanja pokazala da nisu uspjele smanjiti nivo recidivizma. Mnoge države takođe su uključile maloljetničke evidencije u smjernice za izricanje kazni za krivične sudove kako bi odrasli prestupnik koji je imao maloljetnički dosije - dobio dužu kaznu od onog koji ga nije imao. Time se potkopava široko rasprostranjena ideja da maloljetni prestupnici dobijaju "novi početak" (*fresh start*) s čistim dosijeom - kada postanu odrasli.

Sve popularniji pristup, poznat kao „restorativna pravda" (restorative justice) koristi se posebno u slučajevima delinkvencije koja nije povezana s bandama

(*gangs*). U biti, restorativna pravda pokušava osvijestiti maloljetnog počinioca o posljedicama njegovih postupaka za žrtvu, s većim ciljem da u njemu razvije osjećaj odgovornosti i odgovornosti. Ovaj pristup takođe ponekad zahtijeva od počinioca da plati odštetu ili da na neki smislen način obešteti žrtvi. Ostvarivanjem svojevrsnog pomirenja (*reconciliation*) između počinioca i njihovih žrtava, restorativna pravda nastoji ponovno integrisati počinioca u zajednicu i podstaknuti dogovor između strana da je pravda zadovoljena.

3. KRIVIČNI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA

3.1. Uvod

Država djeluje kao *parens patriae*: tradicionalno, s maloljetnim prestupnicima postupa se sasvim drugačije od punoljetnih prestupnika. Budući da se smatra da se prema djetetu bolje postupa kroz proces rehabilitacije, a ne kažnjavanje, država postupa ne kao protivnik prema djetetu, već kao parens patriae (zamjenski roditelj).[4]

Pravni problemi vezani za suđenja maloljetnicima su kompleksni jer država ne nastupa kao protivnik djetetu, već prije kao *parens patrie*[5]. Zbog zoga, zakon ponekad tretira maloljetnike drukčije od odraslih. Posebnu pažnju treba obratiti na proceduralnu zaštitu koja je maloljetnicima pruža preko Klauzule o zakonitosti postupanja[6] - *Due Process Clause*[7], ali, isto tako, biti svjestan zaštite koja nije

---

4 Gault, 387 U.S. 1 (1967).

5 Sosin, M. (1978). Parens Patriae and Dispositions in Juvenile Courts, United States, University of Wisconsin, Inst. for Research on Poverty.
Parens patriae je latinski izraz za „roditelj nacije“ - parent of the nation (doslovno, „roditelj svoje zemlje“- parent of one's country). U zakonu se odnosi na ovlaščenje javne politike (public policy) države da interveniše protiv nasilnog ili nemarnog roditelja, zakonskog zastupnika ili neformalnog zastupnika i da djeluje kao roditelj svakog djeteta, pojedinca ili životinje kojoj je potrebna zaštita. U američkim parnicama država se može pozvati na *parens patriae* kako bi stvorila svoju legitimaciju za tužbu; država se izjašnjava da tuži u ime svog naroda. Koncept parens patriae tužbe uvelike je proširen u saveznim sudovima SAD, izvan onih koji su postojali u Engleskoj. Vrhovni sud SAD priznao je drugačiju vrstu *parens patriae* tužbe u slučaju *Georgia v. Pennsylvania R. Co.* [324 U.S. 439 (1945)].

6 Madison, P.A. (2010). Historical Analysis of the first of the 14th Amendment's First Section, The Federalist Blog, Archived from the original on November 18, 2019.

7 Klauzula o zakonitosti postupanja nalazi se i u Petom i u Četrnaestom amandmanu na Ustav SAD, koja zabranjuju lišavanje „života, slobode ili imovine“ (*life, liberty, or property*) od strane savezne i državne vlade, bez odgovarajućeg zakonitog postupanja (*due process of law*). Vrhovni sud SAD tumači ove klauzule kako bi zajemčio različite zaštite: procesne garancije - procedural due process (u građanskim i krivičnim stvarma); ispravan postupak u materijalnom smislu - *substantive due process* (jemstvo nekih osnovnih prava); zabrana nepreciznih zakona (*prohibition against vague laws*); uključivanje Bill of Rights (Američka povelja prava – prvih deset amandmana na Ustav SAD) u zakone i jednaka zaštita (*equal protection*) prema zakonima savezne vlade.

dostupna. Većina ustavnih prava (constitutional rights) je dostupna kao što je pravo na branioca i privilegija protiv samooptuživanja, ali ne postoji pravo na suđenje pred porotom (*right to a jury trial*) i sudija može da zatvori suđenje (suđenje iza zatvorenih vrata - *trial behind closed doors*).

Uslovi zakonitosti postupanja: sudovi pažljivo nadziru maloljetničke postupke kako bi osigurali da su ispunjeni zahtjevi zakonitosti postupanja - kako bi se izbjeglo nepošteno suđenje.

3.2. Proceduralne zaštite

Maloljetnicima su dodijeljena mnoga ustavna prava (*Constitutional Rights*)**:** mnoge ustavne, proceduralne zaštite sada su propisane u postupcima prema maloljetnicima - bilo u državnim ili saveznim jurisdikcijama.[8] Vrhovni sud SAD priznao je sljedeća prava:

a) pravo na pismeno obavještenje o optužbama (right to written notice of charges);

b) pravo na branioca (*right* to counsel);

c) prava na sučeljavanje i unakrsno ispitivanje (rights of confrontation and cross-examination);

d) privilegija protiv samoinkriminacije (*privilege against* self-incrimination);

e) pravo na dokazivanje van svake razumne sumnje **(**right to proof beyond a reasonable doubt).

Određena prava su neprimjenjiva. Neka prava koja se primjenjuju u krivičnim predmetima odraslih - ne primjenjuju se u maloljetničkim stvarima, jer sud za maloljetnike praktikuje brigu i saosjećanje sa maloljetnicima, umjesto kažnjavanja i stoga zahtijeva više fleksibilnosti (flexibility***)*** od države prilikom rada sa maloljetnim delinkventima**.** Sledeća prava nisu dostupna u suđenjima maloljetnicima:

a) Pravo na suđenje pred porotom (*right to a jury trial*). Ne postoji pravo na suđenje pred porotom u sudu za maloljetnike[9];

b) Ne dva puta o istom, *ne bis in idem*, zabrana ponovnog suđenja za djelo za koje je proveden pravovaljani postupak, dvostruka opasnost. Ne postoji problem dvostruke opasnosti u nekim maloljetničkim postupcima – barem ne u situaciji gdje suđenje maloljetnicima počinje sa nalazom roditelja, a završava sa odlukom sudije.[10] Pri tome, treba obratiti pažnju da je maloljetnik stavljen dva puta pod izazov kada je, nakon suđenja, prebačen na sud za odrasle i osuđen za isto ponašanje;

c) Pritvor (*pretrial detention*). Vrhovni sud je podržao zakon kojim se odobrava pritvor osumnjičenog maloljetnog delinkventa za kojeg je utvrđeno, nakon ispitivanja, da predstavlja ozbiljan rizik za društvo i da da će vjerojatno počiniti drugo krivično djelo prije suđenja.[11] Prema činjenicama iz slučaja *Shall v. Martin*, pritvor je trajao strogo ograničeno vrijeme (ne duže nego što je potrebno za formalno

[8] Winship, 397 U.S. 358 (1970).
[9] *McKeiver v. Pennsylvania*, 403 U.S. 528 (1971).
[10] *Swisher v. Brady*, 438 U.S. 204 (1978).
[11] *Schall v. Martin*, 467 U.S. 243 (1984).

suđenje). Zakon takođe zahtijeva od sudije da navede svoje razloge za pritvor, a razlozi su morali biti potkrijepljeni činjenicama.

Ograničenja postoji i u pogledu pretresa i oduzimanja predmeta. Zvaničnici privatnih (srednjih) škola (public school) su, za potrebe Četvrtog amandmana, vladini službenici. Stoga se zabrana ovog amandmana protiv neosnovanog pretresa i oduzimanja predmeta primjenjuje i na takve zvaničnike. Međutim, za razliku od drugih državnih pretraga (za koje je obično potreban prethodni nalog za pretres - search warrant), pretres od strane školskih službenika validan je i bez naloga (without a warrant) ako se temelji na osnovanoj sumnji (reasonable suspicion).[12]

Obrazloženje: službenici javnih škola su u ulozi *in loco parentis* (umjesto roditelja, s roditeljskim ovlašćenjima), tako da mogu provoditi takva ovlašćenja kontrole, suzdržavanja i ispravljanja nad učenicima koje su nužno potrebne za olakšavanje obrazovnih funkcija škole.[13] Budući da je primarna svrha pretraživanja škola zaštita školske okoline, standard razumnosti (*reasonableness standard*) statusa službenika *in loco parentis* primjenjuje se na pretraživanje škola. Primjena ovog statusa smanjuje nivo sumnje potreban za pretragu od vjerojatnog uzroka (*probable cause*) do osnovane sumnje.[14]

New Jersey v. T.L.O. je ostavio nekoliko neriješenih pitanja:

(1) da li pravilo o isključenju (exclusionary rule) nezakonito pribavljenih dokaza primjenjivo na slučajeve pretresa škola u kojima su dokazi nezakonito zaplijenjeni?;

(2) da li bi primjenjivi standard bio strožiji ako bi se pretres provodio zajedno s osobom za izvršavanje zakona ili po njenom nalogu?;

(3) primjenjuju li se ista pravila na pretres osoba i ormarića i klupa u školi?

Isključenje javnosti u postupku prema maloljetnicima: u mnogim državama pojavljivanje maloljetnika u sudu se vrši u zatvorenoj sjednica (*in closed session*) i izvještavanje o radnjama je ograničeno.

Ograničenja: treba imati na umu da objava imena maloljetnog delinkvenata krši Prvi amandman. S tim u vezi, interes države da zaštiti anonimnosti maloljetnog delinkvenata - nadmašuje pravo javnosti da bude informisana od strane medija.[15]

3.3. Transfer na sud za odrasle

Ročište za transfer (*transfer hearing*)**.** Maloljetnicima koji su navodno počinili teška krivična djela, može se suditi kao odraslim u krivičnim sudovima za odrasle. Posljednjih godina sve je veći pritisak da se nekim maloljetnicima sudi kao odraslim, posebno starijim maloljetnicima koji su učestvovali u teškom kriminalnom ponašanju. Budući da ročište za transfer utiče na bitna prava maloljetnika, maloljetnik

[12] *New Jersey v. T.L.O.*, 469 U.S. 325 (1985).
[13] Tinker v. Des Moines School District, 393 U.S. 503 (1969).
[14] *New Jersey v. T.L.O.*, 469 U.S. 325 (1985).
[15] Smith v. Daily Mail Publishing Co., 443 U.S. 97 (1979).

ima pravo na saslušanje, advokata koji će mu pomagati i izjavu o razlozima za svaku odluku o premještaju.[16]

Ograničenja prilikom kažnjavanja: čak i kada se maloljetniku sudi i osuđuje u sudu za odrasle, nameću se određena ograničenja na kaznu koju maloljetnik može dobiti. U gotovo svim jurisdikcijama maloljetnici ne smiju biti zatvoreni s odraslim zatvorenicima i moraju biti u odvojenim prostorijama. I, što je najvažnije, neko ko je bio mlađi od 16 godina kada se dogodilo ubistvo - vjerojatno neće dobiti smrtnu kaznu.[17]

4. ZAKLJUČAK

Prezentirani izveštaji o viktimizaciji mladih, kaznenim djelima mladih i sistemu maloletničkog pravosuđa otkrivaju da sistem maloletničkog pravosuđa vrenuje pozitivnu socijalizaciju, kao i aktivnosti koje doprinose donošenju odluka i sposobnostima kritičkog razmišljanja.

Oslanjajući se na pouzdane podatke i relevantna istraživanja, cilj je bio da se pruži sveobuhvatan i pronicljiv pogled na mlade žrtve i kaznena djela mladih i šta se događa s njima kada uđu u maloljetnički pravosudni sistem. Izveštaji su strukturisani kao niz informativnih dokumenata o određenim temama i uključuje informacije o mladima i njihovom učešću u američkom pravosudnom sistemu.

Prema korišćenim izvorima, pravni odgovori na maloljetna krivična djela treba da budu zasnovani na novim naučnim saznanjima o razvoju adolescenata i prilagođen potrebama i društvenom okruženju pojedinog počinioca. Pri tome se uzimaju u obzir podaci koji ukazuju na to da su adolescenti manje sposobni da regulišu svoje ponašanje, osjetljiviji su na vanjske uticaje i pokazuju manju sposobnost donošenja odluka koje zahtijevaju buduću orijentaciju. Dakle, prakse odgovornosti ne bi trebalo da se prenose sa krivičnih sudova (koji su dizajnirani za odrasle prestupnike) na sudove za maloljetnike. Umjesto toga, sistemi maloljetničkog pravosuđa treba da stave veći naglasak na podsticanje odgovornosti prestupnika kroz restorativnu pravdu, angažovanje u društveno korisnom radu i pomaganje mladima da preuzmu odgovornost i da se iskupe za svoje postupke. Sistemi maloljetničkog pravosuđa trebali bi pomoći u sprečavanju ponovnog krivičnog djela kroz strukturirane procjene rizika i potreba i korištenje intervencija ukorijenjenih o znanju o razvoju adolescenata.

Naposlijetku, prezentirani podaci pokazuju da potrebne promjene sistema maloljetničkog pravosuđa treba da ispune svoje ciljeve da adolescente drži odgovornim, spriječe ponavljanje krivičnog djela i da ih tretiraju pošteno. Konkretno, savezna i državne vlade treba da uspostave radne grupe ili komisije za procjenu svojih trenutnih sistema maloljetničkog pravosuđa i usklade zakone, politike i prakse sa znanjem o razvoju adolescenata i programima zasnovanim na dokazima.

[16] *Kent v. USA*, 383 U.S. 541 (1966).
[17] *Thompson v. Oklahoma*, 487 U.S. 815 (1988).

Literatura

Abrams, L. S. (2015). Policing and Minority Youths: The Dynamics of Disproportionate Minority Contact, *Criminal Justice and Behavior*, 42(3), 290-309.

Agnew, R., Matthews, S., Bucher, J., Welcher, A., Keyes, C. (2008). Socioeconomic status, economic problems and delinquency, *Youth and Society*, 40(2).

American Bar Association (2017). *Advancing Quality and Fairness in the Juvenile Delinquency System: Recommendations, Resources, and Strategies for Policy Reform*, Retrieved from *https://www.americanbar.org/ content/ dam/aba/publications/center-on-children-and-the-law/delinquency_final.authcheckdam.pdf.*

Baier, D., Prätor, S. (2016). Adolescents as victims of violence. In D. Baier & C. Pfeiffer (Eds.). *Representative studies on victimization. Research findings from Germany*, Baden Baden Nomos, 65–107.

Bruckmüller, K. in: Decker, S. H., Marteache, N. (2017): *International Handbook of Juvenile Justice*, Springer, 219-238.

Bureau of Justice Statistics, Various. National Crime Victimization Survey Dashboard (N-DASH), for the years 1994 through 2019. Available at *https://ncvs.bjs.ojp.gov/Home.*

Bureau of Justice Statistics, School Crime Supplement (SCS) to the National Crime Victimization Survey, selected years, 2005 through 2019. Table 230.45. Percentage of students ages 12–18 who reported being bullied at school during the school year, by type of bullying and selected student and school characteristics: Selected years, 2005 through 2019. Available at *https://nces.ed.gov/programs/ digest/d20/tables/dt20_230.45.asp.*

Bureau of Justice Statistics, School Crime Supplement (SCS) to the National Crime Victimization Survey, 2019. Table 230.50. Percentage of students ages 12–18 who reported being bullied at school during the school year and, among bullied students, percentage who reported being bullied in various locations, by selected student and school characteristics: 2019. Available at *https://nces.ed.gov/programs/ digest/d20/tables/dt20_230.50.asp.*

Bureau of Justice Statistics (2020). School Crime Supplement (SCS) to the National Crime Victimization Survey, 2019. Table 230.60. Among students ages 12–18 who reported being bullied at school during the school year, percentage reporting various frequencies of bullying and the notification of an adult at school, by selected student and school characteristics: 2019. Available at *https://nces.ed. gov/programs/digest/d20/tables/ dt20_230.60.asp.*

Campaign for Youth Justice (2019). Raising the Bar: State Trends in Keeping Youth Out of Adult Courts (2015-2017). Retrieved from *https://www.campaignforyouthjustice.org/wp-content/uploads/2019/11/RF_ Raising_ the_ Bar_ State_Trends_2015_2017_Web.pdf.*

Casey, B. J., Jones, R. M. (2010). Neuroscience, ethics, and legal issues in adolescent health care, *Journal of Adolescent Health*, 46(3), 207-212.

Centers for Disease Control and Prevention (2020). 1991–2019 High School Youth Risk Behavior Survey Data. Available at *http://nccd.cdc. gov/youthonline.*

Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control, WISQARS (Web-based Injury Statistics Query and Reporting System) [interactive database system], Available from *www.cdc. gov/injury/wisquars*.

Children's Bureau, U.S. Department of Health and Human Services, Various. Child Maltreatment Reports for the years 2009, 2010, 2012, and 2015–2019. Available online from *www.acf.hhs.gov/cb/data-research/ child-maltreatment.*

Children's Bureau, U.S. Department of Health and Human Services (2006). The AFCARS Report: Final Estimates for FY 1998 through FY 2002. Available online from *www.acf.hhs.gov/cb/research-data-technology/statistics-res earch/afcars*.

Children's Bureau, U.S. Department of Health and Human Services (2020). *Trends in Foster Care and Adoption: FY 2010–FY 2019.* Available online from *www.acf.hhs.gov/cb./report-trends-foster-care-adoption-fy-2010-2019.*

Children's Bureau, U.S. Department of Health and Human Services. Various (2004 through 2020). The AFCARS Report: Preliminary Estimates for fiscal years 2003 through 2019. Available online from *www.acf.hhs. gov/cb/research-data-technology/statistics-research/afcars.*

Driscoll, A. (2014). Adult outcomes of teen mothers across birth cohorts, *Demographic Research*, 30(44).

Dünkel, F., Grzywa, J., Horsfield, P., Pruin, I. (Eds.) (2011). Juvenile justice systems in Europe. Current situation and reform developments (2nd ed.), Mönchengladbach, Forum Verlag Godesberg.

Dünkel, F., Heinz, W. In: Decker, S. H., Marteache, N., (ur.): Interna tional Handbook of Juvenile Justice, Springer, 2017, 305-326.

Ely, D.M., Driscoll, A. K. (2020). Infant mortality in the United States, 2018: Data from the period linked birth/ infant death file, *National Vital Statistics Reports*, 69(7), Washington, DC, National Center for Health Statistics.

Federal Bureau of Investigation. 2019 and 2020, *National Incident-Based Reporting System Master Files for the years 2018 and 2019*. Retrieved from the Crime Data Explorer at *https://crime-data-explorer.fr.cloud.gov/ downloads-and-docs.*

Federal Bureau of Investigation [collector], Various years. Supplementary Homicide Reports for the years 1980– 2016 [machine-readable data files]. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research, National Archive of Criminal Justice Data [distributor].

Federal Bureau of Investigation, Uniform Crime Reporting Program Data: Supplementary Homicide Reports, Master Files for the years 2017–2019. Retrieved from the Crime Data Explorer at *https://crime-data-explorer.fr.cloud. gov/downloads-and-docs.*

Federal Bureau of Investigation (2021). Crime in the United States, 2020. Table 1: Crime in the United States by Volume and Rate per 100,000 Inhabitants, 2001–2020. Downloaded from the FBI's Crime Data Explorer, available at *crime-data-explorer.app.cloud. gov/pages/hom*e.

Federal Interagency Forum on Child and Family Statistics (2021). America's Children: Key National Indicators of Wellbeing. Health tables 4.A, 4.B and 4.C. Available from *www. childstats.gov/ americaschildren/ tab les.asp.*

Feld, B. C. (2018). "The Evolution of the Juvenile Court: Historical Development and Current Trends", Annual Review of Criminology, 1, 225-248.

Ferwerda, H. B. (2015). Juvenile Justice and Juvenile Crime in the Netherlands. In: Winterdyk, J. A. (ur.), Juvenile Justice: International Perspectives, Models and Trends, CCR Press, 240-261.

Grisso, T. (2019). Adjudicative Competence in Juveniles: Legal and Clinical Issues, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 47(3), 245-254.

Haverkamp, R. (2015). Kriminalität junger Frauen und weiblicher Jugendvollzug, *Neue Kriminalpolitik*, 27, 301–318.

Hawkins, J., Herrenkohl, T., Farrington, D., Brewer, D., Catalano, R., Harachi, T., Cothern, L. (2000). Predictors of Youth Violence, Washington, DC U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

Hemovich, V., Crano, W. (2009). Family structure and adolescent drug use: An exploration of single-parent families, *Substance Use & Misuse*, 44(1).

Heinz, W. (2015a). Jugendkriminalität - Zahlen und Fakten, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Hoffman, S., Maynard, R. (Eds.). (2008). *Kids Having Kids: Economic Costs and Social Consequences of Teen Pregnancy*, Washington, DC, Urban Institute Press.

Irwin, V., Zhang, J., Wang, X., Hein, S., Wang, K., Roberts, A., York, C., Barmer, A., Bullock Mann, F., Dilig, R., Parker, S. (2021). Report on the Condition of Education, Washington, DC, National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education.

Jarjoura, G., Triplett, R., Brinker, G. (2002). Growing up poor: Examining the link between persistent childhood poverty and delinquency, *Journal of Quantitative Criminology*, 18(2).

Johnson, R., Hoffman, D., Gerstein, D. (1996). The Relationship Between Family Structure and Adolescent Substance Use. Washington, DC, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, U.S. Department of Health and Human Services.

Kroese, J., Bernasco, W., Liefbroer, C., Rouwendal, J. (2021). Growing up in single-parent families and the criminal involvement of adolescents: A systematic review, *Psychology, Crime & Law*, 27(1).

Lawrence, S. R., Hemmens, C. (2019). Juvenile Waiver to Criminal Court: A Synthesis of the Literature and Research Agenda, *Criminal Justice Policy Review*, 30(2), 123-142.

Lösel, F., Bliesener, T. (2003). Aggression und Delinquenz unter Jugendlichen, München, Neuwied, Luchterhand Verlag.

Madison, P.A. (2019). Historical Analysis of the first of the 14th Amendment's First Section, The Federalist Blog, Archived from the original on November 18.

Martin, J., Hamilton, B., Osterman, M., Driscoll, A. (2021). Births: Final data for 2019, National Vital Statistics

Reports, 70(2). Washington, DC, National Center for Health Statistics, National Center for Education Statistics, Digest of Education Statistics.

National Juvenile Defender Center. (2019). Access Denied: A National Snapshot of States' Failure to Protect Children's Right to Counsel. Retrieved from *https://njdc.info/wp-content/uploads/2019/08/Access-Denied_August-2019.pdf*.

National Center for Juvenile Justice. (2020). *Juvenile Court Statistics 2018*. Retrieved from *https://www.ojjdp. gov/ojstatbb/njcda/pdf/jcs2018.pdf*.

National Center for Education Statistics (2021). Digest of Education Statistics, Table 219.55, Among 15- to 14-year-olds enrolled in grades 10 through 12, percentage who dropped out (event dropout rate), by sex and race/ethnicity: 1972 through 2019. Available from *nces.ed.gov/programs/ digest/d20/tables/dt20_219.55*.

National Center for Health Statistics (2012). Intercensal Estimates of the Resident Population of the United States for July 1, 2000–July 1, 2009, by Year, County, Single-year of Age (0, 1, 2, .., 85 Years and Over), Bridged Race, Hispanic Origin, and Sex. Prepared under a collaborative arrangement with the U.S. Census Bureau. Available from *www.cdc.gov/nchs/nvss/ bridged_race.htm* as of October 26, 2012, following release by the U.S. Census Bureau of the unbridged intercensal estimates by 5-year age group on October 9, 2012.

National Center for Health Statistics (2021). Vintage 2020 Postcensal Estimates of the Resident Population of the United States (April 1, 2010, July 1, 2010–July 1, 2020), by Year, County, Single-year of Age (0, 1, 2, .., 85, Years and Over), Bridged Race, Hispanic Origin, and Sex. Prepared under a collaborative arrangement with the U.S. Census Bureau. Available from *www.cdc.gov/nchs/nvss/bridged_race.htm as* of September 22, 2021, following release by the U.S. Census Bureau of the unbridged Vintage 2020 postcensal estimates by 5-year age groups on June 17, 2021.

National Center for Education Statistics, *Digest of Education. Table 228.20: Number of nonfatal victimizations against students ages 12–18 and rate of victimization per 1,000 students, by type of victimization, location, and year: 1992 through 2019.* Available from nces.ed.gov/programs/ digest/d20/tables/dt20_228.20.asp.

National Center for Education Statistics, *Digest of Education. Table 228.25. Number of nonfatal victimizations against students ages 12–18 and rate of victimization per 1,000 students, by type of victimization, location, and selected student characteristics: 2019.* Available from nces.ed.gov/ programs/digest/d20/tables/ dt20_228.25.asp.

Ostendorf, H. (Ed.). (2016). Jugendstrafvollzugsrecht (3rd ed.), Baden-Baden, Nomos.

Pruin, I., Dunkel, F. (2015). Better in Europe? European responses to young adult offen ding, Full Report, Universität Greifswald.

Puzzanchera, C., Sladky, A., Kang, W. (2021). Easy Access to Juvenile Populations: 1990-2020. Available from

www.ojjdp.gov/ojstatbb/ezapop

Puzzanchera, C., Hockenberry, S., Sickmund, M. (2022). Youth and the Juvenile Justice System: 2022 National Report, National Center for Juvenile Justice, Pittsburgh, December 2022.

Redding, R. E. (2014). The Disposition of Cases in Juvenile Courts: Legal and Empirical Analysis, *Crime and Justice*, 43(1), 229-308.

Sampson, R. J., Laub, J. H. (1997). "A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency". In *Developmental theories of crime and delinquency*, Transaction Publishers, 133-161.

Scott, E.S., Steinberg, L. (2008). "Adolescent Development and the Regulation of Youth Crime", Future Child, 18(2), 15-33.

Segal, D.S. (2000). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th ed.), American Psychiatric Association, *https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0271*.

Sosin, M. (1978). Parens Patriae and Dispositions in Juvenile Courts, United States, University of Wisconsin.

The Sentencing Project. (2020). "Youth Confinement: The Whole Pie 2020", Retrieved from *https://www.Sente ncingproject.org/publications/youth-confinement-the-whole-pie/*.

U.S. Department of Health and Human Services, *Stopbullying.gov website.* Available at *www. Stopbullying.gov*.

Zimring, F.E., Langer, M.,Tanenhaus, D. S. (Eds.). (2015). Juvenile justice in Global Perspective, New York, London, New York University Press.

Zimring, F. E., Fagan, J. (2018). The Changing Legal World of Adolescence, *Annual Review of Law and Social Science*, 14, 211-228.

SOME ISSUES OF THE STATUS OF JUVENILES IN THE AMERICAN LEGAL SYSTEM

Academician prof. dr Miodrag N. Simović

full member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, European Academy of Sciences and Arts, Russian Academy of Natural Sciences, full professor at the Faculty of Law, University of Bihać, professor emeritus, retired judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, msimovic@anubih.ba; https://orcid.org/0000-0001-5116-680X

Prof. dr Vladimir M. Simović

prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina, full professor at the Faculty of Security and Protection Independent University in Banja Luka, vlado_s@blic.net; https://orcid.org/0009-0002-9640-6488

Abstract: *The juvenile justice system has undergone significant transformations since its establishment at the end of the 19th century in the USA. This system intervenes in the delinquent behavior of juveniles through the police, court and correctional participation, with the goal of rehabilitation. Juveniles and their guardians may face a variety of consequences, including probation, community service, juvenile court, youth incarceration, and alternative education.*

In this paper the authors analyze the historical context and subsequent reforms of the juvenile justice system in the USA to determine whether they remain true to their origins in the legal doctrine of parens patriae. This debate is illustrated by important US Supreme Court cases, adult system waivers, increased use of detention and "evidence-based programs" to suppress further delinquency and prevent violence. The discussion also focuses on the prevalence of systematic racial, ethnic and gender discrimination, which calls into question the usefulness of parens patriae and the overall effectiveness of the juvenile justice system.

Target audience includes state legislators, other state and local policy makers, educators, juvenile justice professionals, and concerned citizens. Empirically based answers are offered to frequently asked questions about the nature of victimization and criminal offenses of juveniles, as well as the response of the justice system. The topics of the chapters are as follows: characteristics of the juvenile population, juvenile justice system and criminal proceedings against juveniles.

Key words: *juveniles, children, USA, delinquency, procedure.*

https://doi.org/10.7251/CEST1625093T UDK. 343.91-053.6:343.62-053.2/.6(4-672EY)

JUVENILES IN EU CRIMINAL LAW: COMPARATIVE PERSPECTIVES AND CHALLENGES[1]

Prof. dr Veljko Turanjanin

Associate professor, University of Kragujevac, Faculty of Law, turanjaninveljko@gmail.com; https://orcid.org/0000-0001-9029-0037

Abstract: *This manuscript examines the legal position of juveniles in the European Union (EU) legal framework, focusing on procedural safeguards, rehabilitation measures, and challenges in implementation. It explores relevant directives, the European Convention on Human Rights (ECHR), and the Charter of Fundamental Rights of the EU. The paper also highlights discrepancies in enforcement across Member States and proposes recommendations for harmonization. The EU legal framework emphasizes the protection of children's rights in criminal proceedings, ensuring their fair treatment and promoting social reintegration over punitive measures. By analysing the relevant legal instruments and judicial interpretations, this paper identifies gaps in the current system and suggests policy solutions to enhance juvenile justice across the EU.*

Keywords: *Juvenile justice, EU law, procedural safeguards, rehabilitation, legal framework, children's rights, restorative justice, diversion programs, alternative sanctions, fair trial, legal representation.*

1. INTRODUCTION

Juvenile justice is a critical component of human rights protection within the EU legal framework. Recognizing the unique vulnerabilities of minors, the EU has established procedural safeguards and emphasized rehabilitation over punitive measures. This paper provides an overview of key legal instruments, examines challenges in their application, and offers recommendations for improving juvenile justice in the EU. Juvenile delinquency has become an increasingly prominent issue in Europe (Kochanczyk & Stachelek, 2018, p. 117). According to leading perspectives, the extent of juvenile crime today determines the future crime rates of a given society (Soković, 2013, p. 24). In contemporary legal discourse, juvenile delinquency is recognized as a distinct type of criminal behavior, given that its defining characteristic—minor status—denotes a phase of life where psychophysical development and socialization are still ongoing. Consequently, the specificities of juvenile delinquency are closely linked to the biological and psychosocial characteristics of minors, as well as to the special position they occupy within the

[1] The paper was written as part of the EU Criminal Law project, number 101176650 – ECL, funded by the European Union under the Erasmus-JMO program.

legal system (Nikolić-Ristanović, 2012, p. 184). The chances of rehabilitating juvenile offenders are significantly higher than those of adult offenders, which is why educational measures, combined with careful treatment in criminal proceedings, are generally considered more appropriate for juveniles (Nikolić-Ristanović, 2012, p. 184). Theoretical perspectives suggest that most juveniles will abandon criminal activities by the end of adolescence, although a small fraction will continue engaging in criminal behaviour (Luković, 2018, p. 535).

From a legal standpoint, juvenile delinquency is addressed differently from adult crime in contemporary criminal legislation. These legal matters are either regulated by special legal provisions or within dedicated sections of criminal codes (Soković & Bejatović, 2009, p. 15). Moreover, specific criminal sanctions apply to juveniles, which vary across legal systems and are referred to as educational sanctions, protective measures, or security measures (Ćorović, 2015, p. 240). The literature highlights numerous justifications for a distinct juvenile justice system, despite the persistent challenges associated with its implementation (Perić, 2006, p. 18). The modern juvenile justice system was developed in Western countries—such as the United States, the United Kingdom, and Australia—at the turn of the 20th and 21st centuries. These newly established justice systems for children and youth were based on the legal doctrine of *parens patriae*, whereby the state assumes the role of the ultimate guardian of children (Platt, 1997; Jensen & Jepsen, 2006, pp. 1–12). Under this doctrine, the state is authorized to exercise its authority over parental rights when the best interests of the child necessitate state intervention. Similar trends emerged in Scandinavian countries, where the jurisdiction of adult criminal courts over juvenile offenders was abolished and replaced with municipal social work committees instead of traditional juvenile courts (Jensen & Jepsen, 2006, p. 2).

Throughout the development of juvenile criminal law, two fundamental models of juvenile justice have been established: the *welfare model*, which emphasizes protection and rehabilitation, and the *justice model*, which aligns more closely with traditional judicial proceedings. Additionally, a third, hybrid model has emerged, integrating elements of both approaches (Ćorović, 2013, pp. 50–51; Škulić, 2011, pp. 98–108; Soković & Turanjanin, 2024, p. 91).[2] In modern criminal

[2] For a comprehensive analysis of the position of juveniles in criminal law, see Bugarski and Samardžić (2012), Castañón (2013), Cerović and Brašić (2016), Douglas (2004), Fattah (2001), Jančić (2009), Jensen and Jepsen (2006), Kochanczyk and Stachelek (2018), Komar (2008), López Martín (2001), Luković (2018), Millar and Dandurand (2018), Nikolić-Ristanović (2012), Palacio Sánchez Izquierdo (2000), Perić (2006), Platt (1977), Pleić and Radić (2019), Ponjavić (2009), Radić (2018), Selman et al. (2010), Silval (2006), Soković (2013), Soković and Bejatović (2009), Soković and Turanjanin (2024), Stanila and Stan (2018), Stapleton (2006), Turanjanin and Ivanović (2021), Valcu (2016), Vocht et al. (2014), Ćorić (2019), Ćorović (2012, 2013, 2015), Škulić (2011), as well as Bejatović (2024), Đokić (2024), Jeličić (2024), Škulić and Stevanović (2024), and Turanjanin (2024). These sources cover various aspects of juvenile justice, including legal safeguards, diversion mechanisms, procedural rights, judicial practices, and the broader socio-legal framework governing juveniles in criminal proceedings across different jurisdictions.

legislation, it is crucial to uphold the principle of the best interests of the child in criminal proceedings. Although this standard is not explicitly stated in the Serbian Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juvenile Victims, it must be carefully considered in light of international legal norms. Serbian legislation should be harmonized with these international legal standards and implement the minimum rights enshrined in the judgments and interpretations of the European Court of Human Rights.

2. INTERNATIONAL AND EUROPEAN LEGAL FRAMEWORK ON JUVENILE JUSTICE

2.1. United Nations Framework on Juvenile Justice

The United Nations (UN) framework provides the foundational principles for the protection of juvenile offenders' rights through a set of international legal instruments that emphasize the best interests of the child, rehabilitation, and reintegration over punitive measures. Among the most significant instruments shaping juvenile justice are the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) and the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules). These instruments establish fundamental principles and guidelines to ensure that children in conflict with the law are treated in a manner that promotes their well-being and dignity.

Adopted by the United Nations General Assembly in 1989, the Convention on the Rights of the Child (CRC) is the most comprehensive and widely ratified international treaty concerning children's rights. It outlines fundamental rights and protections for minors, including those in conflict with the law, with an overarching principle that the best interests of the child must be a primary consideration (Article 3). In the context of juvenile justice, several articles within the CRC are particularly relevant:

- Article 37 prohibits torture and cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment. It also sets forth the principle that the detention or imprisonment of a child should only be used as a measure of last resort and for the shortest appropriate period of time. This provision emphasizes the need for alternative, non-custodial measures whenever possible.
- Article 40 specifically addresses juvenile justice and guarantees children accused of committing offenses the right to a fair trial, legal assistance, and humane treatment that considers their age and potential for reintegration into society. This article also promotes diversion from formal judicial proceedings, favouring rehabilitation-focused solutions over punitive responses.
- Article 39 calls upon states to facilitate the physical and psychological recovery and social reintegration of child victims of any form of neglect, exploitation, or abuse, including those involved in the justice system.

The CRC introduced a paradigm shift in juvenile justice, requiring states to adopt systems that are not only legally protective but also rehabilitative and restorative. Countries that have ratified the CRC—including all EU Member States—are obligated to incorporate its principles into their domestic legislation.

Adopted by the UN General Assembly in 1985, the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, commonly known as the Beijing Rules, were the first international legal document specifically dedicated to juvenile justice. These rules establish comprehensive guidelines on the treatment of children in the justice system, aiming to balance crime prevention, the protection of society, and the rehabilitation of young offenders. The rules advocate for a preventive approach to juvenile delinquency, highlighting the importance of early intervention through education, family support, and community involvement. Diversion from formal judicial proceedings is encouraged whenever possible, meaning that instead of facing criminal trials, minors should be referred to social services, mediation programs, or educational measures. Furthermore, the rules stress that juveniles must be treated in a manner that respects their dignity and rights. Pre-trial detention should be avoided whenever possible, and if imposed, it must be for the shortest period necessary. Children must have access to legal representation and a fair judicial process.

The Beijing Rules emphasize that sanctions imposed on juveniles must be proportionate not only to the offense but also to the offender's personal circumstances. The justice system should prioritize measures that support rehabilitation and social reintegration, such as probation, vocational training, and community service. Also, states are encouraged to establish separate juvenile courts and procedures that differ from adult criminal courts. Judges, law enforcement officers, and social workers dealing with juvenile cases should receive specialized training to ensure child-sensitive procedures. Even when formal judicial proceedings take place, the focus should remain on rehabilitation rather than punishment. Young offenders should be provided with educational opportunities, vocational training, and psychological support to facilitate their reintegration into society.

The CRC and Beijing Rules have had a profound influence on European legal standards for juvenile justice. They serve as a foundation for EU directives and national laws governing the treatment of minors in conflict with the law. The principles enshrined in these instruments—such as the best interests of the child, diversion programs, and rehabilitation-oriented sanctions—have been incorporated into EU Directives, Council of Europe recommendations, and national juvenile justice systems across Member States.

In practice, the EU has reinforced these international obligations through legal instruments such as Directive (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children and policies aimed at minimizing juvenile incarceration while maximizing alternatives to detention. Many European states have developed specialized juvenile justice systems, ensuring that courts, detention facilities, and rehabilitative programs align with UN standards.

The United Nations framework, particularly through the Convention on the Rights of the Child (CRC) and the Beijing Rules, establishes a global standard for juvenile justice that prioritizes rehabilitation, protection, and social reintegration. By advocating for non-punitive responses, proportionality in sentencing, and alternative measures to detention, these instruments provide a legal and ethical foundation upon which national and regional juvenile justice systems—including those within the European Union—are built. Their principles continue to shape legislative reforms, judicial practices, and policy developments, ensuring that minors in conflict with the law are treated with fairness, dignity, and a forward-looking approach to justice.

2.2. Council of Europe Instruments on Juvenile Justice

The Council of Europe (CoE) plays a crucial role in the protection of juvenile rights, particularly in the context of criminal justice. Its legal instruments establish binding obligations for Member States to ensure that minors receive fair treatment and that their fundamental rights are protected in legal proceedings. The most significant CoE instrument in this area is the European Convention on Human Rights (ECHR), which, alongside the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR), has shaped the legal landscape for juvenile justice across Europe. These sources provide key procedural safeguards and set legal standards for the treatment of minors in the criminal justice system.

The ECHR, adopted in 1950, is one of the most influential human rights treaties in Europe. It guarantees fundamental rights and freedoms, including those applicable to juveniles involved in criminal proceedings. Although the ECHR does not contain provisions exclusively dedicated to children, the European Court of Human Rights (ECtHR) has interpreted its articles to extend specific protections to minors, recognizing their unique vulnerabilities and the necessity of child-sensitive judicial procedures. Several ECHR provisions are particularly relevant to juvenile justice:

- Article 3: Prohibition of Torture and Inhuman or Degrading Treatment. This article prohibits the infliction of torture, inhuman or degrading treatment, or punishment. In the context of juvenile justice, ill-treatment of minors in detention facilities, excessive use of force during arrest, and inappropriate sentencing practices have been challenged under Article 3 before the ECtHR. The Court has held that minors require special protection in detention settings, including adequate healthcare, psychological support, and conditions tailored to their developmental needs.
- Article 5: Right to Liberty and Security. This article establishes the right of individuals, including minors, not to be arbitrarily detained. The detention of a juvenile must be lawful, justified, and necessary, with clear procedural safeguards ensuring that detention is used only as a last resort and for the shortest possible period. The ECtHR has ruled that juveniles must be

detained separately from adults and that their detention conditions must be appropriate to their age and psychological development.

- Article 6: Right to a Fair Trial. This article guarantees the right to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal. In the case of juveniles, the Court has recognized that fair trial rights must be adapted to their age and level of maturity. This includes:
  1. The right to legal assistance, preferably from professionals trained in juvenile justice.
  2. The right to participate effectively in proceedings, meaning that courts must ensure minors understand the nature of the charges and procedures.
  3. The right to privacy, as public trials may have lasting negative consequences on a minor's social reintegration.
- Article 8: Right to Respect for Private and Family Life. This article ensures that the privacy of juveniles in criminal proceedings is protected. The ECtHR has ruled that juveniles should not be subjected to media exposure that could stigmatize them and hinder their reintegration. The Court has also emphasized the importance of family involvement in juvenile proceedings, recognizing the role of parental support in rehabilitation.
- Article 2 of Protocol No. 1: Right to Education. The Court has ruled that juveniles deprived of liberty must have access to education and vocational training to facilitate their reintegration into society.

The ECtHR has played a fundamental role in developing standards for juvenile justice by interpreting the ECHR in cases involving minors. Through its decisions, the Court has set key precedents regarding the treatment of juveniles in criminal proceedings, detention conditions, and the importance of rehabilitation-focused measures.

Some landmark cases that have shaped the treatment of juveniles in the European legal framework include T. v. The United Kingdom (1999) and V. v. The United Kingdom (1999). These cases concerned two juveniles, aged 10 at the time of their offense, who were tried in an adult court for murder. The ECtHR ruled that their trial violated Article 6 (right to a fair trial) because the proceedings were not adapted to their age, level of understanding, or psychological maturity. The Court emphasized that minors must be given special protection in judicial settings, including the right to legal representation, psychological assessments, and child-sensitive procedures.

In Blokhin v. Russia (2016), the applicant, a minor, was placed in a juvenile detention centre without a formal trial. The Court ruled that his detention violated Article 5 (right to liberty and security), as the state had failed to provide adequate procedural safeguards. The judgment reinforced that juvenile detention must always be subject to judicial review and used only when strictly necessary. Furthermore, Bouamar v. Belgium (1988) case involved a minor repeatedly placed in detention due to a lack of appropriate social welfare facilities. The ECtHR found a violation of Article 5, ruling that detention should not be used as a substitute for child welfare

services. The decision underscored the importance of non-custodial alternatives, such as educational and rehabilitative measures.

Adamkiewicz v. Poland (2010) case involved the treatment of a minor in police custody. The ECtHR ruled that the lack of access to legal assistance during police questioning violated Article 6. The Court reaffirmed that juveniles should have the right to a lawyer at all stages of criminal proceedings. Finally, Selçuk v. Turkey (2023) concerning ill-treatment of a juvenile in detention. The Court ruled that holding minors in poor detention conditions, exposing them to mistreatment, and failing to provide adequate medical care violated Article 3 (prohibition of inhuman treatment).

The ECHR, interpreted through ECtHR case law, has significantly influenced European juvenile justice systems by establishing minimum legal safeguards for minors. The key principles emerging from these legal sources include that juveniles must be treated differently from adults in criminal proceedings, detention should only be used as a last resort, and alternatives should be prioritized; fair trial rights must be adapted to juvenile offenders, ensuring access to legal representation and psychological support; juvenile justice procedures must promote rehabilitation and prevent re-offending and privacy rights must be upheld, ensuring that minors are shielded from undue public scrutiny. These principles have led to significant legal reforms across European states, influencing EU directives such as Directive (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children in criminal proceedings. They have also shaped national laws, prompting states to establish separate juvenile courts, specialized detention facilities, and alternative sanctions focused on rehabilitation.

The Council of Europe, through the ECHR and the ECtHR, has been instrumental in developing legal protections for juveniles in criminal justice systems across Europe. The principles established by the Court emphasize rehabilitation over punishment, procedural fairness, and the best interests of the child. Through its case law, the ECtHR has continually refined legal standards, ensuring that minors receive fair, humane, and developmentally appropriate treatment within the justice system. These legal developments remain crucial in shaping European juvenile justice policies and ensuring compliance with international human rights obligations.

2.3. The Charter of Fundamental Rights of the European Union and Juvenile Justice

The Charter of Fundamental Rights of the European Union (CFR) serves as the primary human rights instrument within the EU legal framework, enshrining fundamental rights that apply to all individuals under EU law. While the European Convention on Human Rights (ECHR) provides a broad foundation for human rights protection in Europe, the CFR, adopted in 2000 and legally binding since 2009 (Treaty of Lisbon), represents a more modern, EU-specific human rights document that reflects the evolving principles of justice, equality, and social responsibility within the Union. Among its many provisions, Article 24 of the CFR is particularly significant for juvenile justice, as it explicitly recognizes and reinforces the special

status and rights of children within legal proceedings. This article establishes several key principles aimed at ensuring the protection, well-being, and fair treatment of minors across all EU Member States.

Article 24 of the Charter states that children shall have the right to such protection and care as is necessary for their well-being. Children may express their views freely. Such views shall be taken into consideration on matters which concern them in accordance with their age and maturity. In all actions relating to children, whether taken by public authorities or private institutions, the child's best interests must be a primary consideration. Each of these provisions plays a vital role in shaping juvenile justice policies and legal practices in the EU.

The first principle of Article 24(1) affirms that children must receive the protection and care necessary for their physical, emotional, and psychological well-being. In the context of juvenile justice, this provision ensures that minors who come into conflict with the law are treated with special consideration and safeguards, recognizing their vulnerabilities and developmental needs. EU Member States are required to ensure that criminal justice policies do not subject children to unnecessary harm or distress. When minors are detained, they must receive appropriate education, medical care, psychological support, and opportunities for social reintegration. The use of solitary confinement or excessive punitive measures against juveniles is widely discouraged under this principle. This provision aligns with international standards, such as the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC), reinforcing the notion that juvenile justice must prioritize rehabilitation over punishment.

Article 24(2) recognizes the child's right to express their views freely in all matters concerning them, including criminal justice proceedings. The key element here is that children's opinions must be given due weight according to their age and maturity. Children must be heard in legal proceedings, including police investigations, trials, and sentencing hearings. Courts and legal practitioners must ensure that minors understand the proceedings against them and are provided with opportunities to participate in their defence. The justice system must employ child-sensitive communication methods to facilitate meaningful participation, including the use of specialized juvenile court professionals and legal representation tailored to children's needs. This provision supports the requirement that all juveniles in criminal proceedings must have access to a lawyer (as reinforced by Directive (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children).

One of the most fundamental principles in juvenile justice—and in child rights law more broadly—is the best interests of the child. Article 24(3) CFR explicitly states that the best interests of the child must be a primary consideration in all actions taken by public authorities or private institutions. When determining legal actions against a minor, courts must prioritize rehabilitation, social reintegration, and personal development, rather than punitive measures. Detention must always be a measure of last resort and should be used for the shortest possible duration, in line with international and European legal standards. Alternatives to detention, such as restorative justice programs, probation, and diversion schemes, must be considered whenever possible. The privacy of juvenile offenders must be protected, preventing

stigmatization and promoting opportunities for reintegration. Police and judicial authorities handling juvenile cases must receive specialized training to ensure they act in a manner consistent with the child's best interests. This principle is closely aligned with Article 3 of the UN Convention on the Rights of the Child (CRC) and has been reinforced in various ECtHR rulings concerning the treatment of minors in criminal justice systems.

Since its adoption, Article 24 of the CFR has significantly influenced EU laws and policies concerning juvenile justice. The principle of the best interests of the child and child participation in proceedings has been incorporated into several key EU directives and policies, including

- Directive (EU) 2016/800 on Procedural Safeguards for Children in Criminal Proceedings, which establishes minimum standards for fair trial rights of children accused of crimes; guarantees the right to legal representation, parental involvement, and age-appropriate proceedings and stipulates that detention must only be used as a last resort.
- Directive (EU) 2012/13 on the Right to Information in Criminal Proceedings, which ensures that children are provided with age-appropriate, clear, and accessible information about their legal rights and charges against them.
- Directive (EU) 2013/48 on the Right of Access to a Lawyer, which reinforces that children must have access to legal assistance from the earliest stages of legal proceedings.
- The 2021 EU Strategy on the Rights of the Child, which calls for comprehensive legal protections for minors in justice systems, encourages Member States to adopt child-friendly judicial procedures and advocates for restorative justice mechanisms over punitive measures.

Despite the legal protections established by Article 24 CFR, there remain challenges in the practical implementation of these standards across EU Member States. Some of the most pressing concerns include:

- Disparities in juvenile justice policies: Some Member States still rely heavily on punitive approaches rather than rehabilitation-focused measures.
- Access to specialized juvenile courts and legal professionals: Not all Member States have dedicated juvenile courts or well-trained child rights lawyers.
- Overuse of detention: In some EU countries, juvenile offenders continue to be detained unnecessarily, often in poor conditions or alongside adults.
- Lack of enforcement mechanisms: While Article 24 provides a strong legal foundation, enforcement varies across Member States, requiring stronger monitoring and accountability measures.

Article 24 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union provides a critical legal foundation for the protection of children’s rights in criminal proceedings. By enshrining the right to protection, participation, and the best interests of the child, it ensures that juvenile justice in the EU prioritizes rehabilitation over

punishment. While the EU has made significant progress in aligning its juvenile justice policies with these principles, continued efforts are necessary to harmonize standards across Member States and strengthen enforcement mechanisms. Ultimately, Article 24 CFR serves as a key pillar for shaping a child-friendly justice system within the European Union, ensuring that minors receive fair, dignified, and developmentally appropriate treatment in all legal proceedings.

European Union Directives on Criminal Procedure Rights for Juveniles

The European Union has established a comprehensive legal framework to ensure that juveniles involved in criminal proceedings receive adequate procedural safeguards and fair treatment. This framework is built upon several key directives on criminal procedure rights, which provide minimum legal protections applicable across all EU Member States. These directives aim to harmonize procedural rights, promote child-friendly justice, and ensure that juveniles are treated in a manner that respects their vulnerability, dignity, and right to rehabilitation. Among the most significant directives governing juvenile justice in the EU are:

- Directive (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children
- Directive (EU) 2012/13 on the right to information in criminal proceedings
- Directive (EU) 2013/48 on the right of access to a lawyer
- Directive (EU) 2016/1919 on legal aid for suspects and accused persons

Each of these directives plays a crucial role in safeguarding the rights of minors in the criminal justice system, ensuring that they receive fair treatment and that their legal protections align with international human rights standards.

2.4. Directive (EU) 2016/800 on Procedural Safeguards for Children in Criminal Proceedings

One of the most important legal instruments governing juvenile justice in the EU is Directive (EU) 2016/800, which establishes specific procedural safeguards for children who are suspected or accused of crimes. Recognizing that juveniles require greater legal protection than adults, the directive aims to ensure that their rights are upheld throughout all stages of the criminal process, from arrest and questioning to trial and sentencing. The directive defines a child as any person under the age of 18 and applies to all types of criminal proceedings, including minor offenses. Key Protections under the Directive are:

- Right to Individual Assessment: Authorities must conduct an individualized assessment of the child's personal circumstances (including psychological, social, and educational factors) to determine the most suitable approach in handling the case.
- Right to Information: Children must be provided with age-appropriate information about their rights, the nature of the charges, and potential legal consequences.

- Mandatory Legal Representation: Member States must ensure that children have access to legal assistance throughout proceedings, with legal aid available when necessary.
- Parental or Guardian Involvement: Parents or legal guardians must be informed and involved in legal proceedings unless this conflicts with the child's best interests.
- Right to Medical Examination: Children deprived of liberty must have access to a medical examination, ensuring that their health and well-being are monitored.
- Protection from Public Exposure: Judicial authorities must take steps to protect the child's privacy, including restrictions on publicizing their identity.
- Use of Detention as a Last Resort: The directive reinforces that detention must only be used when absolutely necessary and for the shortest possible period.

By imposing these safeguards, Directive (EU) 2016/800 ensures that juvenile offenders are treated with greater sensitivity, in line with their age, maturity, and potential for rehabilitation.

2.5. Directive (EU) 2012/13 on the Right to Information in Criminal Proceedings

A fundamental principle of fair trial rights is that individuals accused of a crime must be fully informed about their legal situation and procedural rights. This principle is particularly important for juveniles, who often lack the cognitive capacity and legal awareness to fully understand criminal proceedings. Directive (EU) 2012/13 establishes minimum standards regarding the right to information in criminal proceedings, ensuring that juveniles (and their guardians) receive clear and accessible legal explanations. Key Protections under the Directive are:

- Right to Be Informed of Rights Upon Arrest: Juveniles must be informed immediately of their rights upon arrest, including the right to legal representation, the right to remain silent, and the right to contact a parent or guardian.
- Written Notification (Letter of Rights): Suspects must receive a written letter of rights explaining their legal protections in simple and understandable language.
- Right to Be Informed of the Charges: Juveniles must be clearly informed of the nature and cause of the charges against them in a language they understand.
- Right to Access Case Materials: Legal representatives of juveniles must have access to all case materials, allowing them to prepare an effective defence.

This directive is particularly significant for juvenile justice, as many minors may not fully comprehend the legal process or the potential consequences of their

statements or actions. Ensuring that they receive timely, clear, and accessible legal information is crucial in preventing unfair treatment and safeguarding their right to due process.

2.6. Directive (EU) 2013/48 on the Right of Access to a Lawyer

Legal representation is a cornerstone of juvenile justice, ensuring that minors receive competent legal advice throughout the criminal process. Directive (EU) 2013/48 guarantees the right of suspects—including juveniles—to consult with a lawyer before and during any questioning, trial, or detention. Key Protections under the Directive are:

- Right to Access a Lawyer from the Earliest Stages: Juveniles must have access to legal counsel immediately after being detained or questioned by authorities.
- Confidentiality of Lawyer-Client Communication: Any discussions between the child and their lawyer must be private and protected from interference by authorities.
- Presence of a Lawyer During Questioning: A lawyer must be present during police interrogations and other crucial stages of the criminal process.
- Right to Inform a Third Party (Parental Notification): Authorities must notify the child's parent or guardian as soon as they are detained.

This directive is essential for ensuring that minors are not coerced into self-incrimination or subjected to unfair questioning practices. The presence of a lawyer ensures that the child's legal rights are protected, and that the proceedings are conducted in a fair and transparent manner.

2.7. Directive (EU) 2016/1919 on Legal Aid

Access to legal assistance should not be dependent on financial resources, particularly for juvenile offenders, who lack the financial means to hire a lawyer. Directive (EU) 2016/1919 establishes common minimum standards for legal aid across the EU, ensuring that juveniles receive free legal representation when necessary. Key Protections under the Directive:

- Guaranteed Access to Legal Aid for Vulnerable Groups: Minors are considered a particularly vulnerable category and should automatically qualify for state-funded legal assistance.
- Prompt Legal Aid Decision-Making: Authorities must ensure that legal aid is provided without unnecessary delay, allowing children to consult a lawyer as soon as possible.
- Transparent and Fair Legal Aid Procedures: The directive requires that legal aid systems operate fairly, efficiently, and independently, preventing unnecessary bureaucratic obstacles.

- This directive ensures that juveniles, regardless of their socio-economic background, have access to a lawyer throughout criminal proceedings, reinforcing the principles of fair trial and access to justice.

The EU Directives on Criminal Procedure Rights create a robust legal framework that safeguards the rights of juveniles in criminal proceedings. By establishing clear legal protections—ranging from procedural safeguards to access to legal representation and legal aid—these directives ensure that juvenile justice in the EU prioritizes fairness, rehabilitation, and child-sensitive legal procedures.

These directives align EU legal standards with international human rights obligations, particularly those set forth by the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) and the European Court of Human Rights (ECtHR). Moving forward, ensuring the effective implementation and enforcement of these directives remains a critical challenge for the European legal system.

Procedural Safeguards for Juveniles in the European Union

Juvenile justice systems must balance accountability and rehabilitation, ensuring that minors accused of crimes are treated fairly while receiving the necessary protection and support. The European Union (EU) has established a comprehensive set of procedural safeguards for juveniles to guarantee their rights and dignity in criminal proceedings. These safeguards are primarily drawn from Article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR), Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the EU (CFR), and various EU directives on procedural rights. The main procedural protections afforded to juveniles in the EU include:

- Right to a Fair Trial (Article 6 ECHR, Article 47 CFR)
- Right to Legal Representation and Access to Information
- Role of Parents or Guardians in Proceedings
- Confidentiality and Privacy Rights

Each of these rights ensures that juvenile defendants are treated fairly, that their developmental needs are taken into account, and that their best interests remain a central concern throughout legal proceedings.

2.8. Right to a Fair Trial (Article 6 ECHR, Article 47 CFR)

The right to a fair trial is one of the most fundamental principles in juvenile justice and is enshrined in both European human rights law and EU law. Article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR) guarantees that all individuals, including juveniles, are entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal. Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the EU (CFR) reinforces this protection within the EU legal framework, ensuring that individuals receive a fair hearing before a tribunal, access to legal representation, and effective remedies in case of rights violations. In the context of juvenile justice, fair trial rights include:

- Right to be informed of charges in a child-friendly manner: Juveniles must be given information about their legal situation in language they understand, ensuring they are fully aware of the charges and their rights.
- Right to be heard and participate effectively: The justice system must ensure that juveniles can meaningfully engage in their defence, taking into account their age and cognitive abilities.
- Right to legal assistance (Directive (EU) 2016/800): Children cannot waive their right to a lawyer, unlike adults in certain circumstances, due to their vulnerability.
- Use of specialized juvenile courts and procedures: The ECtHR has emphasized that juvenile trials should be adapted to the needs of minors, including the presence of trained professionals.

The ECtHR case of T. v. The United Kingdom (1999) ruled that juveniles must be provided with a trial process that takes into account their level of maturity and psychological development, ensuring they can effectively participate in their own defence.

2.9. Right to Legal Representation and Access to Information

Juveniles cannot be expected to navigate legal proceedings on their own. Recognizing their particular vulnerability, the EU has strengthened their right to legal representation and access to information. Directive (EU) 2013/48 on the Right of Access to a Lawyer ensures that all juveniles have the mandatory right to a lawyer from the earliest stages of proceedings, including police questioning and court trials. Directive (EU) 2012/13 on the Right to Information in Criminal Proceedings establishes that juveniles must be provided with written and oral explanations of their rights in clear, age-appropriate language. Directive (EU) 2016/1919 on Legal Aid guarantees that financial status cannot be a barrier to legal representation, ensuring state-funded legal aid for minors who cannot afford a lawyer.

Juveniles lack the legal awareness and experience necessary to defend themselves adequately. Without proper legal assistance, minors are at significant risk of unfair treatment. Access to legal representation ensures that:

- Minors are not pressured into confessions or coerced during interrogations.
- They fully understand the consequences of their legal situation.
- Their legal rights, including non-custodial measures, are properly advocated for in court.

The ECtHR ruling in Adamkiewicz v. Poland (2010) highlighted that denying juveniles access to legal assistance violates their fair trial rights and places them in an extremely disadvantaged position.

2.10. Role of Parents or Guardians in Proceedings

The involvement of parents or guardians is a fundamental principle of juvenile justice in the EU. The rationale behind this safeguard is that minors require emotional

and psychological support when facing criminal proceedings. Directive (EU) 2016/800 establishes that juveniles must have the right to be accompanied by their parent(s) or guardian(s) at all key stages of the criminal process. Parents must be promptly informed when a child is arrested or charged with a crime. Judicial authorities must consider the role of parents in supporting the child's rehabilitation. While the role of parents in juvenile proceedings is essential, there are exceptions in cases where parental involvement may not be in the child's best interest, such as:

1. When the parents are involved in the crime (e.g., cases of abuse, neglect, or coercion into criminal activity).
2. When the child objects to parental involvement, particularly in cases where parental presence may cause additional distress.

In such cases, an independent guardian or legal representative must be appointed to protect the minor's interests.

2.11. Confidentiality and Privacy Rights

Juveniles have a heightened right to privacy in criminal proceedings due to their young age and the potential long-term consequences of exposure. Public disclosure of juvenile offenses can lead to stigmatization, social exclusion, and difficulties in rehabilitation. Article 8 of the ECHR (Right to Private and Family Life) and Article 24 of the CFR affirm that minors must be protected from unnecessary exposure in criminal proceedings. Directive (EU) 2016/800 explicitly states that juvenile trials should not be conducted in public and that authorities must ensure the confidentiality of juvenile records. ECtHR case law has consistently ruled that exposing a child's identity in criminal proceedings violates their right to privacy and hinders their chances of reintegration into society. We can say that key privacy protections for juveniles in the EU are:

- Sealing of Juvenile Criminal Records: Many EU Member States restrict access to juvenile criminal records and allow for record expungement after a certain period.
- Closed Court Hearings: Juvenile trials are often held in specialized courts that limit public access to protect the child's identity.
- Prohibition on Media Disclosure: Media outlets are restricted from publishing identifying details about juvenile offenders.

The ECtHR case of B. v. The United Kingdom (2001) found that public exposure of a juvenile suspect's identity violated their privacy rights, reinforcing the need for strict confidentiality in juvenile justice proceedings.

Procedural safeguards for juveniles in the EU ensure that minors accused of crimes are treated fairly, humanely, and with an emphasis on rehabilitation rather than punishment. Through strong legal protections—including the right to a fair trial, legal representation, parental involvement, and privacy safeguards—the EU legal framework prioritizes the best interests of the child at all stages of criminal proceedings. These safeguards align with international human rights standards, ensuring that juvenile offenders are given a genuine opportunity for reintegration into

society. Moving forward, the consistent implementation and enforcement of these procedural rights across all EU Member States remains a key priority in the evolution of child-friendly justice systems.

3. REHABILITATION AND REINTEGRATION OF JUVENILE OFFENDERS IN THE EUROPEAN UNION

The rehabilitation and reintegration of juvenile offenders are central pillars of the European Union's approach to juvenile justice. Unlike punitive criminal justice models that focus primarily on retribution, the EU emphasizes non-punitive measures that aim to address the root causes of juvenile delinquency, prevent recidivism, and support the reintegration of young offenders into society. This approach is grounded in international human rights standards, including the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) and the Council of Europe's European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures (2008). The EU promotes rehabilitative justice through policies that encourage non-punitive measures over incarceration; alternatives to detention, including diversion programs, restorative justice, and educational initiatives and comparative best practices among selected EU member states. These strategies ensure that juveniles in conflict with the law are given opportunities for personal growth, education, and community reintegration, rather than being subjected to harsh penal sanctions that may hinder their future prospects.

3.1. EU Emphasis on Non-Punitive Measures

The EU's legal framework for juvenile justice is based on the principle that detention should only be used as a last resort and for the shortest possible duration. This principle is reinforced by:

1. Directive (EU) 2016/800 on Procedural Safeguards for Children in criminal proceedings, which mandates that rehabilitative and educational measures should take precedence over punitive sanctions.
2. The Charter of Fundamental Rights of the European Union (Article 24), which recognizes that children have the right to protection and care necessary for their well-being.
3. The Council of Europe's Recommendations on Juvenile Justice (CM/Rec(2008)11), which advocate for policies that focus on reintegrating juvenile offenders into society rather than isolating them through detention.

The philosophy behind this non-punitive approach is that juvenile crime is often linked to social, economic, psychological, or familial factors. Instead of penalizing young offenders in a manner that increases their risk of reoffending, the EU encourages rehabilitation-focused interventions that provide juveniles with life skills, education, and psychological support.

3.2. Alternatives to Detention: Diversion, Restorative Justice, and Educational Programs

Recognizing the negative effects of detention on young people—including increased risk of reoffending, psychological harm, and stigmatization—the EU and its Member States have implemented a range of alternative measures that emphasize rehabilitation and social reintegration.

Diversion refers to redirecting juvenile offenders away from formal judicial proceedings and into community-based programs that address the causes of their behaviour. Its objective is to provide minors with a structured intervention program rather than subjecting them to criminal prosecution and possible detention. Between the key features are referral to counselling, vocational training, or mentorship programs, engagement in community service or reparative actions and close monitoring and supervision by youth workers or probation officers. Studies show that juveniles who undergo diversion programs are significantly less likely to reoffend than those who are subjected to traditional court procedures and detention.

Restorative justice is an alternative approach to juvenile justice that focuses on repairing harm rather than imposing punishment. It brings together the juvenile offender, the victim (if willing) and community members or mediators. This approach seeks to help the offender understand the impact of their actions, take responsibility, and make amends. In the EU exists numerous examples of restorative justice practices. For example, in victim-offender mediation, the offender and victim engage in a mediated dialogue to discuss the offense and agree on restitution. In family group conferencing the offender meets with their family and justice representatives to create a rehabilitation plan. In community reconciliation programs the offender engages in activities that contribute positively to their community, such as volunteering or restitution projects.

Education plays a crucial role in breaking the cycle of juvenile crime. Many young offenders come from disadvantaged backgrounds with low educational attainment, which increases their risk of recidivism. Education-focused alternatives to detention include:

- Placement in specialized educational institutions where juveniles receive formal schooling alongside behavioural therapy.
- Vocational training programs that provide job skills and apprenticeships to increase employment prospects after release.
- Psychosocial rehabilitation centres that offer mental health counselling and support services.

Programs that combine education with social support have proven to be highly effective in reducing reoffending rates among juvenile offenders.

3.3. Comparative Analysis of Rehabilitation Models in Selected EU Member States

EU Member States have different approaches to juvenile rehabilitation, with some countries standing out for their progressive and effective models. Germany places a strong emphasis on education and rehabilitation in its juvenile justice system. Juvenile offenders are rarely imprisoned, with courts preferring probation, community service, or educational measures. Specialized youth courts and judges are trained to issue rehabilitative, rather than punitive, sentences. Detention, when used, takes place in youth-specific institutions where education and skill-building are prioritized.

The Netherlands combines rehabilitation with elements of accountability. It operates youth detention centres that focus on reintegration, where juveniles attend school and receive therapy while serving their sentence. The use of restorative justice practices, such as victim-offender mediation, is widespread. Early intervention programs aim to divert youth away from crime before they enter the formal justice system.

Finland takes a social welfare approach to juvenile justice. Juvenile detention is almost non-existent, and most young offenders are placed under supervision or directed to rehabilitation programs. The child protection system works closely with juvenile courts, ensuring that offenders receive mental health treatment, educational support, and social services. A strong focus is placed on family involvement and reintegration programs.

France has implemented a hybrid approach that blends elements of social intervention and judicial measures. Juvenile cases are handled by specialized juvenile courts, which emphasize educational measures. Young offenders are often placed in social rehabilitation centres rather than detention facilities. Probation officers and youth workers play an active role in supporting the reintegration of juvenile offenders.

The European Union's juvenile justice policy prioritizes rehabilitation and reintegration over punitive measures, recognizing that young offenders have a higher potential for reform than adults. Through diversion programs, restorative justice, and education-based rehabilitation initiatives, EU countries are working to reduce recidivism and provide young offenders with opportunities for a better future. While implementation varies across Member States, there is a clear trend towards minimizing the use of detention, prioritizing child-centred justice approaches, and investing in long-term social reintegration strategies. Moving forward, ensuring harmonization of best practices across the EU will be essential in enhancing the effectiveness of juvenile rehabilitation efforts and fostering a justice system that truly serves the best interests of the child.

Despite the progressive framework established by the European Union (EU) to protect the rights of juveniles in criminal proceedings, significant challenges remain in its implementation across Member States. While the EU has set minimum legal standards, ensuring their uniform application across different jurisdictions has

proven to be complex and inconsistent. The effectiveness of juvenile justice policies depends not only on legislative alignment but also on practical implementation, resource allocation, and judicial training. Three major challenges hinder the full realization of EU juvenile justice principles:

- Discrepancies in implementation across Member States
- Lack of harmonization in alternative sanctions
- Need for enhanced training for legal practitioners

These issues contribute to inequalities in juvenile justice outcomes, creating disparities in the treatment of minors based on their country of prosecution. Addressing these challenges is crucial for achieving a fair, effective, and child-centred European justice system. While EU directives provide a strong legal foundation for juvenile justice, their interpretation and application vary significantly among Member States. The EU legal framework relies on directives, which require national transposition rather than direct application, allowing states some discretion in their implementation. As a result, juvenile justice systems differ widely in:

- Legal protections for minors (e.g., access to legal representation, procedural safeguards).
- Age of criminal responsibility (which varies from 10 years in England to 15 or 16 in other EU states).
- The extent to which non-punitive measures are used instead of incarceration.

For instance, Germany and the Netherlands prioritize education and rehabilitation, using detention only as a last resort. France and Italy have specialized juvenile courts with rehabilitative measures but still impose punitive sentences for serious offenses. Some Eastern European countries continue to rely on punitive approaches, where juvenile offenders are more frequently subjected to detention and traditional sentencing rather than rehabilitative alternatives. This uneven application of EU standards creates a geographical disparity in juvenile justice outcomes, meaning that the legal rights and protections available to a minor depend on where they are prosecuted. This inconsistency weakens the EU's commitment to a harmonized child-centred justice system. Consequently, key issues contributing to discrepancies are variations in national laws and how EU directives are transposed, differences in judicial attitudes toward juvenile offenders, resource limitations in some jurisdictions, affecting the availability of specialized courts and non-custodial measures and lack of effective monitoring mechanisms to ensure compliance with EU directives. Without stronger EU-wide enforcement and oversight, Member States will continue to apply juvenile justice protections unevenly, leading to inequities in how minors experience the legal system.

One of the core principles of EU juvenile justice is that detention should be used only as a last resort. However, the use of non-custodial sanctions, such as restorative justice, probation, and educational programs, remains highly inconsistent across Member States. While some countries have well-established alternative sanction models, others still rely heavily on detention, even for non-violent offenses. Scandinavian countries (e.g., Finland, Sweden, Norway) have highly developed

restorative justice programs, focusing on diversion and community-based rehabilitation. Western European nations (e.g., Germany, the Netherlands, Belgium) offer structured probation programs, educational sentencing, and victim-offender mediation. Southern and Eastern European countries (e.g., Bulgaria, Romania, Greece, Poland) continue to favour traditional punitive measures, with limited application of restorative justice or rehabilitation-focused sanctions.

Juveniles in some countries face harsher penalties than those in other EU states for similar offenses. The effectiveness of rehabilitation efforts varies, as not all countries provide adequate educational or psychosocial support. Juveniles transferred between jurisdictions may experience vastly different legal treatment, leading to legal uncertainty and potential human rights violations.

For the EU to fully implement a child-centred justice system, Member States must expand and harmonize their use of alternative sanctions, ensuring that restorative justice programs and non-custodial measures are available throughout the Union.

A critical weakness in the implementation of EU juvenile justice protections is the lack of specialized training for legal practitioners. Judges, prosecutors, defence lawyers, and law enforcement officials often lack the necessary expertise to handle cases involving minors in a child-sensitive manner. Accordingly, there are challenges in current legal training:

- Insufficient specialization: Many judges and prosecutors do not receive adequate training on child psychology, juvenile rehabilitation, or restorative justice.
- Police interactions with minors: Many minors face harsh or intimidating questioning by law enforcement, violating child-friendly justice principles.
- Lack of awareness of procedural safeguards: Some lawyers and judges fail to ensure that juvenile offenders receive age-appropriate legal representation and procedural rights.

Variability in training programs across Member States: Some countries offer extensive training for juvenile justice professionals, while others provide only general legal education without a focus on minors. France and Germany have established specialized juvenile courts with judges and prosecutors trained in child development and rehabilitation. Italy and Spain have juvenile-focused legal training programs but still face challenges in ensuring uniform application of child-friendly justice. Some Eastern European states provide little to no specialization in juvenile justice, leading to inconsistent application of legal protections. It is necessary to improve legal training, for example:

- Mandatory training for all legal practitioners handling juvenile cases, focusing on child development, procedural safeguards, and rehabilitative justice.
- Specialized juvenile justice courts and legal professionals, ensuring that only judges and lawyers with appropriate expertise handle juvenile cases.
- EU-wide guidelines for training programs, ensuring a harmonized approach across Member States.

The European Commission and Council of Europe have emphasized the need for greater investment in juvenile justice training. Strengthening these training programs would significantly improve the quality of legal representation and judicial decision-making in juvenile cases. While the European Union has made significant progress in establishing a fair and rehabilitative juvenile justice system, challenges remain in its implementation. The discrepancies in legal protections across Member States, the lack of harmonization in alternative sanctions, and the need for enhanced legal training hinder the EU's ability to ensure equal and effective justice for all minors. Key areas for reform are:

- Stronger EU monitoring mechanisms to ensure consistent application of procedural safeguards across all Member States.
- Increased investment in non-custodial alternatives, ensuring that restorative justice and diversion programs are widely available.
- Expanded training programs for legal practitioners, focusing on child-sensitive legal approaches and rehabilitative justice.

Addressing these challenges is crucial for creating a truly harmonized and effective juvenile justice system that upholds the best interests of the child, prevents recidivism, and promotes long-term social reintegration across the EU.

4. GAPS IN SERBIA'S JUVENILE JUSTICE SYSTEM: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH EU AND INTERNATIONAL STANDARDS

The Serbian Law on Juvenile Offenders provides a separate legal framework for juvenile justice, which aligns with many international norms. However, certain provisions remain insufficiently harmonized with EU and international standards, especially regarding procedural safeguards, detention conditions, and victim protection. The Serbian Law aligns with international and EU standards in several key areas:

- Specialized Approach to Juvenile Justice: The law recognizes juveniles as a distinct category with special legal protections (Article 1). It provides for diversion measures (educational orders) and alternative sanctions (Articles 5–8). Minimum Age of Criminal Responsibility (MACR) is 14. The law sets 14 years as the minimum age of criminal responsibility (Article 2), in line with UN CRC and CoE recommendations.
- Priority on Rehabilitation and Reintegration. The law emphasizes education, social integration, and rehabilitation (Articles 10–12, 19–22). It limits imprisonment for juveniles to exceptional cases (Articles 28–32). These provisions are consistent with the UN Beijing Rules and CoE standards.
- Child-Friendly Procedural Safeguards. The law requires that juvenile offenders must have a defence lawyer from the first interrogation (Article 49), aligning with Directive (EU) 2016/800. The court procedure excludes

the public (Article 75), protecting the privacy of minors, in line with Beijing Rules and EU safeguards.

- Use of Restorative Justice Mechanisms. The law allows for mediation, reconciliation, and compensation between the juvenile and the victim (Article 7), reflecting EU Directive 2012/29 on victims' rights.

The Serbian Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles demonstrates a commitment to providing a specialized framework for juvenile justice. However, a closer examination reveals several key areas where it falls short of international and EU standards, particularly in terms of procedural safeguards, detention practices, and victim protection.

One of the most significant gaps in the Serbian legal framework is the lack of a mandatory individual assessment for each juvenile offender. Directive (EU) 2016/800 emphasizes the importance of conducting a comprehensive evaluation of a juvenile's personal circumstances, background, and developmental needs before making procedural decisions. While Serbian law partially recognizes this need in Articles 64–66, it does not make such assessments mandatory, leaving room for inconsistencies in how cases are handled.

Another area of concern is the limited provisions for legal assistance. While the law mandates that juveniles must have legal representation, it does not ensure that they receive specialized legal aid beyond court-appointed lawyers. Directive (EU) 2016/800, along with ECtHR case law, underscores the necessity of juvenile-specific legal assistance, recognizing that young offenders require not only legal representation but also guidance tailored to their age and cognitive development. Serbia's failure to explicitly provide such guarantees means that juveniles may not always receive the most appropriate legal support.

Additionally, Serbia's use of detention for juveniles remains excessive and lacks proportionality. The law permits pre-trial detention for up to six months (Article 67), a period that significantly exceeds the standards set by EU and Council of Europe (CoE) guidelines, which emphasize that detention should only be used as a last resort and for the shortest possible period. This approach also conflicts with ECtHR case law, particularly the ruling in *Bouamar v. Belgium* (1988), which found that extended detention of juveniles without clear justification violates human rights protections. Moreover, the law does not clearly define alternatives to detention for older juveniles (ages 16–18), raising concerns about Serbia's compliance with the UN Beijing Rules and EU procedural safeguards.

The lack of clear limitations on solitary confinement is another major shortcoming. While Serbian law prohibits isolation as a disciplinary measure (Article 91), it does not explicitly ban solitary confinement. UN Havana Rules and CoE guidelines strongly oppose the use of solitary confinement for juveniles, recognizing its severe psychological effects. The absence of an explicit prohibition in Serbian legislation creates a legal loophole that could enable its misuse.

Furthermore, the law's provisions on child victims' rights remain inadequate. While some protections exist, the law fails to ensure mandatory psychological support for victims of violent crimes, which is required under Directive (EU)

2012/29. Similarly, it lacks specialized interview procedures for child victims of sexual violence, as mandated by the Lanzarote Convention. The absence of these safeguards increases the risk of re-traumatization, an issue consistently highlighted by the ECtHR, including in the case of *Z. and Others v. UK* (2001).

Finally, the law does not fully comply with Council of Europe guidelines on child-friendly justice, particularly in the training of professionals. Both Directive (EU) 2016/800 and CoE recommendations emphasize that judges, prosecutors, police officers, and other officials involved in juvenile justice must undergo specialized training in child psychology and juvenile justice. Serbian law does not mandate such training, which can lead to inconsistent application of juvenile justice principles and a lack of sensitivity in dealing with young offenders.

In sum, while Serbia has made important strides in juvenile justice reform, further harmonization with EU and international standards is necessary. Addressing these deficiencies—particularly in legal representation, detention practices, victim protections, and professional training—will be crucial for ensuring a juvenile justice system that is fully aligned with human rights and best practices in Europe.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The juvenile justice system in the European Union (EU) is built upon a framework that prioritizes rehabilitation, procedural fairness, and the best interests of the child. Through key legal instruments such as the Charter of Fundamental Rights of the EU (Article 24), the European Convention on Human Rights (ECHR, Article 6), and a range of EU directives on procedural safeguards, the EU has established minimum legal protections for juveniles involved in criminal proceedings. One of the defining principles of the EU's juvenile justice approach is the emphasis on non-punitive measures. Instead of focusing on retribution and detention, the EU encourages alternatives such as diversion programs, restorative justice, and educational interventions that foster social reintegration. Several EU Member States, including Germany, the Netherlands, and Finland, have demonstrated successful rehabilitative models, showcasing the effectiveness of restorative approaches in reducing recidivism among juvenile offenders. However, despite this progressive legal framework, significant challenges and inconsistencies remain in its implementation across Member States.

While EU directives set common standards, their interpretation and enforcement vary widely among Member States. Juveniles in some EU countries face harsher sentencing, weaker procedural safeguards, or limited access to alternative sanctions compared to their counterparts in other states. Then, while some EU countries emphasize rehabilitation through education, therapy, and community-based programs, others still rely heavily on detention. Restorative justice programs, probation systems, and diversion mechanisms are not equally available across Member States, leading to unequal treatment of juvenile offenders. Many judges, prosecutors, and defence attorneys lack specialized training in juvenile justice, leading to inconsistent application of procedural safeguards. Police interactions with

juveniles are not always conducted in a child-friendly manner, resulting in potential rights violations. To address these challenges, greater harmonization and enforcement mechanisms are needed to ensure that all EU juveniles receive equal protection under the law and are treated in accordance with their developmental needs.

To strengthen the effectiveness and fairness of juvenile justice across the EU, the following recommendations should be considered:

1. Establish stronger EU monitoring and compliance mechanisms. The European Commission and EU agencies should implement regular monitoring and reporting on how Member States apply juvenile justice directives. The EU Fundamental Rights Agency (FRA) should conduct country assessments and issue compliance recommendations to ensure uniform implementation. A centralized EU database on juvenile justice practices should be created to track disparities and best practices across jurisdictions.
2. Expand and harmonize the use of alternative sanctions. The EU should mandate that all Member States adopt a minimum set of alternative sanctions, including: diversion programs (e.g., counselling, community service, behavioural therapy), restorative justice mechanisms (e.g., victim-offender mediation, family group conferencing) and educational and vocational training initiatives tailored to juvenile offenders. EU funding should be allocated to support the expansion of restorative justice programs in countries where they are underdeveloped.
3. Strengthen legal training for juvenile justice practitioners. Mandatory specialization in juvenile justice should be introduced for judges, prosecutors, defence lawyers, and law enforcement officers. The EU Judicial Training Network (EJTN) should develop a standardized training curriculum focused on child psychology and development, age-appropriate legal procedures and rehabilitation-focused sentencing strategies. Police officers handling juvenile cases should receive training on child-friendly investigative techniques, ensuring that minors are questioned in an appropriate and non-coercive manner.
4. Promote a more uniform approach to juvenile sentencing. The EU should encourage Member States to align sentencing policies, ensuring that detention is only used as a last resort. Judicial guidelines should be issued at the EU level to encourage proportionality in juvenile sentencing, ensuring that minors receive individualized, developmentally appropriate sanctions.
5. Strengthen procedural rights for juveniles in detention. Member States must ensure that juveniles in detention have access to legal representation at all times, age-appropriate detention conditions, including educational opportunities and psychological support and protection from prolonged pre-trial detention, with strict time limits on how long a minor can be held before trial.

6. Foster greater cross-border cooperation on juvenile justice. EU Member States should exchange best practices through judicial cooperation programs focusing on successful rehabilitation models, transnational research initiatives to evaluate the effectiveness of juvenile justice interventions and cross-border training workshops for juvenile justice professionals.

The future of EU juvenile justice must be centred on harmonization, rehabilitation, and legal protection. While the EU has made significant strides in ensuring procedural safeguards for juveniles, the inconsistent application of these rights across Member States remains a major challenge. By strengthening compliance mechanisms, expanding restorative justice programs, improving training for legal practitioners, and ensuring proportional sentencing, the EU can build a more unified and effective juvenile justice system. The goal should be to ensure that all minors in the EU—regardless of their country of prosecution—receive equal protection, access to rehabilitative justice, and the opportunity to reintegrate successfully into society. By continuing to invest in child-centred legal frameworks, the EU will reinforce its commitment to fairness, human dignity, and the best interests of the child in all criminal justice proceedings.

The Serbian Law on Juvenile Offenders represents a strong foundation but requires further harmonization with EU and international norms, particularly in legal safeguards, proportionality of detention, and victim protection. By implementing these reforms, Serbia can align fully with EU accession requirements and international human rights standards.

To align fully with EU and international standards, Serbia should consider:

- Mandating Individual Assessments for All Juvenile Cases – Amend the law to require comprehensive psychosocial assessments before any procedural decision (Directive (EU) 2016/800).
- Limiting Pre-Trial Detention to Shorter Durations – Reduce the maximum detention period for juveniles to 3 months, in line with CoE and ECtHR case law.
- Strengthening Legal Assistance Guarantees – Establish specialized legal aid programs for juveniles beyond court-appointed lawyers.
- Enhancing Victim Protection Mechanisms – Introduce mandatory psychological and social support for child victims (Directive (EU) 2012/29).
- Ensuring Specialized Training for Judges and Prosecutors – Mandate specialized juvenile justice training for all judges, prosecutors, and police officers.
- Explicitly Prohibiting Solitary Confinement for Juveniles – Include a clear ban on solitary confinement as a disciplinary measure in juvenile detention facilities.

References

Bejatović, S. (2024). Vaspitni nalozi kao vaninstitucionalne krivičnopravne mere reakcije na maloletničku delinkvenciju (Kriminalno-politički razlozi normiranja, norma i iskustva primene u Republici Srbiji). *Zbornik radova: Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – Zakonodavni i institucionalni odgovor*, 7-31

Bugarski, T., & Samardžić, S. (2012). Maloletnici u krivičnom postupku. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1/2012.

Castañón, J. M. (2013). El principio del «interés del menor» en derecho penal: una visión crítica. *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 3, 155-186.

Cerović, I., & Brašić, K. (2016). Iskustva pilotiranja vaspitnih naloga kao diverzionih mehanizama u Srbiji u kontekstu međunarodnog prava. In S. Bejatović, *Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (Poglavlje 23 - norma, praksa i mere harmonizacije)* (pp. 610-624). Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Douglas, G. (2004). *An Introduction to Family Law*. Oxford: Oxford University Press.

Đokić, I. (2024). Kriminalnopolitička prihvatljivost snižavanja starosne granice krivične odgovornosti. *Zbornik radova: Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – Zakonodavni i institucionalni odgovor*, 122-138.

Fattah, E. (2001). Victimizing the Helpless: Assaulting Children as a Corrective Measure. In E. Fattah, & S. Parmentier, *Victim Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice* (pp. 15-34). Leuven: Leuven University Press.

Jančić, O. (2009). *Porodično pravo.* Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu.

Jeličić, M. (2024). Prekršajna odgovornost roditelja za prekršaj deteta i maloletnika iz Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima u Republici Srbiji. *Zbornik radova: Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – Zakonodavni i institucionalni odgovor*, 395-410

Jensen, E. L., & Jepsen, J. (2006). Introduction. In E. L. Jensen, & J. Jepsen, *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems* (pp. 1-12). Oxford and Portland: Hart Publishing.

Kochanczyk, R., & Stachelek, D. (2018). Prevention of Juvenile Delinquency as one of the Tasks of the Polish Police. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 56(3), 117-130.

Komar, M. J. (2008). *Rasprava o principima porodičnog prava.* Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

López Martín, E. (2001). Ejecución de las medidas no privativas de libertad. In *Justicia de menores e intervención socioeducativa.* Murcia.

Luković, A. (2018). Prevencija maloletničke delikvencije. In S. Bejatović, *Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (Evropski standardi i stanje u Srbiji) - krivičnopravni aspekt* (pp. 534-543). Zlatibor: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Millar, H. A., & Dandurand, Y. (2018). The Best Interests of the Child and the Sentencing of Offenders with Parental Responsibilities. *Criminal Law Forum*, 29(2), 227-297.

Nikolić-Ristanović, V. (2012). Kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija: pojmovno određenje i njegov značaj. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 50(1-2), 183-188.

Palacio Sánchez Izquierdo, J. (2000). El principio del superior interés del menor. *Surgam*, 466–467.

Perić, O. (2006). *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.* Beograd: Službeni glasnik.

Platt, A. (1977). *The Child Savers: The Invention of Delinquency.* Chicago: University of Chicago Press.

Pleić, M., & Radić, I. (2019). Pre-Trial Detention of Children: European Standards and Croatian Law. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 3, 521-549.

Radić, I. (2018). Right of the Child to Information according to the Directive 2016/800/EU. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 2 (2), 468-491.

Selman, Dž., Mitrović, Lj., Uletilović, D., Mirkonj, N., & Šain, D. (2010). *Postupanje sa decom i maloletnicima u krivičnom postupku.* Banja Luka: Ministarstvo pravde Republike Srpske.

Silval, K. (2006). Juvenile Justice in Nepal: An Overview. In E. L. Jensen, & J. Jepsen, *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems* (pp. 263-280). Oxford and Portland: Hart Publishing.

Soković, S. (2013). Maloletnički kriminalitet i recidivizam: pravilo i/ili izuzetak? *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 51(3), 23-37.
Soković, S., & Bejatović, S. (2009). *Maloletničko krivično pravo.* Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
Soković, S., & Turanjanin, V. (2024). *Maloletničko krivično pravo.* Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
Stanila, L., & Stan, A. (2018). Protection of Minor's Rights in the Romanian Criminal Trial. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 1, 31-38.
Stapleton, A. (2006). Regional Co-operation and the Spread of New Ideas and Practices. In E. L. Jensen, & J. Jepsen, *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems* (pp. 51-64). Oxford and Portland: Hart Publishing.
Turanjanin, V., & Ivanović, A. (2021). *EU integracije i implementacija ljudskih prava nove generacije u pravni sistem Republike Srpske.* Istočno Novo Sarajevo.
Turanjanin, V. (2024). Obavezna odbrana u krivičnom postupku prema maloletnicima i prisustvo branioca u policijskoj stanici. *Zbornik radova: Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – Zakonodavni i institucionalni odgovor*, 232-250
Valcu, E. (2016). Procedural Rights of the Suspects and of the Accused during the Criminal Procedures. *Journal of Law and Administrative Sciences*, 6, 77-93.
Vocht, D. D., Panzavolta, M., Vanderhallen, M., & Oosterhout, M. V. (2014). Procedural Safeguards for Juvenile Suspects in Interrogations. *New Journal of European Criminal Law*, 5 (4), 480-506.
Ćorić, D. (2019). O sličnostima i razlikama definicija pojmova ”maloletno lice” i ”dete” u domaćem pozitivnom pravu. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 57(1), 29-43.
Ćorović, E. (2012). Sporni oblici disciplinskog kažnjavanja dece: da li je reč o osnovu isključenja protivpravnosti krivičnog dela ili nasilju nad decom. *Crimen*, 3(2), 211-221.
Ćorović, E. (2013). Neke pravnoteorijske dileme u vezi sa kažnjavanjem maloletnika. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 51(1), 49-62.
Ćorović, E. (2015). *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije.* Novi Pazar: Državni univerzitet u Novom Pazaru.
Škulić, M. (2011). *Maloletničko krivično pravo.* Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
Škulić, M., & Stevanović, I. (2024). Obavezna odbrana u krivičnom postupku prema maloletnicima i prisustvo branioca u policijskoj stanici. *Zbornik radova: Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – Zakonodavni i institucionalni odgovor*, 232-250

ECtHR:

Adamkiewicz v. Poland, App. No. 54729/00, 2 March 2010, European Court of Human Rights.
Blokhin v. Russia, App. No. 47152/06, 23 March 2016, European Court of Human Rights.
Bouamar v. Belgium, App. No. 9106/80, 22 February 1988, European Court of Human Rights.
D.L. v. Bulgaria, App. No. 7472/14, 19 May 2016, European Court of Human Rights.
Gubić v. Croatia, App. No. 23682/13, 27 February 2018, European Court of Human Rights.
İlhan v. Turkey, App. No. 22277/93, 27 June 2000, European Court of Human Rights.
K.C. v. Poland, App. No. 31199/12, 25 November 2014, European Court of Human Rights.
Koniarska v. the United Kingdom, App. No. 33670/96, 12 October 2000, European Court of Human Rights.
Kudła v. Poland, App. No. 30210/96, 26 October 2000, European Court of Human Rights.
Maslov v. Austria, App. No. 1638/03, 23 June 2008, European Court of Human Rights.
Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium, App. No. 13178/03, 12 October 2006, European Court of Human Rights.
Nart v. Turkey, App. No. 20817/04, 6 October 2009, European Court of Human Rights.
Panovits v. Cyprus, App. No. 4268/04, 11 December 2008, European Court of Human Rights.
Radkov v. Bulgaria, App. No. 27795/10, 22 October 2013, European Court of Human Rights.
Salduz v. Turkey, App. No. 36391/02, 27 November 2008, European Court of Human Rights.
Selcuk v. Turkey, App. No. 21768/02, 10 January 2006, European Court of Human Rights.
Shannon v. the United Kingdom, App. No. 6563/03, 4 October 2005, European Court of Human Rights.
Stanev v. Bulgaria, App. No. 36760/06, 17 January 2012, European Court of Human Rights.

T. v. the United Kingdom, App. No. 24724/94, 16 December 1999, European Court of Human Rights.
Tyrer v. the United Kingdom, App. No. 5856/72, 25 April 1978, European Court of Human Rights.
V. v. the United Kingdom, App. No. 24888/94, 16 December 1999, European Court of Human Rights.
Z. and Others v. the United Kingdom, App. No. 29392/95, 10 May 2001, European Court of Human Rights.

MALOLETNICI U KRIVIČNOM PRAVU EVROPSKE UNIJE: UPOREDNOPRAVNE PERSPEKTIVE I IZAZOVI

Apstrakt: *Ovaj rad ispituje pravni položaj maloletnika u pravnom okviru Evropske unije (EU), sa posebnim osvrtom na procesne garancije, mere rehabilitacije i izazove u njihovoj primeni. Analizira relevantne direktive, Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (ECHR) i Povelju o osnovnim pravima EU. Rad takođe ističe nesklad u primeni propisa među državama članicama i predlaže preporuke za njihovo usklađivanje. Pravni okvir EU naglašava zaštitu prava dece u krivičnim postupcima, osiguravajući njihovo pravično tretiranje i promovišući društvenu reintegraciju umesto kaznenih mera. Analizom relevantnih pravnih instrumenata i sudskih interpretacija, ovaj rad identifikuje nedostatke u trenutnom sistemu i predlaže politička rešenja za unapređenje pravosuđa za maloletnike u EU.*

Ključne reči: *maloletničko pravosuđe, pravo EU, procesne garancije, rehabilitacija, pravni okvir, prava dece, restorativna pravda, programi preusmeravanja, alternativne sankcije, pravično suđenje, pravno zastupanje.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625121G UDK. 343.91-053.6:343.224-053.6(497.6)

MJERE UPOZORENJA I USMJERAVANJA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU I PRAKSI U BOSNI I HERCEGOVINI

Prof. dr. Vedad Gurda

redovni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli, vedad.gurda@untz.ba

Sažetak: *Predmet istraživanja u ovom radu čine mjere upozorenja i usmjeravanja kao jedna od tri vrste odgojnih mjera koje egzistiraju u maloljetničkim krivičnim zakonodavstvima entiteta i Brčko distrikta u Bosni i Hercegovini. U pitanju su odgojne mjere pod nazivom: a) sudski ukor, b) posebne obaveze te c) upućivanje u odgojni centar. U ovom radu se daje kratki historijskopravni i komparativnopravni prikaz svake od tih krivičnih sankcija koje se mogu izricati maloljetnim učiniocima krivičnih djela. Dodatno, analizirana je pravna priroda i obim njihovog izricanja od strane nadležnih sudova u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i institucionalni okvir izvršenja nekih od spomenutih sankcija te su dati i određeni prijedlozi de lege ferenda.*

Ključne riječi: *maloljetni učinioci, mjere upozorenja i usmjeravanja, sudski ukor, posebne obaveze, upućivanje u odgojni centar*

1. UVOD

U domaćem maloljetničkom krivičnom pravu odgojne mjere predstavljaju najznačajniju vrstu krivičnih sankcija koje se mogu izricati maloljetnim učiniteljima krivičnih djela, te relevantni zakoni koji predstavljaju primarne izvore ove grane krivičnog prava prihvataju tripartitnu podjelu istih na: *a) mjere upozorenja i usmjeravanja; b) mjere pojačanog nadzora i c) zavodske mjere.* Istina, ovakva podjela odgojnih mjera dosljedno je prihvaćena samo u *zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku* (dalje: ZZPDMKP), kao posebnim legislativnim tekstovima kojima su normirane specifičnosti vezane za procesuiranje maloljetnika u sukobu sa zakonom u entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine (dalje: BDBiH).[1] S druge strane, u krivičnom zakonodavstvu na državnom nivou prva vrsta spomenutih odgojnih mjera nosi naziv *disciplinske mjere*,

[1] Ovi *lex specialis* propisi usvojeni su u prvoj polovini prošle decenije, tokom velike reforme maloljetničkog krivičnog zakonodavstva u entitetima i BDBiH. Tačnije, ZZPDMKP RS usvojen je 2010. godine („Službeni glasnik RS“ br. 13/10, 61/13 i 68/20), ZZPDMKP BDBiH 2011. („Službeni glasnik BDBiH“ br. 44/11), a ZZPDMKP FBiH 2014. godine („Službene novine FBiH“ br. 07/14 i 74/20). Odredbe spomenutih zakona su pretežno identične te će se prilikom navođenja istih koristiti generička oznaka ZZPDMKP. No, ukoliko su zakonska rješenja u spomenutim zakonima različita to će biti izričito naznačeno.

s tim da Krivični zakon Bosne i Hercegovine[2] i u sadržajnom smislu razlikuje datu vrstu odgojnih mjera u odnosu na maloljetničko krivično zakonodavstvo entiteta i BDBiH.

Cilj ovog rada bio je analizirati pravnu prirodu te uvjete i obim izricanja datih odgojnih mjera. Pri tome, normativnu platformu za istraživanje činilo je relevano zakonodavstvo entiteta i BDBiH, jer se maloljetni učinitelji u Bosni i Hercegovini prevashodno procesuiraju pred nadležnim sudovima ovih administrativnih cjelina, dok pravosuđe na državnom nivou (Sud BiH) u praksi (gotovo da i) ne procesuira maloljetnike, jer oni rijetko čine (teška) krivična djela normirana KZ-om BiH za koja je stvarno nadležan Sud BiH. Istraživanje je provedeno korištenjem konvencionalne metodologije istraživanja u oblasti pravnih nauka.

2. OPĆENITO O MJERAMA UPOZORENJA I SUMJERAVANJA

Kao što je prethodno istaknuto mjere upozorenja i usmjeravanja predstavljaju jednu od tri vrste odgojnih mjera, kao najznačajnijih maloljetničkih krivičnih sankcija. Značaj odgojnih mjera ogleda se, prije svega, u činjenici da su one najbrojnije sankcije u sistemu maloljetničkih krivičnih sankcija u Bosni i Hercegovini, te da su njima omeđeni jako široki horizonti za izuzetno kvalitetnu diverzifikaciju i individualizaciju tretmana prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom. Mjere upozorenja i usmjeravanja kao i ostale odgojne mjere predstavljaju specifične maloljetničke krivične sankcije, koje se po svojoj pravnoj prirodi i načinu izvršenja razlikuju od sankcija normiranih općim krivičnim zakonodavstvom, a koje se izriču punoljetnim učiniteljima krivičnih djela. Pri tome, one su prevalentno usmjerene ka ostvarivanju efekata specijalne prevencije, odnosno ka (pre)odgoju, zaštiti i pravilnom razvoju maloljetnika, ali pojedine od njih nose i određene generalno-preventivne potencijale.

Maloljetnička krivična zakonodavstva eniteta i BDBiH poznaju tri ovakve odgojne mjere: a) *sudski ukor,* b) *posebne obaveze i* c) *upućivanje u odgojni centar*. U pitanju su sankcije koje se izriču maloljetnom učinitelju kod kojeg ne postoje izraženi odgojni deficiti i sklonosti ka prestupničkom ponašanju. Pojedini autori[3] mjere upozorenja i usmjeravanja kvalifikuju kao "najlakšu" vrstu odgojnih mjera, vjerovatno se rukovodeći principom postepenosti u izricanju maloljetničkih

[2] Zbog nedostatka političke volje reforma maloljetničkog krivičnog zakonodavstva kroz donošenje posebnog zakona kojim se uređuje krivičnopravni status maloljetnika nije izvršena na državnom nivou. S tim u vezi, na državnom nivou je i dalje prisutan tradicionalni legislativni model uređenja krivičnopravnog statusa maloljetnik, u skladu sa kojim se posebnosti vezane za tretman ove hipersenzibilne kategorije učinitelja uređuju posebnim cjelinama (poglavljima) u okviru Krivičnog zakona (KZ BiH), Zakona o krivičnom postupku (ZKP BiH) i Zakona Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera (ZIKS BiH) („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" br. 22/16 – prečišćeni tekst)

[3] Jovašević, D., Krivične sankcije za maloletnike u novom krivičnom zakonu Republike Srbije, *Bezbednost (Beograd)*, br. 5, 2006, str. 701

krivičnopravnih mjera i sankcija (čl. 29. ZZPDMKP). Pa iako nije sporno da značajan dio teoretičara, a skoro bez izuzetka i sudska praksa, prihvata podjelu odgojnih mjera na „lakše" i „teže",[4] generalno kvalifikovati mjere upozorenja i usmjeravanja kao *najlakše odgojne mjere* može biti prijeporno. To iz razloga jer u ovu skupinu odgojnih mjera spada i mjera upućivanja u odgojni centar, a koja zavisno od modaliteta primjene može predstavljati mjeru poluinstitucionalnog ili institucionalnog karaktera. Imajući u vidu da međunarodni dokumenti iz oblasti postupanja sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom svaki oblik smještanja maloljetnih učinitelja u institucije smatraju zatvaranjem *sui generis,* krajnje je upitno tvrditi da je predmetna odgojna mjera, bez obzira na njeno kraće trajanje, lakša sankcija u odnosu na mjere pojačanog nadzora kao sankcije vaninstitucionalnog tipa. S druge strane, nesporno je da sudski ukor i posebne obaveze po svojoj pravnoj prirodi predstavljaju najlakše odgojne mjere.

Ova vrsta odgojnih mjera u domaće zakonodavstvo uvedena je novelom Krivičnog zakonika FNRJ iz 1959. godine,[5] s tim da su u spomenutom zakonu ove odgojne mjere nosile naziv *disciplinske mjere.* Navedeni zakon poznavao je dvije odgojne mjere ove vrste: a) ukor i b) upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike. Naknadnim izmjenama ex-jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva ova vrsta odgojnih mjera nije mijenjana. No, nakon osamostaljenja Bosne i Hercegovine tokom velike reforme domaćeg krivičnog zakonodavstva iz 2003. godine u KZ BiH, KZ FBiH i KZ BDBiH brisana je mjera ukora, tako da je jedina odgojna mjera ove vrste ostala mjera upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike. Međutim, u okviru spomenute reforme maloljetničkog krivičnog zakonodavstva entiteta i BDBiH tokom prošle decenije, vjerovatno s ciljem smanjenja primarne stigmatizacije maloljetnika, *disciplinske mjere* su preimenovane u *mjere upozorenja i usmjeravanja.* Paralelno s tim, proširena je i lepeza ovih odgojnih mjera. S tim u vezi, ponovo je vraćena odgojna mjera ukora, istina sada pod nazivom *sudski ukor,* uvedene su *posebne obaveze* kao nova odgojna mjera, a postojeća mjera upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike preimenovana je u *upućivanje u odgojni centar.*

3. SUDSKI UKOR

Sudski ukor spada u sankcije upozoravajućeg (admonitivnog) karaktera kojom se izražava društvena osuda prestupničkog ponašanja maloljetnika, ali se maloljetniku ne ograničavaju, odnosno oduzimaju određena prava i slobode, niti mu se nameću bilo kakve obaveze. Njome se samo verbalno maloljetniku izražava društveni prijekor povodom učinjenog krivičnog djela, uz upozorenje da mu u slučaju učinjenja novog krivičnog djela može biti izrečena druga (teža) sankcija. S obzirom na navedeno, stoji ocjena da sudski ukor predstavlja najblažu krivičnu sankciju koja

[4] Perić, O. (2005), *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd: Službeni glasnik, str. 39

[5] „Službeni list FNRJ" br. 30/59.

se može izricati maloljetnim učiniteljima krivičnih djela, ali i najblažu odgojnu mjeru.[6]

Ovakve tzv. *verbalne sankcije*[7] široko su zastupljene u uporednom pravu i pod nazivima *ukor*, *opomena* ili upozorenje (eng. reprimand, warning), primjera radi, susreću se u maloljetničkim krivičnim zakonodavstvima Njemačke, Francuske,[8] Kanade,[9] Estonije, Grčke, Mađarske, Rumunije, Švicarske i Ukrajine.[10] Iste egzistiraju i u maloljetničkim krivičnim zakonodavstvima država iz okruženja, poput Srbije,[11] Hrvatske[12] i Crne Gore.[13] Pri tome, dok je u ex-jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu, kako je to prethodno isticano, predmetna sankcija nosila naziv *ukor*, u zakonodavstvima svih spomenutih država iz okruženja ista je, baš kao i u domaćem autonomnom maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu, preimenovana u *sudski ukor*. Imajući u vidu da mjera *ukora* može predstavljati i mjeru koja se izriče u disciplinskom (upravnom) postupku, mjeru porodičnog ili radnog prava, u literaturi se ističe da terminološka preinaka ove odgojne mjere u mjeru *sudskog ukora* ima puno opravdanje.[14]

Također traba istaći da je odgojna mjera sudskog ukora u domaćem maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu u sadržajnom smislu identična sa mjerom policijskog upozorenja iz čl. 23. ZZPDMKP, jer oba spomenuta instrumenta krivičnopravnog reagiranja predstavljaju verbalni socio-etički ukor/upozorenje, koje nadležni organ izriče maloljetniku zbog njegovog prestupničkog ponašanja. Međutim, spomenuti instrumenti se razlikuju po svojoj pravnoj prirodi, s obzirom da sudski ukor predstavlja krivičnu sankciju koja se izriče na kraju krivičnog postupka,

---

6 Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje, Banja Luka: GrafoMark, str. 231

7 Pruin, I., Dunkel, F., Grzywa, J., The Implementation of Alternative Sanctions and Measures into Juvenile Justice Systems, *Romanian Journal of Sociology*, 2011, str. 4

8 Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. (2008), *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije, str. 30 i 36

9 Winterdyk, J. (ed.) (2015), *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*, CRC Press Taylor & Francis Group, str. 125

10 Dunkel, F., Grzywa, J., Horsfield, Ph., Pruin, I. (eds) (2011), *Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments (2nd revised edition)*, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 404, 1089, 1404 i 1482.

11 Knežević, S. (2010), *Maloletničko krivično pravo – materijalno, procesno, izvršno,* Niš: Centar za publikacije pravnog fakulteta u Nišu, 2010, str. 47

12 Radić, I., Hrvatski sustav maloljetničkih sankcija: trenutačno stanje i prijedlozi za promjenu, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb)*, vol. 24, broj 1/2017, str. 87

13 Radulović, D., Radulović, D., *Maloljetnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih djela u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Crne Gore*, Zbornik radova *"Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – zakonodavni i institucionalni odgovor"*, Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, Banja Luka, 2024, str. 158

14 Perić, *O.*, *op. cit.*, str. 39

dok policijsko upozorenje predstavlja alternativnu (diverzionu) mjeru, čija primjena ima za cilj izbjegavanje pokretanja krivičnog postupka prema maloljetniku.[15]

Na kraju vrijedi podsjetiti da je odgojna mjera sudskog ukora suštinski dosta slična sudskoj opomeni, koja predstavlja sankciju (mjeru upozorenja) koja se u skladu sa općim krivičnim zakonodavstvom izriče punoljetnim učiniteljima relativno lakših krivičnih djela u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Shodno ekspresiji zakonodavca sudski ukor se izriče kada se iz odnosa maloljetnika prema učinjenom krivičnom djelu i njegove spremnosti da ubuduće ne čini krivična djela može zaključiti da će se i prijekorom postići svrha odgojnih mjera (čl. 34. st.1. ZZPDMKP). Navedeni zakonski kriteriji za izricanje predmetne odgojne mjere su prilično apstraktni te ih valja dovesti u vezu sa zakonskim kriterijima za izricanje drugih (vrsta) odgojnih mjera. S tim u vezi, ovu odgojnu mjeru baš kao i druge mjere upozorenja i usmjeravanja moguće je izricati ukoliko prema maloljetniku nije nužno preduzeti trajnije, odnosno trajnije i intenzivnije mjere odgoja, preodgoja ili liječenja, kada je shodno odredbama čl. 32. st. 2. i 3. ZZPDMKP indicirano izricanje mjera pojačanog nadzora ili zavodskih mjera, već je maloljetnog učinitelja dovoljno samo verbalno ukoriti.

S tim u vezi, može se zaključiti da je izricanje date sankcije opravdano kada je riječ o maloljetnom učinitelju kod kojeg nije prisutan teži oblik odgojne zapuštenosti, niti prestupničko ponašanje predstavlja ustaljeni obrazac ponašanja, već kada se na osnovu (pr)ocjene maloljetnikove ličnosti, te okolnosti učinjenja krivičnog djela i njegovog odnosa prema djelu, stekne uvjerenje da učinjeno djelo predstavlja produkt mladalačke nepromišljenosti i lahkomislenosti.[16]

Za razliku od sudske opomene iz općeg krivičnog zakonodavstva koju je u skladu sa odredbama čl. 61. KZ FBiH punoljetnim učiniteljima moguće izreći samo za lakša krivična djela, odnosno krivična djela sa propisanom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne, te izuzetno do tri godine, izricanje sudskog ukora kao niti drugih odgojnih mjera maloljetnim učiniteljima zakonodavci nisu limitirali apstraktnom težinom učinjenog krivičnog djela. Shodno tome, *an generale*, moglo bi se zaključiti da je izricanje predmetne sankcije moguće povodom svih krivičnih djela. Međutim, većina teoretičara, poput Z. Stojanovića,[17] Lj. Radulović,[18] M. Singera,[19] M. Simovića i drugih[20] je stava da izricanje sudskog ukora maloljetnim učiniteljima

[15] Više o mjeri policijskog upozorenja vidi u: Gurda, V., *Alternativne mjere i sankcije u maloljetničkom krivičnom pravu i praksi u Bosni i Hercegovini,* Printas, Srebrenik, 2023, str. 160-168

[16] Radulović, Lj. (2010), *Maloletničko krivično pravo,* Univerzitet u Beogradu, str. 97

[17] Stojanović, Z. (2005), *Krivično pravo - opšti deo,* dvadeset drugo izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 386

[18] Radulović, Lj., *op. cit.,* str. 97

[19] Singer, M. (1998), *Kaznenopravna odgovornost i zaštita mladeži,* Zagreb: Nakladni zavod Globus i Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, str. 64

[20] Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *op. cit*., str. 232

teških krivičnih djela ne bi bilo opravdano kako iz kriminalnopolitičkih, tako i iz pedagoških razloga.[21]

Takvo stajalište i mi smatramo utemeljenim iz više razloga. Prije svega, imajući u vidu da sudski ukor predstavlja najlakšu maloljetničku krivičnu sankciju, čija se sadržina ogleda u verbalnom prijekoru maloljetnika zbog učinjenja krivičnog djela, izricanjem istog povodom teških krivičnih djela bilo bi upitno ostvarenje principa srazmjernosti iz čl. 9. ZZPDMKP. To ne samo zbog očigledne disproporcije između sadržaja predmetne sankcije i težine krivičnog djela povodom kojeg bi se ista izrekla, već i zbog činjenice da bi izricanje ovako blage sankcije učiniteljima teških krivičnih djela vodilo vidnoj rezignaciji žrtve (oštećenog), čija prava i interesi ne bi na adekvatan način bili zaštićeni.

Osim toga, upitno bi bilo i ostvarivanje efekata kako specijalne, tako i generalne prevencije, jer bi se kod maloljetničke populacije mogla kreirati pogrešna slika o prirodi i socijalnoj (ne)prihvatljivosti konkretnog ponašanja. Naime, izricanjem sudskog ukora kao izuzetno blage sankcije povodom teških krivičnih djela mlade osobe bi mogle steći predstavu da je teško krivično djelo koje je učinio određeni maloljetnik posmatrano iz općedruštvene perspektive bezazleno (lahko), jer je društvena reakcija na isto u formi sudskog ukora izuzetno blaga.

Dodatno treba podsjetiti da je primjena alternativne mjere policijskog upozorenja, koja je u sadržajnom smislu identična sa sudskim ukorom, moguća samo povodom lakših krivičnih djela sa propisanom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne (BDBiH), odnosno tri godine (FBiH, RS). Zaista ne vidimo razlog zbog kojeg bi bilo opravdano primjenu alternativne mjere policijskog upozorenja prema maloljetniku ograničiti samo na lakša krivična djela, a dozvoliti izricanje sadržajno identičnog ukora povodom svih, pa i teških krivičnih djela.

Također, premda ne postoji eksplicitna zakonska zabrana, sudije bi trebale biti krajnje obazrive u pogledu izricanja ove odgojne mjere i povodom lakših krivičnih djela, kada se sudi maloljetniku koji je učinio više krivičnih djela u *sticaju* ili za *produženo krivično djelo.* To iz razloga jer je u takvim slučajevima prisutan obrazac višestrukog prestupničkog ponašanja, koji može indicirati da se radi o maloljetniku sa visokim stepenom odgojne zapuštenosti, zbog čega sudski ukor vjerovatno ne bi mogao polučiti zadovoljavajuće specijalnopreventivne učinke.

Na kraju treba istaći da zbog prirode i sadržine ove sankcije pojedini autori sumnjaju u njene potencijale, odnosno u mogućnosti promjene ponašanja maloljetnih

[21] Zanimljivo je da su stariji zakonski tekstovi koji su predstavljali primarne izvore krivičnog prava na ovim prostorima eksplicitno isključivali mogućnost izricanja date sankcije povodom težih krivičnih djela, odnosno njeno izricanje predviđali samo povodom lakših krivičnih djela. S tim u vezi, Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1929. godine je u čl. 28. st. 2. precizirao da se ukor može izreći „*ako je krivično djelo neznatnije prirode i ako je poteklo iz očevidne nepromišljenosti ili lakomislenosti", a* slično rješenje je bilo sadržano i u čl. 69. Krivičnog zakonika FNR Jugoslavije iz 1951. godine, kojim je bilo normirano da se mjera ukora uz ispunjenje dodatnih zakonskih uvjeta može primijeniti prema *„...mlađem maloljetniku koji je učinio lakše krivično djelo...*

prestupnika jednostavnim verbalnim ukorom te čak sugeriraju i ukidanje iste.[22] Međutim, čini se da sudovi u FBiH nemaju takve sumnje, s obzirom da je predmetna sankcija u sveukupno izrečenim sankcijama maloljetnicima u ovom entitetu tokom zadnjih nekoliko godina participirala u relativno značajnom obimu,[23] a što se može vidjeti iz narednog tabelarnog prikaza.

Tabela 1. Izricanje sudskog ukora u FBiH (2014-2023)

Godina	Ukupno krivične sankcije (KS)	Sudski ukor (SU)			
		Mlađi malolj.	*Stariji malolj.*	Ukupno (*apsolutni iznosi*)	Ukupno (*procentualno SU:KS*)
2014	260	0	0	0	0,0%
2015	116	0	2	2	1,7%
2016	84	1	7	8	9,5%
2017	47	1	5	6	12,7%
2018	57	1	1	2	3,5%
2019	64	4	1	5	7,8%
2020	63	4	7	11	17,4%
2021	30	1	3	4	13,3%
2022	42	3	10	13	30,9%
2023	42	2	4	6	14,3%

(Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjak/ljetopis FBiH, 2018 i 2024)

4. POSEBNE OBAVEZE

Posebne obaveze predstavljaju široku paletu *naloga* i *zabrana* kojima se nastoje otkloniti određeni uzroci prestupničkog ponašanja maloljetnika, reducirati negativni utjecaji njegovog socijalnog okruženja te razvijati pozitivne socijalne vještine i kompetencije. Iste se u uporednom pravu javljaju početkom osamdesetih godina XX vijeka,[24] a zbog provjerenog pedagoškog iskustva da se nalozima i zabranama može kvalitetno utjecati na odgoj i ponašanje maloljetnika. Do reforme maloljetničkog krivičnog zakonodavstva entiteta i BDBiH tokom prošle decenije posebne obaveze nisu egzistirale kao samostalne sankcije, nego su se koristile kao suplementarne (dopunske) mjere uz odgojne mjere pojačanog nadzora. Stupanjem na snagu ZZPDMKP one su uvedene kao samostalne sankcije, ali je i dalje zadržano rješenje da se mogu izricati maloljetniku kao suplementarne mjere uz mjere

[22] Radić, I., Hrvatski sustav maloljetničkih sankcija: trenutačno stanje i prijedlozi za promjenu *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, vol. 24, broj 1/2017, str. 89

[23] Zbog specifične metodologije evidentiranja rada pravosuđa u RS koju koristi Republički zavod za statistiku (Banja Luka), a shodno kojoj se vodi evidencija samo o vrstama odgojnih mjera, a ne i o pojedinačnim odgojnim mjerama, nije bilo moguće dati prikaz izricanja sudskog ukora pred sudovima u RS. Također, na temelju zvaničnih statističkih izvještaja nije bilo moguće utvrditi niti obim izricanje predmetne sankcije na „državnom nivou“, kao niti pred pravosuđem BDBiH.

[24] Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *op. cit*., str. 233

pojačanog nadzora (čl. 40. ZZPDMKP), odgođeno izricanje maloljetničkog zatvora (čl. 54, ZZPDMKP) te uz uvjetni otpust iz institucije za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora ili zavodskih odgojnih mjera (čl. 43. ZZPDMKP).

Shodno odredbama čl. 35. st. 2. ZZPDMKP sud maloljetniku može izreći jednu ili više posebnih obaveza i to: a) da redovno pohađa školu, b) da ne izostaje sa posla, c) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, d) da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, e) da se suzdrži od posjećivanja određenih lokala, odnosno priredbi i kloni društva i određenih lica koja na njega mogu štetno utjecati, f) da se uz saglasnost zakonskog zastupnika podvrgne medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih vrsta ovisnosti, g) da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u savjetovalištu za mlade, h) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite na kojima se provjerava određeno znanje, i) da se uključi u određene sportske i rekreativne aktivnosti i j) da bez saglasnosti suda ne može napustiti mjesto prebivališta ili boravišta.

Navedene posebne obaveze su sadržajno različite i mogle bi se klasificirati u nekoliko grupa. U prvu grupu spadaju one *koje se odnose na školovanje i rad maloljetnika*, dok drugu grupu čine one *koje su usmjerene na liječenje ili odgovarajuće programe tretmana kako bi se ublažili odgojni, zdravstveni ili psihološki deficiti maloljetnika.* Pored spomenutih grupa posebnih obaveza, koje u osnovi predstavljaju različite *naloge*, treću grupu čine određene *zabrane (e) i h).*

Pri izboru pojedinih obaveza i određivanju njihovog trajanja, sud ima jako široke diskrecione ovlasti, rukovodeći se time da one budu prilagođene ličnosti maloljetnika, njegovim pedagoškim potrebama, te uslovima u kojima živi (čl. 35. st. 3. ZZPDMKP). Ipak, odgovarajućim podzakonskim propisima, odnosno *Pravilnikom o primjeni vaspitnih mjera posebnih obaveza prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela*[25] bliže su uređeni kriteriji za izbor svake od navedenih posebnih obaveza. S tim u vezi, primjera radi, posebnu obavezu iz tačke a) (nalog da redovno pohađa školu) sud može izreći maloljetnom učinitelju za kojeg utvrdi da u kontinuitetu izostaje sa nastave, a posebnu obavezu iz tačke b) (nalog da ne izostaje sa posla) maloljetniku za kojeg utvrdi da u kontinuitetu izostaje s posla. Izbor spomenutih posebnih obaveza pogotovo se čini razložnim ukoliko se utvrdi da je maloljetnik upravo u vrijeme neopravdanog izbivanja iz škole ili sa posla učinio krivično djelo povodom kojeg mu se izriče data sankcija.

Kao što je prethodno isticano sud maloljetnom učinitelju može izreći više posebnih obaveza, s tim da se u literaturi opravdano naglašava kako maloljetnika ne bi bilo dobro opteretiti prevelikim brojem obaveza, jer bi ga one suviše opterećivale i ne bi ih mogao izvršiti[26] te bi na taj način ova sankcija mogla prerasti u „dodatnu disciplinsku mjeru".[27]

---

[25] „Službeni glasnik RS", br. 101/10, „Službene novine FBiH", br. 10/15.

[26] Cvjetko, B., Formalne i neformalne sankcije u maloljetničkom kaznenom pravu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 6, br. 2/1999, str. 346

[27] Orlić, S. Pehlić, I., Tufekčić, N. (2019), *Maloljetničko prestupništvo*, Zenica: Islamski pedagoški fakultet, str. 393

Posebne obaveze mogu trajati najviše do jedne godine, izuzev obaveze maloljetnika da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, kada rad može trajati najviše 120 časova u periodu od šest mjeseci. No, u toku trajanja sud može da zamjeni izrečenu posebnu obavezu nekom drugom ili da obustavi njeno izvršenje, a u zavisnosti od toga koliko su takvom obavezom postignuti očekivani utjecaji na maloljetnika i njegovo ponašanje (čl. 35. st. 4 – 5 ZZPDMKP).

S obzirom na jako heterogenu paletu posebnih obaveza u proces izvršenja ovih odgojnih mjera mogu biti uključeni predstavnici različitih društvenih tijela i agencija, a što je bliže uređeno spomenutim pravilnikom. Nadzor nad izvršenjem posebnih obaveza vrši sud koji je izrekao odgojnu mjeru, preko organa starateljstva, koji prati njihovo izvršenje i o tome najmanje jednom mjesečno izvješta sudiju za maloljetnike.

Zaključno se može konstatovati da je riječ o sankciji koja sadrži jako velike pedagoške potencijale te potencijalno omogućava izuzetno kvalitetnu diverzifikaciju tretmana i postupanja sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom. Ipak, nepoznanica je koliko se ti potencijali i koriste u praksi, s obzirom da izvještaji nadležnih statističkih agencija u Bosni i Hercegovini niti Visokog sudskog i tužilačkog viječa BiH ne sadrže podatke o izricanja posebnih obaveza u praksi nadležnih sudova u našoj državi. To je za ozbiljnu osudu imajući u vidu da su posebne obaveze kao autonomne sankcije u domaće maloljetničko krivično zakonodavstvo uvedene početkom (RS i BDBiH), odnosno polovinom (FBiH) prošle decenije.

5. UPUĆIVANJE U ODGOJNI CENTAR

Treću u nizu mjera upozorenja i usmjeravanja predstavlja odgojna mjera koja se u (novim) maloljetničkim krivičnim zakonodavstvima entiteta i BDBiH označava kao upućivanje u odgojni centar.[28] Za razliku od druge dvije prethodno opisane odgojne mjere koje predstavljaju *alternativne* sankcije, odnosno sankcije *vaninstitucionalnog tipa*, prilikom čijeg izvršenja maloljetnik i dalje ostaje u svojoj porodici („otvorenoj sredini“, zajednici), upućivanje u odgojni centar predstavlja sankciju *(polu)institucionalnog tipa*, s obzirom da se ista u potpunosti ili djelimično izvršava u odgovarajućoj instituciji. U osnovi, riječ je o sankciji kratkotrajnog, ali intenzivnog tretmana, prilikom čijeg izvršenja maloljetnik povremeno ili kontinuirano boravi u spomenutom centru te uz nadzor i odgojno-pedagošku podršku stručnih lica učestvuje u različitim vidovima aktivnosti (obrazovnog, radnog ili sličnog karaktera) usmjerenim na jačanje individualnih sposobnosti i otklanjanje određenih problema koji su ga gurnuli u ambis prestupništva.

Odnosna sankcija je pod nazivom *upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike* uvedena u ex-jugoslavensko krivično zakonodavstvo davne 1959. godine,[29] te se danas pod istoimenim nazivom susreće u čl. 13. *Zakonu o sudovima*

[28] Ranije je predmetna sankcija u zakonodavstvima entiteta i BDBiH nosila naziv *upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike*, a takvo rješenje je i dalje prisutno u krivičnom zakonodavstvu na državnom nivou (v. čl. čl. 85 KZ BiH).

[29] Petrović B., Jovašević, D., Ferhatović, A., Izvršenje vaspitnih mjera, *Pravna riječ,* god.

za mladež[30] u Republici Hrvatskoji, kao i pod nazivom *upućivanje u centar za djecu* u čl. 42. *Zakona o pravdi za djecu*[31] Sjeverne Makedonije.[32] No, osim na ex-jugoslovenskim prostorima sankcije čija se sadržina ogleda u primjeni kratkotrajnog (polu)institucionalnog tretmana prema maloljetnicima prisutne su i u zakonodavstvima drugih evropskih država. Primjera radi, u njemačkom *Zakonu o maloljetničkom sudstvu* (*Jugendgerichtsgesetz*) egzistira sankcija *„maloljetničkog pritvora" (Jugendarest),* koja se ubraja u *disciplinske mjere (Zuchtmittel).* Shodno odredbama spomenutog zakona postoje tri modaliteta izricanja date sankcije. Prvi je *„pritvor" u slobodno vrijeme (Freizitarrest),* koji podrazumijeva upućivanje maloljetnika u posebnu instituciju u slobodne dane ili vikendom, zatim *„pritvor" u kratkom trajanju* (*Kurzarrest*) do četiri dana, te *„pritvor" u dugom trajanju* od jedne do četiri nedjelje (*Dauerarrest*).[33] Također, u Republici Irskoj susreće se sankcija pod nazivom *nalog za upućivanje u dnevni centar* (engl. *day centre order*). Ista se može izreći u trajanju do devedeset dana, s tim da se ne mora izvršavati svaki dan uzastopno već u periodu do šest mjeseci, pri čemu maloljetnik u toku jednog dana u dnevnom centru može boraviti najduže osam sati.[34]

5.1. Uvjeti i načini izricanja

Kada je u pitanju upućivanje u odgojnu ustanovu zakonodavci predviđaju da sud datu odgojnu mjeru izriče „kada je potrebno da se odgovarajućim kratkotrajnim mjerama utiče na ličnost i ponašanje maloljetnika". Shodno navedenom može se zaključiti da je izricanje predmetne sankcije indicirano kod maloljetnika sa manjim stepenom odgojne zapuštenosti koji bi se mogli sanirati u kraćem vremenskom intervalu, s obzirom da logika stvari sugerira kako je trajanje (pre)odgojnog procesa tokom izvršenja neke sankcije direktno srazmjerno stepenu odgojne zapuštenosti. U literaturi se ističe kako bi izricanje mjere upućivanja u odgojni (disciplinski) centar bila naročito pogodno prema mladim osobama kod kojih je prestupništvo izraz drskosti, obijesti, omalovažavanja i nepoštivanja pravnog poretka i društvenih vrijednosti, a iz određenih razloga nije primjereno izricanje ostalih odgojnih mjera.[35]

III, br. 7/2006, str. 376.

30 Narodne novine br. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15 i 126/19 (prečišćeni tekst)

31 З А К О Н ЗА ПРАВДА ЗА ДЕЦАТА (Službeni vesnik, br. 66/2024)

32 Vrijedi istači da je predmetna sankcija brisana iz sistema maloljetničkih krivičnih sankcija u Republici Sloveniji 1994. godine, Republici Srbiji 2005. te Crnoj Gori 2011. godine, vjerovatno iz razloga što nisu bile stvorene institucionalne pretpostavke za njeno izvršenje, odnosno što ista nije izricana i primjenjivna u praksi. Vidi: Perić, O., *op. cit.*, str. 37

33 Albrecht, H. J. (2002), *Juvenile Crime and Juvenile Law in Federal Republic of Germany* u: Winteryk, J. (ed.) *Juvenile Justice system: International Perspective*, Toronto, str. 191–192., Viehmann, H. (2009), *Strategies of Violence Prevention within German framevork of Juvenile Criminal Law*, str. 18

34 Walsh, D., *Ireland* u: Dunkel, F., Grzywa, J., Horsfield, Ph., Pruin, I. (eds), *Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments*, str. 733.

35 Hirjan, F., Singer, M. (2002), *Komentar Zakona o sudovima za mladež i kaznenih djela na štetu djece i mladeži*, Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 73.

Također, imajući u vidu i neka druga psiho-socijalna svojstva, smatra se da je primjena te sankcije izuzetno prikladna i u slučaju maloljetnika bez značajnijih poremećaja na psihološkom i psihijatrijskom planu, kao i onima čije porodične prilike nisu nepovoljne, posebno ukoliko je roditeljima stalo do toga da maloljetnik izmjeni svoj način ponašanja, odnosno kada roditelji nisu potpuno izgubili autoritet i uticaj na maloljetnika.[36] Ne bi je trebalo izricati maloljetniku koji zaostaje u svom cjelokupnom razvoju.[37]

Kada je riječ o načinima (modalitetima) mogućeg izricanja predmetne sankcije u zakonodavstvima entiteta i BDBiH alternativno su predviđena dva modaliteta. Shodno odredbama čl. 36. st. 2. ZZPDMKP sud maloljetnika može uputiti u odgojni centar: *a) na određeni broj sati tokom dana u trajanju od najmanje četrnaest dana, a najduže trideset dana ili b) na neprekidan boravak u trajanju od najmanje petnaest dana, ali ne duže od tri mjeseca.* Prvi modalitet koji se kolokvijalno označava i kao *dnevni boravak* predstavlja oblik poluinstitucionalnog tretmana za vrijeme kojeg maloljetnik ostaje u porodičnom okruženju, s tim da tokom dana nekoliko sati boravi u odgojnom centru. U drugom slučaju, maloljetnik se kroz određeni vremenski period potpuno izdvaja iz porodice i smješta u predmetnu ustanovu u kojoj mu je osigurano i noćenje. Ovaj način upućivanja u odgojni centar poznat je i kao *upućivanje na neprekidni boravak.*

Ranije krivično zakonodavsto entiteta i BDBiH poznavalo je i treći modalitet shodno kojem je sud maloljetnika u spomenuti centar mogao uputiti *na određeni broj sati u praznične dane i to najviše četiri uzastopna praznična dana*.[38] Spomenuti način izricanja date sankcije bio je predmetom ozbiljne kritike zasnovane na činjenici kako postavljeni vremenski okvir predstavlja suviše kratak period za iole ozbiljan pedagoški rad s maloljetnikom u centru. Rezultati pojedinih istraživanja sugeriraju da (vjerovatno iz tih razloga) isti nije niti izrican od strane nadležnih sudova[39] te da s obzirom da nije „prošao provjeru u sudskoj praksi" ukidanje ovog modaliteta se čini razložnim. Međutim, upućivanje maloljetnika u odgojni centar u praznične dane te pogotovo u dane vikenda kao neradne dane samo po sebi može biti razložno i opravdano. To iz razloga jer je odredbama čl. 36. stav 3. ZZPDMKP predviđeno da „pri izricanju ove odgojne mjere sud vodi računa da zbog njenog izvršenja maloljetnik ne izostane sa redovne školske nastave ili posla". U slučaju maloljetnika kojem je izrečena ova sankcija, a čije je prebivalište značajnije udaljeno od odgojnog centra putovanje do te institucije moglo bi ugroziti redovno izvršavanje školskih

[36] Križ, Đ., Kriteriji za odabir odgojnih mjera maloljetnicima u svjetlu primjene Zakona o sudovima za mladež, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu,* vol. 6, br. 2/1999, str. 369

[37] Lulić-Čavar, G., Neki aspekti evaluacije učinkovitosti tijeka izvršenja odgojne mjere upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike, *Kriminologija i socijalna integracija*, Zagreb, vol. 3, 1995, str. 54

[38] Ovakav način upućivanja i dalje egzistira u krivičnom zakonodavstvu na državnom nivou (v. čl. 85. KZBiH).

[39] Gurda, V., Kovačević, R., Mahmutović, Dž. (2016), *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike - pravni aspekti i evaluacija tretmana,* Dobra knjiga, Sarajevo, str. 77 i 107

obaveza kao i cjelokupnu organizaciju života mlade osobe. Zbog toga bi imalo smisla razmotriti mogućnosti uvođenja novih modaliteta izricanja date sankcije *za vrijeme vikenda* sličnih onim predviđenim u hrvatskom Zakonu o sudovima za mladež (ZSM). Naime, odredbama čl. 13. ZSM predviđene su i mogućnosti upućivanja maloljetnika u disciplinski centar na: *a) šest sati dnevno subotom i nedjeljom u trajanju od najmanje tri, a najdulje osam tjedana zaredom, te b) neprekidni boravak subotom i nedjeljom, u trajanju od najmanje tri, a najdulje osam tjedana zaredom*. Jedino bi možda imalo smisla povećati broj vikenda (tjedana) tokom kojih bi se izvršavala ova odgojna mjera, kako bi se otklonili mogući prigovori da je riječ o kratkom vremenskom periodu za ozbiljan pedagoški rad sa maloljetnikom.

Za razliku od drugih odgojnih mjera koje se izriču u relativno neodređenom trajanju, prilikom izricanja ove odgojne mjere sud u rješenju o njenom izricanju neće samo precizirati koji se od navedenih modaliteta te sankcije ima primijeniti, nego isto tako treba specificirati i broj sati i dana njenog trajanja.

Odredbama čl. 36. st. 5. ZZPDMKP je propisano da *uz odluku o upućivanju u odgojni centar sud može izreći i neku od mjera pojačanog nadzora.* S tim u vezi, može se javiti dilema da li sud prilikom izricanja mjere upućivanja u odgojni centar istovremeno izriče i neku od mjera pojačanog nadzora ili tu mjeru izriče naknadno kada tokom boravka maloljetnika u centru dođe do uvjerenja da se mjerom upućivanja u odgojni centar nije uopće ili potpuno ostvarila zakonom proklamirana svrha odgojnih mjera, pa je potrebno naknadno primijeniti i neku od mjera pojačanog nadzora? Premda se primjena drugog rješenja čini prilično logičnim, takvim postupanjem bi bio narušen princip *ne bis in idem* kao jedan od tradicionalnih principa krivičnog prava. Osim toga, s obzirom na korištenu zakonsku formulaciju čini se da je intencija zakonodavca da se obje sankcije imaju izricati istovremeno, premda bi to pitanje *de lege ferenda* trebalo preciznije urediti.

Također, s obzirom da to nije eksplicitno zakonom normirano javlja se dilema koju od spomenutih odgojnih mjera bi trebalo prvo izvršiti? Ranije krivično zakonodavstvo entiteta i BDBiH je to pitanje eksplicitno uređivalo na način kako je to normirano odredbom čl. 85. st. 5. KZBiH, shodno kojoj se mjera pojačanog nadzora *izvršava nakon izvršenja odgojne mjere upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike.* Suština ovog koncepta ogleda se u tome da bi u prvoj fazi postupanja primjenom raznovrsnih stručnih programa rada u odgojnom centru, koji su prilično intenzivni i (gotovo) svakodnevni, te eventualnim potpunim izdvajanjem maloljetnika iz sredine koja na njega negativno djeluje (u slučaju upućivanja na neprekidni boravak) trebalo ostvariti odgovarajući početni uticaj na ličnost i ponašanje maloljetnika u relativno kraćem vremenskom periodu. Potom bi nakon izlaska maloljetnika iz spomenute institucije primjenom mjera pojačanog nadzora u okviru kojih rad s maloljetnikom nije toliko intenzivan, ali je dugotrajniji, početne rezultate trebalo dodatno kultivirati i razvijati, kako bi se ostvarila zakonom proklamirana svrha odgojnih mjera. Štaviše, mišljenja smo da bi tu zakonsku mogućnost kombiniranja spomenutih odgojnih mjera u slučaju upućivanja maloljetnika na neprekidni boravak sudovi u praksi trebali često izricati, jer bi svi rezultati rada s maloljetnikom u ustanovi na planu njegove resocijalizacije nakon

napuštanja iste mogli biti ugroženi ako maloljetnik po povratku u svoju primarnu sredinu bude ostavljen bez bilo kakve podrške, odnosno bude „prepušten sam sebi". Takva podrška bi se mogla osigurati kroz izvršenje mjera pojačanog nadzora, posebno pojačanog nadzora nadležnog organa socijalnog staranja. U svakom slučaju, ovo pitanje bi u novom maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu trebalo izričito normirati.

Na kraju, mjera upućivanja u odgojni centar može se izreći u još jednom specifičnom slučaju. Naime, *ako maloljetnik neopravdano odbija ili na drugi način ometa izvršenje izrečenih posebnih obaveza ili odgojne mjera pojačanog nadzora, sud može odlučiti da ga zbog toga uputi u odgojni centar na neprekidni boravak u trajanju od najduže mjesec dana* (čl. 36. st. 6. ZZPDMKP FBiH). Takva izrečena mjera upućivanja u odgojni centar ima karakter svojevrsne „mjere discipliniranja" maloljetnika kako bi se pokušao unaprijediti proces izvršenja spomenutih odgojnih mjera. Imajući u vidu da mjere pojačanog nadzora predstavljaju sankcije koje domaći sudovi najčešće izriču u praksi, postoji najveća vjerovatnoća da maloljetnici ometaju izvršenje upravo tih sankcija. Stoga, iznenađuje da su zakonodavci u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine predvidjeli da se maloljetnik može uputiti u odgojni centar na neprekidni boravak samo ako odbija ili na drugi način ometa izvršenje posebnih obaveza, ali ne i mjera pojačanog nadzora (v. 36. st. 6. ZZPDMKP RS, čl. 36. st. 6. ZZPDMKP BDBiH).

5.2. Obim izricanja i institucionalni okvir izvršenja

Kada je riječ o obimu izricanja odgojne mjere upućivanje u odgojni centar maloljetnim učiniteljima od strane nadležnih sudova u FBiH tokom posljednjeg desetogodišnjeg razdoblja (2014-2023) isti se može pratiti na temelju narednog tabelarnog prikaza.

Tabela 2. Izricanje upućivanja u odgojni (disciplinski) centar u FBiH (2014-2023)

Godina	Ukupno krivične sankcije (KS)	Upućivanje u odgojni (disciplinski) centar (UOC)			
		Mlađi malolj.	*Stariji malolj.*	Ukupno (*apsolutni iznosi*)	Ukupno (*procentualno UOC:KS*)
2014	260	23	58	81	31,1%
2015	116	3	29	32	27,5%
2016	84	0	3	3	3,5%
2017	47	0	3	3	6,3%
2018	57	3	0	3	5,2%
2019	64	1	1	2	3,1%
2020	63	1	1	2	3,1%
2021	30	0	0	0	0,0%
2022	42	0	0	0	0,0%
2023	42	0	2	2	4,7%

(Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjak/ljetopis FBiH, 2018 i 2024)

Ono što je primjetno jeste da je predmetna sankcija u sveukupno izrečenim sankcijama maloljetnicima u ovom entitetu tokom prvih nekoliko godina posmatranog perioda participirala u jako značajnom obimu te da je dostizala gotovo 1/3 sveukupno izrečenih maloljetničkih krivičnih sankcija. Rezultati pojedinih istraživanja pokazuju da su slični trendovi značajnijeg izricanje predmetne odgojne mjere u ovom entitetu bilježeni od 2011. godine.[40] Međutim, od 2016. godine dolazi do svojevrsnog „kopernikanskog obrata" i drastičnog pada njenog izricanja, pogotovo u apsolutnim iznosima. Ovaj pad pretežno koincidira sa primjenom novog maloljetničkog krivičnog zakonodavstva u FBiH, odnosno ZZPDMKP FBiH, koji se je počeo primjenjivati u februaru 2015. godine. Moguće je da je na stagnaciju upućivanja u odgojni centar djelimično utjecalo uvođenje odgojne mjere sudskog ukora, pa su sudovi umjesto jedne mjere upozorenja i usmjeravanja počeli izricati drugu.

Kada je riječ o politici izricanja predmetne odgojne mjere od strane sudova u RS zbog specifične metodologije evidentiranja rada pravosuđa u RS koju koristi Republički zavod za statistiku (Banja Luka)[41] nije moguće utvrditi obim njenog izricanja u ovom entitetu. No, imajući u vidu da na području RS ne postoji niti jedan odgojni centar može se pretpostaviti da sudovi u ovom entitetu uopšte ne izriču datu sankciju, jer se ona ne bi imala gdje izvršiti.

S druge strane, u FBiH postoje samo dvije ustanove u kojima se može izvršavati predmetna odgojna mjere: Odgojni centar za maloljetnike Kantona Sarajevo sa sjedištem u Sarajevu i Odgojni centar Tuzlanskog kantona sa sjedištem u Tuzli. Pri tome, riječ je o ustanovama čiji su osnivači kantonalne vlasti spomenutih kantona, tako da se u njima izvršavaju samo sankcije koje su izrekli sudovi s područja tih kantona. U drugim kantonima u FBiH ne egzistiraju ustanove tog tipa, a samim time ne postoje niti institucionalne pretpostavke za izvršenje date odgojne mjere.

Premda su se ranije mogli isticati opravdani prigovori nadležnim vlastima zbog neformiranja odgojnih centara, činjenica da sudovi (čak i u onim kantonima u FBiH gdje djeluju ti centri) ne izriču predmetnu sankciju može dovesti pod znak pitanja opravdanost takvih prigovora. Autor ovog teksta je, ipak, stava da su takvi prigovori i dalje opravdani, ali da bi trebalo istražiti koji su uzroci neizricanja upućivanja u odgojni centar od strane nadležnih sudova, jer je riječ o sankciji koja posjeduje značajne pedagoške potencijale. Pogotovo se misli na modalitet upućivanja maloljetnika u odgojni centar *na dnevni boravak,* prilikom kojeg on ostaje u svojoj porodici, ali ima obavezu tokom dana posjećivati datu ustanovu u kojoj stručnjaci različitih profila (socijalni pedagozi, psiholozi, pedagozi itd.) relativno intenzivno rade na korigiranju njegovog ponašanja. Pri takvom stanju stvari mogle bi se iskoristiti sve prednosti i benefiti kako *vaninstitucionalnog,* tako i *institucionalnog* rada i tretmana. Na kraju, ništa manje nisu značajni potencijali mogućeg kombiniranja predmetne odgojne mjere i mjera pojačanog nadzora.

[40] Gurda, V., Kovačević, R., Mahmutović, Dž., *op. cit.,* str. 88
[41] Vidi: fn. 23.

6. ZAKLJUČAK

Mjere upozorenja i usmjeravanja predstavljaju prvu vrstu odgojnih mjera koje egzistiraju u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu entiteta i BDBiH, odnosno u zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. U načelu riječ je o sankcijama koje se izriču maloljetnom učinitelju kod kojeg ne postoje izraženi odgojni deficiti i sklonosti ka prestupničkom ponašanju. Ovi zakoni poznaju tri ovakve odgojne mjere: a) sudski ukor, b) posebne obaveze i c) upućivanje u odgojni centar. Sudski ukor spada u sankcije upozoravajućeg (admonitivnog) karaktera kojom se maloljetniku verbalno izražava društveni prijekor povodom učinjenog krivičnog djela, uz upozorenje da mu u slučaju učinjenja novog krivičnog djela može biti izrečena druga (teža) sankcija. Posebne obaveze predstavljaju široku paletu *naloga* i *zabrana* kojima se nastoje otkloniti određeni uzroci prestupničkog ponašanja maloljetnika, *reducirati* negativni utjecaji njegovog socijalnog okruženja te razvijati pozitivne socijalne vještine i kompetencije. Treću u nizu ovih odgojnih mjera čini upućivanje u odgojni centar kao sankcija (polu)institucionalnog tipa, tokom čijeg izvršenja se maloljetnik na određeni broj sati tokom dana ili neprekidno upućuje u istoimenu instituciju gdje uz nadzor i odgojno-pedagošku podršku stručnih lica učestvuje u različitim vidovima aktivnosti (obrazovnog, radnog ili sličnog karaktera) usmjerenim na jačanje individualnih sposobnosti i otklanjanje određenih problema koji su ga vodili ka prestupničkom ponašanju.

Analizom zvaničnih statističkih pokazatelja utvrđeno je da je sudski ukor u sveukupno izrečenim sankcijama maloljetnicima u FBiH tokom zadnjih nekoliko godina participirao u relativno značajnom obimu. S druge strane, odgojna mjera upućivanja u odgojni centar izriče se sporadično i u zanemarivom obimu. Zašto je to tako trebalo bi detaljnije istražiti, posebno imajući u vidu činjenicu da je riječ o pedagoški izuzetno potentnoj odgojnoj mjeri.

Literatura:

Cvjetko, B., Formalne i neformalne sankcije u maloljetničkom kaznenom pravu, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 6, br. 2/1999,

Dunkel, F., Grzywa, J., Horsfield, Ph., Pruin, I. (eds) (2011), *Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments (2nd revised edition)*, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg,

Gurda, V., Kovačević, R., Mahmutović, Dž. (2016), *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike - pravni aspekti i evaluacija tretmana*, Dobra knjiga, Sarajevo,

Gurda, V. (2023), *Alternativne mjere i sankcije u maloljetničkom krivičnom pravu i praksi u Bosni i Hercegovini*, Printas, Srebrenik,

Jovašević, D., Krivične sankcije za maloletnike u novom krivičnom zakonu Republike Srbije, *Bezbednost (Beograd)*, br. 5, 2006,

Knežević, S. (2010), *Maloletničko krivično pravo – materijalno, procesno, izvršno,* Niš: Centar za publikacije pravnog fakulteta u Nišu,

Križ, Đ., Kriteriji za odabir odgojnih mjera maloljetnicima u svjetlu primjene Zakona o sudovima za mladež, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 6, br. 2/1999,

Lulić-Čavar, G., Neki aspekti evaluacije učinkovitosti tijeka izvršenja odgojne mjere upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike, *Kriminologija i socijalna integracija*, Zagreb, vol. 3, 1995,

Orlić, S. Pehlić, I., Tufekčić, N. (2019), *Maloljetničko prestupništvo*, Zenica: Islamski pedagoški fakultet,

Perić, O. (2005), *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd: Službeni glasnik,
Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. (2008), *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije,
Pruin, I., Dunkel, F., Grzywa, J., The Implementation of Alternative Sanctions and Measures into Juvenile Justice Systems, *Romanian Journal of Sociology*, 2011,
Radić, I., Hrvatski sustav maloljetničkih sankcija: trenutačno stanje i prijedlozi za promjenu, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb)*, vol. 24, broj 1/2017,
Radulović, Lj. (2010), *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,
Radulović, D., Radulović, D., *Maloljetnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih djela u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Crne Gore*, Zbornik radova *"Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – zakonodavni i institucionalni odgovor",* Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske, Banja Luka, 2024,
Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. (2021), *Maloljetničko krivično pravo*, treće izdanje, Banja Luka: GrafoMark,
Stojanović, Z. (2005), *Krivično pravo - opšti deo*, dvadeset drugo izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,
Singer, M. (1998), *Kaznenopravna odgovornost i zaštita mladeži,* Zagreb: Nakladni zavod Globus i Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske,
Hirjan, F., Singer, M. (2002), *Komentar Zakona o sudovima za mladež i kaznenih djela na štetu djece i mladeži,* Zagreb: Nakladni zavod Globus,
Winterdyk, J. (ed.), *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*, CRC Press Taylor & Francis Group.

WARNING AND GUIDANCE MEASURES IN JUVENILE CRIMINAL LAW AND PRACTICE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Vedad Gurda

full professor at the Faculty of Law, University of Tuzla, vedad.gurda@untz.ba

Summary: *The subject of research in this paper is warning and guidance measures as one of the three types of educational measures that exist in the juvenile criminal legislation of the entity and Brčko District in Bosnia and Herzegovina. The educational measures in question are: a) court reprimand, b) special obligations and c) referral to an educational center. This paper provides a brief historical and comparative legal overview of each of those criminal sanctions that can be imposed on juvenile offenders. Also, the legal nature and scope of their imposition by the competent courts in the Federation of Bosnia and Herzegovina, as well as the institutional framework for the execution of some of the mentioned sanctions were analyzed, and certain proposals de lege ferenda were given.*

Keywords: *juvenile offenders, warning and guidance measures, court reprimand, special obligations, referral to an educational center*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625137S UDK. 343.53/54-053.6:343.62(497.6PC)

DJECA KAO ŽRTVE I IZVRŠIOCI KRIVIČNIH DJELA NASILJA U PORODICI

Prof. dr Mile Šikman

Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, mile.sikman@pf.unibl.org

Apstrakt: *Nasilje u porodici je globalna pojava koja se u različitim formama i oblicima ispoljava širom svijeta. Ova negativna društvena pojava i inkriminisano ponašanje pristutno je i kod nas. Kao što sama sintaksa ''nasilje u porodici'' znači, ovo je nasilje koje se događa unutar porodice, čiji su akteri njeni članovi. U tom smislu djeca se pojavljuju kao žrtve ili pak izvršioci ovih krivičnih djela. Shodno tome definisan je predmet ovog rada, kako je naslovljeno, uzimajući u obzir da pod djetetom smatramo lice mlađe od 18 godina. Cilj je da kroz statističku analizu dostupnih podataka utvrdimo obim djece koja su evidentirana kao žrtve nasilja, kao i djece koja su evidentirani kao izvršioci nasilja u Republici Srpskoj za petogodišnji period (2020. do 2024. godine). Takođe, dat je osvrt na uzroke i posledice nasilja u porodici, sa posebnim akcentom na međugeneracijski prenos nasilja (tzv. krgu nasilja) kao prediktor nasilja u porodici posmatrano u širem kontekstu.*

Ključne riječi: *nasilje u porodici, krivično djelo, djeca, žrtve, izvršioci.*

1. UVOD

Nasilje u porodici je fenomen koji privlači pažnju naučne i stručne, ali i opšte javnosti poslednjih dvadesetak godina. Ipak, ovo nisu noviji oblici nasilničkog kriminaliteta, već su u posljednjih nekoliko decenija postali predmet proučavanja, a kasnije i inkriminacije u krivičnom zakonodavstvu. Naime, sve do kraja šezdesetih godina XX vijeka, nasilje u porodici je smatrano za privatnu stvar članova porodice, što je onemogućavalo reakciju države[1]. To dakle ne znači da ovi oblici nasilja nisu postojali, nego se nisu evidentirali kao takvi. Zapravo, korijeni nasilja u porodici dostižu mnogo dalje u istoriji ljudske civilizacije, pa čak se pojedini oblici nasilja u porodici mogu pronaći u mitologiji, odnosno antičkoj istoriji. Tako se kao neki od najpoznatijih primjera ubistva oca (patricid), odnosno majke (matricid) navodi u grčkoj mitologiji. U pitanju je legenda o trovanju boga Krona od strane njegovog sina Zevsa ili proganjanje Oresta zbog ubistva njegove majke Klitemnestre[2]. Isto tako, kada se govori o ubistvu majke kao primjer se koristi događaj iz 59. godine kada je

[1] Dimovski, D. (2024). *Kriminalna fenomenologija*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, str. 39.

[2] O tome svejdoče priče iz grčke mitologije o pravednim Ernijama koje su slavu stekle po proganjanju Oresta zbog ubistva njegove majke Klitemnestre. One proganjaju ubicu na neobičan način. Strašnim pjevanjem koje izaziva jezivu grižu savjest i kajanje da ubica najprije bjesni, a onda poludi i ne napuštaju grešnika ni kada siđe u podzemni svijet.

rimski car Neron naredio ubistvo majke Agripine. Nadalje, čedomorstvo je sve do polovine XVIII vijeka bilo tretirano kao kvalifikovano ubistvo jer se zbog njegove uske povezanosti s bludom i preljubom smatralo da čedomorka zapravo čini „dvostruki grijeh“[3]. Ubistvo praćeno samoubistvom u porodičnoj zajednici iako predstavljaju kontadiktornu pojavu kada se dešavaju u istom aktu (istovremeno), posebno je povezan sa faktorom kao što je strah od razdvajanja ili partnerska preljuba. Navedeno su samo dio pojava koji karakteriše nasilje u porodici, kojima se očigledno destruiše porodica, kao nukleus jednog društva. Ovo je pojava koja se javlja u svakom društvu, unutar porodice ili partnerskih odnosa, bez obzira na dob, pol, rasu, obrazovanje, vjersku pripadnost ili političko opredjeljenje.

Ipak, nasilje u porodici je opterećeno brojnim predrasudama, što bitno utiče na percipiranje samog fenomena. Najbolji primjer jeste kada su muškarci, kao članovi porodice žrtve nasilja. Šta nam govore takvi slučajevi. Prvo, da iako nasilje u porodici pogađa žene neravnomjerno, žrtve mogu biti i muškarci. Na primjer muškarci su evidentirani kao žrtve u odmjeru oko 30%, pa čak do 41,6% (udio muškaraca u strukturi žrtava evidentiran u Republici Srpskoj 2017. godine[4]). Drugo, da žene kada vrše nasilje u porodici, najčešće vrše najteže oblike kao što je ubistvo, koriste hladno oružje kao sredstvo izvršenja, a krivična djela vrše u mjestu stanovanja. Treće, da ovi delikti nisu prepoznati kao delikti nasilja u porodici, niti se o njima u javnosti govorilo kao takvima, već se žene uglavnom optužuju za krivično djelo ubistvo ili teško ubistvo u zavisnosti od okolnosti događaja. Prisutni su i sledeći mitovi kao što su da takva djela ne ostavljaju posledice na djecu, izuzev ako i sama nisu žrtve, zatim da žrtve zaslužuju da se sa njima tako postupa, da učinilac ova krivična djela vrši u stanju ‘’sužene’’ svijesti i nije za njega odgovoran, da ovakva ponašanja predstavljaju izolovane incidente, itd[5].

Djeca, kao članovi porodice su nerijetko žrtve ili čak izvršioci krivičnih djela nasilja u porodici. U ovom smislu potrebno je naglasiti da pod djetetom smatramo lice mlađe od 18 godina starosti, a ne u smislu potomstva kada su djeca i punoljetna lica. Mnoga istraživanja potvrđuju takve podatke. Tako, prema podacima UNICEFA (2017) blizu 300 miliona djece širom svijeta (3 od 4) starosti od 2 do 4 godine doživljavaju nasilje od strane roditelja ili staratelja tokom vaspitavanja, od čega je oko 250 miliona kažnjeno primjenom fizičke sile. Nadalje širom svijeta, jedno od četvoro djece (oko 176 miliona) mlađih od 5 godina žive u porodici gdje je majka žrtva nasilja. Isto tako, oko 1,1 milijarda djece širom svijeta živi u domaćinstuvu u kojem roditelji ili staratelji smatraju da je fizička kazna neophdna za pravilno

[3] Pastović, D. (2016). „Dvostruki grijeh”: kažnjavanje čedomorstva na hrvatskom području do kodifi kacije kaznenog materijalnog prava 1852 godine. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu,* (23)1, 121-152, str. 122.

[4] Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske. (2017, 2018). Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2017, Podaci subjekata zaštite januar–jun 2017. Dostupno putem interneta: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/oPorodica/Pages/Splash.aspx#collapsible0, pristupljeno 12. 9. 2024

[5] Ignjatović, Đ. (2011a). *Kriminologija*. Beograd: Dosije, str. 108

vaspitavanje djece[6]. Podaci pokazuju da je u Jugoistočnoj Evropi više od polovine dječaka i djevojčica u dobi od dvije do 14 godina (u nekim zemljama, više od 70%) najmanje jednom bilo izloženo nekom od težih oblika fizičkog ili psihičkog kažnjavanja od strane članova porodice[7]. U Republici Srpskoj je udio djece žrtava krivičnog djela nasilja u porodili niži, sa tendencijom opadanja. Ipak, navedeno su podaci dobijeni iz statističkih evidencija, koje bi svakako bilo korisno upotpuniti podacima iz drugih istraživnja (npr. studija o žrtvama).

Predmet ovog rada jesu dva oblika nasilja u porodici i to[8]:

- nasilje prema maloljetnoj djeci (roditelja prema djeci, prema djeci vanbračnih partnera, lica koja vezuje odnos starateljstva, lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu);
- nasilje maloljetne djece prema roditeljima, braći i sestrama, bakama i dedama (maloljetničko porodično nasilje).

Cilj je da, na osnovu dostupnih podataka, utvrdimo obim djece kao žrtava nasilja, ali i obim djece kao izvršilaca nasilja u ukupnoj stukturi žrtava i prijavljnih izvrđilaca za krivična djela nasilja u porodici.

2. NASILJE U PORODICI KAO KRIVIČNO DJELO

Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici je krivično djelo koje se odnosi na svaki čin fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja, koji se desi u porodici ili porodičnoj zajednici, ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira da li počinilac dijeli ili je dijelio isto prebivalište kao i žrtva.[9] Iako je sistematizovano u grupi krivičnih djela protiv braka i porodice, nasilje u porodici predstavlja svojevrsni hibrid „koji se u dijelu u kojem se odnosi na zaštitu života i tjelesnog integriteta, može svrstati u krivična djela protiv života i tijela, dok

---

6 United Nations Children's Fund [UNICEF]. (2017). *A Familiar Face: Violence in the lives of children and adolescents*, New York: UNICEF, p. 3.

7 UNICEF. (n.d.). *Zaustavljanje nasilja nad djecom*. Dostupno putem intenreta: https://www.unicef.org/bih/zaustavljanje-nasilja-nad-djecom, pristupljeno 10.02.2025.

8 Pored ova dva oblika u literaturi se navode i drugi oblici nasilja u porodici: nasilje u braku i drugim partnerskim odnosima (supružnici ili bivši supružnici, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvijek u emotivnoj ili intimnoj vezi, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom); nasilje prema starima (roditelji sadašnjih i bivših bračnih i vanbračnih partnera); nasilje između drugih članova porodice, ili lica koja žive u istom domaćinstvu (srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, kao i srodnici iz nepotpunog usvojenja, srodnici po tazbini zaključno do drugog stepena bez obzira na činjenicu da je bračna zajednica prestala, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo). Vidi: Nikolić Ristanović, V., Konstantinović Vilić, S. (2018). *Kriminologija*. Beograd: Prometej, str. 123.

9 Prema Istanubskoj konvenciji (čl. 3 tačka b). Vidi opširnije: Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No. 210, Istanbul, 11.5.2011.

bi se u dijelu u kojem se odnosi na zaštitu duševnog života, kroz ugrožavanje spokojstva ili duševnog stanja, moglo svrstati u grupu krivičnih djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina, ako bi te radnje bile shvaćene kao posebna vrsta mučenja i zlostavljanja"[10]. Ovo krivično djelo egzistira u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske od 1998. godine kada je uvedena nova inkriminacija „Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici" (čl. 198) u okviru grupe krivičnih djela protiv braka i porodice[11]. Pored toga u periodu 2005. do 2020. godina Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici[12] radnje nasilja u porodici bile su propisne i kao prekšaji za čije izvršnje su bile propisane prekšrajne sankcije.

Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici propisano je u čl. 190 Krivičnog zakonika Republike Srpske[13], koje čini onaj ko primjenom nasilja, prijetnjom da će napasti na život ili tijelo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice (st. 1). Osnovni oblik se sastoji u primjeni nasilja, prijetnjom da će se napasti na život ili tijelo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem kojima se ugrožava spokojstvo, tjelesni integritet ili duševno zdravlje člana svoje porodice ili porodične zajednice. Ovaj oblik obuhvata ona ponašanja kojima jedan član porodice ugrožava tjelesni integritet, mentalno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Teži oblik će postojati ako je prilikom izvršenja krivičnog djela korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo pogodno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje naruši (st. 2), dok će još teži oblik postojati ukoliko je nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su djela učinjena prema djetetu ili u prisustvu djeteta (st. 3). Dakle, prvi teži oblik podrazumijeva postojanje kvalifikatornih okolnosti koje se odnose na sredstvo izvršenja, a drugi teži oblik podrazumijeva postojanje okolnosti kvalifikovanih težom poslijedicom, kao i okolnosti koje se odnose na posebno svojstvo pasivnog subjekta. Najteži oblik će postojati ukoliko je nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice (4). Uveden je i poseban oblik krivičnog djela koji se sastoji u kršenju zaštitne mjere ili hitne mjere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona (st. 5).

Za osnovni oblik krivičnog djela propisana je kazna zatvora do tri godine, za prvi teži oblik kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, za drugi teži oblik kazna zatvora od dvije do deset godina, za najteži oblik kazna zatvora od tri do petnaest godina i za poseban oblik kazna zatvora do tri godine.

---

[10] Škulić, M. (2009). Osnovni elementi normativne konstrukcije krivičnog dela nasilja u porodici – neka sporna pitanja i dileme. U: Milan Škulić (urednik). *Nasilje u porodici*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, str. 10.

[11] Marković, I. (2013). Obeležja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, *NBP*, 18(2), 71–80, str. 71.

[12] Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 102/2012,108/2013, 82/2015 i 84/2019

[13] Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, Sl. glasnik BiH, br. 9/2024 - odluka US BiH i Sl. glasnik RS 105/2024 - odluka US.

U dispoziciji bića krivičnog djela, definisano je da se članom porodice ili porodične zajednice, u smislu ovog krivičnog djela, smatraju supružnici ili bivši supružnici i njihova djeca i djeca svakog od njih, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, njihova djeca ili djeca svakog od njih, srodnici po tazbini zaključno do drugog stepena bez obzira na činjenicu da je bračna zajednica prestala, roditelji sadašnjih i bivših bračnih i vanbračnih partnera, srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj zaključno sa četvrtim stepenom, kao i srodnici iz nepotpunog usvojenja, lica koja vezuje odnos starateljstva, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo, lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu (st. 6).

Uzimajući u obzir navedeno, jasno je da djeca kao članovi porodice ili pordične zajednice, mogu biti kako izvršioci, tako i žrtve ovih krivičnih djela. U pitanju su ne samo zajednička djeca sadašnjih ili bivših supružnika, već i djeca svakog od njih, zatim djeca vanbračnih parntera uključujući njihovu djecu i djecu svakog od njih. Navedenim odredbama je pojačana zaštita djece, s obzirom da nasilje usmjerno prema djeci ili izvršeno u njihovom prisustvu se smatra kvalifikovanim oblikom krivičnog djela, za koje je propisana minimalna kazna zatvora od dvije godine. Dakle, djeca su žrtve i ukoliko su bila prisutna prilikom vršenja nasilja prema drugom članu porodice, iako radnje nasilja nisu preduzete prema njima. Djeca mogu biti žrtve svih oblika nasilja u porodici, uključujući fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko nasilje.

3. STATISTIČKA ANALIZA DJECE KAO IZVRŠILACA I ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA NASILJA U PORODICI

U radu je prikazana statistička analiza djece kao izvršilaca i žrtava krivičnog djela nasilja u porodici za petogodišnji period (2020. do 2024. godina)[14]. U navedenoj statističkoj analizi korišćeni su podaci Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike Srpske, sadržani u polugodišnjim izvještajima „Podaci po subjektima zaštite prema Pravilniku o sadržaju evidencija i izvještaja o nasilju u porodici" za period 2020–2024. godine[15]. Pored toga korišćeni su poda i iz statističkog biltena „Žene i muškarci u Republici Srpskoj". Ovi podaci koje publikuje Republički zavod za statistiku Republike Srpske, prikazani su za vremenski period

[14] Uporedi: Šikman, M. (2025). *Nasilje nad ženama – kriminološki i krivičnopravni aspekti i mjere zaštite*. Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 68-100.

[15] Vidi opširnije: Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2024, Podaci subjekata zaštite januar–jun 2024; Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2023; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2023; Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2022; Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2021; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2021; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2022; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2020. Dostupno putem interneta: https://vladars.rs/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/oPorodica/Pages/Splash.aspx#collapsible0, pristupljeno 12. 9. 2024.

od 2007. do 2022. godine, analizirano po brojevima i godinama izdanja, kako slijedi: br. 4. 2007, br. 5. 2009, br. 6. 2012, br. 7. 2013, br. 8. 2015, br. 9. 2017, br. 10. 2019, br. 11. 2021. i br. 12. 2023[16].

Tabela 1: Broj, pol i starosna dob djece učinilaca nasilja u porodici

Starosna grupa 14-18	**M**	**Ž**	**Ukupan broj prijavljenih lica**	**Od toga, povratnici učinioci**		
				M	**Ž**	**Ukupno:**
2024.	4	0	1.053	1	0	1
2023.	12	0	1.251	0	0	0
2022.	3	5	1.069	0	0	0
2021.	6	0	987	0	0	0
2020[17].	9	2	568	0	0	0
Ukupno:	34	7	4.928	0	0	0

Izvor: Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, tabelu prilagodio autor.

Prema podacima o polu i starosnoj dobi djece učinilaca krivičnog djela nasilja u porodici uočavamo nizak nivo njihovo učešća. U obzir je uzeta starosna grupa od 14 do 18 godina, u kojoj su i evidentirani izvršioci krivičnog djela nasilja u porodici. Tako, najveći broj je prijavljen 2020. godine, kada je evidentirano 11 djece učinilaca ovih krivičnih djela, a najmanje je prijavljeno 2024. ukupno četiri izvršioca. Posmatrano po polu izvršioca, možemo uočiti da je veći broj prijavljene djece muškog pola, izuzev 2022. godine, kada su od osam prijavljenih izvršilaca, pet bila ženskog pola. Poređenja radi, najveći udio punoljetnih prijavljenih lica jeste u starosnoj dobi od 30 do 50 godina života u kojoj dominiraju izvršioci muškog pola. Pored toga, evidentira se porast i udjela žena u strukturi izvršilaca, ali i dalje je najveći broj, preko 90% izvšilaca krivičnih djela nasilja u porodici muškog pola.

[16] Vidi: Republički zavod za statistiku Republike Srpske. (n. d.). *Bilten žene i muškarci u Republici Srpskoj*, stranica od 1 do 4: br. 1. 2003, br. 2. 2005, br. 3. 2006, br. 4. 2007, br. 5. 2009, br. 6. 2012, br. 7. 2013, br. 8. 2015, br. 9. 2017, br. 10. 2019, br. 11. 2021. i br. 12. 2023. Dostupno putem internet: https://www.rzs.rs.ba/front/category/326/, pristupljeno 20. 8. 2024.

[17] Podaci su prikzani za period januar – jun 2020. godina.

Tabela 2: Odnos učinioca nasilja u porodici sa žrtvom (u kome je prvonavedeni učinilac, a drugonavedeni žrtva)[18]

Odnos učinilac - žrtva	Sin<18 - otac	Kći<18 - otac	Sin<18 - majka	Kći<18 - majka
2024.	1	0	0	0
2023.	2	2	0	2
2022.	2	1	1	4
2021.	1	0	1	0
2020[19].	2	0	4	2
Ukupno:	8	3	6	8

Izvor: Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, tabelu prilagodio autor.

Kada je riječ o odnosu maloljetnog učinioca nasilja u porodici sa žrtvom najčešća je realacija sin – otac, odnosno kći – majka. Ipak udio ovih relacionih odnosa je nizak, što je i očekivana disribucija i u velikom obimu se podudara sa ukupnim brojem prijavljenih maloljetnih učinilaca ovih krivičnih djela. Ukoliko posmatramo odnos punoljetni učinilac – žrtva nasilja onda je poslije relacije suprug – supruga, najčešća relacija porodičnog nasilja između oca i sina. U pribilžno istom procentu sinovi su nasilni prema očevima, odnosno očevi prema sinovima. Tako su primjera radi 2023. godine 511 žena bile žrtve nasilja u porodici od strane supruga, a iste godine 133 sina su evidentirani kao žrtve nasilja od strane očeva, a prema 115 očeva nasilje su počinili sinovi. Nadalje, značajan je udio majki koje su žrtve nasilja počinjene od strane sinova i kćerki kada su očevi prijavljeni za nasilje. Ovakva distribucija pokazuje da u strukturi žrtava iako dominiraju žene i muškarci su evidentirani kao žrtve kako smo to već naveli.

Tabela 3: Starosna i polna struktura djece žrtava nasilja u porodici

Starosna grupa	0-4		4-7		7-10		10-14		14-18		Ukupan broj djece žrtava		Ukupan broj žrtava	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
2024.	22	20	13	21	21	29	32	29	17	38	105	137	373	1.005
2023.	25	21	14	11	15	16	32	22	32	50	118	120	422	1.097
2022.	11	11	5	9	9	9	27	28	22	40	74	97	304	952
2021.	3	8	5	3	13	18	13	15	13	16	47	60	282	864
2020.[20]											35	29	180	472
Ukupno:														

Izvor: Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, tabelu prilagodio autor.

[18] U tabeli je dat prikaz četiri relaciona odnosa kada su djeca (sin ili kćerka) izvršioci nasilja nad roditeljima (otac ili majka), dok podaci za ostale relacione odnose (brat – brat, brat – sestra, sestra – brat, sestra – sestra) nisu dostupni u odnosu na stratosnu dob izvršioca.

[19] Podaci su prikzani za period januar – jun 2020. godina

[20] Podaci su prikzani za period januar – jun 2020. godina.

U posmatranom periodu uočava se trend povećanja udjela djece u strukturi žrtva krivičnog djela nasilja u porodici. Tako je najveći broj djece žrtava nasilja u prodici evidentaran 2024. godine i to ukupno 242 djece, a najmanji broj evidentiran je 2021. godine, ukupno 107 djece, izuzimajući 2020. godinu, s obzirom da nisu prikazani kompletni podaci. Dakle, možemo uočiti povećanje broja djece žrtava nasilja u porodici za skoro duplo. Ovakvu distribuciju prati i distribucija prikazana u relativnim brojevima, s obzirom da je 2021. godine udio djece u ukupnoj struktri žrtava krivičnih djela bio 9.33%, a 2024. godine udio djece u struktri žrtava je iznosio 17,56%. Dakle, svaka peta žrtva nasilja u porodili je bilo dijete. Kada je riječ o polnoj strukturi djece žrtva nasilja u porodici nema značajnih razlika, osim u straosnoj dobi 14 do 18 godina unutar koje se evidentira veći broj djece ženskog pola koja su žrtve nasilja u porodici. Ukoliko uporedimo sa punoljetnim žrtvama nasilja u porodici distribucija po starosnoj strukturi ukazuje da je najveći broj žrtava u dobi od 30 do 50 godina života, što se podudara sa starosnom strukturom prijavljenih izvršilaca ovih krivičnih djela. Nadalje, u ukupnoj strukturi žrtava dominiraju žene (preko 60%), s tim da su muškarci evidentirani kao žrtve u odmjeru oko 30%.

Tabela 4: Stope prevalencije nasilja nad ženama, 2012. i 2018. godine

	2012.[21] Stope		**2018.[22] Stope**	
	Od 15. godine života	**U posljednjih 12 mjeseci**	**Od 15. godine života**	**U posljednjih 12 mjeseci**
Nasilje od strane sadašnjeg ili bivšeg intimnog partnera				
Fizičko nasilje	26.5	1,9	11	3
Seksualno nasilje	6,4	0,9	3	0
Psihičko nasilje	39,1	8,9	36	9
Ekonomsko nasilje	6,6	2,1		
Nasilje od strane nepartnera				
Fizičko nasilje	9,1		7	2
Seksualno nasilje			2	0,2
Seksualno uznemiravanje i proganjanje				
Seksualno uznemiravanje	-	-	31	14
Proganjanje	-	-	5	1

Izvor: Republički zavod za statistiku, tabelu prilagodio autor.

[21] Navedeno prema podacima iz Studije o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u BiH. Vidi opširnije: Agencija za ravnopravnost polova BiH. (2013). *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini.* Dostupno putem interneta: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_ prevalenca.pdf, pristupljeno 12. 9. 2024.

[22] Navedeno prema podaci iz OSCE kvalitativne i kvantitativne studije sprovedene u BiH o nasilju nad ženama. Vidi opširnije: OSCE. (2019). *Dobrobit i bezbjednost žena*. Dostupno putem interneta: https://www.osce.org/files/f/documents/a/0/439718_0.pdf, pristupljeno 16. 2. 2024.

Stopa rasprostanjenosti nasilja nad djecom prikazana je kroz stopu raspostranjenosti nasilja nad ženama, uključujući fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko nasilje učinjeno od strane sadašnjeg ili bivšeg partnera, nasilje od strane nepartnera i seksualno uznemiravanje i progranjanje. Ova stopa prikazana je za 2012. i 2018. godinu, za dva perioda i to: životni period od 15. godine i za period u poslednjih 12 mjeseci. Tako je od strane partnera ili bivšeg partnera najučestalije psihičko nasilje sa udjelom od 39,1% (2012. godine) i 36% (2018. godine), a zatim fizičko nasilje, koje pokazuje znatno opadanje 2018. godine (11%) u odnosu na 2012. godinu (26.5%). Ovo nasilje je evidentirano za žrtve od 15. godine života, Isto tako, učestalost seksualnog nasilja ovog oblika nasilja je prisutno u udjelu od 6,4%, što predstavlja realniju sliku ovog oblika ispoljavanja nasilja nad ženama.

Tabela 5: Lica smještena u sigurnu kuću[23]

Godina	Ukupno smješteno	Pol žrtava		Djeca	
		Muškarci	Žene	Dječaci	Djevojčice
2007.	286	0	131	155	
2008.	332	0	149	183	
2009.	269	0	110	159	
2010.	328	0	135	193	
2011.	210	0	103	107	
2012.	215	0	96	119	
2013.	94	0	42	18	34
2014.	78	0	34	17	27
2015.	76	0	31	19	26
2016.	108	0	40	25	43
2017.	117	0	39	40	38
2018.	82	0	22	36	24
2019.	75	0	31	16	28
2020.	86	-	35	23	28
2021.	84	-	34	18	32
2022.	83	-	25	21	37

Izvor: Republički zavod za statistiku, obrada autora

Podaci o licima smještenim u sigurnu kuću pokazuju da je najveći broj njih bio smješten 2008. godine, kada je ukupno smješteno 332 lica, a najmanji 2019. godine, kada je smješteno 75 lica. U ukupnoj strukturi lica smještenih u sigurnu kuću više od polovine su djeca. Sagledajući polnu strukturu smještenih lica, sva odrasla lica su bila ženskog pola, dok, kada je riječ o djeci, evidentirani su i dječaci, kao i djevojčice u različitom omjeru. Sagledajući tendenciju kretanja, uočavamo opadanje ukupnog broja lica smještenog u sigurnu kuću i to u značajnom obimu za više od četiri puta. Navedeni trendovi mogu da budu rezultat većeg obima primjene hitnih mjera i zaštitnih mjera, što svakako predstavlja ohrabrujuće rezultate.

[23] U tabeli su dati podaci objedinjeni za tri sigurne kuće na području Republike Srpske i to u Banjoj Luci, Modriči i Bijeljini, kao i Prijedor (u periodu kada je ova kuća bila otvorena).

4. FAKTORI NASILJA U PORODICI SA OSVRTOM NA MEĐUGENERACIJSKI PRENOS NASILJA

Porodica kao jedna od primarnih društvenih grupa u kojoj se odvija proces vaspitanja i socijalizacije, predstavlja psihosocijalni milje u kojem se reflektuju društvene vrijednosti, ali i stvaraju sopstveni vrijednosne sisteme. Kao i druge društvene grupe i porodicu karakterišu određena struktura i organizacija, a njeno funkcionisanje se odvija u skladu sa određenim pravilima. Porodice se razlikuju po tome što se u nekim porodicama aktivnosti njenih članova regulišu, uspostavlja se određena kontrola u okviru porodice i planiraju se mnogi aspekti porodičnog života i izvršavanja porodičnih obaveza, dok se u drugim porodicama to ne čini. Članovi porodice imaju određene porodične uloge, uspostavljaju međusobne odnose i pravila ponašanja[24]. Porodica kao temeljni faktor razvoja zdrave, zrele i otporne ličnosti, a koju modeluju stalni i raznovrsni sociopsihološki mehanizmi može biti funkcionalna i disfunkcionalna[25]. U savremenom društvu ima sve više porodica koje su degradirane i deficijentne i u kojima se porodični odnosi ne odvijaju usklađeno i harmonično. Ključni porodični faktori koji doprinose povećanom riziku od nasilja su pojedini oblici socijalne patologije, kao što su alkoholizam, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, kockanje, porodični problemi i problemi u adolescenciji. Porodica sa lošim porodičnim odnosima (degradirana, razorena porodica) u kriminološkoj literaturi se ističe kao značajniji faktor kriminaliteta. „Loša porodična atmosfera manifestuje se najčešće primjenom nasilja u porodici. Svađe i tuče među roditeljima ne samo da razbijaju harmoniju porodičnog života već degradiraju njihov autoritet prema djeci. Slično je i sa međusobnom netrpeljivošću, nepoštovanjem i sličnim pojavama"[26].

Djeca su kao što možemo vidjeti u manjem obimu izvršioci, a u većem žrtve krivičnih djela nasilja u porodici. Pored toga što su djeca primarno i sekundarno viktimizovana kao žrtve nasilja u porodici, navedena činjenica je značajan i iz još jednog razloga, a to je međugeneracijski prenos nasilja (tzv. krug nasilja). Naime, poznato je da djeca uče procesom modeliranja i samim tim mogu da prihvataju i normalizuju nasilje.[27] U tom smislu teoretičari socijalnog učenja sugerišu da se nasilni načini rješavanja porodičnih sukoba često uče kroz posmatranje odnosa roditelja i vršnjaka tokom djetinjstva[28]. Još je Saderlend (Edwin Hardin Sutherland)

---

[24] Nikolić Ristanović, V., Konstantinović Vilić, S. (2018). *op. cit*, str. 350

[25] Disfunkcionalnu porodicu determinišu nedostatak ljubavi, nesigurnost, odbačenost, presija, agresivnost, pritisak, napetost, neprijatnost, bezvoljnost, apatija, negativizam, agresije, bježanje, ulazak u delinkventne grupe. Determinante disfunkcionalne porodice imaju negativne refleksije na odrastanje i razvoj ličnosti djeteta. Navedeno prema: Milić, A. (2011). Etiologija i prevencija nasilja. U: *Nasilnički kriminalitet. Etiologija, prevencija i suzbijanje.* (65–74). Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron, str. 67.

[26] Nikolić Ristanović, V., Konstantinović Vilić, S. (2018). *op. cit*, str. 355.

[27] Mohr, W. K., Noone Lutz, M. J., Fantuzzo, J. W., Perty, M. A. (2000). Children Exposed to Family Violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 1(3), 264–283.

[28] Mihalic, S. W., Elliott, D. (2005). A Social Learning Theory Model of Marital Violence.

polazio od toga da se kriminalno ponašanje uči kroz interakciju sa drugim licima u bliskim grupama ako u njima preovlađuju prestupnički modeli ponašanja. Ronald Ejkers (Ronald Akers) pokušao je proširiti ovo učenje u kojem tvrdi da grupe i pojedinci koji djeluju na glavne izvore individualnog pojačavanja imaju najveći uticaj na to kako ćemo se ponašati[29]. Neke od referentnih grupa su i porodice. Ove grupe mogu, pored direktnog pojačavanja ponašanja, pružiti i modele za podražavanje, odnosno, modelovanje ponašanja drugih. Radi se o složenom procesu u kome od mnoštva činilaca zavisi da li će model ponašanja biti prihvaćen. Navedeno je u korelaciji sa teorijom imitacije, kojom se smatra da se sklonost ka agresiji stiče posredno, oponašanjem ili imitiranjem, odnosno, neposredno kada se određeno agresivno ponašanje nagrađuje. Gabrijel Tard (Gabriel Tarde) je teoriju kriminaliteta pozicionirao u jedan širi koncept prema kome društveni odnosi nisu ništa drugo do odnosi među pojedincima u čijoj osnovi leži podražavanje, odnosno *imitacija*: „Svako se ponaša u skladu sa običajima koje usvaja sredina u kojoj živi"[30]. On se fokusirao na dinamičke i hibridne procese individualne imitacije i interakcije, pri čemu je njegov osnovni stav da pojedinac usvaja određene ideje dolazeći u dodir sa njima, da bi im, kada ih prihvati, prilagodio svoje ponašanje[31]. Albert Bandura (Albert Bandura) nastavlja ovaj koncept polazeći od tvrdnje da pojedinac može usvojiti načine vladanja posmatrajući šta drugi („modeli") rade. To je on nazvao „učenjem posmatranjem" ili „modelovanje". Najuticajnije osobe koje nam služe kao modeli su roditelji, učitelji, osobe prema kojima osjećamo naklonost, prijatelji, vršnjaci, ali i „simbolični modeli kakve nalazimo u filmovima, literaturi ili medijima"[32]. Primijenjeno na nasilje u porodici, kada neko vrši ove delikte, on zapravo imitira druge koji to isto čine[33]. Navedeni pojednostavljen stav nikako ne bi

In T. Chibucos, R. Leite (Eds), *Readings in Family Theory*. (95–137). Sage. Inc.

29 Navedeno prema: Ignjatović, Đ. (2009). *Teorije u kriminologiji*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 80–81.

30 Tard tvrdi da su sva društvena ponašanja, koji se ističu u društvenom svijetu, direktni ili indirektni plodovi imitacija u svim njenim oblicima: imitacija-običaj ili imitacija-moda, imitacija-simpatija ili imitacija-poslušnost, imitacija-poučavanje ili imitacija-obrazovanje, naivno-imitiranje ili refleksivno-imitiranje itd. U svojim shvatanjima ide toliko daleko da kaže da su društveni primjeri viralni kroz bilo koje sredstvo komunikacije, odnosno ''svaki medij može da nosi virus jer postoje interesi koji su zarazni''. Vidi opširnije: Blanco, A. (2011). *Las imitaciones de Gabriel Tarde. IX Jornadas de Sociología*. Buenos Aires: Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires; Posada, J. (2018). Las teorías de Gabriel Tarde: Una perspectiva analítica del neoliberalismo. *Revista Filosofía UIS*, 17(1), 145–166, doi: http://dx.doi.org/10.18273/revfil.v17n1-2018007.

31 King, A. (2016). Gabriel Tarde and Contemporary Social Theory. *Sociological Theory*, 34(1), 45–61. https://doi.org/10.1177/0735275116632558.

32 Bandura, A. (1973). Social learning theory of aggression. In Knutson J, (Ed.) *The Control of Agression*, Chicago. Citirano u: Ignjatović, Đ. (2011b). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *Crimen*, 2(2), 169–282, str. str. 202.

33 Kao najdrastičniji primjer uticaja medija na vršenje zločina, Tard navodi izvještavanje štampe o „podvizima Džeka Trbosjeka" koje je dovelo do podražavanja - imitiranja

trebalo zanemariti, a posebno u kontekstu sve veće aktuelizacije Tardovih stavova, koji dobijaju značaj, naročito u kontekstu toga da se difuzija odnosi na širenje društvenih ili kulturnih dobara iz jednog društva ili sredine u drugo[34], što je u vremenu globalizacije i digitalnih tehnologija posebno izraženo[35].

Pored toga tu je teorija o međugeneracijskoj transmisiji koja govori o prenosu nasilja u porodici kroz generacije. Dječaci koji su odrasli u porodicama sa nasiljem i sami su kasnije vršili nasilje u porodici, dok su djevojčice bile sklonije da trpe takvo ponašanje. Dakle, žrtve i počinioci su bili svjedoci ili su iskusili fizičko nasilje tokom djetinjstva, što je rezultiralo njihovim prihvatanjem ili tolerancijom nasilja u porodici[36]. U vezi sa ovim jeste i teorija porodičnih sistema u okviru koje se predlaže da dinamika višestrukih odnosa unutar porodice kao što su roditelj–dijete, supružnici i braća i sestre – utiče na razvoj ličnosti. Što se tiče zlostavljanja partnera, dokazi podržavaju ideju da nasilni odnosi roditelj – dijete i svjedočenje međuroditeljskog nasilja, mogu predvidjeti buduće vršenje nasilja nad ženama[37]. Iako ne mora nužno da znači da će djeca iz porodica u kojma se dešava nasilje i sami biti nasilnici ili žrtve nasilja[38], ipak je to značajan prediktor ovih ponašanja. Zagovornici smo realističkog pristupa, kojim ne bi precjenjivali međugeneracijske teze kroz nalaze retrospektivnih istraživanja stope prenosa nasilja, ali ni podcjenjivali njihov značaj[39]. Zbog toga bi

sakaćenja žena koje je Trbosjek započeo u septembru 1888. godine u Londonu, u četvrti Vajtčep. Tard smatra da je kao posljedica izvještavanja štampe o tome, za manje od godinu dana izvršeno osam gotovo identičnih zločina u različitim ulicama Londona u kojima živi siromašno stanovništvo. Međutim, štetan uticaj štampe proširio se i van granica Engleske jer su zabilježeni slučajevi takvog sakaćenja i u inostranstvu. Na osnovu svega toga Tard je zaključio da se epidemije zločina šire telegrafskim putevima. Navedeno prema: Ignjatović Đ. (2009). *op. cit*, str. 231, 232.

34 Kinnunen, J. (1996). Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. *Acta Sociologica*, 39(4), 431-442. https://doi.org/10.1177/000169939603900404.

35 Na primjer, mnogi slučajevi nasilja nad ženama su bili dostupni putem društvenih mreža. Jedan od takvih slučajeva 2023. godine dogodio se i u BiH kada je partnersko nasilje okončano ubistvom, a sve je u direktnom prenosu emitovano putem aplikacije Instagram. Vidi: Blic (10. 6. 2024). Ubistvo žene prenosio uživo na Instagramu, pa bebu ostavio u lokvi krvi. Deset mjeseci od jezivog ubistva u Gradačcu: Porodica razočarana radom institucija. *Blic*. Dostupno putem interenta: https://www.blic.rs/vesti/hronika/deset-meseci-od-jezivog-ubistva-u-gradaccu-ubistvo-zene-prenosio-na-instagramu/s65s65m, pristupljeno 12. 9. 2024. Citirano u: Šikman, M. (2025). *op.cit.*, str. 113.

36 Jin, X., Eagle, M., & Yoshioka, M. (2007). Early exposure to violence in the family of origin and positive attitudes towards marital violence: Chinese immigrant male batterers vs. controls. *Journal of Family Violence*, 22(4), 211– 222. https://doi.org/10.1007/sl0896-007-9073-3.

37 Heyman, R.E., Smith Slep, A.M. (2002), Do Child Abuse and Interparental Violence Lead to Adulthood Family Violence? *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 864-870. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00864.x.

38 Vidi: Ignjatović, Đ. (2011a). *op.cit.*, str. 109.

39 Na primjer nedostatak retrospektivnih istraživanja ogledao bi se u (ne)utvrđivanju obima

ova znanja bi mogla biti višestruko korisna za prognostiku ponašanja bilo da se radi o eventualnim izvršiocima krivičnih djela nasilja nad ženama ili žrtvama, koje bi prihvatile takvo nasilje kao očekivan model ponašanja. Identifikacija faktora rizika je od ključne važnosti za prevenciju nasilja u porodici, uključujući i ove najteže oblike. Obrasci ponašanja nasilnika su donekle predvidivi i uz adekvatnu procjenu rizika može se uticati na smanjenje porodičnog nasilja. Neki od faktora su endogene prirode i obično su povezani sa pojedinim osobinama ličnosti (impulsivnost, agresivnost, i dr.) kao i konzumiranjem alkohola i zloupotrebe opojnih droga. Drugi faktori povezani su sa uticajem sredine, kao na primjer izloženost nasilju u ranijem periodu, stavovi koji podržavaju nasilje nad ženama, nezaposlenost, neriješeni porodični odnosi (razvodi, napuštanje partnera), itd. Ipak za razumijevanje i prevenciju nasilja nepohodno je sistematski prikupljati i analizirati podatke.

5. ZAKLJUČAK

Djeca, kao članovi porodice pojavljuju se kao izvršioci i žrtve krivičnog djela nasilje u porodici. Prema dostupnim podacima djeca do 18 godina života participiraju u niskom udjelu u ukupnom broju prijavljenih lica za ovo krivično djelo. Njihov broj se povećava u punoljetnom dobu i najčešći je na relaciji sin kao izvršilac krivičnog djela i otac kao žrtva. Kada je riječ o djeci kao žrtvama krivičnih djela nasilja u porodici njihov udio je znatno veći, sa tendencijom daljeg povećanja. Tako na primjer prije pet godina (2020) svaka deseta žrtva nasilja u porodici bilo je dijete, dok je 2024. godine skoro svaka peta žrtva bilo dijete, odnosno skor 20% žrtava nasilja u porodici su bila djeca. U vezi sa tim jeste i broj djece smještenih u sigurnu kuću, pri čemu se evidentira opadanje ukupnog broja korisnika sigurne kuće, što je prije svega rezultat primjene hitnih i zaštitnih mjera.

Jasno je da je riječ o širem društvenom, a ne ličnom problemu, koji zahtijeva, prije svega, pravovremen odgovor državnih organa (subjekta zaštite, itd.) kojim se pruža adekvatna zaštita žrtvi nasilja s jedne strane, i utvrđuje krivica učinioca, s druge strane. Posebnu pomoć i zaštitu uživaju djeca kao žrtve nasilja u porodici, čime se podiže stepen zaštite ovih članova porodice. Pravnim propisma je detaljno određena nadležnost pojedinih subjekta, ali ostaje potreba doslednog postupanja u slučajevima nasilja u porodici. Pored navedenog, potrebno je utvrditi uzroke nasilja u porodici, jer samo djelovanjem na njih može u odlučujućoj mjeri dovesti do smanjenja nasilja. Kako smo već istakli da su neki porodični faktori koji doprinose povećanom riziku od nasilja pojedini oblici socijalne patologije, kao što su alkoholizam, zloupotreba psihoaktivnih supstanci i kockanje onda je potrebno pažnju usmjeriti na ove faktore. U radu smo ukazali i na jedan predikor nasilja, posmatran kroz tzv. međugeneracijski

odraslih osoba koje su u djetinjstvu bile zlostavljane, a koji svoj djeci pružaju odgovarajuću njegu i vaspitanje. S druge strane podcjenjivački pristup ogledao bi se u izgrađenom stavu roditelja koji su u djetinjstvu bili zlostavljani da je fizičko kažnjavanje ili zanemarivanje normalna pojava ili barem prihvatljivo, odnosno u idealizovanju vlasitih roditelja i doživljaja iz djetinjstva. Vidi opširnije: Pećnik, N. (1998). Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada,* 5(1), 7-25, str. 10.

prenos nasilja. Ovaj faktor potrebno je uzeti u razmatranje prilikom izrade strategije prevencije nasilja u porodici. Cilj kome treba težiti jeste osnaživanje djece koja su bila žrtve nasilja u porodici da prekinu ‘’krug nasilja’’ i na taj način odstupe od naučenog modela u djetinjstvu.

U svakom slučaju nasilje u porodici je složen društveni problem, koji zahtijeva isto tako složen odgovor, rekao bih cijelog društva. Porodica je osnovna ćelija društva, pa učinimo onda sve da tako i ostane.

Literatura

Agencija za ravnopravnost polova BiH. (2013). *Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini.* Dostupno putem interneta: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_ prevalenca.pdf, pristupljeno 12. 9. 2024.

Bandura, A. (1973). Social learning theory of aggression. In Knutson J, (Ed.) *The Control of Agression*, Chicago.

Blanco, A. (2011). *Las imitaciones de Gabriel Tarde*. *IX Jornadas de Sociología*. Buenos Aires: Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires.

Blic (10. 6. 2024). Ubistvo žene prenosio uživo na Instagramu, pa bebu ostavio u lokvi krvi. Deset mjeseci od jezivog ubistva u Gradačcu: Porodica razočarana radom institucija. *Blic*. Dostupno putem interenta: https://www.blic.rs/vesti/hronika/deset-meseci-od-jezivog-ubistva-u-gradaccu-ubistvo-zene-prenosio-na-instagramu/s65s65m, pristupljeno 12. 9. 2024.

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No. 210, Istanbul, 11.5.2011.

Dimovski, D. (2024). *Kriminalna fenomenologija.* Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.

Ignjatović, Đ. (2011a). *Kriminologija*. Beograd: Dosije.

Ignjatović, Đ. (2011b). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *Crimen*, 2(2), 169–282.

Ignjatović, Đ. (2009). *Teorije u kriminologiji*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Jin, X., Eagle, M., & Yoshioka, M. (2007). Early exposure to violence in the family of origin and positive attitudes towards marital violence: Chinese immigrant male batterers vs. controls. *Journal of Family Violence*, 22(4), 211– 222. https://doi.org/10.1007/sl0896-007-9073-3.

King, A. (2016). Gabriel Tarde and Contemporary Social Theory. *Sociological Theory*, 34(1), 45–61. https://doi.org/10.1177/0735275116632558.

Kinnunen, J. (1996). Gabriel Tarde as a Founding Father of Innovation Diffusion Research. *Acta Sociologica*, 39(4), 431-442.

Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, Sl. glasnik BiH, br. 9/2024 - odluka US BiH i Sl. glasnik RS 105/2024 - odluka US.

Heyman, R.E., Smith Slep, A.M. (2002), Do Child Abuse and Interparental Violence Lead to Adulthood Family Violence? *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 864-870. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00864.x.

Marković, I. (2013). Obeležja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, *NBP*, 18(2), 71–80.

Milić, A. (2011). Etiologija i prevencija nasilja. U: *Nasilnički kriminalitet. Etiologija, prevencija i suzbijanje.* (65–74). Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron.

Mihalic, S. W., Elliott, D. (2005). A Social Learning Theory Model of Marital Violence. In T. Chibucos, R. Leite (Eds.), *Readings in Family Theory*. (95–137). Sage. Inc.

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske, Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2024, Podaci subjekata zaštite januar–jun 2024; Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2023; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2023; Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2022; Podaci subjekata zaštite jul–decembar 2021; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2021; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2022; Podaci subjekata zaštite januar–jun 2020. Dostupno putem interneta: https://vladars.rs/sr-SP-

Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpos/oPorodica/Pages/Splash.aspx#collapsible0, pristupljeno 12. 9. 2024.
Mohr, W. K., Noone Lutz, M. J., Fantuzzo, J. W., Perty, M. A. (2000). Children Exposed to Family Violence. *Trauma, Violence & Abuse*, 1(3), 264–283.
Nikolić Ristanović, V., Konstantinović Vilić, S. (2018). *Kriminologija*. Beograd: Prometej.
OSCE. (2019). *Dobrobit i bezbjednost žena*. Dostupno putem interneta: https://www.osce.org/files/f/documents/a/0/439718_0.pdf, pristupljeno 16. 2. 2024.
Pastović, D. (2016). „Dvostruki grijeh": kažnjavanje čedomorstva na hrvatskom području do kodifi kacije kaznenog materijalnog prava 1852 godine. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, (23)1, 121-152.
Pećnik, N. (1998). Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 5(1), 7-25.
Posada, J. (2018). Las teorías de Gabriel Tarde: Una perspectiva analítica del neoliberalismo. *Revista Filosofía UIS*, 17(1), 145–166, doi: http://dx.doi.org/10.18273/revfil.v17n1-2018007.
Republički zavod za statistiku Republike Srpske. (n. d.). *Bilten žene i muškarci u Republici Srpskoj*, stranica od 1 do 4: br. 1. 2003, br. 2. 2005, br. 3. 2006, br. 4. 2007, br. 5. 2009, br. 6. 2012, br. 7. 2013, br. 8. 2015, br. 9. 2017, br. 10. 2019, br. 11. 2021. i br. 12. 2023. Dostupno putem internet: https://www.rzs.rs.ba/front/category/326/, pristupljeno 20. 8. 2024.
Šikman, M. (2025). *Nasilje nad ženama – kriminološki i krivičnopravni aspekti i mjere zaštite*. Banja Luka: Centar modernih znanja.
Škulić, M. (2009). Osnovni elementi normativne konstrukcije krivičnog dela nasilja u porodici – neka sporna pitanja i dileme. U: Milan Škulić (urednik). *Nasilje u porodici*. Beograd: Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
United Nations Children's Fund [UNICEF]. (2017). *A Familiar Face: Violence in the lives of children and adolescents*, New York: UNICEF.
UNICEF. (n.d.). *Zaustavljanje nasilja nad djecom*. Dostupno putem intenreta: https://www.unicef.org/bih/zaustavljanje-nasilja-nad-djecom, pristupljeno 10.02.2025.
Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 102/2012,108/2013, 82/2015 i 84/2019

CHILDREN AS VICTIMS AND PERPETRATORS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE

Mile Sikman PhD

Associate Professor, Faculty of Law, University of Banja Luka, mile.sikman@pf.unibl.org

Abstract: *Domestic violence as a negative social phenomenon and incriminated behavior is present in our country. This is also a global phenomenon that manifests itself in different forms and shapes all over the world. As the very syntax ''violence in the family'' means, this is violence that occurs within the family, whose actors are its members. In this sense, children appear as victims or perpetrators of these crimes. Accordingly, the subject of this work is defined, as it is titled. The goal is to determine, through statistical analysis of available data, the extent of children who have been recorded as victims of violence, as well as children who have been recorded as perpetrators of violence in the Republic of Srpska for the period from 2019 to 2023. Also, the causes and consequences of domestic violence are reviewed, with a special emphasis on the so-called transgenerational transmission of violence as a consequence of domestic violence seen in a wider context.*

Keywords: *domestic violence, criminal offense, children, victims, perpetrators.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625152J UDK. 343.85(4-672ЕУ):[343.533:004.738.5

CYBER KRIMINAL I PRAVA DJECE U DIGITALNOM OKRUŽENJU: ANALIZA PRAVNOG OKVIRA EVROPSKE UNIJE

Prof. dr Ajna Jodanović

Vanredni profesor, Pravni fakultet, Univerzitet u Bihaću i Fakultet za Međunarodne odnose i diplomatiju, Sarajevska škola za nauku i tehnologiju (Sarajevo School of Science and Technology - SSST), ajna_x@hotmail.com

Prof. dr Marina M. Simović

Redovni profesor na Fakultetu pravnih nauka, Panevropski univerzitet Aperion i sekretar u Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, marina.simovic@gmail.com

Apstrakt: *Razvoj digitalnih tehnologija donio je brojne prednosti, ali je istovremeno omogućio nove oblike kriminala u kojima učestvuju i maloljetnici, bilo kao počinioci ili kao žrtve. Cyber kriminal predstavlja jedan od najvećih izazova savremenog društva, a djeca su među najranjivijim kategorijama korisnika digitalnih tehnologija. Obzirom na brz razvoj interneta i povećanu digitalizaciju, maloljetnici su sve ććešće izloženi raznim vrstama online prijetnji, uključujući zlostavljanje, seksualnu eksploataciju, trgovinu ljudima i zloupotrebu ličnih podataka. Temeljni cilj istraživanja jeste analiza fenomena digitalnog kriminala među maloljetnicima u Evropskoj uniji (EU), s posebnim fokusom na pravne aspekte, prevenciju i odgovornost. Metodologija se oslanja na pravnu analizu direktiva i regulativa EU koje uređuju digitalni kriminal i prava maloljetnika, obzirom da Unija kroz svoje zakonodavne mehanizme nastoji osigurati sveobuhvatnu pravnu zaštitu djece u digitalnom okruženju. Međutim, i pored postojanja pravnih instrumenata poput Direktive 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog iskorištavanja djece, GDPR regulative i Akta o digitalnim uslugama (DSA), izazovi u implementaciji i međunarodnoj saradnji i dalje predstavljaju prepreku za efikasno suzbijanje ovih krivičnih djela. Ovaj rad analizira pravni okvir EU u oblasti cyber kriminala i prava djece, razmatra postojeće mehanizme zaštite i ukazuje na mogućnosti za poboljšanje zakonskih rješenja s ciljem kreiranja sigurnijeg digitalnog prostora za maloljetnike. Očekivani rezultati istraživanja ukazuju na potrebu za daljom harmonizacijom zakonodavstva u EU kada je riječ o digitalnom kriminalu među maloljetnicima, te jačanjem preventivnih strategija u školama i porodici.*

Ključne riječi: *cyber kriminal, prava djece, digitalna sigurnost, EU, pravni okvir.*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Razvoj savremenih digitalnih tehnologija donio je niz prednosti, ali istovremeno je otvorio vrata novim oblicima kriminala koji ugrožavaju sigurnost djece u digitalnom prostoru. Djeca su na internetu izložena raznim prijetnjama, uključujući neprikladan sadržaj, seksualno zlostavljanje, cyber-nasilje i

manipulaciju. Navedene pojave ne poznaju nacionalne granice, što dodatno otežava njihovo suzbijanje u okviru pojedinačnih pravnih sistema.

Djeca se na internetu često susreću sa štetnim i nezakonitim sadržajem, ponašanjem, kontaktima, te rizicima za potrošače. Digitalne usluge, od društvenih medija do interaktivnih igara, mogu djecu izložiti rizicima kao što su neprimjeren sadržaj, zlostavljanje, mamljenje, seksualno zlostavljanje ili radikalizacija.[1] Za veliku većinu nas, sama pomisao na povredu, zlostavljanje i iskorištavanje djece je u potpunosti neprihvatljiva. Ipak, ovi zločini nisu tako rijetki kako bismo željeli vjerovati. Svakog dana, veliki broj maloljetnika širom svijeta biva učesnicima cyber kriminala u kojem učestvuju bilo kao počinioci ili kao žrtve. Radi se fenomenu s kojim se nijedna država ne može samostalno suočiti. Savremene tehnologije omogućavaju počiniocima da brzo premještaju slike, videozapise i kontakte između različitih jurisdikcija, koristeći pravne praznine i anonimnost koju internet omogućava. Ovo istraživanje će pokazati da je uz primjenu pravnih mehanizama, od posebnog značaja međunarodna saradnja, ukoliko želimo imati šansu da spasimo žrtve, prekinemo kontinuirano viktimiziranje, te pronađemo i procesuiramo počinioce.[2]

Poštovanje ljudskih prava, uključujući prava djeteta, integralni je element vrijednosti na kojima se temelji Evropska unija (dalje: EU). Ta se prava moraju jednako poštovati na internetu i izvan njega. U digitalnom desetljeću svako dijete u Evropi zaslužuje napredovati u sigurnom digitalnom okruženju koje jača njegov položaj i biti dio globalne digitalne tranzicije.[3] Povelja o osnovnim pravima Evropske unije ugrađuje u primarno pravo Unije širok spektar temeljnih prava koja uživaju građani i stanovnici EU. Ona je postala pravno obavezujuća stupanjem na snagu Ugovora iz Lisabona 1. decembra 2009. godine. Od potpisivanja Lisabonskog ugovora 2007. godine, zaštita ličnih podataka postala je temeljno pravo prema pravu EU. To znači da EU ima specifičnu pravnu osnovu za donošenje zakonodavstva koje osigurava zaštitu ovog temeljnog prava.

Tako je u članu 8. Povelje o osnovnim pravima EU propisano da svako u EU ima pravo na zaštitu ličnih podataka.[4]

---

1 Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions a Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+), COM/2022/212 final, str. 6.

2 European Commission. We Protect Global Alliance to end child sexual exploitation online. Vidjeti: *https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/protecting-children-sexual-abuse/cooperation-against-child-sexual-abuse/we-protect-global-alliance-end-child-sexual-exploitation-online_en* (14.02.2025.)

3 Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions a Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+), COM/2022/212 final, str. 2.

4 Član 8. Povelje o osnovnim pravima Evropske unije se odnosi na zaštitu ličnih prava i u istom je propisano: "1. Svaka osoba ima pravo na zaštitu ličnih podataka koji se na nju odnose.; 2. Lični podaci moraju se obrađivati pošteno i koristiti u za to utvrđene svrhe i na

Evropska komisija je u okviru svoje vizije digitalne transformacije Evrope do 2030. predložila Evropsku deklaraciju o digitalnim pravima i načelima za digitalno desetljeće[5], koja odražava vrijednosti EU, kao što su zaštita i jačanje položaja djece.[6]

U martu 2021. godine, Evropska komisija predstavila je viziju i pravce digitalne transformacije Evrope do 2030. godine. Ova vizija Digitalne decenije EU zasniva se na četiri ključna stuba: digitalnim vještinama, sigurnoj i održivoj digitalnoj infrastrukturi, digitalnoj transformaciji preduzeća i digitalizaciji javnih usluga. U središtu ovog procesa nalazi se želja da se osigura da digitalni svijet bude spreman za budućnost i da svima omogući pristup svim pogodnostima koje nudi. Kao dio širih konsultacija, u proces su uključena djeca, mladi, roditelji i staratelji, nastavnici i edukatori, kao i drugi relevantni akteri iz cijele EU, kako bi izrazili svoje prioritete u promociji, zaštiti, poštovanju i ostvarivanju prava djece i mladih u digitalnom okruženju.[7]

Evropska unija prepoznala je značaj pravne regulacije cyber kriminala, naročito u kontekstu zaštite maloljetnika. U tom smislu, EU je usvojila niz zakonodavnih instrumenata, kao što su Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog iskorištavanja djece, Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) i Akt o digitalnim uslugama (DSA). Ove regulative nastoje obezbijediti mehanizme zaštite prava djece u digitalnom okruženju, omogućavajući efikasniju prevenciju i sankcionisanje zločina u digitalnom prostoru. Međutim, uprkos postojanju pravnih

osnovu pristanka osobe koje se tiču ili na nekoj drugoj zakonitoj osnovi. Svako ima pravo na pristup prikupljenim podacima o njemu i pravo na njihovo ispravljanje.; 3. Nadzor nad poštovanjem ovih pravila vrši nezavisni organ." Vidjeti: Charter of Fundamental Rights of the European Union. OJ C 326, 26.10.2012, p. 4.

5 European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade, OJ C 23, 23.1.2023.

6 U Komunikaciji Komisije „Digitalni kompas 2030.: evropski pristup za digitalno desetljeće" od 9. marta 2021. predstavljena je vizija digitalno transformirane Europe do 2030. u skladu s evropskim vrijednostima. EU želi postati digitalno suverena u otvorenom i međupovezanom svijetu koji obuhvata osnažene građane i inovativna preduzeća u uključivom, prosperitetnom i održivom digitalnom društvu u kojem je čovjek na prvom mjestu. U zaključcima od 25. marta 2021. Evropsko vijeće naglasilo je važnost digitalne transformacije za rast, blagostanje, sigurnost i konkurentnost Unije, te za dobrobit naših društava. Evropsko vijeće prepoznalo je komunikaciju o Digitalnom kompasu kao važan korak prema mapiranju digitalnog razvoja Evrope za sljedeće desetljeće. Komisiju je pozvalo da iskoristi sve dostupne instrumente u području industrijske i trgovinske politike, te politike tržišnog natjecanja. Obzirom na te ciljeve i izazove Komisija je 26. januara 2022., kao nastavak na komunikaciju od 9. marta 2021., predložila Evropsku deklaraciju o digitalnim pravima i načelima za digitalno desetljeće. Vidjeti: Council of the EU. *Declaration on digital rights and principles: EU values and citizens at the centre of digital transformation*. Press release, 15 December 2022. Dostupno na: *https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/declaration-on-digital-rights-and-principles-eu-values-and-citizens-at-the-centre-of-digital-transformation/* (14.02.2025.)

7 European Union. How to make Europe's Digital Decade fit for children and young people. Vidjeti: *https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/bik/digital-decade* (14.02.2025.)

mehanizama, izazovi u njihovoj implementaciji i međunarodnoj koordinaciji i dalje predstavljaju značajan problem na praktičnom nivou. U radu će biti analizirani ključni pravni dokumenti koji regulišu oblast cyber kriminala u EU, te će se razmotriti načini unaprjeđenja postojećih mehanizama s ciljem kreiranja sigurnijeg digitalnog prostora za djecu i maloljetnike.

2. PRAVNI OKVIR EVROPSKE UNIJE O CYBER KRIMINALU I MALOLJETNICIMA

Cyber kriminal predstavlja značajan izazov za evropske krivičnopravne sisteme.[8] Digitalizacija društva dovela je do porasta cyber kriminala, uključujući slučajeve u kojima su maloljetnici i počinioci i žrtve. EU nastoji da kroz zakonodavne mjere osigura odgovarajući pravni okvir za zaštitu maloljetnika u digitalnom okruženju. Ovaj rad analizira direktive i regulative EU koje regulišu cyber kriminal i zaštitu djece.

Evropska unija je uspostavila niz pravnih instrumenata s ciljem suprotstavljanja cyber kriminalu i osiguravanja zaštite djece u digitalnom okruženju. U nastavku rada ćemo analizirati glavne instrumente s ciljem jasnijeg pregleda postojećeg pravnog okvira na nivou Unije koji reguliše ovu oblast.

2.1. Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog iskorištavanja djece i dečije pornografije

Direktiva 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog iskorištavanja djece i dečije pornografije definiše minimalne standarde za kriminalizaciju različitih oblika seksualnog iskorištavanja djece na internetu.[9]

U posljednjih nekoliko godina, digitalni kriminal je eksponencijalno porastao širom svijeta, uključujući Evropu. Djeca su zbog toga izložena ozbiljnim rizicima. Na zakonodavnom nivou, Evropska unija je usvojila Direktivu 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije djece, te dječije pornografije. Ova direktiva ima dvostruku ulogu: a) jačanje i harmonizaciju krivičnopravnih normi među 27 država članica EU, kako bi se unaprijedila borba protiv dječije pornografije; i b) povećanje pravne odgovornosti država u pogledu prevencije, sankcionisanja i zaštite djece od seksualne eksploatacije na internetu. Međutim, iako je Direktiva važan pravni instrument, mnoge države članice nisu

[8] Calderoni, Francesco. (2010, December 1). The European legal framework on cybercrime: Striving for an effective implementation. *Crime Law and Social Change 54 (5).* str. 339-357. Doi: *10.1007/s10611-010-9261-6*

[9] Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA, OJ L 335, 17.12.2011, pp. 1–14.

uspjele da je implementiraju u predviđenom roku, čime je njena efikasnost u praksi značajno umanjena.[10]

Borba protiv seksualnog zlostavljanja djece, kako offline tako i online, jedno je od glavnih prioriteta na agendi Evropske unije i ključni cilj strategije EU sigurnosne unije za period 2020-2025. Evropska sigurnosna unija ima za cilj: a) osigurati da politika sigurnosti EU odražava promjenjiv pejzaž prijetnji; b) izgraditi dugoročnu i održivu otpornost; c) angažirati institucije i agencije EU, vlade, privatni sektor i pojedince u cjelokupnom društvenom pristupu; d) objediniti različite politike koje imaju direktan utjecaj na sigurnost.[11]

Evropska komisija usvojila je strategiju EU za sigurnosnu uniju s ciljem zaštite svih građana EU i očuvanja evropskog načina života. Strategija obuhvata period od 2020. do 2025. godine i fokusira se na prioritetna područja u kojima EU može pomoći državama članicama u jačanju sigurnosti svih koji žive u Evropi, pri tome poštujući evropske vrijednosti i principe. Strategija definiše alate i mjere koje će se razvijati tokom pet godina kako bi se osigurala sigurnost u fizičkom i digitalnom okruženju. Sastoji se od četiri strateška prioriteta djelovanja na nivou EU i u velikoj mjeri se oslanja na rad agencija EU. Jedno od ključnih područja djelovanja u okviru strategije je upravo cyber sigurnost.[12]

Strategija predviđa osam konkretnih inicijativa i usmjerena je na tri ključna aspekta: efikasniji odgovor organa za provođenje zakona, bolju podrška žrtvama i unaprjeđenje preventivnih mjera. Ciljevi strategije uključuju: a) potpunu primjenu postojećih pravila (posebno Direktive 2011/93/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece); b) osiguranje da zakoni EU omogućavaju efikasan odgovor; c) identifikaciju zakonodavnih praznina, najboljih praksi i prioritetnih mjera; d) jačanje napora u provođenju zakona na nacionalnom i EU nivou; e) omogućavanje državama EU da bolje zaštite djecu putem preventivnih mjera; f) uspostavljanje Evropskog centra za prevenciju i suzbijanje seksualnog zlostavljanja djece; g) mobilizaciju industrije kako bi se osigurala zaštita djece u njihovim proizvodima; h) poboljšanje globalne zaštite djece kroz saradnju više aktera.[13] Ove inicijative uključuju identifikaciju preostalih praznina, jačanje odgovora pravosudnih organa, poboljšanje napora u prevenciji, uključivanje industrije i podršku međunarodnoj višeslojnoj saradnji.

---

[10] Lirëza, L. & Koci, G. (2023). Child Cyberpornography in EU Countries: The Ways of Protecting Children's Integrity. *Perspectives of Law and Public Administration 12 (2)*, pp. 235-236.

[11] European Commission. *European Security Union.* Vidjeti: *https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/ priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-security-union_en* (18.02.2025.)

[12] *Ibidem.*

[13] European Commission. What is the EU doing to protect children from sexual abuse?. Vidjeti: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/protecting-children-sexual-abuse/what-eu-doing-protect-children-sexual-abuse_en#what-can-you-do-to-join-the-fight-against-child-sexual-abuse (20.02.2025.)

U septembru 2021. godine, Komisija je pokrenula inicijativu REFIT za procjenu implementacije Direktive 2011/93/EU, identifikaciju zakonodavnih praznina, najboljih praksi i prioritetnih akcija na nivou EU, s ciljem pripreme prijedloga za reviziju direktive. Zajednički zakonodavni prioriteti za 2023-2024[14], dogovoreni od strane Parlamenta, Vijeća i Komisije, uključivali su reviziju direktive i podnošenje prijedloga za regulativu koja bi postavila pravila za prevenciju i borbu protiv online seksualnog zlostavljanja djece. U tom kontekstu, Komisija je iznijela prvi prijedlog za privremenu regulativu koja bi postavila privremena pravila za tehnološke kompanije da dobrovoljno otkrivaju, prijavljuju i uklanjaju online materijale vezane za seksualno zlostavljanje djece, što je usvojeno od strane zakonodavaca. Naknadno, Komisija je podnijela drugi prijedlog, ovaj put za trajna pravila, koja bi zamijenila privremena. Ovaj prijedlog, ponovo u obliku regulative, obavezuje pružatelje usluga da otkrivaju materijale vezane za seksualno zlostavljanje djece na svojim uslugama, a zatim da ih uklone i prijave. Pružatelji usluga moraju procijeniti i ublažiti rizik od zloupotrebe svojih usluga, a poduzete mjere moraju biti proporcionalne tom riziku i podložne snažnim uvjetima i zaštitama. Predložena regulativa također predviđa osnivanje novog nezavisnog EU Centra za seksualno zlostavljanje djece (EUCSA) kako bi olakšala napore pružatelja usluga djelujući kao centar za stručnost. Međuinstitucionalni pregovori o drugom prijedlogu tek trebaju početi. Očekujući usvajanje trajnih pravila, privremena su produžena do 3. aprila 2026. godine. U istom kontekstu, zakonodavci su usvojili prijedlog regulative za jačanje mandata Europola[15], s ciljem omogućavanja podrške u kriminalnim istragama. Dana 6. februara 2024. godine, Komisija je predstavila prijedlog[16] za reviziju Direktive 2011/93/EU o borbi protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece.

Dodatno, 23. aprila 2024. godine, Komisija je izdala Preporuku o integriranim sistemima zaštite djece kao dio strategije EU za prava djeteta iz 2021. godine[17].

---

[14] Joint Declaration on EU Legislative Priorities for 2023 and 2024 – Working document. Vidjeti: *https: //www.consilium.europa.eu/media/60857/joint-declaration-2023-2024-working-document.pdf* (20.02.2025.)

[15] Regulation (EU) 2022/991 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2022 amending Regulation (EU) 2016/794, as regards Europol's cooperation with private parties, the processing of personal data by Europol in support of criminal investigations, and Europol's role in research and innovation PE/8/2022/REV/1, OJ L 169, 27.6.2022.

[16] Proposal for a Directive of the European parliament and of the council on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child sexual abuse material and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA (recast), COM/2024/60 final, Strasbourg, 6.2.2024.

[17] Ovaj sveobuhvatni okvir politike EU usvojen je 2021. godine, s ciljem zaštite prava sve djece i osiguranja pristupa osnovnim uslugama za djecu u ranjivim situacijama. Evropska komisija je predložila niz mjera za: bolju zaštitu djece, osiguranje njihovih prava i stavljanje djece u središte politika EU. Mnoge od ovih mjera već su provedene. Strategija EU za prava djeteta i Evropska garancija za djecu razvijene su kroz opsežne konsultacije sa građanima, relevantnim dionicima i, što je najvažnije, sa više od 10.000 djece. Vidjeti: *https://commission. europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-*

Preporuka naglašava potrebu za integrisanim (koordiniranim i multidisciplinarnim) pristupom zaštiti djece, što su podržali i Evropski parlament i Vijeće, posebno u Rezoluciji Parlamenta iz 2021. godine o pravima djece i Zaključcima Vijeća iz juna 2022. godine o istoj temi. U skladu s ključnim obavezama preuzetim u Strategiji EU o pravima djeteta 2020–2024, Preporuka zagovara: a) davanje prioriteta djeci u procesima donošenja odluka; b) podršku državama članicama u prilagođavanju sistema zaštite djece; c) uspostavu općeg okvira integrisanih sistema zaštite djece kroz sveobuhvatne nacionalne planove za suzbijanje nasilja nad djecom; d) unapređenje koordinacije i saradnje između različitih sektora i nadležnih organa; d) rješavanje sigurnosnih pitanja kako u online, tako i u offline okruženju; e) promociju mentalnog zdravlja djece, prevenciju vršnjačkog nasilja i bolju upotrebu postojećih alata i resursa EU za jačanje sistema zaštite djece.[18] Preporuka je praćena komunikacijom i aneksom, koji sadrže pregled ključnog *acquisa* EU, politika i izvora finansiranja vezanih za zaštitu djece. Pored toga, objavljen je poziv za dostavu prijedloga, s posebnim fokusom na aktivnosti usmjerene ka operacionalizaciji integrisanih sistema zaštite djece. Prije donošenja Preporuke, Evropska komisija je provela javne konsultacije od 14. jula do 20. oktobra 2023. godine. Također, Preporuka se oslanja na input više od 1.000 djece kroz Platformu EU za učešće djece, kao i na mapiranje postojećih sistema zaštite djece u državama članicama koje je izradila Agencija za temeljna prava EU (FRA). U okviru Evropske komisije za period 2024–2029, zaštita prava djece ostaje ključan prioritet u nekoliko portfelja evropskih komesara, kao što je bio slučaj i u prethodnom mandatu. Komesar za međugeneracijsku pravednost, mlade, kulturu i sport, Glenn Micallef, bit će glavni komesar odgovoran za provođenje Strategije EU o pravima djeteta.[19]

2.2. Opšta uredba o zaštiti podataka (GDPR)

Opšta uredba o zaštiti podataka (General Data Protection Regulation - GDPR) iz 2018. godine, propisuje posebne mjere za zaštitu ličnih podataka maloljetnika i njihovu privatnost u digitalnom okruženju.[20]

Pravo na privatnost je dio Evropske konvencije o ljudskim pravima iz 1950. godine, koja propisuje: *„Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog*

rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en (22.02.2025.)

18 Commission Recommendation on integrated child protection systems In "Supporting people, strengthening our societies and our social model".Vidjeti: *https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-integrated-child-protection-systems* (22.02.2025.)

19 *Ibidem.*

20 Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance), OJ L 119, 4.5.2016, pp. 1–88.

života, svog doma i svoje prepiske." Na osnovu ovog načela, EU je kroz zakonodavstvo nastojala osigurati zaštitu ovog prava.[21]

Razvojem tehnologije i pojavom interneta, EU je prepoznala potrebu za savremenim mehanizmima zaštite. Stoga je 1995. godine donijeta Evropska direktiva o zaštiti podataka[22], koja je postavila minimalne standarde zaštite privatnosti i sigurnosti podataka, na osnovu kojih su države članice usvojile vlastite zakone za implementaciju. Međutim, internet je ubrzano evoluirao u ono što danas predstavlja ogromnu platformu za prikupljanje podataka. Godine 1994. pojavila se prva internetska oglasna traka, 2000. godine većina finansijskih institucija nudila je usluge internetskog bankarstva, 2006. godine Facebook je postao dostupan javnosti, a 2011. godine korisnik Googlea tužio je kompaniju zbog skeniranja njegovih e-mailova. Samo dva mjeseca kasnije, Evropski nadzornik za zaštitu podataka istakao je potrebu za „sveobuhvatnim pristupom zaštiti ličnih podataka", što je označilo početak rada na ažuriranju Direktive iz 1995. godine.

Nakon usvajanja u Evropskom parlamentu**,** Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) stupila je na snagu 2016. godine, a od 25. maja 2018. godine, sve organizacije bile su obavezne da usklade svoje poslovanje s novim pravilima. GDPR predstavlja najsveobuhvatniji zakon o privatnosti i sigurnosti podataka na svijetu. Iako ga je donijela EU njegova primjena nije ograničena samo na EU – odnosi se na sve organizacije, bez obzira na njihovu lokaciju, koje prikupljaju ili obrađuju podatke osoba koje se nalaze u EU. Uredba, koja je stupila na snagu 25. maja 2018. godine, predviđa stroge sankcije za one koji prekrše njene odredbe o privatnosti i sigurnosti, s kaznama koje mogu dostići desetine miliona eura. Kroz GDPR, Evropa jasno izražava svoj čvrst stav o zaštiti privatnosti i sigurnosti podataka, naročito u vremenu kada sve više ljudi svoje lične podatke povjerava cloud servisima, dok su hakerski napadi i zloupotrebe podataka postali svakodnevna pojava. Međutim, GDPR je obiman i složen propis, sa širokim dosegom, ali relativno malo specifičnih smjernica, što pridržavanje ove uredbe čini izazovnim, posebno za mala i srednja preduzeća – MSP (medium-sized enterprises - SMEs).[23]

GDPR jasno definiše prava ispitanika, odnosno prava pojedinaca čiji se lični podaci obrađuju. Ova proširena prava omogućavaju pojedincima veću kontrolu nad njihovim podacima, uključujući: a) pravo na transparentne informacije o obradi podataka; b) pravo na pristup vlastitim podacima; c) pravo na ispravku netačnih podataka; d) pravo na brisanje podataka („pravo na zaborav"); e) pravo na prenosivost podataka; f) pravo na prigovor na obradu, uključujući profilisanje. Pored toga, GDPR propisuje obaveze za kontrolore podataka (subjekte koji su odgovorni

[21] Vidjeti član 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Dostupno na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (26.02.2025.)

[22] Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, OJ L 281, 23.11.1995, pp. 31–50.

[23] What is GDPR, the EU's new data protection law? Vidjeti: *https://gdpr.eu/what-is-gdpr/* (26.02.2025.)

za obradu podataka), među kojima je ključna obaveza osiguranja jasnih i lako dostupnih informacija o obradi podataka.[24]

GDPR je ključni propis EU o zaštiti podataka, koji usklađuje prava na zaštitu podataka širom Evrope. Primjenjuje se na sve organizacije koje obrađuju lične podatke građana i stanovnika EU, bez obzira na njihovu geografsku lokaciju. Uredba je uspostavila mehanizam saradnje između nacionalnih tijela za zaštitu podataka, čime se osigurava dosljedna primjena GDPR-a u cijeloj EU. Istovremeno, omogućeno je da podnosilac žalbe može ostvariti svoja prava pred svojim nacionalnim tijelom za zaštitu podataka. U prekograničnim slučajevima, jedna nacionalna institucija preuzima ulogu vodećeg nadzornog tijela u istrazi, ali je obavezna da sarađuje s nadzornim tijelima drugih država članica.[25]

Tako GDPR iz 2018. godine propisuje posebne mjere zaštite ličnih podataka maloljetnika u svome članu 8 naslovljenom: "Uvjeti za pristanak maloljetnika u vezi s ponudom usluga informacijskog društva". Ovaj član uređuje specifične uvjete za obradu ličnih podataka djece, posebno u kontekstu usluga društvenih mreža i drugih online usluga. Konkretno, ovaj član propisuje kada i kako djeca mogu dati validan pristanak za obradu svojih podataka u kontekstu digitalnih usluga, u smislu da maloljetnici koji nisu navršili 16 godina mogu davati pristanak za obradu svojih ličnih podataka samo ako su roditelji ili staratelji dali saglasnost za takvu obradu. Za države članice EU, može biti dopušteno da smanje ovu dobnu granicu na 13 godina, ali u svakom slučaju pristanak maloljetnika mora biti validan samo uz prethodnu saglasnost roditelja ili staratelja.[26]

2.3. Strategija EU za bolji internet za djecu (BIK+)

Strategija EU za bolji internet za djecu (European strategy for a better internet for kids - BIK+) iz 2022. godine naglašava važnost zaštite djece od digitalnih prijetnji kroz pravne, obrazovne i tehničke mjere.[27]

Digitalna agenda za Evropu ima za cilj digitalnu inkluziju svih građana Evrope. Djeca, međutim, imaju posebne potrebe i ranjivosti u digitalnom prostoru. Ipak, internet pruža i brojne prilike za djecu, uključujući pristup znanju,

[24] The general data protection regulation. Vidjeti: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/data-protection-regulation/ (02.03.2025.)

[25] Council of the EU. Data protection: Council agrees position on GDPR enforcement rules. Press release, 13 June 2024. Vidjeti: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/13/data-protection-council-agrees-position-on-gdpr-enforcement-rules/ (02.03.2025.)

[26] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance), OJ L 119, 4.5.2016, pp. 37-38.

[27] Communication from the commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions a Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+), COM/2022/212 final.

komunikaciju, razvoj vještina, te poboljšanje mogućnosti zapošljavanja i profesionalnog napretka. U skladu s Evropskim digitalnim principima, Evropska komisija je 11. maja 2022. godine usvojila strategiju za bolji internet za djecu (BIK+), čiji je cilj osigurati da su djeca zaštićena, poštovana i osnažena na internetu tokom nove Digitalne decenije. Strategija, zajedno sa verzijom prilagođenom djeci, dostupna je na svim službenim jezicima EU. BIK+ strategija predstavlja digitalnu komponentu sveobuhvatne Strategije EU o pravima djeteta (RoC) iz 2021. godine. Oslanja se na prvu Evropsku strategiju za bolji internet za djecu (BIK), koja je usvojena 2012. godine, te je popraćena zbirkom relevantnih zakonskih propisa.[28]

Tako je 2012. godina označila početak prve Evropske strategije za bolji internet za djecu (BIK). Ažurirana strategija BIK+, predstavljena u ovoj komunikaciji, dodatno će osigurati zaštitu, poštovanje i osnaživanje djece na internetu u okviru Digitalne decenije. Poštovanje ljudskih prava, uključujući prava djeteta, temeljna je vrijednost na kojoj je zasnovana Evropska unija. Ova prava moraju biti jednako zaštićena i poštovana kako u fizičkom, tako i u digitalnom okruženju. U okviru Digitalne decenije, svako dijete u Evropi zaslužuje sigurno i osnažujuće digitalno okruženje, te priliku da aktivno učestvuje u globalnoj digitalnoj tranziciji. Djeca sve mlađe dobi stvaraju sadržaj, igraju se i komuniciraju putem interneta, koristeći digitalne tehnologije za obrazovanje, zabavu, socijalne kontakte i društvenu participaciju. No, pri tome često dolaze u kontakt sa digitalnim sadržajima i uslugama koje nisu osmišljene s djecom na umu. Djeca i mladi ne predstavljaju jednoličnu, homogenu grupu – oni se razlikuju prema uzrastu, spolu, razvijajućim kapacitetima, kao i društvenom i ekonomskom kontekstu. Posebno ranjive kategorije djece, poput: djece s invaliditetom, djece iz manjinskih rasnih ili etničkih grupa, djece izbjeglica, djece smještene u sistemu alternativne brige, djece LGBTQI+ zajednice i djece iz socio-ekonomski nepovoljnog okruženja, mogu se suočiti sa dodatnim izazovima u digitalnom okruženju.[29]

Strategija EU za bolji internet za djecu (BIK+), 2022. (Better Internet for Kids Plus) je ključni dokument koji definira mjere i smjernice za zaštitu djece u digitalnom okruženju. Ova strategija se temelji na kombinaciji pravnih, obrazovnih i tehničkih mjera, s ciljem osiguravanja sigurnog i odgovornog korištenja interneta za djecu i maloljetnike.

U okviru strategije BIK+, vodeće inicijative Europske godine mladih 2022., predlažu se mjere grupisane u tri stuba:

1. sigurna digitalna iskustva, s ciljem da se djecu zaštiti od štetnih i nezakonitih internetskih sadržaja, ponašanja, kontakata i korisničkih rizika,

[28] European Union. Better Internet for Kids. Vidjeti: *https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/bik* (03.03.2025.)

[29] Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions a Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+), COM/2022/212 final. Vidjeti: *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:212:FIN* (03.03.2025.)

te poveća njihova dobrobit na internetu stvaranjem sigurnog i dobno primjerenog digitalnog okruženja prema najboljim interesima djece;
2. digitalno osnaživanje, kako bi djeca stekla vještine i sposobnosti potrebne za donošenje svjesnih odluka, te kako bi se u internetskom okruženju mogla izraziti na siguran i odgovoran način;
3. aktivno sudjelovanje, uvažavanjem djece dajući im mogućnost da utječu na digitalno okruženje te povećanjem broja aktivnosti pod dječjim vodstvom kako bi se potaknula inovativna i kreativna sigurna digitalna iskustva.[30]

Strategija je sadržinski obiman dokument, ali kada govorimo o konkretnoj zaštiti djece od digitalnih prijetnji, ključni dio koji se odnosi na pravne, obrazovne i tehničke mjere je sadržan u različitim dijelovima, a temelji se na jačanju pravnih okvira za zaštitu djece, kao i provođenju pravno-obrazovnih inicijativa i zakonodavnih mjera koje omogućuju snažniju zaštitu djece online, kao i na razvoj sigurnih i pozitivnih online usluga s ciljem stvaranja sigurnih digitalnih prostora za djecu, gdje su implementirani specifični alati za zaštitu dječijih podataka i identiteta online, uz smanjenje rizika od online manipulacija, nasilja i drugih prijetnji.

2.4. Akt o digitalnim uslugama (The Digital Services Act – DSA)

Od 17. februara 2024. godine, pravila Akta o digitalnim uslugama (The Digital Services Act – DSA) primjenjuju se na sve digitalne platforme. Još od kraja augusta 2023. godine, ova pravila su se već odnosila na određene digitalne platforme koje imaju više od 45 miliona korisnika u EU (što čini 10% populacije EU), poznate kao Vrlo velike online platforme (Very large online platforms - VLOPs) i Vrlo veliki online pretraživači (Very large online search engines - VLOSEs). Akt o digitalnim uslugama (dalje: Akt) reguliše posrednike i digitalne platforme kao što su online tržišta, društvene mreže, platforme za dijeljenje sadržaja, trgovine aplikacijama, te platforme za online putovanja i smještaj. Njegov glavni cilj je sprječavanje nezakonitih i štetnih aktivnosti na internetu i suzbijanje dezinformacija. Osigurava sigurnost korisnika, štiti osnovna prava, te stvara pravedno i otvoreno digitalno okruženje.[31]

Akt dopunjuje Direktivu o elektronskoj trgovini od 8. juna 2000. godine (Direktiva 2000/31/EZ)**.** Cilj Akta je modernizacija i usklađivanje nacionalnih

[30] Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the uropean economic and social committee and the committee of the regions a Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+), COM/2022/212 final, p. 9. Vidjeti: *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:212:FIN* (04.03.2025.)

[31] European Commission. The Digital Services Act. Vidjeti: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en (04.03.2025.)

zakonodavstava unutar jedinstvenog digitalnog tržišta, kao odgovor na rizike i izazove digitalne transformacije.[32]

Po prvi put, inovativna pravila regulišu virtuelni svijet. Akt ima za cilj da online platforme i digitalne usluge učini sigurnijim, pravednijim i jednostavnijim za korištenje. Posebno u pogledu mladih korisnika, Akt uspostavlja dodatne zaštitne mehanizme za njihovu sigurnost na društvenim mrežama, platformama za dijeljenje sadržaja i pretraživačima, te predstavlja veliki iskorak u rješavanju online rizika koji imaju stvarne posljedice u fizičkom svijetu. Novi alati omogućavaju korisnicima društvenih mreža bolju zaštitu njihovih prava, dok istovremeno postavljaju strožije nadzorne mehanizme za tehnološke gigante. Ovaj Zakon također uvodi vodeći okvir za upravljanje digitalnim rizicima, čime dodatno štiti i osnažuje djecu i maloljetnike.[33]

Glavni cilj Akta jeste osigurati da digitalne usluge štite prava korisnika. Digitalni servisi moraju obezbijediti sigurno okruženje za sve i spriječiti širenje zabranjenog ili neprimjerenog sadržaja. Ovo se posebno odnosi na vrlo velike online platforme poput Instagrama, Snapchata, TikToka i YouTube-a.[34]

U Aktu mjere zaštite djece i mladih su obuhvaćene u nekoliko ključnih odredbi. Akt se bavi pitanjem sigurnosti korisnika, a zaštita maloljetnika od štetnog sadržaja na internetu jedno je od njegovih glavnih ciljeva. Konkretnije, mjere koje se odnose na zaštitu djece i mladih posebno se odnose na zaštitu maloljetnika od štetnog sadržaja i regulaciju online platformi koje omogućavaju pristup maloljetnicima, kako bi se smanjili rizici od online zlostavljanja, predatora i drugih prijetnji. Mjere zaštite djece i mladih na internetu u Aktu uglavnom se odnose na obavezu platformi da spriječe pristup maloljetnika štetnom sadržaju, implementiraju sigurnosne mjere i age-verification alate, te obezbjede sigurnost podataka i privatnost maloljetnih korisnika.

Relevantni članovi se odnose na član 28. i član 35. Akta. Član 28. je naslovljen "Zaštita maloljetnika na internetu" i propisuje da pružaoci internetskih platformi dostupnih maloljetnicima uspostavljaju odgovarajuće i srazmjerne mjere kako bi osigurali visok nivo privatnosti, sigurnosti i zaštite maloljetnika na svojoj usluzi.[35] U članu 35. koji nosi naziv "Smanjenje rizika", predviđeno je da pružaoci vrlo velikih internetskih platformi i vrlo velikih internetskih tražilica uspostavljaju razumne, razmjerne i efikasne mjere za smanjenje rizika, prilagođene posebnim sistemskim

[32] February 17 implementation of the Digital Services Act: what will change. Vidjeti: *https://entreprendre.service-public.fr/actualites/A16089?lang=en* (05.03.2025.)

[33] Families Europe. OPINION – Digital Services Act: New EU rules to protect and empower minors online. Vidjeti: *https://coface-eu.org/opinion-digital-services-act-new-eu-rules/* (05.03.2025.)

[34] Digital Services ActWhat does the new Digital Services Act bring for children?. Vidjeti: *https://www.klicksafe.eu/en/news/was-bringt-das-neue-digitale-dienste-gesetz-fuer-kinder* (05.03.2025.)

[35] Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance), OJ L 277, 27.10.2022, p. 60.

rizicima s posebnim naglaskom na utjecaju takvih mjera na temeljna prava. Takve mjere mogu uključivati, ako je to primjenjivo: "poduzimanje ciljanih mjera za zaštitu prava djeteta, uključujući alate za provjeru dobi i alate za roditeljsku kontrolu, te alate kojima je cilj pomoći maloljetnicima da, prema potrebi, upozore na zlostavljanje ili da im se pruži podrška".[36]

Zaključno, Akt koji je stupio na snagu 25. augusta 2023. godine, postavlja temelje za zaštitu prava djece u digitalnom okruženju. Uz osnovni princip Akta koji glasi: ono što je nezakonito u stvarnom svijetu mora biti nezakonito i u digitalnom prostoru, ovaj Akt se bavi ključnim aspektima sigurnosti djece na internetu, uključujući:

a. Poštovanje prava djece - DSA se direktno poziva na Konvenciju o pravima djeteta i Opšti komentar br. 25, priznajući prava djece u digitalnom okruženju. Konvencija definiše dijete kao osobu mlađu od 18 godina, što znači da zakon obuhvata sve grupe djece.
b. Hitno uklanjanje štetnog sadržaja - DSA nalaže brzo uklanjanje nezakonitog sadržaja koji ugrožava djecu, uključujući materijal koji prikazuje seksualno zlostavljanje djece, kao i nedozvoljeno dijeljenje privatnih slika. Platforme su obavezne da odmah reaguju, posebno nakon što su istraživanja pokazala široko rasprostranjen problem zloupotrebe dječjih slika na internetu.
c. Obavezne procjene rizika - Vrlo velike online platforme sa preko 45 miliona aktivnih korisnika moraju godišnje provoditi procjene rizika kako bi: identifikovale potencijalne prijetnje privatnosti djece, slobodi izražavanja i osnovnim pravima, te osigurale fizičku i mentalnu dobrobit maloljetnika u digitalnom okruženju, uzimajući u obzir uticaj algoritama.
d. Ograničenja ciljane reklame i upotrebe podataka djece - DSA zabranjuje ciljano oglašavanje prema djeci. Također, profilisanje koje koristi osjetljive podatke poput seksualne orijentacije ili vjerskih uvjerenja je strogo zabranjeno. Navedena pravila dodatno štite djecu od manipulativnih marketinških tehnika.[37]
e. Pojednostavljeni uslovi korištenja za djecu - Platforme koje su pretežno namijenjene maloljetnicima ili ih aktivno targetiraju moraju učiniti svoje uslove korištenja lako razumljivim. Cilj je osigurati da djeca nisu pasivni digitalni korisnici, već da budu osposobljena za sigurno kretanje u online prostoru.

[36] Član 35 (j) Zakona o digitalnim uslugama. Vidjeti: Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance), OJ L 277, 27.10.2022, p. 65.

[37] Can the EU's Digital Services Act Redefine Children's Right to Privacy? Vidjeti opširnije na: https:// medium.com/@oblv/can-the-eus-digital-services-act-redefine-children-s-right-to-privacy-42f48d164aa2 (06.03.2025.)

3. ZAKLJUČAK

Online iskustvo djece i mladih značajno se promijenilo u posljednjih nekoliko godina. Za većinu njih, primarni način pristupa internetu jeste putem pametnog telefona. Prema istraživanju Eurobarometra iz 2020. godine, čak 99% ispitanika uzrasta od 15 do 24 godine posjedovalo je lični mobilni telefon. Drugo istraživanje provedeno u Njemačkoj pokazalo je da je u 2020. godini: 7% djece uzrasta 6-7 godina imalo pametni telefon; 27% djece uzrasta 8-9 godina posjedovalo je vlastiti pametni telefon; te 54% djece uzrasta 10-11 godina bilo je vlasnik pametnog telefona. Također, primijećeno je da djeca sve ranije pristupaju internetu. Obzirom na činjenicu da digitalne tehnologije postaju sve važniji dio njihovog svakodnevnog života, mnoge aktivnosti, poput izrade domaćih zadataka, komunikacije s prijateljima, slušanja muzike i igranja igrica, sve češće se obavljaju isključivo online.[38]

Jedna od najvećih prepreka u suzbijanju cyber kriminala proizlazi iz virtuelne prirode ovih krivičnih djela i neusklađenosti pravnih sistema različitih država. Počinioc i žrtva često se nalaze u različitim jurisdikcijama, a pravne definicije krivičnih djela mogu se razlikovati između država. Ova pravna nesaglasnost može dovesti do ozbiljnih problema: a) Država u kojoj se počinioc nalazi možda ne smatra određeno ponašanje krivičnim djelom, što onemogućava progon; b) Ako djelo jeste krivično djelo, ali nosi blage sankcije, kazna može biti ispod minimalnog praga potrebnog za međunarodnu pravosudnu saradnju; c) Neispunjavanje uslova dvostruke kriminalizacije (tj. da djelo bude kažnjivo u obje zemlje može spriječiti saradnju između država. Posebno u domenu cyber kriminala, preblage kazne ili pravna neujednačenost između država može imati teške posljedice. Počinioci mogu iskoristiti prednosti IKT tehnologija i usmjeriti svoje aktivnosti prema jurisdikcijama s blažim zakonima, ciljajući pritom najranjivije žrtve. Jedno od mogućih rješenja jeste usklađivanje nacionalnih zakonodavstava u vezi s kibernetičkim kriminalom. Harmonizacija pravnih okvira između evropskih država, kao i globalna pravna saradnja, može pružiti efikasne mehanizme za borbu protiv ovih krivičnih djela.[39]

Budimpeštanska konvencija o kibernetičkom kriminalu iz 2001. godine[40] naglašava važnost međunarodne saradnje u borbi protiv digitalnog kriminala. Ova konvencija ima za cilj jačanje pravnih i tehničkih napora u suzbijanju kibernetičkog kriminala, s posebnim fokusom na zaštitu ranjivih grupa, uključujući djecu, od digitalnih prijetnji. Međutim, iako postoje međunarodni pravni okviri, postoji značajan jaz između pravnih normi i njihove praktične primjene u različitim

[38] Cyberbullying among young people: Laws and policies in selected Member States. Vidjeti: *https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762331/EPRS_BRI%282024%29762331_EN.pdf?utm_source=chatgpt.com*

[39] Shkëmbi, A., & Sina, D. (2013, 1 of October.) Cybercrime in the Perspective of the European Legal Framework. Mediterranean Journal of Social Sciences 4(9), p. 328. doi: *10.5901/mjss.2013.v4n9p327*

[40] Convention on Cyberricme, European Treaty Series - No. 185, Budapest, 23.11. 2001.

državama i regionima. Neke zemlje su razvile nacionalne zakone za zaštitu djece od digitalnog nasilja, uključujući: Opću uredbu o zaštiti podataka (GDPR) u Evropskoj uniji, koja, kako je analiza pokazača, pruža posebnu zaštitu dječijih digitalnih podataka. Ipak, međunarodna saradnja i koordinacija između država ostaju ključni za učinkovitu provedbu ovih zakona. Pored pravnih mjera, međunarodne organizacije, poput UNICEF-a (United Nations International Children's Emergency Fund), igraju vitalnu ulogu u podizanju svijesti o opasnostima digitalnog nasilja, implementaciji edukativnih programa za djecu i njihove porodice kako bi se poboljšala digitalna sigurnost, te zagovaranju naprednih tehnoloških rješenja za monitoring i suzbijanje cyber kriminala.[41]

Zaštita djece u digitalnom okruženju zahtijeva sveobuhvatan pravni i institucionalni pristup, koji će osigurati sigurnost maloljetnika na internetu i minimizirati rizike s kojima se susreću na svakodnevnom nivou. Analiza postojećeg pravnog okvira u ovoj oblasti na nivou Evropske unije je pokazala da je Unija kroz svoje pravne instrumente poput Direktive 2011/93/EU, GDPR-a i DSA-a napravila značajan iskorak u regulisanju cyber kriminala i zaštiti djece od digitalnih prijetnji. Međutim, i dalje postoje izazovi u implementaciji ovih propisa, posebno u pogledu međunarodne saradnje, razmjene podataka i usklađivanja kaznenih politika među državama članicama. Jedan od ključnih problema jeste neujednačenost kaznenih politika između država članica EU, što dodatno otežava sankcionisanje počinioca koji se nalaze u različitim jurisdikcijama. Također, kako rezultati istraživanja pokazuju, potrebno je kontinuirano unaprjeđivati mehanizme prevencije, edukacije i podizanja svijesti među djecom, roditeljima i obrazovnim institucijama kako bi se osigurala veća digitalna sigurnost. Budući razvoj regulative u ovoj oblasti trebao bi biti usmjeren na jačanje međunarodne saradnje, poboljšanje implementacije postojećih zakona, te usvajanje novih tehničkih rješenja koja će omogućiti bolju prevenciju i otkrivanje cyber zločina nad djecom. Trebamo biti svjesni da se digitalni prostor stalno razvija, te da upravo iz tog razloga pravni okvir koji uređuje ovu oblast mora biti fleksibilan i prilagodljiv novim izazovima, kako bi u konačnici osigurao adekvatnu zaštitu djece u online svijetu.

Bibliografija

Naučni radovi:

Calderoni, Francesco. (2010, December 1). The European legal framework on cybercrime: Striving for an effective implementation. *Crime Law and Social Change 54 (5)*. pp. 339-357. Doi: *10.1007/s10611-010-9261-6*

Fatma Zohra Guermouche, F. Z. (2024, 17 of November). The International Legal Framework for Protecting Children from Cybercrimes: Cyberbullying as a Case Study. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)* 16 (4), pp. 1043-1053. Doi: 10.48047/intjecse/v16i4.102

[41] Fatma Zohra Guermouche, F. Z. (2024, 17 of November). The International Legal Framework for Protecting Children from Cybercrimes: Cyberbullying as a Case Study. *International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE)* 16 (4), p. 1044. Doi: 10.48047/intjecse/v16i4.102

Lirëza, L. & Koci, G. (2023). Child Cyberpornography in EU Countries: The Ways of Protecting Children's Integrity. *Perspectives of Law and Public Administration 12 (2)*, pp. 230-237.

Shkëmbi, A., & Sina, D. (2013, 1 of October.) Cybercrime in the Perspective of the European Legal Framework. *Mediterranean Journal of Social Sciences 4(9)*, pp. 328. Doi: *10.5901/mjss.2013.v4n9p327*

Ugovori, propisi i ostali akti:

Charter of Fundamental Rights of the European Union. OJ C 326, 26.10.2012, str. 391-407.

Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions a Digital Decade for children and youth: the new European strategy for a better internet for kids (BIK+), COM/2022/212 final.

Convention on Cyberricme, European Treaty Series - No. 185, Budapest, 23.11. 2001. European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade, OJ C 23, 23.1.2023, pp. 1–7.

Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, OJ L 281, 23.11.1995, pp. 31–50.

Directive (EU) 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, and on the free movement of such data, and repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA, OJ L 119, 4.5.2016, pp. 89–13.

European Convention on Human Rights, *https://www.echr. coe.int/documents/d/echr/conve ntion_ENG*

Proposal for a Directive of the European parliament and of the Council on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child sexual abuse material and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA (recast), COM/2024/60 final, Strasbourg, 6.2.2024.

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance), OJ L 119, 4.5.2016, pp. 37-38.

Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance), OJ L 277, 27.10.2022, pp. 1–102.

Regulation (EU) 2022/991 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2022 amending Regulation (EU) 2016/794, as regards Europol's cooperation with private parties, the processing of personal data by Europol in support of criminal investigations, and Europol's role in research and innovation PE/8/2022/REV/1, OJ L 169, 27.6.2022, pp. 1–42.

Izjave i saopštenja:

Council of the EU. Data protection: Council agrees position on GDPR enforcement rules**.** Press release, 13 June 2024, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/13/data-protection-council-agrees-position-on-gdpr-enforcement-rules/

Council of the EU. Declaration on digital rights and principles: EU values and citizens at the centre of digital transformation. Press release, 15 December 2022, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/declaration-on-digital-rights-and-principles-eu-values-and-citizens-at-the-centre-of-digital-transformation/

Internet izvori:

Can the EU's Digital Services Act Redefine Children's Right to Privacy?, https://medium.com/@oblv/can-the-eus-digital-services-act-redefine-children-s-right-to-privacy-42f48d164aa2

Cyberbullying among young people: Laws and policies in selected Member States, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762331/EPRS_BRI%282024%29762331_EN.pdf?utm_source=chatgpt.com

Commission Recommendation on integrated child protection systems In "Supporting people, strengthening our societies and our social model", https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-integrated-child-protection-systems

Digital Services ActWhat does the new Digital Services Act bring for children?, https://www.klicksafe.eu/en/news/was-bringt-das-neue-digitale-dienste-gesetz-fuer-kinder

February 17 implementation of the Digital Services Act: what will change, https://entreprendre.service-public.fr/actualites/A16089?lang=en

Families Europe. OPINION – Digital Services Act: New EU rules to protect and empower minors online, https://coface-eu.org/opinion-digital-services-act-new-eu-rules/

European Commission. European Security Union, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-security-union_en

European Commission. The Digital Services Act, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en

European Commission. We Protect Global Alliance to end child sexual exploitation online, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/protecting-children-sexual-abuse/cooperation-against-child-sexual-abuse/we-protect-global-alliance-end-child-sexual-exploitation-online_en

European Commission. What is the EU doing to protect children from sexual abuse?, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/protecting-children-sexual-abuse/what-eu-doing-protect-children-sexual-abuse_en#what-can-you-do-to-join-the-fight-against-child-sexual-abuse

European Union. Better Internet for Kids., https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/bik

European Union. How to make Europe's Digital Decade fit for children and young people, https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/bik/digital-decade

Joint Declaration on EU Legislative Priorities for 2023 and 2024 – Working document, https://www.consilium.europa.eu/media/60857/joint-declaration-2023-2024-working-document.pdf

The general data protection regulation, https://www.consilium.europa.eu/en/policies/data-protection-regulation/

What is GDPR, the EU's new data protection law?, https://gdpr.eu/what-is-gdpr/

CYBERCRIME AND CHILDREN'S RIGHTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: ANALYSIS OF THE EUROPEAN UNION'S LEGAL FRAMEWORK

Ajna Jodanović, PhD, Associate Professor

Faculty of Law, University of Bihać and Faculty of International Relations & Diplomacy, Sarajevo School of Science and Technology (SSST), ajna_x@hotmail.com

Marina M. Simović, PhD, Full Professor

Full Professor and Secretary in the Ombudsman for Children of the Republic of Srpska, Faculty of Legal Sciences, Aperion University in Banja Luka, marina.simovic@gmail.com

Abstract: *The development of digital technologies has brought numerous advantages, but it has also facilitated new forms of crime in which minors are involved, either as perpetrators or as victims. Cybercrime represents one of the greatest challenges of modern society, with children*

being among the most vulnerable users of digital technologies. Given the rapid expansion of the internet and increasing digitalization, minors are increasingly exposed to various forms of online threats, including abuse, sexual exploitation, human trafficking, and misuse of personal data. The primary objective of this research is to analyze the phenomenon of digital crime among minors in the European Union (EU), with a particular focus on legal aspects, prevention, and accountability. The methodology is based on a legal analysis of EU directives and regulations governing digital crime and the rights of minors, as the Union seeks to ensure comprehensive legal protection for children in the digital environment through its legislative mechanisms. However, despite the existence of legal instruments such as Directive 2011/93/EU on combating the sexual exploitation of children, the General Data Protection Regulation (GDPR), and the Digital Services Act (DSA), challenges in implementation and international cooperation remain significant obstacles to effectively combating these criminal offenses. This paper examines the EU's legal framework on cybercrime and children's rights, assesses existing protection mechanisms, and highlights opportunities for improving legislative solutions to create a safer digital space for minors. The expected research findings emphasize the need for further harmonization of legislation within the EU concerning digital crime among minors, as well as the reinforcement of preventive strategies in schools and families.

Keywords: *cybercrime, children's rights, digital security, EU, legal framework.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625170M UDK. 004.738.5:[343.533:343.85-053.6

DIGITALNO NASILJE NAD MLADIMA

Prof. dr Tamara Marić

Ministarstvo pravde Republike Srpske, vanredni profesor na Fakultetu pravnih nauka Univerzitet Apeiron, t.maric@mpr.vladars.rs

Apstrakt: *Digitalno nasilje, online nasilje, cyberbullying, sajber nasilje, gruming, nasilje potpomognuto korištenjem digitalnih tehnologija, seksting, elektronsko nasilje, internet nasilje – sve su to sinonimi koji se koriste za određene oblike nasilje koji nastaju upotrebom digitalnih tehnologija. Mogu se odvijati na društvenim ili kompjuterskim mrežama, različitim internet platfomama, aplikacijama za razmjenu poruka, gejming platformama i to najčešće upotrebom mobilnih telefona ili drugih računarskih uređaja. Ova vrsta nasilja podraumjeva različite oblike ponašanja kao što su širenje neistina, objavljivanje fotografija i drugi ličnih podataka i sadržaja bez odobrenja lica na koje se navedeno odnosi, slanje pretećih poruka preko platformi, lažno predstavljanje ili slanje poruka neprikladnog sadržaja, seksulano iskorištavanje djece itd. Sva navedena ponašanja imaju zajedničku tendenciju da se ponavljaju kraći ili duži vremesnki period a najčešće imaju za cilj zastrašivanje, izazivanje ljutnje, nanošenje štete po lični integritet ili polno uznemiravanje osobe koja je napadnuta. Nerijetko se nasilje uživo dešava uporedo sa nasiljem na internetu, s tim da su razlike u načinu i kvanitetu sudskog dokazivanja veoma izražene, tako da postoji velika tamna brojka digitalnog nasilja upravo zbog digitanih dokaza koje je teško otkriti i dokazati, ali i zakonske reguative koju je potrebno u dobrom dijelu, posebno u procesnom dijelu, dograditi novim normativnim rješenjima.*

Ključne riječi: *Digitalno nasilje, online nasilje, cyberbullying, nasilje potpomognuto korištenjem digitalnih tehnologija, internet nasilje.*

1. UVODNI DIO

Razvoj informacionih tehnologija omogućio je ljudima širom svijeta da međusobno komuniciraju u svim vremenskim intervalima i gotovo na svakom dijelu planete donoseći na taj način različite vrste benefita počev od privatne, poslovne pa do svih drugih sfera ljudskog života. Istovremeno, stvoreni su novi načini da se ljudima i državama nanosi nasilje u potpuno novim i nedovoljno istraženim oblicima i dimenzijama. Novi oblici nasilja se razvijaju na osnovu sve većeg oslanjanja na upotrebu internet mreža i digitalne komunikacije, što dokazuje i podatak da 85% ženskih osoba koje provode vrijeme na internetu su bile svjedoci onlajn nasilja, dok je 38% ženskih osoba bilo meta nasilja na internetu[1]. Navedeni podaci su posebno zabrinjavajući ukoliko se uzme u obzir da nezanemariv broj u okviru navedenih statistika čine maloljetne osobe, odnosno osobe mlađe od 18 godina.

[1] *https://www.amnesty.org/en/what-we-do/technology/online-violence/*

Razvoj tehnologije umnogome je olakšao život savremenog društva, ali je istovremeno doprinio i razvoju nove forme kriminala cyber-kriminala. Na internetu niko nije zaštićen od cyber-kriminala, niti od cyber-nasilja ili cyber-pornografije. I dok odrasli sami odgovaraju za svoju nepromišljenost, posljedice po djecu mogu biti katastrofalne, jer samo mali broj djece koristi internet u cilju obrazovanja[2]. Sa aspekta same teme ovog referata, veoma je bitno analizirati činjenicu koja bi se mogla okarakterisati i kao jedan od uzroka digitalnog nasilja, a to je da se savremena djeca i omladina, u zadnje dvije decenije, od najranijeg perioda postaju zavisna od pametnih telefona što se ogleda u tome da se njihova druženja i komunikacije odvijaju najvećim dijelom preko interneta ili preko društenih mreža, što ima štetne posljedice na njihovo psihičko ali i fizičko zdravlje. Tako djeca i mladi gube fokus pažnje, gube poštovanje prema znanju i „knjizi“, gube percepciju granica privatnosti i ličnih prava i sloboda, ali i usvajaju loše obrazce ponašanja koji često izlaze iz okvira pristojnog i odmjerenog ponašanja, pa nerijetko sadrže i elemente nasilnog ponašanja.

Digitalna dimenzija nasilja je nova granica sa kojom se najčešće susreću mladi i žene u modernom dobu. Ovaj novi fenomen predstavlja i značajnu prepreku za poštovanje međunarodnog prava o ljudskim pravima i slobodama, a posebno za sprečavanje rodno zasnovanog nasilja nad ženama i djevojčicama. Poslednjih godina došlo je određenih regionalnih pomaka po pitanju nasilja posredstvom tehnologije, pri čemu je ova pojava od „novonastale“ prerasla u pretnju koja je sada eksplicitno utvrđena, iako se i dalje slabo razumije i prepoznaje[3]. U ovom kontekstu je neophodno spomenuti i Evropski sud za ljudska prava koji je 2020. godine prepoznao pojam „kibernetičko nasilje“ u presudi *Buturuga protiv Rumunije*[4]. Navodeći i jasno obrazlažući vezu između dvije vrste nasilja, i to nasilja u porodici i ponašanja koja se naziva kibernetičko nasilje, Evropski sud je navedenom presudom ojačao sudsku praksu u kontestu razumjevanja i jasnijeg tumačenja termina i značenja nasilja na internetu posredstvom digitalnih tehnologija koje u velikom broju država zakonom kažnjivo.

Kada se koristi sam termin nasilje, ono u osnovi svoje strukture ima riječ „sila“ i uvijek predstavlja odnos između dvije strane u kojem jedna upotrebljava neku vrstu sile prema drugoj strani. Postoje različite vrste nasilja od psihičkog, fizičkog, socijalnog, ekonomskog, verbalnog, digitalnog, seksualnog i sl. dok se o uzrocima nasilja bave sa naučnog aspekta druge nauke poput psihologije i sociologije. Nasilje u osnovi predstavlja višeslojan problem koji obuhvata kako pojedinca, tako i porodicu i društvo u cjelini, koji za posljedicu može da ima različit stepen ugrožavanja zdravlja i života pojedinca i njegove porodice u cjelini. U skladu sa navedenim, nasilno ponašanje svakako predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava i kao takvo je kažnjivo u skladu sa različitim zakonskim normama.

---

[2] Vidi više: N.Ružić, Zaštita djece na internetu, Nova prisutnost- časopis za intelektualna i duhovna pitanja, broj 9.,2011.godina, str.155-170.

[3] Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2024.godina, str.8.

[4] Presuda *Buturuga protiv Rumunije, br.56857/15 od 11.02.2020,godine.*

Digitalno nasilje koje se dešava onlajn, odnosno putem interneta, ima veoma opasne posljedice po ličnost i zdravlje ličnosti, te je veoma opasno i doživljava se podjednako stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo lično. Kao ključne specifičnosti elektroničkog u odnosu na „tradicionalne" (offline) oblike nasilja ističu se anonimnost počinitelja, izuzetno brzo širenje informacija i neograničena publika, nemogućnost brisanja (trajnog uklanjanja) podijeljenog sadržaja, nepostojanje „sigurnog mjesta", sveprisutnost elektroničkog nasilja, drugačija uloga promatrača, smanjena odgovornost za počinjeno neprihvatljivo ponašanje, te mogućnost višestrukog dijeljenja istog sadržaja[5]. Vršnjačko nasilje na internetu podrazumijeva slanje poruka putem interneta ili mobilnog telefona kako bi se povrijedilo ili uznemirilo neko dijete. Nasilje se manifestuje putem tekstualnih ili videoporuka, fotografija ili poziva kojima se šire nasilni i uvredljivi komentari o vršnjaku. Društvene mreže koriste se kao sredstvo za širenje nasilja, jer omogućavaju da u kratkom vremenu veliki broj ljudi komentariše, vrijeđa ili vidi fotografiju ili komentar. Prema neslužbenim podacima, danas u Bosni i Hercegovini najčešće susrećemo vrijeđanje vršnjaka putem Facebooka, koje se ogleda u maltretiranju koje čine stariji učenici i uglavnom se odnosi na simbole navijačkih skupina i slične tzv. fun teme[6].

Poslednih decenija korisnici društvenih mreža i foruma su navikli da se život u virtualnosti skoro ne presjeca sa realnošću: na Mreži su sasvim druga pravila ponašanja (ili odsustvo uobičajenih pravila), drugi „prijatelji", tamo se može psovati, maltretirati, ismijevati, napadati, vrijeđati, mogu se slati razne fotografije, može se obitavati u destruktivnim grupama i uopšte može se sebi dozvoliti mnogo toga što nikada ne bi učinili pri ličnom kontaktu. Činilo se da Mrežu od realnog života odvaja poprilično jaka barijera anonimnosti i neodgovornosti[7]. Danas to već više nije tako: barijera virtuelnosti se brzo ruši. Zahvaljujući postojećim tehnologijama prepoznavanja lica, pretraživanja ljudi na društvenim mrežama, vješt čovjek je u stanju sa sazna ko je tačno napisao neprijatan komentar, uzviknuo uvredu ili pozajmio pare, ko se tačno fotografisao zagrljen sa „tuđom" djevojkom, da oshvati gdje on ustvari studira ili stanuje, kuda ide, ko su mu realni prijatelji itd. Čak i ako pišete pod „nikom" i naizgled ste zaštićeni anonimnošću, pažljivo proučavanje fotografija, leksike, ličnih detalja, povezanih akaunta itd., u roku od bukvalno nekoliko sati omogućava da se saznaju pravo ime, adresa i drugi lični podaci[8].

[5] S. Mandić, Elektroničko nasilje među mladima – pregled suvremenih spoznaja i mogućnosti za kreiranje intervencije, Zbornik radova Ne nasilju – kroz sistem društvenih vrijednosti i kulturu, Centar modernih znanja, Banja Luka, 2024.godina, str. 19-30.

[6] Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2013.godina, str.32.

[7] I.Ašmanov, N.Kasperska, Digitalna higijena, Beograd, 2023.godina, str.413.

[8] *Ibidem*

2. POJAM I OBLICI DIGITALNOG NASILJA NAD MLADIMA

Digitalno nasilje je postalo veoma rasprostranjeno u poslednjih 10 godina, posebno među mlađim generacijama. Na osnovu dostupnih podataka, evidento je da je veliki broj mladih u toku svog obrazovanja bio izložen nekom vidu digitalnog nasilja u ulozi žrtve, posmatrača ili izvršioca. Takođe, nerijetko se dešava da odrasle odobe vrše nasilje nad djecom i mladima, na način da ih zlostavljaju ili proganjaju uz pomoć interneta, i to najčešće na način da se lažno predstavljaju na mrežama putem lažnih profila i tako uđu u komunikaciju sa djecom i mladima a u cilju seksualne zloupotrebe ili dječije pornografije. Važno je napomenuti da su ovi ovakvi oblici digitalnog nasilje krivično djelo i da su zakonom kažnjivi.

Kada je u pitanju sam pojam digitalnog nasilja, postoji nekoliko različitih termina koji se koriste kako bi se označila ova vrsta nasilja, ali i više različitih definicija. Termini koji su u upotrebi su: digitalno nasilje, online nasilje, cyberbullying, sajber nasilje, nasilje potpomognuto korištenjem digitalnih tehnologija, elektronsko nasilje, internet nasilje i dr. Kao i većina pojmova koji pripadaju sferi informaciono-komunikacionih tehnologija, digitalno nasilje je relativno nov fenomen koji poslednjih decenija postaje tema ozbiljnih naučnih rasprava. Postoji niz definicija digitalnog nasilja, a neke su opštije i uključuju sve oblike uznmiravanja korišćenjem digitalnih tehnologija, dok su druge fokusirane na specifične oblike digitalnog nasilja[9].

Pod digitalnim nasiljem se podrazumjeva korištenje digitalnih tehnologija sa ciljem da se jednoj ili grupi osoba prema kojima je usmjereno nanese osjećaj povređenosti, poniženja, uznemirenja, mržnje ili nanese neka druga vrsta štete. Ono može da se ispoljava na više različitih načina, a moguće ga je vršiti direktno ili indirektno putem posrednika. Oblici digitalnog nasilja koji su najrasprostranjeniji su: pretnje, uznemiravanje, ucjenjivanje, uhođenje, zloupotreba ličnih podataka i fotografija, sajberbuling, pravljenje i korištenje lažnih profila, seksualno zlostavljanje putem interneta, dječija pornografija, govor mržnje, različite prevare putem interneta i sl. Svi navedeni oblici digitalnog nasilja mogu se vršiti na različite načine i to: postavljanjem uznemirujućih, uvredljivih ili pretećih poruka, fotografija ili video snimaka na tuđe profile ili slanjem tih materijala SMS-om, instant porukama, imejlovima, stavljanjem na čet; snimanjem i distribucijom slika, poruka i materijala seksualnog sadržaja; uznemiravanjem i uhođenjem telefonskim pozivima i porukama; lažnim predstavljanjem, korištenjem tuđeg identiteta, kreiranjem lažnih profila na društvenim mrežama; nedozvoljenim saopšavanjem tuđih privatnih informacija, objavljivanjem neistina u vidu optužbi ili glasina o drugoj osobi na profilima društvenih mreža, blogovima, četovima i sl; promjenom ili krađom lozinki; slanjem virusa; ismijavanjem na internet forumima, neprimjerenim komentarisanjem tuđih slika ili komentara; ignorisanjem ili isključivanjem osoba iz grupa na socijanim mrežama; podsticanjem mržnje po bilo kojem osnovu[10] i sl. U stručnoj javnosti se

[9] R.Stojanović, N.Macanović, Nasilje putem interneta – cyberbullying, Banja Luka, 2022.godina, str.22

[10] *https://cuvamte.gov.rs/sr/sta-je-nasilje/digitalno-nasilje/*

kao oblici digitalnog nasilja sve više izučavaju: sajberbuling (eng.cyberbullying), gruming (eng.grooming), seksting (eng. sexting) i sekstoršn (eng. sextortion).

Internet nasilje se može definisati kao korištenje interneta s ciljem nanošenja štete, boli ili zastrašivanja druge osobe[11]. Najčešći pojavni oblici su slanje poruka pretećeg ili drugog neugodnog sadržaja, slanje ili proslijeđivanje fotografija ili video materijala prema jednom ili više lica a bez pristanka lica koje se nalazi na naznačenim sadržajima, kao i objavljivanje poluistinitih ili potpuno neistinitih informacija u javnost putem društvenih mreža ili platformi za internet komunikaciju. Jedan od termina koji je u širokoj upotrebi je sajberbuling (eng.cyberbullying) a može definisati kao aktivnost korištenja interneta da se naudi ili uplaši druga osoba, posebno slanjem neprijatnih poruka[12]. Nasilje nad djecom putem savremenih tehnologija, u svijetu poznato kao cyberbullying, opši je pojam za svaku komunikacijsku aktivnost tzv. cyber tehnologijom koja se može smatrati štetnom i za pojedinca i za opše dobro. Tim su oblikom nasilja, vrlo često među djecom i vršnjacima, obuhvaćene situacije u kojima je dijete ili adolescent izloženo napadu drugoga djeteta, adolescenta ili skupine djece putem interneta ili mobilnog telefona. Ovo nasilje danas ima široku lepezu načina počinjenja (modus operandi). Najčešće se odvija u chat sobama, na forumima i blogovima[13].

Sve češće se u stručnoj literaturi koristi i termin seksualni gruming (eng.grooming) pod kojim se podrazumjevaju radnje ili ponašanja koja se koriste za uspostavljanje emocionalne veze sa ranjivom osobom, uglavnom maloljetnom osobom mlađom od godina za pristanak na intimni odnos, najčešće putem sredstava internet komunikacije gdje se kao žrtve biraju djeca koja mogu imati probleme sa mentalnim zdravljem, uključujući anksioznost, depresiju, posttraumatski stres ili samoubilačke misli[14]. To dalje znači da se pod grumingom u praksi podrazumjevaju postupci kojima se služe seksualni predatori na internetu kako bi uspostavili kontakt ili komunikaciju sa djecom s ciljem uspostavljanja fizičkog kontakta sa njima. Prema svemu navedenom, seksualni gruming se može definisati kao pojam koji opisuje uspostavljanje odnosa povjerenja i emocionalne povezanosti između djeteta i (najčešće) odrasle osobe, s tim da nije riječ o zdravom i normalnom odnosu, već o odnosu koji se gradi isključivo nekim vidom komunikacije putem internet tehnologija s ciljem vrbovanja i iskorištavanja maloljetnika u seksualne svrhe[15].

Još jednim oblikom digitalnog nasilja može se smatrati i seksting (eng. sexting), odnosno slanje i primanje i prosleđivanje poruka, fotografija ili video zapisa sa eksplicitnim seksualnim sadržajima na društvenim mrežama ili intrenetu[16]. Ova ponašanja spadaju u sferu digitalnog nasilja u slučajevima kada se prethodno navedeno dešava bez odobrenja ili znanja osobe koja se nalazi na fotografijama ili

11 *https://www.unicef.org/bih*

12 https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cyberbullying

13 Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2013.godina, str.22.

14 https://en.wikipedia.org/wiki/Sexual_grooming

15 Vidi više: https://geek.hr/znanost

16 *https://cuvamte.gov.rs/sr/sta-je-nasilje/digitalno-nasilje*

video zapisima, a mogu imati dalekosežne posljedice posebno kada su u pitanju maloljetna lica. Prema navodima ekspertnog tima koji je izradio Akcioni plan za poboljšanje sistema za zaštitu od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2010-2012) termin 'sexting' označava slanje seksualno eksplicitnih fotografija ili poruka seksualnog sadržaja drugoj osobi elektronskim putem (najčešće putem SMS-a, MMS-a, elektronske pošte, društvenih mreža). Najveća opasnost i rizici sextinga su u tome što poruke takvog sadržaja obično šalju tinejdžeri jedni drugima, ne uviđajući posljedice ovakvih djela[17]

Osim sajberbulinga, gruminga i sekstinga, u kontektsu pojavnih oblika internet nasilja neophodno je pojasniti i pojam sekstoršn (eng. sextortion). Sextortion je oblik seksualnog iskorištavanja koji se primjenjuje kao oblik nefizičke prisile da se prvenstveno iznudi seksualna usluga od žrtve. Sextortion se odnosi na široku kategoriju seksualnog iskorištavanja u kojem je zloupotreba moći sredstvo prisile, kao i kategoriju seksualnog iskorištavanja u kojem se prijeti oslobađanjem seksualnih slika ili informacija koje kao takve postaju način prisile[18]. Najčešći oblik ove vrste iskorištavanja je ucjena i prijetnja privatnim fotografijama i/ili informacijama. Najčešći izvor tih sredstava ucjene su društveni mediji i dijeljenje privatnih informacija i fotografija u online dopisivanjima. Sextortion kao krivično djelo nije izričito inkriminisano u nekim zakondavstvima ili u nekom od relevantnih regionalnih ili međunarodnih pravnih instrumenata koji se odnose na seksualnu eksploataciju djece. Međutim, Lanzarote konvencija inkriminiše čin izazivanja i prisiljavanje djece da se uključe u pornografske predstave (čl. 21). Ista konvencija tretira i čin traženja djece za proizvodnju dječije pornografije (čl. 23)[19]

3. NORMATIVNO-PRAVNI OKVIR

Digitalno nasilje ili nasilje na internetu predstavlja jedan specifičan oblik nasilja koji se vrši posredstvom interneta ili zloupotrebom tehnologija, a ponekad je elemenat u produžetku već prepoznatih oblika nasilja, najčešće nad maloljetnicima i ženama. Kao takav, predstavlja oblik nasilja koje nesrazmjerno pogađa maloljetnike i žene i ima veoma opasne posljedice po ličnost i zdravlje ličnosti. Kao što je već prethodno napisano, digitalno nasilje koje se dešava onlajn, odnosno putem interneta je veoma opasno i doživljava se podjednako stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo, odnosno lično. Upravo zato predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava, dok neki teži oblici predstavljaju i krivično djelo.

Postoji nekoliko vodećih principa, koje su postavili evropski stručnjaci u ovoj oblasti, čijim provođenjem bi se omogućilo da sve žrtve svih digitalnog nasilja budu saslušane, shvaćene ozbiljno i da dobiju podršku u borbi za pristup pravdi, a to su:

[17] Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, UNICEF, Sarajevo, 2017.godina, str. 38

[18] Navedeno prema: *https://www.missingkids.org/theissues/sextortion*

[19] Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, UNICEF, Sarajevo, 2017.godina, str. 41-42.

- Nasilje na internetu posredstvom tehologija predstavlja diskriminaciju i kršenje ljudskih prava;
- Ista ljudska prava koja se štite izvan interneta moraju se zaštiti i na internetu;
- Tamo gdje postoji nasilje nad ženama i djevojčicama na internetu posredstvom tehnologija, posebno se mora uzeti u obzir nejednaka dinamika moci koja negativno utiče na njih;
- Žrtve imaju pravo na pristup pravdi. Prepreke pristupu pravdi moraju se ukloniti ili ublažiti ako ih nije moguće ukloniti;
- Zakoni koji obuhvataju oblike nasilja na internetu posredstvom tehnologija moraju sankcionisati ovu vrstu nasilja kao radnje koje narušavaju fizički, seksualni i/ili psihički identitet žrtve[20].

Zaštita djece i maloljetnika od nasilja uopšte, uključujući i digitalno nasilje kao oblik nasilja koji se dešava na internetu, sadržana je u brojnim odredbama veoma važnih međunarodnih dokumenata i konvencija. Osnovna ljudska prava su zagarantovana svakom čovjeku na planeti na osnovu njegovog rođenja i kao takva mu ne mogu biti ograničena niti oduzeta. Upravo o tome svjedoče i odredbe Univezalne deklaracije o ljudskim pravima[21] gdje se navodi da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima, da svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti, kao i da niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju[22]. Ukoliko se uzme u obzir da se digitalno nasilje ispoljava na više različitih načina sa ciljem da se jednoj ili grupi osoba prema kojima je usmjereno nanese osjećaj povređenosti, poniženja, uznemirenja, mržnje ili nanese neka druga vrsta štete, onda ovaj oblik nasilja kao i svaki drugi predstvalja diskriminaciju i grubo kršenje ljudskih prava. Problem nasilja putem interneta je posebno izražen medju mladjim populacijama školskog uzrasta. Problem nasilja nad i među učenicima prepoznat je kao društveni problem koji može narušiti temeljna ljudska prava i često je prvi korak u razvijanju težih i viših oblika nasilja, a dobro nam je poznato da etička i pravna pitanja zauzimaju visoka mjesta dnevnog reda UN-a, Vijeća Evrope, EU-a i drugih međunarodnih organizacija[23]. Djeca i maloljetnici moraju da uživaju adekvatnu zaštitu od svih oblika nasilja, posebno u onim situacijama kada im vrijeba opasnost da budu zlostavljana i iskorištavana, uključujući i ovakve aktivnosti putem interneta ili društvenih mreža.

Osim Univezalne deklaracije o ljudskim pravima, na međunarodnom nivou postoje brojni dokumenti i konvencije koji sadrže normativno-pravne odredbe kojima se reguliše i sankcioniše nasilje pružajući istovremeno žrtvama nasilja

[20] Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2024.godina, str.22.

[21] *https://www.ohchr.org/sites*

[22] Univerzalna deklaracija o ljudksim pravima, član 1,3 i 5.

[23] R.Stojanović, N.Macanović, op.cit., str.36

određeni stepen zaštite i pomoći. Djeca su takođe zaštićena navedenim međunarodnim dokumentima, ali tokom prošlog vijeka su uspostavljeni međunarodni standardi o pravima djeteta, čime je postignuta potpuna i specifična zaštita dječijih prava, ali i zaštita djece od svih oblika nasilja. U tom kontekstu se treba prisjetiti da je davne 1924. godine usvojen prvi međunarodni dokument o univerzalnim dječijim pravima pod nazivom Ženevska deklaracija o pravima djeteta[24] ali i 1989. godine kada je Generalna skupština UN usvojila Deklaraciju o pravima djeteta[25] gdje se u članu 19. drzave potpisnice obavezuju da će preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu[26]. Osim navedenih potrebno je spomenuti da je u Evropi na snazi nekoliko veoma bitnih konvencija koje su svojim odredbama, direktno ili indirektno, značajne sa aspekta zaštite djece i mladih od internet nasilja, kao što su: Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu (Budimpeštanska konvencija), Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija), Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija) i još nekoliko pravnih akata Vijeća Evrope o seksualnom iskorišćavanju djeteta. Elektronskom nasilju, kao i drugim oblicima nasilja, suprotstavljene su odredbe međunarodnih dokumenata i nekih drugih dokumenata koje je usvojila Bosna i Hercegovina. Ovim se djeca štite od raznih oblika naslja, bilo na diretna ili indirektan način[27].

Kao i svaki drugi oblik nasilja, digitalno nasilje predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava i kao takvo neprihvatljivo ponašanje je definisano i saknconisano putem različitih krivičnopravnih normi u zavisnosti od stepena društvene opasnosti. Iako se digitalno nasilje može smatrati relativno novim krivičnopravnim fenomenom, zakonska regulativa poznaje i definiše određene oblike krivičnih djela koji mogu biti izvršeni putem interneta ili kompjuterskih mreža, dok su u procesnom dijelu tokom istraživanja i dokazivanja ove vrtse krivičnih djela u praksi uočeni veliki nedostaci. Tendencija zakonodavaca u većini današnjih država je da se, kroz zakonske propise, imperativ stavi na inkriminaciju svih radnji kojima se vrši zloupotreba ili zlostavljanje djece. Internet nasilje nad mladima se može uslovno posmatrati sa dva aspekta, u prvom dijelu kao radnje nasilja koje putem interneta čine mladi jedni prema drugima i u drugom dijelu radnje nasilje koje čine odrasli prema djeci i maloljetnicima gdje je najopasnije seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece putem interneta.

Ukoliko se analizira normativno-pravni okvir Republike Srpske iz oblasti zaštite dječijih prava, stavljajući akcenat na zaštitu djece i maloljetnika od različitih oblika iskorištavanja i zloupotrebe putem interneta i kompjuterskih mreža,

[24] https://www.unicef.org/croatia/konvencija-o-pravima-djeteta

[25] *https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013031807224360cro.pdf*

[26] Deklaraciju o pravima djeteta, član 19.

[27] R.Stojanović, N.Macanović, op.cit., str.37

neophodno je navesti da Ustav Republike Srpske[28] u članu 44. garantuje da dijete uživa posebnu zaštitu i da roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o podizanju i odgoju svoje djece. Maloljetnici o kojima se roditelji ne staraju, kao i osobe koje nisu u mogućnosti da se same staraju o sebi i zaštiti svojih prava i interesa, imaju posebnu zaštitu. S obzirom na činjenicu da digitalno nasilje uopšte predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost, posebno uzimajući u obzir težinu i ozbiljnost posljedica koje pogađaju žrtvu, Krivičnim zakonikom Republike Srpske[29] je propisano nekoliko krivičnih djela gdje se kao kvalifikovan oblik posebno sankcionišu radnje djela učinjene putem internet ili kompjuterskih mreža.

U glavi XIII Krivična djela protiv slobode i prava građana, u članu 156. propisano je krivično djelo Neovlašteno fotografisanje gdje se u stavu 1. u kontestu digitalnog nasilja inkriminišu sledeće radnje: "*Ko neovlašteno sačini fotografski, filmski ili drugi snimak nekog lica ili njegovih prostorija bez njegove saglasnosti, povređujući time posebno njegovu privatnost, ili ko takav snimak preda ili pokazuje trećem licu ili mu na neki drugi način omogući da se s njim upozna, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine*". Dakle, navedeno djelo se sastoji u neovlaštenom sačinjavanju fotografskog, filmskog ili drugog snimka drugog lica ili njegovih prostorija bez njegove saglasnosti čime se povređuje njegova privatnost ili u predaji, pokazivanju ili omogućivanju drugome da se upozna sa takvim snimkom[30]. Dalje u istoj glavi, članom 156a. takođe je propisano sledeće: "*Ko objavi ili prikaže spis, portret, fotografiju, video-zapis, film ili fonogram ličnog karaktera, bez pristanka lica koje je spis sastavilo ili na koga se spis odnosi, odnosno bez pristanka lica koje je prikazano na portretu, fotografiji, video-zapisu ili filmu ili čiji je glas snimljen na fonogramu ili bez pristanka drugog lica čiji se pristanak po zakonu traži, a takvo objavljivanje ili prikazivanje je imalo ili moglo da ima štetne posljedice po lični život tog lica, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine*". U kontekstu navedenih krivičnih djela, digitalno nasilje se može prepoznati izvršenjem opisanih radnji putem mobilnih telefona ili nekih drugih smart uređaja koji u današnje vrijeme predstavljaju tehnički najčešći način sačinjavanja i objavljivanja fotografija ili video zapisa.

U glavi XIV Krivična djela protiv polnog integriteta članom 170. propisano je krivično djelo Polno uznemiravanje gdje je u stavu 3. naveden kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela tako što se inkriminišu radnje polnog uznemiravanja učinjene putem internet na sledeći način: *"Ako je polno uznemiravanje učinjeno korištenjem kompjuterske mreže ili nekog drugog vida komunikacije, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine".* S obzirom da ove vrsta krivičnih djela mogu da budu učinjena samo sa umišljajem, za razliku od osnovnog oblika krivičnog

[28] Službeni glasnik RS, br: 21/1992, 28/1994, 8/1996, 13/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 26/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005, 117/2005, 48/2011, 73/2019.

[29] Službeni glasnik RS, br: 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021, 73/202, 9/2024, 105/2024, 19/2025, 14/2025

[30] Vidi više: D.Jovašević, Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom, Beograd, 2003.godina, str.124-125

djela gdje je u stavu 1. zaprijećena novčana kazna odnosno kazna zatvora do 6 mjeseci, zakonodavac je prepoznao težinu i opasnost radnji učinjenih putem internet prema žrtvi, te za kvalifikovani oblik propisao znatno oštriju kaznu isključivši mogućnost novčanog kažnjavanja.

Dalje, članom 170a. propisano je krivično djelo Zloupotreba fotografije i video zapisa polno ekspilicitnog sadržaja gdje se navodi da će kaznom zatvora do 2 godine kazniti svako "*ko zloupotrijebi odnos povjerenja i bez pristanka drugog lica učini dostupnim trećem licu fotografiju ili snimak polno eksplicitnog sadržaja koja je sačinjena uz pristanak tog lica za ličnu upotrebu i time povrijedi privatnost tog lica*" kao i svako lice koje "*izradi novu ili preinači postojeću fotografiju ili snimak polno eksplicitnog sadržaja drugog lica i taj snimak upotrijebi kao pravi i time povrijedi privatnost drugog lica*". U stavu 3.člana 170a. propisuje kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela učinjenog putem internet na sledeći način: "*Ako je krivično djelo iz st. 1. i 2. ovog člana učinjeno putem kompjuterskog sistema ili kompjuterske mreže ili na drugi način kojim je omogućeno da fotografija ili snimak postanu dostupni većem broju lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do tri godine"*. Na osnovu prethodno navedenog, jasno je da je i u slučaju krivičnog djela Zloupotreba fotografije i video zapisa polno ekspilicitnog sadržaja zaprijećena teža kazna ukoliko su radnje učinjene putem interneta, odnosno putem komjuterskog sistema ili mreže.

Objekat zaštite ovih krivičnih djela jeste polni integritet čovjeka, a napadom na polnu slobodu putem izvršenja povređuju se ili ugrožavaju polni moral i polna čast koji čine bitnu komponentu ljudskog dostaojnasta[31]. Zakonodavac je digitalno nasilje u ovoj sferi integriteta čovjeka prepoznao kao kvalifikovane oblike ovih krivičnih djela, te za sve radnje koje imaju elemente krivičnog djela a učinjene su putem interneta, odnosno kompjuterskih mreža predvidio strožije kazne.

U glavi XVI Krivična djela protiv braka i porodice članom 189. je propisano krivično djelo Povreda privatnosti djeteta na način da će se novčanom kaznom ili kaznom do 1 godine zatvora kazniti svako lice koje "*iznese ili pronese nešto iz ličnog ili porodičnog života djeteta ili suprotno propisima objavi djetetovu fotografiju ili otkrije identitet djeteta i time kod djeteta stvori stanje uznemirenosti ili ga izloži poruzi vršnjaka ili drugih lica ili na neki drugi način ugrozi sigurnost djeteta".*

U stavu 2. istog člana zakonodovac je ponovo kao kvalifikovani oblik prepoznao izvršenje radnji u kontekstu digitalnog nasilja propisujući da ukoliko se navedeno djelo izvrši "*putem sredstava masovne komunikacije, kompjuterskog sistema ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način, zbog čega je ono postalo pristupačno većem broju lica, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine".* I u slučaju ovog krivičnog djela, teža kazna je zaprijećena za krvičnopravne radnje povrede privatnosti djeteta koje budu učinjene putem interneta, odnosno korištenjem kompjuterskih mreža ili sistema.

U glavi XVIIa Krivična djela protiv časti i ugleda članom 208a. je propisano krivično djelo Kleveta gdje je zakonodovac predvio da će se novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 3.000 KM kazniti lice za koje se dokaže da "*o drugom licu*

[31] Nevedeno prema: D.Jovašević, LJ.Mitrović, V.Ikanović, Krivično pravo Republike Srpske – posebni dio, Banja Luka, 2017.godina, str.71.

iznosi ili pronosi nešto neistinito, znajući da je riječ o neistini, identifikujući to lice trećim licima na jasan način, i na taj način pričini štetu ugledu i časti tog lica". U stavu 2. kao kvalifikovan oblik ovog djela se navode radnje učinjene *"putem štampe, radija, televizije, kompjuterske mreže ili drugih vidova komunikacije, na javnom skupu ili na drugi način, zbog čega je ono postalo dostupno većem broju lica",* pa je samim tim oštrija i zaprijećena novćana kazna i to od 2.000 KM do 5.000 KM.

Dalje, članom 208b. propisano je krivično djelo Iznošenje ličnih i porodičnih prilika, gdje je takođe zakonodavac kao kvalifikovani oblik ovog djela propisao radnje učinjene putem interneta i zaprijetio oštrijim kažnjavanjem. Novčanom kaznom u iznosu od 1.000 KM do 3.000 KM kazniće se svako ko *"iznosi ili pronosi štogod iz ličnog ili porodičnog života nekog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu, a što nije, niti može predstavljati činjenice koje su od opravdanog interesa".* Kao u slučaju prethodno navedenog krivičnog djela, teža novčana kazna, i to u iznosu od od 2.000 KM do 5.000 KM aprijećena je u slučaju izvršenja prethodno opisanih radnji *"putem štampe, radija, televizije, kompjuterske mreže ili drugih vidova komunikacije, na javnom skupu ili na drugi način".*

Kao što je već prethodno navedeno digitalno nasilje, odnosno internet nasilje nad mladima se može uslovno posmatrati sa dva aspekta, u prvom dijelu kao radnje nasilja koje putem interneta čine mladi jedni prema drugima i u drugom dijelu radnje nasilje koje čine odrasli prema djeci i maloljetnicima. Prethodno navedena krivična djela su propisana Krivičnim zakonikom, ali u kontekstu same teme referata, treba napomenuti da djeca do 14 godina starosti nisu krivično odgovorna, što nije slučaj sa mladjim i starijim maloljetnicima kojima se mogu izreći određene vrste vaspitnih mjera pa čak i kazna maloljetničkog zatvora. To dalje znači da maloljetnici strariji od 14 godina mogu krivično odgovarati za radnje koje imaju elemente navedenih krivičnih djela koja predstavljaju određenu vrstu digitalnog nasilja, s tim da će za razliku od punoljetih lica, njihovo procesuiranje biti u skladu sa Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske.

Najopasniji oblik digitalnog nasilje nad mladina predstavlja seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece i maloljetnika putem interneta. Djeca su posebno zaštićena u pogledu polne slobode, kao i u pogledu polnog iskorištavanja od punoljetnih lica, tako da je kažnjiva svaka (pa i dobrovoljna) obljuba ili sa njom izjednačena polna radnja sa djetetom (licem koje je mlađe od 15 godina)[32]. Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije osigurava da države članice primjenjuju iste pravne standarde u pogledu sprečavanja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece. Njenim donošenjem utvrđen je krivičnopravni okvir za kriminalizaciju seksualnog zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacionih tehnologija na evropskom nivou, U direktivi se jasno navodi da je dječja pornografija, koja se sastoji od slika seksualnog zlostavljanja djece i od drugih posebno teških oblika seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece u porastu i širi se upotrebom novih tehnologija i interneta. Ističe se da bi teški oblici seksualnog

[32] Vidi vise: I.Marković, Krivičnopravna zaštita polnog integriteta djece i maloljetnika, Pravna riječ, Banja Luka, broj 23/2010, 2010.godina, str 29-41.

zlostavljanja i iskorištavanja djece trebali biti sankcionisani efikasnim, odvraćajućim i proporcionalnim sankcijama, a države članice obavezane su da u nacionalnom zakonodavstvu predvide kazne kojima poštuju odredbe zakonodavstva Unije o suzbijanju seksualnog zlostavljanja, seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije[33].

Krivični zakonik Republike Srpske koji je stupio na snagu 2017.godine, usklađen je sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, gdje posebno treba naglasiti usklađenost sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija). Tako u glavi XV Krivična djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta članom 175. propisano krivično djelo Iskorištavanje djece za pornografiju, te se u stavu 2. ovog člana navodi da „*ko neovlašteno snimi, proizvede, nudi, čini dostupnim, distribuira, širi, uvozi, izvozi, pribavlja za sebe ili za drugoga, prodaje, daje, prikazuje ili posjeduje dječiju pornografiju ili joj svjesno pristupa putem računarske mreže, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina".*

Dalje, u zakonskom opisu krivičnog djela Iskorištavanje djece za pornografske predstave u članu 176. se propisuje da "*ko navodi dijete na učestvovanje u pornografskim predstavama, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina*", dok će se istom kaznom kazniti i svako onaj ko "*gleda pornografsku predstavu uživo ili putem komunikacijskih sredstava ako je znao ili je trebalo i moglo da zna da u njoj učestvuje dijete".* Iz navedenog se jasno može utvrditi da su navedenim izmjenama pooštrene i krivične sankcije za ovo krivično djelo, kao npr. uvođenjem kvalifikovanog oblika djela, ako je učinjeno prema osobi mlađoj od 18 godina, te ako je izvršeno putem sredstava javnog informisanja ili interneta. U smislu ove odredbe pod dječijom pornografijom se podrazumijeva pornografski materijal koji vizuelno prikazuje dijete ili maloljetnu osobu koja je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetnu osobu koja učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju[34].

U vezi sa prethodno navedenim, treba navesti da su glavi XV Krivičnog zakonika Republike Srpske propisana još dva krivična djela i to krivično djelo Upoznavanje djece sa poronografijom u članu 177. i krivično djelo Iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostvljanja ili iskorištavanja djeteta iz člana 178. Ono što je karakteristika navedenih krivičnih djela jeste da su objekat zaštite djeca od svih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja od strane odraslih, odnosno njihova polna sloboda, jer se napadom na polnu slobodu putem izvršenja ovih krivičnih djela, povređuje ili ugrožava polni moral (posebno putem pornografskih krivičnih djela) i polna čast[35].

---

[33] Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, UNICEF, Sarajevo, 2017.godina, str. 17-18.

[34] Ibidem, str. 23-24.

[35] Nevedeno prema: D.Jovašević, LJ.Mitrović, V.Ikanović, Krivično pravo Republike Srpske – posebni dio, Banja Luka, 2017.godina, str.82.

4. ZAKLJUČAK

Digitalna dimenzija nasilja je nova granica sa kojom se najčešće susreću mladi i žene u modernom dobu i ono je postalo veoma rasprostranjeno u poslednjih 10 godina, posebno među mlađim generacijama. Takođe, nerijetko se dešava da odrasle odobe vrše nasilje nad djecom i mladima, na način da ih zlostavljaju ili proganjaju uz pomoć interneta, i to najčešće na način da se lažno predstavljaju na mrežama putem lažnih profila i tako uđu u komunikaciju sa djecom i mladima a sve u cilju seksualne zloupotrebe ili dječije pornografije. Pod digitalnim nasiljem se podrazumjeva korištenje digitalnih tehnologija sa ciljem da se jednoj ili grupi osoba prema kojima je usmjereno nanese osjećaj povređenosti, poniženja, uznemirenja, mržnje ili nanese neka druga vrsta štete. Ono može da se ispoljava na više različitih načina, a moguće ga je vršiti direktno ili indirektno putem posrednika. U stručnoj javnosti se kao oblici digitalnog nasilja sve više izučavaju: sajberbuling (eng.cyberbullying), gruming (eng.grooming), seksting (eng. sexting) i sekstoršn (eng. sextortion).

Digitalno nasilje koje se dešava onlajn, odnosno putem interneta, ima veoma opasne posljedice po ličnost i zdravlje ličnosti, te je veoma opasno i doživljava se podjednako stvarno kao i nasilje koje se dešava uživo lično. Kao i svaki drugi oblik nasilja, digitalno nasilje predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava i kao takvo neprihvatljivo ponašanje je definisano i sankcionisano putem različitih krivičnopravnih normi u zavisnosti od stepena društvene opasnosti. Zaštita djece i maloljetnika od nasilja uopšte, uključujući i digitalno nasilje kao oblik nasilja koji se dešava na internetu, sadržana je u brojnim odredbama veoma važnih međunarodnih dokumenata i konvencija. Tendencija zakonodavaca u većini današnjih država je da kroz nacionalne zakonske propise imperativ stave na inkriminaciju svih radnji kojima se vrši zloupotreba ili zlostavljanje djece. Internet nasilje nad mladima se može uslovno posmatrati sa dva aspekta, u prvom dijelu kao radnje nasilja koje putem interneta čine mladi jedni prema drugima i u drugom dijelu radnje nasilje koje čine odrasli prema djeci i maloljetnicima. Najopasniji oblik digitalnog nasilje nad mladina predstavlja seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece i maloljetnika putem interneta jer su djeca posebno zaštićena u pogledu polne slobode, tako da svaka radnja obljube ili sa njom izjednačena polna radnja sa djetetom, odnosno licem koje je mlađe od 15 godina predstavlja krivično djelo. Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije osigurava da države članice primjenjuju iste pravne standarde u pogledu sprečavanja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece.

S obzirom na činjenicu da digitalno nasilje uopšte predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost, posebno uzimajući u obzir težinu i ozbiljnost posljedica koje pogađaju žrtvu, Krivičnim zakonikom Republike Srpske je propisano nekoliko krivičnih djela čiji kvalifikovani oblici imaju elemente izvršenja putem interneta ili komjuterskih mreža i kao takvi su strožije sankcionisani. Treba napomenuti da je Krivični zakonik Republike Srpske, koji je stupio na snagu 2017.godine, usklađen i sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, gdje posebno treba naglasiti

usklađenost sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote konvencija).

Digitalna pismenost je sposobnost da se pronađu, analiziraju, stvore i prenesu u digitalnom formatu različite informacije. Ona svakako podrazumjeva skup znanja i vještina koje su neophodne svakom čovjeku u 21.vijeku u upotrebi digitalnih tehnologija (pametni telefoni, računari, laptopovim tableti i sl) kako bi se učilo i aktivno učestvovalo u savremenom društvu. Ona je veoma bitna i prilikom procesuiraja onih krivičnih djela koja su učinjena na ovaj način.

Literatura:

Ašmanov I., Kasperska N., Digitalna higijena, Beograd, 2023.godina

Jovašević D., Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije sa sudskom praksom, Beograd, 2003.godina

Jovašević D., Mitrović LJ., Ikanović V., Krivično pravo Republike Srpske – posebni dio, Banja Luka, 2017.godina

Mandić S., Elektroničko nasilje među mladima – pregled suvremenih spoznaja i mogućnosti za kreiranje intervencije, Zbornik radova Ne nasilju – kroz sistem društvenih vrijednosti i kulturu, Centar modernih znanja, Banja Luka, 2024.godina

Marković I., Krivičnopravna zaštita polnog integriteta djece i maloljetnika, Pravna riječ, Banja Luka, broj 23/2010, 2010.godina

Ružić N., Zaštita djece na internetu, Nova prisutnost- časopis za intelektualna i duhovna pitanja, broj 9., 2011. godina

Stojanović R., Macanović N.,Nasilje putem interneta – cyberbullying, Banja Luka, 2022.godina

Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2024.godina

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, UNICEF, Sarajevo, 2017.godina

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2013.godina

DIGITAL VIOLENCE AGAINST YOUTH

Dr Tamara Maric

Ministry of Justice of the Republic of Srpska; Associate Professor at the Faculty of Law, Apeiron University; t.maric@mpr.vladars.rs

Abstract: *Digital violence, online violence, cyberbullying, cyber violence, grooming, violence supported by the use of digital technologies, sexting, electronic violence, internet violence – these are all synonyms used for certain forms of violence which are created through the use of digital technologies. They can take place on social or computer networks, various internet platforms, messaging applications or gaming platforms. It happens most often with the use of mobile phones or other computer devices. This type of violence includes various forms of behaviour such as spreading falsehoods, publishing photos and other personal data and content without the consent of the person, sending threatening messages through platforms, impersonating or sending message with inappropriate content, sexual exploitation od children etc. All the listed behaviours have a common tendency to repeat themselves for a shorter or longer period of time and most often they aim to intimidate, provoke anger, harm the personal integrity or sexually harass the person who is attacked. Live violence often occurs alongside on the internet, with the fact that the differences in*

the method and quality of court evidence are very pronounced. There is a large dark figure of digital violence precisely because of digital evidence are difficult to detect and prove, but also the legal regulations that need to be supplemented in good part, especially in the procedural part with new normative solutins.

Keywords: *Digital violence, online violence, cyberbullying, violence supported by the use of digital technologies, internet violence.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625185S UDK. 343.611-053.2/.6 :343.988

UBISTVO DJETETA KAO OBLIK TEŠKOG UBISTVA U SAVREMENOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU

Prof. dr Marina M. Simović

redovni profesor Fakulteta pravnih nauka Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci, sekretar u Ombudsmanu za djecu Republike Srpske, marina.simovic@gmail.com;
ORCID https://orcid.org/0009-0008-3330-4023

Apstrakt: *Među najtežim krivičnim djelima u okviru opšteg, klasičnog, konvencionalnog kriminaliteta nalazi se ubistvo. To je umišljajno, protivpravno lišavanje (oduzimanje) života drugog lica, bilo kojom djelatnošću, na bilo koji način ili bilo kojim sredstvom. Zavisno od okolnosti pod kojima je ovo krivično djelo izvršeno, u savremenom krivičnom zakonodavstvu razlikuju se: a) obično ubistvo, b) teško ubistvo i c) privilegovano, lako ubistvo. Teško ubistvo predstavlja najteže krivično djelo koje je upravljeno protiv čovjeka, odnosno njegovog osnovnog prava – prava na život koje je garantovano brojnim međunarodnim standardima. Radi se o protivpravnom prouzrokovanju smrti drugog lica koje je kvalifikovano sa jednom ili više okolnosti koje učinjenom krivičnom djelu daju veći stepen težine ili opasnosti, odnosno veći stepen krivice učinioca.*

Specifični oblik ispoljavanja krivičnog djela teško ubistvo kvalifikuje svojstvo (osobenost, karakteristike) pasivnog subjekta (žrtve ili oštećenog). Ovaj oblik teškog ubistva dobija specifičan karakter ili prirodu ako se radnja lišavanja života preduzima prema djetetu ili maloljetniku, dakle, licu koje u vrijeme izvršenja djela nema zakonom propisani uzrast (starost). O svojstvu djeteta ili maloljetnika koji predstavlja kvalifikatornu okolnost za pravnu kvalifiaciju krivičnog djela teško ubistvo u savremenom krivičnom zakonodavstvu govori se u ovom radu.

Ključne riječi: *život, smrt, ubistvo, krivično djelo, maloljetnik.*

1. UVOD

Krivičnopravna zaštita života, pored tjelesnog (fizičkog) integriteta čovjeka, prisutna je tokom dugog istorijskog perioda razvoja pravnog sistema. Naime, svako protivpravno oduzimanje (lišenje) života drugog lica, odnosno prouzrokovanje smrti drugog lica različitim fizičkim ili psihološkim djelatnostima činjenja, odnosno nečinjenja, tajno (prikriveno) ili javno (naočigled prisutnih lica), bilo kojim načinom ili sredstvom - predstavlja krivično djelo ubistva.[1] Radi se o osnovnom, opštem, klasičnom, konvencionalnom krivičnom djelu za koje su od najstarijih vremena u mnogim pravnim sistemima, kao i danas, propisane stroge kazne, koje su nerijetko uključivale najteže - kapitalne kazne (smrtnu kaznu ili kaznu doživotnog zatvora).

[1] Vidi Simović, M., Jovašević, D., Simović, V. (2016). Krivičnopravna zaštita bezbjednosti života u Republici Srpskoj. Zbornik radova „Savremeni bezbjednosni rizici i prijetnje i njihov uticaj na bezbjednost država u regionu", Banja Luka, 11–25.

Zavisno od okolnosti pod kojima je lišenje života izvršeno, upotrijebljenog načina ili sredstva, pobude (motiva) učinioca, svojstva (osobenosti, karakteristika) žrtve ili učinioca, odnosno obima, intenziteta prouzrokovane posljedice - u zakonodavstvu se razlikuje više oblika ili vidova ispoljavanja krivičnog djela ubistva. Najjednostavnije rečeno, to su: a) obično ubistvo, b) umorstvo (teško, kvalifikovano ubistvo) i c) privilegovano (lako) ubistvo.[2]

Sistem krivičnopravne zaštite života se danas bazira na relevantnim međunarodnim standardima, univerzalnog ili regionalnog karaktera[3] kao što su: a) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima sa fakultativnim protokolom (član 6.)[4] i b) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 2.) sa dopunskim protokolima broj 4, 6, 7, 11, 12 i 13[5]. Praktično život svakog čovjeka se štiti na jednak način – sistemom krivičnih sankcija - od momenta rođenja do nastupanja smrti čovjeka.[6]

U savremenom krivičnom zakondavstvu se posebno uočava pojačana krivičnopravna zaštita određenih lica koja imaju neko posebno, specifično lično svojstvo, lični odnos ili ličnu okolnost.[7] U tom smislu se na specifičan način uređuje

---

2 Vidi Jovašević, D. (2013). Krivična dela protiv života i državna reakcija u Republici Srbiji, Zbornik radova „Teški oblici kriminaliteta i državna reakcija“, Trebinje, 269–287.

3 Vidi Heide, K.M. (2003). Youth homicide: a review of the literature and a blueprint for action, Int J Offender Ther Comp Criminol, (47), 6–36; Overpeck, M.D., Brenner, R.A., Trumble, A.C. et al. (1998). Risk factors for infant homicide in the United States, N Engl J Med., (339), 1211–1216; Friedman, S.H., Resnick, P.J. (2009). Neonaticide: phenomenology and considerations for prevention, Int J Law Psychiatry, (32), 43–7; Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J. et al. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement, Ann Intern Med., (151), 264–269; Mathews, S., Abrahams, N., Jewkes, R. et al. (2013). The epidemiology of child homicides in South Africa, Bull World Health Organ, (91), 562–568; Jha, P., Kumar, R., Vasa, P. et al. (2006). Low male-to-female sex ratio of children born in India: national survey of 1·1 million households, The Lancet, (367), 211–218; Global study on homicide 2013: trends, contexts, data. Vienna, UNODC 2013; Abrahams, N., Mathews, S., Martin, LJ. et al. (2016). Gender differences in Homicide of Neonates, Infants, and Children under 5 y in South Africa: results from the Cross-Sectional 2009 National Child Homicide Study, PLoS Med, 13; Kinney, H.C., Thach, B.T. (2009). The sudden infant death syndrome, N Engl J Med, (361), 795–805; Greenfield, L.A. (1996). Child Victimizers: violent offenders and their victims. Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs; Sidebotham, P., Bailey, S., Belderson. P. et al. (2011). Fatal child maltreatment in England, 2005-2009, Child Abuse Negl, (35), 299–306; Adinkrah, M. (2001). Child Homicide Victimization in Contemporary Fiji, International Journal of Comparative Criminology, (1), 23–39.

4 Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori broj 7/71.

5 *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* broj 25/2009.

6 Vidi Stojanović, Z. (1997). Pravo na život kao prirodno pravo čoveka, Pravni život, Beograd, (9), 4-22.

7 Vidi Đorđević, M. (1995). Život kao objekt krivičnopravne zaštite, *Pravni život* (9), 43–55.

pravna zaštita života djece ili maloljetnika, dakle, oštećenih lica (žrtava ili pasivnih subjekata) koja imaju poseban zakonom propisani uzrast maloljetstva.[8]

Ubistvo djece je najekstremniji oblik nasilja nad djecom i tragičan događaj sa ozbiljnim posljedicama na porodice i zajednicu. Oko 95.000 djece je ubijeno svake godine na globalnom nivou, a rizik od ubistva u djetinjstvu je snažno povezan sa godinama, polom i geografijom. Raspodjela ubistava djece po starosti je u obliku slova U i nagnuta ka adolescenciji. Djeca uzrasta od 15 do 19 godina čine 57% globalnih ubistava djece, a slijede djeca mlađa od pet godina (20%).[9]

Većina žrtava ubistava djece (90%) živi u zemljama sa niskim i srednjim prihodima, sa najvišim stopama ubistava djece pronađenim u Latinskoj Americi. Rizik od ubistava je posebno visok za dječake, koji čine 70% svih ubistava djece.[10]

Generalno, ubistva će verovatno biti nedovoljno prijavljena, posebno u zemljama sa lošim sistemima praćenja i koja pate od sukoba. U mnogim okruženjima, podaci o ubistvima su često nepotpuni, a informacije o odnosu žrtva - počinilac nedostaju, ozbiljno ograničavajući bazu dokaza potrebnih za osmišljavanje efikasnih strategija prevencije. Postojeće studije o počiniocima ubistava djece često se fokusiraju na određenu starosnu grupu ili vrstu ubistva, na primjer, filicid[11] ili neonaticid[12] (filicide or neonaticide) ili su ograničene na zemlje sa visokim prihodima ili se oslanjaju na male veličine uzorka ili zastarjele podatke.[13]

Konvencija UN o pravima djeteta[14] (član 1.) dijete određuje kao ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dijete, punoljetstvo ne stiče ranije[15]. Pored toga, ova konvencija (član 6.) izričito

---

8 Pedicide, child murder, child manslaughter ili child homicide je ubistvo pojedinca koji je maloljetnik. U mnogim pravnim jurisdikcijama smatra se teškim oblikom ubistva.

9 United States Department of Justice, Federal Bureau of Investigation. (2009). Crime in the United States: Uniform Crime Report, 2008. Retrieved from "Expanded Homicide Data Table 2 - Crime in the United States 2008". *Archived from the original on 2010-08-19.*

10 Use of the Death Penalty for Killing a Child Victim. *https://deathpenaltyinfo.org › stories › use-of-the...*

11 Filicid je opšti pojam koji znači da je do oduzimanja života došlo činom osoba koje su sa djetetom povezane u roditeljskom kontekstu – ili oca ili majke.

12 Neonaticid je izraz kojim se opisuje ubijanje, odnosno usmrćivanje novorođene djece. U savremenim zapadnim društvima on predstavlja jedan od najčešćih oblika infanticida, a gotovo u pravilu ga izvode majke. Mnoga krivična zakonodavstva za njega koriste izraz čedomorstvo i tretiraju ga kao (blaže) kvalifikovano ubistvo.
Infanticide (or infant homicide) - čedomorstvo (ili ubistvo novorođenčadi) je namjerno ubijanje novorođenčadi ili potomstva (offspring). Čedomorstvo je široko rasprostranjena praksa kroz ljudsku istoriju koja se uglavnom koristila za odlaganje neželjene djece,

13 Statutes & Constitution: View Statutes: Online Sunshine. *www.leg.state.fl.us.*

14 *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, broj 15/90.

15 U 2008. godini bilo je 1.494 ubistava djece u SAD. Od ubijenih, 1.035 su bili muškarci [United States Department of Justice, Federal Bureau of Investigation (2009). Crime in the United States: Uniform Crime Report, 2008. Retrieved from "Expanded Homicide Data Table 2 - Crime in the United States 2008"]. Oko pola saveznih država koje imaju smrtnu kaznu uvrstile su ubistvo djeteta na svoju listu otežavajućih faktora koji mogu učiniti ubistvo kažnjivim smrću. Starost žrtve varira između država. Starost je postavljena

propisuje da države članice priznaju da svako dijete samim rođenjem ima pravo na život, te da obezbjeđuju u najvećoj mogućoj mjeri opstanak i razvoj djeteta".

Ovako određeni međunarodnopravni standardi su preuzeti u domaćem, internom krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. Tako, Krivični zakon Federacije BiH[16] (KZFBiH) smatra djetetom lice koje nije navršilo četrnaest godina života (član 2. tačka 12.), dok je maloljetnik (član 2. tačka 13.) lice koje nije navršilo osamnaest godina života. S druge strane, Krivični zakon Brčko distrikta BiH[17] - KZBDBiH (član 2. tačka 13.) nešto drugačije, pod djetetom određuje "lice koje nije navršilo osamnaest godina života". Konačno, Krivični zakonik Republike Srpske[18] - KZRS (člana 123. tačka 7.) definiše dijete kao žrtvu krivičnog djela koje koje nije navršilo osamnaest godina života.

U pogledu krivičnopravne zaštite djece ili maloljetnika, u savremenom evropskom krivičnom zakonodavstvu, posebno u zakonodavstvu država regije jugoistočne Evrope, koje su nastale raspadom SFRJ, uočavaju se manje/više određene razlike.[19] Pri tome, postoje i takva krivična zakonodavstva koja kao specifičan oblik ispoljavanja krivičnog dela ubistvo ili teško ubistvo ne propisuju ubistvo djeteta ili maloljetnika. Među takva zakonodavstva spada KZFBiH. S obzirom na sadašnje stanje, ovaj rad predstavlja prilog da se pri sljedećoj zakonodavnoj reformi u oblasti materijalnog krivičnog prava u Federaciji BIH razmotri mogućnost uvođenja – propisivanja ubistva djeteta kao oblika ispoljavanja teškog ubistva.[20]

2. PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTA DJETETA U KRIVIČNOM PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Pozitivni krivičnopravni sistem Bosne i Hercegovine danas čine četiri krivična zakona, od kojih tri izričito propisuju krivična djela protiv života i tijela, među kojima je na prvom mjesto propisano krivično djelo ubistva koje se, zavisno od nomotehničke strukture, određuje na više/manje sličan način, ali sa dovoljno

između 10 i 17, a 12 godina je najčešća starost ("Use of the Death Penalty for Killing a Child Victim"). Ubistvo djece iz nehata može takođe dovesti do teške optužbe u nekim jurisdikcijama, kao što je država Florida (Statutes & Constitution: View Statutes, Online Sunshine. *www.leg.state.fl.us*).

16 *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, br. 36/2003, 37/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 75/2017 i 31/2023.

17 *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 19/2020, 3/2024 i 14/2024.

18 *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i 9/2024.

19 Svako ubistvo u Velikoj Britaniji ima za posljedicu doživotnu kaznu. U Engleskoj i Velsu ubistvo djeteta koje uključuje seksualno ili sadističko ponašanje ili otmicu žrtve - može dovesti do izricanja doživotnog zatvora, bez mogućnosti uslovnog otpusta kada je počinilac imao najmanje 21 godinu. Smjernice za izricanje kazne navode da kada je počinilac mlađi od 21 godine, polazna tačka je minimalno 30 godina

20 Vidi Stanković, N. (2023). Krivično pravo, Opšti i posebni dio, Evropski univerzitet, Brčko, 433-435.

specifičnosti. U Bosni i Hercegovini su u primjeni sljedeći zakoni od značaja za temu našeg rada, pri čemu Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZBiH)[21], što je i logično, uopšte ne poznaje krivična djela protiv života i tijela. To su: a) KZFBiH (glava šesnaesta), b) KZBDBiH (glava šesnaesta) i c) KZRS (glava dvanaesta).

Život, koji uključuje tjelesni (fizički i psihički) duševni integritet i zdravlje) čovjeka, oduvek su predstavljali zaštitni objekt u krivičnom pravu. Međutim, ta krivičnopravna zaštita prava na život čovjeka nije bila potpuna, niti je bila jednaka za sve, već je dugo bila parcijalna, djelimična i fragmentarna. Ipak se može reći da je objekt zaštite kod ovih krivičnih djela (krvni delikti) čovjek kao živo ljudsko biće, tj. njegov život.[22] Zaštita života počinje od momenta rađanja čoveka (okončanja porođaja) i traje sve do momenta nastupanja njegove smrti.[23]

Radnja izvršenja krivičnih djela ubistava može biti preduzeta samo prema drugom, živom licu (bez obzira na njegovo zdravstveno stanje), ali ne i prema samom sebi, budući da samoubistvo i samopovreda nisu inkriminisani kao krivična djela. Ona može da se sastoji kako u pozitivnoj, aktivnoj djelatnosti (radnji činjenja), tako i u negativnoj, pasivnoj radnji (propuštanju dužne radnje, radnji nečinjenja).[24] Pri tome se ova djelatnost prouzrokovanja smrti drugoga može preduzimati različitim sredstvima ili na različite načine, neposredno (direktno) ili posredno (indirektno), tajno ili javno.[25]

Kao učinilac krivičnih dela protiv života može se javiti svako, bilo koje lice (*delicta communia*), lice bez izazvih posebnih ličnih svojstava, odlika ili karakteristika. U pogledu krivice učinioca ova se djela mogu izvršiti sa oba oblika ispoljavanja svjesnog, odnosno voljnog odnosa – sa umišljajem ili sa nehatom (u kom slučaju postoji privilegovano - nehatno izazivanje smrti, za koje se čak i ne koristi riječ „ubistvo', već termin „lišenje života“).

Specifičnost krivičnopravnog sistema Bosne i Hercegovine predstavlja, na prvom mjestu, različito uređenje krivičnopravne zaštite života djece (maloljetnika). Tome doprinosi činjenica da ubistvo djeteta kao oblik ispoljavanja teškog ubistva poznaju samo dva zakonska teksta, i to: a) KZBDBiH (član 163. stav 2.) i b) KZRS (član 125. stav 1).

Tako, treba ukazati da KZFBiH u istoj zakonskoj odredbi (član 166.) propisuje: a) osnovno djelo ove vrste – obično ubistvo (stav 1.), za koji je propisana kazna zatvora najmanje pet godina i b) teško, kvalifikovano ubistvo – “umorstvo” (stav 2.), sa alternativno propisanom kaznom za učinioca – kaznom zatvora najmanje

---

21 *Službeni glasnik BiH*, br. 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/06, 32/2007, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021 i 31/2023.

22 Vidi Đorđević, Đ. (2014). Krivično pravo, Posebni deo, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 9-17.

23 Vidi Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016). Krivično pravo 2. Pravni fakultet, Sarajevo, 367-371.

24 Aladžić, M. (2024). Krivično pravo. Opšti i posebni dio, Narodna biblioteka, Petrovo, 289 i 290

25 Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2020). Krivično pravo, Beograd, Projuris, Beograd, 129 i 130.

deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.[26] Za razliku od nekih analiziranih krivičnopravnih sistema, ovaj zakon ne predviđa, ni na neposredan/direktan ni na posredan/ indirektan način, ubistvo djeteta ili maloljetnika kao vid ispoljavanja teškog ubistva. Kao dijete (član 2. tačka 12.) KZFBiH smatra "lice koje nije navršilo četrnaest godina života", dok je maloljetnik (član 2 tačka 13.) "lice koje nije navršilo osamnaest godina života". Jedino ovaj zakonski tekst (sa primjenom u Bosni i Hercegovini) pravi ovo razlikovanje djeteta od maloljetnika kao oštećenog (ili žrtve krivičnog djela).

Na znatno drugačiji način krivičnopravnu zaštitu života djeteta/maloljetnika propisuje KZBDBiH, kao oblik ispoljavanja teškog ubistva (član 163. stav 2.), ne praveći razliku između pojmova dijete i maloljetnik. Naime, u istoj zakonskoj odredbi pod nazivom "Ubistvo" predviđena su dva oblika ispoljavanja krivičnog djela ubistva. To su: a) obično ubistvo (stav 1.), za koje je propisana kazna zatvora najmanje pet godina i b) teško ubistvo (stav 2.) za koje je alternativno propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora.[27]

Prema ovim zakonskim rješenjima, kao oblik teškog ubistva KZBDBiH izričito predviđa (tačka 6.) lišenje života djeteta. Dijete je, u smislu člana 2. tačka 13., "lice koje nije navršilo osamnaest godina života".

Za razliku od prethodna dva nomotehnička rješenja u Bosni i Hercegovini, KZRS u dvije odvojene, samostalne zakonske odredbe propisuje dva krivična djela protiv života.[28] To su: a) ubistvo (član 124.), za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od pet do dvadeset godina i b) teško ubistvo (član 125.).

Kao poseban, specifičan oblik ispoljavanja krivičnog djela teško ubistvo, za koje je alternativno propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna doživotnog zatvora, u krivičnom pravu Republike Srpske javlja se lišenje života djeteta (član 125. tačka 7.). U smislu člana 123. tačka 7. KZRS, dijete kao žrtva krivičnog dela se smatra lice koje nije navršilo osamnaest godina života, naravno podrazumevajući, pri tome, da se radi o ovom zakonom propisanom uzrastu upravo u vrijeme preduzimanja radnje lišenja njegovog života. Postojanje svijesti, znanja o uzrastu žrtve mora biti obuhvaćeno umišljajem učinioca.[29]

[26] Petrović, B., Ferhatović, A., Jovašević, D. (2024). Krivično pravo. Posebni dio, Pravni fakultet, Sarajevo, 70-72.

[27] Simović, M., Simović, V. (2020). Krivično pravo Brčko distrikta BiH, Posebni dio, Grafomark, Banja Luka, 18 i 19.

[28] Vidi Jovašević, D., Mitrović, Lj.,Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske. Posebni deo,* Univerzitet Apeiron, Banja Luka, 23-25.

[29] Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). Krivično pravo Republike Srpske. Posebni deo, Univerzitet Apeiron, Banja Luka, 23-25.

3. PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTA DJETETA U KRIVIČNOM PRAVU DRŽAVA U REGIONU

Od analiziranih država koje su početkom devedesetih godina prošlog veka nastale raspadom SFRJ, samo Kazenski zakonik Slovenije[30], pri propisivanju krivičnih djela protiv života: a) ubistvo – *Uboj* (član 115.) i b) teško ubistvo ili umorstvo – *Umor* (član 116.), što predstavlja usamljeni slučaj u pozitivnom komparativnom krivičnom pravu, izričito kao oblik ispoljavanja teškog ubistva ne predviđa ubistvo djeteta (ili maloljtnika), dakle, lica određenog zakonom propisanog starosnog uzrasta. Takva mogućnost ne postoji ni prema svojstvu oštećenog lica, niti prema pobudi (motivu) učinioca, niti prema bilo kakvim subjektivnim ili objektivnim okolnostima prilikom oduzimanja života – *vzame življenje* drugog lica.[31]

Kazneni zakon Hrvatske[32], što predstavlja specifičnost u pozitivnom krivičnom zakonodavstvu država regiona (uz Sjevernu Makedoniju i Crnu Goru), izričito daje pojmovno određenje žrtve kaznenog/krivičnog djela. Ovaj kazneni zakon (član 87. tačka 25.) pod žrtvom krivičnog djela smatra fizičko lice koje je pretrpjelo fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih (osnovnih) prava i sloboda koji su direktna/neposredna/izravna posledica krivičnog dela. Takođe se žrtvom krivičnog dela smatraju se i bračni i vanbračni drug, životni partner ili neformalni životni partner, te potomak, a ako njih nema, predak, brat i sestra onog lica čija je smrt neposredno/direktno prouzrokovana krivičnim djelom, kao i lice koje je ono na osnovu zakona bilo dužno izdržavati.[33]

Kao žrtvu krivičnog djela Krivični zakonik Sjeverne Makedonije[34] (član 122. tačka 22.) smatra svako lice koje je pretrpjelo povrede (ozljede), uključujući fizičke ili psihičke, emocionalni stres, materijalni gubitak ili drugu povredu ili ugrožavanje njegovih temeljnih sloboda i prava kao posljedice izvršenog krivičnog djela. Dijete, kao žrtva krivičnog djela, označava maloljetno lice koje je mlađe od osamnaest godina.

Na kraju, Krivični zakonik Crne Gore[35] (član 142. tačka 11.) takođe decidirano pod žrtvom krivičnog djela podrazumijeva lice kome je protivpravnim djelom koje

---

30 *Uradni list Republike Slovenije*, br. 55/2008, 66/2008, 39/2009, 91/2011, 55/2014, 6/2016, 38/2016, 27/2017, 23/2020, 91/2020, 95/2021, 186/2021, 105/2022 i 16/2023.

31 Selinšek, Lj. (2007). Kazensko pravo, Splošni del in osnove posebnega dela, GV založba, Ljubljana, 375 i 376.

32 *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019, 84/2021, 114/2022, 114/2023 i 36/2024.

33 Vidi Garačić, A. (2023). Kazneni zakon u sudskoj praksi, Posebni dio, Libertin, Rijeka, 38-40.

34 *Služben vesnik na Republika Makedonija*, br. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 8272013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014 i 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 169/2016, 97/2017, 170/2017, 248/2018, 36/2023 i 188/2023.

35 *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006, 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018, 3/2020,

je u zakonu propisano kao krivično djelo - prouzrokovan fizički ili duševni bol ili patnja, imovinska šteta ili povreda ljudskih prava i sloboda.

Na ovaj način se upravo ukazuje na poseban značaj žrtve krivičnog djela, imajući u vidu krivičnopravnu zaštitu tačno određenih lica. Ova je zaštita naročito izražena kod krivičnih djela protiv života i tijela (tjelesnog integriteta). Ovako određeni pojam žrtve krivičnog djela se na specifičan način odražava upravo kod pravne kvalifikacije krivičnog djela teškog ubistva imajući u vidu osobenosti, svojstva pasivnog subjekta – žrtve protivpravnog lišavanja života.

Posebna krivičnopravna zaštita života djeteta je na specifičan uređena u krivičnom zakonodavstvu država u regionu jugoistočne Evrope kroz pojačanu krivičnu odgovornost i kažnjivost (na posredan/indirektan način – u Hrvatskoj, odnosno na neposredan/direktan način – u Crnoj Gori, Sjevernoj Makedonij ili Srbiji).

Kazneni zakon Hrvatske u dvije samostalne zakonske odredbe propisuje najteže krivično djelo protiv života drugog lica. To su: a) ubistvo (član 110.) – *Ubojstvo* sa propisanom kaznom zatvora najmanje pet godina i b) teško ubistvo (član 111.) – "teško ubojstvo", za koje je alternativno propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora. Teško ubistvo se, između ostalih oblika ispoljavanja, javlja i kao ubistvo djeteta, odnosno maloljetnika.[36] Ova je mogućnost pravne kvalifikacije teškog ubistva predviđena doduše na posredan način (tačka 2.). Naime, teško ubistvo je propisano kao ubistvo lica koje je posebno ranjivo zbog njegove dobi (uzrasta). Ovdje se kroz definisanje "starosne ili uzrasne dobi" kao osnova, elementa ranjivosti, osjetljivosti žrtve - ovoj kvalifikaciji ubistva daje teži, opasniji vid ispoljavanja.[37] U smislu ovog zakonskog rješenja, značajno je da hrvatski zakonodavac (član 87. tačka 7.) kao dijete smatra lice koje nije navršilo osamnaest godina života.

S druge strane, Krivični zakonik Sjeverne Makedonije u jednoj, istoj zakonskoj odredbi (član 123.) pod nazivom ubistvo propisuje: a) obično ubistvo (stav 1.), za koje je zaprijećena kazna zatvora najmanje pet godina i b) teško ubistvo (stav 2.), za koje je alternativno propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna doživotnog zatvora. Teško ubistvo (član 123. stav 2. tačka 7.), prema ovom zakonskom rješenju, postoji u slučaju unišljajnog lišenja života djeteta. Pri tome, dijete (član 122. tačka 22.), kao žrtva krivičnog djela, označava maloljetno lice koje je mlađe od osamnaest godina.

Na identičan način kao i makedonski zakonodavac, Krivični zakonik Crne Gore propisuje krivično djelo ubistvo (član 143.) kao lišenje života drugog lica za čijeg je učinioca predviđena kazna zatvora u trajanju od pet do petnaest godina. S druge strane, teško ubistvo (član 144.), za koje je alternativno propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora, postoji i u slučaju

26/2021, 144/2021, 145/2021 i 110/2023.

36 Vidi Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 312-315.

37 Vidi Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 166-168.

lišenja života djeteta (tačka 6.). Ovakvo zakonsko rješenje ukazuje da direktnu pojačanu krivičnopravnu zaštitu života djeteta.[38]

Krivični zakonik Crne Gore (član 142. tačka 7.) kao dijete smatra lice koje nije navršilo osamnaest godina. Pored njega, ovaj zakonik definiše pojam maloljetnika (član 142. tačka 8.). To je lice koje je navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina.

Konačno, neposrednu i pojačanu krivičnopravnu zaštitu života djeteta garantuje i Krivični zakonik Srbije[39]. Ubistvo – osnovno krivično djelo protiv života čovjeka (član 113.) je u Krivičnom zakoniku Srbije određeno kao lišenje života drugog lica. Za "obično" ubistvo je propisana kazna zatvora u trajanju od pet do petnaest godina.[40]

Teško ubistvo (član 114.), koje je zaprijećeno alternativno propisanom kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom doživotnog zatvora, javlja se u više različitih pojavnih oblika ispoljavanja, zavisno od vrste, prirode ili karaktera kvalifikatorne okolnosti.[41] Shodno kriterijumu osobenosti, svojstva pasivnog subjekta ili žrtve (pri čemu ovaj zakonski tekst izričito ne definiše pojam žrtve krivičnog djela), izričito je predviđeno teško ubistvo kao lišenje života djeteta (tačka 9.).[42]

U tom smislu Krivični zakonik Srbije precizno definiše pojam djeteta (član 112. tačka 8.) kao lice koje nije navršilo četrnaest godina, kao i pojam maloljetnika (član 112. tačka 9.) kao lice koje je navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina.[43]

Specifično rješenje koje poznaje samo krivično zakonodavstvo Srbije, od svih analiziranih komparativnih regionalnih krivičnopravnih sistema, jeste propisivanje pripremanja krivičnog djela teško ubistvo kao njegovog posebnog, samostalnog oblika ispoljavanja. Radi se, naime, o propisivanju kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina, u slučaju umišljajnog pripremanja – stvaranja uslova ili pretpostavki za izvršenje krivičnog djela teškog ubistva. Ovo se djelo manifestuje preduzimanjem jedne ili više alternativno propisanih djelatnosti[44]: a) nabavljanje ili osposobljavanje sredstva za izvršenje teškog ubistva, b) otklanjanje prepreke za izvršenje teškog ubistva, c) dogovaranje, planiranje ili organizovanje sa drugim licem izvršenje teškog

[38] Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Obod, Cetinje, 357 i 358.

[39] *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

[40] Stojanović, Z., Delić, N. (2013). Krivično pravo, Posebni deo, Pravni fakultet, Beograd, 14 i 15.

[41] Vidi Jovašević, D. (2017). Krivično pravo, posebni deo, Dosije, Beograd, 46-48.

[42] Vidi Đorđević, Đ., Kolarić, D. (2020). Krivično pravo, posebni deo, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, 23 i 24.

[43] Jovašević, D., Miladinović Stefanović, D. (2023). Krivično pravo, posebni deo, Pravni fakultet, Niš, 36-43.

[44] Vidi Delić, N. (2024). Krivično pravo, posebni deo, Pravni fakultet, Beograd, 40-42.

ubistva ili d) preduzimanje druge radnje kojom se stvaraju uslovi za neposredno izvršenje teškog ubistva.

4. ZAKLJUČAK

Na prvom mjestu u sistemu klasičnih, opštih, konvencionalnih krivičnih djela nalaze se, prema opšteprihvaćenom shvatanju pravne teorije, odnosno krivičnog zakonodavstva, krivična djela protiv života i tijela (tjelesnog integriteta), poznata još i kao "krvni delikti". Među njima preovladavaju različita krivična djela protivpravnog lišenja (oduzimanja) života ili usmrćenja drugog lica koja se kao krivično djelo ubistva javlja u više oblika, odnosno vidova ispoljavanja. To su: obično (osnovno) ubistvo, teško (kvalifikovano) ubistvo i lako (privilegovano) ubistvo.

U okviru teškog ubistva, za koje je, po pravilu, zaprijećena najteža kazna koju uopšte propisuje domaće, interno krivično zakonodavstvo, zavisno od vrste, prirode ili karaktera kvalifikatorne okolnosti, posebnu ulogu ima ono djelo za koje zakon propisuje pooštreno kažnjavanje (kaznu zatvora najmanje deset godina ili kaznu doživotnog/dugotrajnog zatvora), zavisno od svojstva, osobenosti pasivnog subjekta (žrtve ili oštećenog lica). U analiziranom krivičnom zakonodavstvu uočava se da među krivičnim djelima teško ubistvo, s obzirom na svojstvo žrtve, posebno mjesto, ulogu i značaj ima ubistvo djeteta. Pri tome, treba odmah istaći da ovo krivično djelo ne poznaju KZFBiH, kao ni Kazenski zakonik Slovenije.

Sva ostala analizirana krivična zakonodavstva: Brčko distrikta BiH i Republike Srpske, tako i zakonodavstva država u regionu propisuju ubistvo djeteta kao specifičan oblik pojavnog manifestovanja krivičnog djela teško ubistvo. Ovo je krivično djelo predviđeno na dva načina: a) neposredno, direktno, gdje sam zakonski tekst na odgovarajućem nomotehničkom mestu izričito propisuje ubistvo djeteta (najčešće uz ubistvo bremenite žene) – Crna Gora, Federacija BiH, Republika Srpska, Sjeverna Makedonija i Srbija i b) posredno, indirektno (Hrvatska) propisujući ovo djelo kao ubistvo lica koje je posebno ranjivo zbog njegove dobi (uzrasta).

Krivično djelo teško ubistvo djeteta karakterišu dva osnovna konstitutivna elementa. To su:

a) objektivan elemenat – posebno svojstvo žrtve krivičnog djela. To može biti samo određeno lice – lice sa određenim ličnim svojstvom, svojstvom djeteta (maloljetstva). Radi se, naime, o licu koje u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja lišavanja života još uvijek nije nasvršilo određeni starosni uzrast – uzrast od navršenih osamnaest godina, što se utvrđuje kao faktičko pitanje u svakom konkretnom slučaju i

b) subjektivan elemenat – svijest, znanje učinioca da svoju radnju izvršenja djela ubistva u obliku prouzrokovanja smrti drugog lica neposredno ili posredno preduzima prema djetetu (maloljetnom licu), i to prema njemu upravo zbog njegovog svojstva djeteta.

Dijete je, prema Konvenciji UN o pravima djeteta (član 1.), lice koje nije navršilo osamnaest godina, dakle, u smislu naše teme u vrijeme izvršenja krivičnog

djela. Identično zakonsko rješenje pojma djeteta, bez obzira na to da li ono uključuje terminološko razlikovanje djeteta od maloljetnika, poznaju sva analizirana krivična zakonodavstva, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u državama u regionu jugoistočne Evrope koje su nastale raspadom SFRJ.

Literatura

Abrahams, N., Mathews, S., Martin, LJ. et al. (2016). Gender differences in Homicide of Neonates, Infants, and Children under 5 y in South Africa: results from the Cross-Sectional 2009. National Child Homicide Study, *PLoS Med 2016*. 13:e1002003. *doi:10.1371/journal.pmed.1002003*.

Adinkrah, M. (2001). Child Homicide Victimization in Contemporary Fiji, *International Journal of Comparative Criminology*, (1), 23–39.

Aladžić, M. (2024). Krivično pravo. Opšti i posebni dio. Petrovo: Narodna biblioteka.

Delić, N. (2024). Krivično pravo. Posebni deo. Beograd: Pravni fakultet.

Đorđević, Đ. (2014). Krivično pravo. *Posebni deo*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.

Đorđević, Đ., Kolarić, D. (2020). Krivično pravo. *Posebni deo*. Beograd. Kriminalističko-policijski univerzitet.

Đorđević, M. (1995). Život kao objekt krivičnopravne zaštite, *Pravni život,* Beograd, (9), 43–55.

Đorđević, M., Đorđević, Đ. (2020). Krivično pravo. Beograd: Projuris.

Friedman, S.H., Resnick, P.J. (2009). Neonaticide: phenomenology and considerations for prevention, *Int J Law Psychiatry*, (32), 43–7, *doi:10.1016/j.ijlp.2008.11.006*.

Garačić, A. (2023). Kazneni zakon u sudskoj praksi. *Posebni dio*. Rijeka: Libertin.

Global study on homicide, tends, contexts, data. Vienna, UNODC 2013.

Greenfield, L.A. (1996). Child Victimizers: violent offenders and their victims. Washington, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.

Heide, K.M. (2003). Youth homicide: a review of the literature and a blueprint for action, *Int J Offender Ther Comp Criminol*, (47), 6–36. *doi:10.1177/0306624X02239272*.

Jha, P., Kumar, R., Vasa, P. et al. (2006). Low male-to-female sex ratio of children born in India: national survey of 1·1 million households, *The Lancet*, (367), 211–8. *doi:10.1016/S0140-6736(06)67930-0*.

Jovašević, D. (2013). Krivična dela protiv života i državna reakcija u Republici Srbiji, Zbornik radova *Teški oblici kriminaliteta i državna reakcija*.Trebinje. 269–287.

Jovašević, D. (2017). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Dosije.

Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017). *Krivično pravo Republike Srpske. Posebni deo.* Banja Luka: Univerzitet Apeiron, 23-25.

Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2021). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Banja Luka: Službeni glasnik, 452-457.

Jovašević, D., Miladinović Stefanović, D. (2023). *Krivično pravo. Posebni deo*. Niš: Pravni fakultet.

Kinney, H.C., Thach, B.T. (2009). The sudden infant death syndrome, *N Engl J Med*, (361), 795–805.*doi:10.1056/NEJMra0803836*.

Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V. (2004). *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*. Cetinje: Obod.

Mathews, S., Abrahams, N., Jewkes, R. et al. (2013). The epidemiology of child homicides in South Africa, *Bull World Health Organ*, (91), 562–568. *doi:10.2471/BLT.12.117036*.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J. et al. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement, *Ann Intern Med*., 151:264–9. *doi:10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135*.

Overpeck, M.D., Brenner, R.A., Trumble, A.C. et al. (1998). Risk factors for infant homicide in the United States, *N Engl J Med*., (339), 1211–6. *doi:10.1056/NEJM199810223391706*.

Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine.

Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2016). *Krivično pravo 2*. Sarajevo: Pravni fakultet.

Petrović, B., Ferhatović, A., Jovašević, D. (2024). *Krivično pravo. Posebni dio*, Sarajevo: Pravni fakultet.

Selinšek, Lj. (2007). *Kazensko pravo. Splošni del in osnove posebnega dela*. Ljubljana: GV založba.

Sidebotham, P., Bailey, S., Belderson. P. et al. (2011).Fatal child maltreatment in England, 2005-2009, Child Abuse Negl, (35), 299–306. *doi:10.1016/j.chiabu.2011.01.005*
Simović, M., Jovašević, D., Simović, V. (2016). Krivičnopravna zaštita bezbednosti života u Republici Srpskoj. Zbornik radova *Savremeni bezbjednosni rizici i prijetnje i njihov uticaj na bezbjednost država u regionu.* Banja Luka, 11–25.
Simović, M., Simović, V. (2020). *Krivično pravo Brčko distrikta BIH. Posebni dio*. Banja Luka:Grafomark.
Stanković, N. (2023). *Krivično pravo. Opšti i posebni deo.* Brčko: Evropski univerzitet.
Stojanović, Z. (1997). "Pravo na život kao prirodno pravo čoveka". *Pravni život,* Beograd, (9), 4-22.
Stojanović, Z., Delić, N. (2013). *Krivično pravo. Posebni deo*. Beograd: Pravni fakultet.
Turković, K. et al. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine.

MURDER OF A CHILD AS A FORM OF AGGRAVATED MURDER IN MODERN CRIMINAL LEGISLATION

prof. dr Marina M. Simović

Full Professor, Faculty of Legal Sciences of the Pan-European University "Apeiron" in Banja Luka, Secretary of the Ombudsman for Children of the Republic of Srpska, marina.simovic@gmail.com; https://orcid. org/0009-0008-3330-4023

Abstract: *Among the most serious crimes within the framework of general, classic, conventional criminality is murder. It is deliberate, illegal deprivation (taking away) of the life of another person, by any activity, in any way or by any means. Depending on the circumstances under which this criminal offense was committed, the following are distinguished in modern criminal legislation: a) ordinary murder, b) aggravated murder, and c) privileged, easy murder. Aggravated murder represents the most serious criminal offense committed against a person, that is, against his basic right - the right to life, which is guaranteed by numerous international standards. It is about unlawfully causing the death of another person, which is qualified by one or more circumstances that give the committed criminal offense a greater degree of gravity or danger, or a greater degree of guilt of the perpetrator.*

The specific form of manifestation of the criminal offense of aggravated murder is qualified by the capacity (personality, characteristics) of the passive subject (victim or injured party). This form of aggravated murder acquires a specific character or nature if the act of taking life is undertaken against a child or juvenile, i.e., against a person who, at the time the crime was committed, is not of legal age (old age). This paper discusses the capacity of a child or juvenile, which represents a qualifying circumstance for the legal qualification of the criminal offense of aggravated murder in modern criminal legislation.

Key words: *life, death, murder, criminal offense, juvenile.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625197S UDK. 343.915:340.13-053.2/.6(497.11)(094.5)

У ИШЋЕКИВАЊУ НОВОГ ЗАКОНОДАВНОГ РЕШЕЊА КАО ОДГОВОРА НА ДИНАМИКУ И СТРУКТУТУ КРИМИНАЛИТЕТА МАЛОЛЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ[1]

Др Ивана Стевановић[2]

Виши научни сарадник, директорка Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, ivanacpd@gmail.com,
ORCID https://orcid.org/0000-0002-4588-3447

Апстракт: *И готово након двадесет година од усвакања и почетка примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, основно питање које се поставља у научној и стручној јавности јесте: шта се дешава са имплементацијом овог закона у пракси, односно да ли је постојећи нормативни оквир адекватан у односу на структуру и динамику малолетничког криминалитета, као и да ли су тренутно важећа нормативна решења усклађена са обухватним међународним стандардима који су развијени у другој и трећој деценији 21. века? Теоретичари и практичари су изрекли бројне оцене о самом законском тексту, међутим оно што можемо запазити да и након двадесет година имамо отворена питања, и то превасходно два: 1) да ли ће поједина законодавна решења и даље остати „само мртво слово на папиру“, јер до данашњих дана нису створени услови за њихову примену у пракси, односно 2) да ли су институције и професионалци овлашћени за поступање спремни да свеобухватно примене законске одредбе? Прелиминарни одговор на ова два питања је од изузетног значаја, имајући у виду најављену законодавну реформу у Републици Србији и доношење новог закона, која се нажалост већ годинама одлаже. И зато, пре било какве коначне одлуке, мишљење је ауторке, да је неопходно успоставити дијалог на највишем политичком нивоу, уз подршку правне догматике, науке и професионалаца из система малолетничког правосуђа, и отворити дискусију која ће у обзир узети све чиниоце и изнедрити адекватна решења.*

---

1 Садржај рада чини тематика са одређеним допунама, коју је ауторка представила у чланку: „Нормативни оквир и адекватност реакције на криминалитет малолетника“ публикован у зборнику радова *Казнена политика и адекватност реакције на криминалитет* и представљен на LXIII редовном годишњем саветовању Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу на Златибору, септембра 2024. године.

2 Рад представља резултат ангажовања ауторке у складу са Планом и програмом рада Института за криминолошка и социолошка истраживања за 2025. годину (на основу Уговора бр. 451-03-136/2025-03/200039) са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

***Кључне речи**: нормативни оквир, кретање, структура, криминалитет малолетника, нова решења.*

1. УВОД

Када кривична дела чине лица која припадају најмлађим представницима друштва - државе, то увек изазива далеко већу пажњу и сматра се посебним друштвеним проблемом, односно проблемом у правном систему који је као такав увек у „фокусу“, почев од новинских наслова посвећених конкретним случајевима, до спровођења бројних социолошких, криминолошких, психолошких и других истраживања феномена делинквенције малолетника (Шкулић & Стевановић, 2024, 213). Са друге стране, логично је да друштво у целини, као и правни системи поклањају посебну пажњу малолетничкој делинквенцији, јер су њене последице, дугорочно посматрано, потенцијално веома тешке, често и без обзира на тежину кривичног дела о којем се ради у неком конкретном случају. У наведеном лежи и одговор зашто се посебна пажња поклања малолетним учиниоцима и зашто је њихов положај у кривичном праву другачији од положаја одраслих јер не постоји друштво које није заинтересовано за очување одређених вредности. Имајући наведено у виду све државе посебну пажњу поклањају успостављању адекватне реакције на друштвено неприхватљиво понашање које се огледа у чињењу казнених дела малолетних учинилаца. Стога се проналазе нова средства, уводе се нове мере, доносе се нова законодавна решења. Поставља се и једно од најважнијих питања које лице треба сматрати малолетником у кривичном праву. Одговор на ово питање је једно од најтежих и најнеразрешенијих проблема, јер пред законодавца поставља неопходност одговора на питање у ком то добу дете (људско биће) достиже такав степен зрелости да може „примити“ на себе одговорност за своје радње или нерадње (Перић & Милошевић & Стевановић, 2008, 9-11). Одговором на ово питање долази се и до одговора на које се то особе могу примењивати посебне одредбе, другачије од оних које се примењују на пунолетне, које се огледају у одређеним моделима кривичноправне реакције на криминалитет малолетника. У основи, у теоријском смислу, као и у пракси (која се огледа у одређеним законодавним решењима), најзаступљенија су два модела као врста одговора на малолетничку делинквенцију и криминалитет малолетника: 1) заштитнички модел и 2) правосудни модел. Други модели само представљају одговарајућа одступања од ових основних модела, односно они се испољавају као њихова надградња и модификација (Шкулић, 2011, 108-109; Шкулић & Стевановић, 2024, 211-213). Ипак, ни први ни други модел у чистом облику у новим условима друштвеног развоја нису погодни за примену (као уосталом ни било који други „чисти модел“), па стога државе траже компромисна решења, узимајући у обзир добре стране једног и других модела (Перић & Милошевић & Стевановић, 2008, 22).

Такав је случај и са нашим малолетничким кривичним правосуђем, односно материјалним, процесним и извршним нормативним решењима у Републици Србији, која се примењује у односу на малолетне учиниоце кривичних дела. Према својим доминантним обележјима систем малолетничког правосуђа у Србији, односно поступак према малолетницима, као и систем кривичног санкционисања и примењивања других мера, представља одговарајућу *комбинацију заштитничког и правосудног модела*. Прецизније, према многим својим елементима, наш систем испољава врло значајне сличности са *модификованим правосудним моделом*, што је посебно упадљиво јер је поступак према малолетницима суштински устројен као кривични поступак, без обзира на то што се формално, односно терминолошки не обележава као „кривични“, али уз читав низ одступања од класичних кривичнопроцесних правила (Шкулић & Стевановић, 2024, 212). Са друге стране, механизми за примену начела опортунитета кривичног гоњења су већ сами по себи израз принципа минималног интервенисања, што је основно обележје *модела минималне интервенције*, а када се кривично (не)гоњење малолетника, односно обустава претходно већ покренутог поступка према њему условљава испуњењем одређених обавеза које се тичу измирења са оштећеним, односно подразумевају тзв. поступак медијације, наш систем испољава елементе ресторативног правосуђа, односно *ресторативног модела* (Шкулић, 2015, 52). Све ове особености садржане су и *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*[3] који је осамнаест година у примени.

Двадесет година примене *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, без иједне измене и допуне, доказ је једног успешног законодавног подухвата у кривичноправном систему и времену у коме је он изведен, 2005. године. Када је овај закон усвајан представљао је „пионирски“ подухват успостављања јединственог система малолетничког кривичног правосуђа у складу са релевантним међународним стандардима тога времена, а који је уважавао и дотадашњи развој малолетничког кривичног права у Републици Србији. Поред тога, чињеница да је до данашњих дана закон опстао неизмењен, указала је и на значај флексибилности система малолетничког кривичног правосуђа у Републици Србији, а које је у пракси у великој мери успело да „премости“ све проблеме које је са собом донело кашњење у његовом усклађивању са Уставом и другим законима, као и до данашњих дана, изостанак појединих подзаконских аката неопходних за пуну примену појединих законских института. Ипак, податак да су проблеми препознати у пракси, као и у бројним научним и стручним радовима и анализама, идентификовани већ након неколико иницијалних година „уходавања“ система, указује да би релевантност одговора на криминалитет малолетника требала бити унапређена, како доношењем новог

[3] Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, “Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005.

законског решења – новог закона, тако и његовом ефикаснијом применом у пракси (Стевановић, 2023, 83-84).

Посебно треба имати на уму да су међународни стандарди у овој области у последњих двадесет година достигли значајно виши ниво свеобухватности. Чињеница је и да до данашњих дана није дошло до усклађивања *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* са Уставом Републике Србије[4] и другим законима, као и да је изостанак појединих подзаконских аката неопходних за пуну примену појединих законских института, отворио важна питања доношења новог закона (Стевановић, 2023). Иначе, члановима 16. и 194. Устава Републике Србије предвиђено је да је Устав највиши правни акт Републике Србије и да сви закони и други општи акти донети у Републици Србији морају бити сагласни са Уставом, као и да потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права представљају део правног поретка Републике Србије. Такође, Уставом је прописано да потврђени међународни уговори не смеју бити у супротности са Уставом, док закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права. У пракси, ово значи да су на децу у контакту са законом, директно примењиве одредбе Устава, ратификованих међународних уговора закона и других општих аката Републике Србије. Полазећи од ове одредбе, а имајући у виду да је Република Србија ратификацијом Споразума о стабилизацији и придруживању[5] преузела обавезу усаглашавања са релевантним стандардима; да је кроз процес приступних преговора са Европском унијом (првенствено у оквиру преговарачког поглавља 23) извршен висок степен конкретизације стандарда са којима је потребно извршити усаглашавање али и чињеницу да област права детета представља једно од поља са најбржим развојем међународних (како универзалних, тако и регионалних стандарда), намеће као неопходност убрзану нормативну активност у области која представња и предмет овог рада. Тачније и овај рад је један у низу покушаја одговора на питање у ком правцу треба усмерити будуће нормативне реформе које би дале адекватније одговоре на динамику и структуру малолетничког криминалитета у циљу његове превенције и сузбијања.

2. СТРУКТУРА И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЛЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Последњих година у јавности је, не ретко, присутно уверење да је криминалитет малолетника у сталном порасту и да су његове последице све теже. Оваквом уверењу, доприносе и медији, који фокус искључиво стављају

[4] Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", број 98/2006.

[5] Види више на: https://www.mei.gov.rs/srp/srbija-i-eu/sporazum-o-stabilizaciji-i-pridruzivanju/, приступљено 27. јула 2024. године.

на бруталност и свирепост малолетних учиниоца, поготово у светлу њихове улоге у организованом криминалу (Николић-Ристановић, 2014, 240-245, Ћопић, 2023, 241). Међутим, ако анализирамо структуру и динамику овога типа криминалитета у Србији према званичној статистици, која превасходно бележи ативности органа овлашћених за превенцију и сузбијање криминалитета малолетних учиниоца кривичних дела, мишљења смо да регистровани криминалитет гледано у целини не показује карактеристике које би захтевале „драматичан заокрет“ у деловању „субјеката формалне социјалне контроле“ како то сматрају поједини теоретичари (Игњатовић, 2015, 34-35, Ћопић, 2023, 240-242), док други указују на мењање структуре малолетничког криминалитета у смислу вршења све више кривичних дела са елементом насиља, односно инсистира се на томе да ова врста криминалитета, од доминантно имовинског, што је била његова карактеристика осамдесетих година прошлог века, полако добија карактеристике насилног, па се неретко ова чињеница доводи и у везу и са потребом снижавања границе кривичне одговорности (Бајевић, 2023, 528-519; Бајевић, 2024, 91-94).

Иначе, за анализу динамике и структуре малолетничког криминалитета од изузетног је значаја дефинисати јасне и упоредиве индикаторе попут стопа малолетничког криминалитета (Стевановић, 2012, 51-52).[6] Са друге стране, уколико посматрамо последњу деценију овога века, очигледни су трендови који се пре свега огледају, не у повећаном броју учињених кривичних дела (тако је нпр. у 2013. години према малолетним учиниоцима кривичних дела у Србији било поднето 3.844 кривичних пријава, а 2022. године 2.410, што је драстични пад али се ови бројеви морају посматрати у светлу односа стопе малолетничког криминалитета, као и његовог односа према стопи општег криминалитета), већ у промењеној структури кривичних дела учињених од стране малолетних учиниоца. Донекле изузетак од наведеног представља 2023. година. У 2023. години, према подацима Републичког завода за статистику, укупан број кривичних пријава према малолетним учиниоцима кривичних дела износио је 2.598 и већи је за 8% у односу на 2022. У 1.867 случајева тужилаштво за малолетнике је поднело захтев за покретање припремног поступка, а тај број је, у односу на претходну годину, већи за 15%, док је број малолетника којима су изречене кривичне санкције 1.454, што је, такође, веће за 20%. Међутим, уколико наведене податке, упоредимо са нпр. 2019. годином, можемо видети да су наведени бројеви знатно мањи у 2023. у односу на 2019. годину, и да трендове у динамици малолетничког криминалита, не можемо тумачити искључиво у светлу односа 2022-2023. године (види Табелу 1.). Имајући наведено у виду, у овом раду, а ради попунијег сагледавања кретања ове појаве, дати су основни показатељи за период 2019−2023. године. Посебно желимо да укажемо, да наведене податке морамо анализирати и у светлу

[6] Стопа малолетних учиниоца кривичних дела којима је изречена нека од кривичних санкција на 100.000 дечије популације у држави којој се прати, или опште популације свих малолетних лица узрасне доби од четрнаесте до навршене 18 године живота.

чињенице, да је цела планета од 2020. до 2021. године била под последицама изазваним пандемијом COVID вируса, да је велики део управо ове старосне групе био изолован, тј. да су социјални контакти били ограничени, што је било од утицаја и на број учињених кривичних дела од стране малолетника у том периоду, односно „преливању“ активности надлежних органа које су уследиле након пандемије.

Табела 1. *Малолетни учиноци кривичних дела, 2019–2023.*

	Укупан број					Индекси				
	2019	2020	2021	2022	2023	2020/2019	2021/2020	2022/2021	2023/2022	2023/2019
Кривичне пријаве										
Укупно	2903	2524	2513	2410	2598	87	100	96	108	89
Поднет захтев за покретање припремног поступка										
Укупно	2002	1750	1749	1618	1867	87	100	93	115	93
Изречене кривичне санкције										
Укупно	1676	1239	1383	1213	1454	74	112	88	120	87

На основу званичних статистичких података, последњих година се запажа смањење, иначе доминантних имовинских кривичних дела осамдесетих и деведесетих година прошлог века, учињених од стране малолетника. Тако је у 2023. години поднето 1.010 кривичних пријава против имовине, што је 38,9% у односу на све поднете кривичне пријаве у датој години. Међутим и даље се као најзаступљеније кривично дело које чине малолетници појављује кривично дело крађе – у 385 случајева, а потом следе кривичне пријаве за кривично дело лаке телесне повреде у 293 случајева и кривично дело тешке крађе у 249 случајева (види Табелу 2). Даљом анализом података који су садржани у Табели 2. може се уочити делимични раст кривичних дела са елементима насиља у 2023. години, али увидом у структуру поднетих кривичних пријава, код нпр. кривичних дела против живота и тела, у посматраној години према малолетним учиниоцима кривичних дела може се видети да је поднето 403 кривичних пријава за кривична дела против живота и тела. Од 403 поднетих кривичних пријава према малолетницима у 293 случајева поднета је кривична пријава за лаку телесну повреду, 72 кривичне пријаве за тешку телесну повреду и 26 кривичне пријава за учествовање у тучи. У 2 случаја је поднета кривична пријава за учињено кривично дело убиства, у 4 за тешко убиство и једна кривична пријава за нехатно лишење живота, односно 5 кривичних пријава за угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи. Из наведених података, и ако се ради о кривичним делима из главе Кривичног законика[7] која изазивају изузетно интересовање јавности, готово ¾ поднетих

[7] Кривични законик "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

кривичних пријава чине пријаве за кривично дело лака телесна повреда које можемо сврстати у групу кривичних дела са „мањом друштвеном опасношћу“. Такође, у 2023. години, према званичним стистичким подацима поднето је и 358 кривичних пријава за кривична дела против јавног реда и мира, 61 кривична пријава за кривична дела против полне слободе, 64 кривичних пријава против безбедности јавног саобраћаја, 358 кривичних пријава против јавног реда и мира, као 243 кривичне пријаве за кривична дела против слободе и права човека и грађана (видети Табелу 2 и 3).

Табела 2. *Малолетници − кривичне пријаве, према кривичном делу, 2023.*

Кривична дела	Република Србија					
	укупно	Србија – север		Србија – југ		
		Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	2598	130	727	810	931	...
Против живота и тела	403	10	108	137	148	...
Убиство	2	-	-	-	2	...
Тешко убиство	4	1	1	1	1	...
Нехатно лишење живота	1	1	-	-	-	...
Тешка телесна повреда	72	3	29	32	8	...
Лака телесна повреда	293	5	66	86	136	...
Учествовање у тучи	26	-	8	18	-	...
Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи	5	-	4	-	1	...
Против слобода и права човека и грађанина	234	9	69	47	109	...
Против части и угледа	49	-	2	5	42	...
Против полне слободе	61	7	16	19	19	...
Силовање	13	-	6	6	1	...
Обљуба над немоћним лицем	1	1	-	-	-	...
Обљуба са дететом	9	1	2	3	3	...
Недозвољене полне радње	8	3	1	2	2	...
Полно узнемиравање	5	1	1	-	3	...
Приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију	25	1	6	8	10	...
Против брака и породице	76	8	23	21	24	...
Одузимање малолетног лица	2	-	-	2	-	...
Насиље у породици	74	8	23	19	24	...

Против имовине	1010	31	328	239	412	...
Крађа	385	17	125	91	152	...
Тешка крађа	249	3	94	57	95	...
Разбојништво	31	6	16	4	5	...
Утаја	23	-	4	6	13	...
Превара	16	-	7	7	2	...
Ситна крађа, утаја и превара	48	-	5	11	32	...
Одузимање туђе ствари	13	-	7	1	5	...
Уништење и оштећење туђе ствари	134	1	29	34	70	...
Неовлашћено коришћење туђег возила	89	4	30	24	31	...
Изнуда	19	-	11	4	4	...
Уцена	3	-	-	-	3	...
Против привреде	5	-	2	2	1	...
Против здравља људи	243	41	85	76	41	...
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	84	25	11	30	18	...
Неовлашћено држање опојних дрога	153	16	73	42	22	...
Омогућавање уживања опојних дрога	3	-	1	1	1	...
Производња и стављање у промет шкодљивих производа	3	-	-	3	-	...
Против животне средине	18	-	8	3	7	...
Против опште сигурности људи и имовине	14	2	4	3	5	...
Против безбедности јавног саобраћаја	64	6	19	24	15	...
Угрожавање јавног саобраћаја	61	6	19	23	13	...
Угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством	3	-	-	1	2	...
Против уставног уређења и безбедности Републике Србије	5	-	2	-	3	...
Изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости	5	-	2	-	3	...
Против државних органа	12	-	2	7	3	...
Против правосуђа	8	-	-	1	7	...
Против јавног реда и мира	358	14	48	204	92	...

Изазивање панике и нереда	16	4	2	5	5	...
Насилничко понашање	317	6	45	188	78	...
Насилничко понашање на спортској приредби	18	4	1	4	9	...
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	6	-	-	6	-	...
Недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи	1	-	-	1	-	...
Против правног саобраћаја	26	2	5	17	2	...
Остала кривична дела из посебних закона	12	-	6	5	1	...

Табела 3. *Малолетници – кривичне пријаве, према кривичном делу, 2019–2023.*

Кривична дела	**2019**		**2020**		**2021**		**2022**		**2023**	
	број	**%**	**број**	**%**	**број**	**%**	**број**	**%**	**број**	**%**
Укупно	2903	100	2524	100	2513	100	2410	100	2598	100
Против живота и тела	440	15,2	349	13,8	349	13,9	360	14,9	403	15,5
Против слобода и права човека и грађанина	171	5,9	123	4,9	161	6,4	155	6,4	234	9,0
Против полне слободе	54	1,9	61	2,4	36	1,4	41	1,7	61	2,3
Против здравља људи	260	9,0	248	9,8	182	7,2	178	7,4	243	9,4
Против привреде	10	0,3	9	0,4	5	0,2	7	0,3	5	0,2
Против имовине	1321	45,5	1230	48,7	1263	50,3	1188	49,3	1010	38,9
Против безбедности јавног саобраћаја	43	1,5	43	1,7	50	2,0	57	2,4	64	2,5
Против јавног реда и мира	345	11,9	238	9,4	264	10,5	250	10,4	358	13,8
Остала кривична дела	259	8,9	223	8,8	203	8,1	174	7,2	220	8,5

Када податке о поднетим кривичним пријавама, упоредимо са подацима у односу на поднет предлог већу за изрицањем кривичне санкције од стране тужиоца за малолетнике, односно са подацима који се односе на изречене кривичне санкције малолетницима, запажамо оно што је деценијама својсвено систему малолетничког правосуђа у Републици Србија, а то је да од кривичне пријаве до „оптужења“, тачније подношења захтева за покретање припремног поступка, како због примене начела опортунитета (са интервенцијом, применом васпитног налога или применом начела општег опортунитета),[8] односно недостатка доказа, из година у годину бележе стабилне трендове (види: Табелу 4 и 5).

[8] У 2023. години, према малолетним учиниоцима кривичних дела, примењени су васпитни налози: јавни тужилац за малолетнике је у 192 случаја применио васпитни налог, а у 83 случаја судија за малолетнике (члан 7 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица).

Табела 4. *Малолетници – поднет предлог већу за изрицање кривичне санкције, према кривичном делу, 2019–2023.*

Кривична дела	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	2002	100	1750	100	1749	100	1618	100	1867	100
Против живота и тела	213	10,6	194	11,1	226	12,9	212	13,1	249	13,3
Против слобода и права човека и грађанина	54	2,7	72	4,1	55	3,1	76	4,7	95	5,1
Против полне слободе	40	2,0	27	1,5	36	2,1	30	1,9	56	3,0
Против здравља људи	357	17,8	355	20,3	265	15,2	248	15,3	306	16,4
Против привреде	9	0,4	9	0,5	3	0,2	4	0,2	14	0,7
Против имовине	897	44,8	784	44,8	803	45,9	683	42,2	785	42,0
Против безбедности јавног саобраћаја	30	1,5	25	1,4	41	2,3	37	2,3	35	1,9
Против јавног реда и мира	244	12,2	175	10,0	200	11,4	224	13,8	215	11,5
Остала кривична дела	158	7,9	109	6,2	120	6,9	104	6,4	112	6,0

Табела 5. Малолетници – изречене кривичне санкције, према кривичном делу, 2019–2023.

Кривична дела	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	1676	100	1239	100	1383	100	1213	100	1454	100
Против живота и тела	172	10,3	151	12,2	181	13,1	178	14,7	210	14,4
Против слобода и права човека и грађанина	51	3,0	52	4,2	45	3,3	53	4,4	74	5,1
Против полне слободе	37	2,2	17	1,4	25	1,8	18	1,5	41	2,8
Против здравља људи	298	17,8	259	20,9	229	16,6	211	17,4	259	17,8
Против привреде	9	0,5	6	0,5	2	0,1	3	0,2	12	0,8
Против имовине	763	45,5	543	43,8	635	45,9	506	41,7	583	40,1
Против безбедности јавног саобраћаја	24	1,4	15	1,2	32	2,3	31	2,6	25	1,7
Против јавног реда и мира	190	11,3	121	9,8	133	9,6	145	12,0	153	10,5
Остала кривична дела	132	7,9	75	6,1	101	7,3	68	5,6	97	6,7

И управо анализа ових података о динамици кретања броја поднетих кривичних пријава и изречених кривичних санкција према малолетницима говори о стабилним трендовима. Потпуно је разумљиво да је број изречених кривичних санкција далеко мањи него број поднетих кривичних пријава, као и да „осуде“ које улазе у посматране године не морају да значе да су везане за пријаве из посматране године, имајући у виду трајање самога поступка. Наравно мишљења смо да је свака анализа потребна, као што је нужно сагледавање података заступњених у званичној статистици, али и урађеним анализама које дају могућност потпунијег сагледавања проблема. Наведено је од превасходног значаја јер у супротном имамо прихватање „искривљене слике“ и од стране

неких професионалаца, која је презентована у већини медија, а која једино доприноси ширењу „моралне панике“ и захтевима искључиво усмерених у правцу јачања репресије. Имајући наведено у виду током 2021. и 2022. године истраживачки тим Института за криминолошка и социолошка истраживања спровео је свеобухватну анализу усклађености националног малолетничког кривичног законодавства са релевантним међународним стандардима који уређују положај малолетних лица као учинилаца, оштећених и сведока кривичних дела у кривичноправном систему (Колаковић-Бојовић М. & Стевановић, И. & Вукићевић, В, 2022). Поред тога, експертски тим је спровео упоредну анализу институционалног оквира у погледу могућих избора решења институционалне координације јавних политика у области правде по мери детета. Анализом институционалног оквира још једном је указано на потребу за јачањем капацитета и бољом координацијом рада на реформи малолетничког правосуђа, а додатно у прилог томе говори и значајан број и комплексност нормативних измена које произилазе из обавеза усклађивања са међународним стандардима у области права детета као и обавезе које произилазе из стратешких докумената који посебну пажњу посвећују правима детета попут Ревидираног Акционог плана за Поглавље 23.[9]

3. САДАШЊЕ СТАЊЕ: ПОСЕБНО ЗАКОНОДАВСТВО О МАЛОЛЕТНИЦИМА

Према *Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, малолетни учинилац кривичних дела је: „лице које је у време извршења кривичних дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година“, такође Кривичним закоником у члану 4. ст. 3. предвиђено је да се кривичне санкције не могу изрећи лицу који у време када је дело учињено није навршило четрнаест година. Законодавац је те 2005. године следио традицију земаља бивше Југославије и најзаступљенија упоредно решења у земљама Европе, увео појам „зрелости“ задржао као границу кривичне одговорности 14 година која је у потпуности усклађена и са тренутно највишим међународним стандардима (Ћопић, 2023, 237-238).[10]

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица унео је у наш правни систем разноврсност, бројност и прилагођеност санкција и мера које се могу изрећи, односно

---

9 Ревидирани Акциони план за Поглавље 23: https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/-revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravosudja-za-period-2020-2025-22072020.php, приступљено 27. јула 2024. године.

10 Види шире: Члан 40. *Конвенција о правима детета* (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 44/25), 1999; Општи коментар бр. 24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019.*

применити према малолетним учиниоцима кривичних дела и јасно рефлектовани принцип који се огледа у примени начела опортунитета (општег и са интервенцијом) у смислу скретања кривичног поступка увек када је то могуће и наравно када су за то испуњени законски услови (Стевановић, 2022, 83-98). Наш законодавац дао је предност вансудским облицима интервенисања (Стевановић & Милошевић, 2006), а укључивање малолетника у кривичноправни систем, посебно изрицање заводских санкција (попут упућивања у васпитно-поправни дом или казне малоленичког затвора требало би да буде крајње средство у одговору државе на криминалитет малолетника.

У складу са законским решењима три врсте кривичних санкција се могу примењивати према малолетницима: у првом реду васпитне мере, затим казна малолетничког затвора и одређене мере безбедности (са изузетком вршења позива, делатности или дужности).

У складу са званичним статистичким подацима најзаступљенија кривична санкција јесте васпитна мера, а он што се примећује да у структури васпитних мера изречених малолетницима доминирају незаводске васпитне мере, односно мере упозоравања и усмеравања и појачаног надзора (види Табелу 6). Удео заводских васпитних мера се у периоду од 2019. до 2023. године кретао од 2,9 % до 1,5%, док је удео казне малолетничког затвора у посмматраном периоду изузетно низак и кретао се од 0,2% до 0,3%.

***Табела 6**. Малолетници према изреченим кривичним санкцијама, 2019–2023.*

	2019		2020		2021		2022		2023	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	**1676**	**100**	**1239**	**100**	**1383**	**100**	**1213**	**100**	**1454**	**100**
Млађи малолетници	673	40,2	474	38,3	527	38,1	473	39,0	589	40,5
Васпитне мере	673	40,2	474	38,3	527	38,1	473	39,0	589	40,5
Мере упозорења и усмеравања	325	19,4	282	22,8	226	16,3	228	18,8	285	19,6
Мере појачаног надзора	296	17,7	171	13,8	259	18,7	202	16,7	267	18,4
Заводске мере	52	3,1	21	1,7	42	3,0	43	3,5	37	2,5
Старији малолетници	1003	59,8	765	61,7	856	61,9	740	61,0	865	59,5
Малолетнички затвор	4	0,2	3	0,2	3	0,2	4	0,3	4	0,3
Преко 5 до 10 година	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Преко 2 до 5 година	1	0,1	1	0,1	0	0,0	1	0,1	3	0,2
Преко 6 месеци до 2 године	3	0,2	2	0,2	3	0,2	3	0,2	1	0,1
Васпитне мере	999	59,6	762	61,5	853	61,7	736	60,7	861	59,2
Мере упозорења и усмеравања	460	27,4	487	39,3	331	23,9	342	28,2	418	28,7
Мере појачаног надзора	491	29,3	256	20,7	470	34,0	357	29,4	421	29,0
Заводске мере	48	2,9	19	1,5	52	3,8	37	3,1	22	1,5

Међутим оно што је приметно у пракси је да и након осамнаест година примене закона још увек нису створени услови за извршење појединих васпитних мера попут васпитне мере упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање чије је оснивање неопходно, као и усклађивање законског

решења са релевантним законским оквиром у области социјалне и здравствене заштите.[11] Исто важи и за васпитну меру појачаног надзора у другој породици чије се изрицање бележи на нивоу "статистичке грешке" јер у пракси таквих породица нема и поред покушаја да се оне успоставе путем института специјализованог хранитељства и за децу у сукобу са законом (Стевановић & Вујић, 2018).

Практичари су небројано пута указивали и да је неопходно ојачати капацитете кривичног правосуђа запошљавањем психолога при свим вишим судовима чиме би се обезбедио виши ниво оспособљености и подршке правосудном систему у избору одговарајуће мере и санкције уз доследно поштовање принципа најбољег интереса детета и индивидуализације поступања у сваком конкретном случају.

Такође, неопходно је континуирано радити на унапређењу услова смештаја у установама у којима се примењују заводске санкције и на јачању капацитета у контексту професионалног оспособљавања и развијања практичних вештина и креативности малолетника, укључујући технолошко осавремењавање установа и подстицање дигиталне писмености. Важно је имати на уму да програми поступања и психо-социјалне подршке морају уважити и родну перспективу, поготово у установама где малолетници и малолетнице заједно извршавају одређене мере и санкције. Наведено се мора посебно имати у виду јер се последњих година бележи повећање стопе учешћа малолетница у малолетничком криминалитету (нарочито у 2019 и 2023. години у складу са званичним статистичким подацима), те неопходност да систем пружи адекватну подршку уважавајући родну перспективу (видети Табелу 7).

Табела 7. Малолетници − изречене кривичне санкције, према старости и полу, 2019–2023.

		2019		2020		2021		2022		2023	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно		**1676**	**100**	**1239**	**100**	**1383**	**100**	**1213**	**100**	**1454**	**100**
	Жене	**158**	**100**	**106**	**100**	**121**	**100**	**119**	**100**	**141**	**100**
14 година	Свега	299	17,8	188	15,2	224	16,2	188	15,5	242	16,6
	Жене	36	22,8	24	22,6	29	24,0	22	18,5	34	24,1
15	Свега	374	22,3	286	23,1	303	21,9	285	23,5	347	23,9
	Жене	38	24,1	25	23,6	29	24,0	32	26,9	31	22,0
16	Свега	487	29,1	392	31,6	408	29,5	349	28,8	431	29,6
	Жене	48	30,4	26	24,5	36	29,8	37	31,1	34	24,1
17 година	Свега	516	30,8	373	30,1	448	32,4	391	32,2	434	29,8
	Жене	36	22,8	31	29,2	27	22,3	28	23,5	42	29,8

Такође, од изузетног заначаја је измена нормативнопг оквира који се односи на постпенални прихват лица према којима су извршаване мере

[11] *Анализа утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица од 2006. до 2020. године (2021)*, стр. 56.

заводског карактера и казне малолетничког затвора. У том смислу неопходно је континуирано радити на развоју, примени и унапређењу програма припреме за отпуст малолетника, усмерених на образовање и професионално оспособљавање са циљем олакшаног запошљавања и самозапошљавања након отпуста из васпитне установе, васпитно поправног дома или малолетничког затвора (Стевановић, 2020, 131-135).

Политика социјалног укључивања "деце и младих у сукобу са законом“ и њихова реинтеграција у локалну заједницу мора бити осмишљена и посебно дефинисана преко решења која могу да им помогну приликом повратка у породични живот, процес образовања, као и приликом запослења, а након отпуштања из заводских установа из система малолетничког правосуђа. Развој посебних процедура, укључујући и пуну примену у пракси условног отпуста, похађање курсева који ће им омогућити стицање животних вештина и лакше запослење, морају бити осмишљени и реализовани још приликом уласка штићеника у заводске установе. Такође, надлежни органи морају да препознају и установе службе и услуге чији задатак треба да буде пост-пенална подршка ових лица приликом повратка у друштво и то док је штићеник/ца још у установи на извршењу мере. Мере морају да буду индивидуално осмишљене и треба да им помогну да сами ојачају и буду спремнији да прихвате изазове са којима ће се суочити при изласку на слободу. Та подршка треба да дође са свих страна, да снажно синхронизује рад државних институција (превасходно система социјалне заштите и повереника са представницима службе за третман у установама заводског типа) са осталим снагама које постоје у локалној заједници, а пре свега, са удружењима грађана. Са друге стране, мора се радити на информисању послодаваца и јачати њихова спремност да превазиђу предрасуде и дају шансу овим лицима тако што ће бити спремни да их запошљавају. Када говоримо о послодавцима, разлог због којег би се они определили да дају шансу младој особи која је била у заводској установи због извршеног кривичног дела, у првом реду, није лукративне природе, већ укључује и ону друштвену, а нарочито хуману компоненту. Када жели да пружи шансу таквој особи, послодавац треба да буде свестан да се ради о младој особи која може доста да учи и да се мења, прихватајући бројне позитивне моделе у чему и он може и треба да буде подстрек и помоћ. Свака особа, такође, поседује одговарајуће таленте и вештине, понекад су они и јединствени, чак и изузетни, тако да и то треба узети у обзир приликом пружања шансе. Зато ова подршка и рушење предрасуда почиње у у самим заводским установама кроз очување контакта са школама које су раније похађали/е и закључењем уговора о сарадњи са одређеним средњим школама које би их прихватиле по истеку васпитне мере.

4. ЗАКЉУЧАК

Основно питање које се и готово двадесет година након ступања на снагу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити

малолетних лица поставља научној и стручној јавности јесте: шта се дешава са применом овога закона у пракси? Теоретичари и практичари су у протекле готово две деценије изрекли бројне оцене о самом законском тексту, међутим оно што можемо запазити да и након осамнаест година од почетка примене закона имамо отворена питања, превасходно два: 1) да ли ће поједина законодавна решења и даље остати „само мртво слово на папиру“, јер до данашњих дана нису створени услови за њихову примену у пракси, односно 2) да ли су институције и професионалци овлашћени за поступање спремни да свеобухватно примене законске одредбе?

Одговор на ова два питања је од изузетног значаја, имајући у виду најављену законодавну реформу и доношење новога закона. Ауторка овога текста, је нажалост мање оптимистичана, у односу на време када је закон усвојен. Наведено из разлога јер и после двадесет година од доношења закона „јачање система“ које се огледа у проширивању систематизације радних места у појединим системима (превасходно правосудном и систему социјалне заштите) који су требали да „носе“ овај закон у примени још увек није доведено до краја, као ни усвајање свих неопходних подзаконских аката.

Инсистирање на континуираној обуци и подршци професионалцима који закон примењују, као да губи дах. Министарство правде и друга ресорна министарства „пребацила су“ Правосудној академији цели терет одговорности за спровођење програма предвиђених законом. Изузимајући, Министарство унутрашњих послова, до данашњег дана ни једно друго ресорно министарство није формирало посебне организационе јединице за ефикасно праћење функционисања система малолетничког правосуђа, што је неретко у пракси доводило до препуштања професионалаца самих себи, односно до непостојања јединственог система на целој територији Републике Србије.

Деловање Савета за праћење и унапређење рада органа кривичног поступка и узвршење кривичних санкција према малолетницима у великој мери је постало последњих година невидљиво за стручну и ширу друштвену јавност, а значај овога тела, како га је закон видео, је управо подношење иницијатива, предлога, мишљења и анализе које се односе на преступништво малолетника и кривичноправну заштиту малолетних лица.

Нажалост, трагични догађаји из маја 2023. године, који су се десили у Београду, у Основној школи "Владислав Рибникар", као и у Дубони и Малом Орашју, потресли су и узнемирили јавност у Србији, а једна од активности огледала се и у упућивање предлога Радној групи за измене и допуне Кривичног законика у смислу разматрања могућности снижавања границе кривичне одговорности малолетника са садашњих 14 година на 12 година. И као по правилу, питање снижавања старосне границе кривичне одговорности и пооштравања казнене политике, готово увек се актуализује након догађаја који потресу јавност, поготово када су њихови виновници деца и млади. То није случај само у Србији, већ у многим државама (Соковић, 2011, Николић-Ристановић, 2014, Ћопић, 2024). Мишљења смо да сваки захтев за јачањем репресије, што укључује и снижавање старосне границе, мора да се заснива на

јаким доказима и редовним емпиријским истраживањима која треба да дају одговор шта се оваквим решењима губи односно добија, пре свега у односу на ширење малолетничког кривичног права и на популацију испод 14 година.

Делимо мишљење оних, да уместо јачања репресије много већу пажњу треба усмерити на јачању ресурса на развоју и пуној примени превентивних програма и деловања других система јер исхитрена решења могу да буду само контрапродуктивна. Такође, током целог процеса рехабилитације и реинтеграције потребно је спровођење структурираних програма едукације штићеника/ца, превасходно у заводским установама у систему малолетничког правосуђа, о вештинама неопходним за запослење (као што су начини конкурисања за радно место, писања биографије или вежбања сналажења током интервјуа) и самостални живот (на пример, располагање буџетом, плаћање рачуна, обезбеђивање личних докумената). Важна је и формална подршка у процесу запошљавања или тражења праксе код послодаваца, у фирмама, као и решење за бивше преступнике/це који/е немају место становања којем би могли/е да се врате

И зато, пре било какве коначне одлуке, мишљења је ауторке, да је неопходно успоставити дијалог на највишем политичком нивоу, уз подршку правне догматике, науке и професионалаца из система малолетничког правосуђа, и отворити дискусију која ће у обзир узети све чиниоце и изнедрити адекватна решења. Уједно, континуирано је потребно радити на сарадњи свих ресорних министарстава, локалних самоуправа и организација цивилног друштва с циљем организовања мреже ефикасних и одрживих услуга психо-социјалне подршке усмерену на ефикаснију реинтеграцију у заједницу и превенцију рецидивизма.

Лепа мисао да је *дете отац човека*, како то често истиче професор Шкулић, добро објашњава суштину одрастања и сазревања, али она указује и на опасност која настаје када правни систем не реагује сасвим адекватно на проблем малолетничке делинквенције, јер онда такво „дете“ одраста у пунолетног и по друштво далеко опаснијег учиниоца кривичних дела (Шкулић, 2015, 66). И због наведеног и наше ново „кривично право за малолетнике” - материјално, процесно и извршно, мора да настоји да се оствари добар баланс између потребе да се задрже добра и у пракси проверена нормативна решења, а да у исто време отклони и неке очигледне пропусте и недостатке.

Литература

Бајовић, В. 2023. „Криминалитет малолетника – о спуштању старосне границе кривичне одговорности“, у: (ур.) Шкулић, М., Миљуш, И., Шкундрић, А. *Раскршћа међународног кривичног и кривичног права – реформа правосудних закона Републике Србије*, Зборник радова са међународне научне конференције Палић, 16-19 јун 2023. године, Удружење за међународно кривично право & Универзитет у Београду – Правни факултет.

Бајовић, В. (2024) У прилог снижавања старосне границе кривичне одговорности – другачији поглед на „вечиту дилему“, *Crimen*, br. 1. str. 82-104.

Билтена Републичког завода за статистику, 2023. *Малолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији, 2022 – Пријаве, оптужења и осуде*, Београд.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005.

Игњатовић, Ђ. 2015. „Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме. стр. 19-37. у: Стевановић, И. (ур.) *Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Карић, Т., Протић, С., Колаковић-Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н. *Анализе утицаја примене Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006. до 2020. године*, 2021. Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији & Институт за криминолошка и социолошкаистраживања.

Колаковић-Бојовић, М. & Стевановић, И. & Вукићевић, В. 2022. *Анализа нормативног и институционалног оквира области правосуђа по мери детета*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања (документ доступан на сајту Института: http://institutecsr.iksi.ac.rs/346).

Конвенција о правима детета (Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 44/25), 1990.

Кривични законик "Службени гласник Републике Србије", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

Николић-Ристановић, В. 2014. „Између идеологије и на доказима заснованих друштвених одговора на малолетничку делинквенцију", у. (Николић-Ристановић, В., Стевковић, Љ.) *Малолетничка делинквенција у свету и Србији: трендови и друштвени одговори*, Београд: Прометеј 6 Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. стр. 239-248.

Општи коментар бр. 24(2019) о правима детета у систему правосуђа по мери детета којим се мења Општи коментар бр. 10(2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019.*

Перић, О., Милошевић, Н, Стевановић, И. 2008. *Покитика изрицања кривичних санкција према малолетницима у Србији,* Београд: Центар за мир и развој демократије.

Саопштење Републичког завода за статистику, бр. 181, година LXXIV, 12.07.2024.

Соковић, С. 2011. „Савремене глобалне тенденције у контроли криминалитета (карактеристике, перспективе и осврт на домаће политике), *Crimen*, бр. 2, стр. 212-226.

Стевановић, И. 2006. „Нова законска решења о малолетницима: значај алтернатива институционалном третману (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживање жртве", *Темида,* бр. 1. година 9. стр. 61-61.

Стевановић, И, Вујић, Н. 2018. „Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривичне санкције", у: Бејатовић, С., Јовановић, И. (ур.) *Алтернативне кривичне санкције (регионална кривична законодавств*а), Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.

Стевановић, И. 2012. „Кораци ка унапређењу систена евиденције, прикупљања и праћење података од значаја за статистику у оквиру система малолетничког правосуђа у Републици Србији, *Темида,* бр. 3. година 15. стр. 49-65.

Стевановић, И. 2020. *Изазови у постпеналном прихвату малолетних учинилаца кривичних дела у Србији*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Стевановић, И. 2022. „Ванинституционалне мере и други инструменти реакције на малолетничку делинквенцију и малолетничко кривично законодавство (испуњена очекивања или не). У: Турањанин, В. & Чворовић, Д. (ур). *Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно законодавство (испуњена очекивања или не?)*, Златибор – Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & INTERMEX, str. 83-98.

Стевановић, И. 2023. „Доношење новог закона о малолетницима - неопходност или не", у: Турањанин, В. & Чворовић, Д. (ур). Две деценије реформе казненог законодавства, Златибор – Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & INTERMEX, str. 67-85.

Ћопић, С. 2023. „Снижавање старосне границе кривичне одговорности: вечита дилема? *Crimen*, br. 3, стр. 235-247.

Устав Републике Србије, "Службени гласник Републике Србије", бр. 98/2006.

Шкулић, М. 2011. Малолетничко кривично право, Правни факултет Универзитета у Београду & Јавно предузеће „Службени гласник“.

Шкулић, М. 2015. “Реформа малолетничког кривичног права у Србији”. стр. 39-68. у: Стевановић, И. & Павићевић. О. 2015. *Малолетници као учиниоци кривичних дела и прекршаја*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

Шкулић, М., Стевановић, И. 2024. „Основни облици кривичноправног реаговања на малолетничку делинквенцију у доктринарном и упоредноправном смислу“, у: (ур.) Симовић, М., Грбић Павловић, Н., *Дјеца и малољетници као учиниоци и жртве кривичних дјела – законодавни и институционални одговор*, Вол. XV, Бања Лука 26-27 април 2024. године, Зборник радова са међународнр научно-стручне конференције, Бања Лука: Министарство правде Републике Српске & Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу & Истраживачки центар Бања Лука.

IN EXPECTATION OF NEW LEGISLATIVE SOLUTIONS IN RESPONSE TO THE DYNAMICS AND THE STRUCTURE OF JUVENILE DELINQUENCY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Ivana Stevanović, PhD[12]

Senior Research Fellow, Director of the Institute of Criminological and Sociological Research, ivanacpd@gmail.com, ORCID https://orcid.org/0000-0002-4588-3447

***Summary**: Almost twenty years after the adoption and implementation of the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles, the fundamental question raised by both scientific and professional communities is: what is the current state of practical implementation of this law? Specifically, is the existing normative framework adequate concerning the structure and the dynamics of juvenile delinquency and are the current normative solutions harmonized with the comprehensive international standards developed in the second and third decades of the 21st century? Theorists and practitioners have provided numerous assessments of the legislative text itself. However, even after twenty years, certain critical issue remain unresolved, primarily two questions: 1) will certain legislative provisions continue to exist merely as "dead letters" considering lack of necessary conditions for their practical implementation? and 2) are competent institutions and professionals adequately prepared to fully implement the legal provisions? A preliminary assessment to these two questions is of significant importance, particularly in view of the anticipated legislative reform in the Republic of Serbia and the enactment of the new law, which has unfortunately been repeatedly postponed for years. Therefore, before making any final decisions, it is the author's opinion that it is essential to establish dialogue at the highest political level, supported by legal dogmatics, science and professionals from the juvenile justice system. This dialogue should initiate a comprehensive discussion that consider all relevant factors and produces appropriate solutions.*

***Keywords**: normative framework, dynamics, structure, juvenile delinquency, new solutions.*

[12] This paper is the result of the author's engagement in accordance with the Work Plan and Programme of the Institute of Criminological and Sociological Research for the year 2025 (based on contract No. 451-03-136/2025-03/200039) concluded with the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia.

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625215B UDK. 343.1-053.2/.6:343.232(439)(094.5)

PROVISIONS ON JUVENILES IN HUNGARIAN CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE LAW

Prof. dr Elek Balázs

University proffesor and Judge, University of Debrecen, Faculty of law, Head of criminal college and Head of Department of Criminal Procedural Law, Debrecen Court of Appeal, Hungary

Prof. dr Gál László István

Full professor, University of Pécs, Faculty of law, Head of Department of Criminal Law and Ludovica University of Public Service, Faculty of Military Sciences and Officer Training, Budapest, Hungary

Apstract: *In our study, we present the basic lines of the special Hungarian criminal substantive law and criminal procedural law institutions related to juveniles. The current Hungarian criminal law distinguishes three sui generis age categories on the subjective side: childhood, youth and adulthood. Juveniles appear in the currently prevailing criminal law thinking as members of a group in a transitional situation, who are more developed than children in a biological, psychological and moral sense, but less developed than adults.*[1] *Hungarian academic András Szabó correctly pointed out that the realization of the social purpose of criminal responsibility is served by the penal system, punishments and the execution of punishments.*[2]

Key words: *juveniles, criminal law, criminal procedure law, Hungary*

1. INTRODUCTION

"The relevant international documents, conventions and recommendations, adopted primarily under the auspices of the UN and the Council of Europe, provide an excellent basis for characterizing the prevailing paradigm of the treatment of juvenile offenders. These documents contain the main guidelines that characterize one of the main models of juvenile criminal law. The UN Convention on the Rights of the Child does not primarily deal with the rights of children subject to criminal proceedings, but rather provides comprehensively for the rights of children that ensure healthy development. However, it clearly identifies the main requirements that must be met in criminal proceedings against juveniles. The Convention defines the main criteria of "child-centered justice". These include the development of the child's personality in the right direction, the establishment of separate rules for juvenile offenders and special bodies dealing with their cases, and the use of all possible

1 Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In: Horváth–Lévay: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2014, 521.

2 Szabó András: A fiatalkorúak és a büntetőjog KJK Budapest, 1961. 268.

means of traditional justice – the judicial route. in cases of neglect. The spirit of these provisions is followed by the UN regulations on the treatment of child and juvenile offenders, which are fundamentally based on four pillars: the Beijing, Havana, Riyadh and Tokyo Rules. The Beijing Rules are a summary of the United Nations' efforts to prevent juvenile crime, which summarizes the minimum requirements for criminal justice. In the action model advocated by the resolution, criminal law instruments are relegated to the background, and primary prevention is the focus - that is, the screening of criminogenic factors by creating an appropriate social environment. The Riyadh Principles draw attention to the harmful effects of the use of traditional criminal law instruments, emphasizing that norm-violation is a natural part of youth, which must be treated with this in mind. The Beijing Minimum Rules are complemented by the Havana Requirements, which emphasize the ultima ratio nature of sanctions involving deprivation of liberty and consider their application acceptable only as a last resort and for the shortest possible period. The Tokyo Rules provide for alternatives to deprivation of liberty, which advocate the application of sanctions involving deprivation of liberty in accordance with the principle of minimal intervention. In addition, the Tokyo Recommendations state that a break with punishment-focused criminal policy should be made, or at least community-based sanctions should be reduced and strengthened. The Council of Europe Recommendations reflect a similar theoretical and theoretical background, and their fundamental goal is the same as the UN strategy. Recommendation No. R(2003) 20 states the need for comprehensive action, in which juvenile delinquency is only a part of the justice system, child protection, social institutions, schools, families and the place of residence must also be involved, and in the spirit of prevention, intervention is recommended at the first detection of criminogenic, deviant behavior. The recommendation aims to reconcile the interests of the juvenile, the public and the victim, and action against juvenile offenders must not ignore the objective gravity of the crime, but it must be reconciled with the special treatment resulting from the age of the offender.[3]

2. CRIMINAL LIABILITY OF JUVENILES

One of the conditions for holding a person criminally liable is the intellectual, cognitive and volitional capacity that enables the perpetrator to be aware of the social and moral assessment of his or her actions.[4] According to general opinion, the existence of this ability can only be assumed after the age of fourteen. It is natural, however, that even after the age of fourteen, a fully developed intellectual and volitional ability is not typical, but there are several transitional forms from a state

[3] Kőhalmi Máté: A fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi jogi szabályozás története In: Büntetőjogi Szemle 2/2019. 50-51.

[4] The substantive criminal law provisions are presented on the basis of Földvári József – Gál István László: Magyar büntetőjog Általános rész Osiris Kiadó Budapest, 2024. pp.388-393.

excluding the ability to be held accountable to a state of fully developed ability to be held accountable.

In the process of becoming an adult, young age also represents such a transitional state. The personality of those at a young age is maturing and developing, their intellectual-emotional-volitional image is only now being formed. The motivational mechanism of their actions also works differently than that of those whose personality has developed, their intellectual-volitional ability, and their emotional life have matured. It is therefore natural that the objectives, methods, and tools of criminal law intervention applied to juveniles also differ somewhat from those used against adults.

According to Section 105 of the Act:

(1) A juvenile is a person who has reached the age of twelve but not the age of eighteen at the time of committing a criminal offence.

(2) The provisions of this Act shall apply to juveniles with the exceptions set out in this Chapter.

In the event of committing a criminal offence, either a punishment or a measure shall be applied to a juvenile. However, unlike adults, the application of a measure is desirable here, and a punishment may only be imposed if the application of the measure is "inexpedient".

This is stated in Section 106:

"(1) The primary purpose of the punishment or measure imposed on a juvenile is to ensure that the juvenile develops in the right direction and becomes a useful member of society; in view of this, the education and protection of the juvenile shall be taken into account when choosing the measure or punishment. (2) A penalty shall be imposed on a juvenile if the application of a measure is not expedient. Only a measure may be applied to a person who was not fourteen years of age at the time of the commission of the criminal offence.

(3) A measure involving deprivation of liberty may be applied to a juvenile or a penalty involving deprivation of liberty may be imposed only if the purpose of the measure or penalty cannot be achieved in any other way."

This provision is most closely related to the purpose of the penalties and measures applied to juveniles. Section 79 of the Criminal Code is also applicable to juveniles, but with the reservation that here special prevention is clearly emphasized. The purpose of the application of penalties and measures is to ensure the correct upbringing of the juvenile and thereby to achieve that the juvenile becomes a useful member of society.

All measures that can be applied to adults can also be applied to juveniles. However, there is an additional measure: this is correctional institution education.

According to Sections 120 and 121 of the Act:

"Section 120 (1) Correctional institution education shall be ordered by the court if institutional placement of the juvenile is necessary for the effective upbringing of the juvenile. Correctional institution education may not be ordered against a person who has reached the age of twenty at the time of the decision on the case. has served.

(2) The duration of correctional institution education may range from one to four years.

Section 121 (1) In the event of ordering correctional institution education, the court shall determine that the juvenile may be temporarily released from the institution after completing half of the correctional institution education, if

a) he has spent at least one year in the institution, and

b) it can be reasonably assumed that the purpose of the measure can be achieved without further correctional institution education.

(2) The duration of temporary release shall be the same as the remaining part of the correctional institution education, but shall be at least one year.

(3) The court shall terminate the temporary release if the juvenile is sentenced to imprisonment or ordered to undergo correctional institution education during the temporary release – except for the case specified in Section 122. If the court imposes another punishment on the juvenile or applies another measure, the court may terminate the temporary release.

(4) In the event of termination of temporary release, the time spent on temporary release shall not be counted towards the period of correctional education.

122. Section If a juvenile is sentenced to imprisonment to be served during correctional education or temporary release due to a crime committed after being sentenced to correctional education, the imprisonment sentence shall be served. In this case, the remaining part of the correctional education shall be converted into imprisonment, so that two days of correctional education shall be replaced by one day of imprisonment."

We have already familiarized ourselves with the general rules of probation supervision. This measure can be applied to juveniles with the following exception regulated in Section 119 (1):

"(1) A juvenile shall be under probation supervision for

a) the duration of conditional release,

b) the probationary period of probation,

c) the probationary period of suspension of imprisonment,

d) the duration of temporary release from a correctional institution,

e) the duration of conditional prosecutorial suspension."

According to Section 112: "Community service may be imposed on a juvenile if he or she has reached the age of sixteen at the time of the final decision."

The following differences in the application of imprisonment are worth highlighting. According to Section 106 (2), only measures may be applied to a juvenile who has not reached the age of fourteen at the time of the commission of the crime.

The shortest term of imprisonment that can be imposed on juveniles who have reached the age of fourteen at the time of the commission of the crime is one month for any crime.

The upper limit of imprisonment also differs in the case of juveniles who have reached the age of fourteen at the time of the commission of the crime; here, however, a distinction must be made between two cases: the most severe penalty that can be

applied depends on whether the juvenile has reached the age of 16 at the time of the commission of the crime or not.

For a juvenile who has reached the age of 16,

a) fifteen years in the case of a crime punishable by life imprisonment,

b) ten years in the case of a crime punishable by imprisonment exceeding ten years,

c) five years in the case of a crime punishable by imprisonment exceeding five years,

d) in other cases, the punishment specified in the law may be applied.

The maximum punishment that can be imposed on a juvenile who has not yet reached the age of 16 is

a) ten years in the case of a crime punishable by life imprisonment,

b) five years in the case of a crime punishable by imprisonment exceeding five years,

c) in other cases, the punishment specified in the law.

The imposed punishment of imprisonment must in all cases be served in a juvenile prison or detention center. Imprisonment must be carried out in prison if

a) the juvenile is sentenced to imprisonment for a term of two years or more for a crime,

b) the juvenile sentenced to imprisonment for a term of one year or more is a repeat offender or has already been sentenced to correctional education for an intentional crime prior to his current intentional crime.

In all other cases, imprisonment must be carried out in a juvenile detention center.

We find differences in relation to other types of punishment as well:

– the condition for applying a fine is that the juvenile has independent earnings, income or adequate assets; fines and additional fines must be converted into imprisonment if they are uncollectible;

– a juvenile may only be banned from public affairs if a prison sentence of more than one year is imposed;

– a juvenile may not be banned from the locality in which his family lives, provided that his family environment is "adequate";

– probation may be granted to a minor for any crime.

The maximum duration of the cumulative sentence is twenty, fifteen, seven and a half years, taking into account the maximums of fifteen, ten and five years referred to above.

Imprisonment must be included in the total sentence, including correctional education; the total sentence will be imprisonment, the duration of which – taking into account the sentence for correctional education – may be extended by a maximum of one year.

There are also some special provisions regarding the release of minors. The rules for release applicable to adults naturally apply to minors as well, unless there is a special provision for them. According to such a special provision, statutory release occurs:

– on the day the judgment becomes final, if the execution of the imposed imprisonment is suspended;

– on the day the sentence is completed or its enforceability ceases, if a sentence of imprisonment not exceeding one year was imposed for an intentional crime;

– after three years from the date of completion of the sentence or the date of termination of its enforceability, if the sentence was sentenced to a term of imprisonment exceeding one year but not exceeding five years for an intentional crime.

The law does not prescribe a waiting period for judicial release. According to Section 126 (2): "After completing a term of imprisonment exceeding one year imposed for an intentional crime, the court may grant the juvenile a release upon request, if it is worthy of it." We note that the juvenile may therefore request the court to release him immediately after serving a prison sentence exceeding one year; the examination of "merit" in this case is of course his behavior during the execution of the prison sentence. In the case of a later application, the importance of his behavior after the execution of the sentence also increases.

Since, as we have seen, longer prison sentences can also be imposed on juveniles, it often happens that the release takes place as an adult. Otherwise, a person sentenced to imprisonment as a juvenile may remain in a juvenile prison or jail until he reaches the age of 21. In terms of the rules of release, of course, the time of the commission of the crime and not the application of the rules of release is relevant. Therefore, the special rules of release applicable to juveniles apply to all those who were juveniles at the time of the commission of the crime. It may happen that you are over 30 years old when you serve your prison sentence, but you can still immediately ask the court to exempt you from the disadvantages associated with your criminal record. However, it is also natural that after serving a longer prison sentence, it is advisable to proceed with increased caution regarding the issue of exemption.

"The juvenile criminal court established by Article VII of Act 1913 was abolished by the legislator with an amendment to the Criminal Procedure Act that came into force on 1 September 2011. There is no organizationally independent juvenile court in Hungary, and there is no exclusive jurisdiction rule either; instead, courts with general jurisdiction but with a special composition act in juvenile cases. Until 1 September 2011, the local court at the seat of the county court had exclusive jurisdiction in cases falling within the jurisdiction of the local court, and the Pest Central District Court in the territory of the Metropolitan Court. However, the proposal on the amendment of certain laws serving the efficient operation of courts and the acceleration of court proceedings abolished the exclusive jurisdiction rule, citing that the special requirements, based on which the previous regulation established exclusive jurisdiction in cases of juvenile defendants, were not met by all can be secured before a local court."[5]

[5] Herman Szilárd: Fiatalkorú a büntetőjog bírói gyakorlatában A fiatalkorúak bírósága In:

3. INTERNATIONAL CONVENTIONS ON JUVENILES

After about 10 years of preparatory work, the UN General Assembly adopted the UN Convention on the Rights of the Child (UN CRC) on 20 November 1989. This has since been World Children's Rights Day. The Convention sets out the minimum rights that all states must ensure to children, including the rights to survival, development, protection and participation in society.

According to Article 1 of this Convention, a "child" is any person under the age of 18. Juvenile justice is a set of standards that recognise children in conflict with the law as persons entitled to a fair trial and recognise that their special situation requires special treatment.

A number of international standards have been issued on juveniles. Among these, the Council of Europe standards should be mentioned, which, although they do not have legally binding force, have an impact on the case-law of the European Court of Human Rights. Among the Council of Europe standards, the following can be highlighted: the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on new methods of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice of 24 September 2003, the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on sanctions or measures against juvenile offenders of 5 November 2008, and the Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice of 17 November 2010.

In addition, it is worth mentioning the guidelines issued on detailed issues, such as Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council on the right to interpretation and translation in criminal proceedings, Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council on the right to information in criminal proceedings, Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third parties and consular authorities while deprived of liberty, and Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council on the right to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings. Directive 2016/800/EU on the procedural rights of children suspected or accused in criminal proceedings. Finally, the case law of the European Court of Human Rights is also of principle.

According to the CRC, child-friendly justice is needed in the case of juveniles, which should be accessible, age-appropriate, prompt and careful, and should be responsive and focused on the needs and rights of the child.

Belügyi Szemle, 2020/10. 12.

The basic principle of proceedings against juveniles is the best (overriding) interests of the child, which must always be determined on a case-by-case basis. In doing so, the child's own views must be heard and a comprehensive assessment of the child's circumstances must be carried out, taking into account the child's physical, mental, spiritual, moral, psychological and social situation, and a comprehensive picture of the child's development must be formed (based on the opinions of social workers, the child's school, parents and other stakeholders). It may also be useful to gain knowledge about the functioning of the child's brain, development, poverty, mental illness, abuse, alcoholism, family dysfunctions, etc. Another important principle enshrined in the CRC is the effective participation of the child. This principle states that the child must be heard in the proceedings and cannot be "decided over his head". The authorities must ensure that the child is fundamentally aware of the nature of the proceedings and what is at stake for him. However, the two fundamental rights that constitute the effective participation of the child (the right to be heard and the right to information) can only be enforced if they are truly effective. Accordingly, the CRC sets out the basic requirements for these:

The first is the right to be heard, according to which every child has the right to appear in person and participate in his or her own trial (this also applies to pre-trial proceedings), the language, formalities and atmosphere of the proceedings must be made understandable to the child, special support and atmosphere must be provided to children, proceedings must generally be conducted in a child-friendly manner, the child must not be denied the opportunity to express his or her views solely on the basis of his or her age, and finally the right to be heard also applies to the duration of the measures and penalties.

The next is the right to information, according to which the child's rights must be explained to him or her in simple and understandable language. This does not mean that the child must understand every detail of the trial, the child must be informed about the entire juvenile justice process and the possible sanctions, and has the right to know "immediately and directly" what he/she is accused of (suspected of), and it is not enough that the child's parent or other adult exercising parental care receives the information. This also includes information essential for the child's reintegration (for example, contact details of support services).

A crucial element of the right to a fair trial is the child's right to legal assistance, which is particularly important for the child, since his/her age and inexperience may jeopardise his/her effective participation in criminal proceedings.[6]

The CRC contains specific provisions on the deprivation of liberty of children. Deprivation of liberty can have a number of harmful effects, particularly for children. Deprivation of liberty can undermine a child's mental and physical well-being, stigmatise them and jeopardise their intellectual development (children deprived of their liberty are at increased risk of depression and anxiety, often exhibit symptoms consistent with post-traumatic stress disorder, and have higher rates of suicide, self-harm, mental disorders and developmental problems). In the case of detention,

[6] Bartkó Róbert – Elek Balázs – Fantoly Zsanett – Herke Csongor: A büntető eljárásjog tankönyve. Orac Kiadó, Budapest, 2024. p. 423

research has shown that there is a high rate of violence between children and between staff and children. The above statements apply not only to deprivation of liberty, but are particularly true for the detention of children. The basic principle regarding detention is that it should only be used as a last resort and for the shortest possible period. In the case of children, the "last resort" presupposes that the juvenile's liberty may only be deprived of if alternatives are not available or are proven to be inadequate to achieve the purpose of the deprivation of liberty. The CRC also states that children should not, as a general rule, be detained together with adults.

4. HUNGARIAN PROVISIONS ON JUVENILES

The rules of criminal procedure against juveniles in our country are determined by the Criminal Code, the Act on Criminal Procedure and the child protection legislation.[7] However, there are no specific criminal procedural provisions for young adults in Hungary (unlike, for example, the German legal system).

The conditions for proceedings against a minor and their borderline cases are illustrated in the table below:

A child is still a child on his 14th birthday and a minor on his 18th birthday. Therefore, the term "has reached the age of 18" means the day after the child's 18th birthday.

During the proceedings, the authority is continuously obliged to examine whether any circumstances arise in relation to the minor that establish the reporting obligation specified in the Act on the Protection of Children and Guardianship Administration or the obligation to initiate official proceedings.[8]

The different rules applicable in criminal proceedings against juveniles concern the court of first instance, the scope of evidence, coercive measures, and certain special rules of procedure.

In criminal proceedings against juveniles, the court of first instance acts in a panel in all cases where the law prescribes a prison sentence of up to 8 years or more for the crime.

The composition of the panel is unique, as the panel of the court of first instance does not consist of 3 professional judges, but rather consists of 1 professional judge and 2 lay judges. The professional judge is a judge appointed by the President of the National Judicial Office. In criminal proceedings against a juvenile, a teacher, psychologist or a person who works or has worked in a position requiring a university or college degree and who directly serves the treatment, care, employment, development, provision, upbringing, care or social assistance of beneficiaries within the framework of family, child and youth protection services or guardianship administration, and who is directly involved in the settlement of the child's fate, may act as a lay judge.

---

7 Nagy Alexandra – Nagyné Dr. Gál Mónika: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai. Büntetőjogi Szemle, 2018/1. p. 55-68.

8 Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Könyvkiadó, Budapest, 2012. p. 424.

5. CONCLUSION REMARK

In criminal proceedings against a juvenile, only a prosecutor may represent the prosecution (there is no place for private prosecution or substitute private prosecution, and the prosecutor may only be a prosecutor appointed by the superior prosecutor's office).

It is also in the interests of the accused that the participation of a defense attorney in proceedings against a juvenile is mandatory.

A specific subject of criminal proceedings against a juvenile is the legal representative of the juvenile. The legal representative has very broad powers, and in most respects is governed by the legal status of the defense attorney. However, it should be noted that while the legal status of the defender lasts for the duration of his/her assignment (assignment), the legal status of the legal representative lasts until the minor reaches the age of majority. That is, if the minor becomes an adult (turns 18 or becomes an adult by marriage after turning 16), he/she no longer has a legal representative, and thus his/her rights and obligations also cease. The legal status of the legal representative may also be restricted during the minor's minority by other circumstances specified in the Act (conflict of interest, joint commission of a crime, etc.).

In criminal proceedings against a minor, the evidence also extends to the examination of circumstances relevant to understanding the minor's specific needs and environment (individual assessment of the minor). The tools for the individual assessment of the juvenile are, in particular, the environmental study, the probation officer's opinion (summary probation officer's opinion), the expert opinion (an expert examination of the maturity or mental development of a juvenile who was under the age of 14 at the time of the commission of the crime must be ordered, but this may also be ordered in the case of a juvenile who is over the age of 14), the testimony of the probation officer, the testimony of the juvenile's legal representative or another person caring for the juvenile.

If preventive guardianship has been ordered for a minor in the context of his/her admission to protection, the prosecutor's office, and then the court, shall order the acquisition of a summary guardianship opinion before the indictment is filed. The summary guardianship opinion shall also contain summary findings regarding the results of the implementation of the preventive guardianship ordered by the guardianship authority for the minor.

Among the coercive measures, the Be. contains different rules regarding arrest and the ordering of judicially authorized coercive measures affecting personal liberty in relation to minors.

The adult person caring for the minor, if not the same as the legal representative, shall be notified of the meeting held in the proceedings related to any judicially authorized coercive measure affecting personal liberty. The legal representative and the adult person caring for the minor may also speak at the meeting. The decision on a judicially authorized coercive measure affecting personal liberty must also be communicated to the adult caring for the minor.

Even if the general conditions and grounds for arrest are met, the arrest of a minor is only permissible if it is necessary due to the particular objective gravity of the crime. This rule expands the scope of the general conditions (i.e. it must be examined in every case of arrest) and must be interpreted narrowly, i.e. arrest is only permissible in cases of particular objective (and not personal) gravity.

The final duration of arrest for minors before the announcement of the first-instance final decision is also shorter than for adults (1 year for minors who were not 14 years old at the time of the crime, and 2 years for minors who were 14 years old at the time of the crime).

Literature

Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőjoga. In: Horváth–Lévay: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2014, 521.

Szabó András: A fiatalkorúak és a büntetőjog KJK Budapest, 1961. 268.

Kőhalmi Máté: A fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi jogi szabályozás története In: Büntetőjogi Szemle 2/2019. 50-51.

Földvári József – Gál István László: Magyar büntetőjog Általános rész Osiris Kiadó Budapest, 2024. pp.388-393.

Herman Szilárd: Fiatalkorú a büntetőjog bírói gyakorlatában A fiatalkorúak bírósága In: Belügyi Szemle, 2020/10. 12.

Bartkó Róbert – Elek Balázs – Fantoly Zsanett – Herke Csongor: A büntető eljárásjog tankönyve. Orac Kiadó, Budapest, 2024. p. 423

Nagy Alexandra – Nagyné Dr. Gál Mónika: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai. Büntetőjogi Szemle, 2018/1. p. 55-68.

Farkas Ákos – Róth Erika: A büntetőeljárás. Complex Könyvkiadó, Budapest, 2012. p. 424.

ОДРЕДБЕ О МАЛОЉЕТНИЦИМА У МАЂАРСКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ И КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ

Проф. др Балазс Елек

Универзитет у Дебрецину и Апелациони суд у Дебрецину, Дебрецин, Мађарска

Проф. др Ласзло Истван Гал

Универзитет у Печују и Универзитет јавних служби „Лудовика“, Печуј и Будимпешта, Мађарска

Апстракт: *У нашем раду указујемо на основне линије посебног мађарског кривичног материјалног права и институција кривичног процесног права које се односе на малољетнике. Садашњи мађарски кривични закон разликује три sui generis старосне категорије на субјективној страни: дјетињство, младост и одрасло доба. Малољетници се у тренутно преовлађујућем кривичноправном размишљању појављују као чланови групе у транзиционој ситуацији, који су у биолошком, психолошком и моралном смислу развијенији од дјеце, али су мање развијени од одраслих. Мађарски академик Андраш Сабо исправно је истакао да за остваривање друштвене сврхе кривичне одговорности управо служи казнени систем, казне и извршење казни.*

Кључне речи: *малољетници, кривично право, кривично процесно право, Мађарска*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625226R UDK. 343.26-053.6:343.232(497.16)

KAZNA MALOLJETNIČKOG ZATVORA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU CRNE GORE

Dr Darko Radulović
Vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Podgorica, darko77@t-com.me

Dijana Radulović
Sudija Apelacionog suda Crne Gore, Podgorica, dijana.radulovic@sudstvo.me

Apstrakt: *Savremeno maloljetničko krivično zakonodavstvo u sistemu krivičnih sankcija prema maloljetnicima poznaje: 1) vaspitne mjere, 2) mjere bezbjednosti, 3) kaznu maloljetničkog zatvora. Uz to se sve više u maloljetničko krivično zakonodavstvo uključuju i određene alternativne, odnosno diverzione mjere kao što su uslovni oportunitet i odbačaj krivične prijave iz razloga pravičnosti. U sudskoj praksi su najzastupljenije vaspitne mjere. Ali, pošto se maloljetnici javljaju i kao učinioci teških krivičnih djela, gdje ne bi bilo adekvatno reagovanje putem vaspitnih mjera, onda se pribjegava primjeni kazne maloljetničkog zatvora. To je i tema ovog rada. Pored uvoda gdje se navode različiti modeli reagovanja na maloljetnički kriminalitet, u radu se daje osvrt na istorijski razvoj maloljetničkog krivičnog zakonodavstva Crne Gore, tu su dalje razmišljanja o danas aktuelnom problemu da li treba spustiti starosnu granicu krivične odgovornosti maloljetnika, kao i o karakteristikama kazne maloljetničkog zatvora u odnosu na kaznu zatvora protiv punoljetnih učinilaca krivičnih djela. Centralno pitanje je izricanje i odmjeravanje kazne maloljetničkog zatvora. Rad je kompletiran kraćim osvrtom na izvršenje kazne maloljetničkog zatvora i na uslovni otpust.*

Ključne riječi: *krivične sankcije, maloljetnik, maloljetnički zatvor, zakon.*

1. UVOD

U istorijskom razvoju maloljetničkog krivičnog zakonodavstva model krivičnopravnog položaja maoljetnika se mijenjao. Prvobitni represivni model koji se nije puno razlikovao od modela primijenjenog na punoljetne učinioce, dugo je kritikovan, pa je u mnogim evropskim zemljama, počev od dvadesetih godina prošlog vijeka, zamijenjen takozvanim zaštitnim modelom.[1] Reformisanju krivičnog prava, uopšte, pa i onog koje se tiče maloljetnika, u dobroj mjeri je doprinijela i sociološka škola.[2] Značajne promjene u zakonodavnom regulisanju pravnog položaja

[1] O ovim modelima vidjeti: Milan Škulić, Reforma maloljetničkog krivičnog prava u Srbiji u „Maloljetnici kao učinioci krivičnih dela i prekršaja“ (ur. Stevanović, Pavićević) Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2015. g. str. 39-67

[2] Nataša Mrvić Petrović, Krivično pravo, Opšti deo, „Službeni glasnik“ Beograd, 2011, str.

maloljetnika u evropskom zakonodavstvu nastale su poslije Drugog svjetskog rata pod uticajem pokreta Nove društvene odbrane davanjem radikalno novog značaja ličnosti i potrebama maloljetnog učinioca krivičnog djela. Reformisanju maloljetničkog krivičnog prava prethodila je pojava teorijskog pravca kojim se u prvi plan stavlja zaštita maloljetnika od stigmatizacije koju sa sobom nosi vođenje krivičnog postupka i izricanje krivičnih sankcija.[3] Sa ovim modelom nije stao razvoj maloljetničkog krivičnog zakonodavstva, pa krajem prošlog i početkom ovog vijeka sve izraženije dolazi do potiskivanja zaštitnog modela, a zbog znatno izmijenjenog pristupa krivičnopravnom položaju maloljetnika i pojave koncepta restorativne pravde. Javlja se novi pravosudni model ili model pravičnosti,[4] po kome maloljetnik i njegove potrebe nisu primarne, nego se jednako vodi računa i o pravu žrtve krivičnog djela, pa i o interesu samog društva. Dakle, pojava restorativne pravde baca novo svjetlo na model krivičnopravnog položaja maloljetnika i u krajnjem rezultira uvođenjem alternativnih (diverzionih) mjera kao posebnih (sui generis) mjera. U svakom slučaju pravilno rješenje krivičnopravnog položaja maloljetnika, u suštini, predstavlja i dobru prevenciju kriminaliteta punoljetne populacije, budući da znatan broj maloljetnika kao učinilaca krivičnih djela prelaskom u punoljetstvo nastavljaju sa kriminalnom djelatnošću. Zato nam se čini da nije bez osnova stanovište da je maloljetničko krivično zakonodavstvo danas krivično zakonodavstvo za punoljetne sjutra.[5] Drugi dodaju da kriminalitet maloljetnika danas određuje kriminalitet jednog društva u budućnosti.[6] Mi ćemo se u ovom radu baviti temom kazna maloljetničkog zatvora. Pri tome valja navesti da se i danas u sistemu savremenog maloljetničkog prava mogu izdiferencirati dva sistema kažnjavanja maloljetnika kao učinilaca krivičnih djela. Prema prvom sistemu, koji je danas manje zastupljen (imamo ga, na primjer, u Ruskoj federaciji, Ukrajini, Švedskoj, Norveškoj), maloljetnicima se izriču kazne koje se izriču i punoljetnim licima, pri čemu se „maloljetnički uzrast" učinioca djela cijeni kao olakšavajuća ili kao ublažavajuća okolnost.[7] Prema drugom sistemu, koji je prihvaćen u većini evropskih a dobrim dijelom i vanevropskih zakonodavstava, prema maloljetnicima se primjenjuje posebna vrsta kazne -

335, Emir Ćorović, Neke pravnotehničke dileme u vezi sa kažnjavanjem maloletnika, RKK, br. 1, 2013. g. str. 50

3 Božidar Banović i Ivan Joksić, Politika izricanja i primene vaspitnih naloga u Srbiji, u „Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet", Banja Luka, 2014. g. str. 328

4 Više o tome Milan Škulić i Ivana Stevanović, Maloletni delinkventi u Srbiji, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1999. g. str. 13

5 Nikola Milošević, Izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima, u „Reforma izvršenja krivičnih sankcija", Udruženje za penologiju Jugoslavije, Beograd, 2000 g. str. 187

6 Snežana Soković, Maloletnički kriminalitet i recidivizam: pravilo i/ili izuzetak, RKK, br. 3, 2013.g.

7 Dragan Jovašević, Kazna maloljetničkog zatvora, zakonodavstvo, teorija i praksa, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 78, 2018. g. str. 171

maloljetnički zatvor, što je prihvaćeno i u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu Crne Gore. No, prije prelaska na glavnu temu ovog rada, ukratko ćemo se osvrnuti na istorijski razvoj maloljetničkog krivičnog zakonodavstva Crne Gore

2. ISTORIJSKI RAZVOJ MALOLJETNIČKOG KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA CRNE GORE

Ovaj osvrt počećemo od zakonskog izvora u kojem se po prvi put reguliše krivičnopravni položaj maloljetnih učinilaca krivičnih djela. Riječ je o Krivičnom zakoniku za Knjaževinu Crnu Goru iz 1906. godine. Donošenje ovog Zakonika najavio je knjaz Nikola u Poslanici od 23. februara 1906. godine u kojoj kaže: „Mi, Nikola I gospodar Crne Gore proglašavajući Našom Nikoljdanskom besjedom 1905. godine Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, navijestimo što skorije stajanje na snagu Krivičnog zakonika. Ispunjujući sada Našu vladarsku riječ, a uvjereni da je uvođenje Krivičnog zakonika neophodna potreba za održavanje pravnog poretka, tog bitnog uslova za dobar i pravilan razvoj kako pojedinca, tako i cijelog društva, dajemo na znanje i objavljujemo: Da smo se na predlog Našeg Ministarstva Savjeta, a po saslušanju našeg Državnog Savjeta u smislu člana 221 tačka II Ustava riješili narediti i naređujemo

I

Da se za Knjaževinu Crnu Goru usvoji Kriminalni (Kaznitelni) Zakonik bratske nam Srbije s izmjenama i dopunama prema našim prilikama i pravnim običajima i da se odštampa u naročitom izdanju.

II

Krivični Zakonik za Knjaževinu Crnu Goru staje na snagu 23. aprila ove 1906. godine. Ovaj Zakonik maloljetnike zavisno od uzrasta dijeli po kriterijumu „razbora“ za mogućnost njihovog kažnjavanja (a razbor je znanje onoga šta se hoće, šta se radi i šta može da proizađe iz te radnje).

Ne razrađujući okolnosti koje umanjuju kaznu Zakonik opširno precizira i određuje vezu koja postoji između odgovornosti i godina starosti beneficirajući maloljetnike koje razvrstava na nekoliko grupa zavisno od godina koje imaju.[8] U tom smislu djeca koja nemaju punih dvanaest godina neće se osuđivati za zločine i prestupe koje bi učinila, već će se dati roditeljima i tutorima da ih ovi kazne (čl. 55). Isto će se postupiti (dakle po čl. 55) i sa nedoraslima koji bi imali dvanaest godina, ali još ne bi navršili petnaestu godinu, a dokazalo bi se da su bez razbora izvršili zločin ili prestup. Ako li oni i bez razbora ili iz rđave navike učine zločin ili prestup, onda će se dati gdje bude određeno, da se popravljaju i na tom popravljanju mogu ostati najviše do osamnaeste godine (čl. 56). Učinioci koji bi imali punih dvanaest godina, ali još ne bi navršili petnaestu godinu pa bi se dokazalo da su učinili zločin ili prestup sa razborom da se kazne:

- za učinjeni zločin za koji bi Zakon donosio smrt ili robiju zatvorom od jedne godine do deset godina;

[8] Svetislav Marinović, Kaznena istorija Crne Gore, Podgorica, 2007. g. str. 189

– za prestupe najviše polovinu one kazne na koju bi se osudili stariji, no u ovom slučaju može im se dosuditi i manje od onog što zakon najmanje donosi za to djelo (ispad posebnog minimuma) koje su učinili ako sud nađe da još po nečemu to zaslužuju (čl. 57).

Ako bi krivac imao punih petnaest godina, a još ne bi navršio osamnaest godina moći će se osuditi najviše na dvije trećine one kazne koju zakon donosi za učinjeno djelo, a kad bi zakon donosio za učinjeno djelo smrt, on će se osuditi na robiju ili zatočenje od deset do dvadeset godina (čl. 58).“

Ovaj Zakonik je ostao na snazi i nakon ujedinjenja 1918. godine sve do donošenja Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije 1929. godine, koji predviđa značajne novine u odnosu na dotadašnje zakonodavstvo. Sve učinioce krivičnih djela do navršene 21. godine života, kada nastupa krivičnopravno punoljetstvo, dijelio je u nekoliko kategorija:

Djeca - učinioci do 14 godina su apsolutno nezrela za kažnjavanje jer se nezrelost uzima kao osnov isključenja gonjenja, odnosno kažnjavanja (čl. 26). Ako je riječ o djetetu koje nije napušteno i moralno pokvareno, ono se predaje roditelju, staratelju ili školskim vlastima da se oni o njemu staraju i vrše nadzor. Ali, ako je dijete bilo napušteno ili moralno pokvareno tada se predaje zavodu za vaspitanje ili drugoj podesnoj porodici gdje ostaje sve do svog popravljanja, a najviše do navršene sedamnaeste godine života (čl. 26 st. 3).

Mlađi maloljetnici - lica uzrasta od 14 do 17 godina za koja važi relativna nezrelost za kažnjavanje. Ako ovo lice u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije moglo da shvati značaj svog djela ili da prema takvom shvatanju radi nije se moglo kazniti zakonom propisanom kaznom, ali se moglo predati roditelju, staratelju ili drugom licu da se o njemu staraju, a u slučaju zapuštenosti ili moralne pokvarenosti moglo se predati zavodu za vaspitanje ili nekoj podesnoj porodici. Ako se radi o mlađem maloljetniku koji je toliko zreo da može shvatiti prirodu i značaj svog djela prema njemu su se mogle odrediti mjere predviđene u čl. 28 kao što su ukor, otpuštanje na prokušavanje (probacija), upućivanje u zavod za vaspitanje, upućivanje u zavod za popravljanje i slično.

Stariji maloljetnici - lica uzrasta od 17 do 21 godine koja se smatraju apsolutno zrelim i sposobnim da budu krivično odgovorni. Zakonom je bilo predviđeno da se sa njima postupa blaže nego sa punoljetnim učiniocima krivičnih djela i u skladu sa tim primjenjivan je sistem blažih kazni po naročitim pravilima zakona.[9]

Prema Opštem dijelu Krivičnog zakonika[10] iz 1947. godine, koji je rađen pod uticajem sovjetskog zakonodavstva, bile su predviđene posebne odredbe o krivičnopravnom položaju maloljetnih učinilaca krivičnih djela. Učinioci mlađi od 14 godina smatrani su djecom i oni nisu krivično odgovorni za krivična djela i bili su predavani roditelju ili organu starateljstva radi primjene odgovarajućih vaspitnih

[9] Miomira Kostić i Marina Simović, Istorijski osvrt na krivičnopravni položaj mladih kod nas, u „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela - zakonodavni i institucionalni okvir“, Banja Luka, 2024. g. str. 113

[10] Službeni list FNRJ broj 106/47

mjera ili upućivanja u zavod za vaspitanje. Učinioci uzrasta od 14 do 18 godina bili su krivično odgovorni ukoliko su mogli da shvate značaj svoga djela i da upravljaju svojim postupcima. Za učinjeno krivično djelo njima su se mogle izreći kazne, osim smrtne kazne i kazne lišenja slobode sa prinudnim radom u doživotnom trajanju, pri čemu je maloljetstvo uzimano kao olakšavajuća okolnost kod odmjeravanja kazne. Ni Krivični zakonik Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1951. godine[11] nije poznavao posebnu kaznu lišenja slobode koja bi se primjenjivala prema maloljetnicima. Prema tom Zakoniku i mlađim (od 14 do 16) i starijim (od 16 do 18 godina) maloljetnicima mogle su se izreći kazne predviđene za punoljetne (zatvor i strogi zatvor, u slučaju ispunjenja određenih kriterijuma koji su se odnosili kako na nivo duševne razvijenosti od koga je zavisilo postojanje krivične odgovornosti (odnosno krivične neodgovornosti) maloljetnika, tako i na visinu propisane kazne za učinjeno krivično djelo.[12] U odnosu na obje kategorije krivično odgovornih maloljetnika bilo je moguće blaže kažnjavanje. Novelom Krivičnog zakonika FNRJ[13] iz 1959. godine, a pod uticajem Pokreta Nove društvene odbrane, pored uvođenja niza novih vaspitnih mjera, registar krivičnih sankcija predviđenih za maloljetnike obogaćen je posebnom kaznom - kaznom maloljetničkog zatvora. Ova kazna je kvalitativno drugačija od kazni koje su se do tada primjenjivale prema maloljetnicima. Radi se o posebnoj vrsti kazne koja se sastoji u oduzimanju slobode kretanja starijem maloljetnom učiniocu težeg krivičnog djela koja je po formi slična kazni zatvora, ali po sadržini, karakteru i ciljevima koje treba da postigne bliska je vaspitnim mjerama.[14]

Tako maloljetnici sada, kako se to slikovito kaže, prestaju da budu „zločinci u malom“ i postaju posebna kategorija učinilaca krivičnih djela.[15] Reforma krivičnog zakonodavstva, a time i maloljetničkog, uslijedila je 1976. godine donošenjem Krivičnog zakona SFRJ,[16] gdje je zbog podijeljene zakonodavne nadležnosti među federalnim jedinicama u oblasti materijalnog krivičnog zakonodavstva gdje je opšti dio ostao u saveznoj nadležnosti i neke grupe krivičnih djela, a ostalo je prepušteno federalnim jedinicama, došlo i do promjene naziva zakona pa umjesto termina zakonik uveden je termin zakon. Ovaj zakon je u glavi šest pod nazivom „Opšta

11 Službeni list FNRJ broj 13/51

12 Nikola Milošević, Maloljetnički zatvor - zakonodavstvo i praksa, Pravni život br. 9, 2002. g. str. 562

13 Službeni list FNRJ broj 30/59

14 Dragan Jovašević, Alternativne mere za maloletne učinioce krivičnih dela u domaćem i uporednom krivičnom pravu, Bilten Okružnog suda u Beogradu broj 77, 2008. godine, str. 60; Ljubinko Mitrović, Krivične sankcije prema maloljetnicima u Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, RKK br. 2, 2009. g. str. 137

15 Dragan Jovašević, Primena kazne maloletničkog zatvora u savremenom krivičnom pravu, u „Kaznena politika i prevencija kriminaliteta“ (ur. Bejatović, Simović), Trebinje 2019. g. str. 70

16 Službeni list SFRJ broj 44/76

pravila o vaspitnim mjerama i kažnjavanju maloljetnika" uglavnom zadržao rješenja iz prethodnog zakonika. Ovaj zakon je uz izvjesne izmjene i dopune ostao u primjeni do donošenja Krivičnog zakonika Crne Gore 2003. godine[17], a time i odredbe o pravilima i vaspitnim mjerama i kažnjavanju maloljetnika, ali je zadržana disperzija krivičnopravnih odredbi o krivičnopravnom položaju maloljetnika u više zakona/zakonika. Međutim, i u našoj naučnoj i stručnoj javnosti sazrijevala je svijest da potrebama maloljetnika, kao posebne kategorije učinilaca krivičnih djela, više odgovara ukoliko se pitanja vezana za njihov krivičnopravni status regulišu posebnim zakonom.[18] I konačno je Crna Gora na tragu tih novih ideja 2011. godine donijela Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (u daljem tekstu ZM).[19] Prvi put se na jednom mjestu nalaze odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog matloljetničkog zakonodavstva. Odmah treba naglasiti da to nije bilo samo sabiranje, odnosno objedinjavanje u jednom zakonu odredaba iz matičnih zakona, nego znatno modifikovanje i noviranje uz praćenje novih tendencija u maloljetničkom krivičnom pravu. Još i prije uvođenja autonomnog maloljetničkog krivičnog prava, a posebno ovog autonomnog, vlada mišljenje da ono zadovoljava većinu strogih zahtjeva međunarodnih dokumenata.[20]

3. RAZMIŠLJANJA DA LI TREBA SNIZITI STAROSNU GRANICU KRIVIČNE ODGOVORNOSTI MALOLJETNIKA

Kada je u pitanju starosna dob (uzrast) u članu 2 ZM je propisano da se prema licu koje u vrijeme izvršenja protivpravnog djela određenog u zakonu kao krivično djelo nije navršilo 14 godina života (dijete) ne može voditi krivični postupak niti se mogu primijeniti sankcije i mjere propisane ovim zakonom. Maloljetnikom se smatra lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina a nije navršilo 18 godina života. Mlađi maloljetnik je lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14 godina, a nije navršilo 16 godina života, a stariji maloljetnik je lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 16 godina, a nije navršilo 18 godina života. Dakle, zadržana je ista klasifikacija koju smo imali u Krivičnom zakoniku. U uporednom zakonodavstvu ovakva klasifikacija je i najzastupljenija, ali postoje i zakonodavstva koja su snizila donju starosnu granicu krivične odgovornosti maloljetnika, ali, doduše, manji broj zemalja je i podiglo donju starosnu granicu krivične odgovornosti maloljetnika. Tako, na primjer, donju starosnu granicu krivične

[17] Službeni list RCG broj 70/03

[18] Ivana Stevanović, Predlog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, u „Novo krivično zakonodavstvo Srbije (ur. Đ. Lazin), Udruženje za krivično pravo Srbije, Kopaonik 2005. g. str. 101

[19] Službeni list CG broj 64/11

[20] Nikola Milošević, Maloljetničko krivično zakonodavstvo Srbije i Crne Gore i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i pravni standardi, u „Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i krivično zakonodavstvo Srbije i Crne Gore" (ur. S. Bejatović), Zlatibor, 2004. g. str. 266

odgovornosti maloljetnika od 12 godina imamo u zakonodavstvu Holandije, Irske, Turske, a starosnu granicu od 16 godina imamo u Bjelorusiji, Jermeniji, Azerbejdžanu, Rusiji, Moldaviji, a imamo zemalja u kojima je ta granica 15 godina (na primjer Danska, Island, Češka, Norveška, Švedska).[21] Ove razlike u određivanju donje granice krivične odgovornosti maloljetnika u uporednom zakonodavstvu uslovljene su različitim razlozima, istorijskim, sociološkim, kulturnim i slično. Ovoj šarolikosti doprinijelo je i to što na međunarodnom planu, odnosno u međunarodnim pravnim dokumentima nemamo neko obavezujuće pravilo kojim bi bila ustanovljena minimalna granica krivične odgovornosti maloljetnika. Navodimo samo neka međunarodna dokumenta. Iako se u čl. 4 st. 1 Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila) iz 1985. godine, koja pravila predstavljaju prvi međunarodni dokument koji se bavi pitanjem uzrasta kao uslova krivične odgovornosti maloljetnika, propisuje da „u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloljetnika, ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu njihovu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost". Iz ovog pravila može se zaključiti da je državama ostavljeno da u svojim zakonima autonomno odrede donju starosnu granicu krivične odgovornosti maloljetnika ili čak i da je ne odrede. Ako pak države određuju tu donju starosnu granicu, onda je preporuka ovog pravila da to ne bude isuviše rani uzrast. U Konvenciji Ujedinjeniih nacija o pravima djeteta iz 1989. godine ovo pravilo je promijenjeno pa su članom 40 st. 3 (a) države članice obavezane da u svom zakonodavstvu „utvrde najnižu starosnu granicu ispod koje djeca ne bi mogla biti smatrana sposobnom za kršenje krivičnog prava". Dakle, i ovdje Konvencija ne propisuje koja bi to bila poželjna donja starosna granica krivične odgovornosti maloljetnika. Određeno preciziranje pravila iz ove Konvencije učinio je Komitet UN za prava djeteta 2007. godine davanjem preporuke da minimalna starosna granica krivične odgovornosti ne bi trebalo da bude ispod 12 godina. Ova preporuka je izazvala određene dileme i različita tumačenja, pa je tako od strane pojedinih jurisdikcija interpretirana na taj način da njome limit od 12 godina ne predstavlja apsolutni minimum već „prihvatljiv međunarodni standard". To je poslužilo kao osnov da se u pojedinim članicama UN u kojima je granica odgovornosti već bila uspostavljena na višem nivou, spusti na 12 godina, tako da je, u suštini, omogućena kriminalizacija većeg broja mladih osoba.[22] To je vjerovatno i bio razlog da je taj isti Komitet 2019. godine usvojio stav da je u krivičnom pravu najprihvatljiviji limit koji odgovara uzrastu od 14 godina. Već smo naprijed naveli da je ovo rješenje najzastupljenije u uporednom zakonodavstvu, a u našem zakonodavstvu na snazi je sedamdeset godina. Međutim činjenica je da su u savremenom društvu, pa i kod nas znatan broj lica koja u krivičnopravnom smislu imaju status djece pojavljuju kao izvršioci djela koja su u zakonu predviđena kao

[21] Šire o tome Vanja Bajović, U prilog snižavanja starosne granice krivične odgovornosti - drugačiji pogled na „vječitu dilemu", Crimen broj 1, 2024. g. str. 82-105

[22] Ivan Đokić, Kriminalnopolitička prihvatljivost snižavanja starosne granice krivične odgovornosti, u Zborniku radova „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela", Banja Luka, 2024. g. str. 128

krivična djela. Svježi su nam i nedavni događaji u Republici Srbiji gdje je jedan trinaestogodišnjak iz vatrenog oružja usmrtio deset ljudi. Taj događaj, posebno, a i neki drugi, pred opštu, pa i stručnu i naučnu javnost postavio je pitanje da li su danas lica uzrasta do 14 godina, u psiho-fizičkom, socijalnom i kulturološkom smislu ista ili slična licima tog uzrasta od prije 20, 30 ili više godina i da li treba ići na snižavanje starosne odgovornosti maloljetnih lica. U naučnoj i stručnoj javnosti mišljenja su podijeljena, ali se tim pitanjem u ovom radu nećemo detaljnije baviti jer to može da bude i posebna tema, nego ćemo navesti samo neka mišljenja. Ima mišljenja da zakonodavne reforme, u principu, ne bi trebalo da se vrše pod pritiskom, na primjer, privremeno rastućeg kriminaliteta ili pod pritiskom društvenih i političkih kretanja i pratećeg odnosa snaga.[23] Najgore je kad se korekcije postojećih granica vrše bez prethodnih istraživanja, pa se opravdano postavlja pitanje u kojoj mjeri one zaista odgovaraju.[24] Dakle, mišljenja su podijeljena da li treba spuštati starosnu granicu krivične odgovornosti maloljetnika, pa imamo mišljenja da treba zadržati postojeću granicu,[25] jer opet se postavlja pitanje šta će se snižavanjem starosne granic istinski dobiti ako se uzme u obzir da su krivične sankcije koje se izriču maloljetnim učiniocima krivičnih djela (jer se mlađim maloljetnicima mogu izreći samo vaspitne mjere) po svojoj suštini i svrsi veoma bliske mjerama koje se u domenu socijalne zaštite preduzimaju u odnosu na nedorasla lica koja ostvare djelo koje odgovara zakonskim obilježjima krivičnog djela.[26] Zato neki postavljaju pitanje zašto onda uključivati više djece u krivičnopravni sistem ako se mjerama socijalne zaštite može postići cilj, ali bez dodatne stigmatizacije koju krivični postupak i krivične sankcije nose.[27] Dakle, u smislu gore navedenog, snižavanje starosne granice ne bi imalo značaja ako se ne bi spuštala starosna granica starijeg maloljetstva što bi stvorilo prostor za primjenu kazne maloljetničkog zatvora.

Na drugoj strani imamo mišljenje da pri donošenju novog zakona pitanje starosne granice treba razmotriti ne samo zbog pojedinačnih slučajeva koji s vremena na vrijeme zaintrigiraju javnost, nego i zbog činjenice da je ova granica određena u jedno drugo doba, i za maloljetnike koji su imali potpuno drugačiji način života i uzrast u kome su sazrijevali.[28] U prilog potrebe snižavanja starosne granice govori i struktura maloljetničkog kriminaliteta, gdje umjesto ranije zastupljenijeg imovinskog kriminaliteta, sve je zastupljeniji nasilnički kriminalitet gdje su često žrtve takođe

[23] Nikola Milošević, Neke tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo, u „Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo“ (ur. S. Bejatović), Zlatibor, 2005. g. str. 286

[24] Obrad Perić, Kritička analiza krivičnih sankcija prema maloletnicima, u „Teorijski i praktični problemi jugoslovenskog kaznenog zakonodavstva“, Beograd, 1996. str. 72

[25] Milan Škulić, Maloletničko krivično pravo, Beograd, 2011. g. str. 98

[26] Ivan Đokić, op. cit. str. 134

[27] Sanja Ćopić, Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: Večita dilema? Crimen, broj 3, 2023. g. str. 243

[28] Đorđe Ignjatović, Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme, u „Maloletnici kao učinioci krivičnih dela i prekršaja“ (ur. I. Stevaović), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2015. g. str. 30

djeca, pa se nameće logičko pitanje da li pravo štiteći djecu učinioce, zapravo ide na uštrb djece žrtava. U tom smislu neki su izričiti da bi krivičnu odgovornost trebalo spustiti na 12 godina za sva ili alternativno samo za krivična djela sa elementima nasilja.[29]

4. KARAKTERISTIKE KAZNE MALOLJETNIČKOG ZATVORA

Kazna maloljetničkog zatvora je po svojoj prirodi hibridna krivična sankcija koja je po svojoj formi kaznena mjera sa izraženim elementima represije, ali je po sadržini, suštini i cilju koji treba da se ostvari vaspitna mjera.[30] Kao takva ona ima i neke posebne karakteristike.[31]

Tako, primjenom ove kazne ostvaruje se i generalna i specijalna prevencija, ali se ta specijalna prevencija ostvaruje na drugačiji način u odnosu na druge kazne, jer je težište stavljeno na vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloljetnika. Ova kazna može se izreći samo starijim maloljetnicima i ne za svako krivično djelo, nego samo za teža krivična djela. Krivica je element bića krivičnog djela, ali se kod izricanja ove kazne cijeni stepen krivice, odnosno da se krivica ispoljava u visokom stepenu. Dakle, značaj ove okolnosti se kod izricanja ove kazne nešto drugačije cijeni nego kod izricanja ostalih kazni. Kazna maloljetničkog zatvora se odmjerava po posebnim pravilima, a poseban značaj imaju subjektivne okolnosti vezane za ličnost učinioca i objektivne, vezane za težinu krivičnog djela. Uz to ne mogu se primijeniti neka opšta pravila o odmjeravanju kazne, kao što su ublažavanje kazne, oslobođenje od kazne i slično.

Kazna maloljetničkog zatvora izriče se u trajanju od šest mjeseci do pet godina. Izuzetno za krivična djela za koja je kao najmanja kazna propisana kazna zatvora od deset godina, može se izreći kazna maloljetničkog zatvora do deset godina. Ova kazna se ne može ni pod kojim uslovima izricati u kraćem trajanju što je takođe razlikuje od kazne zatvora u postupku protiv punoljetnih lica. Razlika je i u tome što se može izricati na pune godine i mjesece, ali ne i na dane.

Za krivična djela u sticaju maloljetnički zatvor se izriče po posebnim pravilima. U tom smislu ako stariji maloljetnik učini više krivičnih djela u sticaju, a sud nađe da za jedno krivično djelo treba izreći kaznu maloljetničkog zatvora, odmjeriće za sva djela jednu kaznu u zakonom određenim granicama. Ako stariji maloljetnik učini više krivičnih djela u sticaju, a sud nađe da za jedno krivično djelo treba izreći kaznu maloljetničkog zatvora, a da bi za druga krivična djela trebalo izreći vaspitne mjere, za sva djela u sticaju izreći će kaznu maloljetničkog zatvora. Na sličan način sud će postupiti i u slučaju ako se poslije izrečene kazne

[29] Vanja Bajović, op. cit. str. 102

[30] Dragan Jovašević, Kazna maloljetničkog zatvora u savremenom krivičnom pravu, Bilten Okružnog suda u Beogradu, broj 81, 2011. g. str. 112

[31] Ljubiša Lazarević i drugi, Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Tivat, 2010. g. str. 257

maoljetničkog zatvora utvrdi da je maloljetnik prije ili poslije njenog izricanja učinio još neko krivično djelo.

Prije donošenja novog ZM bilo je propisano da se kazna maloljetničkog zatvora izvršava u posebnim kazneno-popravnim domovima, ali pošto ti posebni domovi još nijesu izgrađeni, onda je novi ZM legislativu prilagodio faktičkom stanju da maloljetnici kaznu maloljetničkog zatvora izdržavaju u posebnoj organizacionoj jedinici za maloljetnike organa uprave nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija.

Kazna maloljetničkog zatvora ne povlači sve one pravne posljedice koje mogu nastati u slučaju osude na kaznu zatvora. Pitanje uslovnog otpusta nešto drugačije je uređeno nego u redovnom postupku. Takođe, i pitanje zastarjelosti je drugačije uređeno. U tom smislu u članu 38 ZM je propisano da se izrečena kazna maloljetničkog zatvora ne može izvršiti kad protekne:

- deset godina od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora preko pet godina,
- pet godina od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora preko tri godine,
- tri godine od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora preko jedne godine,
- dvije godine od pravosnažne osude na kaznu maloljetničkog zatvora do jedne godine.

5. IZRICANJE KAZNE MALOLJETNIČKOG ZATVORA

Kada su u pitanju krivične sankcije prema maloljetnicima onda su u sudskoj praksi zastupljene vaspitne mjere, dok je kazna maloljetničkog zatvora malo zastupljena. Za potrebe ovog rada provjerili smo zastupljenost kazne maloljetničkog zatvora u sudskoj praksi u Crnoj Gori za period od 2019. godine do 2023. godine. Istraživanje je potvrdilo našu prethodnu konstataciju da se ova kazna rijetko izriče. U prvoj godini posmatranog perioda (2019. g.) bilo je šest izrečenih kazni maloljetničkog zatvora u trajanju do dvije godine i to četiri za krivična djela protiv polne slobode i dvije za krivična djela protiv imovine. U 2020. godini imali smo samo jednu presudu i to za krivično djelo protiv imovine do dvije godine. Interesantno da u 2021. godini nismo imali nijednu presudu na kaznu maloljetničkog zatvora, a u 2022. godini imali smo tri presude na kaznu maloljetničkog zatvora do dvije godine za krivična djela protiv imovine. I na kraju u 2023. godini nije bilo ni jedne presude na kaznu maloljetničkog zatvora.

Iz ovih skromnih podataka moglo bi se zaključiti ili da je, inače, maloljetnički kriminalitet u opadanju (po našoj ocjeni nije takvo stanje) ili da se sudovi više opredjeljuju za vaspitne mjere. Drugi zaključak je da više nije dominirajući imovinski kriminalitet u ovoj populaciji, ali je zabrinjavajuće da u ovoj starosnoj dobi dominiraju krivična djela protiv polne slobode.

Inače, za izricanje kazne maloljetničkog zatvora potrebno je da se ispune osnovni i dopunski uslovi. Osnovni uslov je da je stariji maloljetnik izvršio krivično

djelo i ovaj uslov je vezan za starosnu dob učinioca. Drugi uslov jeste da je u pitanju krivično djelo za koje je zakonom propisana kazna zatvora preko pet godina.

Uz ova dva uslova potrebno je da se ispuni još jedan subjektivni i jedan objektivni uslov. Subjektivni uslov je postojanje visokog stepena krivice starijeg maloljetnika i njegova vaspitna zapuštenost i objektivni uslov - priroda i težina krivičnog djela. Za izricanje kazne maloljetničkog zatvora nije dovoljno da se ispune osnovni uslovi. Za izricanje ove kazne potrebna je ocjena suda da u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru što znači da je kazna maloljetničkog zatvora supsidijarnog karaktera.

Postavlja se pitanje ako je krivica element bića krivičnog djela, šta onda znači „stepen krivice" kao kriterij sudu pri opredjeljenju da li izreći vaspitnu mjeru ili kaznu maloljetničkog zatvora. U literaturi se ističe da i ovdje stepenovanje krivice treba, u osnovi, vršiti na isti način kao što se to vrši kod odmjeravanja kazne punoljetnim licima, ali je suštinska razlika u tome što visok stepen krivice kod punoljetnih utiče na odmjeravanje kazne, a ovdje je to odlučujuća okolnost za odluku suda da li izreći vaspitnu mjeru ili kaznu maloljetničkog zatvora.[32] Visok stepen krivice znači da on mora biti iznad uobičajenog, normalnog, prosječnog stepena svjesne i voljne upravljenosti učinioca prema krivičnom djelu, što predstavlja faktičko pitanje u svakom konkretnom slučaju.[33] Neki dodaju da pri ocjeni stepena krivice treba uzeti u obzir i motiv izvršenja krivičnog djela, namjeru učinioca, pa u tom smislu zaključak o tome da li je kod starijeg maloljetnika postojao visok stepen krivice treba da se izvlači iz opšte ocjene ličnosti maloljetnika i svih subjektivnih i objektivnih okolnosti koje su pratile izvršenje djela.[34]

Visok stepen krivice, uglavnom, se veže za umišljaj jer teško je prihvatiti mogućnost izricanja kazne maloljetničkog zatvora za krivična djela učinjena iz nehata. Kako se krivica kao osnov za izricanje kazne maloljetničkog zatvora može stepenovati njen visok stepen teorija krivičnog prava vidi u upornosti učinioca, njegovoj bezobzirnosti, brutalnosti, surovosti, bezosjećajnom ponašanju i drugim činjenicama subjektivnog karaktera.[35]

Drugi dopunski uslov za izricanje kazne maloljetničkog zatvora vezan je za prirodu i težinu krivičnog djela. Težina krivičnog djela vezana je za posljedicu krivičnog djela i to ne u njenom užem smislu kao obilježja krivičnog djela, nego u širem smislu gdje se radi o jačem intenzitetu povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra.[36] Dakle ovu okolnost treba cijeniti u sklopu vrste napadnutog objekta i potrebe

[32] Zoran Stojanović, Krivično pravo, Podgorica, 2008. g. str. 368

[33] Dragan Jovašević, Kazna maloljetničkog zatvora, zakonodavstvo, teorija i praksa, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 78, 2018. g. str. 174

[34] Ljubiša Lazarević i ostali, op. cit. str. 255

[35] Obrad Perić, Komentar krivičnopravnih propisa prema maloljetnicima, Službeni glasnik Republike Srbije, 1995. g. str. 48

[36] Zoran Stojanović, op. cit. str. 369

društva da obezbijedi njegovu efikasnu i kvalitetnu zaštitu, što ukazuje i na prirodu krivičnog djela.[37]

Kako riješiti situaciju ako uz tešku posljedicu krivičnog djela nastupi i neka druga posljedica koja ne ulazi u biće krivičnog djela. Da li se i ta druga posljedica može cijeniti kod odlučivanja o opravdanosti maloljetničkog zatvora pogotovo ako je učinilac mogao predvidjeti mogućnost njenog nastupanja. Ima mišljenja da se te posljedice iako su u uzročnom odnosu sa izvršenim krivičnim djelom ne mogu uzimati u obzir pri ocjeni da li postoje teške posljedice djela.[38] Mi bismo dodali da se te posljedice mogu uzeti u obzir kod odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora.

Sporno je i pitanje kako treba tumačiti ovaj uslov (priroda i težina djela) u slučaju pokušanog krivičnog djela kada posljedica, po prirodi ovog instituta izostaje. Mišljenja po ovom pitanju su podijeljena. po jednom shvatanju u kom se polazi od stava da svako djelo ima posljedicu, pa i pokušaj u smislu ugrožavanja zaštitnog objekta, maloljetnički zatvor je moguće izreći i u slučaju pokušaja krivičnog djela. Drugi su suprotnog stanovišta i isključuju mogućnost izricanja kazne maloljetničkog zatvora u ovom slučaju. Kada bi se pošlo od užeg tumačenja onda bi ovo drugo shvatanje bilo prihvatljivije. Međutim, bilo bi kriminalno-politički neopravdano isključiti primjenu kazne maloljetničkog zatvora kod pokušaja najtežih djela. Zato u ovoj situaciji treba pribjeći širem tumačenju posljedice u smislu i ugrožavanja zaštićenog dobra pod uslovom da je intenzitet ugrožavanja bio naročito ispoljen.[39]

6. ODMJERAVANJE KAZNE MALOLJETNIČKOG ZATVORA

Naprijed govoreći o karakteristikama kazne zatvora naveli smo da određene razlike postoje i kod odmjeravanja kazne zatvora protiv punoljetnih lica. U članu 34 ZM je propisano da će sud odmjeriti kaznu maloljetničkog zatvora imajući u vidu svrhu maloljetničkog zatvora i uzimajući u obzir sve okolnosti po opštim pravilima o odmjeravanju kazne propisanim Krivičnim zakonikom[40] koje utiču da kazna bude veća ili manja, a naročito stepen krivice maloljetnika i njegove zrelosti i vrijeme koje je potrebno za njegovo vaspitanje i stručno osposobljavanje. Kao što se može primijetiti kod odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora pribjegava se nekoj vrsti eklektizma: s jedne strane upućuje se na odredbe koje se inače primjenjuju kod odmjeravanja kazne punoljetnim licima, a s druge strane dodaje se nešto specifično što jedino može doći do izražaja prema maloljetnicima.[41]

---

37 Dragan Jovašević, Kazna maloljetničkog zatvora, zakonodavstvo, teorija i praksa, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, broj 78, 2018. g. str. 173

38 Ljubiša Lazarević i drugi, Op. cit. str. 256

39 Zoran Stojanović, Op. cit. str. 369

40 O tome šire Darko Radulović, Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti i kaznena politika, u „Kaznena politika i prevencija kriminaliteta“, Trebinje, 2019. god. str. 169-184

41 Obrad Perić, Odmjeravanje kazne maloljetničkog zatvora, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1979. g. str. 168

Ovdje se nećemo baviti analizom olakšavajućih i otežavajućih okolnosti iz člana 42 Krivičnog zakonika, koje se shodno primjenjuju i kod odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora, nego ćemo, ukratko, zadržati pažnju na dvije okolnosti specifične samo kod odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora, a to su stepen zrelosti maloljetnika i vrijeme koje je potrebno za njegovo vaspitanje i stručno osposobljavanje. Iako je stepen zrelosti možda važniji kod izbora vaspitne mjere, on se ne smije zanemarivati ni kod izricanja kazne maloljetničkog zatvora. Ako se već stepen zrelosti uzima u obzir kod odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora, onda je on, po našoj ocjeni, važan kod odmjeravanja visine ove kazne. Od svih ovih okolnosti možda je najznačajnije vrijeme potrebno za vaspitanje i stručno osposobljavanje maloljetnika, što nedvosmisleno ukazuje i na vaspitni karakter ove kazne. Imajući to u vidu zakonodavac je i odredio koliko minimalno može da traje ova kazna (šest mjeseci), a koliko maksimalno (pet, odnosno izuzetno deset godina). Ovo zahtijeva punu odgovornost, stručnost, životno iskustvo i odgovornost i tužioca za maloljetnike i sudija za maloljetnike. To uključuje i potpunu obavještenost ovih subjekata šta sve pruža organizaciona jedinica Zavoda za izdržavanje kazni na planu tretmana i programa vaspitanja i osposobljavanja pošto nerijetko ovi delinkventi nemaju završeno ni osnovno obrazovanje. Ima mišljenja da vrijeme potrebno za vaspitanje i stručno osposobljavanje treba da bude osnovni kriterijum kojim bi se sudovi rukovodili prilikom odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora, jer sve ostale okolnosti iz člana 34 ZM u suštini omogućavaju da ova okolnost dođe do punog izražaja.[42]

Prilikom odmjeravanja kazne maloljetničkog zatvora sud ne može izreći kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne zatvora za to djelo, ali sud nije vezan za najmanju propisanu mjeru te kazne. Dakle, sud nije vezan posebnim minimumom kazne. Ako je, na primjer, minimum kazne zatvora za neko krivično djelo ispod šest mjeseci, to nema značaja s obzirom da se kazna maloljetničkog zatvora ne može izreći ispod šest mjeseci. Donju granicu od šest mjeseci zakonodavac je odredio računajući da kazna maloljetničkog zatvora ispod šest mjeseci ne bi bila dovoljno vrijeme za vaspitanje i stručno osposobljavanje maloljetnika.

7. IZVRŠENJE KAZNE MALOLJETNIČKOG ZATVORA

Kazna maloljetničkog zatvora se izvršava shodno odredbama ZM (čl. 168-174). Pošto u Crnoj Gori nemamo posebnih ustanova za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora, onda se ona izvršava u odjeljenju za maloljetnike ustanove za izvršenje krivičnih sankcija. Sem ovog zakona, shodno se primjenjuju i odredbe Zakona o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti. Maloljetnika na izvršenje kazne maloljetničkog zatvora upućuje predsjednik osnovnog suda na čijem području maloljetnik ima prebivalište ili boravište. Osuđena lica, po pravilu, izdržavaju kaznu zajedno, a odvojeno samo ako to zahtijeva zdravstveno stanje osuđenog ili potreba osiguranja bezbjednosti i održavanja reda i discipline. Tokom

[42] Nikola Milošević, Izbor i odmjeravanje sankcija prema maloletnicima, Pravni život, broj 9, 2011. g. str. 786

noći se, po pravilu, maloljetnici smještaju u individualne spavaće sobe. Lica ženskog pola kaznu izdržavaju odvojeno od lica muškog pola. Tokom izdržavanja kazne maloljetničkog zatvora maloljetnicima, u skladu sa mogućnostima, omogućiće se obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje za zanimanja, prema njihovim sposobnostima, sklonostima i dotadašnjem školskom i radnom angažovanju.[43] Ono što još izvršenje ove kazne čini posebnim i što ukazuje da kazna maloljetničkog zatvora ima elemente kazne, ali istovremeno sadrži i karakteristike vaspitne mjere[44] jeste činjenica što stručna lica koja sprovode tretman maloljetnika moraju posjedovati posebna znanja iz oblasti pedagogije, psihologije i penologije. Maloljetnici osuđeni na kaznu maloljetničkog zatvora u odjeljenju za maloljetnike mogu ostati najduže do navršene 23. godine života, a ako do tada ne izdrže kaznu, nastavljaju da izdržavaju kaznu sa punoljetnim licima koja izdržavaju kaznu zatvora. Izuzetno ovaj maloljetnik može ostati u odjeljenju za maloljetnike iako je navršio 23 godine života, ali najduže do navršene 24. godine života, ako je to potvrđeno radi završavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja ili ako ostatak neizdržane kazne nije duži od šest mjeseci.

8. USLOVNI OTPUST

Odmah da napomenemo da je sa izvršenjem kazne maloljetničkog zatvora, a u funkciji individualizacije i mogućnosti ocjene uspješnosti i potrebe daljeg sprovođenja konkretnog tretmana usko povezano i pitanje uslovnog otpusta, koji se, po nekim elementima, razlikuje od uslovnog otpusta punoljetnih.

U članu 36 st. 1 ZM predviđeno je da je potrebno ispunjenje objektivnog i subjektivnog uslova. Objektivni uslov sličan je ovom uslovu kad su u pitanju punoljetni učinioci i vezan je za izdržanu kaznu (dvije trećine izrečene kazne). Pored tog objektivnog uslova potrebno je da ne postoje okolnosti koje ukazuju da nije postignuta svrha maloljetničkog zatvora. Pošto je ovaj objektivni uslov u ZM formulisan imperativno (uslovno će se otpustiti), onda se ovaj drugi uslov skoro i ne utvrđuje nego se uslovni otpust osuđenom daje kao nagrada za dobro vladanje.[45] Uz uslovni otpust licu se određuje obaveza javljanja posebnoj organizacionoj jedinici ministarstva za poslove pravosuđa koja vrši nadzor nad sprovođenjem uslovnog otpusta kod maloljetničkog zatvora, ali mu se mogu odrediti i druge obaveze propisane Zakonom o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti.

O uslovnom otpustu maloljetnika osuđenog na kaznu maloljetničkog zatvora odlučuje sud koji je donio odluku kojom je izrečena kazna maloljetničkog zatvora u

[43] O tome šire Zoran Stevanović i drugi, Izvršenje kazne maloljetničkog zatvora, u „Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja“ (ur. Stevanović), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2015. g. str. 365-376

[44] Snežana Soković, Osnovne karakteristike izvršenja krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima, RKK, br. 1-2, 2012. g. str. 174

[45] Igor Petković, Uslovni otpust maloljetnih učinilaca krivičnih djela u zakonodavstvu Republike Srpske, u „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela“, Banja Luka, 2024. g. str. 178

prvom stepenu u vijeću iz člana 24 st. 7 Zakonika o krivičnom postupku, a na osnovu izvještaja o vladanju maloljetnika za vrijeme izvršenja kazne maloljetničkog zatvora. Taj izvještaj od strane organa uprave sudu se dostavlja 30 dana prije isteka dvije trećine izdržane kazne maloljetničkog zatvora. Za sve ono što nije regulisano ZM a tiče se uslovnog otpusta, shodno se primjenjuju odredbe Zakona o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti.

Literatura

Bajović, V.(2024) U prilog snižavanja starosne granice krivične odgovornosti - drugačiji pogled na „vječitu dilemu“, *Crimen*, br. 1.

Banović, B., Joksić, I.(2014) Politika izricanja i primene vaspitnih naloga u Srbiji, u „Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet“, Banja Luka.

Đokić, I.(2024) Kriminalnopolitička prihvatljivost snižavanja starosne granice krivične odgovornosti, u Zborniku radova „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela“, Banja Luka.

Ignjatović, Đ.(2015) Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme, u „Maloletnici kao učinioci krivičnih dela i prekršaja“ (ur. I. Stevaović), *Institut za kriminološka i sociološka istraživanja*, Beograd.

Jovašević, D.(2008) Alternativne mere za maloletne učinioce krivičnih dela u domaćem i uporednom krivičnom pravu, *Bilten Okružnog suda u Beogradu*, br. 77.

Jovašević, D.(2011) Kazna maloljetničkog zatvora u savremenom krivičnom pravu, *Bilten Okružnog suda u Beogradu,* br. 81.

Jovašević, D.(2018) Kazna maloljetničkog zatvora, zakonodavstvo, teorija i praksa, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 78.

Jovašević, D.(2019) Primena kazne maloletničkog zatvora u savremenom krivičnom pravu, u „Kaznena politika i prevencija kriminaliteta“ (ur. Bejatović, Simović), Trebinje.

Kostić, M., Simović, M.(2024) Istorijski osvrt na krivičnopravni položaj mladih kod nas, u „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela - zakonodavni i institucionalni okvir“, Banja Luka.

Lazarević, Lj. i drugi 2010) *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Tivat.

Marinović, S.(2007) *Kaznena istorija Crne Gore*, Podgorica.

Mrvić Petrović, N.(2011) Krivično pravo, Opšti deo, *Službeni glasnik*, Beograd.

Milošević, N.(2000) Izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima, u „Reforma izvršenja krivičnih sankcija“, *Udruženje za penologiju Jugoslavije*, Beograd.

Milošević, N.(2002) Maloljetnički zatvor - zakonodavstvo i praksa, *Pravni život,* br. 9.

Milošević, N.(2004) Maloljetničko krivično zakonodavstvo Srbije i Crne Gore i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i pravni standardi, u „Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i krivično zakonodavstvo Srbije i Crne Gore“ (ur. S. Bejatović), Zlatibor.

Milošević, N.(2005) Neke tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo, u „Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo“ (ur. S. Bejatović), Zlatibor.

Milošević, N.(2011) Izbor i odmjeravanje sankcija prema maloletnicima, *Pravni život*, br. 9.

Mitrović, Lj.(2009) Krivične sankcije prema maloljetnicima u Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, *RKK br. 2*.

Perić, O.(1979) Odmjeravanje kazne maloljetničkog zatvora, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu.*

Perić, O.(1995) *Komentar krivičnopravnih propisa prema maloljetnicima*, Službeni glasnik Republike Srbije.

Perić, O.(1996) Kritička analiza krivičnih sankcija prema maloletnicima, u „Teorijski i praktični problemi jugoslovenskog kaznenog zakonodavstva“, Beograd.

Petković, I.(2024) Uslovni otpust maloljetnih učinilaca krivičnih djela u zakonodavstvu Republike Srpske, u „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela“, Banja Luka.

Radulović, D.(2019) Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti i kaznena politika, u „Kaznena politika i prevencija kriminaliteta“, Trebinje.
Soković, S.(2012) Osnovne karakteristike izvršenja krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima, *RKK*, br. 1-2.
Soković, S.(2013) Maloletnički kriminalitet i recidivizam: pravilo i/ili izuzetak, *RKK, br. 3*.
Stevanović, I.(2005) Predlog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, u „Novo krivično zakonodavstvo Srbije (ur. Đ. Lazin), *Udruženje za krivično pravo Srbije*, Kopaonik.
Stevanović, Z i drugi(2015) Izvršenje kazne maloljetničkog zatvora, u „Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja“ (ur. Stevanović), *Institut za kriminološka i sociološka istraživanja*, Beograd.
Stojanović, Z.(2008*) Krivično pravo*, Podgorica.
Službeni list FNRJ broj 106/47
Službeni list FNRJ broj 13/51
Službeni list FNRJ broj 30/59
Službeni list SFRJ broj 44/76
Službeni list RCG broj 70/03
Službeni list CG broj 64/11
Ćopić, S.(2023) Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti: Večita dilema? *Crimen*, br. 3.
Ćorović, E.(2013) Neke pravnotehničke dileme u vezi sa kažnjavanjem maloletnika, RKK, br. 1.
Škulić, M.(2015) Reforma maloljetničkog krivičnog prava u Srbiji u „Maloljetnici kao učinioci krivičnih dela i prekršaja“ (ur. Stevanović, Pavićević) *Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,* Beograd.
Škulić, M., Stevanović, I.(1999) Maloletni delinkventi u Srbiji, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd.
Škulić, M.(2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd.

JUVENILE PRISON SENTENCE IN THE JUVENILE CRIMINAL LEGISLATION OF MONTENEGRO

Darko Radulovic, Ph.D.
Associate Professor, Faculty of Law in Podgorica-University of Montenegro

Dijana Radulovic
Judge of the Appellate Court of Montenegro

Abstract: *Contemporary juvenile criminal legislation in the system of criminal sanctions against juveniles recognizes: 1) corrective measures, 2) security measures, 3) juvenile prison sentence. In addition, certain alternative or diversionary measures such as conditional opportunity and dismissal of criminal charges for reasons of fairness are increasingly being included in the juvenile criminal legislation. In judicial practice, corrective measures are the most common ones. However, since juveniles are also perpetrators of serious crimes, where corrective measures would not be adequate response, the sanction resorted to in such cases is juvenile prison sentence. This is also the topic of this paper. In addition to the introduction which lists different models of response to juvenile crimes, the paper gives an overview of the historical development of the juvenile criminal legislation of Montenegro, with further reflections on the current issue of whether the age limit of criminal liability of juveniles should be lowered, and on the characteristics of the juvenile prison sentence in relation to the prison sentence against adult offenders. The central issue is the sentencing and determining the length of juvenile prison sentences. The paper is completed with a brief overview of the enforcement of the juvenile prison sentence and parole.*

Key words: *criminal sanctions, juvenile, juvenile prison, law.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625242DJ UDK. 343.222.4-055.52:343.1-053.2/.6

ODGOVORNOST RODITELJA ZA DJELA MALOLJETNIKA – GRAĐANSKOPRAVNI I KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT

Doc.dr Jelena Đurišić

Docent na Fakultetu pravnih nauka Univerzitet Donja Gorica; jelena.djurisic2@udg.edu.me

Mr Ivana Jabučanin

Saradnica u nastavi na Fakultetu pravnih nauka Univerzitet Donja Gorica; ivana.jabucanin@udg.edu.me

Rezime: *Roditeljsko pravo čine prava i dužnosti roditelja da brinu o ličnosti, pravima i interesima svoje djece. Roditelji su dužni da roditeljsko staranje vrše u najboljem interesu djeteta, u skladu sa njegovim razvojnim potrebama i mogućnostima. Roditelji imaju pravo i dužnost čuvati i podizati dijete tako što će se lično starati o njegovom životu, razvoju, zdravlju i usmjeravati ga ka usvajanju vrijednosti univerzalnog karaktera i prihvatanju pozitivnih moralnih i društvenih normi.*

U tom smislu, posebno važno pitanje svakako jeste pitanje roditeljske odgovornosti za djela njihove djece posmatrano sa građanskopravnog, kao i krivičnopravnog aspekta. Za radnje svoje djece, kada su za to ispinjeni zakonski uslovi, roditelji podliježu građanskopravnoj odgovornosti za prouzrokovanu štetu dok kada je u pitanju krivično pravo, roditelji mogu odgovarati za krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta.

Ključne riječi: *odgovornost roditelja, krivičnopravni i građanskopravni aspekt.*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Shodno odredbama Porodičnog zakona(PZ)[1] roditeljsko pravo čine prava i dužnosti roditelja da brinu o ličnosti, pravima i interesima svoje djece. Dijete ima pravo na život i razvoj u zdravoj i bezbjednoj životnoj i socijalnoj sredini, a dostojanstvo djeteta je neprikosnoveno. Dijete ima pravo da živi sa roditeljima kao i pravo da se roditelji o njemu staraju, a ovo pravo može biti ograničeno samo sudskom odlukom, i to u slučajevima kada je to u najboljem interesu djeteta, (član 61.PZ). Kada je u pitanju roditeljsko staranje ono, shodno Porodičnom zakonu Crne Gore, podrazumijeva odgovornosti, dužnosti i prava roditelja, u svrhu zaštite i unapređenja ličnih i imovinskih prava i dobrobiti djeteta i obuhvata čuvanje, podizanje, vaspitanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje, kao i upravljanje i raspolaganje imovinom djeteta. Roditelji su dužni da roditeljsko staranje vrše u najboljem interesu djeteta, u skladu sa njegovim razvojnim potrebama i mogućnostima. Roditelji imaju pravo i

[1] Porodični zakon; "Službeni list RCG", br. 001/07 od 09.01.2007, "Službeni list Crne Gore", br. 053/16 od 11.08.2016, 076/20 od 28.07.2020.

dužnost da čuvaju i podižu dijete tako što će se lično starati o njegovom životu, razvoju, zdravlju i usmjeravati ka usvajanju onih vrijednosti koje imaju univerzalni karakter. Roditeljsko pravo roditelji vrše zajednički i sporazumno kada vode zajednički život, ali roditeljsko pravo vrše zajednički i sporazumno i kada ne vode zajednički život ako zaključe sporazum o zajedničkom vršenju roditeljskog prava i ako sud procijeni da je taj sporazum u najboljem interesu djeteta. Sumarno posmatrano, nosioci roditeljskih prava i obaveza, odnosno odgovornosti roditelja prema djetetu, jesu roditelji, koji zajednički i sporazumno u skladu sa načelom jednakosti postupaju u najboljem interesu djeteta, i u skladu sa njegovim pravima.Međutim, kada je riječ o roditeljskoj odgovornosti posebno značajno i interesantno pitanje svakako jeste pitanje lošeg vaspitanja djeteta odnosno nedostatak kućnog vaspitanja i odsustva neophodne dužne pažnje i brige o djetetu. U tom smislu, posebno se ukazuje na dužnost roditelja da kod djeteta razviju određene moralne vrijednosti i društveno prihvatljive norme ponašanja, kao i da se roditeljska odgovornost može zasnivati na grubom zanemarivanju takve njihove dužnosti.[2] Tako, za radnje svoje djece, kada su za to ispunjeni zakonski uslovi, roditelji podliježu građanskopravnoj odgovornosti za prouzrokovanu štetu dok kada je u pitanju krivično pravo roditelji mogu odgovarati za krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta.

Imajući u vidu odredbe Krivičnog zakonika Crne Gore (KZ)[3] shodno kojima u krivičnopravnom smislu lica koja nisu navršila četrnaest godina nisu odgovorna za učinjena djela, zatim specifičnosti u pogledu maloljetnika odnosno lica uzrasta od 14 do 18 godina prema kojima se vodi poseban protektivni krivični postupak i izriču posebne sankcije usmjerene na pružanje podrške i pomoći maloljetniku, kao i ukupno posmatrano humane tendencije kojima je maloljetničko pravosuđe usmjereno, određene države teže da u svoje nacionalne sisteme uvedu i posebnu "roditeljsku kaznenu odgovornost" dok oponenti navode da kažnjavanje roditelja nije najadekvatniji način u borbi protiv maloljetničke delinkvencije obzirom da "loše roditeljstvo" najčešće biva prouzrokovano nemogućnošću roditelja da brinu o djeci uslijed siromaštva, bolesti, nezaposlenosti i drugih mahom socijalno-ekonomskih razloga, uslijed čega bi kažnjavanje roditelja dodatno pogoršalo stanje već ionako ugroženih porodica.[4]

---

[2] Bajović, Vanja (2017): Nekonzervativni pristup u borbi protiv maloljetničke delikvencije i odgovornost roditelja, u Ignjatović; Đorđe (ur.): *Kaznena reakcija u Srbiji*; VII deo; Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; str. 219. Dostupno na: *https://www.researchgate.net/publication/ 365295151_NEOKONZERVATIVNI_PRISTUP _U_BOR BI_PROTIV_MALOLETNICKE_DELIKVENCIJE_I_ODGOVORNOST_RODITELJA*.

[3] "Službeni list RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Službeni list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 - drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 - ispravka, 144/2021 i 145/2021 i 110/2023.

[4] Više vid.: Bajović, Vanja (2017): op. cit, str. 219-220; navedeno prema: White, R.: „Curtailing Youth: A Critique of Coercive Crime Prevention"; Crime Prevention Studies 9/1998; Arthur, R.: „Punishing Parents for the Crimes of their Children", Howard Journal

Iako rano upuštanje u vršenje delikata, kao i druga socijalno devijantna ponašanja, koja najčešće prethode maloljetničkom prestupništvu odnosno maloljetničkoj delinkvenciji ne predstavlja društvenu pojavu koju je tek savremeni svijet prepoznao, ovaj fenomen veoma je aktuelan i posebno je karakterističan njegov nagli rast u svijetu u posljednjoj četvrtini XX vijeka[5], a što i danas predstavlja posebno gorući problem.

2. KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT

Kriminalitet mladih ili šire govoreći delinkvencija mladih fenomen je koji nije karakterističan samo za određena društva ili periode već predstavlja globalni problem, pa je još početkom osamdesetih godina zaključeno da maloljetnička delinkvencija ne uvažava ništa, ni ideologiju, ni religiju, ni geografski položaj, ni etapu ekonomskog razvoja već da ona sa gotovo neznatnim izuzecima postoji i raste u cijelom svijetu.[6] Uzroci delinkvencije odnosno prestupništva mladih raznovrsni su pa se tako u teoriji objašnjavaju i kategorišu na brojne načine, a kada se sa ovaj problem razmatra sa etiološkog aspekta kao socijalna pojava onda se kroz tu prizmu sagledavaju brojni heterogeni društveni faktori koji eventualno mogu uticati ili biti uzroci njenog nastanka poput porodice i njene funkcionalnosti; kriminogenih tendencija društva i socijalnog okruženja; upravljanja slobodnim vrijemenom; neadekvatne društvene reakcije kao i brojni drugi faktori.[7] Svakako, i individualne karakteristike svake mlade osobe pojedinačno imaju bitan, a prema nekih shvatanjima i presudan uticaj na njihovo antisocijalno ponašanje, a kasnije i maloljetničko prestupništvo.[8] Mnogi stručnjaci ukazuju da problemi u djetinjstvu i mladosti mogu imati značajne i dugotrajne posljedice u odraslom dobu pa upravo zbog izuzetne važnosti koju mladi imaju, oni predstavljaju posebno osjetljivu i ranjivu kategoriju svakog društva. Ličnost djeteta oblikuje se kroz cijeli proces njegovog razvoja i sazrijevanja, pa u zavisnosti od stepena njegovog razvoja, dijete postaje sposobno za preuzimanje odgovornosti za svoje postupke, sigurnost i zdravlje.[9] U tom smislu, maloljetničko pravosuđe u Crnoj Gori posebno je prilagođeno maloljetnicima u sukobu sa zakonom, uvažavajući sve specifičnosti ovog osjetljivog životnog doba. Tako se koncept restorativne pravde primarno fokusira na pomirenje žrtve i maloljetnog učinioca krivičnog djela, a ne samo na njegovo kažnjavanje. Ovaj pristup ima za cilj nadoknaditi pričinjenu štetu, ali i

of Criminal Justice, 44/2005; 233-252.;

5 Škulić, Milan (2011): *Maloljetničko krivično pravo*, Beograd, str. 23.

6 Škulić, Milan (2011); *op. cit.*, 24; Navedeno prema: Dinitz, S.: Kako da spriječimo kriminalitet i delinkvenciju maloletnika, *Izbor*, br. 2-3/83, Zagreb 1983, str. 221.

7 Škulić, Milan (2011); *op. cit.*, str. 27-36.

8 Škulić, Milan (2011), *op. cit.;* 45; Navedeno prema: F. Exner, *Kriminologie*, Springer Verlag, Berlin, Gottingen, Heidelberg, 1949, 172-173.

9 Prava djece u sukobu sa zakonom (2007); Ministarstvo pravde Crne Gore, UNICEF, str. 4-5.

obnoviti odnosno popraviti narušene odnose.[10] Tako, kada se kao učinioci javljuju maloljetna lica, Crna Gora je kroz poseban Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku djelotvorno primijenila koncept restorativne pravde.

Shodno domaćem zakonodavstvu roditelji za radnje svoje djece/maloljetnika, kada su za to ispunjeni zakonski uslovi, podliježu građanskopravnoj odgovornosti za prouzrokovanu štetu o čemu će u radu posebno biti riječi dok kada je u pitanju krivično pravo roditelji mogu odgovarati za krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta pri čemu treba ukazati da se konkretnim krivičnim djelom krivičnopravna zaštita pruža interesima djeteta.

2.1. Zapuštanje i zlostavljanje djeteta (član 219. KZ)

Krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta pripada grupi krivičnih djela protiv braka i porodice, a konkretno djelo propisano je u interesu djeteta i njegove zaštite odnosno njime se odražava zakonska i moralna dužnost roditelja da na adekvatan način vode brigu o svom djetetu pa se u tom slučaju odgovornost roditelja ne vezuje za problematično ponašanje djeteta već za grubo zanemarivanje dužnosti koje roditelji imaju u odnosu na njegovo zbrinjavanje i vaspitanje.[11] Vršenje protivpravnih djela od strane djece svakako ukazuje na njihovu vaspitnu zapuštenost, međutim to nikako ne može značiti i da je svaki roditelj ujedno i odgovoran za ovo krivično djelo.[12] Dodatno, posebno složeno pitanje koje se u tom smislu javlja jeste pitanje krivične (ne)odgovornosti i zaštite trećih lica od delinkventnog ponašanja djece. U krivičnopravnom smislu djeca odnosno lica koja nisu navršila četrnaest godina nisu odgovorna za djela koja su učinila, a takođe ne postoji ni odgovornost roditelja za krivična djela koja učine njihova djeca. Dakle, ukoliko lice koje nije navršilo četrnaest godina izvrši krivično djelo, niko ne može odgovarati za to djelo, dok sa druge strane ukoliko maloljetnik[13] izvrši krivično djelo, za konkretno krivično djelo može odgovarati samo on i niko drugi[14], što je svakako i u skladu sa jednim od osnovnih načela krivičnog prava, načelom individualne subjektivne odgovornosti koje podrazumijeva da svako odgovara samo za svoje postupke i istovremeno isključuje odgovornost za druge, a što ovo pitanje dodatno čini još složenijim sa aspekta analizirane problematike i teško ga je pomiriti sa načelom pravičnosti.[15]

Krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta (član 219) ima osnovni (stav 1) i teži oblik (stav 2). Tako, shodno riješenju zastupljenom Krivičnim zakonikom Crne Gore, krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta čini roditelj, usvojilac,

---

10 *Ibid*.

11 Bajović, Vanja (2017); *op. cit.*; str. 231.

12 *Ibid*.

13 Shodno članu 142 KZ CG, djetetom se smatra lice koje nije navršilo osamnaest godina, dok se maloljetnikom smatra lice koje je navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina.

14 Ristivojević, Branislav; Milić, Ivan (1/2016): Odgovornost roditelja za prekršaje koje učine njihovi potomci; *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, Beograd, str. 156-157.

15 Bajović, Vanja (2017); *op. cit.*; str. 231.

staralac ili drugo lice koje grubim zanemarivanjem svoje dužnosti zbrinjavanja i vaspitavanja zapusti dijete o kojem je dužno da se stara, a za izvršen osnovni oblik ovog djela učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine. Roditelj, usvojilac, staralac ili drugo lice koje zlostavlja dijete ili ga prinuđava na pretjeran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu djeteta ili na prosjačenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do pet godina. Dakle, krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta (član 219) ima osnovni (stav 1) i teži oblik (stav 2) iako se suštinski radi o dva krivična djela pa je tako u prvom slučaju riječ o zapuštanju djeteta, dok se u drugom slučaju radi o njegovom zlostavljanju. Radnja izvršenja krivičnog djela iz stava 1 ogleda se u grubom zanemarivanju dužnosti zbrinjavanja i vaspitanja djeteta, a što podrazumijeva grubo zanemarivanje obaveze obezbjeđivanja osnovnih uslova za život i razvoj djeteta u skladu sa mogućnostima roditelja ili drugog lica koje je dužno da se o njemu stara posebno u pogledu ishrane, odijevanja, uslova stanovanja i dr. Kada je u pitanju vaspitanje djeteta, u kontekstu ovog krivičnog djela ono se odnosi na obezbjeđivanje uslova za razvoj djeteta kao ličnosti u smislu formiranja i prihvatanja pozitivnih moralnih i društvenih normi, školovanja, spriječavanja devijantnog ponašanja i dr.[16] Kako se u tom smislu u teoriji i nauci posebno ukazuje, zanemarivanje se najčešće vrši propuštanjem, ali je moguće da isto bude preduzeto i činjenjem. Zanemarivanje mora biti grubo, odnosno izraženo u većem stepenu i podobno da prouzrokuje posljedicu ovog krivičnog djela.[17]

Izvršilac ovog djela može biti samo roditelj, usvojilac, ili drugo lice koje je dužno da se stara o djetetu, dok se posledica krivičnog djela ogleda u zapuštenosti djeteta koje može biti kako fizičko tako i psihičko. Između radnje izvršenja ovog krivičnog djela grubog zanemarivanja i zapuštenosti djeteta, mora postojati uzročni odnos. Pasivni subjekt kod oba oblika djela jeste dijete dok zapuštanje, kao i zlostavljanje, odnosno prinuđavanje i navođenje na radnje koje su štetne za razvoj djeteta, mogu imati samo umišljajni oblik.[18]

Kao što je na početku navedeno, roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o svojoj djeci, a u određenim slučajevima, predviđenim zakonom, to pravo mogu imati usvojilac, staratelj ili drugo lice. Kada je riječ o zanemarivanju navedene dužnosti, određene mogućnosti preduzimanja mjera usmjerenih ka zaštiti interesa djeteta prvenstveno postoje u oblasti porodičnog prava i prava socijalnog staranja dok ukoliko se radi o grubom zanemarivanju te dužnosti uslijed koje su nastupile štetne posljedice po djete, opravdana je i primjena krivičnog prava.[19]

16 Stojanović, Zoran (2010): *Komentar Krivičnog zakonika*, Podgorica, str. 479.
17 *Ibid*.
18 *Ibid*.
19 *Ibid.*

3. GRAĐANSKOPRAVNI ASPEKT - ODGOVORNOST ZA ŠTETU KOJU PROUZROKUJE MALOLJETNIK

Pouzrokovanje štete predstavlja izvor oblicija u crnogorskom pravnom poretku, tj. obligacije kao pravne veze – pravnog odnosa u kome štetnik kao po pravilu odgovorno lice treba da nadoknadom štete postavi oštećenog u onu poziciju u koju bi se nalazio da do štetnog događaja nije došlo – princip potpune naknade (čl. 1 i 197 Zakona o obligacionim odnosima[20] - u daljem tekstu ZOO). Građanskopravna vanugovorna odgovornost je odgovornost za opšti građanskopravni delict.[21] U crnogorskom pravu postoji opšta zabrana nanošenja štete drugom licu. Tačnije, prema pravilima odštetnog prava svako je dužan da se uzdrži od ponašanja koje ima za posljedicu prouzrokovanje štete drugom (član 9 ZOO), te u vezi sa tim štetu je dužan da nadoknadi onaj koji ju je prouzrokovao (član 148 st. 1) ukoliko se ispune ZOO predviđeni uslovi za zasnivanje njegove odgovornosti.[22]

U građanskom pravu, za razliku od krivičnog, postoji pluralitet osnova vanugovorne odgovornosti. Postoji više razloga zbog kojih neko može i treba da snosi konačne imovinskopravne posljedice štetnog događaja – zbog kojih neko treba da odgovara, pa u tom smislu postoje tri osnova odgovornosti. Tako, u građanskom pravu osnov vanugovorne odgovornosti za štetu može da bude: krivica – štetnik odgovara zbog toga što je kriv (čl. 152 ZOO); zatim stvoreni ili održavani rizik – štetnik odgovara zato što je stvorio povećani rizik od štete za druge – odgovornost za štetu od opasne stvari ili opasne djelatnosti (čl 167, 169 ZOO); i pravičnost –zato što je to pravično (čl. 163 ZOO).[23]

Kada je riječ o maloljetnicima, pitanje odgovornosti se dodatno usložnjava s obzirom na njihovu (ne)sposobnost da shvate značaj svojih postupaka i predvide posljedice istih. U Crnoj Gori, odgovornost maloljetnika za štetu uređena je Zakonom

---

[20] Zakon o obligacionim odnosima"Službeni list CG", br. 47/2008, 4/2011 - drugi zakon i 22/2017.

[21] O opštem i pojedinačnom građanskopravnom deliktu vidjeti: Karanikić Mirić M. (2009): *Krivica kao osnov deliktne odgovornosti u građanskom pravu*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 39-58.

[22] Uslovi odgovornosti su elementi koji moraju kumulativno postojati da bi se mogla zasnovati odgovornost nekog lica. Opšti uslovi, tj uslovi koji se traže za zasvnivanje svih oblika odgovornosti su šteta (posljedica štetnikove radnje) i uzrošnost – uzročna veza imeđu štetnikove radnje, njegovog ponašanja i posljedice koja je nastupila, te poseban uslov koji se traži za zasnivanje subjektivne odgovornosi – krivica. U građanskom pravu se odgovara za štetnu posljedicu; ne može se odgovarati za radnju čija je posljedica nije nastupila. Nužno je da je šteta prouzrokovana da bi se za nju moglo odgovarati. Nasuprot tome, u krivičnom pravu postoji odgovornost i za pokušaj izvršenja djela. U tom slučaju, društvena opasnost leži već u samom stvaranju mogućnosti da dođe do određene posljedice, čak i ako se ona na kraju ne ostvari, te samim tim po Krivičnom zakoniku može da odgovara i ono lice koje sa umišljajem započne izvršenje krivičnog djela, ali ga ne dovrši. (čl. 20 KZ-a). Više o odnosu građanskopravne i krivičnopravne odgovornosti kod: Karanikić Mirić M, (2024) *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, 503-506

[23] *Ibid.*, 494-497.

o obligacionim odnosima koji uređuje uslove pod kojima maloljetnici i lica koja su po zakonu bila dužna da ih vaspitavaju i vrše nadzor nad njima mogu odgovarati.[24] Da bi određeno lice bilo deliktno sposobno ne mora biti i poslovno sposobno, ali da bi lice moglo snositi konačne imovinskopravne posljedice štetnog događaja, neophodno je da posjeduje sposobnost rasuđivanja, odnosno da razumije značaj svojih postupaka i bude u mogućnosti predvidjeti njihove moguće posljedice.[25] U tom kontekstu, postavlja se pitanje odgovornosti za štetu prouzrokovanu od strane lica nesposobnog za rasuđivanje odnosno pitanje ko treba da snosi konačne imoviskopravne posljedice činjenice da je lice nesposobno za rasuđivanje prouzrokovalo štetu drugom. Po pravilu, kada su ispunjeni uslovi da teret odgovornosti za štetu pređe sa onog koji je pretrpio na onog koji je prouzrokovao istu, za štetu odgovara lice koje je svojom radnjom ili propuštanjem dovelo do štetnog događaja. Između štetnika i odgovornog lica postoji znak jednakosti, lice koje je prouzrokovalo štetu je i lice koje snosi konačne imovinskopravne posljedice štetnog događaja. Samo izuzetno, u ZOO izričito predviđenim slučajevima, za štetu koju prouzrokuje jedno lice može odgovarati neko drugi. Tako, crnogorski zakonodavac, između ostalih[26], normirajući pitanje odgovornosti za štetu prouzrokovanu od strane maloljetnih lica, predviđa mogućnost da jedno lice odgovara za skrivljeno postupanje drugog. Tačnije, ovdje je riječ o odgovornosti za drugoga – tj. situaciji kad za štetu ne odgovara osoba koja ju je prouzrokovala već neko drugi.[27] Konkretno, Zakon

[24] Više o načinu na koji je regulisana odgovornost za štetu koju prouzrokuje maloljetnik u uporednom pravu vidi: *Children in Tort Law Part I: Children as Tortfeasors*, (2006.) Martín-Casals M. (ed.), Springer-Verlag/Wien. Više o deliktnoj sposobnost djeteta u komparativnom pravu vidjeti i kod: *Dijete i pravo* (2009.) Rešetar B. (ed.) Osijek: Pravni fakultet u Osijeku, 128-135.

[25] Sposobnost za rasuđivanje je sposobnost da se shvati značaj svojih postupaka i sagleda posljedice koje mogu nastupiti kao rezultat istih: presuda Vrhovnog suda Crne Gore, Rev. br. 1147/13 od 21.01.2014. godine; rješenje Vrhovnog suda Crne Gore, Rev. br. 835/14 od 09.10.2014.godine. Više o sposobnosti za rasuđivanje, odnosu između deliktne sposobnosti i sposobnosti za rasuđivanje i poslovne sposobnosti vidi: Karanikić Mirić M, (2009.) *Krivica kao osnov deliktne odgovornosti u građanskom pravu*, Beograd: Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, 88-113.

[26] Oblici odgovornosti za drugog: odgovornost roditelja za maloljetnu djecu (čl. 159 i čl. 161 ZOO); odgovornost staralaca za njihove štićenike (čl 158 ZOO); odgovornost poslodavca za njihove zaposlene (čl. 164 i 165 ZOO); odgovornost pravnih lica za njihove organe; odgovornost države za štetu koju prouzrokuju njeni organi i službenici.

[27] Crnogorski zakonodavac u Zakonu o obligacionim odnosima predviđa i reguliše institut odgovornosti za drugog (čl. 158 - 166) na taj način predviđajući izuzetak od pravila da za štetu odgovara onaj koji je prouzrokovao. Ovdje se jedno lice javlja u ulozi štetnika, a drugo u ulozi odgovornog lica. Jedno lice je prouzrokovalo štetu, a drugo lice snosi konačne imovinskopravne posljedice datog štetnog događaja. Opravdanje ovog institute ogleda se u činjenici da između štetnika i odgovornog lica postoji odnos zasnovan na zakonu, pravnom poslu ili odluci nadležnog organa, po osnovu kojeg je odgovorno lice dužno/ima mogućnost da vaspitava, daje uputstva ili usmjerava štetnika, da vrši nadzor nad njim, te da izabere adekvatno lice za obavljanje određenog posla, zadatka. Ukoliko posmatramo odredbe koje uređuju oblike odgovornosti za drugog možemo zaključiti da

propisuje da za štetu koju prouzrokuje maloljetno lice može odgovarati njegov roditelj ili lice koje je u momentu nastanka štete imalo dužnost nadzora nad djetetom.

Regulišući pitanje odgovornosti za štetu koju prouzrokuje maloljetno lice, crnogorski zakonodavac pravi razliku između tri katergorije maloljetnika u zavisnosti od njihovog uzrasta.[28]

Tako prema ZOO, za maloljetnika do navršene sedme godine života važi neoboriva zakonska pretpostavka da nije sposoban za rasuđivanje. Samim tim ovo lice ne može odgovarati po pravilima o subjektivnoj odgovornosti. Zakonodavac isključuje mogućnost da se u sudskom postupku dokazuje da je maloljetnik mlađi od 7 godina u trenutku prouzrokovanja štete bio sposoban za rasuđivanje. Dijete ovog uzrasta ne može biti krivo, ali to ne isključuje potpuno mogućnost njegove odgovornosti. Isključena je mogućnost njegove deliktne odgovornosti – odgovornosti po osnovu krivice. Međutim, ono može biti odgovorno po osnovu objektivne i odgovornosti po osnovu pravičnosti.[29] Za maloljetnika starosne dobi između sedme i četrnaeste godine života važi oboriva pretpostavka da nijesu sposobni za rasuđivanje – što znači da ova lica ne mogu odgovarati za štetu, osim ukoliko se dokaže da su u trenutku prouzrokovanja štete mogla da shvate značaj svojih postupaka i predvide posljedice koje mogu nastupiti kao rezultat istih. Lice koje ima pravni interes može u postupku dokazivati da je maloljetnik ove starosne dobi u trenutku prouzrokovanja štete bio sposoban za rasuđivanje. Za maloljetnike sa navršenih četrnaest godina važi oboriva pretpostavka da su sposobni za rasuđivanje, te oni samim tim odgovaraju prema opštim pravilima o odgovornosti, osim ukoliko se u postupku ne dokaže suprotno. Tačnije sa navršenih 14 godina maloljetnik postaje deliktno sposoban, te samim tim i odgovoran za štetu koju prouzrokuje prema opštim pravilima o odgovornosti.

---

ovdje odgovornost može da bude objektivna – bez obzira na krivicu, zatim subjektivna i to, greška u nadzoru nad štetnikom (*culpa in vigilando*), greška u vaspitavanju štetnika, ili davanje uputstava *(culpa in instruendo)*, greška u izboru štetnika za određeni posao (*culpa in eligendo*), pri čemu subjektivna odgovornost ovdje može da bude zasnovana na pretpostavljenoj ili dokazanoj krivici; i odgovornost po osnovu pravičnosti. Drugi razlog koji opravdava predviđanje mogućnosti da jedno lice prouzrokuje štetu a drugo odgovara za istu ogleda se u tome da je po pravilu odgovorno lice platežno sposobnije od štetnika. Više o razlozima za predviđanje i regulisanje odgovornosti za drugog, te o porijeklu posebnih pravila o odgovornosti za drugog vidi: Karanikić Mirić M, (2013): *Objektivna odgovornost za štetu*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 218 – 222.

[28] Za razliku od rješenja u važećem ZOO Crne Gore, članom 128 i 131 Skice za zakonik o obligacijama i ugovorima bilo je predviđeno da za štetu koju su prouzrokovali maloljetnici koji pri prouzrokovanju štete nijesu bili sposobni za rasuđivanje, ne odgovaraju maloljetnici već oni koji su po osnovu zakona, odluke nadležnog organa ili ugovora bili nadležni da vrše nadzor nad njima. Prema ovakvom rješenju nezavisno od starosne dobi maloljetnika, postoji oboriva pretpostavka da nijesu sposobni za rasuđivanjee. Samim tim lica koja imaju za to pravni interes mogu dokazivati suprotno. Konstantinovic M.,(1996) *Obligacije i ugovori, Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima*, Edicija klasici jugoslovesnkog prava, Beograd: Službeni list.

[29] Karanikić Mirić M., (2009): 107.

U slučaju kada maloljetnik nije sposoban za rasuđivanje, odgovornost za štetu snose njegovi roditelji ili staratelji, ukoliko nisu preduzeli potrebne mjere nadzora.

Roditelji odgovaraju za štetu koju prouzrokuje drugom njihovo dijete do navršene sedme godine života, dok se nalazilo pod njihovim nadzorom, bez obzira na svoju krivicu. Crnogorski zakonodavac predviđa ovdje objektivnu odgovornost roditelja.[30] Prema ovom rješenju potpuno je pravno irelevantan kvalitet ponašanja roditelja u konkretnom slučaju. Roditelji se ne mogu osloboditi odgovornosti dokazujući da su se ponašali onako kako se od njih osnovano očekivalo, tj. da su pravilno vaspitavali dijete i da su vršili nadzor nad djetetom pravilno, sa pažnjom koja se od njih očekivala. Domaći zakonodavac predviđa da se roditelji mogu osloboditi odgovornosti samo ako postoje razlozi za isključenje odgovornosti prema pravilima o odgovornosti bez obzira na krivicu, (čl. 159 st. 1 i 2 ZOO) tj. ukoliko dokažu da je šteta nastala usljed više sile, isključive radnje trećeg lica ili isključive radnje samog oštećenika (čl. 172 st. 1 i 2 ZOO). Sa druge strane, roditelji neće odgovarati ako je šteta nastala dok je dijete bilo povjereno drugom licu i ako je to lice odgovorno za štetu. (čl. 159 st. 3 ZOO) Tačnije, roditelji odgovaraju bez obzira na krivicu (objektivna odgovornost) za štetu koju prouzrokuje njuhovo maloljetno dijete mlađe od sedam godina dok se nalazilo pod njihovim nadzorom. Ukoliko je dijete povjereno na čuvanje drugom licu, roditelj neće odgovarati ukoliko je lice koje je vršilo nadzor nad djetetom odgovorno za štetu.[31]

---

[30] Kako je prije donošenja Saveznog zakona o obligacionim odnosima 1978. godine, o pitanju o odgovornosti za štetu koju prozrokuje maloljetno lice postojala različita sudska praksa, radi njenog ujednačavanja najprije je Građansko odjeljenje Vrhovnog suda Jugoslavije uz učešće predstavnika građanskih odjeljenja vrhovnih sudova i pokrajina 1969. zauzelo pravni stav prema kojem maloljetnik do navršenih 14 godina ne odgovara za štetu koju prozrokuje drugome – postoji oboriva pretpostavka da nije sposoban za rasuđivanje, već za tu štetu će odgovarati njegovi roditelji, i to objektivno bez obzira na krivicu. Prema pomenutom stavu odgovornost roditelja je bila strožije postavljena od važećeg rješenja u crnogorskom zamkonodavstvu – što proizilazi iz okolnosti da je ovdje odgovornost roditelja oobjektivna i za maloljetnika starosne dobi između sedam i četrnaest godina, dok je sa druge strane prema ovom pravnom stavu predviđena *oboriva* zakonska pretpostavka o nesposobnosti za rasuđivanje i za maloljetnika do 7 godina starosti. Kako je i nakon donošenja prethodno navedenog stava praksa sudova u pogledu ovog pitanja bila različita, na proširenoj opštoj sjednici Vrhovni sud Jugoslavije zauzeo je 1970. godine načelni pravni stav da za štetu koju drugome prouzrokuje dijete do navršene sedme godine života odgovaraju njegovi roditelji bez obzira na svoju krivicu, To stanovište Vrhovnog suda Jugoslavije preuzeo je savezni zakonodavac predviđajući čl. 165. st 1 da roditelji odgovaraju za štetu koju drugom prouzrokuje njihovo maloljetno dijete starosti do 7 godina, bez obzira na svoju krivicu, što je kasnije uradio i crnogorski zakonodavac postavljajući na ovaj način odgovornost roditelja izuzetno strogom i čineći kvalitet njihovog ponašanja (vaspitanja djeteta i vršenja nadzora nad njim Pravno irelevantnim.) Perović S., Stojanović D. (redaktori) (1980): *Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga I*, Pravni fakultet Kragujevac i Kulturni centar Gornji Milanovac, 511-514.

[31] U teoriji nailazimo na stav da je potrebno da bi ovdje bilo riječi o odgovornosti lica koje je vršilo nadzor nad maloljetnikom, a ne o odgovornosti roditelja, da je dijete povjereno na čuvanje licu koje ispunjava uslove za to – npr. obdanište ili škola, a ne licu koje ne

Roditelji odgovaraju za štetu koju prouzrokuje drugom njihovo maloljetno dijete koje je navršilo sedam godina života, dok se nalazilo pod njihovim nadzorom, osim ako dokažu da je šteta nastala bez njihove krivice. (čl. 159 ZOO) Ovdje je riječ o subjektivnoj odgovornosti roditelja – njihova krivica se pretpostavlja. Roditelji se mogu osloboditi odgovornosti dokazujući da nijesu krivi za nastanak štete, tj. da su vršili nadzor onako kako je trebalo. Za maloljetnike ove starosne dobi važi oboriva zakonska pretpostavka da su nesposobni za rasuđivanje, tako da se može dokazivati suprotno. Ukoliko se u postupku dokaže da je u trenutku prouzrokovanja stete bio sposoban za rasuđivanje, maloljetnik ovog uzrasta može odgovarati po opštim pravilima o odgovornosti. Ako pored roditelja odgovara za štetu i dijete, njihova je odgovornost solidarna (član 160 ZOO).

Za štetu koju drugom prouzrokuje maloljetnik dok je pod nadzorom staratelja, škole ili druge ustanove, odgovara staratelj, škola, odnosno druga ustanova, osim ako dokažu da su nadzor vršili na način na koji su obavezni, ili da bi šteta nastala i pri brižljivom vršenju nadzora (član 161 st. 1 ZOO) Predviđena je subjektivna odgovornost lica koje je bilo dužno da vrši nadzor nad maloljetnim djetetom, po principu pretpostavljene krivice. Krivica ovog lica se pretpostavlja, ali ono se može osloboditi odgovornosti dokazujući da nije kivo, odnosno da je vršilo nadzor onako kako je trebalo. Ovdje treba napomenuti da crnogorski zakonodac predviđa i mogućnost da se lice koje je vršilo nadzor oslobodi odgovornosti i u slučaju da nije vršilo nadzor kako je trebalo, ako bi u postupku dokazao da bi šteta nastala i pri brižljivom vršenju nadzora. Odnosno i da je vršen nadzor onako kako je trebalo šteta ne bi izostala jer je postojala greška u vaspitanju. Ovdje lice koje je vršilo nadzor može se osloboditi odgovornosti upravo dokazujući krivicu roditelja. Sljedstveno tome, ovako postavljena pravila odštetnog prava predviđaju obavezu obdaništa, škole ili druge ustanove da vrše nadzor nad maloljetnikom, dok u kontekstu odgovornosti za štetu ne postoji njihova obaveza njegovog vaspitanja. Roditelj će odgovarati čak i onda kad je postojala greška u nadzoru lica koje je vršilo nadzor ukoliko u postupku bude dokazano da bi šteta nastala i pri bržljivom vršenju nadzora. Tačnije, ako dužnost nadzora nad maloljetnim licem nije na roditeljima, već na nekom drugom licu, oštećenik ima pravo da zahtijeva naknadu od roditelja, kad je šteta nastala usljed

ispunjava uslove kao npr. kolega na poslu. U ovom drugom slučaju roditelji će biti odgovorni za štetu koje prouzrokuje njihovo maloljetno dijete isto kao da su oni vršili nadzor nad njim. Karanikić Mirić M. (2024): 556. Ovom stavu ide u prilog odredba čl. 160 ZOO kojim se predviđa da će za štetu koju drugom prouzrokuje maloljetnik dok je pod nadzorom *staratelja, škole ili druge ustanove* odgovarati staratelj, škola ili druga ustanova kojoj je maloljetnik povjeren na čuvanje. Regulišući ovo pitanje na pomenuti način zakonodavac nam posredno ukazuje na to da je njegova intencija bila da je ovdje riječ o licu koje je imalo obavezu po zakonu, odluci nadležnog organa, pravnom poslu da vrši nadzor nad djetetom. U prilog tome ide i stav da je za zasnivanje odgovornosti lica koje je vršilo nadzor potrebno da se radi o nekom trajnijem, redovnijem odnosu djeteta i lica koje je vršilo nadzor nad njim, a ne na situaciju kad je neko ad hoc preuzeo nadzor kratkog trajanja. Bukovac Puvača, M., (2021): Odgovornost škole za štetu koju maloljetnici prouzroče dok su pod njezinim nadzorom, *Hrvatski časopis za osiguranje*, 148, https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:118:201532

lošeg vaspitanja maloljetnika, poročnih navika ili rđavih primjera koje su mu roditelji dali, ili se i inače šteta može upisati u krivicu roditeljima. Samim tim predviđeno je da roditelj za štetu koju prouzrokuje njegovo maloljetno dijete starosti do 14 godina dok se nalazilo pod nadzorom lica dužnog da vrši taj nadzor odgovara subjektivno po principu dokazane krivice. Isto proizilazi iz činjenice da se lice koje je vršilo nadzor upravo oslobađa odgovornosti dokazujući krivicu roditelja. Ukoliko je lice koje je vršilo nadzor isplatilo naknadu oštećenom, a u postupku je dokazana krivica roditelja, ima pravo da traži od roditelja da mu nadoknade isplaćeni iznos, (čl. 162 ZOO).

Zaključno, imajući u vidu da u kontekstu odštetnog prava na strani roditelja postoji obaveza vaspitavanja djeteta i vršenja nadzora nad njim, za maloljetnike za koje prema ZOO postoji neoboriva zakonska pretpostavka da su nesposobna za rasuđivanje (djeca starosti do 7 godina,) i za one za koje postoji oboriva zakonska pretpostavka da nisu sposobna za rasuđivanje (starosti od 7 do 14 godina), roditelji će odgovarati za štetu koju prouzrokuje maloljetnik dok je bio pod njihovim nadzorom. U zavisnosti od uzrasta maloljetnika zavisi osnov odgovornosti roditelja, odnosno oblik njegove odgovornosti. Kao što smo prethodno naveli za djecu do 7 godina odgovara roditelj objektivno bez obzira na krivicu, a za djecu starosne dobi između sedam i četrnaest godina subjektivno po principu pretpostavljene krivice. Roditelj neće odgovarati kada je nadzor nad djetetom povjeren staratelju, školi ili drugoj ustanovi. Pozicija roditelja, kad govorimo o pravilima odgovornosti za štetu je pooštrena u odnosu na poziju lica koje je vršilo nadzor. Isto proizilazi iz činjenice da su roditelji ti koji su dužni da vaspitavaju dijete i vrše nadzor nad njim. Ovakav zaključak proizilazi iz činjenice da za razliku roditelja, koji se može osloboditi odgovornosti samo ako postoje razlozi za isključenje odgovornosti prema pravilima o odgovornosti bez obzira na krivicu (za djecu do sedam godina), odnosno ukoliko dokažu da nijesu krivi – da su vršili nadzor kako je trebalo (za djecu do četrnaest godina), licu koje je vršilo nadzor je data mogućnost da se oslobode dokazujući da nijesu krivi, tj. da su vršili nadzor kako su trebali. Pored toga data im je mogućnost da se oslobode krivice i ako u konkretnom slučaju nadzor nije vršen kako je trebalo, ukoliko dokažu da bi šteta nastala i pri bržljivom vršenju nadzora, jer postoji krivica na strani roditelja.

Izuzetno, crnogorski zakonodavac predviđa mogućnost da se i deliktno nesposobni štetnik obaveže na naknadu štete, predviđajući kao poseban oblik odgovornosti odgovornost po osnovu pravičnosti. Tačnije, prema crnogorskom ZOO, sud može kad to pravičnost zahtijeva, a naročito imajući u vidu materijalno stanje štetnika i oštećenika, osuditi štetnika koji nije odgovoran da naknadi štetu, potpuno ili djelimično, ukoliko se naknada ne može dobiti od lica koje je bilo dužno da vrši nadzor nad njim. Takođe, ukoliko je štetu prouzrokovao maloljetnik sposoban za rasuđivanje koji nije u stanju da je nadoknadi, sud može, kad to pravičnost zahtijeva, a naročito s obzirom na materijalno stanje roditelja i oštećenika, obavezati roditelje da naknade štetu, potpuno ili djelimično, iako za nju nijesu krivi, (član 163 ZOO). Na ovaj način domaći zakonodavac predviđajući pravičnost kao osnov odgovornosti isključuje primjenu opštih pravila odgovornosti za štetu, kada su

ispunjeni ZOO postavljeni uslovi za to, a sve u cilju zaštite oštećenog kroz predviđanje na ovom mjestu mehanizma da ostvari svoje pravo na naknadu pretrpljene štete i onda kad je ne bi mogao ostvariti prema oštim pravilima odštetnog prava.[32]

4. ZAKLJUČAK

Kao što je u uvodnim razmatranjima istaknuto, pitanje roditeljske odgovornosti posebno je značajno i složeno. U tom smislu, u teoriji i nauci posebno se ukazuje na dužnost roditelja da kod djeteta razviju moralne vrijednosti univerzalnog karaktera i društveno prihvatljive norme ponašanja, kao i da se roditeljska odgovornost može zasnivati na grubom zanemarivanju takve njihove dužnosti.[33] Tako, kada su ispunjeni zakonski uslovi, za radnje svoje djece roditelji podliježu građanskopravnoj odgovornosti za prouzrokovanu štetu dok kada je u pitanju krivično pravo roditelji mogu odgovarati za krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje djeteta. Imajući u vidu da u krivičnopravnom smislu lica koja nisu navršila četrnaest godina nisu odgovorna za učinjena djela, zatim specifičnosti u pogledu maloljetnika odnosno lica uzrasta od 14 do 18 godina prema kojima se vodi poseban protektivni krivični postupak i izriču posebne sankcije usmjerene na pružanje podrške i pomoći maloljetniku, kao i ukupno posmatrano humane tendencije kojima je maloljetničko pravosuđe generalno usmjereno, određene države širom svijeta teže da u svoje nacionalne sisteme uvedu i posebnu "roditeljsku kaznenu odgovornost".[34] Činjenje krivičnih djela od strane pripadnika najmlađe populacije oduvijek izaziva daleko veću pažnju i smatra se posebnim društvenim problemom odnosno problemom u pravnom sistemu koji je kao takav uvijek u „fokusu" naročite pažnje, jer su posljedice ovakvih činjenja od strane djece, dugoročno posmatrano potencijalno veoma teške, često i bez obzira na težinu učinjenog djela.[35] Dodatno, u većini zemalja širom svijeta, posmatrano sa aspekta ukupnog kriminaliteta, maloljetnička delinkvencija po obimu značajno je zastupljena i bilježi se tendencija njenog rasta.[36]

Kako bi se društvo udruženim snagama moglo boriti protiv ovog problema, na čije usložnjavanje svakodnevno utiče veliki broj faktora, potrebna je uzajamna

---

[32] Više o odgovornosti po osnovu pravičnosti Bukovac Puvača M., (2010) Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štete, *Zbornik Pravnog fakulteta Rieka. v. 31, br. 2,* 789-808.

[33] Bajović, Vanja (2017); *op. cit.*; str. 219.

[34] Više vid.: Bajović, Vanja (2017): *op. cit*, str. 219-220; navedeno prema: White, R.: „Curtailing Youth: A Critique of Coercive Crime Prevention"; Crime Prevention Studies 9/1998; Arthur, R.: „Punishing Parents for the Crimes of their Children", Howard Journal of Criminal Justice, 44/2005; 233-252.;

[35] Škulić, Milan (2011); *op. cit.*; str. 17.

[36] Skakavac, T. (2020): *Uticaj društvenih mreža na pojavu maloljetničke delinkvencije*, CIVITAS, str. 78.

saradnja svih nadležnih institucija, konstantna edukacija, informisanje u cilju prevencije i stabilna porodica kao okosnica uspješne borbe protiv ove pojave.[37]

Literatura:

Bajović, Vanja (2017): Nekonzervativni pristup u borbi protiv maloljetničke delikvencije i odgovornost roditelja; Ignjatović, Đorđe (ur.) u: Kaznena reakcija u Srbiji; VII deo; Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Beograd, str. 219 – 234; Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/ 36529515 1_NEOKONZ ERVATIVNI_PRISTUP_U_BORBI_PROTIV_MALOLETNICKE_DELIKVENCIJE_I_OD GOVORNOST_RODITELJA

Bukovac Puvača, M. (2010): Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štete, Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka, v. 31, br. 2, Rijeka

Bukovac Puvača, M. (2021): Odgovornost škole za štetu koju maloljetnici prouzroče dok su pod njezinim nadzorom, Hrvatski časopis za osiguranje, 148, Dostupno na: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:118:201532

Karanikić Mirić, Marija (2009): Krivica kao osnov deliktne odgovornosti u građanskom pravu, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd

Karanikić Mirić, Marija (2013): Objektivna odgovornost za štetu, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd

Karanikić Mirić, Marija (2024): Obligaciono pravo, Službeni glasnik, Beograd

Konstantinovic M., (1996): Obligacije i ugovori, Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima, Edicija klasici jugoslovesnkog prava, Službeni glasnik, Beograd

Martin-Casals, M. (ed.), (2006): Children in Tort Law Part I: Children as Tortfeasors, Springer-Verlag/Wien

Perović S., Stojanović D., (redaktori), (1980): Komentar Zakona o obligacionim odnosima, knjiga I, Pravni fakultet Kragujevac i Kulturni centar Gornji Milanovac

Rešetar B. (ed.), (2009): Dijete i pravo; Pravni fakultet, Osijek

Ristivojević, Branislav; Milić, Ivan (1/2016): Odgovornost roditelja za prekršaje koje učine njihovi potomci; Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 154-174.

Skakavac, T. (2020): Uticaj društvenih mreža na pojavu maloljetničke delinkvencije, CIVITAS

Stojanović, Zoran (2010): Komentar Krivičnog zakonika, Podgorica

Škulić, Milan (2011): Maloljetničko krivično pravo, Beograd

Djeca u sukobu sa zakonom (2016); New Horizon; Civil Society Organization, Ulcinj

Prava djece u sukobu sa zakonom (2007); Komisija za primjenu alternativnih mjera i sankcija, Ministarstvo pravde Crne Gore, UNICEF*

Porodični zakon; "Službeni list RCG", br. 001/07 od 09.01.2007, "Službeni list Crne Gore", br. 053/16 od 11.08.2016, 076/20 od 28.07.2020

Krivični zakonik; "Službeni list RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Službeni list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - drugi zakon, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015 - drugi zakon, 44/2017, 49/2018, 3/2020, 26/2021 - ispravka, 144/2021 i 145/2021 i 110/2023

Zakon o obligacionim odnosima; "Službeni list CG", br. 47/2008, 4/2011 - drugi zakon i 22/2017

[37] Djeca u sukobu sa zakonom (2016); New Horizon; Civil Society Organization, Ulcinj, str. 19.

RESPONSIBILITY OF PARENTS FOR ACTS OF MINORS – CIVIL AND CRIMINAL ASPECT

Associate Professor Jelena Đurišić

Mr. Ivana Jabučanin

Summary: *Parental rights consist of the rights and duties of parents to take care of the personality, rights and interests of their children. Parents are obliged to provide parental care in the best interest of the child, in accordance with his developmental needs and capabilities. Parents have the right and duty to protect and raise a child by personally taking care of his life, development, health and guiding him towards the adoption of values of universal character, and the acceptance of positive moral and social norms.In this sense, a particularly important issue is certainly the question of parental responsibility for the actions of their children, viewed from a civil law, as well as a criminal law aspect. For the actions of their children, when the legal requirements are met, parents are subject to civil liability for the damage caused, while when it comes to criminal law, parents can be held liable for the criminal offense of neglecting and abusing a child.*

Keywords: *parental responsibility, criminal law and civil law aspect.*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625256B UDK. 343.85:343.91-053.6(497.11)

ВАСПИТНИ НАЛОЗИ КАО КРИВИЧНОПРАВНА МЕРА ДРЖАВНЕ РЕАКЦИЈЕ НА МАЛОЛЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ (ИСКУСТВА ПРИМЕНЕ НА ПРОСТОРУ ВИШЕГ СУДА У ШАПЦУ)

Биљана Боровчанин
Адвокат из Београда

Ненад Боровчанин
Установа студентских одмаралишта Београд

Апстракт: *Бројне су новине које је донео Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица Републике Србије из 2005. године. Једна од важнијих је озакоњење васпитних налога као посебних и надасве специфичних кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенвију ванинституционалног карактера. Озакоњење ове категорије кривичноправних мера реакције на малолетничку делинквенцију резултат је, сасвим исправног става законодавца да ванинституционалне мере и санкције уопште, а тиме и васпитни налози треба да буду основни инструменти реакције према малолетним учиниоцима кривичних дела. Но, и поред пуне оправданости оваквог става законодавца о овом питању, он још увек, када је реч о васпитним налозима, није у жељеном обиму заживео у пракси. Не само да има неоправдано мали број примењених васпитних налога, већ је присутна и стагнација њихове примене. Међу разлозима овако високог и надасве неоправданог раскорака између норме и њене примене два се посебно истичу. Први је да још увек нема присуства довољеног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту реакције на малолетничку делинквенцију. Други је непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога.*

Кључне речи: *малолетничко кривично право, малолетник, васпитни налози, малолетничка делинквенција, ванинституционалне мере.*

1. ВАСПИТНИ НАЛОЗИ (Криминално-политички разлози нормирања и основне карактеристике нормативног оквира)

Озакоњење васпитних налога као sui genereis мера државне рекције на малолетничку делинквенцију је једна од важнијих особености које је донео Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити

малолетних лица Републике Србије из 2005.год.(ЗМУКД).[1] Реч је о мерама које немају карактер кривичних санкција већ карактер кривичноправних мера sui generis. Озакоњење ове категорије кривичноравних мера реакције на малолтничку делинквенцију резултат је нових схватања у малолетничком кривичном праву у последњих неколико десетина година која посебно долазе до изражаја у области санкција намењених малолетним учиниоцима кривичних дела.[2]Према истим и поред чињенице да су и даље задржане традиционалне васпитне мере и казна малолетничког затвора основни став је остављање малолетника у породичној или сличној заједници док санкције репресивног карактера, санкције које подразумевају ограничење слободе малолетнику и његово издвајање из дотадашње средине у којој је боравио-борави све више представљају изузетак. Став свих релевантних међународних правних аката која се баве овом проблематиком је да према малолетницима, када је реч о кривичним сакцијама, треба ићи постепено. Предност треба да имају. неформалне -алтернативне кривичноправне мере које своју примену треба посебно да нађу у поступку који предходи изрицању неке кривичне санкције (пре покретања кривичног поступка) док институционалне кривичноправне мере- кривичне санкције треба да представљају последње срдство државне реакције на малолетничку делинквенцију *(ultima ratio)* с тим да и у случајевима њихове примене њихово трајање треба да буде сведено на најмање могуће време.[3] Сходно оваквом једном, сасвим исправном, ставу у последњих неколико дсетина година у малолетничком кривичном праву, посматрано уопште, јављају се различите кривичноправне могућности за разрешење конфликата на релацији учинилац лице оштећено кривичним делом-жртва кривичног дела. Кључне међу њима су ванинституционалне кривичноправне мере које могу бити примењене и пре покретања кривичног поступка према малолетном учиниоцу кривичног дела. Као резултат овакавих, сасвим оправданих , ставова који су слободно се може рећи добили и статус међународног правног стандарда из ове области[4] ЗМУКД 2005. год. уводи у кривичнправни систем Републике Србије, прецизније у њено малолетничко кривично законодавство и васитне налоге. Реч је о мерама које се могу

---

1 ``*Сл. гласник РС``, бр.,85 /2005.*

2 Стевановић,И-Вујић,Н.,Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство, У: ``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020 ,стр., 91.ОК

3 Види:Бејатовић,С., Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени-сличности и разлике),У:``Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018.

4 Соковић,С.-Бејатовић,С., Малолетничко кривично право, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.,стр. 78.

применити и пре покретања кривичног поступка, и пре него што се употребом кривичнопроцесних инструмената утврде све чињенице у вези са кривичним делом и његовим извршиоцем. Пре доношења овог законског текста малолетничко кривично право Србије није познавало овакве - алтернативне кривичноправне мере као инструменте реакције на малолетничку делинквенцију.До тада били су само на располагању одређени кривичнопроцесни институти као могући начини решавања кривичне ствари малоленика и без покретања и вођења кривичног поступка. Случај пре свега са начелом опортунитета кривичног гоњења код малолетних учинилаца кривичних дела.[5]

Примена васпитних налога као мера sui generis је могућа код реалативно великог броја кривичних дела што само по себи говори о значају који им се придаје. Сходно чл. 5.ЗМУКД ``Према малолетном учиниоцу кривичног дела могу се применити један или више васпитних налога за кривично дело за која је прописана новчана казна или казна затвора до пет година.`` Уз ово, када је реч о овом аспекту васпитних налога ту је још једна њихова особеност.То је да се они могу применити само према категорији малолетника од четрнаесте до осамнаесте године (старијих и млађих) а не и у неким другим случајевима.

Према чл.7. ЗМУКД пет је могућих врста васпитних налога који могу (један или више) бити примењени према малолетном учиниоцу кривичног дела. Појединачно посматрано то су:

-Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;

-Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;

-Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;

-Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;

-Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Гледано са аспекта свог карактера уопште две су категорије васпитних налога (медицински и немедицински васпитни налози), што је, поред различите садржине битно и за питање надлежности органа за одлучивање о њиховој примени у конкретној кривичној ствари малоленика. Васпитни налози Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и Укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту су медицинског карактера и њихова специфичност није само у садржају већ и у надлежности органа који их може применити. За разлику од три првонаведене врсте васпитних налога које може да примени јавни тужилац за малолетнике васпитне налоге медицинског карактера може, под

[5] Киурски,J., Начело опортунитета кривичног гоњења, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019.,стр.,230.

предпоставком испуњена одређених услова[6], да примени само суд (судија за малолетнике, односно веће за малолетнике надлежног суда).

Испуњењем општих услова за примену васпитног налога, према малолетним лицима може бити примењен један или више од пет наведених васпитних налога. Законодавац не ограничава број васпитних налога који могу, у конкретној кривичној ствари малолетника, бити примењени нити пак прописује прецизне критеријуме за њихову појединачну примену. Насупрот. Предвиђа јединствене критеријуме за избор васпитних налога уопште а надлежном органу препушта њихову конкретизацију у сваком конкретном случају.

Једно од важнијих ако не и кључних питања када је реч о овој категорији мера државне реакције на малолетничку делинквенцију је питање кримнално -политичких разлога нормирања и примене васпитних налога. Када је реч о овом питању треба само истаћи чињеницу да исти они криминално - политички разлози који говоре о оправданости нормирања и примене ванинституциналних кривичноправних мера на пољу борбе против малолетничке делинквненције уопште[7] не само да стоје и овде већ чини се и

[6] Види: Будимир,А., Васпитни налози и адекватност државне реакције на малолетничку делинквенцију (норма и пракса), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

[7] Нпр. то су: Избегава се започињање и вођење кривичног поступка према малолетнику и тиме свега оног негативног што неизбежно сам кривични поступак, по својој природи, оставља за собом посматрано уопште, а што посебно долази до изражаја код малолетних учинилаца кривичних дела обзиром на степен њихове био-психичке зрелости; Избегавају се бројне штетне последице боравка малолетника у заводским установама; Оставља се малолетник у породичној или сличној заједници у којој живи и тиме омогућава његов развој у њему природној средини-срединама, на чему посебно инсистирају, сасвим оправдано, кључна међународна правна акта (универзалног и регионалног карактера) из ове области; Поступак примене ванинститционалних мера је брз, у великом степену неформалан, ефикасан и економичан (штеди време и средства) а циљеви који се постижу код највећег броја малолетних учинилаца кривичних дела су већи него у случајевима примене институционалих кривичноправних мера - институционалних кривичних санкција. Овакви резултати у примени ове категорије кривичноправних мера према малолетним учиниоцима кривичних дела резулат су, поред осталог, и чињенице да тксв.тврдо језгро малоленичке делинквенције чини њен релативно мали проценат и да је само према њима неопходно реаговати институционалним кривичноправним мерама-институционалним кривичним санкцијама. Но, и у таквом салучају њихови трајање треба да буде сведено на најкраће могуће време; Омогућава се брза интервенција према малолетном учиниоцу кривичног дела и на тај начин спречава се наставак његових криминалних активности; Обезбеђују виши степен активности малолетника у реализацији мера што доприноси развијању његове личне одговорности и његовој бржој реинтеграцији у друштво, а што је и кључна сврха и васпитног налога и кривичних санкција предвиђених за малолетне

савим оправданим став да они имају још већу тежину када су у питању васпитни налози но друге катеогрије ванинституциналних васпитних мера[8].

Када је реч о овом аспекту предметне проблематике пажњу заслужује и следеће:

Прво, једно од питања којем се мора посветити посебна пажња када је реч о васпитним налозима као инструментим реакције на малолетничку делинквенцију је питање избора и трајања наложеног васпитног налога-наложених васпитних налога. Актуелност питања садржана је у чињеници да се само у случајевима када је у конкретној кривичној ствари малолетника примењен адекватан васпитни налог-адекватни васпитни налози и када је адекватно решено питање његовог - њиховог трајања може се, са оправдањем, очекивати да ће бити постигунта сврха васпитних налога из чл.6. ЗМУКД. У противном тога засигурно нема. Имајући у виду ову неспорну чињеницу законодавац, сасвим оправдано, посебну одредбу посвећује питањима избора и трајања одређеног васпитног налога - васпитних налога прописујући критеријуме којима надлежни орган (јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике) треба да се руководи у одлучивању који ће од пет могућих васпитних налога применити у конкретној кривичној ствари малолетника и одређујући максимално трајање одређеног васпитног налога-васпитних налога. Међутим, пре анализе ових питања орган који одлучује о примени васпитног налога-васпитних налога мора да утврди да су у предметној кривичној ствари малолетника испуњена три кумулативно предвиђена општа услова могућности примене васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари малоленика из чл. 5.ст. 1 и 3. ЗМУКД).

У чл.8.ЗМУКД предвиђени су критеријуми избора васпитног налога.Према овој одредби, при избору васпитног налога надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике[9] узеће у обзир у целини

учиниоце кривичних дела; Релативно брзо се санирају последице извршеног кривичног дела према лицу оштећеном кривичним делом нашта тежиште стављају кључна међународна правна акта, пре свега Директива ЕУ 2012 /29.; Пружају се могућности широј друштвеној заједници да предузме значајнију улогу у отклањању узрока криминалног понашања малолетника; Суду остаје више времена да се бави тежим кривичним делима у циљу њиховог адекватнијег решавања и др. (О томе опширније види: Бејатовић,С., Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени-сличности и разлике), У:``Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018).

[8] Шкулић,М., Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директва 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.,стр.127.

[9] И поред чињенице да се у овој одредби изричито не спомиње веће за малолетнике

интерес малолетника и оштећеног, водећи рачуна да се примењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малолетника. Сходно овом, орган надлежан за примену васпитног налога при његовом избору води рачуна о два подједнако важна захтева. Процењује интерес малолетног учиниоца кривичног дела и интерес оштећеног -жртве кривичног дела. Ова два захтева се морају посматрати у истовременој повезаности јер се оштећеном-жртви кривичног дела у савременом кривичном праву поклања све већа пажња[10] и у том контексту треба посматрати и ову законску одредбу. Даље, када је у питању малолетник мора се узети у обзир још један критеријум избора васпитног налога-васпитних налога. То је да се применом једног или више васпитних налога не омета школовање (што је примаран задатак) или запослење малолетника (уколико је малолетник запослен). Само у случајевима када истовремена анализа свих ових критеријума говори у прилог оправданости налагања одређеног васпитног налога - одређених васпитних налога он/они треба да буду примењени према малолетнику. Само у таквом случају може се очекивати да је одређени васпитни налог-васпитни налози у функцији сврхе каја се од њега-њих очекује.

Уз предвиђање критеријума избора васпитног налога законодавац је предвидео и време његовог трајања. Време трајања васпитног налога-васпитних налога је одређено тако да је прописано само његово-њихово максимално а не и минимално трајање што је савим оправдано јер је немогуће унапред прецизирати време које је потребно да би се постигла сврха одређеног васпитног налога-васпитних налога. Према чл.8. ст.2. ЗМУКД васпитни налог може да траје најдуже шест месеци. О тачном трајању одеђеног васпитног налога-васпитних налога надлежни орган неби требало да се изјашњава приликом доношења одлуке о примени васпитног налога-вапитних налога. Потребно је само навести његово-њихово максимално трајање, а у току извршења донети одлуку о његовом-њиховом укидању или замени другим васпитним налогом. Овакав став своју подлогу налази у одедби чл. 8.ст.2. ЗМУКД према којој се у року од шест месеци васпитни налог може заменити другим васпитним налогом или укинути . До укидања васпитног налога треба да дође у време када се утврди да је постигнута његова сврха, а до замене одређеног васпитног налога другим васпитним налогом када се утврди да одређени васпитни налог не може бити извршен из објективних и оправданих разлога, односно да га није могуће спровести на начин који је одређен. Основ за доношење одлуке о укидању и замени одређенег васпитног налога-

одредба се односи и на њега у случајевима када оно одлучује о примени васпитног налога-васпитних налога. Случај нпр. са одредбом чл.71.ст.2.ЗМУКД.

[10] Види.Бејатовић,С., Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.,стр.,24.

васпитних налога је извештај органа старатељства као органа који врши надзор над његовим-њиховим спровођењем. Извештај органа старатељства је саветодавне природе и подноси се надлежном органу (по правилу јавном тужиоцу за малолетнике) у одређеним временским интервалима. По правилу орган старатељства на свака два месеца извештава надлежни орган о току примене и исходу васпитног налога. Но, и поред тога што је извештај органа старатељства саветодавне природе он има посебну тежину у одлучивању како о примени, тако и о укидању и замени одређеног васпитног налога. Поред органа старатељства одлука о избору, примени, замени и обустави одређеног васпитног налога-васпитних налога врши се и у сардњи са родитељима, усвојицем или стараоцем малолетника. Уз ово потребо је водити рачуна и о још једној чињеници .То је да одлуку о примени васпитног налога треба доносити у што неформалнијој процедури ради избегавања трауматизујућих ефеката кривичног поступка;

Друго, три су субјекта надлежна за одлучивање о примену васпитног налога-налога у конкретној кривичној ствари.То су надлежни јавни тужилац за малолетнике, судија за малолетнике и веће за малолетнике, што је у зависности од чињенице да ли је поступак већ покренут или не. У другом случају, тј. пре покретања кривичног поступка према малолетнику могућност примене васпитног налога-налога припад јавном тужиоцу за малолтнике а после покретања поступка суду (судији за малолетнике и веће за малолетнике), с тим да је и у таквој процесној ситуацији неизоставна иницијатива јавног тужиоца за малоленике. Наиме, сходно чл. 71.ст.1. ЗМУКД јавни тужилац за малолетнике може поднети предлог судији за малолетнике да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник прихвати да испуни један или више од три следећа васпитна налога (Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја).

Ако се судија за малолетнике сложи с предлогом јавног тужица за малолетнике одредиће малолетнику да испуни један или више од пет могућих васпитних налога водећи рачуна да они буду прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитних налога, с тим да је за извршење васпитног налога поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела неопходан пристанак оштећеног. Сходно овом неопходна предпоставка за доношење овакве одлуке судије за малолетнике је предлог јавног тужица за малолетнике који судију за малолетнике по питању врсте васпитних налога које ће одредити малолетнику не обавезује. Судија за малолетнике немора да се креће у оквиру прелога јавног тужиоца за малолетнике по питању врсте предложеног налога-налога јер може

да малолетнику одреди испуњење не само предложеног васпитног налога-предложених васпитних налога већ и било којег од пет могућих врста васпитних налога уопште. Наравно све ово под условом да оцени да је то у складу са личношћу малолетника и приликама у којима он живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитног налога-васпитних налога**.**

У случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике да се поступак према малолетнику условно обустави одлуку о предлогу доноси веће за малолетнике у року од осам дана. Одлука већа за малолетнике може да буде двојака. Прво, да се поступак према малолетнику обустави ако веће нађе да одређивање васпитног налога -налога према малолетнику није целисходно, што се процењује на основу свих околности везаних како за кривично дело тако и личност малолетника што такође мора бити образложено. Друго, може одреди малолетнику да испуни један или више васпитних налога. И поред тога што законодавац не прецизира о којим васпитним нализима је реч формулацију закона да ``одреди један или више васпитних налога`` треба схватити да је реч о било ком васпитном налогу ,тј. да се то односи на свих пет могућих врста васпитних налога.

Сходно овом, неспорно је да је предлог јавног тужиоца за малолетнике судији за малолетнике ограничен на три васпитна налога (Поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; Укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја) а не и васпитне налоге из тач. 4 и 5. чл.7. ЗМУКД (Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту). Законодавац је дакле пређутно поделио васпитне налоге на оне које самостално може примењивати јавни тужилац за малолетнике или поднети предлог суду за њихову примену и оне које може применити суд (судија за малолетнике, односно веће за малолетнике). Разлог ове поделе треба тражити у чињеници да су васпитни налози Подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту у основи медиционског карактера и из тих разлога законодавац је њихову примену поверио суду.

И овде као и у претходном случају веће за малолетнике у избору васпитног налога-налога које налаже малолетнику мора да води рачуна да одређени васпитни налог-налози биду прилагођени личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир спремност малолетника да сарађује у испуњењу васпитних налога. Сходно овом и поред тога што законодавац не прецизира о којим васпитним нализима је реч формулацију

закона ``да одреди један или више васпитних налога`` треба схватити да је реч о било којем васпитном налогу, тј. да се то односи на свих пет могућих врста васпитних налога. И овде као и у случају када о томе одлучује судија за малолетнике да би веће за малолетнике наложило малотнику извршење васпитног налога поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела неопходан је присанак оштећеног. Такође, и у једном и у другом случају надзор над спровођењем васпитног малога-налога врши орган старатељства и он о томе подноси извештај суду (судији за малолетнике-већу за малолетнике) што је у зависности које од ова два субјекта донео одлуку о одређивању васпитног налога-васпитних налога.

Када је реч о већу за малолетнике као субјекту одлучивања у случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике поставља се питање о којем већу за малолетнике је реч у овом случају. Да ли је то веће за малолетнике првостепеног суда или пак веће за малолетнике вишег суда? Питање своју основу налази у чињеници да се овде за разлику од чл.70.ст. 2. ЗМУКД где се изричито наводи да је у случају неслагања судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике надлежно веће за малолетнике вишег суда, што овде није случај. Обзиром на ово одредбу чл.71.ст.2. ЗМУКД трба тумачити тако да одлуку о неслагању судије за малолетнике с предлогом јавног тужиоца за малолетнике у оваквој процесној ситуацији доноси веће за малолетнике првостепеног суда. И поред тога што се чини да различито решење законодаца у две скоро индентичне ситуације нема оправдања јер обе ситуације захтевају да буду подједнако третиране решење закона се мора пошовати.

Последице наложеног васпитног налога-васпитних налога су девоструке и зависе од чињенице да ли је малолетник извршио (у целости или делимично) преузети васпитни налог-налоге или не. У случају када је малолетник у потпуности извршио преузети васпитни налог, о чему извештај подноси орган старатељства, судија за малолетнике доноси решење о обустављању поступка. О обустављању кривичног поступка суд обавештава оштећеног, који нема право да захтева покретање поступка. Одлука суда је коначна и начело ne bis in idem има апсолутно дејство.[11] Насупрот овом, ако малолетник не изврши преузети васпитни налог или га изврши само делимично, али у мери која оправдава даље вођење поступка ситуација је другачија. Тада судија за малолетнике о томе обавештава јавног тужиоца за малолетнике који ће у року од осам дана од пријема тог обавештења поднети образложени предлог већу за малолетнике за изрицање кривичне санкције, а може у овако остављеном року и да захтева да се припремни поступак према малолетнику допуни. Но, ако јавни тужилац за малолетнике нађе да нема основа за даље вођење поступка

[11] Види: Стевановић,И.-Вујић,Н.,Васпитни налози и начело ne bis in idem, У ``Načelo ne bis in idem и правна сигурност грађана (Међународни правни стандарди, регионална законодавства и искуства у примени)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2022., стр.,203-2018.

према малолетнику поднеће предлог судији за малолетнике да обустави поступак. О предлогу за обустављање поступка јавни тужилац за малолетнике обавестиће и орган старатељства који је дужан, ако се не слаже са предлогом јавног тужиоца за малолетнике, да о томе обавести судију за малолетнике у року од осам дана од дана пријема обавештења јавног тужиоца за малолетнике.

Предње изнесеном додајмо и чињеницу да у случају када је малолетник у потпуности накнадио штету насталу кривичним делом, оштећени-жртва кривичног дела нема право да остварује свој имовинскоправни захтев, а ако је штета накнађена делимично, оштећени -жртва кривичног дела може свој имовинскоправни захтев да остварује у парници (чл.71.ст. 8. ЗМУКД).

Треће, и поред тога што ЗМУКД предвиђа пет врста васпитних налога који могу (један или више) бити примењени у конкретној кривичној ствари према малолетном учиниоцу кривичног дела њихова сврха је неовисно о којој врсти васпитног налога је реч истоветна-заједничка за све васпитне налоге, а то је да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се обустави већ покренути кривични поступак као основни циљ било ког васпитног налога. Међутим , из овог се несме закључити да је то и једини циљ васпитних налога. Насупрот. Поред непокретања или обустављања већ покренутог кривичног постука применом васпитног налога-налога треба да се утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће неби вршио крвична дела и ова два циља се морају посматрати истовремено, у међусобној повезаности-условљености. Нема оправдања примене васпитног налога-налога само да би се тиме избегло покретање и вођење већ покренутог кривичног постука. Надлежни јавни тужилац за малолетнике ,судија за малолетнике и веће за малолетнике треба да примене (један или више) васпитнких налога само у случајевима када обзиром на околности конретне кривичне ствари (објективне и субјективне) процене да се применом васпитног налога-налога утиче и на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће неби вршио крвична дела. Обзиром на ово јасно је да сврха васпитних налога, без обзира о којој његовој врсти је реч превасходно специјално-превентивног карактера. Међутим, и поред тачности овакве једне констатације несме се негирати и њихово генерално-превентивно дејство. И оно је присутно под условом да се васпитни налог-налози примењује у складу са прописаном сврхом, истина у далеко мањем степену него што је то случај са герално-преветивним дејством кривичних санкција, посебно институционалног карактера. Суштина примене васпитних налога није у кажњавању малолетника, већ у јачању његове личне одговорности и прихватању одређеног систена вреднсти.

Четврто, сходно предње изнесеном може се закључити да законодавац не ограничава број васпитних налога који могу бити примењени у конкретној кривичној ствари малолетника. Међутим, уколико је одређено више васпитних налога они могу бити одређени само кумулативно. Није дозвољено алтернативно или условно одређивање васпитних налога, с тим да је могућа њихова замена под предње изнесеним условима; Треће, када јавни тужилац,

односно други надлежни орган констатује да су испуњени сви предуслови за примену васпитног налога-васпитних налога доноси решење о примени васпитног налога-васпитних налога и исто доставља органу старатељства ради извршења.

2. ИСКУСТВА У ПРИМЕНИ ВАСПИТНИХ НАЛОГА НА ПРОСТОРУ ВИШЕГ СУДА У ШАПЦУ

Када је реч о искуствима у примени васпитних налога на простору Вишег суда у Шапцу као прво треба констатовати да су она у целости у супротности са интенцијама законодавца по питању васпитних налога као мера државне реакције на малолетничку делинквенцију. Основ исправности овакве једне констатације је чињеница да је Виши суд у Шапцу у 2022, 2023 и 2024.години изрекао само два васпитна налога. И у једном и у другом случају ради се о васпитном налогу укључивање ,без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. И један и други васпитни налог извшени су у хуманитарној организацij`Каритас``у Шабцу.[12]

Овакав приступ Вишег суда у Шапци по питању ове кривичноправне мере реакције на малолетничку делинквенцију ,може се рећи да је у складу са општом праксом по овом питању у Републици Србији. Основ исправности овакве једне констатације су и следеће чињенице:

Прво, и поред тога што искуства досадашње примене васпитних налога као мера sui generis говоре у прилог њихове пуне криминално-политичке оправданости њихова примена још увек није доживела очекивања законодавца и стручне јавности Србије. И даље имамо не само неочекивано већ и неоправдано мали број примењених васпитних налога. У Републици Србији као целини број изречених васпшитних налога се на годишњем нивоу у последњих десетак година креће у распону од 121-421 (2-10% од укупног броја предмета у којима није одбачена кривична пријава поднесена против малолетног осумњиченог лица);

Друго, у последњих неколико година имамо стагнацију примене васпитних налога , што само по себи говори да још увек немамо присуство довољеног степена свести код оних који одлучују о примени васпитних налога о њиховом значају као инструменту државне реакције на малолетничку делинквенцију;

Треће, неуједначеност у примени васпитних налога. Постоје судови на чијим подручјима имамо опште одсуство примене ових кривичноравних инструмената реакције на малолетничку делинквенцију или је њихова примена више него симболична. Случај нпр. са подручем Вишег суда у Београду што има посебну тежину обзиром на чињеницу да је овде од укупног броја

[12] Статистисти извештај Вишег суда у Шапцу за 2022, 2023 и 2024.год.

поднесених кривчних пријава према малолетним осумњиченим лицима њих више од 40% су кривичне пријаве поднесена на овом простору;

Четврто, посматрано са аспекта структуре учесталости примене појединих васпитних налога на првом месту је поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела. Број примене ове врсте васпитног налога је двоструко већи од васпитног налога укључивање, без надокнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја као друге врсте васпитних налога по обиму примене. На трећем месту је васпитни налог редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;

Пето, и поред тога што је васпитни налог поравњање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела и даље први по обиму своје примене у последњим годинама бележи се тренд пада његове примене. Међу кључним разлозима неадекватности његове примене посебно се истичу следећи:

-Постизање поравњања са оштећеним-жртвом кривичног дела захтева доста времена, инвестирања и трошкова а чини се да нема спремности субјеката који учествују у том поступку за тако нешто;

-Тешкоће обезбеђења комуникације у случају постојања више оштећених-жртава кривичних дела и постизања сагласности њихових воља око услова поравњања;

-Осветничко расположење оштећеног- жртве кривичног дела према учиниоцу и његово настојање да непристајањем на поравњање му се још више освети и да му створи бројне друге проблеме каснијим вођењем кривичног поступка;

-Постојање могућности додатне виктимизације оштећеног- жртве кривичног дела контактирањем са учиниоцем ради постизања поравњања посебно у ситуацијама када преговори око тога трају релативно дуго и међусобни сусрети се понављају;

-Тешкоће отклањања последица кривичног дела-постизања сагласности око елемената поравњања у случајевима када је извршењем кривичног дела оштећено правно лице;

-Нејасноћа могућих начина практичне реализације ове врсте васпитног налога услед недостатка подзаконских аката која би регулисала не мали број питања његове практичне реализације. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога јер исти треба, поред осталог, да реши и питање начина и обима међусобне сарадње субјеката практичне реализације и ове врсте васпитног налога.

На крају у вези са овом врсто васпитног налога посебно треба имати у виду чињеницу да је у питању кључна врста васпитних налога, да је његов васпитно-едукативни карактер изузетно велики услед чега је, и поред наведених и других тешкоћа која прате његову практичну реализацију

неопходно истом посветити далеко већу пажњу. Ово тим пре што су спроведена истраживања показала и изузетно позитиван став малолетника према којима је примењен овај васпитни налог о његовој примени;[13]

Шесто, релативно мала заступљеност васпитног налога укључивање без надокнаде у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. Међу кључним разлозима овако мале присутности овог васпитног налога посебно се истичу три. Реалативно мали број установа - пружаоца услуга за укључивање малолетника у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; Нерегулисано питање осигурања малолетника за време практичне реализације овог васпитног налога - за време трајања рада; Недостатак програма за практичну реализацију налога. Једном речју исти они проблеми који се јављају као препрека налагања обавезе ``да се обави одређени друштвенокорисни или хуманитарни рад`` код условног опортунитета из чл. 283.ст.1. тач.3. ЗКП стоје и овде. Имајући у виду значај овог налога пре свега за васпитно-едукативни карактер малолетног учиниоца кривичног дела неопходно је створити предуслове за његову практичну реализацију и на тај начин отклонити и ту препреку за жељени обим његове примене и код малолетних учинилаца кривичних дела у свим случајевима када се процени да је то у функцији сврхе васпитних налога предвиђене у чл.6. ЗМУКД;

Седмо, непотпуност нормативног оквира за примену васпитних налога. Случај пре свега са Правилником о примени васпитних налога којим треба да се реше, поред осталог, и питања међусобне сарадње субјеката његове практичне реализације који ни након шеснаест година примене ЗМУД, није донет. Услед овог, надлежни јавни тужиоци и судије за малолетнике прилично оклевају да васпитне налоге одређују само на темељу постојећих законских норми а без подзаконског акта на чије доношење упућује сам закон;

Осмо, поред недовршеног нормативног оквира проблем у примени васпитних налога представља и подела надлежности између правосудног и сектора социјалне заштите што спречава адекватно планирање буџета и обезбеђивање довољних средстава за стварање услова и примену свих васпитних налога на целој територији Републике Србије;[14]

Девето, лицима према којима су пимењени васпитни налози позитивно оцењују своја искуства и већину васпитних налога препознају као нешто

[13] Види:Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н., Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006.-2020.године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021.

[14] Стевановић, И.,-Вујић,Н.,Организација система малолетничког правосуђа у Републици Србији (с циљем унапређења ефикасности реаговања у систему малолетничког правосуђа), У:``Организација правосуђа и ефикасност судске заштите (Европски стандарди и стање у Србији-Кривичноправни аспект),``Српско удржење за кривичноправну теорију и праксу, Београд,2018.,стр.524.

корисно што само по себи говори и о неопходности њихове адекватније примене.[15]

Литература

Бејатовић,С., Алтернативне кривичне санкције и регионална кривична законодавства (Основна законска обележја и искуства у примени-сличности и разлике), У: ``Алтернативне кривичне санкције (Регионална кривична законодавства, искуства у примени и мере унапређења)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2018.

Бејатовић,С., Оштећено лице или жртва кривичног дела (Међународни правни стандарди и Законик о кривичном поступку-оправданост питања или не?), У:`` Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Будимир,А., Васпитни налози и адекватност државне реакције на малолетничку делинквенцију (норма и пракса), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н., Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006.-2020.године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021.

Киурски,J., Начело опортунитета кривичног гоњења, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019.

Церовић,И., Примена васпитних налога у контексту реформе система правосуђа по мери детета у Републици Србији, У: ``Право по мери детета``, Институт за криминолошка и социолоошка истраживања, Београд, 2018.

Соковић,С.-Бејатовић,С., Малолетничко кривично право, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.

Стевановић,И-Вујић,Н.,Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство, У: ``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Стевановић,И.-Вујић,Н.,Васпитни налози и начело ne bis in idem, У ``Načelo ne bis in idem и правна сигурност грађана (међународни правни стандарди, регионална законодавства и искуства у примени)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2022.

Шкулић, М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, ЈП ``Сл. Гласник``, Београд.2020.

Шкулић,М., Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директва 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

[15] О овоме детаљније види: -Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н., Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006.-2020.године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021

EDUCATIONAL ORDERS AS A CRIMINAL-LEGAL MEASURE OF STATE REACTIONTO JUVENILE DELINQUIRY (EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION IN THE PREMISES OF THE HIGHER COURT IN ŠAPC)

Biljana Borovčanin

Nenad Borovčanin

Abstract: *There are numerous innovations introduced by the Law on Juvenile Offenders and Criminal-Legal Protection of Minors of the Republic of Serbia from 2005. One of the most important is the legalization of educational orders as special and, above all, specific criminal-law measures of reaction to juvenile delinquency of an extra-institutional nature. The legalization of this category of criminal law measures of reaction to juvenile delinquency is the result of the legislator's completely correct position that non-institutional measures and sanctions in general, and thus also educational orders, should be the basic instruments of reaction to juvenile perpetrators of criminal acts. However, despite the full justification of this position of the legislator on this issue, when it comes to educational orders, it has still not been implemented in practice to the desired extent. Not only do we have an unjustifiably small number of applied educational orders, but there is also stagnation in their application. Among the reasons for such a high and, above all, unjustified gap between the norm and its application, two stand out in particular. The first is that we still do not have a sufficient level of awareness among those who decide on the application of educational orders of their importance as an instrument of reaction to juvenile delinquency; The second is the incompleteness of the normative framework for the application of educational orders.*

Keywords*: juvenile criminal law, juvenile, educational orders, juvenile delinquency, non-institutional measures*

M A T E R I J A L N O K R I V I Č N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625271M UDK. 341.231.14-053.2:343.3/.7(497.11)

(НЕ)МОГУЋНОСТ ПРИМЕНЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА КАО ЖРТВЕ У КРИВИЧНОМ МАТЕРИЈАЛНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Милевка Миленковић

Судија Апелационог суда у Крагујевцу, milevkamil@gmail.com

Апстракт: *Најбољи интерес детета је општеприхваћени правни стандард у свим правним областима у Републици Србији и у различитим врстама поступака које воде управни органи, суд и органи социјалне заштите. Законодавац је такође овај стандард инкорпорисао у законе, посебно у оне којима се регулишу породични односи. Рад се бави темом најбољег интереса детета са практичног аспекта у настојању да ће тема рада и запажања до којих се дошло у судској пракси бити употребљени за обраду теме и са научног и теоријскоправног аспекта. У раду се полази од регулисања овог начела у међународним правним документима, као и у домаћем законодавству, са посебним осврtом на кривичноправну регулативу, разматра се усклађеност појмова „жртва“ и „дете“ са међународним дефиницајама ових појмова, а потом се кроз конкретне примере из судске праксе тежи проналажењу одговора на питање да ли је могуће и на који начин начело најбољег интереса детета применити у кривичном материјалном праву.*

Кључне речи: *најбољи интерес детета, одузимање малолетног лица, деца као сведоци насиља.*

1. УВОД

У савременим тенденцијама деца су носиоци права и правни принцип примене најбољег интереса детета је утемељен у Републици Србији ратификовањем Конвенције Уједињених нација о правима детета,[1] која је доношењем Закона о ратификацији инкорпорирана у домаће материјално право и непосредно се примењује. Након ратификације донет је сет закона 2005.године и то Породични закон,[2] који у својим одредбама експлицитно помиње најбољи интерес детета, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,[3] и извршена је

[1] Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета („Сл.лист СФРЈ - Међународни уговори“, бр.15/90 и „Сл. лист СРЈ - Међународни уговори“, бр.4/96 и 2/97)

[2] („Сл. гласник РС“, бр.18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015)

[3] („Сл. гласник РС“, бр.85 од 6.10.2005.године, који је ступио на снагу 1.1.2006.године)

кодификација кривичног права доношењем Кривичног законика.[4] Обзиром да се у одредбама ових кривичних закона уопште не помиње интерес детета, а да су према Уставу Републике Србије[5] потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права део правног поретка Републике Србије, кривични судови су имали изазов и недоумице у примени кривичних закона посебно код кривичних дела против брака и породице, чији је групни заштитни објект породица, јер су морали поћи од тога да су права родитеља и деце већ регулисана правноснажним судским одлукама донетим у парничном поступку у којима је утврђиван и цењен најбољи интерес детета. Тако је у Породичном закону прописано да право детета да одржава личне односе са родитељем са којим не живи може бити ограничено само судском одлуком када је то у најбољем интересу детета (члан 61). Код неких од кривичних дела против брака и породице биће дела се огледа управо у онемогућавању извршења одлука парничног суда, па се поставља као додатно питање да ли је кривични суд овлашћен да поново цени најбољи интерес детета. Са друге стране, интерес је учиниоца кривичног дела са положајем окривљеног у кривичном поступку да се брани на начин за који сматра да је за њега најповољнији, па уколико се исти брани да је поступао у најбољем интересу детета, таква одбрана се мора проверити јер је суд у обавези да утврђује како чињенице које терете окривљеног, тако и у његову корист. Као треће, могуће је да је услед протека времена од доношења правноснажне пресуде одлука о правима детета више не одражава његов најбољи интерес, што може бити истакнуто пред кривичним судом. На крају, код појединих кривичних дела сама инкриминација допушта уско и шире тумачење, тако да ако се ширим тумачењем применом принципа најбољег интереса детета штите права жртве кривичног дела, може се поставити питање супростављености тог принципа начелима која штите окривљено лице. Другим речима, уколико најбољи интерес жртве истовремено одражава и „најбољи интерес окривљеног“ за његов процесни положај, практичан и теоретски значај овог питања је веома мали, јер су ова начела у балансу, али у супротном, када су интерес жртве и интерес окривљеног супростављени решење за сукоб ових супростављених права може дати сам законодавац или судска пракса in concreto приликом примене закона и општеприхваћених правила међународног права.

2. ЦИЉ И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ рада је упознавање стручне јавности и шире правне заједнице са изазовима са којима се судије који поступају у кривичној материји срећу у примени закона приликом доношења одлука у којима се решавају питања од јавноправног значаја чиме се изражава интерес друштвене заједнице за привођење правди учиниоца кривичног дела, али истовремено се задире и у

[4] („Сл. гласник РС“, бр.85 од 6.10.2005.године, који је ступио на снагу 1.1.2006.године)

[5] („Сл. гласник РС“, бр.98/2006 и 115/2021)

приватни интерес учесника у поступку, а посебно субјеката кривичних дела, како активних, тако и пасивних. Због обимности случаја на које би се тема могла односити, што далеко превазилази потребе овог рада, истраживање примене начела најбољег интереса детета у судској пракси је ограничено на кривична дела против брака и породице и то кривично дело одузимање малолетног лица из члана 191 Кривичног законика, а у погледу кривичног дела насиље у породици из члана 194 став 3 Кривичног законика само у вези његове примене на децу жртве кривичног дела које је извршено у њиховом присуству, односно на децу као сведоке насиља.[6]

Узорак за истраживање представља судска пракса другостепених судова са подручја Апелационог суда у Крагујевцу,[7] у временском периоду од 10 година од када је установљена њихова другостепена надлежност за одлучивање по жалбама на одлуке основних судова за кривична дела за које је прописана новчана казна и казна затвора до пет година,[8] као и пракса Врховног касационог суда од тренутка његовог оснивања, односно пракса Врховног суда од када је исти започео са радом.[9]

3. ПОЈАМ ДЕТЕТА

Основна тежња свих цивилизованих земаља данас јесте заштита људских права, а посебно су том тежњом обухваћена права детета као посебно осетљиве категорије у породици и друштву. Стога је право (скуп правних норми) као инструмент заштите захтевало најпре утврђивање права детета и дефиницију појма детета. Конвенција УН о правима детета је први међународни документ који говори о деци као субјектима права и почива на четири темељна принципа без чијег задовољења није могуће остварити права детета, а то су недискриминација (члан 2), најбољи интерес детета (члан 3), право на живот, опстанак и развој (члан 6) и партиципација (члан 12). Породични закон нормативно је уредио скуп свих права детета (члан 59-66), као и посебан парнични поступак за остварење тих права (члан 261-273).`Кривично материјално и кривично процесно право су такође пружили заштиту права детета када су кривична дела извршена на њихову штету.

---

6 Анализирана је и судска пракса за кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193 Кривичног законика, али није обухваћена радом због веома малог броја и специфичности случаја који се не односе на тему рада

7 Виши суд у Крагујевцу, Виши суд у Краљеву, Виши суд у Јагодини, Виши суд у Новом Пазару, Виши суд у Ужицу и Виши суд у Крушевцу, при чему Виши суд у Пожаревцу није имао таквих предмета у својој другостепеној пракси

8 Закон о уређењу судова („Сл. гласник РС“, бр.116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - др. закон, 78/2011 - др. закон, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - др. закон, 13/2016, 108/2016, 113/2017, 65/2018 - одлука УС, 87/2018 и 88/2018 - одлука УС)

9 Закон о уређењу судова („Сл. гласник РС“, бр.9/2023), ступа на снагу дана 9.2.2023.године, а примењује се од дана конституисања Високог савета судства дана 10.5.2023.године

Међутим, да би се могло са практичног аспекта анализирати да ли је кривично право пружило потребну и довољну заштиту деци (између осталог, и применом општеприхваћеног стандарда најбољег интереса детета) мора се најпре утврдити појам детета и на коју се категорију лица односи.

Према Конвенцији Уједињених нација о правима детета је предвиђено, у ставу 1, да је дете свако људско биће које није навршило 18 година, уколико се по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније.

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода[10] не садржи дефиницију детета већ Европски суд за људска права у примени Конвенције користи дефиницију детета утврђену у Конвенцију Уједињених нација о правима детета из 1989.године.

Устав Републике Србије прокламује да деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости и да су деца заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања и злоупотребљавања (члан 64). Устав користи термин „дете“ и под тим подразумева сва лица која нису пунолетна тј.која нису навршила 18 година (мада у члану 32. који се односи на правично суђење користи термин „малолетник“).

Кривични законик у члану 112 који регулише значење израза у овом законику, у ставу 8, прописује да се дететом сматра лице које није навршило 14 година, у ставу 9, да се малолетником сматра лице које је навршило 14 година, а није навршило 18 година, а у ставу 10, да се малолетним лицем сматра лице које није навршило 18 година. Исте дефиниције садржи и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у члану 2 и 3.

Породични закон не даје дефиницију детета, али прописује да се пунолетство стиче са навршених 18 година живота, то се дететом може сматра свако људско биће млађе од тог узраста (члан 11). Када се регулише пословна способност детета у закону се користе изрази „млађи малолетник“ и „старији малолетник“ за лице млађе од 14 година, односно за дете које је навршило 14 година (члан 64). Потпуна пословна способност може се пре навршене 18 године стећи ступањем у брак и родитељством, при чему ни у једном, ни у другом случају лице не може бити млађе од 16 године. С друге стране, лице које је постало пунолетно са навршених 18 година задржава статус „малолетног детета“ ако је због болести или сметњи у психофизичком развоју неспособно да се стара о себи и о заштити својих права и интереса. У том случају одлуком суда родитељско право не престаје са пунолетством.

Преглед законодавне регулативе у Републици Србији упућује на закључак да не постоји прецизна и потпуна дефиниција детета која би била општеважећа.

[10] усвојена је 1950. године са више Протокола а наша земља је ратификовала 2003. године („Сл.лист СЦГ“-Међународни уговори, бр.9/2003, 5/2005, 7/2005, „Сл.гласник РС - Међународни уговори“, бр.12/2010)

Поређењем појма детета у међународном уговору, породичном и кривичном законодавству очигледно је да се терминолошки појам „дете“ у кривичном законодавству разликује од терминолошког појма „дете“ у Конвенцији УН о правима детета, будући да је „дете“ у кривичноправном смислу као пасивни субјект кривичног дела лице које није навршило 14 година живота, док је малолетно оштећено лице које није навршило 18 година живота (као генерички појам за дете и малолетника), тако да је појам „малолетно лице“ идентичан појму детета према Конвенцији УН о правима детета.

Ratio legis оваквог стања у кривичном законодавству лежи у градацији казни запрећених за одређена кривична дела која су извршена на штету малолетних лица, будући да у ситуацији када је дете квалификаторна околност прописана је тежа казна у односу на облик кривичног дела у коме је малолетство квалификаторна околност.

Кривични законик користи појмове дете, малолетно лице и малолетник у различитим материјалноправним ситуацијама, када је дете, малолетник или малолетно лице конситутивни елемент кривичног дела и када је дете, малолетник или малолетно лице као пасивни субјект кривичног дела квалификаторна околност за постојање тежег облика кривичног дела за које је прописана тежа казна.[11]

---

[11] У групи кривичних дела против живота и тела, кривично дело *тешко убиство* (члан 114 став 1 тачка 9) - пасивни субјект је дете, кривично дело *убиство детета при порођају* (члан 116), кривично дело *навођење на самоубиство и помагање у самоубиству* (члан 119 став 3) - ако је учињено према малолетнику и став 4 - ако је учињено према детету.

У групи кривичних дела против слободе и права човека и грађанина, кривично дело *отмица* (члан 134 став 3) - ако је учињено према малолетном лицу.

У групи кривичних дела против полне слободе кривично дело *силовање* (члан 178 став 3) - ако је извршено према малолетнику и став 4 - ако је учињено према детету, кривично дело *обљуба над немоћним лицем* (члан 179 став 2) - ако је учињено према малолетнику и став 3 - ако је учињено према детету, кривично дело *обљуба са дететом* (члан 180), кривично дело *обљуба злоупотребом положаја* (члан 181 став 2) - ако је извршено са малолетником или став 3 - ако је извршено према детету, кривично дело *недозвољене полне радње* (члан 182 став 1) - ако је учињено под условима из члана 181 став 1 и 2 и (став 2) - учињено према детету под условима из члана 180 став 1 и члана 181 став 3, кривично дело *полно узнемиравање* (члан 182а став 2) - ако је учињено према малолетном лицу, кривично дело *подвођење и омогућавање вршења полног односа* (члан 183 став 1 и 2) - ако је извршено према малолетном лицу, кривично дело *посредовање у вршењу проституције* (члан 184 став 2) - ако је извршено према малолетном лицу, кривично дело *приказивање прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију* (члан 185 став 1 и 2) - ако је учињено према малолетнику и (став 3) - ако је учињено према детету, кривично дело *навођење детета на присуствовање полним радњама* (члан 185а), кривично дело *искоришћавање рачунарске мреже или комуникације и другим техничким средствима за извршење кривичног дела против полне слободе према малолетном лицу* (члан 185б), а ако је извршено према детету (став 2).

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, садржи посебне одредбе о заштити малолетних лица као оштећених у кривичном поступку за таксативно одређена кривична дела и у члану 150 прописује да већем које суди пунолетним учиниоцима наведених кривичних дела ако је оштећени малолетно лице преседава судија који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица.[12]

Поређењем каталога кривичних дела наведеним у овом закону са кривичним делима у којима се као оштећено лице појављује дете или малолетно лице, уочава се да у Кривичном законику постоји већи број кривичних дела на штету малолетних оштећених него што је то предвиђено наведеним каталогом,[13] што је последица каснијих измена Кривичног законика

У групи кривичних дела против брака и породице, кривично дело *ванбрачна заједница са малолетником* (члан 190), кривично дело *одузимање малолетног лица* (члан 191), кривично дело *промена породичног стања* (члан 192 став 1 и став 4) - када је учињено према детету, кривично дело *запуштање и злостављање малолетног лица* (члан 193), кривично дело *насиље у породици* (члан 194 став 3) - ако је учињено према малолетном лицу, кривично дело *родоскрнуће* (члан 197) - када је извршено према малолетном сроднику..

У групи кривичних дела против здравља људи, кривично дело *неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога* (члан 246 став 4) - ако је извршено према малолетном лицу и кривично дело *омогућавање уживања опојних дрога* (члан 247 став 2) - ако је извршено према малолетном лицу.

У групи кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом кривично дело *трговина људима* (члан 388) - ако је извршено према малолетном лицу (став 2, став 3 и став 9), кривично дело *трговина малолетним лицима ради усвојења* (члан 389) и кривично дело *заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу* (члан 390 став 3) - ако је извршено према малолетном лицу, кривично дело *ратни злочин против цивилног становишта* (члан 372 став 1) - ако се односи на присиљавање на службу у оружаним снагама лица млађег од 18 година.

12 Код следећих кривичних дела прописаних Кривичним закоником: *тешко убиство* (члан 114), *навођење на самоубиство и помагање у самоубиству* (члан 119), *тешка телесна повреда* (члан 121), *отмица* (члан 134), *силовање* (члан 178), *обљуба над немоћним лицем* (179), *обљуба са дететом* (члан 180), *обљуба злоупотребом положаја* (члан 181), *недозвољене полне радње* (члан 182), *подвођење и омогућавање вршења полног односа* (члан 183), *посредовање у вршењу проституције* (члан 184), *приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију* (члан 185), *ванбрачна заједница са малолетником* (члан 190), *одузимање малоленот лица* (члан 192), *запуштање и злостављање малолетног лица* (члан 193), *насиље у породици* (члан 194), *недавање издржавања* (члан 195), *родоскрвњење* (члан 197), *разбојничка крађа* (члан 205), *разбојништво* (члан 206), *изнуда* (члан 214), *омогућавање уживања опојних дрога* (члан 247), *ратни злочин против цивилног становништва* (члан 372), *трговина људима* (члн 388), *трговина децом ради усвојења* (члан 389) и *заснивање ропског односа и превод лица у ропском односу* (члан 390)

13 кривично дело *тешка телесна повреда* (члан 125 став 4), кривично дело *прогањање*

и додавања нових инкриминација које нису пропраћене изменама предметног закона. Такође, наведени каталог кривичних дела у коме је оштећени у кривичном поступку малолетно лице садржи и кривична дела у којима малолетно лице не представља квалификаторну околност, нити биће предметног кривичног дела, већ су у питању кривична дела која се предузимају на штету „неког лица“, али је закон прописао да уколико се дело изврши на штету малолетних лица важе посебне одредбе из члана 150 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.[14]

4. ДЕТЕ КАО ЖРТВА И ОШТЕЋЕНИ КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ

Кривично право обезбеђује основну заштиту малолетних лица од понашања и радњи који представљају напад на њихов живот, здравље, сексуални интегритет, личност и васпитање. Кривичноправна заштита малолетних лица, као што је напоменуто, регулисана је Кривичним закоником, Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и Закоником о кривичном поступку.[15]

Примећује се да Кривични законик приликом одређивања пасивног субјекта кривичног дела као коститутивног елемента бића кривичног дела или као квалификаторне околности које кривично дело чини тежим не употребљава термине „жртва“ или „оштећени“ као што то чини Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (члан 150) и Законик о кривичном поступку којим је прописано да је оштећени лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено (члан 2 став 1 тачка 11), већ употребљава термине дете, малолетно лице и малолетник. Услед тога би се могло закључити да ови појмови „жртва“ и „оштећени“ имају више процесноправни карактер. Међутим, Кривични законик ипак користи паралелно термине „оштећени“ и „жртва“ на више различитих места. Тако на пример у члану 77, којим регулише судску опомену, прописује да ће при одлучивању да ли ће суд изрећи судску опомену водити рачуна о сврси судске опомене, а посебно узети у обзир, између осталог, нарочито његов однос према жртви кривичног дела (став 4). У посебном делу Кривичног законика у члану 388 (трговина људима) у ставу 8 је прописано да ко зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја

(члан 180а став 2), кривично дело *искоришћавање рачунарске мреже или комуникације другим техничким средствима за извршење кривичних дела против полне слободе према малолетном лицу* (члан 185б) и кривично дело *недозвољена производња и стављање у промет опојних дрога* (члан 246 став 4)

[14] У питању су кривично дело *разбојничка крађа* (члан 205), *разбојништво* (члан 206) и *изнуда* (члан 214).

[15] „Сл.гласник РС“ бр.72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС

ради експлоатације предвиђене ставом 1 овог члана. Појам „оштећени“ у Кривичном законику се користи и у прописивању врсте мера безбедности, па је као једна од мера безбедности предвиђена забрана приближавања и комуникације са оштећеним (члан 89а). Овај термин се користи и код одузимања имовинске користи где је у члану 93 прописана заштита оштећеног.

Појам „жртва“ према ставу теорије има више криминолошко значење за разлику од појма „оштећени“. Појам „жртва“ је дефинисан Директивом 2012/29 ЕУ Европског парламента и Европског савета од 25.10.2012.године,[16] којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета, па је у члану 2 дата дефиниција жртве за потребе ове Директиве. „Жртва“ означава (и) физичко лице које је претрпело повреду, укључујући и физичку, психичку или емотивну повреду или материјалну штету која је директно проузрокована кривичним делом; (ии) чланове породице особе чија је смрт директно проузрокована кривичним делом и који су претрпели повреду или штету као последицу смрти те особе; (б) „чланови породице“ се односи на супружника, особу која живи са жртвом у интимној, стабилној и континуираној заједници у оквиру заједничког домаћинства, сроднике по директној линији, браће и сестре и особе за које се жртва стара, (ц) „дете“ означава сваку особу испод 18 година старости.

Појам „жртва“ садржан у Директиви 2012/29 и појам „оштећени“ у домаћем кривичнопроцесном законодавству имају одређене сличности, али и разлике јер појам жртве не подразумева правна лица која могу бити оштећена кривичним делом, док појам „оштећени“ не подразумева чланове породице пасивног субјекта који је претрпео смртну последицу.

Конвенција Савета Европе у спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици[17] се не бави посебно правима детета, али у члану 3 садржи дефиниције, „жртва“ означава свако физичко лице које је изложено понашању описаном под тачком а) „насиље над женама“ и б) „насиље у породици“, а да појам „жена“ укључује девојке испод 18 година живота, што значи да се Инстанбулска конвенција односи и на децу женског пола која су жртве насиља у породици.[18]

Наведена терминолошка неусклађеност у кривичном материјалном праву указује на недоследност законодавца и неопредељеност које ће термине

---

[16] Директива није правно обавезујућа за Републику Србију већ има карактер тзв. "меког права“, али је од значаја за национално законодавство због процеса придруживања ЕУ, доступно на https://www.podrskazrtvama.rs/media/medjunarodni/DIREKTIVA-2012-29-EU.pdf, приступљено 14.2.2025.

[17] Потписана је у Инстанбулу 11.5.2011.године, Република Србија је ратификовала Законом о потврђивању донетим 31.10.2013.године и иста је ступила на снагу 1.8.2014.године, такозвана Инстанбулска конвенција

[18] Насиље у породици „означава свако дело физичког, сексуалног, психичког, односно економског насиља до којег долази у оквиру породице или домаћинства, односно између бивших или садашњих супружника или партнера, независно од тога да ли починилац дели или је делио исто боравиште са жртвом“

користити и из којих разлога, услед чега се може, са теоријскоправног аспекта, говорити о потреби усклађивања ових појмова са појмовима у међународним документима, али на судску праксу битно не утиче јер је очигледно да се ради о пасивним субјектима кривичног дела која су претрпела одређену штету извршењем кривичног дела из чега извире њихово право на имовинскоправни захтев, односно накнаду штете и право на учешће у кривичном поступку у процесноправном статусу оштећеног, било као странка у поступку у одређеним лимитираним случајевима, било у својству споредног процесног субјекта..

За потребе овог рада дете као жртва кривичног дела подразумева свако лице испод 18 година старости које је пасивни субјект кривичног дела тј. где је ово својство објективни део бића кривичног дела или квалификаторна околност за постојање тежег облика кривичног дела.

5. НАЈБОЉИ ИНТЕРЕС ДЕТЕТА

У Конвенцији Уједињених нација о правима детета је прописано да у свим активностима које се тичу деце од примарног значаја су интереси детета, без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тела (члан 3 став 1).

Општим коментаром број 14 (/2013) о праву детета да се као примарно разматрају његови или њени најбољи интереси (члан 3 став 1)[19] најбољи интерес детета се разматра кроз троструки концепт, право, принцип и правило поступка. У кривичним случајевима примењује се принцип најбољег интереса за децу у сукобу (тј. наводно, оптужено или признато као кршење) или у контакту (као жртве или сведоцима) са законом, као и деци погођеном ситуацијом њихових родитеља у сукобу са законом.

Концепт најбољег интереса детета према Општем коментару број 14 уз Конвенцију УН о правима детета има следеће последице (1) деца имају право да буду процењени њихови најбољи интереси, да ти њихови најбољи интереси буду примарно узети у обзир онда када се разматрају различити интереси; (2) ако је неко правно начело отворено за више од једног могућег тумачења, онда треба одабрати оно тумачење тог правног начела које најделотворније служи најбољим интересима детета; (3) када год треба донети одлуку која ће утицати на дете, групу деце или децу у целини, процес одлучивања мора обухватити и процену могућег утицаја те одлуке на дете или децу о којој је реч и мора се експлицитно показати да је та процена узета у обзир.

Концепт најбољег интереса детета је сложен и његов садржај мора бити одређен од случаја до случаја. Елементи који се узимају у обзир приликом процене најбољих интереса детета су погледи детета, идентитет детета, очување породичног окружења и одржавање односа, брига, заштита и

[19] Коју је усвојио Одбор за права детета на свом 62 заседању (14. јануара - 1. фебруара 2013.године)

сигурност детета, ситуација рањивости, право детета на здравље и право детета на образовање. Права детета су основно начело за утврђивање овог концепта. Елементи у процени најбољих интереса могу бити у сукобу приликом разматрања конкретног случаја и његових околности. На пример, очување породичног окружења може се сукобити са потребом да се заштити дете од ризика од насиља или злостављања од стране родитеља. У таквим ситуацијама, елементи ће се морати упоредити како би се пронашло решење које је у најбољем интересу детета.

До утврђивања најбољег интереса детета може доћи у различитим врстама поступка у зависности од тога о којим правима детета се решава, а у појединим од поступака ради утврђивања најбољег интереса детета се прибавља и мишљење детета које представља једно од права детета прописано Конвенцијом УН о правима детета као право на партиципацију, али и Породичним законом, у коме се у члану 65 наводи да дете које је способно да формира своје мишљење има право слободног изражавања мишљења, као и право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења. Дете које је навршило 10 годину живота може слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима. Другим речима, Конвенција УН о правима детета не предвиђа никакве старосне границе или ограничења у погледу узраста на коме дете може да изрази своје мишљење, то изричито не чини ни члан 65 Породичног закона, стога се мишљење детета јавља као критеријум за утврђивање најбољег интереса детета, али изражено мишљење не мора задовољити критеријум најбољег интереса детета, о чему суд мора да води рачуна у сваком конкретном случају .

Кривично право, како материјално, тако ни процесно не садржи дефиницију појма најбољи интерес детета, шта више уопште не помиње у својим одредбама најбољи интерес детета.

Европски суд за људска права у свим поступцима који су се односили на децу је потврдио да домаће власти, укључујући и домаће судове, увек морају узимати у обзир најбољи интерес деце о којој је реч. Питања уважавања мишљења детета добија на значају када се односи на случајеве одржавања личних односа (контаката родитеља и детета) и питања старатељства над дететом. Европски суд за људска права стао је на становиште да кад год је то могуће треба узети у обзир жеље детета.[20] Пропуштање суда да узме у обзир жеље детета сматрано је за повреду Конвенције о људским правима, као и то да се услед противљења детета није онемогућило одржавање личних односа родитеља и детета,[21] сматра се да би досуђивање контакта упркос противљењу

[20] Више видети о томе у раду Урош Новаковић, „Права детета на изражавање мишљења“, зборник радова „Права дјетета и равноправност полова - између нормативног и стварног), 2012 стр.183-199, а у истом се цитира одлука *Hokkanen v Findland*, 23. септембар 1994.године, Series A, no 299-A, 19EHRR 139, par. 61

[21] Одлуке Европског суда за људска права *X v Austria*, 05. јануар 1960.године; *Bogdanski v Sweden*, 29. новембар 1995.године, цитиране у стручном раду, ibid.

детета довело до сметње у развоју детета. Интереси детета су примарни при одлучивању о дозвољавању или ускраћивању контакта са родитељима.

Имајући у виду стање у законодавству Републике Србије у коме се у пружању породичноправне заштите деци изричито помиње најбољи интерес детета у Породичном закону, а приликом заштите жртава кривичних дела (оштећених у кривичном поступку), материјални и процесни закони не помињу ово врхунско начело које прожима прописе којима се регулишу права деце на међународном плану која су постала део унутрашњег правног поретка Републике Србије њиховим ратификовањем, у раду је анализирана судска пракса за одређена кривична дела у циљу одговора да ли су судови имали недоумице на овом пољу приликом одлучивања о правима детета на индиректан начин, да ли су примењивали наведено правно начело, уколико јесу, које су критеријуме користили за утврђивање најбољег интереса детета и путем којих доказних средстава су га утврђивали, како се примена овог начела одразила на права жртава, а како на права окривљеног у кривичном поступку. За потребе рада, а због његове обимности, најбољи интерес детета није разматран са његовог процесног аспекта у смислу положаја оштећеног у кривичном поступку, његових права и заштите тих права, већ искључиво са аспекта материјалног и начелног значења у смислу Општег коментара број 14/2012 Конвенције Уједињених нација о правима детета.

6. СУДСКА ПРАКСА КРИВИЧНОГ СУДА И НАЈБОЉИ ИНТЕРЕС ДЕТЕТА

Према судској пракси виших судова у одлукама које су донете поводом изјављених жалби на првостепене одлуке основних судова, и пракси Врховног касационог суда (Врховног суда) који је надлежан за доношење одлука по ванредном правном леку - захтеву за заштиту законитости, код појединих кривичних дела против брака и породице изражени су следећи ставови:

Кривично дело одузимање малолетног лица (члан 191 став 1 Кривичног законика)[22]

Код овог облика кривичног дела у пракси су најчешће били предмети у којима други родитељ коме није поверено дете на старање и васпитање задржи дете или одузме од родитеља коме је дете поверено правноснажном и извршном судском одлуком, а између појмова задржавања и одузимања нема садржајне разлике (на пример након узимања детета ради вићања не врати дете у дужем периоду). Сматрано је да је задржавање или одузимање противправно ако то чини лице које није овлашћено да се стара о малолетном лицу, а да

[22] "Ко малолетно лице противправно задржи или одузме од родитеља, усвојиоца, стараоца или другог лица, односно установе, којима је оно поверено или онемогућава извршење одлуке којом је малолетно лице поверено одређеном лицу, казниће се новчаном казном или затвором до три године."

противправност може искључити пристанак овлашћеног лица, коме је дете поверено.[23]

У предметима у којима је учинилац оглашен кривим у више одлука је изражен став да пристанак малолетног лица на задржавање или одвођење не искључује постојање дела.[24] У другој одлуци је такође наведено да је ирелевантно да ли се онемогућавање извршне одлуке надлежног органа врши сагласно вољи малолетног лица[25] (предмет је разматран по захтеву за заштиту законитости пред Врховним касационим судом и захтев је одбијен са образложењем да је окривљени у временском периоду од 20.4.2018.године до 15.3.2019.године задржао код себе малолетног сина прихватајући његову жељу да се не врати код мајке. За постојање задржавања малолетног лица и тиме онемогућавања извршења судске одлуке којом је малолетно лице поверено одређеном лицу довољно је то што се отац малолетника – окривљени сагласио са тим да малолетник који је напустио мајку којој је поверено вршење родитељског права и надзора над њим борави код њега. Нису прихваћени наводи из захтева да је малолетник имао 14 година, да је био слободан да одлучује о својим основним правима и да је отац ишао у Центар за социјални рад и сарађивао са надлежном институцијом.[26] У следећој одлуци из извештаја Центра за социјални рад произилази да је малолетни под великим утицајем оца и да он није предузимао кораке који би водили мотивисању детета да се врати мајци, а првостепени суд правилно одбрану окривљеног који истиче да малолетни не жели код мајке, иако га он подстиче да иде код ње, оценио као неосновану.[27] Заједничко свим одлукама у којима је утврђена кривица учиниоца је да се ни у једној експлицитно не помиње најбољи интерес детета већ се само не прихвата изражено мишљење детета. Међутим, у једној одлуци којом се укида првостепена осуђујућа пресуда изричито се наводи да се код предметног кривичног дела, као једног од кривичних дела против брака и породице, мора ex officio у складу са међународним стандардима инкорпорираним у нашем законодавству водити рачуна о заштити детета, поготово што су у конкретном случају партнерски односи родитеља у знатној мери нарушени, тако да суд у сваком поступку према Породичном закону, по службеној дужности, мора водити рачуна о најбољем интересу детета, а у кривичном поступку је дужан да провером одбране окривљеног и оценом свих изведених доказа појединачно и у међусобној вези стекне јасно судијско уверење и јасан закључак да ли у радњама окривљеног који онемогућава контакт са другим родитељем има противправности (као општег елемента сваког кривичног дела) који би по нахођењу вишег суда биле искључене уколико су радње предузете у најбољем интересу детета.[28]

---

23 Пресуда Вишег суда у Јагодини Кж1.бр.146/17 од 4.8.2017.године

24 Ibid.

25 Пресуда Вишег суда у Краљеву Кж1.бр.18/22 од 22.2.2022.године

26 Пресуда Врховног касационог суда Кзз-565/2022 од 1.6.2022.године

27 Пресуда Вишег суда у Краљеву Кж1.бр.57/19 од 17.6.2019.године

28 Решење Вишег суда у Крагујевцу Кж1.бр.174/21 од 7.7.2021.године, (идентично

У предметима у којима је учинилац ослобођен од оптужбе до ослобођења је дошло на двојак начин. У једном случају окривљени је ослобођен јер није доказано да је поступао умишљајно, „јер умишљај подразумева и свест да је дело забрањено“, будући да је малолетни изразио став да не жели да се врати код оштећене, да се окривљени у тој ситуацији обратио Центру за социјални рад који је и прегледао малолетног (када је утврђено да је анксиозан, депримиран и да су код њега присутне суицидне идеје) и заједнички са окривљеним предузимао мере у најбољем интересу детета, а окривљени је у критичном периоду поднео и захтев за измену одлуке у вези виђања са дететом у ком поступку је издата привремена мера на основу које је малолетно дете управо поверено на старање окривљеном до окончања поступка.[29] У друга два случаја до ослобођења је дошло тек у поступку по захтеву за заштиту законитости преиначењем правноснажне осуђујуће пресуде применом института дела малог значаја (члан 18) Кривичног законика који искључује постојање кривичног дела.[30] У одлуци Врховнг касационог суда је наведено да је интерес детета налагао да мајка - окривљена предузме одређене мере за заштиту здравља детета које је имало изразито психичке и друге здравствене проблеме при покушају повратка код оца, о чему је обавештен Центар за социјални рад, те је дете било и на медицинском третману, што је све довело и до иницирања поступка од стране окривљене за измену одлуке о вршењу родитељског права у ком поступку је донета и привремена мера којом је дете поверено мајци. Стога се и последице у виду немогућности извршења одлуке парничног суда имају ценити незнатним.[31] У пресуди Врховног суда је наведено да је суд имао у виду да је у инкриминисаном периоду већ био у току поступак за измену судске одлуке чије је извршење онемогућено, да је правноснажна пресуда правноснажно измењена најпре на основу решења о одређивању привремене мере, а потом и на основу правноснажне и извршне пресуде, те је малолетни поверен оцу на самостално вршење родитељског права што несумњиво указује на постојање услова за правну оцену радње окривљеног у смислу члана 18 КЗ. Узимајући у обзир заштитни објекат кривичног дела у питању, а пре свега интерес детета као општеприхваћен принцип заштите његових права према члану 3 Закона о ратификацији Конвенције Уједињених нација и правима детета морају се осим специфично

образложење је садржано и решењу истог суда Кж1.бр.343/22 од 23.11.2022.године којим је укинута осуђујућа пресуда за кривично дело из члана 193 став 3 Кривичног законика)

29 Пресуда Вишег суда у Крушевцу Кж1.бр.266/16 од 19.10.2016.године

30 Дело малог значаја (члан 18). Није кривично дело оно дело које, иако садржи обележја кривичног дела, представља дело малог значаја (став 1). Дело је малог значаја ако степен кривице није висок, ако су штетне последице одсутне или незнатне и ако општа сврха кривичних санкција не захтева изрицање кривичне санкције (став 2). Одредбе ст. 1 и 2. овог члана могу се применити на кривична дела за која је прописана казна затвора до три године или новчана казна.

31 Пресуда Врховног касационог суда Кзз-453/2022 од 5.5.2022.године

одређене радње извршења кривичног дела обухваћене законском нормом, имати у виду и друге околности које указују на овај критеријум.[32]

Кривично дело одузимање малолетног лица (члан 191 став 3 Кривичног законика)[33]

Код овог облика кривичног дела у парничном поступку је уређен начин одржавања личних односа малолетног лица са родитељем коме није поверен на чување и старање, а радња кривичног дела представља онемогућавање извршења одлуке којом је одређен такав начин одржавања личних односа. Ово кривично дело се у пракси обично чини на два начина, директно или индиректно, а индиректним путем се може извршити на начин да се инструише дете против другог родитеља и стварање осећаја код детета да оно само не жели да види другог родитеља.

У предметима у којима је учинилац оглашен кривим највише су изражени случајеви када дете има отпор према виђању са родитељем коме није поверено на старање у којима је суд налазио да такво мишљење детета није производ његове слободне воље већ инструисаности од стране родитеља са којим живи. Иако то није експлицитно наведено у образложењу у једној одлуци суд је имао у виду најбољи интерес детета као жртве кривичног дела у контексту његовог права да одржава односе са родитељем коме није поверен на старање и васпитање, навођењем да је вештачењем утврђено да постоји континуирани утицај окривљеног на малолетног у смислу индуковања малолетног оштећеног и то не само непосредно када оштећена треба да се види са малолетним, већ да су то свакодневна догађања у животу оба детета у породици где живе са окривљеним и члановима његове породице.[34] У другој одлуци се наводи да је првостепени суд правилно имао у виду одредбу члана 61 став 4 Породичног закона, те имајући у виду чињеницу да малолетни оштећени имају 10 и 11 година нашао да исти не могу одлучивати о томе да ли желе или не желе да одржавају личне односе са родитељем са којим не живе, због чега је њихово негодовање да време проводе код мајке оцењено као ирелевантно, тим пре што је одлука суда поводом одржавања личног односа малолетне деце и оштећене мајке заснована на најбољем интересу деце, те као таква мора да се поштује све док се не измени, а уколико је окривљени сматрао да модел утврђен поменутом пресудом није у најбољем интересу деце, имао је могућност да као њихов законски заступник тужбом у парничном поступку тражи измену такве пресуде, а не да онемогућава њено спровођење.[35] У следећој одлуци је наведено да је малолетни све до одвођења у Француску, када је имао 10 година, живео са оцем и њихов однос је нормално

[32] Пресуда Врховног суда Кзз-1003/2023 од 17.10.2023.године

[33] „Ко онемогућава извршење одлуке надлежног органа којом је одређен начин одржавања личних односа малолетног лица са родитељем или другим сродником, казниће се новчаном казном или затвором до две године“.

[34] Пресуда Вишег суда у Крушевцу Кж1.бр.172/18 од 12.10.2018.године

[35] Пресуда Вишег суда у Крагујевцу Кж1.бр.203/21 од 3.8.2021.године

функционисао, у том узрасту деца су подложна утицајима са стране, а највећи утицај може имати родитељ са којим дете живи, што је била управо окривљена која, по сопственој изјави, дете никада није водила код психолога и покушавала да утврди из којих разлога дете не жели контакт са оцем, а ради успостављања нормалних односа детета са оцем што је несумњиво битно за правилан развој детета, о чему се изјаснио и Центар за социјални рад рекавши да не постоје објективни разлози за прекид контакта детета са оцем. Воља детета јесте битна у доношењу мишљења, али се процењује и могућност манипулације дететом.[36] (Предмет је разматран пред Врховним касационим судом по захтеву за заштиту законитости и исти је одбијен).[37] Питање индоктринације детета је од значаја и у пресуди у којој се наводи да позивање окривљене на чињеницу да је малолетна одбијала да иде код оца није од утицаја на одлуку суда о предметној кривичној ствари, будући да је по мишљењу психолога органа старатељства код малолетне евидентиран синдром суптилно отуђеног детета где је реч о систематском настојању једног родитеља да дистанцира дете од другог родитеља, а да је за правилан психофизички развој детета неопходна идентификација са оба родитеља, с тим у вези код малолетне изостаје фигура оца коју мајка покушава да наметне и замени супститутом у облику новог партнера, тако да се отуђеност од оца код малолетне јавља као комбинација родитељске индоктринације мајке и дететове потребе да буде лојално породици у којој живи.[38] Такође, окривљена као родитељ који врши родитељско право је дужна да изврши припрему детета за виђење са другим родитељем јер се овде ради о детету које је ниског календарског узраста које не може да одлучује да ли нешто жели или не жели, па је општи утисак представника Центра за социјални рад, психолога, да је малолетна на неки начин инструисана од стране мајке да говори да не жели да виђа оца.[39] У појединим одлукама се суд уопште није упуштао у оцену најбољег интереса детета или умишљаја учиниоца у ситуацији противљења детета да виђа другог родитеља навођењем да се жалбом браниоца окривљене указивало да окривљена није извршила кривично дело из разлога што није онемогућавала деци виђење са оцем већ да деца нису желела да иду код њега, те самим тим на страни окривљене не постоји умишљај, која је оцењена као неоснована са образложењем да није од значаја околност да су обе малолетне пружале отпор да се виђају са оцем, имајући у виду биће предметног кривичног дела.[40] У ситуацијама када је родитељ коме је дете поверено без измене одлуке о начину одржавања односа са другим родитељем одводио дете у иностранство на дуже или релативно дуже време утврђивана је његова кривица, на пример што је марта месеца 2021.године заједно са малолетним отпутовала из Републике Србије у Републику Аустрију и ускратила оцу да у врменском периоду од

[36] Пресуда Вишег суда у Јагодини Кж1.бр.268/19 од 27.12.2019.године
[37] Пресуда Врховног касационог суда Кзз-892/2020 од 20.10.2020.године
[38] Пресуда Вишег суда у Јагодини Кж1.бр.41/22 од 1.3.2022.године
[39] Пресуда Вишег суда у Јагодини Кж1.бр.65/24 од 26.3.2024.године
[40] Пресуда Вишег суда у Крагујевцу Кж1.бр.460/17 од 24.8.2017.године

марта месеца до јуна месеца 2021.године проведе време са својим дететом, при чему се окривљена заједно са дететом и даље налази у Аустрији, па је захтев за заштиту законитости одбијен, [41] као и у случају када је окривљена неутврђеног дана 2016.године до 31.5.2019.године онемогућавала извршење правноснажне одлуке надлежног органа којом је одређен начин одржавања личних односа малолетне са родитељем – оцем, тако што је малолетну одвезла изван Републике Србије у Аустрију без одобрења оца детета.[42] Интересантан је став изражен у неким одлукама да је начело најбољег интереса детета примењено приликом доношења одлуке о начину виђања са другим родитељем навођењем да „начин одржавања личних контаката између малолетне и оштећеног утврђен привременом мером од стране тима Центра за социјални рад оцењен је као модел виђења који је са педагошког – психолошког аспекта био у најбољем интересу детета из ког разлога су оцењени као неосновани жалбени наводи да су поступци окривљеног били у интересу детета. Када постоји правноснажна одлука надлежног органа којом је одређен начин одржавања личних односа малолетног лица са родитељем, извршиоцу кривичног дела није дозвољено да процењује оправданост такве мере.[43]

У предметима у којима је учинилац ослобођен од оптужбе је утврђено да је учинилац поступао у најбољем интересу детеа. У једној одлуци је наведено да је најбољи интерес детета правни стандард који се цени у сваком конкретном случају у коме се мора приступити уз уважавање свих околности конкретног случаја, превасходно здравља, безбедности и сигурности мал. детета... окривљени је деловао у намери и у циљу заштите мал. детета, имајући у виду изражену сумњу о сексуалном злостављању од стране партнера оштећене коме је због кривичног дела насиље у породици одређена мера забране прилажења, састајања, комуницирања и приласка са малолетним,[44] док је у другој одлуци образложено да тиме што је окривљени одбио да дете врати мајци више од месец дана, на тај начин онемогућио оштећеној да одржава личне односе са ћерком на начин предвиђен пресудом, окривљени је поступао у интересу заштите детета у ком правцу је дошло и до измене правноснажне и извршне пресуде о поверавању детета оцу на даље самостално вршење родитељског права, а из разлога његових сазнања за сумњу у поступању према детету од стране трећег лица са озбиљним угрожавањем безбедности детета у оквиру полних слобода, о чему је послао пријаву и обавештење надлежним органима гоњења и социјалне заштите.[45] Такође, степен кривице код окривљене није висок због претходног поступања оца детета који је дете одвео у Француску, а да окривљену о томе није обавестио, због чега је ухапшен и осуђен, да није знала где се дете налази, услед чега је отишла у Француску, а дете је по повратку имало регресију у развоју, због чега је окривљена затражила

41 Пресуда Врховног касационог суда Кзз-775/2022 од 1.9.2022.године
42 Пресуда Врховног касационог суда Кзз-911/2020 од 17.9.2022.године
43 Пресуда Вишег суда у Новом Пазару Кж.бр.13/14 од 28.10.2014.године
44 Пресуда Вишег суда у Крагујевцу Кж1.бр.306/24 од 18.9.2024.године
45 Пресуда Вишег суда у Ужицу Кж1.бр.158/23 од 20.7.2023.године

стручну помоћ дечјег психолога, очигледно указују да код окривљене постоји оправдани страх да дете поново након преузимања одведе на непознату локацију… при оцени степена кривице, имајући у виду наведене околности и примарни интерес детета који је пасивни субјект дела, у конкретној ситуацији поступање окривљене се мора ценити у оквиру мотива психичког и физичког опоравка детета све у циљу постизања адекватног душевног развоја и поред партнерских несугласица.[46]

Најбољи интерес детета је утврђиван и у поступку опозивања условне осуде,[47] када је оцењено да је првостепени суд правилно нашао да у конкретном случају нема услова за опозив условне осуде окривљеном изречене за кривично дело из члана 191 став 2 Кривичног законика,[48] нарочито имајући у виду чињеницу да је дете дуго времена одрастало са оцем, те да одвајање и промена средине нису без утицаја на даљи развој детета сходно чему је редовно виђање оца неопходно за правилан развој и одрастање ради одржавања блискости и спречавања последица које по дете може изазвати одвајање. У првостепеном поступку је као неспорно утврђено да су родитељи детета показали спремност за сарадњу поводом дететових потреба убудуће, као и да нормално функционишу те би се, и по оцени другостепеног суда, опозив условне осуде окривљеног негативно одразио на дете сходно чему је захтев јавног тужиоца правилно одбијен, а супротни жалбени наводи оцењени су као неосновани.[49]

Кривично дело насиље у породици (члан 194 став 3 Кривичног законика)[50]

Према Инстанбулској конвенцији деца која су сведоци насиља у породици имају статус жртве. Ово питање већ дуже време заокупља пажњу

---

[46] Пресуда Вишег суда у Краљеву Кж1.бр.79/24 од 25.10.2024.године

[47] „Ако изрекне условну осуду за дело из става 1 до 4 овог члана, суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року преда малолетно лице, лицу или установи којој је малолетно лице поверено или омогући извршење одлуке којом је малолетно лице поверено одређеном лицу или установи, односно одлуке којом је одређен начин одржавања личних односа малолетно лица са родитељем или другим сродником“.

[48] Изменама Кривичног законика („С.гласник РС, бр 94/2016), које се примењују од 1.6.2017.године, став 2 је постао став 3 без измене инкриминације, а став 2 у вези става 1 постоји ако је дело учињено према новорођенчету

[49] Пресуда Вишег суда у Јагодини Кж1.бр.247/19 од 6.12.2019.године

[50] „Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се затвором од три месеца до три године (став 1). Ако је при извршењу дела из става 1 овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подбно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година (став 2). Ако је услед дела из става 1 и 2 овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година (став 3)“.

аутора који прати судску праксу, како пре ратификовања ове Конвенције, тако и након тога.[51] Европски суд за људска права је у једном случају стао на становиште да је на психолошко благостање деце негативно утицало то што су у више наврата били сведоци насиља њиховог оца над њиховом мајком, што је представљало мешање у њихово право на приватан живот и поштовање њиховог дома у смислу члана 8 Конвенције.[52] У анализираним одлукама домаћих судова није разматран, нити је поменут најбољи интерес деце.

У предметима у којима је учинилац оглашен кривим у једној одлуци је наведено да је окривљени угрожавао спокојство својих малолетних синова тиме што је вршио насиље према бившој супрузи у присуству малолетне деце, без обзира што према деци није вршио насиље, у ситуацији када је окривљени шутирао и ударао по лицу и глави песницама и отвореним шакама оштећену, малолетни је плакао, вриштао и говорио „пусти мајку", пребледео, а затим отишао по виљушку да би мајку бранио, будући да из налаза и мишљења вештака дечјег психијатра произилази да су код мал. оштећених испуњени симптоми који одговарају акутној реакцији на стрес.[53] У другој одлуци је образложено да су страх и немир детета били најјачег интензитета док је трајала свађа родитеља када је присустовала сукобу родитеља и отац покушао да је вуче, одведе са собом и одвоји од мајке, па су предузете радње изговарањем увредљивих речи супрузи пред малолетном ћерком старом осам година објективно подобне да доведу до угрожавања спокојства и душевног стања како супруге, тако и ћерке, тако да постоји узрочна веза између радње окривљеног и остварене последице кривичног дела за које је оглашен кривим.[54] У том смислу значајна је одлука Врховног касационог суда (донета пре ратификације Истанбулске конвенције) којом је констатовано да је повређен закон у корист окривљених када су исти ослобођени од оптужбеда су учинили кривично дело насиље у породици из члана 194 став 3 у вези става 1 КЗ, када је путем Извештаја Центра за социјални рад и налаза и мишљења вештака психолога, утврђено да су породични односи неподношљиви, као и понашање очуха који пије, понаша се недолично, псује децу, прети да ће запалити кућу, што је био разлог покушаја суицида малолетне оштећене који лежи у њеној беспомоћности да реши неподношљиву породичну ситуацију, те да код малолетне оштећене постоје извесне сметње у сазревању чему су поред примарне природе додатно допринели изложеност сталном стресу, па су неразумљиви разлози суда да у конкретном случају не постоји угрожавање спокојства и душевног стања чланова породице јер би код истих морало да

[51] Види о томе више М. Миленковић, „Судска пракса у борби против криминалитета код кривичног дела насиље у породици из члана 194 став 3 Кривичног законика", зборник радова Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу (септембар 2015.године)

[52] Eremia v.the Republic of Moldova, представка бр.3564/11, пресуда од 28.5.2013.године, Билтен бр.3 за 2016.годину The AIRE Centre

[53] Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Кж3.бр.28/17 од 28.9.2017.године

[54] Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Кж1н-356/18 од 8.5.2018.године

буде присутно осећање физичке и психичке несигурности и уверење да им прети опасност од стране извршиоца дела.[55]

У предметима у којима је учинилац ослобођен од оптужбе у једној одлуци је наведено да иако су радње које је окривљени предузео критичном приликом претњом да ће напасти на живот и тело угрозио спокојство члана своје породице, ванбрачне супруге, оштећене, биле узнемирујуће и за малолетног оштећеног, исте нису биле усмерене према малолетном оштећеном у смислу да су имале за последицу угрожавање спокојства малолетног оштећеног, па је окривљени оглашен кривим да је извршио кривично дело насиље у породици из члана 194 став 1 Кривичног законика према оштећеној, а не кривично дело насиље у породици из члана 194 став 3 у вези става 1 Кривичног законика на штету малолетног оштећеног које му је стављено на терет оптужним актом.[56] У другом случају утврђено је да је окривљени извршио кривично дело из члана 194 став 3 у вези става 1 Кривичног законика према оштећеној бившој супрузи на начин што јој је задао тешку телесну повреду и виду трауматског пуцања бубне опне и површинске повреде главе у пределу левог ува у присуству своје малолетне деце, при чему деца као сведоци насиља нису обухваћена оптужним актом као пасивни субјекти кривичног дела.[57]

7. ЗАКЉУЧАК

Код кривичног дела одузимање малолетног лица из члана 191 Кривичног законика, као кривичног дела против брака и породице, законодавац није препознао потребу да принцип најбољег интереса детета пропише као посебан основ искључења противправности формулацијом: неће се казнити извршилац кривичног дела из става 1. и 3. овог члана ако је поступао у најбољем интересу детета, иако би оваква регулатива значајно допринела уједначавању судске праксе.

Кривични судови су принцип најбољег интереса детета имплементирали у своје одлуке на двојак начин, у ситуацији када су остварени сви елементи кривичног дела из члана 191 Кривичног законика применом института дела малог значаја из члана 18 Кривичног законика, који искључује противправност дела или налазећи да није доказано да је извршилац поступао са потребним степеном кривице, директним или евентуалним умишљајем јер су радње предузете у најбољем интересу детета, доношењем ослобађајућих пресуда.

У судским одлукама је приметно да уверење суда да је извршилац кривичног дела деловао у најбољем интересу детета, иако је тиме објективно извршио радњу кривичног дела, произилази из извештаја Центра за социјални рад или вештачења вештака из области социјалног рада и породичних односа који су имали у виду и мишљење детета дато у поступку пред Центром за социјални рад или приликом вештачења. С обзиром да се наведени принцип као

[55] Пресуда Врховног касационог суда Кзз-70/10 од 7.4.2010.године
[56] Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Кж1н-132/21 од 5.3.2021.године
[57] Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Кж1н-418/22 од 11.8.2022.године

правни стандард примењује у складу са околностима конкретног случаја, а са друге стране егзистира и принцип правне сигурности у казненом праву, као уставна категорија, указује се потреба да се принципу најбољег интереса детета у кривичном материјалном праву посвети већа пажња како приликом законодавне регулативе, тако и у пракси судова тиме што би у сваком случају требало пружити детету могућност да изрази своје мишљење уз учешће службе социјалне заштите, а потом оценити да ли је исто израз најбољег интереса детета.

Код кривичног дела насиље у породици из члана 194 став 3 Кривичног законика, када је извршено у присуству деце, судска пракса је неуједначена и разуђена, почев од тога да се ни јавни тужиоци не одлучују увек на кривично гоњење за предметно кривично дело у ситуацији када је дете жртва насиља тиме што је сведок насиља, па до ситуација када судови доносе ослобађајућу пресуду јер насиље наводно није било усмерено према присутној деци, иако је тешко претпоставити да услед те околности није дошло до угрожавања спокојства и душевног стања деце. У описаној ситуацији, имајући у виду да је право детета на живот, опстанак и развој једно од основних права које подразумева забрану злостављања и занемаривања детета и нулту толеранцију на насиље у породици, требало би постојећу законску одредбу шире тумачити јер принцип најбољег интереса детета као жртве има примат над осталим начелима.

Литература

Новаковић У. (2012), „Права детета на изражавање мишљења“, зборник радова „Права дјетета и равноправност полова - између нормативног и стварног), стр.183-199

Миленковић М. (2015), „Судска пракса у борби против криминалитета код кривичног дела насиље у породици из члана 194 став 3 Кривичног законика“, зборник радова „Суђење у разумном року и други кривичноправни инструменти адекватности државне реакције на криминалитет“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, стр.232-248

(IN)POSSIBILITY OF IMPLEMENTING THE BEST INTEREST OF THE CHILD AS A VICTIM IN THE SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Milevka Milenković

Abstract: *The best interest of the child is a generally accepted legal standard in all legal areas in the Republic of Serbia and in various types of proceedings conducted by administrative authorities, courts and social welfare authorities. The legislator has also incorporated this standard into laws, especially those regulating family relations. The paper deals with the topic of the best interest of the child from a practical aspect, with the aim that the topic of the paper and the observations made in court practice will be used to address the topic from both a scientific and theoretical-legal aspect. The paper starts from the regulation of this principle in international legal documents, as well as in domestic legislation, with a special focus on criminal law regulations, discusses the compliance of the terms "victim" and "child" with international definitions of these terms, and then, through specific examples from case law, seeks to find an answer to the question of whether and how the principle of the best interests of the child can be applied in criminal substantive law.*

Keywords*: best interests of the child, abduction of a minor, children as witnesses of violence*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625291S UDK. 343.91-053.6:343.62-053.2/.6(497.6PC)

НАЧЕЛО ОПОРТУНИТЕТА КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА У ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА - АКТУЕЛНО СТАЊЕ И МОГУЋЕ НОВЕЛЕ

Проф. др Милан Шкулић

Професор Правног факултета Универзитета у Београду и судија Уставног суда Србије

Резиме: *У раду се објашњава начело опортунитета кривичног гоњења у поступку према малолетницима, како са de lege lata становишта, тако и у de lege ferenda смислу. Рад садржи и адекватну упоредноправну анализу начела опортунитета кривичног гоњења у поступку према малолетницима, што се у кривичнопроцесној теорији која се тим питањем бави, често означава англосаксонском терминологијом, као вид диверзионог поступања. Посебно се објашњавају различити диверзиони модели у поступку према малолетницима у упоредном праву, а што се суштински своди на нормативне варијанте деловања начела опортунитета кривичног гоњења у односу на малолетнике који се терете да су учинили кривично дело.*

Аутор закључује да иако се српски Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица релативно успешно примењује и без било каквих новела од момента његовог ступања на снагу, увелико је сазрело време и за његове озбиљне измене и допуне. Неке од тих новела би морале бити и у домену начела опортунитета кривичног гоњења, које би морало имати још ширу примену, него што је то данас случај.

Кључне речи: *начело опортунитета, кривично гоњење, малолетници, васпитни налози, кривично процесно право.*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, иако свакако не спада у „савршене законе“ је помало супротан пример у односу на уобичајену „реформску праксу“ тако често испољавану у односу на српски правни систем. Тај закон, не само што још увек није ни у најмањој мери новелиран, иако је ступио на снагу сада већ прилично далеке 2005. године, са применом почетком 2006. године, већ ни у моменту усвајања није подразумевао неке „радикалне нормативне захвате“ у односу на ранију југословенску/српску традицију у погледу малолетничког кривичног права. Наиме, не треба заборавити да је још некадашња Југославија имала веома солидно кривично право уопште, које је суштински (осим релативно малог броја идеолошки конструисаних/утемељених норми, а што и није од битног значаја када се ради о малолетничком кривичном праву), било

веома слично класичним европско-континенталним кривичноправним системима,[1] те да је такође имала и веома добра нормативна решења у сфери малолетничког кривичног права. То се тиче и начела опортунитета кривичног гоњења у поступку према малолетницима, које је било иманентно и у раније важећем малолетничком кривичном праву Југославије, а временом је и модификовано у одређеној мери, пре свега у погледу омогућавања да се за већи број кривичних дела (према критеријуму прописане казне), пропише могућност поступања према принципу опортунитета кривичног гоњења, што се сводило на изузетак од начела легалитета официјелног кривичног гоњења. Начело опортунитета кривичног гоњења је током важења југословенског малолетничког кривичног права, као и у Србији до усвајања Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,[2] било прописано у Закон(ик)у о кривичном поступку, који је као један од посебних кривичних поступака,[3] између осталог, регулисао и поступак према малолетницима, исто као што су тада норме кривичног материјалног права за малолетнике, биле садржане у Кривичном закону, док су правила извршења кривичних санкција за малолетнике биле регулисане Законом о извршењу кривичних санкција.

Начело опортунитета је последњих година, чак и деценија изузетно честа тема бројних како научних, тако и стручних, односно научно-стручних радова, не само чланака, већ и оних који су монографског карактера. Ово начело се често повезује и са тежњом ка ефикаснијем кривичном поступку.[4]

---

1 Тако је Кривични закон СФРЈ, чије је порекло суштински још из 1951 године (Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије, број 13, година VIII од 9. марта 1951. године), концепцијски, али и према низу конкретних нормативних решења (изузев наравно, одређених релативно мањих, идеолошки оријентисаних делова текста, у духу тог доба и социјалистичког друштвено-политичког уређења), био веома сличан Кривичном законику Швајцарске, а Законик о кривичном поступку СФРЈ је концепцијски имао битне сличности са некадашњим Законником о кривичном поступку Аустрије, који је такође, својевремено био и основни узор за Законик о судском кривичном поступку Краљевине Југославије од 1929. године. Више о томе: М.Шкулић, *Историја кривичног материјалног права социјалистичке Југославије,* зборник: „Социјалистичко право у Југославији – 1945 – 1990“ - Други, том, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2024., стр. 612 и стр. 650.

2 У даљем тексту ће се (нарочито приликом цитирања конкретних законских одредби), за овај закон, чији је пун назив веома дугачак, повремено користити скраћеница „ЗМ“.

3 М. Шкулић, *Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела,* „Досије“, Београд, 2002., стр. 28.

4 Сматра се у теоријском смислу и иначе, да су фактори ефикасног кривичног поступка „бројни и међусобно условљени“. Више о томе: С.Бејатовић, *Ефикасност кривичног поступка као међународни правни стандард,* (*поглавље 23 и кривичнопроцесно законодавство Србије – норма, пракса и мере унапређења*), зборник Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу: „Европске интеграције и казнено законодавство (поглавље 23 – норма, пракса и мере хармонизације)“, LVI редовно саветовање Удружења, Златибор, 2016. 331.

Упадљиво је да многи аутори када пишу о овом начелу, вероватно понесени „ауторским жаром“, полазе од у основи погрешне премисе да је оно некаква велика „новина“ у нашем кривичнопроцесном систему, што се примарно заснива на механизму одлагања кривичног гоњења (условљени опортунитет кривичног гоњења), који је у српско кривично процесно право уведен тек почетком 2000-их година, а који се тиче пунолетних осумњичених за одређена кривична дела (запрећена новчаном казном као главном или казном затвора до пет година), која су иначе, предмет скраћеног поступка, где је такође у односу на релативно лака кривична дела, могућ и у пракси веома редак случај деловања безусловног начела опортунитета кривичног гоњења утемељен на природи кривичног дела и разлозима правичности. Међутим, ово начело које јесте донекле новина када се ради о одређеној категорији пунолетних осумњичених, не да није некаква новост у поступку према малолетницима у Србији/некадашњој Југославији, већ је оно обрнуто, у нашем поступку према малолетницима одувек егзистирало, али искључиво као безусловни опортунитет кривичног гоњења (што се према англосаксонској терминологији, која је често доминантна, сматра тзв. једноставном/простом „диверзијом“, а тек је у важећем Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, уведен и условљени опортунитет кривичног гоњења малолетника.

Начело опортунитета кривичног гоњења је дакле, одувек постојало у нашем кривичном поступку према малолетницима, како још у време југословенског кривичног процесног права, тако и када се ради о позитивном кривичном процесном праву Србије. Поред тога, ово начело је увек представљало и веома битну карактеристику поступка према малолетницима у нашем кривичном процесном праву, која је тај тип посебног кривичног поступка и на тај начин, упадљиво чинила другачијим у односу на општи и скраћени кривични поступак који се водио против пунолетних окривљених. Оно што је новост у том домену није само то начело по себи, већ законска могућност условљавања начела опортунитета кривичног гоњења, повезано са материјалном и процесном концепцијом васпитних налога, као својеврсних „пара санкција“, врло сличних у садржинском смислу неким формалним и релативно благим кривичним санкцијама за малолетнике, као што су посебне обавезе, чија примена поред тога, подразумева и релативно низак степен репресивности.

2. НАЧЕЛО ОПОРТУНИТЕТА КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА У ОДНОСУ НА МАЛОЛЕТНИКЕ У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ СРБИЈЕ

И у поступку према малолетницима важи као *процесно опште правило* начело легалитета официјелног кривичног гоњења утврђено у члану 6. став 1. Законика о кривичном поступку, сходно којем је јавни тужилац дужан да предузме кривично гоњење уколико су кумулативно испуњени следећи

услови: 1) да није другачије прописано самим Законником о кривичном поступку (када постоји могућност за поступање по супротном принципу – начелу опортунитета кривичног гоњења), 2) да постоје докази на којима се темеље *основи сумње* да је одређено лице учинило кривично дело, те 3) да се ради о кривичном делу које се гони по службеној дужности. Поред тога, у поступку према малолетницима делује и важно опште кривично процесно начело акузаторности, а једини овлашћени тужилац у погледу свих кривичних дела учињених на нивоу процено релевантне сумње, од стране малолетника (па и оних за која се иначе, гони по приватној тужби), је искључиво јавни тужилац, који стога, поседује својеврсни *ексклузивитет кривичног гоњења малолетника* Дакле, у поступку према малолетницима нема тзв. неофицијелних овлашћених тужилаца, ни приватног тужиоца, нити оштећеног као тужиоца. Начело опортунитета кривичног гоњења малолетника представља и у поступку према малолетницима процесни изузетак у односу на начело легалитета официјелног кривичног гоњења, али је у том типу посебног кривичног поступка, тај изузетак неупоредиво чешћи него када се ради о скраћеном поступку против пунолетних осумњичених у којем такође, постоји могућност примене начела опортунитета кривичног гоњења у погледу одређене категорије кривичних дела.

У два случаја јавни тужилац, који је и једини овлашћени тужилац у поступку према малолетницима (ексклузивно право кривичног гоњења малолетника), може да, без обзира на то што постоје докази да је малолетник учинио кривично дело, ипак не покрене поступак према њему. Ово је могуће у две ситуације:5

I) *у односу на кривично дело одређене тежине* – када се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, ако јавни тужилац сматра да не би било целисходно да се према малолетнику води поступак, с обзиром на следеће кумулативно прописане околности: А) околности објективног карактера, а то су околности које се односе на кривично дело, где спадају: 1) природа кривичног дела и 2) околности под којима је дело учињено, те Б) околности субјективног карактера, а то су оне околности које се односе на самог малолетника, где спадају: 1) његов ранији живот и 2) лична својства малолетника (члан 58. став 1. ЗМ), при чему, ако за доношење такве одлуке треба да се испитају лична својства малолетника, јавни тужилац за малолетнике може, у споразуму са органом старатељства, упутити малолетника у прихватилиште за децу и омладину или у васпитну установу, али најдуже до 30 дана (члан 58. став 2. ЗМ); као и

II) *када се према малолетнику већ извршава кривична санкција* – кад је извршење казне или васпитне мере према малолетнику у току, јавни тужилац може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка за друго кривично

5 Више о томе: М. Шкулић, *Принцип опортунитета у кривичном поступку према малолетницима I,* Избор судске праксе – стручно информативни часопис, „Глосаријум", бр. 7–8/97, Београд, 1997, стр. 66–68.

дело малолетника, ако с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење поступка и изрицање кривичне санкције за то дело (члан 58. став 3. ЗМ).

Могућ је и *условљени опортунитет кривичног гоњења* малолетника, што почива на примени васпитних налога. Васпитни налози су мере које формално не представљају кривичне санкције, али је њихов садржај у великој мери сличан садржају неких кривичних санкција за малолетнике.[6] Васпитни налози су прилично бројни и у садржинском смислу се одликују изразито разноврсним карактером. Могу да се у теоријском смислу, а на темељу позитивног законског решења, поделе на неколико основних категорија. Сходно томе, постоје следеће врсте васпитних налога: 1) васпитни налог који има *ресторативни карактер* - поравнање са оштећеним како би се у целини или делимично отклониле штетне последице кривичног дела, што се може учинити на неки од следећих алтернативно прописаних начина: а) накнадом штете, б) извињењем малолетника оштећеном, в) радом малолетника у корист оштећеног или г) на неки други начин; 2) васпитни налози који су *едукативно-васпитног карактера*: а) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; те б) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или обављање послова социјалног, локалног или еколошког садржаја; као и 3) васпитни налози који су *терапеутског карактера*: а) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога; те б) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.[7]

Васпитни налози се могу примењивати било појединачно, било збирно, што значи да је њихова примена према малолетном учиниоцу кривичног дела *могућа и кумулативно*, тако што би се одредила и применила два или више васпитних налога. Могућност кумулативног примењивања васпитних налога није начелно противна интересима малолетника према којем се ове мере примењују, јер васпитни налози немају репресиван карактер, већ је њихова основна сврха, у суштини, настојање да се малолетнику на одговарајући начин пруже адекватна подршка и помоћ. Тиме се омогућава да малолетник не буде кривично гоњен, што представља вид деловања начела опортунитета кривичног гоњења (условљени опортунитет), односно могуће је да се захваљујући спроведеном ва-спитно налогу обустави претходно већ покренути поступак према малолетнику.

Васпитни налози се могу применити само када се ради о релативно лакшем кривичном делу, тако да је потребно да је малолетник учинио кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Дакле, ради се о кривичном делу чија тежина оправдава поступање

---

6 М.Шкулић, *Малолетничко кривично право,* 2. измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2022., стр. 157.

7 М.Шкулић, *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица,* друго измењено и допуњено издање, „Службени гласник“, Београд, 2024., стр. 381.

јавног тужиоца према начелу опортунитета кривичног гоњења. Поред тога, неопходан *condicio sine qua non* за примену васпитног налога састоји се и у кумулативном испуњењу следећа два услова: 1) постојање *признања кривичног дела* од стране малолетника и 2) постојање *одговарајућег односа малолетника* према кривичном делу и оштећеном. Признање малолетника мора бити у одређеној процесној форми, што значи да мора бити официјелно дато и на процесно валидан начин унесено у записник о саслушању малолетника којем је конкретно кривично дело стављено на терет. Законодавац не уређује ближе у чему се састоји „одговарајући" однос малолетника према кривичном делу и оштећеном, а подразумева се да је потребно да малолетник покаже одговарајућу свест у односу на своје кривично дело и његове последице, да се покаје због тога што је учинио кривично дело, те испољи потребно разумевање за оштећеног чије је одређено право извршењем кривичног дела од стране малолетника повређено или угрожено. Тиме, у ствари, малолетник на специфичан начин показује да „заслужује" да му се одреди васпитни налог, те се на тај начин избегава како вођење кривичног поступка, тако и изрицање кривичне санкције у односу на малолетника. Суштински се ради о фактичком питању, које слободно цени орган који примењује васпитни налог, тј. надлежни јавни тужилац за малолетнике или надлежни суд у одговарајућем функционалном облику.

Васпитни налог се одређује одлуком одређеног службеног актера поступка према малолетницима, и то како субјекта који је у функцији официјелног кривичног гоњења малолетника, тако и субјекта који води поступак према малолетницима и доноси одлуку о предмету тог поступка. Надлежност за одређивање васпитних налога одређена је *алтернативно*, тако да васпитни налог према малолетнику може применити: 1) надлежни јавни тужилац за малолетнике или 2) судија за малолетнике, односно веће за малолетнике. Подразумева се (мада то није формално истакнуто у Закону) да јавни тужилац за малолетнике васпитни налог може применити све док није започела судска фаза поступка, односно док јавни тужилац за малолетнике није формално започео кривично гоњење малолетника, што значи да се ради о сегменту поступања јавног тужиоца за малолетнике у складу са начелом опортунитета кривичног гоњења (условљени опортунитет), а што се и у процесно-стадијумском смислу одиграва у предистражном поступку.

Онда када је већ започео поступак према малолетнику у ужем смислу, тј. након подношења оптужног акта којим јавни тужилац за малолетнике започиње кривично гоњење малолетника и иницира судски поступак (захтев за покретање припремног поступка), јавни тужилац за малолетнике више не може сам да примени васпитни налог према малолетнику, већ такву могућност потом има суд, било у инокосном, било у зборном саставу, односно судија за малолетнике током припремног поступка пред већем за малолетнике, или веће за малолетнике, онда када је већ започео поступак пред тим већем. С обзиром на то да васпитни налози ни формално, а ни суштински нису кривичне санкције (мада је садржај неких васпитних налога релативно сличан садржају неких

васпитних мера за малолетнике), оправдана је законска могућност да ове мере могу одредити како јавни тужилац за малолетнике, када се ради о механизму условљеног опортунитета кривичног гоњења, тако и судија за малолетнике, односно веће за малолетнике, када је у питању условљено обустављање поступка према малолетнику.

Сврха васпитних налога одређена је кумулативно: 1) *у процесном смислу*, као *део механизма условљеног опортунитета* кривичног гоњења малолетника – циљ је да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се обустави поступак који је претходно већ покренут у односу на малолетника,[8] те 2) *у материјалном смислу*, као *вид специјалне превенције* – циљ је да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела.[9]

3. ОДНОС ТЗВ. ДИВЕРЗИОНОГ ПОСТУПАЊА И НАЧЕЛА ОПОРТУНИТЕТА КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА У ПОСТУПКУ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА

У кривичнопроцесној теорији се често излаже о диверзионим поступцима када се ради о поступку према малолетницима, односно кривичноправној реакцији на малолетничку делинквенцију, што пре свега, представља вид доминације англосаксонске кривичноправне/кривично-процесне терминологије, а не нешто потпуно „ново“ и „другачије“, него што је поступање према начелу опортунитета кривичног гоњењења у континенталном кривичном процесном праву. Наиме, у класичном континентално-европском кривичном процесном праву се начело опортунитета дефинише као изузетак у односу на начело легалитета кривичног гоњења.[10] Разлози за примену тог начела се углавном дефинишу у сфери реаговања на багателни криминалитет, јер у већини европских држава не постоји институт дела малог значаја, као основа искључења противправности, поникао из некадашњег института незнатне друштвене опасности из југословенског материјалног кривичног права.

---

[8] Формално посматрано, условљено обустављање поступка према малолетнику не представља вид условљеног опортунитета кривичног гоњења, јер се у оваквом случају ради о већ покренутом кривичном поступку, тако да није у питању „уздржавање“ јавног тужиоца од кривичног гоњења, што је суштински основна процесна садржина опортунитета кривичног гоњења, као изузетак у односу на начело легалитета официјелног кривичног гоњења, али је суштински *ratio legis* истоветан како за примену условљеног опортунитета, тако и за условљену обуставу кривичног поступка, исто као што се у оба случаја малолетник о коме се ради, практично и у суштини „поштеђује“ од исхода кривичног поступка.

[9] M.Škulić, Country Report Serbia“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр.1210.

[10] C. Roxin und B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 29. Auflage, „C.H.Beck,“, München, 2017. стр. 96.

Ratio legis начела опортунитета кривичног гоњења објашњава се у кривичнопроцеоној теорији и у домену остваривања неких специфичних интереса, који су ванпроцесног карактера, попут смањења трошкова кривичног поступка.[11] Међутим, када се ради о начелу опортунитета кривичног гоњења у поступку према малолетницима је веома специфичан и он се суштински темељи на концепцији поступања у „најбољем интересу" самог малолетника у односу на којег се у конкретном случају примењује начело опортунитета кривичног гоњења. Поред тога, могућности решавања предмета кривичног поступка на темељу начела опортунитета кривичног гоњења (било безусловно, било условљено), се у кривичној процесној науци (све више и у континенталној Европи, а под утицајем англосаксонске терминологије), често означавају и као тзв. диверзиони модели, који представљају одговарајуће алтернативе класичном судском кривичном поступку, када се ради о лаким и средње тешким кривичним делима, чиме се пре свега, постижу економски ефекти, али се на тај начин, такође избегава и стигматизација коју подразумева кривична осуђиваност.[12]

Суштина тзв. диверзије, односно диверзионог поступања према малолетнику који је учинио кривично дело/који се терети да је учинио кривично дело, јесте у избегавању „класичног" кривичнопроцесног „колосека", који би свакако подразумевао вођење кривичног поступка, те изрицање кривичне санкције, односно доношење одлуке суда о предмету поступка према малолетнику (*causa criminalis*). И то се чини онда када је такво поступање, те својеврсно „скретање" са класичног кривичног процесног „тока" оправдано разлозима у домену *(не)целисходности,* односно постојања/непостојања сврхе да се малолетник кривично гони у конкретном случају. Постоји и варијанта да се такво поступање услови тиме што малолетник испуњавањем одређених обавеза просто заслужи да не буде кривичног гоњен, тј. да се мерама сличним неким благим кривичним санкцијама или мерама одговарајућих забрана према малолетнику и сл., постигне одговарајући ефекат у односу на конкретног малолетника и без вођења самог кривичног поступка према њему, тј. без спровођења целовитог поступка према малолетнику. Све ово је суштински идентично у садржинском смислу поступању према начелу опортунитета кривичног гоњења.

У ствари, означавање принципа опортунитета као облика „диверзионог поступања", представља само вид продирања *англосаксонске терминологије* и представља практичну последицу постојања обимне стручне литературе на енглеском језику. Диверзионо поступање у суштини подразумева да се поступак или окончава на другачији (посебан) начин него што би то по општим правилима било уобичајено – као када се сходно принципу опортунитета (*lex specialis*) он не покрене или се обустави, уместо да се према легалитету као

[11] E. Kern und C. Roxin, *Strafverfahrensrecht*, 14. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1976, стр. 61.

[12] S.Seiler, *Strafprozessrecht*, 10. überarbeitete Auflage, „Facultas.wuv", Wien, 2009, стр. 22.

општем принципу (*lex generalis*) он обавезно покрене и заврши кривичном санкцијом уколико се докажу кривично дело и постојање услова кривичне одговорности, или да се према малолетнику примени неки потпуно другачији тип поступка и уз примену алтернативних мера, које у великој мери тада и губе свој кривичноправни карактер.

Поступање према принципу опортунитета се стога, према том концепту (који је у великој мери и етимолошког карактера, као што смо то објаснили), третира као *једноставна диверзија,* која се првенствено примењује у погледу учинилаца неких лакших кривичних дела, а њена примена се заснива на *селекцији,* и то од стране тужилаштва или од стране суда.[13] Други облик диверзионог поступања представља *сложену диверзију*, која подразумева и одређену *интервенцију*, што се огледа у дефинисању различитих видова надзора (са праћењем путем електронских уређаја и без таквог праћења), као и у обавезивању малолетника да обавља неки друштвено користан рад, да обештети жртву, односно оштећеног, да похађа неке образовне курсеве или да се додатно едукује.[14]

Теоријски концепт овог модела обухвата различите мере, које се комбинују у односу на учиниоца кривичног дела, на пример: полицијски час и кућни притвор (уз могућност електронске контроле), дужност испуњавања неких посебних услова, што одређује суд (редовно школовање, запослење, престанак употребе наркотика и алкохола итд.), вршење неког друштвено корисног рада и сл., а малолетнику се може поставити и одређени надзорник, који проверава његово понашање и стара се да он накнади штету друштву.[15] Применом наведеног модела тежи се неопходној индивидуализацији пробацијског третмана, зависно од тежине извршеног дела и свих особености личности учиниоца, а предвиђене мере се (што је опет релативно и зависи од личности учиниоца) постепено градирају према тежини којом погађају учиниоца, односно према његовом доживљавању тих мера, које се могу и међусобно комбиновати, односно супституисати.

---

[13] Више о томе: J. Zermatten, „Face a l,evolution des droits de l,enfant quel systeme jidiciaire: systeme de protection ou systeme de justice?“, *Revue international de criminologie et de police technique,* 1994/2, стр. 165–178.

[14] Више о томе: K. Carroll, *Diversion of youth from the juvenile justice system,* Washinrton, 1980, стр. 93–94.

[15] J. Byrne, према: И. Стевановић, „Алтернативне кривичне санкције према малолетницима“, Зборник Српског удружења за кривично право *Актуелна питања малолетничке делинквенције и мере за обезбеђивање присуства окривљеног у кривином поступку,* Копаоник, 1995, стр. 30.

4. ОПШТИ КОНЦЕПТ ТЗВ. ДИВЕРЗИОНОГ ПОСТУПАЊА/ДЕЛОВАЊА НАЧЕЛА ОПОРТУНИТЕТА КРИВИЧНОГ ГОЊЕЊА У УПОРЕДНОМ МАЛОЛЕТНИЧКОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Малолетничко кривично право се у савременим правним системима сматра веома важним сегментом укупног кривичног права, па и кривичних наука посматраних у комплексном смислу.[16] На малолетничку делинквенцију се у кривичноправним системима савремених држава официјелно реагује на два основна начина:

1) применом одређених мера које подразумевају да се малолетник, иако постоје докази да је учинио кривично дело, ипак не гони кривично, а што онда значи да се у односу на таквог малолетног учиниоца не изричу нити извршавају кривичне санкције, већ му се или потпуно „опрашта“ кривично дело које је учинио или се у односу на њега примењују одређене мере, које су понекад и веома сличне неким кривичним санкцијама за малолетнике, али формално не представљају кривичне санкције, па би се могле означити као својеврсне „парасанкције“, те

2) изрицањем и применом кривичних санкција, при чему у систему кривичних санкција савремених држава (то је свакако случај у Европи) по правилу постоје посебне кривичне санкције, специјално пројектоване баш за категорију малолетних учинилаца кривичних дела.

Први облик официјелног реаговања кривичноправног система могао би се означити као „класичан“, док други облик представља начин избегавања класичног реаговања и он је у теорији последњих деценија познат под називом „диверзија“, „диверзионо поступање“, „диверзиони механизам“ и сл. Тај и слични изрази означавају одговарајуће официјелно „скретање“ приликом суочавања са конкретним кривичним делом малолетника тако што се избегава његово решавање на класичан кривичноправни начин, већ се малолетник „не увлачи“ у кривичну процедуру, нити се кривично санкционише, што се постиже било једноставним уздржавањем јавног (државног) тужиоца од кривичног гоњења малолетника, онда када оцени да кривично гоњење нема сврхе, било одређивањем одређених мера малолетника, чијом се применом супституише његово кривично санкционисање.

Елементи диверзионог поступања постоје и у нашем кривичном праву за малолетнике, и то у два основна вида:

а) прави облици диверзионог поступања и

б) неправи облици диверзионог поступања.

Прави облици диверзионог поступања су они облици који се своде на потпуно уздржавање јавног тужиоца за малолетнике од кривичног гоњења малолетника, када тај једини овлашћени тужилац за малолетнике оцени да

[16] Више о томе: C. Roxin, *Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I, Grundlagen – Der Aufbau der Verbrechenslehre*, 4. Auflage, Verlag C. H. Beck, Munchen, 2006, стр. 4.

кривично гоњење не би било целисходно, односно не би имало сврхе, што се своди на примену начела опортунитета кривичног гоњења, што је могуће било безусловно, било условљено.

Прави облици диверзионог поступања у српском кривичноправном систему за малолетнике јесу:

1) *безусловно поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења*, које се заснива на нецелисходности кривичног гоњења конкретног малолетника, што се чини без постављања малолетнику било каквих услова које би морао да испуни да не би био кривично гоњен, а што постоји у два облика (члан 58. ЗМ): а) у погледу кривичних дела за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, када кривично гоњење малолетника не би било целисходно с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства, те б) када је извршење казне или васпитне мере у односу на малолетника већ у току, а кривично гоњење и санкционисање малолетника за његово друго кривично дело не би имало сврхе с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава;

2) *условљено поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења*, када се кривично негоњење малолетника у погледу кривичних дела за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна, осим нецелисходношћу таквог гоњења, условљава пристанком малолетника и његових родитеља, усвојиоца и стараоца, као и спремношћу малолетника да испуни један или више васпитних налога, при чему је за примену једног васпитног налога (поравнање са оштећеним) неопходан и пристанак оштећеног (члан 62. ст. 1. и 3. ЗМ);

Неправи облици диверзионог поступања представљају обустављање претходно већ започетог кривичног поступка према малолетнику, иако би иначе свакако постојали сви процесни и фактички услови да се поступак оконча кривичним санкционисањем малолетника, али до тога не долази јер је установљено постојање разлога нецелисходности даљег кривичног гоњења малолетника.

Овде се не ради о правом, односно типичном диверзионом поступању, јер кривични поступак није потпуно избегнут, већ је, напротив, дошло до његовог покретања, али се такав кривични поступак потом обуставља, тј. не завршава се на класичан начин, тиме што би се малолетник кривично санкционисао или би до обуставе дошло услед постојања неког од разлога из којих се у општем кривичном поступку доноси ослобађајућа, односно одбијајућа пресуда.

Неправи облици диверзионог поступања у кривичноправном систему Србије пројектованом за малолетнике јесу:

1) *безусловно обустављање поступка према малолетнику*, до чега долази у два случаја: а) када јавни тужилац за малолетнике у току припремног поступка или по његовом окончању нађе да постоје разлози из којих би иначе могао поступити по начелу опортунитета кривичног гоњења, па судији за

малолетнике предложи обуставу поступка, након чега било судија за малолетнике (ако је прихватио предлог јавног тужиоца за малолетнике), било веће за малолетнике (уколико се судија за малолетнике није сложио са предлогом јавног тужиоца за малолетнике) доноси решење о обустави поступка према малолетнику из разлога нецелисходности даљег кривичног гоњења (члан 70. ст. 1. и 3), те б) када веће за малолетнике, након што је јавни тужилац за малолетнике предложио да се малолетнику изрекне кривична санкција, одржи седницу већа или главни претрес, те донесе решење о обустави поступка према малолетнику, јер је нашло да није целисходно да се малолетнику изрекну нити казна, нити васпитна мера (члан 78. став 2);

2) *условљено обустављање поступка према малолетнику*, до чега долази када јавни тужилац за малолетнике предложи да се поступак према малолетнику обустави под условом да малолетник прихвати да испуни један или више васпитних налога, а такав услов може поставити и веће за малолетнике када оно решава у случају несагласности судије за малолетнике са предлогом јавног тужиоца за малолетнике да се према малолетнику из разлога (не)целисходости обустави поступак (члан 70. став 4. и члан 71. ст. 1. и 2). Оба ова облика диверзионог поступања се у ствари, према код нас уобичајеној кривичнопроцесној терминологији, сматрају нормативно-процесним варијантама деловања начела опортунитета кривичног гоњења у поступку према малолетницима.

Сматра се у теоријском смслу да диверзионо поступање у теоријском смислу почива на следећим основним премисама:[17]

1) избегавање стигматизације малолетног учиниоца кривичног дела;

2) принцип давања приоритета едукацији уместо кажњавању;

3) принцип пропорционалности који лимитира државну интервенцију (модел минималне интервенције);

4) економска базираност диверзија, која подразумева прагматични приступ примене мера које су економичније од класичних кривичних санкција и судског кривичног поступка који им претходи;

5) криминолошка утемељеност диверзија, која се своди на посматрање малолетничке делинквенције као понашања које је „епизодног карактера“, те у њега често спадају и багателна кривична дела;

6) перспектива социологије права, сходно којој се сматра да треба дати предност „неинтервенцији“ или мање тешком „кажњавању“ (на пример, „условна осуда уместо казне затвора“).[18]

---

[17] Више о томе: F. Dünkel, „Sanctions systems and trends in the development of sentencing practices“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 1627–1628.

[18] Наравно, овде се ради о цитату који се тиче упоредноправних модела, па зато буквално и наводимо „условну осуду“ и „казну затвора“, без обзира на то што, иначе, у нашем систему кривичних санкција за малолетнике малолетнику не могу бити изречени ни казна затвора (једина казна за малолетнике је малолетнички

4.1. Основни облици и манифестације „диверзионог поступања“/деловања начела опортунитета према малолетним учиниоцима кривичних дела у европском упоредном малолетничком кривичном праву

У литератури се примећује да, када се ради о малолетним учиниоцима, све европске земље познају могућности за избегавање „класичне судске кривичне процедуре“, али да се појам „диверзија“, различито разуме од земље до земље, па се тако у европским кривичним правосуђима за малолетнике могу уочити различите форме диверзија: „Диверзија може бити безусловна или условна; она често означава омогућавање да се са малолетним учиниоцем, уместо да му се суди у кривичном суду, поступа пред одговарајућом здравственом или социјалном службом.“[19]

Цитирани аутор тзв. диверзије у односу на малолетнике сматра „неформалним санкцијама“ (*informal sanctions*),[20] што је у извесној мери слично термину „парасанкције“, који смо претходно у неколико наврата користили, али се, у ствари, ипак не могу сви облици диверзионог поступања према малолетним учиниоцима означити као њихово неформално санкционисање, односно свести на примену „неформалних санкција“ у односу на малолетнике. До примене „неформалних санкција“ или „парасанкција“ долази само онда када се кривично негоњење малолетника условљава тиме што се у односу на њега примењују такве мере, чиме он практично „заслужује“ да не буде кривично гоњен, али када се поступа у складу са тзв. обичним опортунитетом кривичног гоњења, тада уопште ни не долази до примењивања било каквих мера према малолетнику, тј. он се ни на који начин не „санкционише“, већ се једноставно не гони кривично, јер се оцењује да то не би било целисходно, при чему се увек (слично као и у нашем законодавству, када је реч о начелу опортунитета кривичног гоњења) у обзир узимају релевантне субјективне (личност малолетника итд.) и објективне околности, попут тежине кривичног дела, околности под којима је дело учињено и сл. Међутим, ни у овом случају се ипак не ради о „неформалним“ мерама или „санкцијама“, јер њих, без обзира на сву могућу упрошћеност „форме“ (а није спорно да је и иначе малолетничко кривично право по правилу далеко неформалније него класично кривично право), ипак изриче надлежни државни орган у одређеном поступку који је прописан законом, а то је по правилу државни (јавни) тужилац, при чему у неким земљама такве мере може одредити и полиција, а у многим земљама је одлука јавног (државног) тужиоца

затвор), нити условна осуда, мада неки други варијетети кривичних санкција за малолетнике садржински постижу ефекте сличне онима које у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела производи условна осуда, а нарочито условна осуда са заштитним надзором, о чему више пишемо у делу књиге посвећеном кривичним санкцијама за малолетнике.

19 F. Dünkel, *op. cit.*, стр. 1624–1625.

20 *Ibid.*, стр. 1624.

условљена одобрењем суда, или је пак против ње могуће изјавити жалбу о којој решава суд.

Савремено кривично право за малолетнике се (што се рефлектује и на претходно објашњене основне моделе поступка према малолетницима, односно неке од њих) одликује тежњом да се у односу на малолетне учиниоце кривичних дела, увек када је то објективно могуће, уместо класичним кривичним санкцијама за малолетнике, реагује другим мерама, које немају карактер кривичних санкција и представљају одређене форме тзв. парасанкција, као што је то случај са васпитним налозима у нашем малолетничком кривичном праву. Начелна је идеја да систем малолетничког правосуђа, односно уопште официјелног реаговања на кривична дела малолетника, у односу на одређене ситуације малолетничке делинквенције, има на располагању одређени број одговарајућих алтернативних механизама, којима се на адекватан начин могу супституисати кривичне санкције.

Примена тзв. диверзионих механизама се често означава и као „алтернативно поступање". Када је реч о *алтернативном поступању*, оно се огледа како у широким процесним могућностима, од којих се многа заснивају како на одређеним облицима дискреционог права, тако и на читавом низу алтернатива у односу на могућност изрицања различитих мера у односу на малолетног делинквента, при чему је и њихово извршење у највећој мери прилагођено личности малолетника и потреби успешног сузбијања његовог делинквентног понашања. У нашој литератури постојање оваквих алтернативних могућности у неким законодавствима (посебно у Белгији) означава се као *диверзиони модел*.[21] Не ради се о целовитом моделу (он као такав и није издвојен у претходном излагању о основним моделима правосуђа за малолетнике), већ само о једном аспекту у оквиру конкретног кривичног законодавства за малолетнике, што ћемо илустровати сумарним анализирањем *принципа опортунитета кривичног гоњења* у односу на малолетнике у немачком кривичнопроцесном законодавству, те односом тих процесних могућности (које на сличан начин постоје и у нашем закону) са тзв. диверзионим моделом.

Поступање према принципу опортунитета кривичног гоњења се у новијој немачкој кривичнопроцесној теорији по правилу означава као један вид диверзионог поступања, при чему се „диверзија" и овде испољава као један облик скретања у односу на уобичајено поступање,[22] али не у виду примене посебних санкција или мера третмана, већ престанком кривичног гоњења, чиме се малолетник искључује из кривичне процедуре.[23] У ствари, овакво

[21] И. Стевановић, „Алтернативне кривичне санкције према малолетницима", Зборник Српског удружења за кривично право – *Актуелна питања малолетничке делинквенције*, Копаоник, 1995, стр. 27.

[22] Више о томе: E. M. Lemert, „Diversion in Juvenile Justice: What Hath Been Wrought", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, No. 1, 1981, стр. 34–46.

[23] Више о томе: H. Klages, „Diversion im Jugendstrafrecht", *Kriminalistik* 8–9/95, Heidelberg, 1995, стр. 607–611.

означавање принципа опортунитета представља, према нашем мишљењу, само вид продирања англосаксонске терминологије и представља практичну последицу постојања мноштва стручне литературе на енглеском језику. Диверзионо поступање, у ствари, подразумева да се поступак или окончава на другачији (посебан) начин него што би то по општим правилима било уобичајено – као када се, сходно принципу опортунитета (*lex specialis*), он не покрене или се обустави, уместо да се, према легалитету као општем принципу (*lex generalis*), он обавезно покрене и заврши кривичном санкцијом уколико се докажу кривично дело и постојање услова кривичне одговорности, или да се према малолетнику примени неки потпуно другачији тип поступка и уз примену алтернативних мера, које у великој мери тада и губе свој кривичноправни карактер. Поступање према принципу опортунитета кривичног гоњења се стога, према том концепту (који је у великој мери и етимолошког карактера, као што смо то објаснили), третира као једноставна диверзија, која се првенствено примењује у погледу учинилаца неких лакших кривичних дела, а њена примена се заснива на селекцији, и то од стране тужилаштва или од стране суда.[24]

Други облик диверзионог поступања представља тзв. сложену диверзију, која подразумева и одређену интервенцију, што се огледа у дефинисању различитих видова надзора (праћењем путем електронских уређаја и без тога), као и у обавезивању малолетника да обавља неки друштвено користан рад, да обештети жртву, односно оштећеног, да похађа неке образовне курсеве или да се додатно едукује.[25] Теоријски концепт овог модела обухвата различите мере, које се комбинују у односу на учиниоца кривичног дела, на пример: полицијски час и кућни притвор (уз могућност електронске контроле), дужност испуњавања неких посебних услова, што одређује суд (редовно школовање, запослење, престанак употребе наркотика и алкохола итд.), вршење неког друштвено корисног рада и сл., а малолетнику се може поставити и одређени надзорник, који проверава његово понашање и стара се да он накнади штету друштву. Применом наведеног модела тежи се неопходној индивидуализацији пробацијског третмана, зависно од тежине извршеног дела и свих особености личности учиниоца, а предвиђене мере се (што је опет релативно и зависи од личности учиниоца) постепено градирају према тежини којом погађају учиниоца, односно његовом доживљавању тих мера, које се могу и међусобно комбиновати, односно супституисати.

У европским земљама се испољава неколико основних облика диверзионог поступања у односу на малолетне учиниоце: 1) диверзија која се своди на неинтервенисање и подразумева законску декриминализацију дела у погледу којег постоји незнатна кривица, 2) диверзија у комбинацији са упућивањем случаја служби социјалног старања или посебном

[24] Више о томе: J. Zermatten, *op. cit.* стр. 165–178.

[25] K. Carroll, *Diversion of youth from the juvenile justice system,* WashinГton, 1980, стр. 89.

административном органу; те 3) условно одлагање кривичног гоњења (у одговарајућој комбинацији са едукативним мерама).[26]

4.1.1. Неинтервенисање као вид диверзионог поступања у односу на малолетног учиниоца

Неинтервенисање или диверзија која се огледа у неинтервенисању, односно одсуству вођења формалног кривичног поступка према малолетнику (*Non-nterventional diversion*), са становишта код нас уобичајених кривичнопроцесних резона, спада у вид поступања сходно начелу опортунитета кривичног гоњења. Ради се о елементима концепта/модела „минималне интервенције". Широм Европе се могу наћи примери таквих законских решења, при чему се некада ради о чистом опортунитету кривичног гоњења, као кривичнопроцесном механизму који представља изузетак у односу на начело легалитета официјелног кривичног гоњења, а некада је у питању решење из домена материјалног кривичног права, слично као што је то у нашем кривичном праву случај са делом малог значаја, а често се ова решења комбинују, нарочито зато што је данас у Европи чешће да се багателна дела решавају на процесном (у оквиру опортунитета кривичног гоњења), а не на материјалном кривичноправном нивоу, као што је то код нас случај са делом малог значаја, односно некадашњим институтом незнатне друштвене опасности.[27]

У Аустрији, слично као и у нашем праву, постоји могућност да државни тужилац и судија безусловно обуставе поступак према малолетнику за кривично дело запрећено новчаном казном или казном затвора до пет година, уколико интервенција у односу на малолетника није неопходна у циљу спречавања да он поново учини кривично дело.[28] Такође, у Аустрији се учиниоци од 14 и 15 година старости не гоне када су у питању деликти који не спадају у најозбиљније и када вођење кривичног поступка пред судом за малолетнике није неопходно ради спречавања учиниоца да убудуће чини кривична дела (§ 4 (2) 3 Закона о малолетничком правосуђу Аустрије). Поред тога, у Аустрији постоји посебан основ искључења кажњивости, када је реч о малолетним учиниоцима, уколико се ради о лаком противправном делу које је законом одређено као кривично дело, а у погледу којег код малолетника

---

[26] Више о томе: F. Dünkel, *op. cit.*, 1628–1636.

[27] Независно од овога, иако је у упоредном кривичном праву знатно чешће да се проблематика багателних дела решава у оквирима начела опортунитета кривичног гоњења, него да се то питање регулише материјалним кривичним законодавством, постоје и аргументи у прилог постојећем решењу садржаном у нашем материјалном кривичном праву, по којем дело малог значаја представља основ који искључује противправност.

[28] A. Pilgram, K. Bruckmüller und G. Stummvoll, „Country Report – Austria", in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 52–53.

постоји „незнатна кривица“. Ово решење се у теорији упоређује са решењем које постоји у Русији,[29] а по којем дефиниција кривичног дела садржи и елемент „друштвене опасности“. У ствари, овде формално-правно и није у питању неинтервенисање, нити уопште примена диверзионог механизма, већ се ради о тзв. материјалном елементу у општем појму кривичног дела, што је било типично за некадашње социјалистичке земље,[30] а данас је опстало у државама које своје кривично право у одређеној мери темеље на „совјетској правној традицији“.

Неинтервенисање у односу на малолетног учиниоца кривичног дела, када се ради о лакшим кривичним делима, што у процесном смислу представља деловање начела опортунитета кривичног гоњења,[31] може се уочити и у многим другим европским државама, као што су Финска, Француска, Шпанија, Шведска итд.[32]

У Енглеској и Велсу полиција поседује две могућности у односу на решавање случаја малолетничке делинквенције без икакве интервенције, тако да она може одлучити да уопште не предузме било шта у односу на конкретног малолетника, што значи и да се његово кривично дело званично не евидентира, нити се може помињати (као рецидивизам) у било каквој евентуалној будућој кривичној процедури, али се од стране надлежног министарства од 1998. таква пракса „обесхрабрује“, па се полиција више усмерава да у односу на малолетне учиниоце, у случајевима када се не ради о тежим кривичним делима, предузме потребне мере да учинилац стекне свест о сопственој одговорности, тако да се предност даје диверзији са интервенцијом, док је диверзија без интервенције лимитирана на сасвим тривијалне деликте.[33]

---

29 F. Dünkel, *op. cit.*, стр. 1629.

30 Слично је било и у Чешкој све до реформе кривичног права из 2009, када је напуштен концепт декриминализације багателних деликата, већ се то питање решава правилима кривичног процесног законодавства кроз принцип опортунитета кривичног гоњења, као изузетак у односу на начело легалитета (официјелног) кривичног гоњења, што се у теорији понекад означава као својеврсна „процесна декриминализација“.

31 Цитирани аутор овде користи термин „безусловна диверзија“ (*unconditional diversion*), или „неусловљена диверзија“, а такође и израз „процесна декриминализација“ (*procedural decriminalization*), који се практично своди на означавање поступања према начелу опортунитета кривичног гоњења, а што се овде наводи као принцип експедитивности (*the principle of expediency*).

32 F. Dünkel, *op. cit.*, стр. 1629.

33 J. Dignan, „Country Report – England and Wales“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 372–373.

4.1.2. Диверзија у комбинацији са упућивањем случаја служби социјалног старања или посебном административном органу

За многе европске земље је карактеристично да се диверзионо поступање комбинује са упућивањем малолетног учиниоца одређеној служби социјалног старања или посебном органу.[34]

У Бугарској, државни тужилац може одлучити да не покрене поступак према малолетнику или да прекине прелиминарни кривични поступак уколико је „адолесцент" учинио „кривично дело које не представља озбиљну опасност по друштво", али тужилац не може сам да примени одређене васпитне, односно едукативне мере, већ је дужан да случај упути посебној „локалној комисији", која представља административно тело које је примарно надлежно за истрагу у односу на „антисоцијално понашање", а та комисија малолетнику може одредити корективне мере.[35]

У Естонији се малолетни учинилац у односу на којег се оцени да кривично гоњење није неопходно може упутити Комитету за малолетнике, који малолетнику може одредити одређене санкције или мере.[36]

У Румунији, државни тужилац може одлучити да малолетника не гони кривично, већ му може одредити одређене мере попут опомене, или случај може упутити посебном Директорату за заштиту деце.[37]

У Шведској се малолетни учиниоци могу упутити социјалној служби ради одређивања мера које се своде на одговарајући третман, при чему многе од тих мера захтевају пристанак самог малолетника, али се неке мере могу применити и принудно.[38] Пре реформе шведског законодавства, односно законских новела из 1999. и 2007, суд начелно није имао контролу над социјалном службом, онда када је малолетног учиниоца њој већ упутио, али сада социјална служба има дужност да суду презентира план конкретног третмана у односу на малолетног учиниоца, увек када се планира примена принудних мера.[39]

---

34 F. Dünkel, *op. cit.*., стр. 1630.

35 K. Kanev, D. Furtunova, P. Roussinova, Y. Bekirska, „Country Report Bulgaria", in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 97–98.

36 J. Ginter and J. Sootak, „Country Report Estonia", in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 404–405.

37 A. Parosanu, „Country Report Romania", in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 1088–1089.

38 R. Haverkamp, „Country Report Sweden", in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 1344–1345.

39 *Ibidem*.

У Шкотској се малолетници који су у узрасту до 16 година упућују посебној административној служби (тзв. Children's Hearing System), која представља регионално организован „трибунал",[40] који сачињавају волонтери који су правни лаици, као и професионални „репортер", који има правно образовање.[41] Овом поступку присуствују сам малолетник и његови родитељи, односно стараоци, те социјални радник, који је уобичајено, односно по правилу присутан, као и остала лица, попут учитеља малолетника, представника његове породице итд. Такође, ако је случај озбиљан, тј. уколико постоји законска могућност да малолетнику буде изречена комплекснија мера или мера која подразумева лишење слободе (на пример, боравак у другој породици или смештање у установу, похађање посебних програма дизајнираних за учиниоце кривичних дела и сл.), поступку може присуствовати и лице које правно заступа малолетника, а одлука у овом поступку се начелно доноси у складу са најбољим интересом малолетника.[42]

4.1.3. Условно одлагање кривичног гоњења малолетника

Под условним одлагањем кривичног гоњења треба подразумевати одлагање кривичног гоњења малолетника од стране органа који официјелно врши кривично гоњење, односно иницира поступак, што је у Европи по правилу државни (јавни) тужилац, мада у неким државама (нпр. у Енглеској и Велсу) иницијатива потиче од полиције, при чему се малолетнику одређују одређене обавезе, односно одговарајуће мере или третман, чијим се испуњењем, односно примењивањем у року трајања одлагања кривичног гоњења, стичу формални услови да малолетник уопште не буде кривично гоњен.

Кривичнопроцесно посматрано, механизам условног одлагања кривичног гоњења представља вид поступања према начелу опортунитета кривичног гоњења. Овде се ради о тзв. условљеном опортунитету кривичног гоњења.[43] За разлику од класичног (правог или „чистог") опортунитета кривичног гоњења, где се малолетник безусловно кривично не гони (апсолутно примењен принцип неинтервенисања), код условног одлагања кривичног гоњења малолетник се неће кривично гонити само ако се испуни услов да су у периоду одлагања кривичног гоњења у односу на малолетника успешно

---

[40] Цитирани аутор наводи да се ради о трибуналу који је заштитничке оријентације – „welfare tribunal", што практично, с једне стране, значи да није у питању правосудно тело, док, с друге стране, означава да је цео концепт у основи социјално оријентисан.

[41] M. Burman, J. Johnstone, A. Fraser and F. McNeill, „Country report Scotland", in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 1165.

[42] *Ibidem.*

[43] М. Шкулић, *Кривично процесно право*, 14. измењено и допуњено издање, Београд, 2024, стр. 57–58.

реализоване одређене мере, односно са је малолетник испунио обавезе које су му одређене као услов да не би био кривично гоњен (условна примена принципа неинтервенције). Одговарајућа „интервенција“ у односу на малолетника је у овом случају *condicio sine qua non,* да малолетник не би био кривично гоњен.

По правилу, они системи малолетничког правосуђа који и иначе познају деловање начела опортунитета кривичног гоњења малолетника у његовом класичном виду, што се своди на својеврсни безусловни „опроштај“ кривичног гоњења или учињеног дела малолетнику, познају и другу варијанту опортунитета кривичног гоњења, где до таквог „опроштаја“ долази само под *условом* да су у односу на малолетника реализоване одређене мере које, по правилу, подразумевају одговарајуће учешће малолетника у испуњавању обавеза које су му одређене, слично као што је то у нашем правном систему случај са васпитним налозима који се малолетнику одређују као вид „парасанкција“ и чијом се применом током одложеног кривичног гоњења малолетника, стичу услови да он уопште ни не буде кривично гоњен, а што се процесно, по правилу, манифестује доношењем решења јавног тужиоца за малолетнике о одбацивању кривичне пријаве која је била поднесена у односу на малолетника.

У многим земљама је могућа диверзија у комбинацији са одређеним едукативним мерама, које су често веома сличне „мерама у заједници“, које могу бити одређене одлуком суда.[44]

У Аустрији се диверзија може комбиновати са „мањим“ новчаним казнама,[45] а посебно са спровођењем поступка медијације између малолетног учиниоца кривичног дела и жртве, односно оштећеног његовим кривичним делом, као и са радом у корист заједнице или одређивањем „пробацијског термина“ малолетнику, што се, ако је то неопходно, чини у комбинацији са директивама пробацијске службе (која се и иначе стара о извршењу условне осуде са заштитним надзором), или под њеном супервизијом, односно контролом.[46]

Ситуација је у Немачкој слична као и у Аустрији, јер и у овој држави постоји законска могућност да се у односу на малолетног учиниоца кривичног дела безусловно примени начело опортунитета кривичног гоњења (безусловно неинтервенисање, односно диверзија без интервенције), али постоји и могућност условног примењивања начела опортунитета кривичног гоњења, односно примене диверзије са одговарајућом интервенцијом. Државни тужилац може предложити суду за малолетнике да, у оним случајевима малолетничке делинквенције где нађе да је то оправдано, малолетнику изрекне врло благу санкцију, као што су опомена, рад у корист заједнице (уобичајено

---

44 F. Dünkel, *op. cit.*, стр. 1632.

45 Као што је то објашњено у претходном тексту, у Аустрији је могућа и диверзија без икакве интервенције, односно безусловно поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења у односу на малолетника.

46 A. Pilgram, K. Bruckmüller und G. Stummvoll, *op. cit.*., стр. 52–53.

између 10 и 40 сати), медијација, тј. поравнање између њега и жртве, односно оштећеног кривичним делом (*Täter-Opfer-Ausgleich*), похађање посебних едукативних курсева за учеснике у саобраћају, или наметање малолетнику обавезе да у односу на штету насталу кривичним делом изврши обештећење у виду репарације или реституције, да се извини жртви или да плати новчану казну, а онда када малолетни учинилац испуни обавезе које су му одређене, државни тужилац одустаје од кривичног гоњења, односно у кооперацији са судијом кривични поступак се обуставља.[47]

4.2. Надлежни органи за поступање према начелу опортунитета кривичног гоњења у упоредном малолетничком кривичном праву

У литератури се истиче да „независно од посебне улоге одређених социјалних служби, односно посебног социјалног органа,[48] диверзије могу бити инициране, односно одређене од стране полиције, државног тужиоца или судије“.[49]

Чињеница је да малолетни учинилац први контакт има најчешће са полицијом и док би се у неким земљама (нпр. у Немачкој) неформална „акција“ полиције у правцу диверзионог поступања морала описати као „незванична“ и „противзаконита“,[50] неке земље, напротив, институционализују могућност за „полицијску диверзију“.[51]

У неким земљама је сасвим једноставно могуће да полиција, иако је обавештена о кривичном делу учињеном од стране малолетника, једноставно не предузме било какву акцију у односу на малолетника ако оцени да се ради о минорном случају, односно багателном деликту или кривичном делу које нема важности, а тако нешто је могуће, на пример, на Кипру, док је у Енглеској и Велсу прописано да полиција има могућност диверзионог поступања у односу на малолетне учиниоце кривичних дела било кроз „неинтервенцију“, било тиме што она сама изриче неформалне опомене, укор или формално упозорење, када је могуће и ангажовање посебног тима за поступање са малолетним учиниоцима кривичних дела.[52] Законом о кривичним делима и

---

47 F. Dünkel, „Country Report Germany“ in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 569–570.

48 Мисли се на орган сличан органу старатељства у српском законодавству.

49 F. Dünkel, *op. cit.*., стр. 1636.

50 Када је реч о Немачкој, у овој земљи постоји веома јак отпор давању било каквих могућности полицији да „арбитрира“ у односу на иницирање могућег будућег кривичног гоњења, што се заснива на ужасном искуству из времена нацистичког режима, тако да полиција, без икаквог изузетка, нема законску могућност да сама реши било који случај, односно увек је дужна да када има информацију о учињеном кривичном делу, о томе обавести државног тужиоца.

51 F. Dünkel, *op.cit.*, стр. 1636.

52 *Ibidem.*

прекршајима против јавног реда из 1998.[53] ограничена је могућност за „полицијске диверзије“ у односу на малолетне учиниоце кривичних дела, тако да је након прве такве мере могућа само још једна, после чега је вођење судског поступка обавезно, изузимајући неке веома рестриктивно формулисане изузетке.[54]

У Ирској се полицијски диверзиони програми обично комбинују са неформалним или формалним мерама, а ако је одређена формална диверзиона мера, она подразумева обавезан надзор у односу на малолетника који траје до 12 месеци и који спроводи посебан службеник, при чему постоји могућност и за ресторативне мере, које се могу комбиновати са породичним конференцијама и спровођењем „акционог плана“ у који се укључује малолетник, или се своде на извињење малолетника жртви, односно накнаду штете оштећеном.[55] У Ирској су могуће и друге диверзионе мере које одређује полиција, где спадају: 1) обавезивање малолетника да уредно похађа школу, 2) слање малолетника на посебне обуке, 3) одређивање малолетнику да учествује у спортским или рекреативним активностима, 4) забрана напуштања стана у одређено време, односно 5) забрана посећивања одређених места.[56]

У Северној Ирској такође полиција има веома значајну улогу, па је она тако од 2003. и формално уврштена у тзв. диверзиону шему поступања са малолетним учиниоцима, што ипак не подразумева њено самостално деловање у „диверзионом правцу“, већ само значи да посебан полицијски службеник може државном тужиоцу да предложи како да се поступа са малолетним учиниоцем, а у пракси државни тужиоци обично темеље своју одлуку на препоруци полиције.[57]

У теорији се истиче да је „полицијска диверзија“ у општем смислу препоручена одређеним међународним инструментима (као што су, на пример, Правило 11.2 Пекиншких правила или Правило број 5.1. Токијских правила), те да је предност такве диверзије што полиција у једном веома раном стадијуму може поступити промптно, тако да прође веома мало времена између учињеног дела или одговарајућег одговора система, при чему, с једне стране, „мека“ реакција има позитиван педагошки ефекат, док се тако, с друге стране, редукује стигматизација малолетника. Али и поред тога, земље које следе „принцип законитости“ тешко прихватају такве могућности полиције.[58] Стога у већини континентално-европских држава, попут Аустрије, Немачке, Грчке, Италије, Португалије, швајцарских кантона који спадају у немачко говорно подручје,

53 The Crime and Public Disorder Act.

54 J. Dignan, *op.cit.,* стр. 367.

55 D. Walsch, „Country Report Ireland“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010, стр. 730–732.

56 *Ibidem*.

57 *Ibidem*.

58 F. Dünkel, *op.cit.,* стр. 1637.

као и у већини источноевропских држава, не постоји могућност за полицијско диверзионо поступање.

У већини европских земаља се диверзионо поступање омогућава на једном „предсудском нивоу“, од стране државног тужиоца, као што је то на пример случај са Аустријом, Белгијом, Чешком, Немачком, Грчком, Шпанијом итд., а у неким од тих земаља (нпр., у Бугарској, Чешкој и Немачкој) „диверзионе одлуке“ се могу донети и од стране суда, односно судије за малолетнике.[59]

4.2.1. Органи који су надлежни за диверзионо поступање у европским државама[60]

Земља[61]	Диверзионо поступање полиције	Диверзионо поступање државног/јавног тужиоца	Диверзионо поступање суда
1	2	3	4
Аустрија	-	+	+
Белгија	-	+	+
Бугарска	-	+	+
Кипар	+	+	+
Чешка	-	+	+
Данска	+/- (само заједно са државним тужиоцем)	+	+
Енглеска/Велс	+	+	+
Естонија	-	+	-
Финска	-	+	+
Француска	-	+	+

59 *Ibid*., стр. 1637–1638.

60 Према: A.Gensing, *op.cit.*, стр. 1596–1597.

61 Ознака „-“ (минус) у табели означава да у конкретној држави државни орган о којем се ради нема могућност да поступа диверзионо, док обрнуто ознака „+“ (плус) означава да конкретни орган поседује могућност примењивања диверзионих механизама. У неким ситуацијама се користи и мешовита ознака „+/-“ (плус/минус), која означава да само под одређеним процесним условима, односно само у неким ситуацијама или једино у одређеној процесној ситуацији, односно само до одређеног процесног момента државни орган о којем се ради може да диверзионо поступа у односу на малолетног учиниоца кривичног дела.

Немачка	-	+	+
Грчка	-	+	+/-
Мађарска	-	+	+
Ирска	+	+	+
Италија	-	-	+
Летонија	-	+	+
Литванија	-	-	+
Холандија	+	+	+
Северна Ирска	+	+	+
Пољска	-	-	+
Португалија	-	+	+
Румунија	-	+	+
Русија	-	+	+
Шкотска	+	+	-
Словачка	-	+	+
Шпанија	-	+	+
Шведска	-	+	+
Швајцарска	-	+	+
Турска	-	+/-	+
Украјина	+/-	+	+
Земље настале на територији некадашње Југославије	-	+	+

4.2.2. Принцип опортунитета кривичног гоњења малолетника у немачком кривичном процесном праву и његов однос са тзв. диверзионим моделом

У немачком кривичном праву се традиционално значајна пажња како у судској пракси, тако и у теоријском смислу поклања малолетничком кривичном праву (*Jugendstrafrecht*), како материјалном, тако и процесном. Поред тога, у немачкој кривичноправној, криминалистичкој и криминолошкој литератури се и иначе много пажње поклања проучавању делинквенције, тј. криминалитета најмлађих старосних структура, па се тако, на пример, поједини аутори чак залажу и за увођење посебне старосне кривичноправне категорије која би се односила на лица стара *између 18 и 25 година,* јер се

сматра да потпуна социјална интеграција наступа тек са навршених 25 година живота.[62]

Формално се начело опортунитета кривичног гоњења малолетника у немачком кривичном поступку огледа у прописивању могућности прелиминарног саслушања малолетника, након чега је могућ одустанак државног тужиоца од кривичног гоњења малолетника. Уколико се очекује изрицање казне малолетнику, државни тужилац или председавајући већа за малолетнике, ће саслушати малолетнике пре подизања оптужнице. Државни тужилац може одустати од кривичног гоњења у свакој фази поступка, сагласно општим прописима, што је у складу са општим дејством начела акузаторности кривичног гоњења. Посебно је могуће одустајање од гоњења уколико су испуњени услови за изрицање васпитне мере, као и уколико малолетник постигне поравнање са оштећеним. Овом нормативном могућношћу се мењају класичне кривичнопроцесне концепције које се односе на официјелно вођење поступка, те омогућава да малолетник и оштећени својом сагласном вољом модификују исход кривичног поступка. То представља вид тзв. диверзионог, односно алтернативног поступања.[63] Могуће је изрицање опомене уместо кажњавања малолетника и уколико то предложи државни тужилац у случају да је малолетник (окривљени) признао кривично дело, а при том тужилац сматра: 1) да је изрицање таквих мера неопходно и 2) истовремено не сматра препоручљивим да се подигне оптужница.

Принцип опортунитета кривичног гоњења малолетника се у кривичном процесном праву Савезне Републике Немачке испољава у *два облика*: [64]

1) *у основном облику*, који и представља класично поступање према опортунитету кривичног гоњења, од стране државног тужиоца, који има

---

[62] W. Wehner-Davin, „'Heranwachsende' – ein Widerspruch zur Volljahrigkeit", *Kriminalistik* 8/79, Heidelberg, 1979, стр. 387–392.

[63] H.Diemer, A.Schoreit, B.Rüdeger Sonnen, *Jugendgerichtsgesetz - Kommentar*, "C.F.Müller Verlag", Heidelberg, 1999, str. 464 - 465.

[64] Норме кривичног процесног права Савезне Републике Немачке које се односе на положај малолетника у кривичном поступку пред судовима за малолетнике те државе највећим делом су сврстане у посебан легислативни акт – *Закон о судском поступку према малолетницима (Jugendgerichtsgesetz /JGG/)*, а у извесној мери су садржане и у прописима општег кривичног поступка (*Strafprozessordnung /StPO/)*, с обзиром на то да поступак према малолетнику садржи и одређене *упућујуће норме*, које налажу у извесним процесним ситуацијама примену прописа општег кривичног поступка. Закон о малолетничком правосуђу Немачке (Jugendgerichtsgesetz – JGG) суштински превазилази у нормативном смислу прописе кривичног процесног права, јер у себи обухвата и одређене прописе *материјалног кривичног права* – у погледу противправног дела законом одређеног као кривичног дело и кривице малолетника, кривичних санкција за малолетнике (васпитне мере, васпитна средства и казне), прописа о извршењу казне (одлагање казне малолетнику на условни рок, одлагање изрицања казне малолетнику), одређивања стицаја кривичних дела малолетника, као и неких прописа везаних за *организацију судова* за малолетнике.

процесну могућност да у ситуацији постојања одређених процесних услова *одустане од гоњења,* као и 2) *у допунском облику*, који формално не представља поступање према опортунитету кривичног гоњења, јер актер који доноси одлуку није овлашћени тужилац већ судија за малолетнике, који може уз испуњење законом прописаних процесних услова да *обустави поступак*, с тим да и ова ситуација суштински и фактички ипак представља вид остварења принципа опортунитета, што је још очигледније будући да се за доношење наведене судске одлуке, као процесни *condicio sine qua non*, захтева *сагласност државног тужиоца.*

Државни тужилац, према одредби § 45 став 1. JGG, може поступајући према начелу опортунитета, да одустане од гоњења без сагласности судије уколико постоје опште претпоставке садржане у § 153 Законика о кривичном поступку (*StPO*). Потребно је да се ради о тзв. *багателном кривичном делу*,[65] уз постојање *три процесна услова:* 1) да се кривица учиниоца кривичног дела[66] оцењује као незнатна, 2) да не постоји јавни интерес за његово гоњење, те 3) да постоји сагласност суда. Овај последњи услов није апсолутан, јер сагласност суда није потребна уколико је преступ учињен према иностраном добру и када прописана казна није ограничена посебним законским минимумом, а притом је штета проузрокована кривичним делом незнатна.У највећем броју случајева у општем кривичном поступку државни тужилац своју процесну могућност поступања према принципу опортунитета остварује само уз сагласност суда, али када је реч о поступку према малолетницима, та сагласност није потребна.

Поступајући према принципу опортунитета кривичног гоњења, државни тужилац може да одустане од гоњења малолетника и из разлога који не важе у општем кривичном поступку у односу на пунолетна лица, под условом да се већ спроводи нека васпитна мера, или се такав поступак покреће. Интересантно је решење JGG (§ 45 став 2) по коме се у овој ситуацији са васпитном мером изједначава настојање малолетника да постигне *поравнање са оштећеним*. Ово решење је изузетно добро, јер омогућава да се истовремено

---

[65] Са становишта нашег кривичног права, овде се не би радило о поступању по начелу опортунитета кривичног гоњења, већ би се тзв. багателно кривично дело сматрало „делом малог значаја“, тј. такво дело не би било противправно, што значи да уопште не би ни било кривично дело, из чега произлази да се учинилац таквог дела (без обзира на то да ли се ради о малолетном или пунолетном лицу) не би кривично гонио у складу са начелом легалитета официјелног кривичног гоњења, а не у смислу начела опортунитета кривичног гоњења.

[66] У StPO-у се у овом случају користи израз *учинилац,* слично као што се тај термин понекад употребљава и у нашем ЗКП-у, односно у Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, мада је употреба тог израза, стриктно посматрано, иманентна материјалном кривичном праву, а не процесном праву, тј. кривичном поступку, у коме се све до правноснажног окончања процеса (узимајући у обзир презумпцију невиности, односно претпоставку некривице) не може говорити о учиниоцу, или кривцу, већ само о окривљеном, односно оптуженом, или о малолетнику према коме се води поступак.

заштите не само интереси малолетника већ и интереси оштећеног, чији је положај и у немачком кривичном процесном праву (као и у нашем) начелно лошији када се поступак води према малолетнику него уколико је реч о кривичном поступку против пунолетног лица. Тиме се, поред тога, омогућава и својеврсно *помирење* између малолетника и оштећеног, чиме се може остварити и значајан превентивни ефекат.

Поступање према принципу опортунитета кривичног гоњења се у новијој немачкој кривичнопроцесној теорији по правилу означава као један вид *диверзионог поступања,* при чему се „диверзија" и овде испољава као један облик *скретања* у односу на уобичајено поступање,[67] али не у виду примене посебних санкција или мера третмана, већ престанком кривичног гоњења, чиме се малолетник искључује из кривичне процедуре.[68] Као што је објашњено у претходном тексту, ради се о истом, тј. диверзионо поступање је само објашњавање начела опортунитета кривичног гоњења, применом англосаксонске кривичноправне/кривичнопроцесне терминологије, што је некада случај и у Немачкој, а пре свега, када се ради о текстовима који су упоредноправне оријентације.

De lege ferenda **приступ у погледу могуће/потребне модификације начела опортунитета кривичног гоњења – уз проширење могућности примене васпитних налога у малолетничком кривичном праву Србије**

Било би адекватно да се према малолетном учиниоцу кривичног дела могу применити један или више васпитних налога за кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до осам година, а не само када се ради о кривичном делима запрећеним казном затвора до пет година.[69] *Ratio legis* проширења могућности примене васпитног налога и на категорију кривичних дела преко пет а до осам година затвора, скопчан је са практичним проблемима који се тичу прописаних казни у Кривичном законику Србије.[70] Наиме, те казне су често превише строге, те стога, није оправдано да се у неким ситуацијама и у односу на одређена кривична дела која су у категорији кривичних дела преко пет година затвора (што је садашњи формални и лимит за примену васпитних налога/поступање према начелу опортунитета

---

[67] Више о томе: E. M. Lemert, „Diversion in Juvenile Justice: What Hath Been Wrought", *Journal of Research in Crime and Delinquency,* No. 1, 1981, стр. 34–46.

[68] Више о томе: H. Klages, „Diversion im Jugendstrafrecht", *Kriminalistik* 8–9/95, Heidelberg, 1995, стр. 607–611.

[69] М.Шкулић, *Један поглед на српско малолетничко кривично право - осврт на важеће законске одредбе и анализа предложених/очекиваних/могућих новела, КоПра* - континентално право – часопис за одржив и складан развој права, година IV, број 4/21, Београд, 2021., стр. 13.

[70] Више о томе: М.Шкулић, „The manifestations of penal populism in some amendments/provisions of the Criminal Code of Serbia", *Penal Populism and Impact on the Work of Institutions* - Thematic Conference Proceedings of International Significance, Editors: Dr Marina Matić Bošković Dr Jelena Kostić, IX International Scientific Thematic Conference, Institute of Criminological and Sociological Research and Judicial Academy, Belgrade, 22 November 2024., pp. 1 – 20.

кривичног гоњења), а за њих при том, није прописна казна тежа од осам година затвора, апсолутно онемогући примена васпитних налога, као суштина поступања по начелу опортунитета кривичног гоњења у његовом условљеном облику.

Потребно је да остане могућност да васпитни налог према малолетнику може опционо применити: 1) надлежни јавни тужилац за малолетнике или 2) судија за малолетнике, односно 3) веће за малолетнике. Ради се о функционално дефинисаној надлежности која није само судска, већ је и јавно-тужилачка, односно тиче се свих органа поступка према малолетницима, а према критеријуму фазне конструкције поступка према малолетницима. Наиме, васпитни налог у предистражном поступку примењује јавни тужилац за малолетнике, у припремном поступку га примењује судија за малолетнике, а када се ради о завршној фази првостепеног поступка према малолетницима (поступак пред већем за малолетнике, који се може одвијати било у седници већа, било одржавањем главног претреса), васпитни налог примењује веће за малолетнике првостепеног суда.

У формалном смислу се овде начело опортунитета кривичног гоњења испољава у његовом условљеном облику, само када васпитни налог примењује јавни тужилац за малолетнике, који захваљујући томе, што значи зато што је малолетник испуњавањем васпитног налога и поступањем по њему, практично „заслужио" да не буде кривично гоњен, тј. да се према њему не води кривични поступак, одбацује кривичну пријаву и тако малолетника „поштеђује" од кривичног гоњења. У формалном смислу је ситуација другачија када се ради о примени васпитног налога од стране суда, јер то подразумева да је према малолетнику већ покренут кривични поступак у складу са начелом акузаторности, као општи принципом српског кривичног поступка из домена начела оптужбе. Дакле, онда када је реч о примени васпитног налога од стране суда (судије за малолетнике/већа за малолетнике), не ради о деловању начела опортунитета кривичног гоњења, јер је кривичног гоњење већ започето и према малолетнику се већ води кривични поступак у његовој судској фази, већ је тада у питању условљена обустава кривичног поступка према малолетницима, али наравно, из истих разлога и применом истих механизама у складу са којима кривични поступак према малолетнику није ни морао да буде вођен према деловању начела опортунитета кривичног гоњења.

Потребно је у самом закону значајно прецизирати услове за примену васпитног налога, који се своде кумулативно на: признање кривичног дела од стране малолетника које је поткрепљено и другим доказима, околности под којим је то кривично дело учињено, које оправдавају примену васпитног налога, пристанак малолетника на примену васпитног налога и однос према кривичном делу и оштећеном, из којег произлази оправданост васпитног налога. Такође је потребно дефинисати да признање малолетника као један од услова за примену васпитног налога, може бити дато приликом саслушања малолетника које спроводи орган поступка, давањем изјаве јавном тужиоцу за малолетнике, односно у поступку пред судијом за малолетнике, што је

наравно, све повезано како са стадијумском конструкцијом поступка према малолетницима, тако и са надлежношћу органа поступка који малолетника саслушава, односно којем малолетник може дати изјаву у којој је садржано признање кривичног дела које је предмет поступка.

Васпитни налози су мере које формално не представљају кривичне санкције, али је њихов садржај у великој мери сличан садржају неких кривичних санкција за малолетнике, због се могу сматрати својеврсним „пара санкцијама". Васпитни налози се могу примењивати било појединачно, било збирно, што значи да је њихова примена према малолетном учиниоцу кривичног дела *могућа и кумулативно*, тако што би се одредила и применила два или више васпитна налога. Могућност кумулативног примењивања васпитних налога није начелно противна интересима малолетника према којем се ове мере примењују, јер васпитни налози немају репресиван карактер, већ је њихова основна сврха у суштини настојање да се малолетнику на одговарајући начин пруже адекватна подршка и помоћ. Тиме се омогућава да малолетник не буде кривично гоњен, што представља вид деловања начела опортунитета кривичног гоњења (условљени опортунитет), односно могуће је да се захваљујући спроведеном васпитно налогу, обустави претходно већ покренути поступак према малолетнику.

Било би адекватно да се постојећи већ релативно широк „каталог" васпитних налога и додатно прошири, као што је то и иначе, тенденција у савременом малолетничком кривичном праву. У том смислу потребно је да се законски формулишу и два нова васпитна налога, која би оба била васпитно-едукативног карактера. То су: 1) похађање курсева или припрема и полагање испита којима се проверава одређено знање и 2) укључивање у одређене спортске активности. На овај се начин већ постојећа разноврсност и широка лепеза васпитних налога још додатно обогаћује и проширује, што представља добро решење и начелно одговара *ratio legis*-у малолетничког кривичног права, како материјалног, тако и извршног, а такође и кривичног процесног, јер су васпитни налози и у функцију условљеног опортунитета кривичног гоњења/условљене обуставе поступка према малолетнику.

5. ЗАКЉУЧАК

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица није нов закон, он потиче још из 2005. године, када је усвојен, а ступио је на снагу почетком 2006. године. Тај закон је за српске реформске прилике већ прилично дуго на снази без икаквих измена, што није последица само његовог квалитета, јер он иако је солидан законски текст, свакако није и без озбиљних недостатака, већ је његова стабилност, пре свега, произишла из његове јаке повезаности са ранијом вишедеценијском традицијом нашег малолетничког кривичног права. Наиме, тај закон у основи садржи нормативна решења која су пре тога деценијама већ примењивана у некадашњој Југославији, која је иначе, имала веома солидно кривичноправно

законодавство, како уопште, тако и у домену малолетничког кривичног права, које је при том, иако је СФРЈ била социјалистичка држава, суштински било веома слично тадашњим савременим западноевропским кривичноправним системима.

Начело опортунитета кривичног гоњења је једна од основних карактеристика савременог поступка према малолетницима. Ово начело се темељи на сврси поступка према малолетницима, која је претежно у домену специјалне превенције, а у модерном малолетничком кривичном праву, циљ поступања према малолетнику према начелу опортунитета кривичног гоњења јесте да се из разлога нецелисходности кривичног гоњења уопште, или због несврсисходности целовитог кривичног гоњења конкретном малолетника, поступи на један од два алтернативна начина: а) том малолетнику у потпуности „опрости" конкретно кривично дело и он потпуно поштеди било какве кривичноправне реакције у конкретном случају, што би био „чист" односно безусловни опортунитет кривичног гоњења или б) примени одговарајућа мера која се своди на наметање малолетнику одређене обавеза (које се могу и кумулирати), чијом применом/испуњавањем, он практично заслужује да не буде кривично гоњен, као што је то случај са применом васпитних налога у малолетничком кривичном праву Србије.

Када се ради о условљеном начелу опортунитета кривичног гоњења малолетника у српском кривичнопроцесном систему, суштина је да се применом једног или више васпитних налога, избегава вођење не превише неопходног кривичног поступка, који би вероватно и скоро извесно, резултирао одређеном благом кривичном санкцијом (попут неке посебне обавезе или мере појачаног надзора у одређеном модалитету), супституише, како тај не превише неопходан кривични поступак, тако и та очекивана/вероватна кривична санкција која би из њега произишла, нечим што је по садржини практично исто или веома слично тој кривичној санкцији, а често и знатно више од ње у садржинском смислу, с обзиром да се васпитни налози могу и комбиновати/кумулирати.

Поред тога, на овај начин, тј. када се ради о начелу опортунитета кривичног гоњења малолетника у његовом условљеном облику, „мире" се на одговарајући начин интереси свих субјеката кривичног поступка. Јавни тужилац се „поштеђује" обавезе вођења даљег тока поступка, штеди своје ресурсе и има прилике да се озбиљно бави тежим случајевима малолетничке делинквенције. Суд је тиме потпуно растерећен, јер до њега предмет није ни стигао. Адвокат који је у функцији одбране малолетника тако постиже максималан успех, јер његов клијент/брањеник, не само да није кривично санкционисан, већ није ни кривично гоњен у смислу целовитог тока кривичног поступка. Примена васпитних налога је често и у интересу оштећеног, јер су неки васпитни налози ресторативног карактера. И коначно, према малолетнику који је учинио кривично дело, је ипак и у овом случају реализована одговарајућа официјелна интервенција, која може бити од користи у циљу кориговања његовог будућег понашања у елементарном социјалном смислу, те

имати и одговарајући превентивни ефекат у кривичноправном смислу, а може бити и у функцији отклањања тзв. предделиктних стања, елиминисања рецидивизма, пружања подршке и помоћи и сл., а све то без формалног кривичног санкционисања малолетника, што увек подразумева и одговарајућу стигматизацију, која може бити веома негативна по будући живот малолетника.

Иако је Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица веома „дуговечан у свом изворном облику“, те се, што је реткост у кривичноправном нормативном систему Србије, релативно успешно примењује и без било каквих новела од момента његовог ступања на снагу, увелико је сазрело време и за његове озбиљне измене и допуне. Неке од тих новела би морале бити и у домену начела опортунитета кривичног гоњења, које би морало имати још ширу примену, него што је то данас случај.

Литература

Бејатовић, С., Ефикасност кривичног поступка као међународни правни стандард, (поглавље 23 и кривичнопроцесно законодавство Србије – норма, пракса и мере унапређења), зборник Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу: „Европске интеграције и казнено законодавство (поглавље 23 – норма, пракса и мере хармонизације)“, LVI редовно саветовање Удружења, Златибор, 2016.

Burman M., Johnstone J., Fraser A. and McNeill F., „Country report Scotland“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.

Ginter J. and Sootak J., „Country Report Estonia“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.

Dignan J., „Country Report – England and Wales“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.

Diemer H., Schoreit A., Rüdeger Sonnen B., Jugendgerichtsgesetz - Kommentar, "C.F.Müller Verlag", Heidelberg, 1999.

Dünkel F., „Country Report Germany“ in: Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin I., Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.

Dünkel F., „Sanctions systems and trends in the development of sentencing practices“, in: Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin I., Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greisfald, 2010.

Walsch D., „Country Report Ireland“, in: Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin I., Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.

Wehner-Davin W., „Heranwachsende’ – ein Widerspruch zur Volljahrigkeit“, Kriminalistik 8/79, Heidelberg, 1979.

Zermatten J., „Face a l,evolution des droits de l,enfant quel systeme jidiciaire: systeme de protection ou systeme de justice?“, Revue international de criminologie et de police technique, 1994/2.

Kanev K., Furtunova D., Roussinova P., Bekirska Y., „Country Report Bulgaria“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.

Kern E.und Roxin, C.. Strafverfahrensrecht, 14. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1976, стр. 61.

Klages H., „Diversion im Jugendstrafrecht“, Kriminalistik 8–9/95, Heidelberg, 1995.

Lemert E. M., „Diversion in Juvenile Justice: What Hath Been Wrought“, Journal of Research in Crime and Delinquency, No. 1, 1981.
Parosanu A., „Country Report Romania“, in: Dünkel F., Grzywa J., Horsfield P., Pruin I., Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.
Pilgram A., Bruckmüller K. und Stummvoll G., „Country Report – Austria“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.
Roxin, C.Strafrecht, Allgemeiner Teil, Band I, Grundlagen – Der Aufbau der Verbrechenslehre, 4.
Auflage, Verlag C. H. Beck, Munchen, 2006.
Roxin C. und Schünemann, B., Strafverfahrensrecht, 29. Auflage, „C.H.Beck,“, München, 2017.
Seiler S., Strafprozessrecht, 10. überarbeitete Auflage, „Facultas.wuv”, Wien, 2009.
Стевановић И., „Алтернативне кривичне санкције према малолетницима“, Зборник Српског удружења за кривично право Актуелна питања малолетничке делинквенције и мере за обезбеђивање присуства окривљеног у кривином поступку, Копаоник, 1995.
Haverkamp R., „Country Report Sweden“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 210.
Carroll K., Diversion of youth from the juvenile justice system, Washington, 1980.
Шкулић М., Принцип опортунитета у кривичном поступку према малолетницима I, Избор судске праксе – стручно информативни часопис, „Глосаријум”, бр. 7–8/97, Београд, 1997.
Шкулић, Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дела, „Досије“, Београд, 2002.
Škulić, M., Country Report Serbia“, in: F. Dünkel, J. Grzywa, P. Horsfield, I. Pruin, Juvenile Justice Systems in Europe – Curent Situtation and Reform Development, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Greifswald, 2010.
Шкулић М., Један поглед на српско малолетничко кривично право - осврт на важеће законске одредбе и анализа предложених/очекиваних/могућих новела, КоПра - континентално право – часопис за одржив и складан развој права, година 4, број 4/21, Београд, 2021.
Шкулић М., Малолетничко кривично право, 2. измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2022.
Шкулић, М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, „Службени гласник“, Београд, 2022.
Шкулић М., Кривично процесно право, 14. измењено и допуњено издање, Београд, 2024.
Шкулић М., Историја кривичног материјалног права социјалистичке Југославије, зборник: „Социјалистичко право у Југославији – 1945 – 1990“ - Други, том, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2024.
Шкулић, М. „The manifestations of penal populism in some amendments/provisions of the Criminal Code of Serbia“, Penal Populism and Impact on the Work of Institutions - Thematic Conference Proceedings of International Significance, Editors: Dr Marina Matić Bošković Dr Jelena Kostić, IX International Scientific Thematic Conference, Institute of Criminological and Sociological Research and Judicial Academy, Belgrade, 22 November 2024.

THE PRINCIPLE OF OPPORTUNITY OF CRIMINAL PROSECUTION IN PROCEEDINGS AGAINST MINORS – CURRENT STATUS AND POSSIBLE AMENDMENTS

dr Milan Škulić

professor of Faculty of Law University of Belgrade judge of the Constitutional Court

Summary: *In the article is explained the principle of opportunity of criminal prosecution in proceedings against minors, both from a de lege lata point of view and in a de lege ferenda sense. The paper also contains an adequate comparative law analysis of the principle of opportunity of criminal prosecution in proceedings against juveniles, which in the criminal procedure theory that*

deals with this issue is often referred to in Anglo-Saxon terminology as a form of diversionary action. In particular, various diversionary models in the procedure against minors in comparative law are explained, which essentially boils down to normative variants of the implementation of the principle of opportunity of criminal prosecution in relation to juveniles in the criminal procedure.

The author concludes that although the Serbian Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors has been relatively successfully applied without any amendments since its entry into force, the time is ripe for its serious amendments and supplements. Some of these novelties should also be within the scope of the principle of opportunity of criminal prosecution, which should have an even broader application than is the case today.

Keywords: *Principle of Opportunity, Criminal Prosecution, Juveniles, Criminal Procedural Law.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625324M UDK. 343.91:[343.85+343.71

INDICIJALNI DOKAZ – DOKAZIVANJE INDICIJAMA

Prof. dr Mile Matijević
Internacionalni centar za krimnalistička i kriminološka istraživanja i vještačenja Banja Luka

Vuković Mladen
MA prava, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske

Abstrakt: *Indicijalni dokazi su činjenice koje ne pružaju direktan dokaz o nekoj činjenici, već se iz njih zaključuje o određenoj činjenici na osnovu okolnosti, logike i drugih posrednih činjenica. Ovi dokazi često igraju ključnu ulogu u procesu otrkivanja, razjašnjavanja, dokazivanja krivičnog djela, učinioca, a posebno onda, kada nema direktnih dokaza.*

Dokazivanje indicijama je proces u kome nadležni organi, a n a kraju sud, donosi krajnji zaključak/sudsku odluku na osnovu takvih posrednih dokaza, indicija. Taj proces karakteriše visoki stepen logičnog zakključivanja, u kontekstu slobodnog sudskoj odlučivanja. Da bi se donijela osuđujuća presuda zaključak suda mora bit „izvan razumne sumnje" gdje raspoložive indicije ukazuju nedvosmisleno na krivicu lica, ne ostavljajući nikakv prostor za drugačiju racionalnu odluku.

U radu će se analizirati suština indicijalnog dokaza, a onda i dokazivanja indicijama, kao svojevsnog sistema kohezije indicijalnih činjenica na bazi njihove tijesne povezanosti, logičnog kauzaliteta. U tom kontekstu prezentiraće se više krivičnih slučajeva, gdje je dokazivanje indicijama imalo ključnu ulogu u donošenju osuđujuće/oslobađajuće presude.

Ključne riječi: *indicije, indicijalni dokaz, dokazivanje indicijama, indicijalni prsten, logička veza indicija.*

Uvod:

Jedno od najitrigantnijih pitanja u teoriji i praksi krivičnog postupka jeste dokazivanje indicijama. Naslov je samo uslovan, jer u samom startu analize i ocjene, dolazi se do sportnosti u pogledu integriteta ovog metoda. Naime, još u Kanonskom postuku, prateći Rimske uzore, razvija se sistem racionalnih dokaznih sredstava i među njima se određena pažnja pridaje indicijama. Veliki praktični značaj indicija, doveo je do pravničke, naučne, filosofske potrebe za svestranim izučavanjem indicija, indicijalnih činjenica, dokaza, a posebno indicjalnog dokazivanja[1]. Brojniji pravni autoriteti se zalažu da indicije nemogu biti osnov dokaza za osuđujuću presudu, iako tzv. zakonska ocjena dokaza je to na izvjestan način i dopuštala[2].

[1] Detaljnije u studiji prof. dr S. Soković, Dokazivanje indicijama, Jefimija, Kragujevac, 1997.g.

[2] Sudija i najpoznatiji teooretičar kaznenog prava Benedik Karpzov u svom djelu Practica,

1. ŠTA JE INDICIJALNI DOKAZ – DOKAZIVANJE INDICIJAMA?

Indicijalni dokaz je posredni, indirektni dokaz koji ima karakter „višeznačnosti", koja je povezana sa spornim činjenicama,[3] koje ulaze u predmet dokazivanja[4]. Indicije su često definisane kao činjenice koje omogućavaju zaključak o spornim pravno relevantnim činjenicama, gdje se na osnovu tih činjenica stvara zaključak o spornim odlučnim čijenicama tzv. „lanac indicijalnih činjenica", koje su međusobno povezane logičkim zaključivanjem. U strukturi indicijalnog dokaza može se konstatovati da postoje dva elementa i to:

a) činjenična osnova (indicijalna činjenica), i

b) specifična veza između činjenica sa sprnim pravno relevantnim činjenicama.

Bitna karakteristika veze indicijalne i sporne činjenice jeste njena mnogoznačnost, što praktično znači da je nakon utvrđivanja indicijalne činjence,za razliku od neposrednih dokaza kod kojih postoji jednoznačnost veze, čime se i završava dokaivanje, a u prethodnom slučaju je neophodno utvrditi pravo od više mogućih značenja njene veze sa spornimčinjenicama. Međusobna povezanost više indicija, koja iskuljučuje svako drugo objašnjennje spornog događaja osim jednog, prevazilazi nesamostalnost i fragmentarnost pojedinačnih indicija i predstavlja izvodvojen strukutralni kalitet putem koga se od više povezanih pojedinačnih indicija nastavje indicijalni dokaz. Indicijalna činenična osnova pojavljuje se kao releantna u procesu dokazivanja zbog karakteristične povezanosti sa spornim odlučnim činenicama. Činjenični osnov indicijalnog dokaza predstavlja činjenice koje su višeznačno povezane sa spornim činenicama, što znači da činjenica sama po sebi ne čini dokaz[5].

Zbog navedene konstatacije, neophodno je u procesu provjere vjerodostojnosti i pouzdanosti dokazne činjenice utvrditi pravo značenje veze sa spornom činjenicom. U vezi sa indicijalnim dokazivanjem, posebno je bitno logičko zaključivanje, kojim se formira tzv. lanac logičkih zaključaka[6]. Za razliku od neposrednih dokaza, što podrazumjeva samo one dokaze koji se zasnivau ne neposrednom čilnom opažanju (priznanje, iskaz svjedoka) indicijalni dokaz se obezbjeđuje kroz tzv. Indirektni, posredi aspekt utvrđivanja određenih činjenica, koje su u vezi sa spornim činjenicama.

Indicijalni dokaz proizilazi kao pomoćni predmet dokazivanja. Što upućuje na pitanje strukture predmeta dokazivanja u krivičnom postuku, Indicijalne činjenice su

---

nova rerum criminalium omperiialis Saxonica, zadržava zabanu osude na tgemelju indicija, kod težih krivičnih djela, ističući da je kod lakđik delikata moguća osuda.

3 Sporne činjenice se dokazuju posreedno, preko drugih čiinjenica putem logičkog zaključivanja.

4 Soković S, Dokazvanje indicijama, str. 51.

5 Pronađen nož, pištolj u posjedu osumnjičenika ne znači da je to dokaz da je osumnjičeni ubica.

6 Krapac D, Neposredni i posredi dokazi u krivičnom postupku, Zagreb 1982. str. 26.

indicije, činjenice koje dopuštgaju stvaranje zaključka o činenicama i dokazivanje odlučnih činjenica. Stav o indicijama kao dijelu predmta dokaivanja ili kao pomoćne predmtu dokazivanja, gdje se indicijalna činjenica na kraju mora nesporno utvrditi, na način i u formi koju predviđa zakon[7].

Proces otkrivanja i dokazivanja indicijalnih činjenica neophodno je da svaka činjenica bude analizirana i procjenjivana , najpre izolovano od drugih, a zatim i u vezi sa drugim relevantnim činjenicama. Evidentno je da dokazivanje indicijama zahtjeva čitav niz nesumnjivo utvrđenih indicijalnih činjenica , koje su međusobno faktički povezane i koje se logično nadopunjuju i potvrđuju, tako da traganje za relevantnim činjenicama znači istovremeno ispitivanje brojnih kombinacija njihovih mogućih veza u okviru spornog činjeničnog stanja[8]. Tu se ustvari radi o tzv. „lancu međusobno povezanih činjenica", gdje utvrđena indicijalna činjenica ukazuje na druge činjenice, koje mogu da se odnose na sporne glavne činjenice, ili da budu dio novog indicijalnog lanca. Indicijalni lanac ili lanac indicija postoji onda, kada iz okolnosti slede, jedna iz druge, pa određenu indiciju dovode u vezu, sa dokaznim osnovom, predmetom dokazivanja.

.Na osnovu iznesenog nema sumnje da će postojanje većeg broja indicija, uzajamno povezanih tako da isključuju svaku drugu mogućnost egzistencije spornih činjenica, osim one koju same sve zajedno indiciraju, predstavlja neophodan uslov nastajanja indicijalnog dokaza. U okviru toga indicije se mogu povezivati u vidu: lanca, konopca, ili prstena.

U procesu dokazivanja indicijama posebno se mora voditi računa da postoji mogućnost da se u prikupljanju činjeničnog materijala bitne okolnosti previde kao značajne. Ako ne izgledaju kao relevantne za ukupnu sliku spornog događaja, da bi se kasnije pokazalo da su neophodne i da uprvo njihov nedostatak otežava dokazivanje. Indicijalni dokaz opstaje i pada zavisno od broja povezanih i uzajamno dopunjujućih i potvrđujućih indicijalnih činjenica[9]. Kako je indicijalna činjenica često fragmentalna, nesamostalna, da bi se moglo govoriti o indicijalnom dokazu, neophodno je da postoji „grupa različitih, uzajamno povezanih, dopunjujućih činjenica" koje zajedno čine indicijalni dokaz.

Jedna indicija ne čini indicijalni dokaz, što znači da indicija i indicijalni dokaz nisu sinonimi. Indicjalni dokaz je međusobo povezan sklad „više" indicija, gdje se na

---

7 Npr. indicija prisustnosti na mjestu zločina, provjerava se i dokazuje iskazima svjedoka, vještačenjem tragova, i dr. A time i sam podleže dokazivanju u odnosu na predmt dokazivanja, .

8 Otkrivanje relevatnog dokaznog materijala nije samo prosto opažanje (koje je uvijek nesvjesno,selektivno), nego predstavlja svjesno traganje u određenom pravcu, usmjerno i kontrolisano stalnim postavljanjem i provjeravanjem vezija u vezi potrebnog činjeničnog materijala. (Vodinelić V. Kriminalistika, Beograd, 1984 str. 34).

9 Proučavajem sudskih preddmeeta nalaze se zablude koje pokazuju da je u slučaju indicijalnog dokazivanja osnovna greška u mehaničkom dodavanju indicija različitih vrsta, umesto pažljivog međusobnog odmjeraanja, a sudska psihologija upravo upozovrava na „psiohološki proglem mehaničkog popunjavanja indicijalnog lanca. „(R. Grasberger: Psxhologije des Strafverfahrens, Wien, 1968. str. 202.)

osnovu „veze", a ne fizičkog zbira , sa sigurnošću može zaključiti da se adi o indicijalnom dokazu. Tu se u suštini stvara tzv. „indicijalni lanac", kao svojevrsna koheziona konstitucija više indcija, koje se logički nadovezuju, jedna na ddrugu. Pojedinačne indicije faktički prevazilaze sebe, stapajući se iz jedne u drugu. Ukupna dokazna snaga indicijalnog lanca zavisi od „čvrstine" povezanosti pojedinačnih karika između pojedinih indicija. Svaki, pa i indicijalni lanac puca na mjestu gdje je naslabija veza, tj. kod najslabije indicije. Indicija u suštini samo ukazuje na ono što se može dokazati, ali to ne dokazuje. Zato se postavlja stalno pitanje o broju indicija koji je dovoljan, što su dosta relativan i problematičan pojam. U suštini se radi o kvalitetu indicijalnih činjenica, o njihovoj međusobnoj logičkoj vezi, a ne o pukom fizičkom broju[10].

Na kraju se mora neizostavno konstatovati da indicijalna činjenica mora biti dokazana, odnosno da činjenice na kojima se zasniva indicijalni dokaz, budu nesumnjive. (Svjedok tvrdi da je osumnjičenog vidio u neposrednoj blizini mjesta zločina. Da bi se ovakva tvrdanja dokazala,neophodno je utvrditi vjerodostojnos i pouzdanost iskaza, a to znači, da svijedok mora biti pouzdan, kao i vjerodostojan u pogledu činjenica (da li dobro vidi, prepoznaje i sl). Indicijalni dokaz se nesmije temeljiti na jednoj indiciji, već na čitavom zajedništvu više indicija, od kojih nij jedna sama za sebe nije potpuno sigurna, već sve zajedno mogu da tvore dokaz. Sve će to na kraju definisati nivo dokazanosti indicijalne činjenice, a time i snagu takvog dokaza. U okviru razmatranja kvaliteta i snage dokaz indicijama, postavlja se pitanje primjene principa „in dubio proreo" u slučaju dokazivanja indicijama. Naime, primjećeno je da sudovi češće primenjuju navedeni princip u slučaju „indicijalnog dokazivanj" u odosu na neposredne, materijalne dokaze.

2. DOKAZNA VRIJEDNOST INDICIJA

Kako smo u prethodnom odjeljku analizirati i konstatovali mogućnost dokazivanja indicijama, postavlja se pitanja o stvarnoj dokaznoj vrijednosti indicija. Kroz istoriju dokazivanja stalno se vodila izvjesna polemika u vezi dokazne vrijednosti indicija. posebo je bitno konstatovati i vrednovati odnos dokazne vrednosti neposrednih u odnosu na posredne dokaze, bez obzira na opšte shvatanje o jednnakosti dokaza u okviru primjene sudijskog načela „slodne ocjene dokaza". Struktura indicijalnog dokaza, pokazuje da je potrebno praviti razliku između indicija i indicijalnog dokaza. Kako su indicije višeznačne, problematične, posredneu odnosu na sporne činjenice, koje se dokazuju. Posebo, ako je u pitanju jedna indicija, koja je fragmentalna, a ne u vezi sa drugim indicijama. Tačno je da u operativno istražnom smislu indicije predstavljaju (orjentaciono eliminacionu sadržinu), koja ima značaj u procesu tzv. Operativne detekcije, u odnosu na postavljanje verzija , skladno učenju o zlatnim pitanjima kriminalistike. Stvarana dokazna vrijednost indicije, posmatra se isključivo u vezi sa drugim indicijama. Drugačiije rečeno, dokaznu vrijednost mogu imati samo grupa uzajamno uvezanih indicija, koje čine indicijalni dokaz.

[10] Npr. na trgu stoje tri stabla u istoj liniji. Pomislićemo da ih je neko tako posadio.Međutim, to nije još dokazano, jer je moguće da je to djelo prirode".

Kriminalističko istraživanje u vezi sa indicijama[11], indicijalnim dokazivanjem predstavlja jedno od esencijalnih pitanja kriminalsitičke djelatnosti u svim fazama operativne, istražne, optužne, sudske djelatnosti. U fazi otkrivanja, detekcije prvih početnih saznanja, indicije čine polaznu osnovu, za dalje oprativno, istražno usmjeravanje, kvalitativno jačanje kaapaciteta istrage i drugih faza krivičnog postupka. Kriminalsitikaje izgradila sopstvene metode, metodologiju rada sa indicijama[12] koja omogućava metodološki postupak sprovođenja kriminalsitičke obrade/istrage:

- metoda eliminisanja u otkrivanju pojedinčnog krivičnog djela,
- metoda korišćenja MOS evidencija
- metoda sastavljanja liste indicija za više krivičnih djela, učinilaca

Na kraju, indicije nemaju samo heurističku,otrkivačku funkciju, one postaju dio cjeline dokaznog ambijenta, dobijaju dokaznu snagu, kada prelazi iz orjentaciono eliminacionog statusa u prvno relevantnu dimenziju, tj. u osnove sumnje. Važno je na kraju istaći da se ipak sveukupni značaj indicija u procesu otrkivanja, dokazhivanja u prethodnom i krivinom postupku mora sa uvažavanjem cijeniti, prihvatiti, jer su one u određenim situacijama nezamjenjljive.Npr. dokaz krivice je faktički jedino moguće izvesti indicijalnim metodom, putem svjedočenja, priznanja i stvaranjem tzv. Lanca indicijalnih činjenica koje čine siguran zaključak o krivici.

Interesantna je izvjesna teorija, praksa tzv. kombinovanog dokaza, gdje se skladno i uzajamno dopujuje veza svih raspoloživih dokaza. To je situacija gdje se jedan dokaz stvara na osnovu različih vrsta dokaza, kako neposrednih, tako i posrednih, objektivno subjektivnih, prersonalnih, starnih. Kombinavoani doka ili kombinovanje dokaza, osim što podiže pouzdanost urtvrđenih pravno relevantih činenica, istovremeno omogućava kontgrolu jednog dokaza, drugih,.

Iz navedenog proizilazi, jasna poruka da je dokazivanje čvornoa tačka putem koje se sve indicije i neposredni dokazi međusobno povezuju, stim što način povezivanja, zavisno od konretnih odkonslsnoti me da bude različit. Utom smislu se u procesnoj teoriji može govoriti o tzv. Akumujlacij, difundiranju i eliminaciji kao osnovnim vidovima povezivanja različitih dokazha[13]. Akumulacija dokaza podrazumjeva stanje da se svi dokazi podudaraju u smjeru određenog zaključka o spornim činenicama, bilo da se potvrđuju ili opovrgavaju čijenice predmeta dokazivanja.

3. PRESUDA ZASNOVANA NA INDICIJAMA" ?!

U okviru sveukupnog razmatranja mjesta uloge indicija u istražnom i krivičnog postupku može se zaključiti da dokazivanje indicijama „nije zabranjeno", prije svega zbog „slobodne sudijske ocjene dokaza". Zbog toga je razumljivo da će i

[11] Matijević M, Zuparević S, Metodologija kriminalističkih i pravnih istraživanja, Univerzite za poslovne studije, Banja Luka, 2'015.

[12] Matijević M, S.Zuparević Metodologija kriminalsitičkih i pravnih istraživanja, Univerzitet za poslovne studije, banja Luka, 2015. god.

[13] Teoria dokaateljstv v sovetskom ujglovnom procese, (grupa autora. 1967. tr. 61 i dalje.

indicijalni dokazi biti prisutni u sveukupnog ambijentu sudijskog ocjenjivanja raspoloživih dokaza u donošenju konačne sudske odluke.

Međutim, jasno je da je sporno pitanja da li bi se presuda mogla zasnivati samo na indicijama, indicjalnom dokazu. Zakonske norme direktno ne regulišu ovo pitanje. Sa druge strane, poznato je da najveći broj krivičnih djela koji se vrši od strane NN učinoca, u tajnosti, teško se otkriva, dokazuje neposrednim dokazima, već najčešće indicijalnim, posrednim[14]. Često se presude zhasnivaju na indicjalnom dokazu i priznanju optuženog, gdje je priznanje upravo proizvod snažnog dejstva indicjalnog dokaza. Indicjalni dokazi dovode optuženog u situaciji da smatra da je u bezizlanosti, pa da će priznanjem sebi olakšati situaciju, i dobiti manju kaznu. Polazeći od činjenice da i sam su često je u situaciji da nemože doći do potpune izvjesoti, pribjegava primjeni navednih postupala indicjalnih dokaza, dokazivanja. Sud bi tada morao makimalno voditi računa o tzv. suštinskoj indicijalnoj logičkoj i faktičkoj povezanosti, koje isklјjučuju bilo kakvo drugo objašnjenje sprnog događja, osim jednog.

Ipak je na kraju najpoželjije da direktni i indicijalni dokazi budu međusobno povezani, ali da presuda može da se zasniva na jakim dokazima. U slučaju tzv. indicijalne presude, dalje se velika mogućnost žalbenom postupku da ospori kvalitet presude, da kroz svojevrsnu analizu, razbijanje koherentnosti dokaza, ospori kvalitet presude, i dovede drugosteni sud na primjenu instituta „in dubio proreo", tj. da donese oslobađajuću presudu.

Ovdje je potrebno takođe istaći da je prisutnija teorijska neprihvatljivost tzv. indicjalnog dokaza u presudi, nego u praktičnom postupanju suda, jer se sud u konkretnoj situaciji, rukovodi sveukupnim ambijentom krivičnog postupka, posebno o tzv. neizbježnosti osuđujuće presude,

U sudskoj praksi se ne nalaze seriozne analize vrijednosti indicijalnih presuda, osuda, što na izvjestan način u naučnom smislu umanjuje mogućnost kvalitetnijeg analiziranja, ocjene sveukupnosti ovog važnog kriminalističko, krivično procesnog postulata. Sudska praksa pokazuje da osuđujuće presude mogu biti donijete i na osnovu indicija, ali uz stroge uslove. Sudovi priznaju indicije kao validan dokazni materijal, pod uslovom da su dovoljno jake, međusobno povezane i da vode ka jedinom logičnom zaključku – krivici optuženog. Ključni uslovi za osuđujuću presudu na osnovu indicija su:

- Lanac indicija – indicije moraju biti međusobno povezane tako da logično ukazuju na krivicu, bez realne mogućnosti drugačijeg objašnjenja.
- Doslednost i uklapanje – indicije ne smeju biti kontradiktorne i moraju se uklapati sa ostalim dokazima u predmetu.
- Neophodnost isključivanja drugih mogućnosti – sud mora biti siguran da ne postoji drugo logično objašnjenje osim krivice optuženog.
- Obrazloženje u presudi – presude zasnovane na indicijama moraju biti detaljno obrazložene kako bi bile održive u žalbenom postupku.

[14] Izvjesni Judex navodi: zabrana presuda na osnovu indicja znači, ili povratak na prinudno dobijanje priznanja ili paralizu krivičnog prvosuđa.

- Ubistva bez direktnih svedoka – Optuženi može biti osuđen na osnovu niza indicija poput motiva, pretnji, analize kretanja, bioloških tragova ili ponašanja nakon zločina. (ubistvo poštara Smaila Delja u Goraždu, Rajka Bijelića u Vrtoču, kod Bos. Petrovca), ubistvo Antonije Bilić u Šibeniku.
- Korupcija i organizovani kriminal – Ako nema direktnog dokaza (npr. svedočenja ili snimka), osuđujuće presude se donose na osnovu finansijskih tokova, komunikacije i drugih indicija koje dokazuju nezakonitu aktivnost.

Primeri sudskih presuda na osnovu "indicijalnih dokaza"

Primjer br. 1.

Dana 2011. u blizini Šibenika Antonija Bilić je stopirala i navodno sjela u kamion. Poslije toga se nije pojavila, niti je njen leš pronađen. Osumnjičen je Dragan Paravinja, optužen[15] na 40 godina zatvora. Kosti pronađene blizu kamionskog parkirališta u selu Furaje pripadaju Antoniji Bilić, potvrdili su na konferenciji za novinare u karlovačkom Županijskom državnom odvjetništvu. Nakon provedene DNA analize utvrdili smo sa vjerojatnošću od 99,99999 posto da je riječ o Antoniji Bilić - rekao je Milovan Kubat, voditelj laboratorija za DNA analizu Zavoda za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Policija je blizu kostiju pronašla i plave traperice. I bez tijela Antonije Bilić.

Dragan Paravinja osuđen je na 40 godina zatvora zbog njezina ubojstva i pokušaja silovanja. Antonia Bilić posljednji puta viđena kad je ušla u kamion Dragana ParavinjeAntonia Bilić posljednji je puta viđena na Čikolskom mostu 7. lipnja prošle godine kada je ušla u kamion Dragana Paravinje. Zbog pokušaja silovanja i ubojstva maloljetne Drnišanke Paravinja je prošlog mjeseca osuđen na maksimalnih 40 godina zatvora. Osuđen je na osnovu "zatvorenog kruga indicija". U njegovu kamionu pronađeni su tragovi Antonijine krvi, a za njenim tijelom tragalo se na području gotovo cijele Hrvatske, najviše u šibenskom zaleđu uz Krku.

Tamo je nakon Paravinjinog priznanja ubojstva i isušeno jezero, a potraga je bila intenzivna i u zadarskom zaleđu kod Bilišana gdje je Paravinja i živio. Istražitelji su vjerovali da je baš tamo Paravinja mogao skloniti tijelo Antonije Bilić budući da je to inače zabačeno područje i najbolje i poznavao. Neuspjehom potrage na tim područjima potraga se ponovno širila prema 'kontinentu' odnosno Lici i prema Karlovcu gdje je bila trasa Paravinjine vožnje i gdje je navodno posljednji puta i lociran signal Antonijina mobitela."Dva tri metra od ceste sam vidio ljudsku lubanju

Vrhovni sud Hrvatske je u drugostepenom postupku osudio Dragana Paravinju na 20 godina zatvora za ubojstvo Antonije Bilić, jer nije dokazano silovanje, a i dokazi za ubistvo sun a izvjestan način devalvirani, sobzirom da su okarakterisani kao indicijalni. Vrhovni sud Republike Hrvatske donio je presudu da se Dragan Paravinja,

[15] Prepolovljena presuda, Paravinji 20 godina zbog ubojstva...Večernji.hrhttps://www.vecernji.hr › vijesti › dragan-paravinja-ant..06. srpanj 2017. Autori: F. Šarić, Z. Bičak

optužen za ubojstvo Antonije Bilić, osuđuje na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, što je dvostruko manje od presude koju je donio Županijski sud u Splitu[16].

Primjer br. 2.

Županijski sud u Slavonskom Brodu, presudom od 21. studenog 2022., broj K6/2022-53, proglasio je krivom optuženu S. K., zbog kaznenog djela protiv života i tijela, pomaganjem u ubojstvu iz članka 110. u vezi članka 38. KZ/11. i optuženog M. K., zbog kaznenog djela protiv života i tijela, ubojstva iz članka 110 KZ/11., činjenično i pravno pobliže opisanog u izreci pobijane presude. 1.1. Optužena S. K. je na temelju članka 110. KZ/11. u vezi članka 38., uz primjenu članka 41., članka 44. stavak 1. i članka 47. KZ/11., osuđena na kaznu zatvora u trajanju od 9 (devet) godina, dok je optuženi M. K., na temelju članka 110. KZ/11. uz primjenu članka 41., članka 44. stavak 1. i članka 47. KZ/11., osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 12 (dvanaest) godina,

Međutim, protivno žalbenim navodima oboje optuženika, prvostupanjski sud je na temelju izvedenih dokaza potpuno i pravilno utvrdio postojanje svih odlučnih činjenica, te ocjenom izvedenih dokaza osnovano utvrdio kako je dokazano postojanje "zatvorenog kruga indicija", koji nedvojbeno upućuju na optuženike kao počinitelje kaznenog djela za koje su proglašeni krivima.

Naime, kao što je već navedeno, prvostupanjski sud svoj zaključak da je optuženi M. K. počinio kazneno djelo ubojstva, a optužena S. K. kazneno djelo pomaganja u ubojstvu, temelji na zatvorenom krugu indicija. Doista, ukoliko nema neposrednih dokaza da je neki optuženik počinio kazneno djelo koje mu je stavljeno na teret, činjenično stanje se može utvrditi izvođenjem posrednih dokaza, a osuđujuća presuda temeljiti na zatvorenom krugu indicija, u kojoj situaciji osnov osuđujuće presude predstavlja niz međusobno povezanih činjenica koje tvore nedjeljivu i logičnu cjelinu. Rezultati posrednih dokaza moraju činiti zatvoreni krug utvrđenih činjenica koje, sa punom sigurnošću, upućuju na zaključak da su optuženici počinili kazneno djelo koje je predmet optužbe, a što u konkretnom slučaju, protivno žalbenim navodima optuženog M. K., i ostvareno.

Žalbeni navodi optuženog M. K. da je činjenično stanje ostalo nepotpuno utvrđeno, jer da nije utvrđeno radi li se o izravnoj, neizravnoj namjeri ili nesretnom slučaju te da su „moguće ostvarena i obilježja kaznenog djela iz članka 112. KZ/11., odnosno članka 113. KZ/11.", nisu osnovani. Naime, ispravno je prvostupanjski sud, iz svih izvedenih dokaza, utvrdio činjenično stanje te zaključio da postoji zatvoreni krug indicija koje upućuju da je optuženi M. K. svjesno i voljno, sa izravnom namjerom počinio kazneno djelo ubojstva oštećene Z. F. u čemu mu je optužena S. K. svjesno i voljno, dakle sa izravnom namjerom, pomogla poduzetim radnjama opisanim u činjeničnom opisu djela. Niti jedan od izvedenih dokaza ne upućuje na činjenično stanje različito od utvrđenog, kako to žalbom bez dodatne argumentacije smatra žalitelj temeljeći svoje zaključke samo na okolnosti da tijelo oštećenice nije

[16] Republika Hrvatska Visoki kazneni sud Republike Hrvatske Zagreb, Savska cesta 62 Poslovni broj: I Kž-44/2023-10 U ime Republike Hrvaske Presuda

pronađeno. Stoga, kako je ispravno zaključeno o postojanju zatvorenog kruga indicija na počinjenje kaznenog djela ubojstva iz članka 110. KZ/11. od strane optuženika te pomaganja u tom djelu od strane optuženice, žalbene navode optuženog M. K. ovaj sud nalazi neosnovanima.

Primjer br. 3.

Stoga, kada se ovakve činjenice dovedu u vezu, iste čine zatvoren krug dokaza iz kojeg je moguć samo jedan zaključak, a to je da su optuženi P.B. i M.B. svjesno i voljno djelovali u neovlaštenom prometu opojnih droga u okviru grupe za organizovani kriminal, pri čemu je svaki od optuženih imao svoju specifičnu ulogu i svojim djelovanjem doprinosio ostvarenju zajedničkog cilja. U tom smislu, ovo Vijeće podsjeća da dokazivanje putem posrednih dokaza-indicija nije samo po sebi protivno načelima pravičnog suđenja iz člana 6. stav 1. Evropske konvencije, ali svakako da za dokazivanje indicijama vrijedi pravilo da indicije moraju djelovati kao čvrst zatvoren krug koji dopušta samo jedan zaključak u odnosu na relevantnu činjenicu, te da objektivno potpuno isključe mogućnost drugačijeg zaključka u odnosu na istu činjenicu[17].

Primjer br. 4.

Prvostepenom presudom Vuković i ostali bili su osuđeni na ukupno 22 godine i 10 mjeseci zatvora.Vrhovni sud RS tako je prihvatio žalbu odbrane i suđenje vratio na početak Okružnom sudu u Banjaluci.Advokat Rade Ćulibrk branilac Vukovića i Brkovića, istakao je za Srpskainfo da je prvostepena presuda protiv njegovih branjenika, zasnovana na lažnim iskazima svjedoka Petra Marjanovića i Vladimira Zečića.Njihovi iskazi nisu potvrđeni nijednim drugim dokazom- dodao je Ćulibrk.

Prvostepenom presudom koja je objavljena u septembru prošle godine, Okružni sud u Banjaluci je Vukovića osudio na jedinstvenu kaznu zatvora od šest godina. Drugooptuženi Luka Brković osuđen je na 4 godine i dva mjeseca, Filip Bojić na tri godine. Banjalučanin Goran Đurica osuđen je na tri godine i dva mjeseca zatvora, dok su optuženi Saša Mirković i Aljoša Marić osuđeni na po tri godine i tri mjeseca zatvora.Krivicu su u ranije priznali Petar Marjanović iz Kneževa i Vladimir Zečić iz Banjaluke. Oni su se nagodili sa banjalučkim tužilaštvom, pa je Marjanović osuđen na godinu dana zatvora, Zečić na šest mjeseci.Milorad Vuković Luis i Brković u pritvoru su od decembra 2021. godine koji je produžen do pravosnažnosti presude.Odbrane Vukovića i Brkovića uložile su žalbu Vrhovnom sudu RS na prvostepenu presudu zbog povrede odredaba krivičnog postupka i pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja, te odluke o sankciji.

U najkraćem, odbrana je istakla da je prvostepena presuda nezakonita. Naglasili smo da nije nađena droga kod Vukovića i Brkovića, ni vaga, niti jedan drugi predmet koji bi ih povezao sa izvršenjem krivičnog djela koje im se stavlja na teret. Posebno smo apostrofirali da su u odnosu na Vukovića bile na snazi posebne istražne radnje pet mjeseci, a u odnosu na Brkovića šest mjeseci i da u tom periodu nije

[17] Bosna i Hercegovina Sud Bosne i HercegovinePredmet br.S1 2 K 017901 17 Kžk Datum objavljivanja: 13.04.2018. godine

zadokumentovan nijedan razgovor između ovih optuženih sa drugim optuženima, niti bilo kakav kontakt- izjavio je Ćulibrk za Srpskainfo. Advokat je istakao da je svako od prisutnih u sudnici mogao biti osuđen prvostepenom presudom, jer je ona kako je naveo, donesena na osnovu indicija, a u radnjama optuženih nema ni bića krivičnog djela.

Prvostepeni sud je konstatovao da Vuković vješto prikriva izvršenje krivičnog djela, pa pošto vješto prikriva, na osnovu prikrivanja bi svi mi koji smo u sudnici mogli biti osuđeni. Brković je osuđen za radnje da je citiram, "u za sada neutvrđeno vrijeme iz pravca Prijedora, nabavljao neutvrđenu količinu droge, koju je prodavao po neutvrđenim cijenama i za sada nepoznatim kupcima"- naveo je advokat Ćulibrk. Odbrana je predložila Vrhovnom sudu RS da se prvostepena presuda preinači i da se Brković i Vuković oslobode krivice, a da se ukoliko sud to ne prihvati, prvostepena presuda ukine i da se ukine i pritvor u kojem se Vuković i Brković nalaze od decembra 2021. godine[18].

4. ZAKLJUČAK:

U okviru razmatranja, analiziranja i zaključka o suštini indicijalnih dokaza i dokazvanja indicijama u radu se prezentira i istaču bitne karakteristike indicija, indicijalnih dokaza, a posebno stvaranja "indicijalnog lanca" i "zatvorenog kruga indicija" u kontekstu mogućih osuđujućih presuda. Isto tako se ukazuje na sveukupna problematičnost indicijalnog dokaza, dokazivanja, kada se iste posmatraju izolovano, neuvezano, necjelovito, što u praksi krivičnog postupka proizvodi "sumnju" u kvalitet dokaza i proizvodi oslobađajuću presudu[19].

Bez obzira na izvjesne probleme u konstituisanju dokazne zgrade n abazi indicija, smatramo na kraju da se stalno mora raditi na jačanju kvaliteta indicijalnih činjenica, dokaza, koje u određenom momentu, a posebno u nedostatku drugih "direktnih" dokaza mogu doprinijeti uvjerenju suda u dokazanost, a time proizvesti osuđujuću presudu.

Kako je dans sve teže pronaći direktne dokaze na na Kojima bi se mogla zasnivati osuđujuća presuda, zbog cjelokupne složenosti procedura prikupljanja, proučavanja dokaza, dokaznih činenica, neophodno kroz stalne naučno tehnološke postupke, metodologije, dograđivati, unapređivati i mogućnost i kvalitet "indicijalnih dokaza i indicijalnog dokazivanja" u kombinaciji sa direktnim dokazivam, kao bi sud imao na raspolaganju dovoljno fakata za donošenje pravične odluke.

[18] Uvažene žalbe odbrane optuženih: Vrhovni sud RS ukinuo presudu Luisu i optuženima u predmetu "Kodeks" Autor: Nikola Morača08.Nov,2024.12:4712:44

[19] Krivično pravni institu „In dubio proreo" proizvodi sumnju koja ide u korist optuženog i proizvodi oslobađajuću presudu.

Literatura:
Matijević Mile, Metodologija kriminalističkih i pravnih istraživanja, Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka, 2025.
Modly D, Mršić G, Šuperina M, Korajlić N, Rječnik kriminalistike i forenzike, Zagreb, 2020.
Simović M, Simović V, Krivično procesno pravo, VŠUP Banja Luka, 2011.
Soković S, Dokazivanje indicijama, Jefimija, Kragujevac, 1997.
Vodinelić V, Kriminalistika – otkrivanje, dokažuravanje, Skopje, 1985.
Sudske presude

INDICATIVE EVIDENCE – PROOF BY INDICATIONS

Ph. D. Mile Matijević
International Center for Criminalistic and Criminological Research and Expertise Banja Luka

Vuković Mladen
MA Law, Ministry of Internal Affairs of the Republic of Srpska

Abstract: *Indicative evidence is facts that do not provide direct evidence of a fact, but rather a certain fact is inferred from them based on circumstances, logic and other indirect facts. This evidence often plays a key role in the process of revealing, clarifying, proving a criminal offense, perpetrator, and especially when there is no direct evidence.*

Proving by indications is the process in which the competent authorities, and ultimately the court, makes a final conclusion/judicial decision based on such indirect evidence, indications. This process is characterized by a high degree of logical inference, in the context of free judicial decision-making. In order to reach a guilty verdict, the court's conclusion must be "beyond reasonable doubt" where the available evidence unequivocally indicates the guilt of the person, leaving no room for a different rational decision.

The paper will analyze the essence of circumstantial evidence, and then of proof by circumstantial evidence, as a kind of system of cohesion of circumstantial facts based on their close connection, logical causality. In this context, several criminal cases will be presented, where proof by circumstantial evidence played a key role in reaching a guilty/acquittal verdict.

Keywords: *indicia, circumstantial evidence, proof by circumstantial evidence, circumstantial ring, logical connection of circumstantial evidence.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625335F UDK. 343.53/54-053.6:343.62(497.6)

ПОДРШКА МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА ЖРТВАМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ У СУДСКИМ ПОСТУПЦИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Проф. др Александар Фалацић

ванредни професор, Правни факултет, Универзитет за пословне студије Бања Лука, aleksandar.faladzic@yahoo.com

Сажетак: *Успостављање служби за подршку свједоцима при судовима и тужилаштвима у Босни и Херцеговини, прије свега жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Уколико држава жели да добије њихово свједочење дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних посљедица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. Државе имају обавезу да спречавају, спроводе истраге и кривично гоне извршиоце кривичних дјела са елементима кршења основних људских права и слобода предвиђених међународним правом. Та обавеза односи се и на насиље у породици јер се њиме крше основна људска права и слободе. Насиље у породици није само широко распрострањени друштвени проблем који штети појединцима, породицама и друштву у цјелини, већ је и посебно друштвено опасно кривично дјело. Као такво, оно захтијева не само одлучну друштвену осуду и активности у смислу превенције, већ и непопустљиво друштвено неодобравање и подједнако снажан одговор како полиције тако и правосудног система. Насиље у породици обухвата и насиље над дјецом и малољетницима, а оно се веома често неоправдано прећутно толерише као једна од традиционалних одгојних метода. Иако свједоци имају законску и грађанску дужност да свједоче у кривичном поступку, ти поступци морају да се организују тако да се избјегне неоправдано кршење права жртава и свједока, посебно кад се ради о малољетницима. Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима.*

Успостављање служби за подршку свједоцима, прије свега усмјерених ка жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Пружањем професионалних услуга од стране службе за подршку свједоцима, поред психолошке подршке и помоћи, избјегавају се и могућности секундарне виктимизације жртава у кривичним поступцима. У раду ће бити обрађена подршке малољетним свједоцима, жртвама кривичног дјела насиље у породици у органима гоњења, прије свега тужилаштвима и судовима у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: *подршка свједоцима, насиље у породици, малољетник, судски поступак, тужилаштво, суд.*

1. УВОД

Породица, као основна ћелија друштва, има веома значајну улогу у развоју човјека као појединца, али и друштва у цјелини. Породицу чини заједница више лица која живе у заједничком домаћинству, а која међусобно везује рођење, брак или усвојење, и као таква, она је основна људска заједница која има велики утицај на формирање сваке личности појединачно, што је од изузетне важности за свако друштво. Због значаја улоге породице у развоју и опстанку друштва, проблематици насиља у породици треба да се придаје много више пажње, посматрајући га као социопатолошку појаву која утиче на развитак и односе у породици од самих почетака.

У складу са међународним стандардима, државе су одговорне за сузбијање, спровођење истраге и кривично гоњење свих облика кршења људских права. Ова обавеза односи се и на насиље у породици, јер оно представља кршење основних људских права. Насиље у породици такође садржи значајну компоненту родне дискриминације и у великој мјери се преклапа са појавом насиља над женама и дјецом. Насиље у породици није само широко распрострањени друштвени проблем који штети појединцима, породицама и друштву у цјелини, него је и кривично дјело. Као такво, оно захтијева не само одлучну друштвену осуду и активности у смислу превенције, него и непопустљиво друштвено неодобравање и подједнако снажан одговор правосудног система. Насиље у породици обухвата и насиље над дјецом и малољетницима, међутим, оно се често пређутно толерише као једна од одгојних метода (Давид Г. Гил 1971. 638).

Савремено друштво у Босни и Херцеговини је погођено скоро свим облицима насиља и негативним појавама повезаним са насиљем, те је тако и насиље у породици постало свакодневница нашег друштва. Свакодневно видимо наслове у средствима јавног информисања који говоре о ужасним примјерима насиља у породици који неријетко резултирају и смртним исходима.

Заштита малољетника које је свједок насиља у породици у кривичном поступку је од суштинског значаја за његово емоционално и психичко благостање, јер изложеност таквом насиљу може довести до трауме и проблема са менталним здрављем. Успостављање служби за подршку свједоцима при судовима и тужилаштвима у Босни и Херцеговини, прије свега жртвама кривичних дјела, кључни је инструмент за остварење правде за жртве и омогућавање жртвама да захтијевају остваривање властитих права. Уколико држава жели да добије њихово свједочење дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних посљедица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. Свједок представља важно доказно средство за оптужбу за насиље у породици. Иако субјективно доказно средство, за тужиоца често представља најважније, а често и једино доказно средство које користи у предметима насиља у породици. Ова чињеница даје посебну снагу и значај свједоцима, што утиче да се посебна пажња посвећује

припреми свједока, процјени личности и евалуацији способности свједочења у окружењу које је неријетко пуно неразумијевања, па и непријатељско за свједока насиља у породици. При томе треба имати на уму да значајан број свједока није заинтересован за свједочење, односно да учествовањем у кривичном поступку себе доводи у неугодну ситуацију.

Такође, веома значајан број свједока је и оштећен кривичним дјелом, а начином извршења или посљедицама које су наступиле његовим извршењем он трпи значајну физичку или психичку бол и свједочење о том кривичном дјелу за њега представља својеврсну трауму. То је посебно карактеристично за свједочење малољетног свједока који је жртва насиља у породици. Иако свједоци имају законску и грађанску дужност да свједоче у кривичном поступку, ти поступци морају да се организују тако да се избјегне неоправдано кршење права жртава и свједока (Фалаџић и Јањић 2014. 185-186). Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима. Када се малољетник а посебно дијете нађе у улози свједока у кривичном поступку, сви носиоци правосудне функције и стручно особље које им помаже у раду треба да превасходно штите његове интересе. У том смислу треба прво да разријеши следеће дилеме:

- Да ли је неопходно да малољетник (дијете) буде свједок?
- Уколико је неопходно, на који начин се може заштитити његов интерес?
- Како спријечити да кривични поступак буде додатни извор трауме, шта предузети да се умањи негативан утицај на тог свједока?
- У каквом је психичком стању свједок и како је критични догађај утицао на њега?

Главна идеја водиља пружања подршке свједоцима и жртвама у кривичном процесу а посредством одјељења или сарадника за подршку свједоцима у судовима и тужилаштвима јесте пружање подршке и помоћи прије, за вријеме и након давања исказа/свједочења, а како исто не би оставило додатне посљедице по психофизичко стање свједока, прије свега малољетника. Уколико држава жели да добије њихово свједочење, дужна је да гарантује право свједоку да слободно свједочи без страха од могућих негативних посљедица које могу настати по њега његовим истинитим свједочењем. У том циљу законодавац уводи најразличитије облике заштите свједока који се крећу у дијапазону од психолошке подршке и помоћи трауматизованом свједоку приликом припреме за свједочење, током самог свједочења па и након тога, до оних које се односе на физичку заштиту свједока и њихових породица. Пружањем професионалних услуга од стране служби за подршку свједоцима избјегава се могућности секундарне виктимизације жртава у кривичним поступцима (Тасо-Дељковић и Фалаџић 2023.).

Оснаживање свједока и жртава кроз одговарајућу подршку не само да повећава њихову спремност да учествују у правосудним процесима, већ и јача повјерење јавности у правосуђе. Разумијевање њихових потреба и пружање стручних услуга доприноси бољој заштити њихових права, што је од суштинског значаја за остварење правде.

2. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици је понашање којим један члан породице угрожава физички интегритет, ментално здравље или спокојство другог члана породице. Ради се о глобалној појави и представља сваки облик физичког, сексуалног, психичког или економског насиља или пријетњу таквим насиљем којем се излаже неки од чланова породице. Насиље није изоловани, појединачан догађај већ образац понављајућих понашања. Ипак, насиље у породици садржава у себи неколико облика који сваки на свој начин имају одређене посљедице на оштећену страну, односно жртву насиља у породици. Овај облик насиља представља образац насилних или пријетећих радњи с циљем извршења намјерног контролисања другог лица.

Насиље у породици можемо подијелити по различитим облицима испољавања, као што су:

- Физичко насиље које подразумијева кориштење дијелова тијела или оружја ради пријетње, казне, доминирања, контролисања или повређивања другог лица. Може да се врши различитим начинима и средствима, а за посљедицу има лаку тјелесну повреду или тешку тјелесну повреду.
- Психичко насиље се односи на озбиљну пријетњу да ће бити нападнут живот или тијело члана породице. Психичко насиље се односи такође на застрашивање, константно критиковање, потцјењивање, различите оптужбе, емоционално уцјењивање, стварање несигурности код жртве, вербално злостављање, узнемиравање, малтретирање итд.
- Сексуално насиље се односи на сваки вид повреде полне слободе и морала, сваки вид деградирања и понижавања на сексуалној основи, сваки вид присиљавања на сексуални однос и силовање. Ову врсту насиља често прати и физичко и психичко насиље, а често се ти случајеви насиља врше истовремено и посебно су понижавајући.
- Економско насиље углавном обухвата одузимање новца и вриједних ствари, контролисање зараде и примања, забрану члану породице да располаже својим и заједничким приходима, забрану да се запосли и оствари сопствене приходе, одузимање средстава за рад, наметање обавезе сталног подношења детаљних извјештаја о трошењу новца и др (Чичић 2021. 208).

Нормативно одређење кривичног дјела Насиља у породици у БиХ регулисано је ентитетским кривичним законима и КЗ Брчко дистрикта БиХ.

Тако се, чланом 208. став 1. КЗ Републике Српске, прописује да „Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, бит ће кажњен новчаном казном или затвором до двије године." (Службени гласник РС број 73/10), члан 222. кривично дјело "насиље у породици" став 1. КЗ Федерације БиХ прописује да "ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана своје породице" казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године. (Сл. новине ФБиХ, број 75/17) и члан 218. став 1. и 2. КЗ-а БД БиХ прописује да "Ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или душевно здравље члана своје породице" казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године. Ко кривично дјело из става 1. овога члана почини према члану породице с којим живи у заједничком домаћинству казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године. (Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, број 9/13).

Законима је прописано неколико квалификованих облика овог дјела, који укључују употребу оружја, наношење тешких тјелесних повреда, трајно и тешко нарушавање здравља ако је дјело учињено према малољетном лицу или проузроковање смрти, те усмрћивање члана породице којег је починилац претходно злостављао. Ова дјела кажњива су казном затвора од три мјесеца до 15 година или „казном дуготрајног затвора" од 21 до 45 година. Уколико дјело насиља у породици резултира смрћу члана породице, који је раније био и злостављан, починилац ће бити кажњен казном затвора од најмање десет година.

Сврха кажњавања, како је то регулисано наведеним кривичним законима је трострука:

а) превентивни утицај на друге да поштују правни поредак и не чине кривична дјела (односно генерална превенција),

б) да се утиче на починиоца да убудуће не почини кривична дјела и подстакне његов преодгој (односно, појединачна превенција и рехабилитација) и

в) изражавање друштвене осуде за учињено дјело и праведности кажњавања починиоца.

У кривичне законе ФБиХ и БДБиХ уведен је од 2010. године још један елемент сврхе кривичноправних санкција уопште – „заштита и сатисфакција жртава кривичних дјела".

Кривичним законима прописују се врсте казни и предвиђа се да оне могу бити: казна затвора, казна дуготрајног затвора и новчана казна. Закони такође предвиђају и условну осуду, као врсту кривичноправне санкције – мјере упозорења - која се може изрећи под условима прописаним законом. Осим тога, затвор се може замијенити новчаном казном или друштвено корисним радом, под одређеним условима. Кривични закони такође прописују услове под којима је могуће ублажавање казне како законско, тако и када суд утврди

постојање „нарочито олакшавајућих околности“. Осим ових кривичноправних санкција, судови такође починиоцу могу изрећи једну или више сигурносних мјера, као што је обавезно психијатријско лијечење, обавезно лијечење овисности, забрана обављања одређеног позива, занимања или активности, забрана управљања превозним средством и лишење предмета.

Законима о кривичном поступку у БиХ прописује се да жртве кривичних дјела, укључујући насиље у породици, имају право поднијети имовинскоправни захтјев који се може односити „на накнаду штете, поврат ствари или поништавање одређеног правног посла”. Имовинскоправни захтјеви требају се рјешавати заједно са главном ствари у кривичном поступку, односно на рочишту за изрицање кривичноправне санкције. Механизми заштите и подршке свједоцима кривичних дјела су изнимно важни за откривање и доказивање кривичних дјела са елементима насиља, те су једнако битни и за хуманизацију кривичног поступка на начин да се више пажње посвећује и правима оштећеног почињењем кривичног дјела, као и другим свједоцима у кривичним поступцима.

Када је у питању позитивно кривичноправно законодавство у вези са малољетницима, Република Српска и Федерација БиХ те Брчко Дистрикт БиХ имају *lex specialis* донесене законе о заштити о поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку (Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Ф БиХ (“Службене новине ФБиХ”, број 7/14 и 74/20); Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске” број 13/10, 61/13 и 68/20); Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку БД БиХ (“Службени гласник Брчко дистикта БиХ” број 44/11). Добне границе које одређују и идентификују малољетнике као објект заштите, али и чине услов за примјену *lex specialis* одредби које садрже ови прописи, првенствено полазе од дефиниције појма дјетета као лица које није навршило 18 година живота, унутар које опште дефиниције су диференцирани млађи малољетници као лица са навршених 14, а ненавршених 16 година живота, те старији малољетници као лица са навршених 16, а ненавршених 18 година живота. Посебна категорија су дјеца која нису навршила 14 година живота, који као такви су кривичноправно неодговорни за почињена дјела, али која су међутим као објектом заштите у виду жртве почињеног кривичног дјела под апсолутном заштитом закона, јер су њихове одредбе у релевантном дијелу проткане општим принципима најбољих интереса дјеце и посебне пажње при поступању са дјецом и малољетницима као жртвама кривичних дјела. Наведено је, свакако, посљедица одредби Конвенције УН о правима дјетета које су на адекватан и суптилан начин проткане у свим дијеловима ових закона.

Та заштита, али и обавеза посебног поступања, видљива је кроз законска рјешења наведених закона који, готово без разлика, садрже јединствене одредбе у погледу дијапазона кривичних дјела почињених на штету дјеце и малољетника, ради чега *exempli causa* ћу у наставку дати преглед одредби

члана 185. став 1. Закона ФБиХ који прописује да судија за малољетнике, односно вијеће којим предсједава судија за малољетнике или судија који има посебна знања из области права дјетета суди и пунољетним учиниоцима кривичних дјела прописаних Кривичним законом када се у кривичном поступку као оштећени појављује дијете и малољетно лице, као што су кривична дјела:

1) убиство,
2) чедоморство,
3) учествовање у самоубиству,
4) тешка тјелесна повреда,
5) противправно лишење слободе,
6) отмица,
7) силовање,
8) полни однос са немоћним лицем,
9) полни однос злоупотребом положаја,
10) полни однос са дјететом,
11) блудне радње,
12) задовољавање похоте пред дјететом или малољетником,
13) навођење на проституцију,
14) искоришћавање дјетета или малољетника ради порнографије,
15) упознавање дјетета са порнографијом,
16) родоскврнуће,
17) ванбрачна заједница са млађим малољетником,
18) одузимање дјетета или малољетника,
19) промјена породичног стања,
20) запуштање или злостављање дјетета или малољетника,
21) напуштање дјетета,
22) насиље у породици,
23) избјегавање издржавања,
24) спречавање и неизвршавање мјера за заштиту малољетника,
25) омогућавање уживања опојних дрога,
26) разбојничка крађа и
27) разбојништво. (Шаљић, Василић, Ковачевић 2021, 139-140)

Република Српска и Федерација БиХ су 2005. године усвојиле законе о заштити од насиља у породици, чије се одредбе, на извјестан начин, међусобно прожимају с одредбама из кривичних закона. Оба закона дефинишу концепт породице и кривичног дјела насиља у породици и одређују заштитне мјере за жртве насиља у породици. Значајно је да се овим законима прописују кривичноправне санкције за све државне званичнике који не пријаве случај насиља у породици. Измјенама Закона о заштити од насиља у породици, које су ступиле на снагу 2020. године, насиље у породици и породичној заједници третира се искључиво као кривично дјело. Поред те нове одредбе, уведени су још неки новитети као што су, рецимо, обавеза субјеката заштите да у првом контакту обавијесте жртву на њој разумљив начин, о свим правима која има и

о установама, органима, правним лицима и организацијама које пружају помоћ, подршку и заштиту и обавеза за полицијске службенике да по свакој пријави насиља у породици процијени ризик на основу утврђених критерија како би се спријечило понављање насиља или неког другог тежег кривичног дјела.

Закон о равноправности полова дефинише насиље у породици као врсту насиља које се дешава у приватној сфери живота. Насиље по основу пола је свакако дјеловање којим се наноси или може нанијети физичка, психичка, сексуална или економска штета или патња, као и пријетња таквим дјеловањем које спутавају лице или групу лица да ужива у својим људским правима и слободама у јавној и приватној сфери живота. Овај закон третира насиље као кривично дјело (члан 29), прописујући да ко на основу пола врши насиље, узнемиравање или сексуално узнемиравање којим се угрози мир, душевно здравље и тјелески интегритет – казниће се казном затвора од 6 мјесеци до 5 година. Поред посебне инкриминације у кривичном законодавству, усвојени су посебни закони о заштити од насиља у породици који прописују посебне мјере за спречавање и сузбијање насиља у породици, као и подзаконски акти за провођење закона. Тако је створена адекватна нормативно – правна регулатива за остваривање ефикасније заштите од насиља у породици, која истовремено представља и добар нормативни основ за њено унапређење. Додатно, како насиље у породици захтијева интердисциплинарни приступ и сарадњу, у циљу унапређења и јачања међусобне сарадње у заштити, помоћи и подршци жртвама насиља у породици и координисаног одговора на сузбијање и спречавање понављања насиља–потписан је Општи протокол о поступању у случајевима насиља у породици у Републици Српској чији су потписници Министарство правде, Министарство унутрашњих послова, Министарство здравља и социјалне заштите, Министарство просвјете и културе и Министарство породице, омладине и спорта (Чичић 2021. 215-216).

Поред кажњавања учиниоца, држава је дужна да осигура и одговарајуће заштитне и друге мјере којима се осигурава сигурност жртава, а посебно када се налазе у ситуацијама непосредне опасности. Државе су дужне успоставити широк спектар сервиса подршке како би ублажиле негативне посљедице насиља и рехабилитацију жртава. То укључује активан приступ од пружања основне подршке органа старатељства и других органа у најранијој фази поступка, до мјера које се могу изрећи починиоцу кривичног дјела, а које по својој сврси, могу имати утицаја и на жртву као оштећеног у кривичном поступку. Држава треба финансијски подржати ове службе, а посебна пажња треба да се усмјери на потребе лица која су због неког личног или другог својства посебно угрожена и изложена насиљу.

Фактори који посебно утичу на успјешност откривања кривичних дјела почињених на штету дјеце условљени су различитим питањима од којих је најзначајнији начин сазнања дјетета да је почињено кривично дјело, односно свијест дјетета о почињеном кривичном дјелу, а његово разумијевање је условљено различитим степенима информисаности од стане за то одређених

природних или законских обвезника – породице, школе, органа социјалног старања, организација цивилног друштва и других, у виду појачане свијести о перципирању допуштености, недопуштености, штетности и посљедицама радњи усмјерених ка њиховом интегритету, било од стране познатих или непознатих лица. Предње је условљено и узрастом дјетета - дијете, млађи или старији малољетник, тј. добне структуре, што захтијева и прилагођавање начину на који ће дјеца бити информисана од свих ових актера како би адекватно и благовремено препознали пријетећу опасност, те омогућили рано откривање од стране за то специјализованих законом установљених органа. Уз све наведено, код дјеце и малољетника ће се развити и утврдити свијест да „нису сами“ и да нису тек једна „жртва“ у сивој бројци, уз апсолутно потребну подршку породице, околине и подржавајуће средине, на уштрб стигме која би посљедично настала на страни малољетника у недостатку свих ових елемената без којих откривање и ефикасно процесуирање не би могло бити учинковито.

Поред тога, циљној групи је потребно указати на могућности и обавезу пријаве почињених недопуштених радњи за то надлежним органима уз осмишљавање адекватног пропагандног материјала који ће на циљну групу дјеловати тако да укаже да без страха и стигме могу пријавити почињена дјела, да у томе „нису сами“, а првенствено у односу на родитеље/законске заступнике дјеце, породицу у ширем смислу, затим школе, службе социјалне заштите, као и проглас о наведеној проблематици путем позива организацијама цивилног друштва.

3. ПРАКТИЧНА ПРИМЈЕНА МЈЕРА ПОДРШКЕ МАЛОЉЕТНИМ СВЈЕДОЦИМА У КРИВИЧНИМ ПОСТУПЦИМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Заштита малољетника које је свједок насиља у породици у кривичном поступку је од суштинског значаја за његово емоционално и психичко благостање, јер изложеност таквом насиљу може довести до трауме и проблема са менталним здрављем. Осигуравање тачности њиховог свједочења пружа окружење подршке које смањује стрес и застрашивање. Правни системи имају обавезу да заштите рањиве сведјоке, спрјечавајући потенцијалну одмазду од насилника. Поред тога, заштита малољетника помаже да се прекине круг насиља позивањем починилаца на одговорност и омогућава приступ неопходним услугама подршке за опоравак. Све у свему, ове мјере су кључне за промовисање правде и дугорочног здравља малољетног свједока.

Индивидуалне физичке и психичке карактеристике појединог лица, уз поступке надлежних органа као и њима блиских лица, у значајној мјери одређују његово понашање током и након извршења кривичног дјела. Опште прихваћено је становиште да поједине категорије лица управо због својих физичких и психолошких карактеристика улазе у категорију коју називамо осјетљиви свједоци. Посебно осјетљиви свједоци јесу лица која су посебно

трауматизирана кривичним дјелом због своје старости, пола, здравственог стања, природе извршеног кривичног дјела, његових посљедица, начина и других околности његовог извршења или због других оправданих разлога. Дакле, дефиниција осјетљивих свједока може почивати на субјективним или објективним критеријима или на њиховој комбинацији (Пајић 2010. 95).

Постоје свједоци којима због разних разлога, објективних или субјективних, при давању свједочког исказа пријети опасност. Потребно је разликовати двије основне групе угрожених свједока, овисно о томе долази ли опасност за те свједоке од могућег накнадног чина неког другог лица или од самог испитивања. Ту другу категорију могли бисмо назвати "посебно осјетљиви" свједоци и за њих опасност пријети од самог испитивања јер постоји вјероватноћа да би код њих, због посебног психичког и физичког стања у којем се налазе, могло доћи до накнадне трауматизације. Њихова специфичност је у томе што за њих проблем није заштита идентитета, већ начин испитивања. То је посебно карактеристично за свједоке жртве насиља у породици. Малољетник а посебно дијете које је свједок у судском поступку је увијек осјетљив свједок а осјетљивост се односи на дјечију рањивост због когнитивне, емоционалне и социјалне незрелости, која њихове психолошке капацитете чини неотпорним према спољашњим утицајима.

Механизми заштите и подршке свједоцима кривичних дјела су изнимно важни за откривање и доказивање кривичних дјела са елементима насиља, те су једнако битни и за хуманизацију кривичног поступка на начин да се више пажње посвећује и правима оштећеног почињењем кривичног дјела, као и другим свједоцима у кривичним поступцима. Код осјетљивих свједока и кад не постоји стварна пријетња од стране осумњиченог, односно оптуженог лица или других њему блиских лица, постоји осјећај несигурности, неспособност самосталног дјеловања у заштити својих личних права, али и тешкоће при свједочењу. Највећа опасност осјетљивим свједоцима долази управо од самог кривичног поступка. Поред тога, осјетљивост свједока може бити и резултат општег неповјерења у кривично правосуђе. Понекад и неадекватно и непрофесионално поступање и третман органа кривичног поступка може довести до додатне трауматизације свједока. Управо због тога различите институције унутар кривичноправног система морају бити свјесне да и оне могу имати трауматичан ефекат на свједоке и свим средствима требају настојати да се та врста ефекта избјегне (чл. 23. Препоруке Савјета Европе Р(97)13 о застрашивању свједока и правима одбране). Парадокс, на који често наилазимо у правосудној заједници, огледа се у оцјени олакшавајућих и отежавајућих околности, па тако у предметима насиља у породици као олакшавајућа околност се најчешће наводи породичан човјек, иако је ово кривично дјело усмјерено на то да поремети мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана породице (Галић, Хухтанин 2014. 10). Наведени парадокс свакако негативно утиче на мотивисаност и одлучност свједока жртве кривичног дјела Насиље у породици да пријави и учествује у кривичном поступку. Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ

дефинише чл. 1. став 2 угроженог свједока као свједока који је озбиљно физички или психички трауматизован околностима под којима је извршено кривично дјело или који пати од озбиљних психичких поремећаја који га чине изузетно осјетљивим, односно дијете и малољетник.

Са аспекта теме рада, као мјере подршке свједоцима жртвама кривичног дјела Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ прописује:

1. Правну помоћ;
2. Економско-финансијску помоћ;
3. Социјалну подршку;
4. Психолошку подршку;
5. Друге видове стручне помоћи;

Члан 6. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ дефинише да тужилац у току истраге, а након подизања оптужнице Суд, под условом да постоји сагласност свједока и без објављивања било каквих личних података о свједоку, обавјештава орган надлежан за питања социјалног старања о укључењу угроженог свједока у поступак и омогућава пружање помоћи тог органа, као и психолошку подршку свједоку, укључујући присуство одговарајућих стручних лица приликом испитивања или саслушања. Ова врста помоћи угроженом свједоку често није од велике помоћи, с обзиром да органи социјалног старања често нису у могућности да испуне редовне обавезе ни за лица која имају потребу за социјалним старањем.

Одредба члана 8. која се односи на испитивање каже да ће судија, односно предсједник вијећа у одговарајућој мјери контролисати начин испитивања свједока када се испитује угрожени свједок, посебно у циљу заштите свједока од узнемиравања и збуњивања, док у изузетним околностима, ако Суд утврди да је то у најбољем интересу свједока**,** Суд може, уз сагласност странака и браниоца, саслушати угроженог свједока тако што ће му директно постављати питања у име странака и браниоца.

Када се одлучује да ли постоје оправдани разлози да се свједок испита путем техничких уређаја за пренос слике и звука на начин на који странке и бранилац могу постављати питања, а да не буду присутни у истој просторији са свједоком, такође ће се узети у обзир потреба да се осигура заштита свједоку под пријетњом и угроженог свједока.

Удаљавање оптуженог са главног претреса дефинисано је одредбама члана 10. Закона о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ гдје је прецизирано да, када постоји оправдана бојазан да ће присуство оптуженог утицати на способност свједока да свједочи потпуно и тачно, Суд може, по службеној дужности или по приједлогу странака или браниоца, а након саслушања противне странке и браниоца, наредити да оптужени буде удаљен из суднице. Ако је удаљен из суднице оптуженом ће бити омогућено да прати свједочење путем техничких уређаја за пренос слике и звука или ће свједочење бити забиљежено и предочено оптуженом. Бранилац ће бити присутан на саслушању. Након што се оптуженом предочи свједочење

свједока, а прије него се свједок отпусти, браниоцу и оптуженом омогућиће се да се консултују.

Како би се отклонио стрес или страх прије свједочења, поред мјера заштите које се одређују у складу са законским регулативама о заштити свједока, важну улогу у процесу давања исказа има психолошко-социјална подршка свједоцима прије, током и након свједочења. Чињеница је да би свједочење требало представљати потпуну и вјерну репродукцију сјећања. Међутим, свједоци током свједочења, поред сјећања, репродуцирају и своје доживљаје и осјећања која су заједно с тим догађајем упамћена. Код бројних свједока су присутне негативно обојене емоције, попут страха од непознатог и страха од сусрета с починиоцем кривичног дјела, што их додатно чини узнемиреним, рањивим и сл. Свједочење пред судом за већину свједока у психолошком смислу представља велики изазов, с обзиром да су у ситуацији да поновно проживљавају трауматско искуство кроз вербализацију истог, што може, а и не мора, имати утицаја на сам ток свједочења (свједок се тешко присјећа детаља, потешкоће у концентрацији и/или вербализацији одређених сегмената, до интензивнијих емотивних реакција приликом свједочења, па и интензивирања одређених симптома и/или погоршања здравственог стања). Како би се избјегао негативан утицај свједочења на психофизичко стање и жртава и свједока, неопходно је осигурати атмосферу у којој ће свједоци давати изјаве без страха од пријетњи или притиска који могу угрозити њихов или живот њима блиских лица. Психолошку и социјалну подршку треба осигурати сваком свједоку који је претрпио било какву трауму и/или који се може сматрати угроженим свједоком, осигуравајући да свједоци могу свједочити у потпуно сигурним условима и окружењу, као и да им свједочење неће изазвати додатну штету, патњу или трауму (Тасо-Дељковић и Фалаџић 2023).

Када говоримо о подршци свједоцима у правосудним институцијама, треба рећи да никад није тачно дефинисано које су то све активности или конкретне мјере које се предузимају са циљем помоћи свједоцима приликом давања исказа или свједочења. Сама идеја подршке свједоцима се заснива на психолошкој и/или емотивној подршци, логистичкој, административној и било којој другој врсти помоћи која је свједоцима потребна приликом давања изјаве, односно свједочења. Циљ таквог приступа је смањити могућност анксиозности и додатне трауматизације свједока приликом ових поступака. Концепт подршке свједоцима у правосуђу показао се као изузетно битан сегмент и у спровођењу кривичних поступака јер утиче и на повећање ефикасности самог поступка, нарочито кад се ради о кривичним дјелима са елементима насиља.

Многа кривична дјела, а посебно насиље у породици, ратни злочини, организовани криминал, сексуално насиље у најчешћем броју случајева почињена су на свиреп и окрутан начин, што значајно утиче на психичко и физичко стање жртава, односно свједока тих кривичних дјела. Самим тим, жртве почињених кривичних дјела су и често и свједоци истих, те се у кривичном поступку појављују у двојакој улози и свједока и оштећеног (жртве)

кривичног дјела. С обзиром на трауматична искуства која су преживјели, те преплављујући страх, дешава се да жртве одбијају сарадњу с органима кривичног гоњења, нарочито ако та сарадња негативно утиче на њихову личност (угрожени свједоци), личну сигурност или сигурност њихове породице (свједоци под пријетњом). Приликом позивања свједока на свједочење, треба имати на уму да ниједно лице не бира да буде свједок, али ако се нађе у тој улози битно је да зна да није само. Управо одјељења за подршку свједоцима у правосудним институцијама представљају својеврсну везу између свједока/жртве и правосудне институције, пружајући свједоку потребну подршку кроз цијели процес с једне стране, те поштујући права и процедуре кривичног поступка, с друге стране (Фалаџић и Јањић 2012. 188-189).

Активности подршке свједоцима која се пружа у правосудним институцијама у Босни и Херцеговини чине низ процедура и поступака са циљем процјене психофизичког стања свједока приликом давања изјаве/свједочења, те и послије, у зависности од потреба свједока. Иста се пружа прије, за вријеме и послије свједочења. Процјена појединих сегмената психофизичког стања, те логистичких и административних потреба свједока се врши за свако лице појединачно. Циљ таквог приступа јесте препознавање и креирање индивидуалног плана подршке који је у складу са потребама свједока, али и правима и обавезама које исти има у кривичном поступку. Активности подршке, између осталог, подразумијевају и психолошку припрему свједока за давање изјаве/свједочење на начин да се свједок стабилизује и у психичком смислу оснажи за предстојећу активност, пружање основних информација о току самог процеса, као својеврсна психо-едукација, са циљем упознавања свједока о току процеса, а са циљем смањења почетне анксиозности коју би свједок могао имати од непознавања процеса, професионалну психолошку подршку свједоцима, која се пружа у ситуацијама када су свједоци у толикој мјери погођени преживљеним трауматским искуством да им приликом поновног проласка кроз исто треба стручна помоћ како би превенирали додатне посљедице по психофизичко стање свједока, логистичку и административну подршка за оне свједоке којима је потребно организовати долазак, смјештај, боравак у мјесто гдје је смјештена правосудна институција у коју су позвани, поштовање и информисање о правима и обавезама које свједоци имају у кривичном поступку, односно информисање о специфичним потребама свједока релевантних носилаца правосудних функција у појединачном кривичном поступку. Овакав свеобухватан вид подршке свједоцима показао се као изузетно значајан у свим фазама кривичног поступка.

Мјере психосоцијалне подршке се посматрају и као превенција ретрауматизације и анксиозности у психолошком смислу, те секундарне виктимизације, која се веже за реакцију представника органа гоњења, али и свих других лица која би требала свједоку, жртви да пруже помоћ и заштиту. Сасвим сигурно да не требају сви свједоци исти ниво подршке прије

свједочења. Међутим, када свједок зна шта може очекивати у судском процесу, смањују се стрес и тјескоба у вези са свједочењем, а осигурава се кохерентно изношење исказа. Осим што се са свједоком разговарало о томе шта може да очекује у судници, свједоци имају прилику прије свједочења да виде судницу, што им помаже да се емотивно припреме за свједочење, те и да буду мање застрашени. Ангажман службеника за подршку свједоцима посебно је значајан у фази прије почетка суђења, поготово у раду са жртвама породичног и сексуалног насиља које нису биле вољне да свједоче, јер сарадници за подршку свједоцима помажу да се страхови свједока умире те да се ријеше практични проблеми везани за њихов долазак до суда или тужилаштва. Захваљујући пруженој подршци свједоци су вербализирали да су цијењени и поштовани, што је утицало на смањење анксиозности која се јављала док чекају да буду позвани на свједочење (Тасо-Дељковић и Фалаџић 2023).

Треба нагласити да рад особља за подршку свједоцима нити у једном сегменту не улази у садржај исказа који ће свједок дати пред предметним тужиоцем, стручним сарадником и истражиоцем или судијом на главном претресу, већ се искључиво односи на психичко стање и логистичке потребе свједока. Циљ подршке свједоцима није да утиче на вољу и одлуку свједока да свједочи, већ да се спријечи секундарна виктимизација, стрес и страх од учешћа у поступку. За ефикасно спровођење кривичног поступка у предметима Насиља у породици фаза истраге је од кључног значаја, из ког разлога је за органе гоњења од кључног значаја да успоставе активан однос пун повјерења са свједоком жртвом кривичног дјела који захтијева заштиту, посебно из разлога што његово свједочење има посебан утицај и значај за тужиоца у односу на друге учеснике поступка. С тим у вези веома је значајно на који начин се треба планирати, предвиђати и комбиновати мјере подршке и заштите свједоцима, готово као и криминалистичке варијанте које треба предвидити како би се кривично дјело расвијетлило и презентовало пред надлежним судом. Са свједоком тужилац треба да успостави чврсту непосредну везу преко ОСЛ полиције који су специјализовани за тај посао и уз активну подршку службеника за подршку свједоцима.

На захтјев поступајућег тужиоца службеници за подршку свједоцима пружају следеће услуге:

- Телефонско иницијално контактирање свједока у сврху:
- Процјене потреба и стања свједока
- Асистенције/подршке приликом организовања доласка свједока у Тужилаштво;
- Пријем свједока на рецепцији Тужилаштва непосредно прије давања изјаве;
- Психолошка припрема свједока у просторијама Тужилаштва непосредно прије давања изјаве;
- Према упутствима поступајућег тужиоца и овисно од процјене потреба свједока присуство током давања изјаве;
- Психолошка подршка непосредно након давања изјаве;

- Праћење ефеката давања изјаве на свједока (телефонски позив: у правилу 15 дана након давања изјаве, по процјени и раније)-(Водич за подршку свједоцима у судским поступцима процесуирања ратних злочина, Фондација локалне демократије, Сарајево 2014).

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Заштита малољетника које је свједок жртва насиља у породици у кривичном поступку је од суштинског значаја за његово емоционално и психичко благостање, јер изложеност таквом насиљу може довести до трауме и проблема са менталним здрављем. Процесуирање предмета насиља у породици је по својој природи врло комплексно и са собом носи многе изазове. За успјешније процесуирање таквих предмета потребно је успоставити повјерење са свједоцима и жртвама. Свједоцима и жртвама је у кривичном процесу неопходно и обезбиједити потребну подршку и заштиту како свједочење не би проузроковало додатне посљедице по психофизичко стање свједока, али како би се заштитила и основна права која свједок ужива у кривичном процесу. Сасвим сигурно у том процесу значајну улогу имају одјељења за подршку свједоцима у судовима и тужилаштвима. Путем контаката са свједоцима, пружањем подршке прије, за вријеме и након свједочења омогућава се креирање повољних услова у којима свједок/жртва може слободно, без страха испричати своју причу.

Развој области подршке свједоцима у правосудним институцијама у Босни и Херцеговини текао је постепено, пратећи реформу кривичног система. На том путу савладани су бројни изазови и научене су многе лекције.

За ефикасно спровођење кривичног поступка од кључног значаја је успостављање коректног професионалног односа и успостављање повјерења са свједоком који захтјева заштиту, не само тужиоца у фази истраге, већ и сарадника за подршку свједоцима, па и судије приликом свједочења у судници. Заштита свједока у кривичном процесу је веома значајна, те је потребно пажљиво планирати, предвиђати и користити.

Правни системи имају обавезу да заштите рањиве сведјоке, спрјечавајући потенцијалну одмазду од насилника. Поред тога, заштита малољетника помаже да се прекине круг насиља позивањем починилаца на одговорност и омогућава приступ неопходним услугама подршке за опоравак. Све у свему, ове мјере су кључне за промовисање правде и дугорочног здравља малољетног свједока.

Важна препорука у цијелом процесу подршке свједоцима и жртвама је одржавати висок ниво професионалности особља за подршку свједоцима који би се требали укључивати у рад са свједоцима и жртвама већ од самог почетка, у фази истраге, како би се и у најранијим фазама поступка осигурала адекватна подршка и заштита свједоцима и жртвама.

Од изузетног значаја би било пратити које активности у процесу свједочења имају значајног утицаја на свједоке и жртве у смислу

потенцијалних негативних и физичких посљедица. Индивидуални капацитети свједока се засигурно разликују, као и тежина преживљених трауматских искустава, усљед чега су свједоци рањивији, те шта је то у процесу подршке свједоцима што им даје снагу и чини их спремнијим за свједочење.

Литература

Бановић, Б. 2003. Заштита сведока у кривичном поступку, Правни живот бр. 9/2003. Београд.

Безић, Р. Шпрем П. 2020. Заштита жртава у казненом поступку-практична имплементација директиве 2012/29/ЕУ, Хрватски љетопис за казнене знаности и праксу, Загреб.

Галић, Н. Хухтанин Х. 2014. Приручник: Судска разматрања случајева насиља у породици у Босни и Херцеговини, ДЦАФ.

Gil G. D. 1971. Violenceagaist children, Journal of Marriage and Family, Vol. 33, No.4, Special Double Issue: Violence and the Family and Sexism in Family Studies, Part 2.

Фалаџић, А. 2024. Подршка малољетним свједоцима жртвама кривичног дјела насиље у породици у тужилаштвима и судовима у Босни и Херцеговини, зборник радова Центра за едукацију судија и тужилаца Пепублике Српске.

Фалаџић, А Јањић, М. 2012. Заштита и подршка свједоцима у Босни и Херцеговини, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука.

Тасо-Дељковић, А. Фалаџић А. 2023. Подршка и заштита свједока у кривичним поступцима у БиХ-дио реформе кривичног законодавства у БиХ, 20. година реформе кривичног правосуђа у БиХ, међунар. конференција ОСЦЕ, Сарајево.

Пајчић, М. 2005. Угрожени свједоци у казненом поступку, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 12, број 1/2005 Загреб.

Пајић Д. 2010. Заштита осјетљивих свједока у кривичном поступку, Анали Правног факултета Универзитета у Зеници.

Чичић, М. 2021. Насиље у породици, Правни факултет Универзитета у Зеници;

Шаљић, С. Василић, М Ковачевић, И. 2012. Утицај пандемије на злоупотребу друштвених мрежа код кривичних дјела почињених на штету дјеце и малољетника и изазиви у њиховом откривању и процесуирању, Зборник радова Удружења тужилаца Ф БиХ - Часопис за правну теорију и праксу, Сарајево.

Водич за подршку свједоцима у судским поступцима процесуирања ратних злочина, Фондација локалне демократије, Сарајево 2014.

Препоруке Савјета Европе Р (97)13 о застрашивању свједока и правима одбране;

Процјена стања и потреба кантоналних/окружних тужилаштава и судова на пољу подршке и заштите свједока/жртава у предметима ратних злочина у БиХ, Развојни програм Уједињених нација у Босни и Херцеговини (УНДП БиХ);

Заштита и подршка свједока у предметима ратних злочина у Босни и Херцеговини - Препреке и препоруке годину дана након усвајања Државне стратегије за рад на предметима ратних злочина ОЕБС БиХ, Сарајево 2010.

Жртве кривичних дјела у ЕУ: опсег и врста подршке жртвама, Агенција ЕУ за основна права, 2011.

Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока БиХ, Службени гласник БиХ бр. 3/03, 21/03, 61/04, 55/05;

SUPPORT TO WITNESSES, VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES OF FAMILY VIOLENCE, WHO ARE MINORS IN THE PROSECUTOR'S OFFICES AND COURTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: *The establishment of witness support services at courts and prosecutor's offices in Bosnia and Herzegovina, primarily for victims of criminal offences, is a key instrument for achieving justice for victims and enabling the victims to demand the exercise of their rights. If the state wants to obtain their testimony, it is obliged to guarantee the right of the witness to testify freely without fear of possible negative consequences that may arise from the truthful testimony. States have an obligation to work on prevention, conduct investigations and prosecute perpetrators of crimes with elements of violation of basic human rights and freedoms provided for by international law. This obligation also applies to domestic violence because it violates basic human rights and freedoms. Domestic violence is not only a widespread social problem that harms individuals, families and society as a whole but also a criminal offence. As such, it requires not only decisive social condemnation and prevention activities, but also unrelenting social disapproval and an equally strong response from the judicial system. Domestic violence also includes violence against children and minors that is often unjustifiably and tacitly tolerated as one of the traditional educational methods. Although witnesses have a legal and civil duty to testify in criminal proceedings, these proceedings must be organized in such a way as to avoid unjustified violation of the rights of victims and witnesses, especially when it comes to minors. A minor, and especially a child who is a witness in court proceedings, is a sensitive witness, and that sensitivity refers to children's vulnerability due to cognitive, emotional and social immaturity, which makes their psychological capacities frail to external influences.*

Establishing support services for witnesses, primarily victims of criminal offences, is a key instrument for achieving justice for victims and enabling victims to demand the exercise of their rights. The provision of professional services by witness support services, in addition to psychological support and assistance also prevents the possibility of secondary victimization of victims in criminal proceedings. This paper will deal with the types of support for witnesses, victims of the criminal offence of domestic violence who are minors in prosecutor's offices and courts in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *witness support, domestic violence, minor, court proceedings, prosecutor's office, court.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625352J UDK. 343.431-053.2/.6:343.431

КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА ЗА КРИВИЧНО ДЕЛО ТРГОВИНА ЉУДИМА УЧИЊЕНО ПРЕМА МАЛОЛЕТНОМ ЛИЦУ ОД СТРАНЕ РОДИТЕЉА

Проф. др Младен Јеличић

Научни сарадник, судија Вишег суда у Шапцу, mladen.jelicic.kaishin@gmail.com; ORCID: https://orcid.org/0009-0003-5486-3485

Апстракт: *Аутор у раду анализира карактеристике кривичног поступка за кривично дело трговина људима, које је учињено према малолетном лицу од стране родитеља. У уводним разматрањима дате су основне напомене о специфичностима овог кривичног поступка које произилазе из својства учиниоца и пасивног субјекта кривичног дела. Потом су размотрена обележја кривичног делу трговина људима из члана 388 Кривичног законика Републике Србије и указано на поједине међународне акте и стандарде од значаја за тему рада. Аутор је указао на опште карактеристике ових кривичних поступака а посебна пажња посвећена је процесном положају малолетног лица као оштећеног и заштити од секундарне виктимизације. Размотрени су оптти принципи заштите ових лица у кривичном поступку сходно одредбама Законика о кривичном поступку и Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Анализиран је њихов положај као привилегованих сведока и начин испитивања, као и услови за упознавање са садржином записника о њиховим исказима. Специфичност разматраног кривичног поступка је учешће појединих државних установа – Центра за социјални рад и Центра за заштиту жртава трговине људима, па је указано на њихов процесни положај. У закључку аутор се осврнуо на извршену анализу и изнео предлоге за садржајнију заштиту оштећених малолетних лица од секундарне виктимизације у овим кривичним поступцима.*

Кључне речи: *кривични поступак, трговина људима, малолетна лица, жртва трговине људима,секундарна виктимизација.*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Кривични поступак у Републици Србији има своја општа обележја и заједничке одреднице неовисно у погледу ког кривичног дела се води. То се пре свега односи на његову структуру и фазе које у сваком кривичном поступку морају бити испоштоване. Међутим, не може се занемарити чињеница да свако кривично дело има одређене специфичности које се испољавају кроз његово биће, а што даље утиче на предмет доказивања у кривичном поступку. У теорији је општеприхваћено да биће кривичног дела произлази из законског описа неког кривичног дела и обухвата скуп обавезних обележја која чине посебне појмове појединих кривичног дела (Стојановић,

2022, 104). Из наслова рада произилази да ће се у њему разматрати више питања.

Јасно је да се рад односи на кривично дело трговина људима из члана 388 Кривичног законика[1] које има уставноправни значај, обзиром да је одредбом члана 26 став 2 Устава Републике Србије[2] прописано да је сваки облик трговине људима забрањен.

Затим, пасивни субјект у класичној кривичноправној терминологији, односно оштећени као кривичнопроцесни појам, али и жртва кривичног дела, који појам користи и законодавац у одредби члана 388 КЗ, је малолетно лице.[3] Без намере да анализирамо разлике и сличности у овим појмовима које ћемо равноправно користити јер то није потребно, обзиром да се сходно теми рада малолетно лице појављује у свим наведеним својствима, довољно је указати на ставове доктрине да је термин оштећени знатно шири од израза жртва кривичног дела и да се под заштитом оштећеног у кривичном поступку штити проширени круг лица у односу на она која припадају искључиво жртвама кривичног дела односно пасивним субјектима кривичног дела (Шкулић, 2020, 63).

Следећа значајна одредница теме рада јесте својство учиниоца. Чињеница да кривично дело врши родитељ у односу на своје малолетно дете, имплицира више материјалноправних и процесних специфичности. Што се тиче материјалноправних аспеката, треба истаћи да у односу на малолетна лица постоје посебни облици кривичног дела трговина људима. У процесном аспекту, наведена релација родитељ (учинилац дела) – малолетно дете (пасивни субјект, жртва односно оштећено лице) имплицира бројне значајне консеквенце. Обзиром да малолетно лице има својство оштећеног, његов положај у кривичном поступку детерминисан је не само одредбама Законика о кривичном поступку (ЗКП)[4] већ и одредбама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗМУКД).[5] Овај закон представља примарни извор права којим се регулише кривичноправни статус малолетника, док се на сва питања која нису експлицитно уређена овим законом примењују одредбе других закона, при

[1] Кривични законик - КЗ ("Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 – испр. 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019 и 94/2024).

[2] Устав Републике Србије („Службени гласник РС“ бр. 98/2006 и 115/2021). Значајно је указати и на одредбу члана 64. Устава која посебно разматра права детета. Ставом 3. прописано је да су деца заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребљавања.

[3] Сходно одредби члана 112 став 10 КЗ малолетно лице је лице млађе од осамнаест година.

[4] Законик о кривичном поступку – ЗКП („Службени гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011,121/2012,32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 и 62/2021).

[5] Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица - ЗМКУД („Службени гласник РС“, бр.85/2005).

чему је неопходно да нису у супротности са његовим одредбама (Коларић, 2024, 62).

У вези с наведеним, прво ће се размотрити у општим цртама кривично дело трговина људима из члана 388 КЗ, са нагласком на анализу облика у којима се појављују малолетна лица. Нужно је кратко се осврнути на поједине међународне акте који су значајни за разумевање законске регулативе овог кривичног поступка и положај оштећеног малолетног лица, што ће чинити посебну тематску целину. Кривични поступци који су предмет нашег интересовања имају одређене опште карактеристике и на њих ће бити указано, али и низ специфичности. Зато ће значајан део у раду бити посвећен процесном положају малолетног лица као оштећеног. Обзиром да су у бригу о оштећеном малолетном лицу укључене и посебне установе, Центар за социјални рад чији се представници упознају са оваквим случајевима већ на основу првих наговештаја да је кривично дело учињено од стране родитеља према детету, као и Центар за заштиту жртава трговине људима, који представља посебну институцију основану од Владе Републике Србије,[6] положај и акти ових установа и њихових представника, који често имају својство сведока, такође ће бити анализиран. Напослетку, у закључним разматрањима биће дато виђење аутора о спорним питањима и предлози за побољшање ефикасности ових кривичних поступака.

2. СУМАРНИ ОСВРТ НА ОПШТА ОБЕЛЕЖЈА КРИВИЧНОГ ДЕЛА ТРГОВИНА ЉУДИМА ИЗ ЧЛАНА 388 КЗ

Специфичности кривичног дела трговина људима произилазе из законске регулативе основног облика. Постоје три елемента кривичног дела која га у свом садејству одређују, али од овог правила постоји изузетак када је пасивни субјект малолетно лице. У ставу 1. прописана је радња извршења кривичног дела коју чини врбовање, превоз, пребацивање, продаја, куповина, посредовање у продаји, сакривање или држање другог лица. Нека од побројаних алтернативно предвиђених радњи извршења мора бити извршена на један од следећих начина: силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи. У доктрини се указује да је

[6] Центар за заштиту жртава трговине људима је као независна установа социјалне заштите основан 13.04.2012. године Одлуком Владе Републике Србије. Томе је претходило доношење Уредбе о мрежи установа социјалне заштите („Службени гласник РС“ бр. 16/2012 од 07.03. 2012. године) којом је Центар за заштиту жртава трговине људима дефинисан као установа социјалне заштите. Превасходни задатак ове установе је да идентификује и штити жртве трговине људима. Са непосредним радом Центар је започео у јулу месецу 2012. године, када са радом почиње Служба за координацију заштите жртава трговине људима. У фебруару 2019. године почело је са радом Прихватилиште за смештај жртава трговине људима.

за постојање кривичног дела увек потребно да се нека од радњи извршења предузме на неки од наведених начина и да радњу и начин њеног предузимања треба посматрати као целину. Неопходна је и одређена усмереност јер је реч о циљним делатностима, тј. оне су повезане са постизањем одређеног циља у односу на лице које је предмет трговине – пасивним субјектом (Стојановић, 2024, 1208). Тиме долазимо до трећег елемента кривичног дела - наведене радње морају бити предузете циљу експлоатације рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима. За основни облик предвиђена је казна затвора од три до дванаест година.

Квалификован облик кривичног дела прописан је ставом 2. у којем је наведено да за дело из става 1. овог члана учињено према малолетном лицу учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења. Када је дело из основног облика учињено према малолетнику, постоји тежи облик кривичног дела и прописана је казна затвора од најмање пет година. Законодавац је у погледу малолетног лица направио изузетак одступајући од правила да радња извршења кривичног дела мора бити праћена одговарајућим начином извршења, што у битноме прави разлику у кривичним поступцима у којима су пасивни субјекти ова лица, у односу на поступак где су пунолетна лица пасивни субјекти. Чињеница да је дело учињено према малолетном лицу утиче на висину затворске казне. Све наведено указује да су малолетна лица посебно рањива категорија пасивних субјеката, што је разумљиво и у складу са међународним стандардима.

Законодавац иде даље у овом правцу прописивањем тежих облика кривичног дела. Ставом 4. Одређена је као квалификаторна околност наступање тешке телесне повреде неког лица, а прописана казна је затвор од пет до петнаест година, док наступање тешке телесне повреде малолетног лица повлачи затворску казну од најмање пет година. Затворска казна од најмање десет година је кривична санкција уколико је услед дела из ст. 1. и 3. овог члана наступила смрт једног или више лица, што предвиђа став 5. У питању су два облика квалификована тежом последицом у односу на коју мора постојати нехат. Тежи облик кривичног дела постоји у случају бављења вршењем кривичног дела из ст. 1. до 3. или ако је дело извршено од стране групе.[7] За овај облик прописана је казна затвора у трајању од најмање 5 година. Најтежи облик предвиђен у ставу 7. остварен је када је дело из ст. 1. до 3. извршено од стране организоване криминалне групе[8] и за њега је предвиђена казна затвора

[7] Одредба члана 112 став 22 КЗ прописано је да је група најмање три лица повезаних ради трајног или повременог вршења кривичних дела која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру.

[8] Организована криминална група је група од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних

од најмање пет година. Законодавац је прописао и посебан облик овог кривичног дела који предвиђа да кривично дело чини ко зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене ставом 1. овог члана. Прописана казна је затвор од шест месеци до пет година. Тежи облик постоји уколико је дело из става 8. учињено према малолетном лицу за које је учинилац знао или је могао знати да је малолетно, а предвиђена казна затвора је од једне до осам година. Одредба става 10. дефинише да пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа из става 1. овог члана не утиче на постојање кривичног дела из става 1, 2. и 6. овог члана.

3. МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ У ВЕЗИ ПОЛОЖАЈА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА КАО ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Република Србија преузела је низ међународних обавеза у области спречавања трговине људима које су од државе захтевале конкретне активности и резултате на овом пољу. Тренутно важећи Програм за борбу против трговине људима у Републици Србији за период од 2024 - 2029 године[9] дефинише да програм има за циљ да унапреди поштовање и заштиту људских права и обезбеди континуирани свеобухватан одговор друштва на проблем трговине људима кроз унапређен систем превенције, правовремене идентификације, помоћи и заштите жртава, као и сузбијање трговине људима. Програм је израђен у складу са политикама које Европска унија води у области борбе против трговине људима, пре свега са Директивом 2011/36/ЕУ о спречавању и сузбијању трговине људима и заштити жртава и Стратегијом Европске уније за борбу против трговине људима за период 2021–2025.

Бројни су међународни документи којима се регулише питање трговине људима и положај малолетних лица као оштећених, а за потребе овог рада биће довољно осврнути се на само неке од њих.

Одредбама Конвенције Уједињених нација о правима детета[10] прописано је: да је за сврхе ове Конвенције дете људско биће које није

дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради непосредног или посредног стицања финансијске или друге користи, што прописује одредба члана 112 став 35 КЗ.

9 Програм за борбу против трговине људима у Републици Србији за период од 2024 - 2029 године ("Службени гласник РС", бр. 25/2024). Усвајање Програма предвиђено је као обавеза Републике Србије у Ревидираном акционом плану за Поглавље 24 – Правда, слобода, безбедност, поглавље „Борба против организованог криминала" (активност 6.2.8.7).

10 Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета ("Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97). Ова Конвенција усвојена је 20. новембра 1989. године на 44.

навршило 18 година живота, ако се на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније (члан 1.); да у свим активностима које се тичу деце од примарног значаја је интерес детета без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тела (члан 3. став 1.); да државе чланице предузимају све одговарајуће законодавне, административне, социјалне и образовне мере ради заштите детета од свих облика физичког или менталног насиља, повреда или злоупотребе, занемаривања или немарног односа, малтретирања или експлоатације, укључујући и сексуалну злоупотребу, док је на бризи код родитеља, законитих старатеља или неког другог лица коме је поверена брига о детету (члан 19. став 1.).

Одредбама Факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, уз Конвенцију о правима детета[11] између осталог прописано је: да ће државе уговорнице забранити продају деце, дечју проституцију и дечју порнографију, као што је предвиђено овим Протоколом (члан 1.); да у смислу овог Протокола дечја проституција подразумева коришћење деце у сексуалним активностима за новчану или било коју другу накнаду (члан 2. став 1. тачка б)); да ће државе уговорнице усвојити одговарајуће мере за заштиту права и интереса деце жртава поступака забрањених овим Протоколом у свим фазама кривичног поступка, нарочито – а) признавањем рањивости деце жртава и прилагођавањем поступака како би се признале њихове посебне потребе кад се појављују у својству сведока, б) обавештавањем деце жртава о њиховим правима, њиховој улози и обиму, временском распореду и напредовању поступка и исходу њихових случајева, ц) допуштањем да се представе и размотре гледишта, потребе и преокупације деце жртава, у поступку у ком су погођени њихови лични интереси, на начин који је у складу са правилима националног процесног права, д) обезбеђивањем одговарајућих услуга подршке деци жртвама током читавог правног поступка, г) избегавањем непотребног одлагања разматрања случајева и извршавања налога или одлука о давању обештећења деци жртвама (члан 8. став 1.); да ће државе уговорнице обезбедити да се у поступању система кривичног правосуђа са децом жртвама дела описаних у овом Протоколу, првенствено руководи најбољим интересом детета (члан 8. став 3.).

Значајно је указати на поједине одредбе Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима,[12] којом је између осталог прописано да су циљеви ове Конвенције да заштити људска права жртава трговине људима, да осмисли свеобухватни оквир за пружање заштите и помоћи жртвама и сведоцима, уз гарантовање равноправности полова, као и обезбеђивање

заседању Генералне скупштине Уједињених нација у Њујорку.

[11] Закон о потврђивању факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета ("Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 7/2002).

[12] Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима ("Сл. гласник РС - Међународни уговори", бр. 19/2009).

ефикасне истраге и кривичног гоњења (члан 1. став 1. тачка (б)). Овом Конвенцијом, поред дефинисања појма „трговина људима“, чији су суштински елементи инкорпорирани у српско кривично законодавство, одређен је и положај детета и заштита жртава, што је посебно значајно за тему овог рада. Конвенција одређује да врбовање, превоз, премештање, скривање или прихват детета ради искоришћавања сматра се „трговином људима“ чак и ако не укључује средства наведена у тачки (а) овог члана (члан 4. став 1. тачка (в)); да је дете свако лице млађе од 18 година (члан 4. став 1. тачка (г)); да свака страна уговорница треба да усвоји законодавне или друге мере које су потребне за пружање помоћи жртвама у њиховом физичком, психолошком и социјалном опоравку, да таква помоћ треба да обухвати бар помоћ која ће да им омогући да се њихова права и интереси изнесу и размотре у одговарајућим фазама кривичног поступка који се води против извршилаца (члан 12. став 1. тачка (д)); да свака страна уговорница треба да поклони одговарајућу пажњу потреби да се обезбеди сигурност и заштита жртве (члан 12. став 2.); да свака страна уговорница треба да усвоји законодавне или друге мере које су потребне да се осигура да се пружање помоћи жртви не условљава њеним пристанком на сведочење (члан 12. став 6.); да свака страна уговорница треба да осигура да жртве имају приступ и то од првог контакта са надлежним органима, информацијама о одговарајућим судским и управним поступцима на језику који разумеју (члан 15. став 1.); да свака страна уговорница треба својим унутрашњим правом да обезбеди право на правни савет и бесплатну правну помоћ жртвама под условима које прописује њено унутрашње право (члан 15. став 2.); да свака страна уговорница треба да осигура да се следеће околности сматрају отежавајућим околностима код одређивања казне за кривична дела утврђена у складу са чланом 18. ове Конвенције – кривично дело учињено против детета (члан 24. став 1. тачка (б)); да ће дете жртва трговине људима добити посебне мере заштите које ће водити рачуна о његовим најбољим интересима (члан 28. став 3.).

Потребно је указати и да је чланом 4. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода[13] (ЕКЉП) прописано је: да се нико не сме држати у ропству или ропском положају (став 1.); да се ни од кога не може захтевати да обавља принудни или обавезни рад (став 2.); да за сврхе овог члана израз „принудни или обавезни рад“ не обухвата – а) рад уобичајен у склопу лишења слободе одређеног у складу са одредбама члана 5. ове Конвенције или током условног отпуста, б) службу војне природе или, у земљама у којима се признаје приговор савести, службу која се захтева уместо одслужења војне обавезе, ц) рад који се изискује у случају какве кризе или несреће која прети опстанку или добробити заједнице, д) рад или службу који чине састани део

[13] Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (ЕКЉП) - Закон о ратификацији Европске конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима - "Службени лист Србије и Црне Горе - Међународни уговори", бр. 9/03, 5/05 и 7/05 - исправка и „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 12/10 и 10/15).

уобичајених грађанских дужности (став 3.). Иако се члан 4. ЕКЉП бави ропством, ропским положајем и принудним радом и не говори изричито о трговини људима, судска пракса Европског суда за људска права (ЕСЉП) у предметима Rantsev против Кипра и Русије (представка број 25965/04, пресуда од 7. јануара 2010. године), Chowdury and others против Грчке (представка број 21884/2015, пресуда од 30. марта 2017. године), S.M. против Хрватске (представка број 60561/14, пресуда Великог већа од 25. јуна 2020. године), дефинисала је да се трговина људима сматра повредом члана 4. ЕКЉП.

Значајно је подсетити и на Декларацију Уједињених нација о основним начелима правде за жртве злочина и злоупотребе овлашћења из 1985. године, према којој се особа може сматрати жртвом, према овој Декларацији, без обзира на то да ли је починилац кривичног дела идентификован, ухапшен, да ли му се суди или је осуђен и без обзира на породичне односе који могу постојати између починиоца и жртве. Појам „жртва“ такође може обухватати и ужу породицу или лица зависна од непосредних жртава, као и особе које су претрпеле штету приликом покушаја да помогну жртви у невољи или да спрече наношење штете трећем лицу.

4. ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕДМЕТНОГ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

Кривични поступак који разматрамо има одређене опште карактеристике које произилазе из својства учиниоца и оштећеног. Пре свега, потребно је указати да су за поступање у овим кривичним поступцима стварно надлежни Виши судови на територији Републике Србије, обзиром на прописану казну, а нужна је и специјализација судија. Одредбом члана 150. став 1. ЗМУКД прописано је да веће, којим председава судија који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, суди пунолетним учиниоцима кривичних дела прописаних Кривичним закоником, ако је оштећени у кривичном поступку малолетно лице и у питању је кривично дело трговина људима. Малолетни оштећени сходно одредби члана 154. став 1 поменутог закона мора имати пуномоћника од првог саслушања оптуженог[14]а ови поступци су хитни, што одређује одредба члана 157. и у њима је обавезна одбрана. Уставом је дозвољено искључење јавности ради заштите интереса малолетника или приватности учесника у поступку, у складу са законом (члан 32. став. 3.), док ово овлашћење суду даје одредба члана 363 став 1. тачка 3 ЗКП, где се као разлог наводи интерес малолетника, као и одредба члана 400. став 3. која такође дозвољава да се за време испитивања сведока млађег од 14 година може искључити јавност.

[14] Сходно одредби става 2. цитираног члана, у случају да малолетно лице нема пуномоћника, њега ће решењем из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица поставити председник суда. Трошкови заступања падају на терет буџетских средстава суда.

Обавезна фаза поступка је истрага којој следи фаза главног претреса. У оквиру припрема за главни претрес, неопходни процесни стадијум је припремно рочиште. Оно је осмишљено као „увертира“ главног претреса на којем би се могла прикупити процесна грађа, као битан искорак у правцу рационализације и скраћења каснијег претреса, а на њему треба инсистирати на конкретним доказима којима се доказују конкретне спорне чињенице (Вучинић, Трешњев, 2013, 281).

Идентификација одлучних или правно релевантних чињеница у погледу којих ће се изводити докази на главном претресу представља суштински задатак свих актера кривичног поступка. Одредба члана 83. став 1. ЗКП дефинише предмет доказивања прописујући да су то чињенице које чине обележје кривичног дела, или од којих зависи примена неке друге одредбе кривичног закона. Познати теоретичар Грубиша се о овом питању прецизно изјашњава наводећи да суд путем правних норми долази до сазнања које чињенице треба утврдити и оне су искључиво тзв. одлучне чињенице, а њихов скуп назива се чињенично стање (Грубиша, 1980, 14). Предмет доказивања је одређен сходно бићу кривичног дела и различит је у односу на кривичне поступке у којима је оштећено пунолетно лице. Наиме, доказују се чињенице које се односе на два елемента кривичног дела: радњу извршења и циљ предузете радње, док начин извршења није релевантан. За осуђујућу пресуду јавни тужилац мора да покаже да је учинилац предузео неку од алтернативно предвиђених радњи извршења са одређеним циљем.

Оно што чини специфичност ових кривичних поступака јесте управо релација родитељ – дете. Тај однос имплицира низ процесних карактеристика ових кривичних поступака, од којих ће најзначајније бити предмет даљег разматрања.

5. ПРОЦЕСНИ ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА КАО ОШТЕЋЕНИХ КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ ТРГОВИНА ЉУДИМА

Законско уређење положаја оштећеног у кривичном поступка има два аспекта. Први се односи на настојање оштећеног да у кривичном поступку оствари имовинскоправни захтев, док је други аспект последица потребе за предузимањем мера за спречавање његове секундарне виктимизације (Илић, 2012, 156). Други наведени аспект има посебан значај у кривичном поступку који се води према родитељу због кривичног дела трговине људима, па ће њему бити посвећена посебна пажња.

5.1. Општи принципи заштите малолетних лица у поступцима кривичних дела трговина људима

Међународна регулатива заштите малолетних лица жртава трговине људима намеће обавезу органима поступка да се са посебном пажњом односе

према овој категорији оштећених. Не само да је нужно применити опште одредбе које се односе на основну заштиту сведока прописану у члану 102. став 1. ЗКП, по којој је орган поступка дужан да оштећеног или сведока заштити од увреде, претње и сваког другог напада[15] већ је у овим поступцима нужно отићи и корак даље.

Наиме, одредба члана 103. став 1. ЗКП прописују да сведоку који је с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив, орган поступка може по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока одредити статус посебно осетљивог сведока. У кривичним поступцима трговине људима нужно је доделити статус посебно осетљивог сведока оштећеном малолетном лицу. Процесне импликације наведеног односе се на могућност постављања пуномоћника сведоку (члан 103. став 2. ЗКП) што је и иначе обавезно и начин испитивања оваквих сведока који се манифестује у више аспеката: постављање питања преко органа поступка, могућност испитивања уз помоћ других лица,[16] употребом техничких средстава за пренос слике и звука или у посебним просторијама мимо просторија тужилаштва или суда, а изузетна је могућност суочења ових сведока са окривљеним, само ако орган поступка то дозволи.[17]

Положај малолетних оштећених у овим поступцима мора се посматрати и сходно одредбама ЗМУКД. Члан 152. прописује више начела којима се одређује положај малолетних оштећених.

Овим чланом, поред осталог, прописано је кад воде поступак за кривична дела учињена на штету малолетних лица, јавни тужилац, истражни судија и судије у већу ће се односити према оштећеном водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице поступка по његову личност и развој и да ће се саслушање[18] малолетних лица обавити уз

---

[15] У смислу наведеног, одредба става 2. цитираног члана предвиђа да учесника у поступку или друго лице које пред органом поступка вређа оштећеног или сведока, прети му или угрожава његову безбедност, јавни тужилац или суд ће опоменути, а суд га може и новчано казнити до 150.000 динара. Ставом 4. прописано је да по пријему обавештења од полиције или суда или по сопственом сазнању о постојању насиља или озбиљне претње упућене оштећеном или сведоку јавни тужилац ће предузети кривично гоњење или ће о томе обавестити надлежног јавног тужиоца. Став 5. прописује да јавни тужилац или суд може захтевати да полиција предузме мере заштите оштећеног или сведока у складу са законом.

[16] Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, о чему одлучује орган поступка. Члан 104 ст. 1 ЗКП.

[17] Наведено прописује одредба чл. 104 ЗКП.

[18] У одредбама цитираног закона и даље стоји термин „саслушање“ малолетног лица,

помоћ психолога, педагога или другог стручног лица. Ставом 2. истог члана прописано је да се, ако се као сведок саслушава малолетно лице које је оштећено кривичним делом наведеним у члану 150. овог закона, саслушање може спровести највише два пута, а изузетно и више пута ако је то неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка. Ставом 3. овога члана прописано је да ако с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица, оцени да је то потребно, судија ће наредити да се малолетно лице саслушава употребом техничких средстава за пренос слике и звука, а саслушање се спроводи без присуства странака и других учесника поступка, у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица која на то имају право, питања постављају посредством судије, психолога, педагога, социјалног радника или другог стручног лица. Ставом 4, слично као и у одредбама ЗКП, наведено је да се малолетна лица, као сведоци-оштећени, могу саслушати и у свом стану или другој просторији, односно овлашћеној установи-организацији, стручно оспособљеној за испитивање малолетних лица. При испитивању сведока-оштећеног, државни органи из става 1. овог члана могу наредити примену мера из става 3. овог члана. Значајан је и став 5. цитираног члана који одређује да када је малолетно лице саслушавано у случајевима из ст. 2, 3. и 4. овог члана, на главном претресу ће се увек прочитати записник о његовом исказу, односно пустити снимак саслушања.

Из цитираних законских одредби произилази да се оштећено малолетно лице у кривичном поступку за трговину људима мора испитивати на начин да се узму у обзир све околности које се односе на његову личност и психофизичко стање, уз помоћ стручних лица, водећи рачуна да се сврха испитивања оствари кроз највише два испитивања, а само изузетно и више пута, што треба на сваки начин избегавати. Посебно је значајно указати да се испитивање може обавити путем аудио видео линка и ван суднице, те да се питања малолетном оштећеном не могу постављати директно, ако тако одреди судија.

Суштина положаја оштећеног малолетног лица у овим кривичним поступцима је избегавање секундарне виктимизације. У доктрини се указује да се уобичајено сматра да тиме што одређено лице постаје жртва одређеног кривичног дела наступа његова примарна виктимизација, а да затим, како због примене одређених редовних поступака у кривичној процедури (саслушавање оштећеног као сведока, суочавање са окривљеним итд.), а посебно због неадекватних процесних правила, те грешака у кривичном поступку, долази до наредне и нове, тзв. секундарне виктимизације, која се своди на поновно психичко доживљавање код жртве већ претрпљеног зла насталог кривичним делом. Наиме, свако ново подсећање на кривично дело учињено на штету жртве, а нарочито када се то учестало дешава у кривичном поступку (посебно у случају поновљених саслушања оштећених) доводи и до нове патње жртве,

док је одредбама ЗКП прописано да се сведоци испитују. Из тог разлога користићемо термин „испитивање“ малолетног лица, сем код цитирања законског текста.

која у таквом случају није поново физички повређена, али доживљава психичке повреде, које понекад могу бити и теже од реалних, тј. физичких повреда. У некој мери је ово неизбежно, али је секундарна виктимизација у великом броју случајева последица неадекватног поступања у кривичном поступку, те непостојања адекватних процесних форми за њено минимизирање (Шкулић, 2024, 516,517).

На овом месту значајно је указати на одлуку Уставног суда Србије Уж. 1526/2017 од 04.02.2021. године[19] који се изјаснио у погледу положаја малолетног лица као оштећеног кривичним делом трговина људима. Наиме, у ситуацији када „суд током поступка није пружио ни једну меру заштите и помоћи оштећеној која је у време вршења кривичног дела била дете према међународним уговорима, односно малолетно лице према Кривичном законику, да није прилагодио вођење поступка налазу судског вештака у коме је констатовано стање трауматизованости жртве, да није одговорио на захтев за добијање статуса посебно осетљивог сведока, као и захтев у односу на метод испитивања оштећене као сведока, а што је довело до секундарне виктимизације оштећене, Уставни суд налази да је у овом аспекту поступка дошло до повреде позитивне обавезе државе у односу на жртву трговине људима непоштовањем мера превенције, заштите и помоћи таквим лицима зајемчене чланом 26. став 2. Устава.“

На који начин се може избећи секундарна виктимизација у овим случајевима, размотрићемо у наредним редовима.

5.2. Малолетна лица као оштећени и привилеговани сведоци и начин њиховог испитивања

Битна карактеристика положаја малолетних лица као оштећених у овим кривичним поступцима односи се на њихов статус као привилегованих сведока. У погледу привилегованих сведока, у доктрини се указује да се сматра да би сведочење ових лица, с обзиром на односе према окривљеном, било од мале вредности, да би обавеза давања исказа представљала морални притисак на њих и да би вероватно навела на давање лажних исказа (Грубач, Васиљевић, 2013, 224). Сведок који је ослобођен дужности сведочења самостално одлучује да ли ће сведочити или не и при том није дужан да образлаже свој став, али одлука лица које је ослобођено од дужности сведочења није неопозива, јер лице које је пристало да сведочи може у току саслушања одустати од сведочења, а лице које је сведочило може у каснијој фази поступка одбити да сведочи (Бејатовић, 2008, 312,313). Уколико је оштећено малолетно лице испитано у поступку истраге, а на главном претресу изјавило да неће да сведочи, записник о његовом ранијем испитивању мора се издвојити из списа и одвојено чувати. Ово решење доноси веће на главном претресу, што прописује одредба члана 407. став 1. тачка 1. ЗКП.

[19] Одлука је доступна у електронској бази судске праксе Уставног суда Србије.

Потребно је указати на одредбу члана 94. став 2. ЗКП која предвиђа да малолетно лице које, с обзиром на узраст и душевну развијеност, није способно да схвати значај права да је ослобођено од дужности сведочења, не може се испитати као сведок, осим ако то сам окривљени захтева. У доктрини се указује ако орган поступка оцени да код малолетника постоји наведена неспособност, то има за последицу да се он не може испитати као сведок. Међутим, неспособност схватања значаја права о ослобођењу од дужности сведочења не значи уједно да малолетник није способан да пренесе сазнања или опажања која поседује о предмету доказивања. Због тога је законодавац релативизовао овај случај дајући окривљеном могућност да захтева да малолетник, упркос неспособности да схвати значај права да је ослобођен од дужности сведочења ипак да исказ (Илић и др, 2014, 314).

Руковођење кривичним поступком од стране суда мора бити конципирано да се процени најоптималнији тренутак за испитивање малолетног лица као оштећеног – сведока на главном претресу. Иако одредба члана 396. став 3. ЗКП прописује да ако оштећени који је присутан треба да се испита као сведок, његово испитивање ће се обавити пре осталих сведока, не треба занемарити овлашћење председника већа да у случају постојања оправданих разлога може одредити другачији редослед извођења доказа, што предвиђа одредба става 1. цитираног члана.[20] Председник већа, сходно одредби члана 367. став 1. тачка 5. ЗКП одлучује о одступању од редовног тока поступка утврђеног овим закоником, услед посебних околности, а нарочито због броја оптужених, кривичних дела и обима доказног материјала. Наведена овлашћења могу се применити и у конкретном случају, па председник већа може одредити најсврсисходнији тренутак испитивања оштећеног малолетног лица у току доказног поступка, како би се избегао ризик да се малолетно лице, након извођења других доказа, поново позива и испитује. Спречавање секундарне виктимизације је свакако оправдан разлог за овакво поступање.

Начин испитивања малолетних лица која су оштећена овим кривичним делом такође је значајан с аспекта избегавања секундарне виктимизације. Оправдано се критикује законска могућност постављања унакрсних питања посебно осетљивим сведоцима. Указује се да по логици ствари, посебно осетљиви сведоци ће у далеко највећем броју случајева бити они сведоци и по правилу, оштећени, које је за сведочење предложио јавни тужилац, који би их тада на главном претресу и испитивао „основно“, а онда би се окривљеном и браниоцу дала прилика за унакрсно испитивање, при чему би могли да сведоку и оштећеном постављају и сугестивна питања. Ово је веома лоше законско решење, а нарочито када се ради о малолетним лицима, где могу бити у питању и деца у кривичноправном смислу (лица која нису навршила четрнаест година), па чак и деца која су сасвим мала, попут предшколске деце, при чему

[20] Испитивање малолетног оштећеног у овим кривичним поступцима је доказ који предлаже тужилац. Поменута одредба прописује да се најпре изводе докази које предложи тужилац, али у конкретном случају, од овог правила је некад оправдано одступити.

се може радити и о кривичним делима која су изузетно „малигног карактера“, према природи психолошких и других последица које проузрокују у односу на оштећене. Поред тога, ноторна је чињеница да су малолетна лица уопште, а посебно сасвим мала деца, односно уопште лица која су изузетно млада, веома осетљива на сугестивне утицаје, тако да могућност постављања сугестивних питања овим категоријама сведока, не само што такве сведоке, а нарочито када су у исто време и оштећени (Шкулић, 2016, 52). Уколико се има у виду да је примарни циљ унакрсног испитивања да се сруши или ослаби исказ сведока супротне стране, а секундарни да се евентуално покуша да се његов исказ искористи ради доказивања чињеница на којима се гради теорија случаја оног који унакрсно испитује (Дузлевски, Пантелић, 2023, 457) јасно је да је на суду да овакав тип питања која се постављају посебно осетљивом сведоку, жртви кривичног дела, на одређени начин “контролише” и не дозволи секундарну виктимизацију малолетног оштећеног. Сматрамо да процесне гаранције које се пружају малолетном лицу које је оштећено кривичним делом трговина људима и специфичност овог дела морају имати предност у заштити ових лица у кривичном поступку, због чега је обавеза свих актера кривичног поступка, да се са посебном пажњом односе према овој категорији оштећених. Тиме што је ЗКП-у у делу који се односи на заштиту сведока, уређено да се посебно осетљивим сведоцима питања могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока (члан 104. став 1. ЗКП), проблем са могућношћу постављања сугестивних питања није у потпуности решен, јер из законске формулације произлази да се питања постављају преко органа поступка, али питања формулише странка која испитује, што значи да би та питања могла бити и сугестивна, јер се она допуштају када се ради о унакрсном испитивању (Шкулић, 2016, 77,78). Слажемо се са ставовима да постављање сугестивних питања посебно осетљивом сведоку у току унакрсног испитивања представља највећи пропуст законодавца који би требало да буде отклоњен (Стевановић, Вујић, 2020, 98).

5.3. Упознавање са садржином записника о исказима малолетних лица као оштећених

Начело избегавања секундарне виктимизације може имати предност у односу на начело непосредности. На припремном рочишту или главном претресу странке могу предложити да се оштећено малолетно лице испита на главном претресу или да се изврши увид у садржину записника о његовом исказу датом у истрази. Обе ове опције су праћене могућом сагласношћу или несагласношћу странака.

Ситуацију када странке сагласно предложе да се изврши увид у записник о ранијем испитивању, регулише одредба члана 406. став 1. тачка 2. ЗКП у

општем смислу,[21] с тим да се у конкретном случају, имајући у виду да је малолетно лице ослобођено дужности сведочења јер је његов родитељ окривљени, односно ради се о сродству по крви у правој линији[22] ово не може учинити уколико малолетно лице није позвано на главни претрес или је на главном претресу изјавило да неће да сведочи, што предвиђа став 2. цитираног члана.[23] Нужност позивања оштећеног малолетног лица које је ослобођено дужности сведочења на главни претрс је неопходан услов у свим случајевима када се врши упознавање са садржином записника о његовом исказу. Када су испуњени наведени услови и оправданост предлога, нема разлога да суд не прихвати сагласан предлог странака.

Међутим, поставља се питање како суд треба да поступи када не постоји сагласност странака да се испита оштећено малолетно лице или изврши увид у његов исказ или она постоји у погледу предлога за испитивањем оштећеног малолетног лица у својству сведока, али је процена суда да би се тиме узроковала секундарна виктимизација?

Функционална надлежност за одлучивање о сагласном предлогу странака спада у овлашћење председника већа, а у случају да те сагласности нема, или је председник већа одбио сагласан предлог странака, надлежно за одлуку је судско веће.[24] Одлучивање о предлогу за испитивањем оштећеног малолетног лица у овим случајевима мора се заснивати пре свега на разматрању напред наведених одредби о избегавању секундарне виктимизације, које представљају процесни оквир за поступање суда у оваквим ситуацијама. Морају се узети у обзир и наведени уставни и

---

[21] Ова одредба прописује да се упознавање са садржином записника о исказима сведока, саоптужених или већ осуђених саучесника у кривичном делу, као и записника о налазу и мишљењу вештака, може по одлуци већа обавити сходном применом члана 405. овог законика ако су странке сагласне да се тако поступи уместо непосредног испитивања сведока или вештака који није присутан, без обзира да ли је био позван или не.

[22] Ово законско решење прописано је одредбом члана 94. став 1. тачка 2. ЗКП.

[23] Такви су и ставови судске праксе. У пресуди Врховног касационог суда Кзз 1104/21 од 12.10.2021. године констатовано је да „одлука суда да у погледу сведока - малолетних оштећених АА и ББ примени одредбу члана 406. став 2. ЗКП и да се на претресу пред другостепеним већем упозна са садржином њихових исказа датим у првостепеном поступку је у потпуности у складу са одредбом члана 406. став 2. ЗКП, с обзиром да се суд упознао са садржином записника о исказима малолетних оштећених након што је констатовао да су наведена лица - оштећени уредно позвани на главни претрес, а нису приступили.“ Пресуда је доступна у електронској бази судске праксе Врховног касационог суда.

[24] Члан 368. став 1. тачка 1. ЗКП. Судско веће се овде појављује као „другостепени орган“ у односу на председника већа. Уколико је веће одлучивало о предлогу о коме не постоји сагласност странака или о сагласном предлогу који је одбио председник већа, па одбило предлог за непосредним испитивањем малолетног оштећеног, овакво решење донето на главном претресу, које се уноси у записник о главном претресу са кратким образложењем, може се побијати само у жалби на пресуду.

међународноправни стандарди у погледу заштите малолетне жртве кривичног дела трговина људима. Корисно је пре одлучивања о предлогу одредити психолошко вештачење оштећено малолетног лица како би се вештаци изјаснили да ли би поновно испитивање пред судом оставило штетне последице.[25] У овим процесним ситуацијама, поставља се питање шта треба да има приоритет: начело непосредности и право одбране (окривљеног и браниоца) да испитује сведоке оптужбе[26] или право оштећеног малолетног лица (жртве кривичног дела) на заштиту од секундарне виктимизације? Неспорно је да суд није дужан да прихвати предлог за непосредним испитивањем малолетног оштећеног чак и ако постоји сагласност странака, а наше је мишљење да се предност мора дати заштити од секундарне виктимизације. Међутим, ово се не може поставити као правило већ се у сваком конкретном случају мора утврдити да ли је за ефикасно и правично окончање кривичног поступка нужно испитати оштећено малолетно лице. Уколико је то потребно, онда се морају предузети све мере за избегавање секундарне виктимизације па се испитивање мора спровести употребом техничких средстава за пренос слике и звука уз присуство стручних лица.

Ово даље имплицира питање на основу ког законског основа се може извршити увид у садржину записника о исказу малолетног оштећеног? Сагласности странака у разматраној ситуацији нема, обзиром да једна или обе странке захтевају непосредно испитивање малолетног лица, па се не може применити одредба члана 406. став 1. тачка 2 ЗКП. Уколико је суд предност дао заштити малолетног лица с циљем да спречи његову секундарну виктимизацију која би настала његовим појављивањем пред судом, одлучујући о сагласном или несагласном предлогу странака, упознавање са садржином записника о исказу оштећеног у поступку истраге би се могло извршити применом става 1. цитираног члана, и то ширим тумачењем ове одредбе која између осталог прописује као услов за читање исказа када је долазак испитаних лица пред суд немогућ или знатно отежан због старости, болести или других важних разлога. Сматрамо да је интенција законодавца била да на овај начин покрије ситуације објективне спречености испитаних лица да дођу пред суд, а да се под „другим важним разлозима“ свакако може подвести заштита малолетног лица – оштећеног тј. жртве кривичног дела трговина људима од секундарне виктимизације, због чега је долазак овог испитаног лица пред суд знатно отежан. Образложење ове одлуке може се темељити и на одредби већ цитираног члана 152. став 5. ЗМУКД, који прописује да када је малолетно лице саслушавано у случајевима из ст. 2, 3. и 4. овог члана, на главном претресу ће

[25] Готово је правило да се у налазу и мишљењу Центра за заштиту жртава трговине људима, који се прибавља у поступку истраге, стручни тим изјасни да је потребно предузимати мере избегавања секундарне виктимизације идентификоване жртве трговине људима, предложи начин испитивања, додељивање статуса посебно осетљивог сведока итд.

[26] Окривљеном је ово право гарантовано одредбом члана 68. став 1. тачка 10. ЗКП.

се увек прочитати записник о његовом исказу, односно пустити снимак саслушања.

До вршења увида у садржину записника о исказу оштећеног малолетног лица може доћи уколико оно без законског разлога неће да да исказ на главном претресу (члан 406. став 1. тачка 4. ЗКП), или је испитано непосредно пред истим председником већа или ван главног претреса сходно одредби члана 404. ЗКП (члан 406. став 1. тачка 3. ЗКП).

Потребно је размотрити и процесну ситуацију када се главни претрес држи пред другим председником већа, а тада сходно члану 388. став 3. ЗКП, главни претрес мора почети изнова и сви докази морају бити поновно изведени.Међутим, ставом 4. прописано је да због протека времена, заштите сведока или других важних разлога веће може, након изјашњења странака, решењем одлучити да се сведоци и вештаци не испитују поново, него да се изврши увид у записнике о њиховим исказима датим на ранијем главном претресу или да, ако је то потребно, председник већа укратко изнесе садржину тих изјава или их прочита. Неспорно је да је у овим случајевима испуњен услов заштите сведока када треба избећи секундарну виктимизацију, а против оваквог решења дозвољена је жалба о којој одлучује веће (члан 21. став 4.).

Ваља указати да је Европски суд за људска права кроз своју праксу успоставио стандарде да су жртви гарантована одређена права, а једно од њих јесте да не мора да сведочи на главном претресу, као и употребу одсутних сведока у кривичном поступку, што је у супротности са правом одбране на унакрсно испитивање (Турањанин и др, 2020, 422). Овај суд је у неким својим одлукама (Baegen, Finkensieper) закључио да код појединих малолетних лица – жртава постоји висок степен од секундарне виктимизације ако би се непосредно појавили на суђењу због чега је оправдана њихова заштита од таквих последица, а да су права одбране у овим ситуацијама довољно заштићена могућношћу да се користе снимци датих исказа ове врсте сведока и без њиховог непосредног појављивања на главном претресу или применом других адекватних техничких могућности попут коришћења аудио-видео линка за њихово испитивање (Шкулић, 2024, 531).

6. ЗНАЧАЈ ДРЖАВНИХ ИНСТИТУЦИЈА – ЦЕНТРА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД И ЦЕНТРА ЗА ЗАШТИТУ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

У кривичним поступцима трговине људима које разматрамо у овом раду, где је учинилац дела родитељ, готово је правило да се малолетна лица измештају из породице. У ову активност укључено је више институција, пре свега Центар за социјални рад који покреће поступак лишења родитељског права и смештаја детета у хранитељску породицу или одговарајућу установу. Овим малолетним оштећеним постављају се старатељи који воде бригу о њима, па је из процесног аспекта значајно указати да се старатељима малолетних лица, а не родитељима, упућује позив за оштећене за главни

претрес. У кривичном поступку значајно је утврдити чињенице које се односе на функционалност породице, посебно због циља радње извршења кривичног дела, на пример, експлоатације принудног рада, проституције, просјачења итд. па Центар за социјални рад има изражену улогу. У судској пракси јасно је дефинисано да извештај Центра за социјални рад који је сачињен од стране стручног лица и у свему према правилима струке, представља исправу издату од стране надлежног државног органа у законом прописаној процедури, која је у смислу члана 2. став 1. тачка 26. ЗКП подобна да се користи као доказ у кривичном поступку.[27]

Центар за заштиту жртава трговине људима учествује у поступку достављањем налаза и мишљења у којем се неко лице идентификује као жртва трговине људима. Налаз и мишљење сачињавају се у складу са стручним поступком идентификације, на основу поступка процене коју реализује тим обучених и лиценцираних стручњака. Овај акт садржи више делова који су насловљени на одређен начин.[28] Први део чини разлог сачињавања налаза и мишљења, где се наводе основни подаци о Центру и његовој улози. Други део односи се на основне податке о кориснику тј. лицу које је у поступку идентификације. Трећи део даје одговор на питање где и како су прикупљени подаци на основу којих се даје налаз и мишљење. Ту се најчешће наводи где је реализован разговор са корисником у сврху идентификације и који подаци су добијени кроз интервју. Наредни део, насловљен као „налаз“ садржи чињенице које су добијене у поступку идентификације и односе се најчешће на дужи временски период, а не само на период конкретног кривичног дела трговине људима. Ово је значајно јер кривично дело трговина људима најчешће има своју „историју“ која се огледа у усмеравању деце од стране родитеља још од најмлађих дана, ка неком виду експлоатације. То је врло изражено у случајевима експлоатације малолетних лица од стране родитеља у сврху просјачења, где се деца навикавају на просјачење као део свакодневног живота и код њих се губи перцепција штетности таквог понашања. Исто се може рећи и за друге видове експлоатације које су карактеристичне за модалитете кривичног дела трговина људима које чини родитељ према свом детету. У делу који је насловљен као „мишљење корисника“ дато је виђење жртве трговине људима о својој ситуацији. Кључни део јесте интерпретација налаза где стручни тим износи своје виђење комплетне ситуације корисника, објашњавајући разлоге који су довели до тачно одређеног „мишљења“, као закључног дела акта Центра за заштиту жртава трговине људима. У мишљењу је дат закључак о идентификацији неког лица као жртве трговине људима и облику експлоатације, као и о нужним корацима које је потребно предузети у циљу збрињавања и заштите жртве. Треба нагласити да налаз и мишљење сачињавају три стручна лица. Водитељ случаја најчешће самостално или у

[27] Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 172/22 од 26. 4. 2022. године, доступна у електронској бази судске праксе Врховног касационог суда.

[28] Формални елементи налаза и мишљења описани су сходно конкретним актима из кривичних поступака у којима је поступао аутор.

присуству још једног члана тима врши разговор са потенцијалном жртвом и његов задатак је да прикупи све релевантне информације и обради случај који износи осталим члановима тима, а потом доносе заједнички закључак.

У процесном аспекту, налаз и мишљење Центра за заштиту жртава трговине људима не представља налаз и мишљењу вештака у класичном смислу, већ представља исправу, која се као и извештај Центра за социјални рад може користити као доказ у кривичном поступку.

Често се догађа да су малолетна лица као привилеговани сведоци одбила да сведоче у кривичном поступку против родитеља, али да су представницима Центра за социјални рад и Центра за заштиту жртава трговине људима који су са њима обављали разговоре, изнели многе битне чињенице које су значајне за кривични поступак. Поставља се питање какав је значај исказа тих лица у кривичном поступку о чињеницама до којих су дошли разговором са малолетним оштећеним. О овом питању се изјаснио Врховни касациони суд[29] који је истакао да „у Законику о кривичном поступку не постоји процесна забрана да се о садржају изјаве привилегованог сведока, коју је дао слободном вољом пред другим лицем, та друга лица испитају као сведоци. Имајући у виду наведено искази сведока АА и сведока ББ могу се користити као доказ у овој правној ствари, јер на овај начин сведоче о чињеницама које су својим чулима опазиле и коришћење таквог исказа као доказа у кривичном поступку није у супротности са било којом одредбом ЗКП, па се самим тим не ради о незаконитом доказу у смислу одредбе члана 84. став 1. у вези одредбе члана 16. став 1. ЗКП.“ И у другој одлуци[30] овај суд је појаснио да „околност да су привилеговани сведоци искористили своје право да не сведоче на главном претресу не може утицати на законитост других доказа, у конкретном случају на исказ сведока ДД, радника Центра за социјални рад, која се изјашњавала о чињеницама до којих је дошла при вршењу активности из свог делокруга у оквиру којих је обављала разговор са малолетним оштећенима које су касније у кривичном поступку искористиле своје право да не сведоче.“ На овај начин, искази наведених сведока, представника Центра за социјални рад и Центра заштиту жртава трговине људима постају значајан извор сазнања о чињеницама до којих су они дошли разговором са малолетним оштећеним. Питање њихове доказне снаге ствар је оцене суда.

Често се може догодити да постоји разлика у исказима оштећеног малолетног лица у току кривичног поступка и пред представницима поменутог Центра. Није неуобичајено да оштећено малолетно лице има „заштитнички“ однос према окривљеном родитељу, да релативизује кривицу родитеља,

[29] Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 1038/22 од 5. 10. 2022. године, доступна у електронској бази судске праксе Врховног касационог суда. По наводима браниоца који је поднео захтев за заштиту законитости, исказе сведока није требало прихватити јер би то значило посредно изигравање права малолетне оштећене да не сведочи у поступку.

[30] Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 1038/22 од 5. 10. 2022. године, доступна у електронској бази судске праксе Врховног касационог суда.

испољава везаност за њега и забринутост за његов статус. Код појединих облика експлоатације, као што је на пример поменуто просјачење, улога родитеља у „нормализацији“ таквог понашања и схватања детета да је такво поступање у реду, чак и пожељно, изузетно је изражена и представља облик дуготрајног и манипулативног коришћења родитељског ауторитета и злоупотребу овлашћења. Малолетно лице не види никакав проблем у чину прошње нити сматра да је поступак његовог родитеља погрешан, па се тако може и изјашњавати у кривичном поступку. За разлику од кривичног поступка, у тренуцима изношења битних података представнику Центра, малолетно лице може другачије описати битне догађаје. У сваком случају, на суду је да разлике у исказу малолетног оштећеног у току кривичног поступак и пред Центром, оцени на адекватан начин и образложи одлуку због чега је одређени доказ прихватио.

7. ЗАКЉУЧАК

Из свега изнетог произилази да је кривични поступак за кривично дело трговина људима учињеног од родитеља према малолетном лицу изузетно специфичан и са собом носи бројне консеквенце. Та специфичност произилази из обележја кривичног дела трговина људима и односа између учиниоца и пасивног субјекта. У овим кривичним поступцима потребно је обезбедити заштиту малолетних лица од секундарне виктимизације, па је у смислу наведеног потребно детаљније регулисати ова питања, посебно у делу где би се омогућило упознавање са садржином записника о испитивању оштећеног малолетног лица у истрази, а са циљем избегавања секундарне виктимизације. Потребно је постојећој законској регулативи у одредби члана 406. став 1. тачка 1. ЗКП додати основ који се односи на спречавање секундарне виктимизације оштећеног малолетног лица, како би се омогућила јасна процесна форма упознавања са исказима ових лица. Поступку одлучивања да се не испитује оштећено малолетно лице на главном претресу, треба да претходи одређивање психолошког вештачења, где се ће вештаци изјаснити о опасности од секундарне виктимизације и последицама које испитивање може оставити на личност малолетног лица. Прописивањем ове врсте вештачења у одредбама ЗКП би се целисходније могле применити и одредбе ЗМУКД јер би се омогућило да је у овим, посебним и изузетним ситуацијама које карактерише изражена траума жртве као последица кривичног дела, довољно само једном испитати жртву трговине људима када је она малолетно лице. Не треба пренебрегнути чињеницу да када је родитељ учинио кривично дело трговина људима према свом детету, понекад и само подсећање на стресне догађаје може код малолетног лица изазвати секундарну виктимизацију, а о ефекту поновног појављивања пред судом не треба ни говорити, у смислу колико то може бити трауматично. Опоравак од негативних ефеката трговине људима код малолетних лица је спор, дуготрајан и често неизвестан процес, па за личност оштећеног малолетног лица свако „суочавање“ са учиниоцем, оцем

или мајком, може изазвати секундарну виктимизацију и озбиљне последице по личност. Обзиром да је обавеза суда да то на сваки начин спречи, изнети предлози су у складу је са међународним стандардима и праксом ЕСЉП.

Литература:

Бејатовић, С. (2008). *Кривично процесно право*, Службени гласник, Београд.

Вучинић, В., Трешњев, А. (2013). *Приручник за примену Законика о кривичном поступку*, Пословни биро, Београд.

Грубач, М., Васиљевић, Т. (2013). *Коментар Законика о кривичном поступку*, тринаесто издање, Пројурис, Београд.

Грубиша, М. (1980), *Чињенично стање у кривичном поступку*, Информатор, Загреб.

Дузлевски, И., Пантелић, Н. (2023), *Приручник за кривични поступак*, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд.

Илић, Г. П. (2012). О положају оштећеног у кривичном поступку, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, број 1/2012.

Илић, Г. П., Мајић, М., Бељански, С., Трешњев, А. (2014), *Коментар Законика о кривичном поступку*, седмо измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд.

Коларић, Д. (2024). Положај малолетника у кривичном материјалном праву Републике Србије, у: *Деца и малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела – законодавни оквир и институционални одговор*, ур. М. Симовић, Н. Грбић Павловић, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Истраживачки центар Бања Лука.

Стојановић, З. (2022). *Кривично право општи део*, двадесет осмо издање, Досије студио, Београд.

Стојановић, З. (2024). *Коментар Кривичног законика*, тринаесто измењено издање, Службени гласник, Београд.

Стевановић, И., Вујић, Н. (2020). Малолетно лице и друге посебно осетљиве категорије жртава кривичних дела (међународни правни стандарди и кривично процесно законодавство Србије), у: *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)* ур. С. Бејатовић, Мисија ОЕБС-а у Србији.

Турањанин, В., Tilovska – Kechegi Elena, Чворовић Д. (2020), Жртва као сведок у јуриспруденцији Европског суда за људска права, у:*Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, норма и пракса)* ур. С. Бејатовић, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Интермекс, Златибор.

Шкулић, М. (2016), Положај жртве кривичног дела / оштећеног у кривичноправном систему Србије уопште и у односу на Директиву ЕУ 2012-29, у: *Казнена реакција у Србији 6. део*, тематска монографија (ур. Ђ. Игњатовић), Универзитет у Београду, Правни факултет.

Шкулић, М. (2020), Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (директива 2012/29 ЕУ) и други међународноправни стандарди – степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења, у: *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)* ур. С. Бејатовић, Мисија ОЕБС-а у Србији.

Шкулић, М. (2024). *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд.

CHARACTERISTICS OF CRIMINAL PROCEEDINGS FOR THE CRIMINAL OFFENCE OF HUMAN TRAFFICKING COMMITTED TO A MINOR BY A PARENT

Mladen Jeličić, PhD

Research Fellow, Judge of High Court in Šabac, mladen.jelicic.kaishin@gmail.com, ORCID: 0009-0003-5486-3485

Abstract: *The author analyzes the characteristics of criminal proceedings for the criminal offense of human trafficking, committed against a minor by his parents. In the introductory remarks, basic notes were given about the specifics of this criminal procedure, which arise from the characteristics of the perpetrator and the passive subject of the crime. Then, the features of the criminal offense of human trafficking from Article 388 of the Criminal Code of the Republic of Serbia were discussed and certain international acts and standards of importance for the topic of the work were pointed out. The author pointed out the general characteristics of these criminal proceedings, and special attention was paid to the procedural position of the minor as a victim and protection from secondary victimization. The general principles of protection of these persons in criminal proceedings were considered in accordance with the provisions of the Code of Criminal Procedure and the Law on juvenile offenders and the criminal protection of minors. Their position as privileged witnesses and the manner of questioning were analyzed, as well as the conditions for familiarizing themselves with the content of the minutes of their statements. The specificity of the criminal proceedings under consideration is the participation of certain state institutions – the Center for Social Work and the Center for the Protection of Victims of Human Trafficking, and their procedural position was indicated. In conclusion, the author referred to the analysis performed and presented proposals for more substantive protection of injured minors from secondary victimization in these criminal proceedings.*

Keywords: *criminal proceedings, human trafficking, minors, victim of human trafficking, secondary victimization.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625374N UDK. 343.32/.33:341.462.1-053.2/.6

MALOLJETNIČKO PRAVOSUĐE I TUŽILAČKA DISKRECIJA U POREDBENOM SVJETLU – NAČELO OPORTUNITETA KRIVIČNOG GONJENJA PREMA MALOLJETNICIMA U UPOREDNOM PRAVU

Filip Novaković

Magistar prava. Student doktorskih studija prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici. Dopisni član Bosansko-hercegovačko-američke Akademije umjetnosti i nauka, filipnovakovic.iur@gmail.com; ORDIC iD: https://orcid.org/0000-0001-9979-5824

Sažetak: *U radu se ispituje primjena načela oportuniteta u krivičnom postupku prema maloljetnicima u različitim pravnim sistemima. Načelo oportuniteta, za razliku od načela legaliteta, dopušta tužiocima da se suzdrže od pokretanja ili nastavka krivičnog postupka kada to služi interesima pravde, rehabilitacije ili socijalne reintegracije. U radu se daje uporedna analiza različitih jurisdikcija, ističući razlike u pravnim okvirima, tužilačkim ovlaštenjima i kriminalno-političkim razlozima koji stoje iza diskrecijskog gonjenja maloljetnih prijestupnika. Procjenjuje kako različiti pravni sistemi uravnotežuju potrebu za odgovornošću s osnovnim načelima maloljetničkog krivičnog pravosuđa, kao što su najbolji interesi djeteta, proporcionalnost i „skretanje" s formalnog krivičnog postupka. Studija također ocjenjuje zaštitne mjere i ograničenja nametnuta diskreciji tužioca kako bi se spriječila proizvoljnost, diskriminacija ili pretjerana popustljivost. Rad naposljetku tvrdi da primjereno strukturiran sistem tužilačke diskrecije može poboljšati učinkovitost maloljetničkog krivičnog pravosuđa davanjem prioriteta rehabilitacijskim mjerama u odnosu na krivične sankcije. Kroz uporednu leću, istraživanje naglašava važnost uravnoteženog pristupa u politikama maloljetničkog pravosuđa, zagovaranjem pravnog okvira koji štiti pravičan i zakonit postupak uz promicanje društvene reintegracije mladih prijestupnika.*

Ključne riječi: *maloljetničko pravosuđe, tužilačka diskrecija, načelo oportuniteta, komparativno krivično pravo, odvraćanje i rehabilitacija.*

1. UVOD

Evolucija sistema maloljetničkog pravosuđa u različitim pravnim tradicijama odražava pomak od kaznenih odgovora ka rehabilitacijskom i socijalno-zaštitnom pristupu. Od kasnog 19. stoljeća, pravni okviri širom svijeta sve više prepoznaju specifične razvojne i psihološke karakteristike maloljetnih počinitelja krivičnih djela, što je dovelo do donošenja posebnih zakona, osnivanja specijaliziranih sudova i uspostavljanja procedura prilagođenih njihovim jedinstvenim potrebama. Inspirisani ranim reformama u Sjedinjenim Američkim Državama (u daljem tekstu: SAD), mnogi pravni sistemi uveli su odvojene zakonodavne i institucionalne mehanizme

kako bi osigurali da se prema maloljetnim počiniocima postupa u skladu s njihovim stepenom zrelosti i potencijalom za rehabilitaciju (Sloth-Nielsen, 2001; Rap, 2016).

Ključni aspekt ove evolucije ogleda se u rastućem naglasku na diverzione mjere i alternativne sankcije usmjerene na minimiziranje negativnih posljedica formalnog krivičnog postupka po maloljetne počinitelje. U posljednjim decenijama, mnogi pravni sistemi sve više uključuju elemente diskrecije u proces donošenja tužilačkih odluka, posebno kroz primjenu principa oportuniteta. Ovaj princip, za razliku od principa legaliteta, daje tužiocima ovlaštenje da obustave ili ne pokrenu krivični postupak kada takav pristup služi širim društvenim interesima, uključujući rehabilitaciju i reintegraciju maloljetnih počinitelja (Puharić & Radić, 2015, 636). Međunarodni pravni instrumenti, poput Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (*Convention on the Rights of the Child*) i Pekinških pravila (*The United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice; Beijing Rules*), dodatno zagovaraju (i nalažu) usvajanje mjera koje daju prednost minimalnoj intervenciji i podstiču alternativne mehanizme u odnosu na tradicionalne krivičnopravne postupke.

Uprkos širokom prihvatanju diskrecione tužilačke politike u maloljetničkom pravosuđu, postoje značajne razlike u načinu na koji različiti pravni sistemi regulišu i primjenjuju princip oportuniteta. Dok pojedine jurisdikcije usvajaju širok diskrecioni pristup, omogućavajući tužiocima značajnu slobodu u odlučivanju o pokretanju krivičnih postupaka protiv maloljetnika, druge nameću stroža pravna ograničenja i sudski nadzor kako bi spriječile arbitrarno ili nedosljedno odlučivanje. Stepen u kojem se diskreciono tužilačko ovlaštenje koristi, kao i zaštitne mjere protiv njegove zloupotrebe, odražavaju osnovne (kriminalno)političke ciljeve koji oblikuju sisteme maloljetničkog pravosuđa – ravnotežu između odgovornosti, proporcionalnosti i najboljeg interesa djeteta.

Ovaj rad analizira primjenu principa oportuniteta u maloljetničkim krivičnim postupcima iz komparativne perspektive, istražujući pravne okvire, ovlaštenja tužilaca i političke opravdanosti koje oblikuju diskrecionu tužilačku praksu prema maloljetnicima u različitim jurisdikcijama. Posebna pažnja posvećena je mjeri u kojoj pravni sistemi omogućavaju diverzione mjere, ograničenjima koja se nameću diskrecionom odlučivanju tužilaca te efikasnosti ovih mehanizama u ostvarivanju osnovnih ciljeva maloljetničkog pravosuđa. Identifikovanjem najboljih praksi i potencijalnih izazova, ova studija doprinosi kontinuiranoj raspravi o osiguranju uravnoteženog pristupa u politikama maloljetničkog pravosuđa – pristupa koji istovremeno štiti procesna prava i podstiče društvenu reintegraciju mladih počinitelja kažnjivih i društveno neprihvatljivih djela.

2. NAČELO LEGALITETA I NAČELO OPORTUNITETA – *A (VERY) COMPLICATED RELATIONSHIP*

Jedno od osnovnih načela krivičnog postupka jeste načelo legaliteta, prema kojem tužilac mora preduzeti krivično gonjenje čim se steknu uslovi predviđeni u zakonu, bez obzira na to da li postoje neki drugi razlozi koji bi mogli ukazivati da se

krivično gonjenje ne preduzme (Simović & Simović, 2016, 166). Uslovi određeni zakonom koji tužioca obavezuju da pokrene krivično gonjenje mogu biti pravne (ako krivičnom gonjenju nema pravnih smetnji, npr. imunitet) ili stvarne prirode (postojanje osnovane sumnje da je određeno lice izvršilo krivično djelo). O tome da li su ovi uslovi ispunjeni cijenu tužilac (Simović & Simović, 2016, 166). Suprotno načelu legaliteta nalazi se načelo oportuniteta (Novosel, 2012, 45). U literaturi se načelo oportuniteta obično ne određuje kao posebno ili osobeno krivičnoprocesno načelo, već samo kao procesni opozit načelu legaliteta (izuzetak u odnosu na to načelo), a ogleda se u postupanju po „oportunitetu", tako da se krivično gonjenje ne mora obavezno preduzeti iako su ispunjeni svi traženi uslovi koji proizlaze iz načela legaliteta, već se shodno procjeni svrsishodnosti krivičnog gonjenja u odreenom slučaju gonjenje, gonjenje može ili ne mora preduzeti, pri čemu je kriterij za negonjenje u nekim nacionalnim pravnim sistmemima povezan sa, na primjer, visokim troškovima krivičnog postupka ili ličnim svojstvima optuženog (Škulić, 2009, 43; Đokić, 2009).

Načelo oportuniteta, prema tome, predstavlja diskreciono ovlaštenje tužioca, kojim se tužilac može suzdržati od krivičnog gonjenja određenih krivičnih djela ili počinitelja, čak i kada ima dovoljno saznanja o njihovom počinjenju ili o njihovom počinitelju (Kristková & Kandalec, 2016, 243). Ovo načelo omogućuje tužiocu da donese odluku u slučajevima u kojima bi nastavak krivičnog gonjenja bio neučinkovit, nedjelotvoran ili čak nepravedan, što bi u konačnici podrilo osnovne ciljeve krivičnog postupka. Tužioci se, prvenstveno, pozivaju na ovo načelo u situacijama koje uključuju krivična djela „bagatelnog" karaktera, manje društvene opasnosti, beznačajnost počinjenje štete, razloge procesne ekonomije i slično (Mirkov, 2012).

Na prvi pogled čini se da je načelo oportuniteta u suprotnosti s načelom legaliteta, koje nameće strogu obavezu tužiocu da inicira krivično gonjenje za sva krivična djela iz svoje nadležnosti. Načelo legaliteta obezbjeđuje pravnu sigurnost, jednakost pred zakonom i jedinstvenu primjenu krivičnog procesnog prava. Međutim, kruto pridržavanje ovog načela može u praksi dovesti do pretjeranog opterećenja pravosuđa, nesrazmjernih sankcija i ishoda koji nisu u skladu sa društvenim ili rehabilitacijskim ciljevima krivičnog prava (Đurđić, 2010). Stoga moderni pravni sistemi sve više uključuju mehanizme koji uravnotežuju zakonitost i tužilačku diskreciju, čime se povećava učinkovitost i pravednost krivičnopravnog sistema. Međutim, nije ovlaštenje tužioca da proizvoljno, prema vlastitom mišljenju i nahođenju, rješava o gonjenju ili negonjenju počinitelja krivičnog djela. Ključni faktor koji usmjerava primjenu načela oportuniteta je procjena javnog interesa, i obziri cjelishodnosti i svrsishodnosti se cijene sa aspekta i stanovišta javnog interesa (Đurđić, 1996, 434; Vasiljević, 1981, 122-123)

Tužilac mora procijeniti bi li krivično gonjenje u određenom slučaju smisleno doprinijelo društvenoj zaštiti, odvraćanju i zaštiti pravnog poretka ili bi alternativne mjere – poput programa odvraćanja, posredovanja ili uslovnog neprogona – bolje postigle pravdu. Koncept javnog interesa je inherentno fluidan i oblikovan pravnim, društvenim i političkim razmatranjima, što zahtijeva analizu od slučaja do slučaja.

Integracija diskrecionog ovlaštenja tužioca unutar krivičnog postupka odražava širi pomak prema fleksibilnijem, pragmatičnijem i restorativnom pristupu krivičnom pravosuđu, posebno u pogledu lakših krivičnih djela i počinitelja koji su prvi put izvršila kažnjivo djelo (Mansfield & Peay, 1987).

3. NAČELO OPORTUNITETA U KOMPARATIVNOM PRAVU

Kada govorimo o porodicama prava ili pravnim tradicijama, nezaobilazna su dva sistema, odnosno dvije tradicije: (euro)kontinentalna i anglo-sanskonska, odnosno anglo-američka. Naravno, porodicama prava je daleko više (socijalističko, dalekoistočno kinesko i japansko, islamsko, hindu i druga), međutim možemo reći da velika većina nacionalnih pravni sistema počiva na dvije spomenute tradicije, te smo se iz tog razloga odlučili za njihovu analizu. U sklopu europsko-kontinentalne porodice prava, predmet naše analize će biti reprezentativni „podsistemi" – germanski i romanski model – odnosno njemačko, francusko, nizozemsko, bosansko-hercegovačko i hrvatsko pravo, dok ćemo prilikom analize anglo-saksonskog, odnosno anglo-američkog prava fokus staviti na dva očita reprezenta – američko i englesko-velšansko pravo.

3.1. Načelo oportuniteta u kontinentalnom pravu

3.1.1. Načelo oportuniteta u krivičnom procesnom pravu Njemačke

Krivičnopravni, odnosno krivičnoprocesni sistem u Njemačkoj pretežno je vođen načelom legaliteta, koji nalaže da državne vlasti moraju pokrenuti krivični postupak, osim ako ne postoji zakonom definisan izuzetak. Suprotno tome, načelo oportuniteta omogućava tužilačku diskreciju u izuzetnim slučajevima. Iako ovaj princip igra sporednu ulogu u postupcima protiv punoljetnih počinilaca, on ima poseban značaj u okviru maloljetničkog pravosuđa, gdje se naglasak često premješta sa kaznenih mjera na obrazovne i rehabilitacione ciljeve. Osnovni zakon u Njemačkoj koji reguliše oblasti maloljetničkog kricičnog pravosuđa jeste Zakon o o maloljetničkim sudovima (*Jugendgerichtsgesetz* – JGG), dok se supsidijarno primjenjuje Zakon o kaznenom/krivičnom postupku (*Strafprozessordnung* – StPO).

U konvencionalnom okviru procesnog krivičnog prava, načelo legaliteta (*Legalitätsprinzip*) obavezuje državu da procesuira krivična djela kao pravilo. Nasuprot tome, načelo oportuniteta (*Opportunitätsprinzip*), iako primjenjiv samo u ograničenim okolnostima, daje tužilaštvu određenu slobodu da se uzdrži od pokretanja ili nastavljanja krivičnog postupka. Ova diskrecija, međutim, podliježe zakonskim ograničenjima. Na primjer, prema § 153 StPO, postoji mogućnost obustavljanja postupka kada se čini da je krivica počinitelja mala ili kada ispunjenje određenih obaveza može eliminisati interes za gonjenje. Dodatni zakonski pragovi, kao što su oni utvrđeni u §§ 153a, 154 i 154a StPO, dalje određuju kada se očekivana kazna smatra neznatnom u odnosu na druga navodna djela.[1]

[1] Prema § 153a StPO, uz saglasnost suda nadležnog za pokretanje glavnog postupka i okrivljenika, tužilaštvo može u slučaju krivičnog djela privremeno odustati od podizanja

JGG uključuje slične diskrecione mehanizme kao StPO, koji su posebno prilagođeni jedinstvenim ciljevima maloljetničkog pravosuđa. Tako, prema § 45 JGG tužilac može da se uzdrži od gonjenja maloljetnog počinitelja bez prethodnog sudskog odobrenja, pod uslovom da su ispunjeni kriterijumi iz § 153 StPO. Ova odredba je posebno značajna kada je obrazovna mjera već sprovedena ili pokrenuta, čime se otklanja potreba za formalnom sudskom odlukom. Nadalje, JGG prepoznaje nastojanja maloljetnika da postigne dogovor sa žrtvom kao ekvivalent preduzimanju obrazovne mjere. U slučajevima kada okrivljeni prizna djelo, tužilac može predložiti da sudija za maloljetnike izrekne ukor ili naloži mjere (predviđene u § 10), pod uslovom da se takve mjere smatraju dovoljnim i da formalno podizanje optužnice nije potrebno.[2]

optužnice, a istodobno okrivljeniku postaviti uslove i upute ako bi se njima mogao otkloniti javni interes za krivično gonjene, a težina djela to ne isključuje. Uslovi ili upute posebno uključuju: (1) izvršavanje određene uplate radi naknade štete nastale krivičnim djelom; (2) uplaćivanje novčanog iznosa dobrotvornoj ustanovi ili u državni budžet; (3) na drugi način pružanje dobrotvornih usluga; (4) ispunjavanje obveze izdržavanja u određenom iznosu; (5) ozbiljno se potruditi postići nagodbu s oštećenom stranom (nagodba počinitelj-žrtva; *Täter-Opfer-Ausgleich*) i time iskupiti svoje djelo u cijelosti ili djelomično ili tražiti odštetu za to; (6) učešće u tečaju socijalne obuke; (7) učešće u obuci i osposobljavanju za upravljanje motornim vozilom; (8) odlazak na psihijatrijsku, psiho- ili socijalnu terapeutsku njegu i liječenje (uputa za terapiju; *Therapieweisung*). Navedeni uslovi i upute mogu trajati najduže šest mjeseci, odnosno godinu dana. Izuzetno tužilac može opozvati uslove ili upute, iste izmijeniti (uz saglasnost okrivljenika) ili ih jedanput produžiti za tri mjeseca. Ako se okrivljenik pridržava uslova i uputa u određenom vremenu provjeravanja, neće se goniti za počinjeno djelo. Prema § 154 StPO, tužilac može odustati od krivičnog gonjenja: (1) ako kazna ili mjerom popravne i sigurnosne mjere do koje bi krivični progon mogao dovesti nije značajne težine u usporedbi s kaznom ili mjerom popravne i sigurnosne mjere koja je optuženiku pravosnažno izrečena za drugo krivično djelo ili koju on može očekivati za drugo krivično djelo; ili (2) osim toga, ako se presuda za ovo krivično djelo ne može očekivati u razumnom vremenskom roku i ako se kazna ili mjera popravljanja i sigurnosti koja je optuženiku zakonski izrečena ili koju može očekivati za neko drugo krivično djelo, čini dovoljnom da utiče na počinitelja i da brani pravni sistem. Prema § 154a, u slučaju kad se radi o pravim složenim krivičnim djelima i krivičnim djelima u sticaju, krivično gonjenje se može ograničiti na određene dijelove krivičnog djela ili za druga krivična djela, pod uslovom da za očekivanu kaznu ili mjeru popravljanja i sigurnosti ili za već pravosnažno izrečenu kaznu za drugo krivično djelo ili koja se može očekivati za drugo krivično djelo, nije značajna.

[2] Sudija za maloljetnike može posebno narediti maloljetniku: (1) da se pridržava o mjestu prebivališta; (2) da živi sa porodicom ili u domu; (3) da prihvati obuku ili radno mjesto; (4) da pruži uslugu rada; (5) da se stavi pod starateljstvo i nadzor određene osobe (*Betreuungshelfer*); (6) da učestvuje u socijalnoj obuci; (7) da nastoji postići nagodbu s oštećenom stranom (nagodba počinitelj-žrtva; *Täter-Opfer-Ausgleich*); (8) da se suzdrži od kontakta s određenim osobama ili od posjećivanja restorana ili mjesta za zabavu; ili (9) da pohađa kurs saobraćajnog vaspitanja.

Nadalje, § 47 JGG proširuje diskreciona ovlaštenja na sud nakon podizanja optužnice. Sudija može obustaviti postupak ako su ispunjeni jedan ili više sljedećih uslova:

1) prisutni su preduslovi navedeni u § 153 StPO;

2) već je sprovedena ili pokrenuta obrazovna mjera, čime se sudska presuda čini suvišnom (*eine erzieherische Maßnahme, die eine Entscheidung durch Urteil entbehrlich macht, bereits durchgeführt oder eingeleitet ist*);

3) sudija, uzimajući u obzir priznanje okrivljenog, smatra da sudska odluka nije potrebna i određuje odgovarajuću mjeru (*der Richter eine Entscheidung durch Urteil für entbehrlich hält und ... bezeichnete Maßnahme anordnet*);

4) okrivljeni se smatra krivično neodgovornim zbog nedostatka zrelosti (*der Angeklagte mangels Reife strafrechtlich nicht verantwortlich ist*).

U slučajevima uvođenja obrazovnih mjera ili uputa, sudija može privremeno suspendovati postupak – uz saglasnost tužioca – i odobriti maloljetniku period do šest mjeseci za ispunjenje nametnutih uslova/zahtjeva. Ako maloljetnik ispuni ove zahtjeve, postupak se formalno obustavlja. Važno je napomenuti da odluka o obustavi, bilo od strane tužioca ili sudije, predstavlja konačnu odluku i ne podliježe žalbi, iako se obrazloženje može uskratiti okrivljenom ako bi njegovo otkrivanje moglo ometati rehabilitacioni proces maloljetnika.

Diskrecioni okvir utvrđen JGG-om odražava namjernu ravnotežu između zaštite javnih interesa i podsticanja obrazovnih i rehabilitacionih ciljeva maloljetničkog pravosuđa. Uvođenjem strukturisane forme tužilačke i sudske diskrecije, njemačko pravo uvažava jedinstvene razvojne faktore svojstvene maloljetničkom prestupništvu. Odredbe JGG-a ne samo da omogućavaju nijansiranu procjenu individualne krivice, već i promovišu mjere koje mogu olakšati reintegraciju počinitelja u društvo. Odredbe njemačkog zakonodavstva koje uređuju diskrecionu obustavu krivičnih postupaka u okviru njemačkog maloljetničkog pravosuđa predstavljaju odmjeren pristup uravnoteženju principa legaliteta sa rehabilitacionim imperativima pravosuđa za mlade. Kroz precizno definisane kriterijume i proceduralne garancije, pravni okvir omogućava fleksibilan odgovor na maloljetničko prestupništvo – onaj koji prepoznaje umanjenu krivicu mladih i stavlja naglasak na korektivne, a ne isključivo kaznene mjere.

3.1.2. Načelo oportuniteta u pravu Bosne i Hercegovine

Krivičnoprocesno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine predviđa određena odstupanja od načela legaliteta u procesuiranju maloljetnika, priznajući poseban pravni i razvojni status maloljetnih počinitelja krivičnih djela (Simović & Simović, 2018, 362).[3] Za razliku od stroge primjene načela legaliteta u „opštim“ krivičnim

[3] Kako se krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine sastoji o više materijalnih i procesnih zakona na različitim nivoima vlasti – državnom, entitetskim i distrikta – u tekstu ćemo se pozivati samo na odredbe zakonodavstva na državnom nivou, dok će u nastavku ove bilješke biti navedene odredbe relevantnih propisa na drugim nivoima vlasti, koji se u svojoj biti ne razlikuju od onih na državnom nuvou. S tim u vezi, pogledati: KZ RS – član 59; KZ FBiH – član 57; KZ BDBiH – član 57; ZPMKP RS – čl. 89, 94 i 105; ZKP FBiH

postupcima – gdje su tijela krivičnog gonjenja obično obavezna pokrenuti krivično gonjenje kad god postoji dovoljno dokaza da je krivično djelo počinjeno – sistem maloljetničkog pravosuđa uključuje elemente diskrecijskog ovlaštenja tužioca, odražavajući fleksibilniji i rehabilitacijski pristup.

S tim u vezi, pod određenim zakonom propisanim uslovima i unutar posebnih kategorija krivičnih djela, važeći pravni okvir daje tužiocima ovlaštenje da procijene je li pokretanje krivičnog postupka protiv maloljetnika primjereno ili su alternativne mjere, poput programa odvraćanja ili odgojnih intervencija, prikladnije. Ovo se diskreciono ovlaštenje primjenjuje u svjetlu različitih faktora, uključujući težinu krivičnog djela, dob maloljetnika, prethodno ponašanje, socijalno porijeklo i mogućnost rehabilitacije. Cilj takvog pristupa je uskladiti maloljetničko pravosuđe s temeljnim načelima srazmjernosti, individualizacije kažnjavanja i najboljim interesima djeteta, kako je sadržano u domaćem zakonodavstvu i međunarodnim pravnim standardima, uključujući Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i relevantne regionalne instrumente o ljudskim pravima.

Dopuštajući diskreciono pravo tužioca u maloljetničkim predmetima, pravni sistem Bosne i Hercegovine priznaje da se ciljevi krivičnog zakonodavstva ne bi trebali primjenjivati na pretjerano rigidan način prema maloljetnicima. Umjesto toga, fokus je na poticanju njihove reintegracije u društvo i sprječavanju recidivizma kroz prilagođene pravne odgovore koji naglašavaju obrazovanje, društvenu podršku i rehabilitaciju umjesto odmazde. Međutim, ovo se diskrecijsko pravo mora provoditi unutar granica postupovnih jamstava kako bi se spriječila proizvoljnost i osiguralo poštpvanje sveobuhvatnih načela pravde i zakonitosti. Pretpostavke za primjenu načela oportuniteta normirane su u članu 352 st. (1) i (3) ZKP-a BiH.

Na osnovu člana 352 stav (1) ZKP-a BiH mora se, prije svega, raditi o krivičnom djelu za koje je zaprijećena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Samo u tom slučaju tužilac je ovlašten da ocjeni svrsishodnost pokretanja postupka, a tu ocjenu dužan je da zasnuje na: (1) prirodi krivičnog djelao; (2) okolnostima pod kojima je krivično djelo počinjeno; (3) ranijem životu maloljentika; i (4) njegovim ličnim svojstvima. Radi utvrđivanja navedenih okolnosti, tužilac može da zatraži obavještenja od roditelja, odnosno staratelja maloljetnika, kao i od drugih relevantnih pojedinaca i institucija koji mogu posjedovati odgovarajuća saznanja o maloljetnikovom stanju. Kad smatra potrebnim, tužilac može pozvati te osobe, uključujući maloljetnika, na neposredno ispitivanje. Materijal koji je tužilac prikupio u okviru ovih aktivnosti, odnosno koji predstavljaju rezultate razgovora sa pozvanim licima, mogu da se koriste kao dokaz u krivičnom postupku, pod uslovom da je tužilac postupao u skladu sa odredbama krivičnoprocesnog zakona (na primjer, ako je ispitao maloljetnika, prethodno ga upozorivši na privilegiju nesvjedočenja i slično) (Sijerčić-Čolić *et al.*, 2005, 878). Također, tužitelj može zatražiti mišljenje nadležnog organa starateljstva o cjelishodnosti pokretanja krivičnog postupka. Ovaj konzultativni proces učvršćuje načelo da maloljetničko pravosuđe treba dati prednost rehabilitacijskim i odgojnim mjerama u odnosu na krivičnopravne sankcije,

– čl. 373, 378 i 382; ZPMKP FBiH – čl. 89, 94 i 105; ZPMKP BDBiH – čl. 89, 94 i 105.

osiguravajući da je svaka tužilačka odluka u skladu s najboljim interesima maloljetnika. Tužilac nije u obavezi tražiti mišljenje organa starateljstva, ali smatramo korisnim radi donošenja pravilne i pravedne odluke.

Ukoliko je za donošenje odluke o primjeni načela oportuniteta potrebno ispitati lična svojstva maloljetnika tužilac može, u sporazumu sa organom starateljstva, uputiti maloljetnika u prihvatilište ili u ustanovu za ispitivanje ili vaspitanje, i to na period koji ne smije biti duži od 30 dana (član 352 stav (2) ZKP BiH; potrebno je od ove mjere razlikovati smeštaj maloljetnikau u prihvatilište, odgojnu ili sličnu ustanovu predviđen u članu 357 ZKP-a BiH; ove se dvije mjere razlikuju u cilju, odnosno svrsi; u prvom slučaju svrha upućivanja je ispitivanje ličnosti maloljetnika, dok se u drugom radi o izdvajanju maloljetnika iz sredine u kojoj živi, kao i pružanje pomoći maloljetniku i njegova zaštita). Upućivanje u odgovarajuću ustanovu mogu da prethode konsultacije tužioca sa psihologom, pedagogom, defektologom ili nekim drugim stručnim licem (Sijerčić-Čolić *et al.*, 2008, 897). Zbog prirode ustanove u koju se maloljetnik upućuje, te ograničavanja prava na slobodu, vrijeme provedeno u toj ustanovi uračunava se u kaznu maloljetničkog zatvora – ukoliko ta kazna bude izrečena (član 56 stav (1) KZ BiH) (Simović & Simović, 2018, 362).

Posebno značajan aspekt diskrecije tužilaštva u maloljetničkom pravosuđu je ovlaštenje tužioca da primjenjuje načelo oportuniteta, čime se dopušta odstupanje od načela legaliteta u pokretanju krivičnog postupka protiv maloljetnika, čak i u slučajevima kada postoji osnovana sumnja da je maloljetnik počinio krivično djelo (član 352 stav (3) ZKP BiH). Naime, tužilac je ovlašten odustati od podnošenja zahtjeva za pokretanje krivičnog postupka protiv maloljetnika koji je počinio dodatno krivično djelo ako se maloljetnik već nalazi na izdržavanju kazne ili mu je izrečena vaspitna, odnosno odgojna mjera. U takvim slučajevima, tužilac mora procijeniti bi li pokretanje novog postupka imalo smislenu pravnu ili rehabilitacijsku svrhu, uzimajući u obzir i težinu drugog krivičnog djela i prirodu i učinkovitost postojeće sankcije ili mjere koja se izvršava. Obrazloženje iza ovog pristupa je izbjegavanje nepotrebnih krivičnih postupaka koji možda neće doprinijeti rehabilitaciji maloljetnika i koji bi u nekim slučajevima mogli biti kontraproduktivni.

Naime, ova osnova za primjenu načela oportuniteta nije ograničena apstraktnom težinom krivičnog djela (Simović & Simović, 2018, 363). Za razliku od drugih oblika diskrecionog ovlaštenja tužioca koji se odnose samo na krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, ova odredba dopušta tužiocu korištenje diskrecionog ovlaštenja bez obzira na težinu krivičnog djela. Slijedom toga, čak i u slučajevima kada je propisana kazna veća od tri godine zatvora, tužilac može utvrditi da provođenje dodatnog postupka nije svrsishodno, pod uslovom da se propisno uzmu u obzir krovna načela srazmjernosti i individualizacije kazne, kao i najboljeg interesa maloljetnika. Isto tako, ako tužilac u toku pripremnog postupka utvrdi da je u toku izvršenje krivičnopravne sankcije, predložiti će sudiji za maloljetnike obustavu postupka (član 361 stav (1) ZKP BiH). O neslaganju sudije za maloljetnike sa prijedlogom tužioca odlučuje vijeće za maloljetnike (član 361 stav (2) ZKP-a BiH).

O svojoj odluci da, iz razloga oportuniteta, prema maloljetniku ne zahtjeva pokretanje krivičnog postupka, tužilac je dužan da obavijesti ne samo oštećenog, već i organ starateljstva. Obavijest oštećenog i organa starateljstva o nepokretanju postupka prema maloljetniku mora da sadrži razloge zbog kojih jer tužilac donio takvu odluku. Ovi subjekti, međutim, nemaju mogućnost da iniciraju da se preispita spomenuta odluka tužioca zbog primjene načela oportuniteta (Simović & Simović, 2018, 363).

3.1.3. Načelo oportuniteta u nizozemskom krivičnom procesnom pravu

Načelo oportuniteta (*opportuniteitsbeginsel*) daje tužiocu (*Openbaar Ministerie*, OM) diskrecijsko ovlaštenje da se suzdrži od krivičnog gonjenja na temelju razmatranja javnog interesa, kako je propisano u §§ 167 i 242 nizozemskog Zakonika o kaznenom postupku (*Wetboek van Strafvordering* – WBvS). WBvS izričito predviđa da se od krivičnog gonjenja može odustati „iz razloga koji proizlaze iz javnog interesa". Oportunitet predstavlja jednu od osnova za „odbacivanje slučaja" (*sepot*) i razlikuje se od „tehničkog" odbacivanja, koje se događa kada tužilaštvo utvrdi da je osuda malo vjerovatna. Takva odluka može se temeljiti na nemogućnosti da se navodno kazneno djelo dokaže „zakonito i uvjerljivo", činjenici da kazneno djelo ne predstavlja zakonski kažnjivo djelo ili primjenjivosti opravdanja ili isprike, kao što je samoobrana (*noodweer*). S obzirom na ograničenja tužilačkih resursa, načelo oportuniteta obezbjeđuje da su ti resursi djelotvorno raspoređeni kako bi se ispunili primarni ciljevi krivičnog prava – specijalna i generalna prevencija. Ipak, žrtva zadržava pravo zahtijevati krivično gonjenje. Ako tužilac odluči odustati od postupka, izravno zainteresirana strana može tražiti pokretanje krivičnog gonejnja podnošenjem pritužbe (*beklag*) žalbenom sudu (*gerechtshof*) u vezi s odlukom da se kazneni progon ne pokrene ili da se odustane od kaznenog progona. Žalbeni sud potom procjenjuje izvedivost i primjerenost krivičnog gonjenja. Ako sud utvrdi da je krivično gonjenje i održivo i prikladno, može izdati nalog za krivično gonjenje (*vervolgingsbevel*). Takva odluka ne predstavlja osudu, već predstavlja preliminarnu sudsku procjenu vjerovatnosti uspješnog krivičnog gonjenja i njegove usklađenosti s javnim interesom (Tak, 2008).

Iako se načelo oportuniteta podjednako primjenjuje i na maloljetne i na punoljetnje počinitelje krivičnih djela, u okviru maloljetničkog pravosuđa, njegova primjena je oblikovana pedagoškim i rehabilitacionim ciljevima maloljetničkog krivičnog prava (Rap, 2016). U kontekstu maloljetničkog pravosuđa, načelo oportuniteta omogućava tužiocu da odustane od krivičnog gonjenja i odbaci slučajeve ako se smatra da procesuiranje nije neophodno ili korisno za razvoj maloljetnika. Ova diskrecija posebno je značajna u svjetlu pedagoškog principa holandskog maloljetničkog pravosuđa, koje naglašava individualizirani tretman, reintegraciju i prevenciju recidiva (Dünkel, 2014). Tužilac može odlučiti da ne procesuira maloljetnog počinitelja iz sljedećih razloga:

(1) Preusmjeravajuće mjere (*Halt program*) – Umjesto formalnog procesuiranja, maloljetnik može biti upućen u *Halt program*, mjeru restorativne

pravde osmišljenu radi edukacije i prevencije budućih prekršaja. Uspješan završetak programa rezultira obustavom postupka.

(2) Uslovno obustavljanje postupka (*Voorwaardelijk Sepot*) – Tužilac može odlučiti da obustavi krivično gonjenje pod određenim uslovima, kao što su učešće u programu bihevioralne intervencije, društveno-korisni rad ili terapija. Ako maloljetnik ispuni ove uslove, slučaj se zatvara (Tak, 2008).

(3) Ograničena krivična odgovornost (umanjena krivica) – Ako se utvrdi da maloljetni počinitelj ima smanjenu odgovornost zbog razvojnih faktora, procesuiranje može biti neprimjereno, što može dovesti do odustajanja od gonjenja ili primjene alternativnih sankcija.

(4) Razmatranja javnog interesa – Tužilac može odustati od procesuiranja maloljetnika ako je krivično djelo manjeg značaja, a krivično gonjenje bi bilo nesrazmjerno u odnosu na društveni uticaj ili nanesenu štetu (Junger-Tas & Decker, 2006).

3.1.4. Načelo oportuniteta u hrvatskom krivičnom/kaznenom postupku

U Republici Hrvatskoj krivčni postupak prema maloljetnicima regulisan je posebnim zakonodavstvom, konkretno Zakonom o sudovima za mladež (u daljem tekstu: ZSM), dok se supsidijarno pirmjenjuju Kazneni zakona Republike Hrvatske i Zakon o kaznenom postupku (u daljem tekstu: ZKP), Zakon o sudovima, Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, zakoni kojima se uređuje izvršenje krivičnih sankcija, kao i drugi opšti krivičnopravni propisi (Brozović, 2011, 27). Hrvatski ZSM uspostavlja pravne mehanizme analogne onima sadržanim u ZKP-u koji se odnose na primjenu oportuniteta krivičnog gonjenja, a posebno bezuslovno i uslovno odustajanje od krivičnog gonjenja. U slučajevima kada je maloljetnik počinio krivično djelo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, tužilac može odlučiti da ne pokrene krivični postupak, čak i ako postoji osnovana sumnja, pod uslovom da se gonjenje smatra necjelishodnim (član 71. stav (1) ZSM). Ova odluka se zasniva na faktorima kao što su priroda krivičnog djela, okolnosti pod kojima je izvršeno, lične karakteristike maloljetnika i njegovo prethodno ponašanje. Shodno tome, oportunitet se primarno primjenjuje na lakša krivična djela ili djela manje težine koja su počinili maloljetnici bez prethodnog kriminalnog ponašanja.

Radi procjene relevantnih okolnosti, tužilac može pribaviti informacije od zakonskih zastupnika maloljetnika, drugih relevantnih osoba i institucija. Također, tužilaštvo može angažovati stručnog saradnika za prikupljanje potrebnih podataka. Ako je potrebno, tužilac može pozvati maloljetnika i druge relevantne osobe na neposredno ispitivanje (Brozović, 2011, 28). U slučajevima kada se primjenjuje ovo diskreciono odustajanje od gonjenja, oštećena strana se obavještava da joj je pravni put ograničen na parnični postupak, budući da preuzimanje krivičnog gonjenja nije dopušteno u takvim slučajevima.

Uslovno odustajanje od gonjenja slijedi isti materijalni i procesni okvir kao i bezuslovno odustajanje, s tim da se maloljetniku nameću određene obaveze koje mora ispuniti kako bi se gonjenje konačno obustavilo. Te obaveze uključuju: (1) da

se ispriča oštećenom; (2) nadoknadu štete prouzrokovane krivičnim djelom, u okviru maloljetnikovih finansijskih mogućnosti; (3) učešće u društveno korisnom radu, kao što je angažman u humanitarnim organizacijama ili učešće u opštinskim ili ekološkim inicijativama; (4) završetak tretmana za zloupotrebu supstanci ili druge oblike zavisnosti, ako je primjenjivo; (5) učešće u individualnom ili grupnom savjetovanju u određenom centru za podršku mladima (psihosocijalni tretman); (6) provjeru znanja iz oblasti saobraćajnih propisa u ustanovi za osposbljavanje vozača; i (7) druge obaveze koje su primjerene s obzirom na počinjeno krivično djelo i lične i porodične prilike maloljetnika. Centar za socijalni rad predstavlja primarnu instituciju odgovornu za pružanje podrške i nadzora nad maloljetnikom tokom ovog procesa.

3.1.5. Načelo oportuniteta u sistemu francuskog krivičnog procesnog prava

Načelo oportuniteta (*principe d'opportunité des poursuites*) u francuskom pravu o kaznenom postupku daje tužiteljima diskreciono ovlaštenje pri odlučivanju hoće li pokrenuti krivični postupak ili pristupiti preduzimanje mjera alternativnih krivičnom postupku. Ovo je načelo posebno značajno u kontekstu maloljetničkog pravosuđa, gdje fokus nije samo na odmazdi, već i na rehabilitaciji i socijalnoj reintegraciji.

Prema francuskom pravu, javni tužilac (*procureur de la République*) igra centralnu ulogu u odlučivanju o postupanju s krivičnim djelima maloljetnika. Ako elementi krivičnog djela nisu dovoljno utvrđeni, tužilac može donijeti odluku o *classement sans suite* (obustavi postupka). Međutim, ako je djelo počinjeno, tužilac ima više mogućnosti, što odražava proširenje njegovog diskrecionog prava u sistemu maloljetničkog pravosuđa. U skladu s članom 41-1 *Code de procédure pénale* (Zakonika o krivičnom postupku), tužilac može pribjeći alternativnim mjerama umjesto krivičnog gonjenja (*mesures alternatives aux poursuites*) s ciljem nadoknade štete, prestanka narušavanja javnog reda prouzrokovanog djelom ili doprinosa rehabilitaciji počinitelja. Ove mjere su usklađene sa širim pedagoškim i restorativnim ciljevima maloljetničkog pravosuđa, koji naglašavaju individualizirane odgovore umjesto strogo sankcija krivičnopravnog sadržaja.

Alternativne mjere dostupne tužiocu u okviru maloljetničkog pravosuđa slične su onima koje se primjenjuju na punoljetne počinitelje krivičnih djela, ali su prilagođene specifičnim okolnostima maloljetnika. Ove mjere mogu se primijeniti tek nakon što su konsultovani roditelji, odnosno staratelji maloljetnika i nakon što su dali svoj pristanak, osim u slučaju *rappel à la loi* (službenog upozorenja o pravnim posljedicama ponovnog činjenja krivičnog djela). Dostupne alternativne mjere uključuju: (1) upućivanje na zdravstvene, profesionalne ili socijalne službe, poput programa građanskog obrazovanja ili psihološkog savjetovanja; (2) mjere reparacije, bilo kroz direktnu nadoknadu štete žrtvi (uz njen pristanak) ili indirektnu reparaciju u vidu društveno korisnog rada pod nadzorom obrazovne agencije; (3) nadzorane obrazovne mjere, koje mogu uključivati obavezno pohađanje škole ili učešće u strukturiranim aktivnostima usmjerenim na socijalnu reintegraciju.

Zakon od 5. marta 2007. godine uveo je mogućnost *composition pénale* (sporazuma o priznanju krivice) za maloljetnike starije od 13 godina, pod uslovom da njihova ličnost i okolnosti djela opravdavaju njegovu primjenu. Ovaj mehanizam omogućava dogovoreno rješenje između tužioca i maloljetnika koji priznaje krivicu, uz sudsku potvrdu. Izrečene mjere mogu uključivati plaćanje novčane kazne, učešće u programu obuke ili ispunjavanje obrazovnih obaveza posebno osmišljenih za maloljetnike (Castaignède & Pignoux, 2011, 515-516). Iako sporazum o priznanju krivnje ostaje izuzetak, a ne pravilo u slučajevima maloljetnika, njegovo uvođenje odražava širi trend ka proceduralnoj fleksibilnosti i efikasnosti u okviru francuskog krivičnog pravosuđa. Ova mogućnost omogućava rješenje koje prioritet daje rehabilitaciji maloljetnika, dok istovremeno osigurava odgovornost za počinjeno djelo.

Uprkos širokom diskrecionom pravu tužilaca, princip obavezne istrage (*obligation d'instruction*) generalno se primjenjuje u predmetima koji uključuju maloljetnike, osiguravajući detaljnu istragu o pozadini i okolnostima maloljetnika prije pokretanja suđenja. Međutim, postoje izuzeci, naročito u slučajevima kada se smatra da su alternativne mjere ili *composition pénale* dovoljne za adekvatno rješavanje djela (Castaignède & Pignoux, 2011, 516).

3.2. Tužilačka diskrecija u maloljetničkom pravosuđu u anglo-saksonskom, odnosno anglo-američkom pravu

3.2.1. Osnovne crtice o tužilačkoj diskreciji u SAD

U saveznom pravnom sistemu Sjedinjenih Američkih Država, tužilac široku slobodu u određivanju kada, koga, kako goniti, pa čak i hoće li pokrenuti postupak za očita kršenja federalnog krivičnog zakonodavstva. Sudovi su u brojnim prilikama priznali široko diskreciono pravo tužioca u područjima kao što su pokretanje ili odustajanje od krivičnog gonjenja, odabir ili predlaganje konkretnih optužbi i okončanje krivičnog gonjenja prihvatanjem sporazuma o priznanju krivnje.[4] Tužioci mogu odlučiti da ne podignu optužnicu ako procijene da ne postoji razumna vjerovatnoća da će presuda biti osuđujuća. U takvim slučajevima, tužilac dobrovoljno odustati od krivičnog gonjenja (*voluntary dismissal*) ili formalnim mehanizmom *nolle prosequi*.

Opseg diskrecionog ovlaštenja tužioca artikuliran je u *Wayte v. United States*, 470 U.S. 598 (1985), gdje je Vrhovni sud SAD naglasio da vlada (*the Government*) zadržava „široko diskreciono pravo“ (*broad discretion*) u donošenju tužlačkih odluka, odnosno koga će da krivično goni. Ovakvo stajalište Vrhovni sud SAD je obrazložio na način da ovo široko diskreciono pravo uvelike počiva na spoznaji da je odluka o krivičnom gonjenju posebno nepogodna za sudsku reviziju, odnosno sudski nadzor, budući da uključuju razmatranja kao što su dokazna snaga i „snaga slučaja“ (*strength of the case*), odvraćajući učinci (*the prosecution's general deterrence value*), prioriteti provođenja zakona (*the Government's enforcement priorities*) i šire

[4] *Oyler v. Boles*, 368 U.S. 448 (1962); *Newman v. United States*, 382 F.2d 479 (D.C. Cir. 1967); *Powell v. Ratzenbach*, 359 F.2d 234 (D.C. Cir. 1965).

tužilačke strategije (*the case's relationship to the Government's overall enforcement plan*) – faktori koji nisu podložni sudskoj procjeni.

Nadalje, načelo jednake zaštite u diskrecionoj ocjeni tužioca utemeljeno je u predmetu *Yick Wo v. Hopkins*, 118 U.S. 356 (1886), gdje je Vrhovni sud SAD smatrao da (rasno) neutralan zakon, ako se primjenjuje na diskriminirajući način, predstavlja kršenje klauzule o jednakoj zaštiti Četrnaestog amandmana na Ustav SAD. Ovaj je slučaj uspostavio presedan za ispitivanje diskriminatorne prakse provođenja zakona unutar pravnog okvira SAD-a (Wright, Baughman & Robertson, 2022).

3.2.2. Osnovne napomene o maloljetničkom krivičnom pravosuđu u SAD

Empirijski podaci ukazuju na to da je gotovo dvije trećine svih maloljetnika uhapšenih u SAD upućeno sudovima s nadležnošću nad maloljetnicima radi daljeg odlučivanja.[5] Predmeti koji prolaze kroz sistem maloljetničkog pravosuđa mogu rezultirati sudskim odlukama koje vode ka sudski naređenom nadzoru, smještaju van porodičnog doma ili, u određenim okolnostima, prepuštanju maloljetnika sistemu krivičnog pravosuđa za odrasle. Tokom perioda od 1988. do 1992. godine, maloljetnički sudovi zabilježili su nesrazmjerno povećanje broja predmeta koji se odnose na nasilna krivična djela i kršenje odredaba o zakonitom držanju i korištenju oružja.

Značajan dio članova bandi i drugih nasilnih prestupnika su mlađi od osamnaest godina u trenutku počinjenja krivičnih djela. U skladu sa 18 U.S. Code § 5031, lica ispod ove starosne granice klasifikovana su kao „maloljetnici" u svrhu federalnog krivičnog gonjenja. Prema federalnom zakonu, djela koja maloljetnici počine, a koja bi predstavljala krivična djela da su ih počinili punoljetni pojedinci, kao i kršenja 18 U.S. Code § 922(x), pravno se definišu kao djela „maloljetničke delinkvencije". Međutim, osobe koje navrše osamnaest godina prije počinjenja federalnog krivičnog djela procesuiraju se kao punoljetni pojedinci prema saveznim krivičnim zakonima.

Istorijski gledano, prema *common law*-u, tretman osoba optuženih za krivična djela nije pravio značajnu razliku između maloljetnika i odraslih. Postojala je oboriva pretpostavka da djeca u dobi između sedam i četrnaest godina nisu sposobna za formiranje krivične namjere, odnosno subjektivnog elementa krivičnog djela (*mens rea*), dok su djeca mlađa od sedam godina bila neopozivo smatrana nesposobnim za počinjenje zločina (*crimes*). Suprotno tome, osobe starije od četrnaest godina smatrane su *prima facie* sposobnim za krivičnu odgovornost.[6]

Prije donošenja relevatnog saveznog zakonodavstva 1938. godine, nije postojao zakonski okvir koji bi maloljetnicima pružao poseban tretman prema saveznom zakonu. Usvajanjem Federalnog zakona o maloljetničkoj delinkvenciji

[5] The National Conference of State Legislatures, Juvenile Justice Update | March 2023, Avaliable at: https://www.ncsl.org/newsletter/details/juvenile-justice-update-march-2023 (19.02.2025).

[6] *Allen v. United States*, 150 U.S. 551, 14 S. Ct. 196, 37 L. Ed. 1179 (1893).

1938. godine (*the Federal Juvenile Delinquency Act*) nastojala se uspostaviti razlika između maloljetnika i odraslih počinitelja kroz njihovo odvajanje unutar sistema krivičnog pravosuđa. Ovaj zakon je osigurao osnovne zaštitne mjere, uključujući pravo da ne budu osuđeni na kazne koje traju nakon navršene dvadeset i prve godine života. Također je dao diskreciono ovlaštenje tužiocu da odluči hoće li maloljetni prestupnici biti procesuirani kao odrasli ili kao maloljetni delinkventi, osim u slučajevima koji uključuju smrtne kazne ili krivična djela kažnjiva doživotnim zatvorom. Zakon je izmijenjen 1948. godine, ali su njegove suštinske odredbe uglavnom ostale nepromijenjene.

Godine 1974. Kongres SAD je donio Zakon o maloljetničkom pravosuđu i prevenciji delinkvencije (*the Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act*) kako bi uspostavio proceduralne zaštitne mjere za maloljetnike pod federalnom jurisdikcijom i uskladio federalne prakse maloljetničkog pravosuđa s važećim državnim modelima i sudskim presedanima. Primarni cilj pomenutog zakona bio je preusmjeravanje maloljetnika iz „tradicionalnog" krivičnog postupka kako bi se umanjila stigmatizacija povezana s krivičnim osudama i promovirali rehabilitacijski programi.[7] Međutim, ovaj cilj mora biti izbalansiran s imperativom zaštite javnosti od nasilnih prestupnika. Federalna politika maloljetničkog pravosuđa odražava snažnu sklonost ka intervenciji na državnom i lokalnom nivou u slučajevima koji uključuju maloljetnike, jer je Kongres jasno izrazio zakonodavnu namjeru da prioritet daje državnoj i lokalnoj jurisdikciji nad maloljetnim prestupnicima kad god je to moguće. Ovaj princip je očigledan u zakonodavnoj istoriji 18 U.S. Code § 5032, koja naglašava preferenciju savezne vlade da maloljetničke predmete upućuje državnim sudovima, osim u najtežim slučajevima.[8]

3.2.3. Maloljetničko pravosuđe i tužilačka diskrecija u SAD

Pri odlučivanju o pokretanju federalnog krivičnog gonjenja maloljetnika, tužioci moraju biti svjesni posebnog pravnog i razvojnog statusa maloljetnika u okviru krivičnopravnog sistema. Vrhovni sud SAD priznao je i dosljedno naglašava da postoje razlike između maloljetnih i punoljetnih počinitelja krivičnih djela, ističući da „maloljetni počinitelji ne mogu pouzdano biti svrstani među najteže prestupnike" (*juvenile offenders cannot with reliability be classified among the worst offenders*).[9]

U predmetu *Roper v. Simmons*, 543 U.S. 551, 2005, Vrhovni sud SAD je identifikovao tri opšte razlike između osoba mlađih od 18 godina i odraslih (*three general differences between juveniles under 18 and adults*): (1) maloljetnici pokazuju nedostatak zrelosti i nerazvijen osjećaj odgovornosti (*lack of maturity and ... underdeveloped sense of responsibility*); (2) maloljetnici su osjetljiviji na negativne uticaje i vanjske pritiske (*uveniles are more vulnerable or susceptible to negative influences and outside pressures*); (3) formiranje karaktera kod maloljetnika još uvijek nije završeno, što znači da su njihove osobine ličnosti manje fiksirane nego

[7] *United States v. One Juvenile Male*, 40 F.3d 841, 844 (6th Cir. 1994).

[8] *United States v. Juvenile Male*, 864 F.2d 641, 644 (9th Cir. 1988); *United States v. Juvenile*, 599 F. Supp. 1126, 1130 (D. Or. 1984).

[9] *Roper v. Simmons*, 543 U.S. 551, 2005; *Graham v. Florida*, 560 U.S. 48, 2010.

kod odraslih (*the character of a juvenile is not as well formed as that of an adult*). Slično tome, u predmetu *Graham v. Florida*, 560 U.S. 48, 2010, Vrhovni sud SAD je naglasio napredak u psihologiji i neuronauci, koji nastavlja dokazivati značajne kognitivne i bihevioralne razlike između maloljetnika i odraslih (*evelopments in psychology and brain science continue to show fundamental differences between juvenile and adult minds. For example, parts of the brain involved in behavior control continue to mature through late adolescence*). Konkretno, Sud je primijetio da moždane strukture odgovorne za regulaciju ponašanja nastavljaju sazrijevati tokom kasne adolescencije (*science and social science supporting Roper's and Graham's conclusions have become even stronger*). Ovaj naučni temelj dodatno je potvrđen u predmetu *Miller v. Alabama*, gdje je Sud prepoznao da su empirijski i društveno-naučni dokazi koji podržavaju odluke u *Roper* i *Graham* postali još uvjerljiviji (*Miller v. Alabama*, 567 U.S. 460, 472 n.5, 2012).

Kao i u svim postupcima, odluka o pokretanju ili odustajanju od federalnog krivičnog gonjenja maloljetnika mora biti vođena Načelima federalnog gonjenja (*Principles of Federal Prosecution*; *Justice Manual* (JM) §§ 9-27,000 i dalje) i zakonskim odredbama koje regulišu gonjenje maloljetnika (18 U.S. Code § 5032). Pri donošenju ove odluke, tužioci treba da razmotre niz faktora, uključujući, ali ne ograničavajući se na: prioritete federalnih organa za provođenje zakona, težinu i prirodu krivičnog djela, razmatranja specijalne i generalne prevencije, stepen krivice maloljetnika, njegovo ranije učešće u kriminalnim aktivnostima, spremnost na saradnju s vlastima, lične okolnosti, interese žrtava i vjerovatni ishod ili šire implikacije gonjenja (JM § 9-27.230). Tužilačko diskreciono pravo uključuje i odluku da se maloljetnik ne goni ako to služi interesima pravde (*interest of justice*). Pored toga, selektivno gonjenje ne predstavlja povredu načela jednakosti pred zakonom, osim ako se zasniva na nedopuštenom kriterijumu kao što su rasna ili vjerska pripadnost.[10]

Ključni aspekt u federalnom gonjenju maloljetnika je dostupnost nekrivičnih alternativa za postupanje prema delinkventnom ponašanju. U skladu s JM § 9-27.250, tužioci treba da procijene da li su nekrivične mjere – poput sporazuma o neprogonjenju ili građanskog sudskog ili upravnog oduzimanja imovine stečene krivičnim djelom – prikladnije. U određenim situacijama, tužioci mogu sarađivati s civilnim advokatima Ministarstva pravde SAD u traženju sudske zabrane maloljetniku da nastavi s nezakonitim aktivnostima. Osim toga, u predmetima u kojima učestvuju i maloljetnici i odrasli počinitelji, tužioci moraju procijeniti potencijalnu odgovornost odraslih saučesnika. Ako odrasla osoba koristi maloljetnika za izvršenje krivičnog djela ili pokušava iskoristiti maloljetnika da izbjegne otkrivanje ili hapšenje, treba razmotriti federalno gonjenje odraslog počinitelja. U slučaju osuđujuće presude, može se primijeniti otežavajuća okolnost prema Smjernicama za izricanje kazni SAD (U.S. Sentencing Guidelines § 3B1.4 – Korištenje maloljetnika za izvršenje krivičnog djela). U slučajevima krivičnih djela s

[10] *United States v. Goodwin*, 457 U.S. 368, 380 n. 11, 1982; *Bordenkircher v. Hayes*, 434 U.S. 357, 364, 1978; *Oyler v. Boles*, 368 U.S. 448, 456, 1962

elementima nasilja, mogu se tražiti strože kazne prema 18 U.S. Code § 25 (Korištenje maloljetnika u nasilnim krivičnim djelima).

U rijetkim i izuzetnim okolnostima – posebno onima koje uključuju pitanja nacionalne sigurnosti – gonjenje maloljetnika može zahtijevati preispitivanje ili upotrebu tajnih i/ili zaštićenih informacija. U takvim situacijama, tužilački tim treba da se konsultuje s Nacionalnim sigurnosnim odjelom (*National Security Division*) kako bi utvrdio da li federalno gonjenje pruža bolje mehanizme zaštite tajnih i/ili zaštićenih materijala u odnosu na maloljetničke postupke na državnom nivou. U svim predmetima koji uključuju terorizam ili krivična djela povezana s nacionalnom sigurnošću, tužioci su obavezni da zatraže odobrenje od Nacionalnog sigurnosnog odjela prije podizanja optužnice protiv maloljetnika (JM § 9-90.020). Prema tome, odluka o federalnom gonjenju maloljetnika zahtijeva suptilnu i višeslojnu analizu koja integriše pravne okvire, naučno razumijevanje adolescentnog razvoja i šira načela pravde. Tužioci moraju pažljivo koristiti svoje diskreciono pravo, osiguravajući da njihove odluke budu u skladu sa zakonskim obavezama i osnovnim načelima kaznene politike.

3.2.4. Tužilačka diskrecija u maloljetničkom pravosuđu Engleske i Walesu

U Engleskoj i Walesu, tužilački sistem je u osnovi zasnovan na, između ostalog, principu oportuniteta (koji se naziva i princip ekspeditivnosti), koji tužiocima daje široku diskreciju u odlučivanju da li da pokrenu krivični postupak ili ne. Primjena ovog diskrecionog prava je sadržana u Kodeksu za tužioce Krune (*Code for Crown Prosecutors* - CCP), koji nalaže dvostepeni test za odluke tužilaštva. Prvo, tužioci moraju procijeniti da li raspoloživi dokazi pružaju realne izglede za osudu (*the evidential stage*). Ako je ovaj dokazni prag ispunjen, oni tada moraju utvrditi da li je postupanje u predmetu u skladu s javnim interesom (*the public interest stage*). Ovaj test javnog interesa obuhvata faktore kao što su težina krivičnog dela, uticaj na žrtvu i društvenu zajednicu, proporcionalnost krivičnog gonjenja i potencijal za rehabilitacione intervencije.[11]

Posebnost tužilačke diskrecije u Engleskoj i Velsu je njen institucionalni okvir. Tužilštvo Krune (*Crown Prosecutorial Service* – CPS), osnovano 1986. godine, funkcioniše kao primarni tužilački organ, osiguravajući nezavisnost krivičnog gonjenja od policijskih istraga i postupaka pred organima javnog reda. Međutim, policijske snage zadržavaju određena tužilačka ovlaštenja, posebno za lakša krivična djela, gdje mogu izdavati opomene, kazne ili druge vansudske odluke bez uključivanja CPS-a. Pored toga, diskreciona ovlaštenja koja koristi CPS podliježe hijerarhijskom nadzoru i mehanizmima odgovornosti. Direktor javnog tužilaštva (*Director of Public Prosecutions*), pod nadzorom glavnog državnog tužioca, utvrđuje tužilačke politike i smjernice, čime se osigurava dosljednost u donošenju odluka. Ovaj regulatorni okvir nastoji da uravnoteži tužilačku nezavisnost sa potrebom za javnom odgovornošću, što ga razlikuje od centralizovanijih sistema, kao što je

[11] The Code for Crown Prosecutors, Avaliable at: https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors, (21.02.2025).

francuski. Konačno, alternativne mjere krivičnom gonjenju, posebno za maloljetnike, usklađene su sa principom oportuniteta, jer se tužioci mogu odlučiti za „diverzione“ programe, uključujući mjere restorativne pravde, naloge za rehabilitaciju mladih i obrazovne intervencije, odražavajući posvećenost proporcionalnosti i rehabilitacijskom, a ne punitivnom pravosuđu (Fyfe & Heinze, 2022).

No, konkretizovanije, tužioci u Engleskoj i Walesu, rukovodeći se CCP-om, provode dvostepeni test za donošenje tužilačke odluke o (ne)progonu:

(1) Faza dokaznog postupka: Tužioci prvo moraju procijeniti da li postoji dovoljno dokaza za realnu perspektivu osude, a što uključuje, ali se ne ograničava na, ocjenu pouzdanosti, kredibiliteta i prihvatljivosti prikupljenih dokaza.

(2) Faza javnog interesa: Ako je dokazni prag zadovoljen, tužioci tada razmatraju da li pokretanje krivičnog gonjenja služi javnom interesu, a faktori koji utiču na ovo određivanje uključuju: (a) ozbiljnost krivičnog djela; (b) krivnju osumnjičenog; (c) uticaj na žrtvu i društvenu zajednicu; (d) proporcionalnost; i (e) neophodnost krivilnog gonjenja (da li je krivično gonjenje najbolje i najefikasnije sredstvo za ostvarivanje pravde ili bi alternativne mjere bile dovoljne).

Ukoliko tužilac utvrdi da krivično gonjenje možda najprikladniji odgovor, sistem krivičnog pravosuđa u Engleskoj i Walesu uključuje nekoliko alternativnih mjera, i to: (1) mjere formalnog upozorenja (*cautions*); (2) uslovne mjere upozorenja (*conditional cautions*), koje se određuju uz specifične uslove; (3) neformalni sporazum između žrtve i počinitelja (*community resolutions*); (4) druge mjere restorativne pravde/pravosuđa (*restorative justice programs*). Na odabir ovih alternativa utiču faktori kao što su priroda i težina krivičnog dela, kriminalna istorija počinitelja i preferencije žrtve (Abramovaite *et al.*, 2019).

4. ZAKLJUČAK

Analiza primjene načela oportuniteta u krivičnom gonjenju maloljetnika u različitim pravnim sistemima ukazuje na značajnu raznolikost u pravnim okvirima i praksama. Dok sistemi koji pripadaju kontinentalnoj pravnoj tradiciji, poput njemačkog i francuskog, strogo regulišu diskreciono ovlaštenje tužilaca kroz precizne zakonske odredbe i proceduralne mehanizme kontrole, anglo-američki pravni sistemi, posebno onaj u Sjedinjenim Američkim Državama, pružaju znatno širu diskreciju tužilaca, oslanjajući se na sudsku praksu i smjernice za tužilaštva. U europsko-kontinentalnom pravu, odnosno nacionalnim sistemima koji počivaju na *civil law* tradiciji, načelo oportuniteta strogo je usmjerena na slučajeve manje težine, gdje rehabilitacija i prevencija recidivizma imaju primat nad punitivnim pristupom. Ova zakonodavna praksa je u skladu s međunarodnim standardima, konkretno Pekinškim pravilima i Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, koji insistiraju na minimalnoj intervenciji i davanju prednosti alternativnim mjerama. S druge strane, u pravnim sistemima zasnovanim na *common law* tradiciji, tužilačka diskrecija nije samo instrument procesne ekonomije, već i sredstvo za strateško oblikovanje politike krivičnog gonjenja, što može dovesti do neujednačene primjene prava i mogućih zloupotreba.

U kontekstu Bosne i Hercegovine, postojeći zakonodavni okvir predviđa ograničenu primjenu načela oportuniteta u kriivčnim predmetima protiv maloljetnika, pri čemu se naglasak stavlja na procjenu svrsishodnosti gonjenja u odnosu na prirodu djela i lične karakteristike počinitelja (kao i u zemljama okruženja, konkretno u Republici Hrvatskoj). Komparativna analiza pokazuje da optimalni model tužilačke diskrecije u maloljetničkom pravosuđu mora osigurati ravnotežu između pravne sigurnosti i fleksibilnosti. Striktna pravna regulacija, kao u Njemačkoj i Francuskoj, omogućava transparentnost i konzistentnost, dok fleksibilniji pristup anglo-saksonskih sistema pruža više prostora za „individualizaciju pravde". Stoga je preporučljivo da pravni sistemi koji teže modernizaciji maloljetničkog pravosuđa integrišu najbolje prakse iz oba modela: precizna zakonska ograničenja koja sprečavaju arbitrarnost i istovremeno osiguravaju dovoljno prostora za rehabilitaciju i reintegraciju mladih počinitelja kažnjivih djela. Na kraju, uspješna primjena načela oportuniteta u maloljetničkom pravosuđu zavisi ne samo od zakonodavnog okvira, već i od institucionalne koordinacije i profesionalne obuke tužilaca. Uvođenje mehanizama nadzora, kao i razvoj smjernica i kriterija za odlučivanje o oportunitetu, može značajno doprinijeti pravednijem i učinkovitijem sistemu maloljetničkog pravosuđa, koji istovremeno štiti prava maloljetnika i interese društva.

Bibliografija

Abramovaite, J., Bandyopadhyay, S., Bhattacharya, S. & Cowen, N. (2019). Alternatives to Custody: Evidence from Police Force Areas in England and Wales, *The British Journal of Criminology*, 59(4)/2019: 800-822.

Brozović, J. (2011). Načelo oportuniteta u hrvatskom kaznenom procesnom pravu: nova rješenja i mogućnost praktične primjene, *Pravnik, Časopis za pravna i društvena pitanja*, 45(90)/2011: 15-30.

Castaignède, J. & Pignoux, N. (2011). „France". In: Dünkel, F., Grzywa, J., Horsfield, P. & Pruin, I. (Eds.), *Juvenile Justice Systems in Europe, Current Situation and Reform Developments, Vol. 1, 2nd Revised Edition* (pp. 483-557). Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg.

Dünkel, F. (2014). Juvenile Justice Systems in Europe – Reform developments between justice, welfare and 'new punitiveness', *Kriminologijos studijos*, 1(1)/2014: 31-76.

Đokić, I. (2009). „Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja". U: Ignjatović, Đ. (ur.), *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja III deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Đurđić, V. (1996). Načelo oportuniteta, Pravni život, *Časopis za pravnu teoriju i praksu, Tematski broj „Postojeće i buduće pravo"*, 9/1996: 421-437.

Đurić, V. (2010). Diskreciono krivično gonjenje, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 55/2010: 1-28.

Fyfe S. & Heinze A. (2022). „Prosecutorial Discretion". In: Ambos K., Duff A., Heinze A., Roberts J. & Weigend T. (Eds.), *Core Concepts in Criminal Law and Criminal Justice* (pp. 169-218). Cambridge: Cambridge University Press.

Junger-Tas, J. & Decker, S. H. (2006). *International Handbook of Juvenile Justice*. New York: Springer.

Mansfield, G. & Peay, J. (1987). *The Director of Public Prosecutions: Principles and Practices for the Crown Prosecutor*. London and New York: Tavistock.

Mirkov, Ž. (2012) Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 84(7-8): 482-498.

Novosel, D. (2012). „Načelo svrsishodnosti (oportuniteta) – zakonska rješenja i primjena". U: Petrović, A. & Jovanović, I. (ur.), *Savremene tendencije krivičnonog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, str. 43-62. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Puharić, B. & Radić, I. (2015). Primjena načela svrhovitosti u postupanju prema maloljetnicima, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 22(2)/2015: 635-670.
Rap, S. (2016). A Children's Rights Perspective on the Participation of Juvenile Defendants in the Youth Court, *International Journal of Children's Rights*, 24/2016: 93-112.
Simović, M. N. & Simović, V. M. (2016). *Krivično procesno pravo, Uvod i opšti dio, Četvrto izdanje (izmijenjeno i dopunjeno)*. Bihać: Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću.
Simović, M. N. & Simović, V. M. (2018). *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – Posebni dio), Četvrto izdanje (izmijenjeno i dopunjeno)*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
Sloth-Nielsen, J. (2001). *The Role of International Law in Juvenile Justice Reform in South Africa*. Bellville: University of the Western Cape.
Škulić, M. (2009). *Krivično procesno pravo, Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
Tak, P. J. P. (2008). *Dutch Criminal Justice System*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
Vasiljević, T. (1981). *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. Beograd: Savremena administracija.
Wright, M., Baughman, S. B. & Robertson, C. (2022). Inside the Black Box of Prosecutor Discretion, *U.C. Davis Law Review*, 55(4)/2022: 1-57.
Code de procédure pénale, Dernière mise à jour des données de ce code : 01 février 2025.
Jugendgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I S. 3427), das zuletzt durch Artikel 21 des Gesetzes vom 25. Juni 2021 (BGBl. I S. 2099) geändert worden ist.
Wetboek van Strafvordering, Geraadpleegd op 20-02-2025, Geldend van 04-02-2025 t/m heden.
Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 2 Absatz 1 des Gesetzes vom 7. November 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 351) geändert worden ist.
Krivični zakon Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 – ispravka, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023 .
Krivični zakonik Republike Srpske, „Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 – odluka Ustavnog suda, 15/2012, 89/2021, 73/2023 i „Sl. glasnik BiH", br. 9/2024 – odluka Ustavnog suda BiH.
Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine Federacije BiH", br. 37/2003, 21/2004 – ispravka, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.
Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BDBiH", br. 19/2022 – prečišćeni tekst, 3/2024 i 14/2024.
Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 – ispravka, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018.
Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine FBiH", br. 35/2003, 56/2003 – ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020.
Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Sl. glasnik RS", br. 13/2010, 61/2013 i 68/2020.
Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, „Sl. novine FBiH", br. 7/2014 i 74/2020.
Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BDBiH", br. 44/2011.
Allen v. United States, 150 U.S. 551, 14 S. Ct. 196, 37 L. Ed. 1179 (1893).
Bordenkircher v. Hayes, 434 U.S. 357, 364, 1978.
Miller v. Alabama, 567 U.S. 460, 472 n.5, 2012.
Newman v. United States, 382 F.2d 479 (D.C. Cir. 1967).
Oyler v. Boles, 368 U.S. 448 (1962).
Powell v. Ratzenbach, 359 F.2d 234 (D.C. Cir. 1965).
United States v. Goodwin, 457 U.S. 368, 380 n. 11, 1982.
United States v. Juvenile Male, 864 F.2d 641, 644 (9th Cir. 1988).

United States v. Juvenile, 599 F. Supp. 1126, 1130 (D. Or. 1984).
United States v. One Juvenile Male, 40 F.3d 841, 844 (6th Cir. 1994).
Wayte v. United States, 470 U.S. 598 (1985).
Yick Wo v. Hopkins, 118 U.S. 356 (1886).
The Code for Crown Prosecutors, Avaliable at: https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors (21.02.2025).
The National Conference of State Legislatures, Juvenile Justice Update | March 2023, Avaliable at: https://www.ncsl.org/newsletter/details/juvenile-justice-update-march-2023 (19.02.2025).

JUVENAL JUSTICE AND PROSECUTORIAL DISCRETION IN A COMPARATIVE LIGHT - THE PRINCIPLE OF OPPORTUNITY IN CRIMINAL PROSECUTION AGAINST JUVENILE OFFENDERS IN COMPARATIVE LAW

Filip Novaković

LL.B. (Hons.) in General Law, LL.M. in Criminal Law. Student of Doctoral Studies in Law at the Faculty of Law of the University of Zenica. Corresponding Member of the Bosnian-Herzegovinian-American Academy of Arts and Sciences, filipnovakovic.iur@gmail.com; ORDIC iD: https://orcid.org/0000-0001-9979-5824.

Summary: *The paper examines the application of the principle of opportunity in juvenile criminal proceedings across different legal systems. The principle of opportunity, as opposed to the principle of legality, allows prosecutors to refrain from initiating or continuing criminal proceedings when doing so serves the interests of justice, rehabilitation, or social reintegration. The paper provides a comparative analysis of various jurisdictions, highlighting differences in legal frameworks, prosecutorial authority, and policy rationales behind the discretionary prosecution of juvenile offenders. It assesses how different legal systems balance the need for accountability with the fundamental principles of juvenile justice, such as the best interests of the child, proportionality, and diversion from formal criminal proceedings. The study also evaluates the safeguards and limitations imposed on prosecutorial discretion to prevent arbitrariness, discrimination, or excessive leniency. The paper ultimately argues that an appropriately structured system of prosecutorial discretion can enhance the effectiveness of juvenile justice by prioritizing rehabilitative measures over punitive sanctions. Through a comparative lens, the research underscores the importance of a balanced approach in juvenile justice policies, advocating for a legal framework that safeguards due process while promoting the social reintegration of young offenders.*

Keywords: *Juvenile Justice, Prosecutorial Discretion, Principle of Opportunity, Comparative Criminal Law, Diversion and Rehabilitation.*

K R I V I Č N O P R O C E S N O P R A V O

https://doi.org/10.7251/CEST1625394R UDK. 343.91-053.6:343.224-053.6(497.11)

ПОЛОЖАЈ МАЛОЛЕТНИХ ОШТЕЋЕНИХ У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ПРАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Тамара Радовић

Председник Основног суда у Новом Саду и судија Вишег суда у Новом Саду

Абстракт: *Предмет стручно критичке анализе у раду су питања положаја малолетних оштећених лица у кривичном процесном праву Републике Србије. Предметна проблематика је анализирана са три аспекта.Прво,аспект начина решавања прредметних пуитања у позитивном кривичном процесном законодавству Републике Србије (пре свега у њеном Законику о кривичнмо поступу и Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Друго, ту је практични аспект предметне проблематике (Преглед најчешћих кривичних дела у којима се малолетно лице појављује као поштећено са подручја Апелационог јавног тужилаштва у Нопвом Саду).Треће компаративноправни аспект (Осврт на проблематику испитивања жртава кривичних дела односно малолетних оштећених у САД и поређење са нашим правним решењима обзиром на полазна решења).*

На основу извршене анализе предње наведених питања на крају рада дати су предлози који по ставу аутора треба да допринесу побољшању процесног положаја малолетних лица као оштећених у кривичном поступку (предлози de lege ferenda)

Кључне речи: *малолетно лице, оштећени, кривични поступак, мере заштите, кривичнопроцесно законодавтво, Србија, предлози de lege ferenda)*

1. УВОД

Заштита малолетних оштећених у кривичном поступку је критичан аспект савремених правних система. Увиђајући да су малолетници рањиви и да им је често потребна посебна брига и заштита током правних процеса, многе земље, укључујући и Србију, развиле су посебне прописе за заштиту њихових права који садрже посебне одредбе које имају за циљ да обезбеде заштиту, минимизирају трауму и обезбеде да правосудни систем не нанесе додатну штету онима који су већ жртве. Овај рад приказује правни оквир који се односи на малолетне оштећене у кривичном поступку у Србији и то пре свега мере обезбеђења њихове заштите и њихову улогу у судском процесу.

2. ПРАВНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ОШТЕЋЕНИХ ЛИЦА

Правни систем Србије утемељен је у домаћем и међународном праву. Домаће законодавство обухвата одредбе Устава Србије, Законика о кривичном поступку (ЗКП) и посебне законе који имају за циљ заштиту деце жртава односно заштиту малолетника, као што су Породични закон и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗМУКД), Закон о спречавању насиља у породици[1].

Устав Републике Србије одређује да деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости. Деца су заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребљавања. Права детета и њихова заштита уређују се законом. Поред тога, Србија је потписница разних међународних конвенција, укључујући Конвенцију Уједињених нација о правима детета, које значајно утичу на права малолетних жртава. Србија, као чланица Уједињених нација и потписница Европске конвенције о људским правима, има обавезу да се придржава међународних стандарда људских права, укључујући и оне који се посебно односе на заштиту малолетника. Конвенција о правима детета, на пример, обезбеђује заштиту деце од искоришћавања, злостављања и занемаривања, обезбеђујући да су њихови најбољи интереси на првом месту у свим питањима која их се тичу. Ови међународни инструменти усмеравају српско кривично право у успостављању заштитних механизама за малолетнике у систему кривичног правосуђа.

3. ЗАКОНИК О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ И ЗАКОН О МАЛОЛЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЕЛА И КРИВИЧНОПРАВНОЈ ЗАШТИТИ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА КАО КЉУЧНИ НОРМАТИВНИ ОСНОВИ ЗАШТИТЕ

Законик о кривичном поступку Србије (ЗКП) пружа примарни правни основ за поступање према малолетним оштећенима у кривичном поступку. Измене и допуне ЗКП-а су се посебно позабавиле потребом за посебним третманом малолетника, обезбеђујући могућност да се њихово сведочење узима на начин који минимизира патњу и трауму. ЗКП садржи одредбе које омогућавају укључивање стручњака за заштиту деце, као што су психолози, у одређеним случајевима како би се осигурало да малолетници нису додатно оштећени током судског поступка. ЗКП такође налаже да се приватност

[1] Види:Бејатовић,С., Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

малолетника штити током целог кривичног поступка. На пример, идентитет малолетне жртве се не открива, а суђење је обично затворено за јавност како би се избегло непотребно излагање медијима или јавности, на шта упућују одредбе чл. 32.Устава који прописује да се јавност може искључити ради заштите интереса малолетника у складу са законом.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица се пре свега бави поступањем према малолетним учиниоцима кривичних дела али садржи и одредбе које се тичу заштите малолетних оштећених који су жртве кривичних дела (чл. 1 ст. 3. ЗМУКД), те у делу трећем који носи назив

- Посебне одредбе о заштити малолетних лица као оштећених у кривичном поступку (одредбе од чл. 150 до чл. 157 ЗМУКД) где је наглашена потреба за специјализованим поступцима и професионалцима када су малолетни оштећени укључени у кривичне поступке док је примарни фокус на важности заштите малолетних жртава од секундарне виктимизације током правних процеса. Закон предвиђа обавезу да судија који води овакве поступке мора да има посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних леца. Такође, ту су и посебне мере заштите како би се обезбедила безбедност и добробит малолетних оштећених током кривичног поступка што омогућава коришћење посебних процедура за сведочење и психолошку подршку. Малолетници се често суочавају са значајним емоционалним и психолошким препрекама када сведоче у кривичним предметима. Да би се штета свела на најмању могућу меру, српски закон предвиђа посебне процедуре за сведочење малолетника. То може укључивати вођење сведочења на затвореној седници, тј. омогућавање малолетнику да сведочи путем видео везе, или коришћење помоћи психолога или посебно обученог тужиоца за разговор са малолетником.[2]

У случајевима када се од оштећеног малолетника захтева да сведочи, суд се стара да окружење буде што је могуће угодније. Ово може укључивати допуштање малолетнику да сведочи у простору прилагођеном деци или у присуству одрасле особе од поверења, у вези чега је од значаја и оснивање Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима која постоји у многим судовима, а суд је дужан да информацију о постојању такве службе достави сведоку или оштећеном у виду напомене на обрасцу позива. Када се води поступак за кривична дела учињена на штету малолетних лица, орган поступка ће се односити према малолетном оштећеном водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице поступка по његову

[2] О томе деатаљније види: Стевановић,И-Вујић,Н.,Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство, У: ``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди ,норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

личност и развој. У директној вези са кривичним делима учињеним на штету малолетног оштећеног односно детета је и могућност вештачења којима би се уколико постоји потреба могло утврдити да ли су способни да се појаве као сведоци у кривичним поступцима обзиром на узраст, психичку развијеност и др. те да ли се њиховим исказима може веровати, односно да ли су склони лажима, конфабулацијама и сл. Ако с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица оцени да је то потребно судија може наредити да се саслушање малолетних лица обави уз помоћ психолога, педагода или другог стручног лица. Такође једна од мера заштите је да ако се као сведок саслушава малолетно лице које је оштећено кривичним делом, наведеним у члану 150 ЗМУКД, саслушање се може спровести највише два пута при чему је прописано да се само изузетно може саслушати више пута, и то само ако је неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка. Закон такође предвиђа могућност да судија нареди да се малолетно лице саслушава употребом техничких средстава за пренос слике и звука а саслушање ће се спровести без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се сведок налази тако да му странке и лица која на то имају право, питања постављају посредством судије, психолога, педагога, социјалног радника или другог стручног лица. Такође они се могу саслушавати и у свом стану, или другој просторији, односно овлашћеној установи стручно оспособљеној за испитивање малолетних лица. Када је малолетни оштећени саслушаван на наведени начин, на главном претресу ће се увек прочитати записник о његовом исказу, односно пустити снимак саслушања. Једна од мера коју закон предвиђа је и то да ако се ради о посебно осетљивом лицу, забрањено је вршити суочење између њега и окривљеног, а малолетни оштећени мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног, а ако га нема, решењем из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, поставиће га председник суда, а трошкови тог пуномоћника падају на терет буџетских средстава. Надаље, ако препознавање окривљеног врши малолетни оштећени, суд ће поступати посебно обазриво и то на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види ово лице.

Посебно су значајне и одредбе Законика о кривичном поступку који у члану 103 уводи категорију посебно осетљивих сведока, наводећи да сведоку који је с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин и последицу извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив, орган поступка може по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока одредити истом статус посебно осетљивог сведока које решење зависно од фазе поступка доноси јавни тужилац, председник већа или судија појединац који ће ако сматра да је то потребно истом решењем поставити пуномоћника, а против овог решења није дозвољена посебна жалба. Такође и Законик о кривичном постуопку одређује скоро слична правила као и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, у погледу

испитивања посебно осетљивог сведока, односно малолетног оштећеног као сведока где се наводи у члану 104 да му се питања могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом настојећи да се избегну могуће штетне последице по личност, телесно и душевно стање, те да се испитивање може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица о чему одлучује орган поступка, а такав сведок се испитује употребом техничких средстава за пренос слике и звука, без присуства странака и других учесника у поступку, у просторији у којој се сведок налази и исти не може бити суочен са окривљеним.

Наведене одредбе у пракси се спроводе на начин да се уколико постоје технички услови у посебној просторији - скрин соба која се у згради правосудних органа у Новом Саду већ извесно време користи у ове сврхе, налазе судско веће, тужилац, бранилац, пуномоћник малолетног оштећеног и записничар, тако да малолетни оштећени на екрану може да види само лице органа поступка зависно од фазе, односно тужиоца уколико он спроводи испитивање или председника већа односно судију, ако се ради о фази главног претреса тако да друга лица која су ту присутна малолетни оштећени не може да види, а у другој просторији која је одвојена, налазе се малолетни оштећени који се испитује као сведок, а са њим у просторији ради стручне помоћи може бити присутан психолог, педагог, социјални радник или друго стручно лице. Лице се испитује са посебном пажњом и то чини орган поступка, тако што млт. оштећеном поставља конкретна питања, а уколико млт. оштећени евентуално не схвати питање, психолог или друго стручно лице му на захтев органа поступка може њему приближним речником који он може да разуме, то питање поставити. Како би се обезбедило и право осталих учесника зависно од фазе поступка – тужиоца односно браниоца или пуномоћника, одређује се пауза, односно ситуација у којој млт. оштећени на екрану више не види никога из друге посторије у којој су лица која постављају питања, а питање се уноси у записник и пре него што се одлучи да ли ће на тај начин или евентуално преформулисано или уподобљено узрасту млт. оштећеног и његовим својствима бити постављено, орган поступка питање може прихватити или одбити што се све уноси у записник који се касније транскриптује и у папирној форми и на ЦД-у и прилаже списима ради извођења тог доказа на главном претресу. Уколико прихвати питање орган поступка се поново тоном и сликом укључује у испитивање путем аудио – видео техничких средстава, те се млт. оштећеном пружа могућност да одговори на прихваћена питања, где такође може да помоћ пружи педагог, психолог или стручно лице које седи у посебној просторији са млт. оштећеним. Препознајући потенцијалну трауму коју кривични поступак може проузроковати малолетницима, српски закон дозвољава укључивање психолога и социјалних радника током истраге и суђења. Ови професионалци помажу да се осигура да су емоционалне потребе малолетника задовољене и да не доживе непотребну трауму током правног процеса. Психолошке евалуације су често део процеса, посебно у случајевима

који укључују тешка кривична дела као што су сексуално злостављање или насиље.

Закон о спречавању насиља у породици и Породични закон Србије такође пружа заштиту малолетним жртвама, посебно у случајевима насиља у породици односно сексуалних деликата. Овим законима утврђује се улога социјалних служби и судова у обезбеђивању да малолетници не буду изложени штетним ситуацијама током истрага и суђења. Породични закон подржава мере као што су заштитне наредбе и интервенције подршке породици које имају за циљ минимизирање трауме коју доживљавају малолетне жртве.

4. ЗАШТИТА ПРИВАТНОСТИ МАЛОЛЕТНЕ ЖРТВЕ

Једна од основних заштита која се пружа малолетним жртвама је поверљивост њиховог идентитета. Забрањено је откривање личних података малолетних жртава током истраге и суђења. Поред тога, медијима је забрањено објављивање информација које би могле довести до идентификације малолетних жртава.[3]

5. ЗАСТУПАЊЕ ОД СТРАНЕ ЗАКОНСКОГ ЗАСТУПНИКА ИЛИ АДВОКАТА

Малолетна лица имају право на заступање од стране законског заступника или адвоката који се стара о заштити њихових интереса током правног поступка. Ово је посебно важно у случајевима када најбољи интереси малолетника можда нису у складу са интересима њихових родитеља или старатеља.[4] У неким случајевима, суд именује посебног адвоката да заступа ставове малолетника, посебно у случајевима који се односе на осетљива питања попут сексуалног злостављања.

6. ЗАШТИТА ОД СЕКУНДАРНЕ ВИКТИМИЗАЦИЈЕ

Секундарна виктимизација се односи на додатну штету коју жртва може да претрпи као резултат њеног учешћа у кривичном процесу. Кривично право Србије укључује одредбе које су осмишљене да минимизирају секундарну

[3] Шкулић,М., Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директва 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.,стр.57.

[4] Види: Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н., Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006.-2020.године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021.

виктимизацију за малолетне жртве, обезбеђујући да оне не буду додатно трауматизоване својом интеракцијом са правосудним системом. Ово укључује ограничавање броја пута када малолетна жртва мора да исприча детаље злочина, као и коришћење технологије за смањење директног суочења са оптуженим.[5]

7. ОСВРТ НА ПРОБЛЕМАТИКУ ИСПИТИВАЊА ЖРТАВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОДНОСНО МЛТ. ОШТ У СЈЕДИЊЕНИМ ДРЖАВАМА И ПОРЕЂЕЊЕ СА НАШИМ ПРАВНИМ РЕШЕЊИМА ОБЗИРОМ НА ПОЛАЗНА РЕШЕЊА

Систем кривичног правосуђа Сједињених Држава функционише и на савезном и на државном нивоу, при чему Шести амандман Устава гарантује право оптуженог да се суочи са сведоцима и дозвољава оптуженом да позове сведоке у своју одбрану, што утиче на начин на који се према малолетним жртвама поступа на суду. Заштита малолетних жртава у великој мери је регулисана комбинацијом савезних закона, државних закона и уставних права. Кључне законодавне мере за заштиту малолетних жртава у САД укључују Закон о жртвама злочина - Victims of Crime Act (VOCA), Закон о правима деце жртава и деце сведока Child Victim and Child Witnesses Rights Act и Федерална правила о доказима (посебно правила у вези са прихватљивошћу сведочења малолетника). Federal Rules of Evidence (FRE) Клаузула о суочењу из Шестог амандмана изричито наводи да оптужени има право да се „суочи са сведоцима против себе“. То значи да, генерално, сведок мора да сведочи на отвореном суду, да се суочи са окривљеним и да буде предмет унакрсног испитивања, а држава мора доказати конкретну потребу за заштитним мерама, а заштитне мере морају бити оправдане од случаја до случаја – општа правила су неуставна. Међутим, када су у питању деца жртве као сведоци, судови у пракси морају уравнотежити ова права са потребом да се деца заштите од непотребне трауме. Судови у пракси признају да директно суочавање може бити трауматизирајуће за децу жртве, посебно у случајевима који укључују злостављање или сексуално насиље, те се тако могу јавити изузеци од суочавања лицем у лице. Кључне пресуде укључују нпр. Пресуду - Мериленд против Крега (1990.) где је Врховни суд одлучио да дете сведок може да сведочи путем телевизије затвореног круга (ЦЦТВ) ако би сведочење пред оптуженим изазвало тешку емоционалну узнемиреност. Овом одлуком је појашњено да Шести амандман не захтева увек суочавање лицем у лице ако је добробит детета угрожена. Насупрот томе у пресуди - Цои против Ајове (1988.)

[5] Бејатовић,С., Оштећено лице или жртва кривичног дела (Међународни правни стандарди и Законик о кривичном поступку-оправданост питања или не?), У:``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020,стр.258.

Суд је пресудио да је постављање паравана између детета сведока и оптуженог прекршило Шести амандман, јер није дозвољавао правилно суочавање. Овај случај је потврдио да заштитне мере морају бити оправдане конкретним налазима емоционалне штете за жртву. Шести амандман дозвољава оптуженом да позове сведоке у своју одбрану, укључујући и сведоке децу. Међутим, судови могу ограничити испитивање које може поново трауматизирати дете или кршити законе о заштити од силовања. Правни систем САД нуди неколико мера за заштиту малолетних жртава током сведочења. Малолетници који су жртве кривичних дела као што су сексуално злостављање или насиље у породици могу сведочити путем телевизије затвореног круга или путем видео везе како би избегли директну конфронтацију са оптуженим. Закон о правима деце жртава и деце сведока такође предвиђа коришћење видео сведочења у одређеним ситуацијама, минимизирајући трауму личног сведочења. Поред тога, у неким јурисдикцијама, сведочење жртве може бити изведено ван суднице како би се спречило да се суоче са оптуженим, обезбеђујући да малолетници не буду непотребно изложени оптуженом или подвргнути оштром унакрсном испитивању.

Поређење: Уставом РС прописано је између осталог у чл. 32 право окривљеног да се јавно расправи о оптужбама пред за то установљеним судом, те у чл. 33 да сам или преко браниоца испитује сведоке оптужбе и под истим условима сведоке одбране. ЗКП у чл. 68 набраја права окривљеног тако да доказни поступак у нашем кривичноправном систему није императивно декларисан на извођењу доказа суочењем окривљеног и сведока па тако и сведока млт. ошт., односно не полази од такве гаранције као што је то случај са Шестим амандманом у САД где се може закључити да је то загарантовано полазно правило, а да судови у пракси уколико се докаже потреба могу одступити од тога. Насупрот томе ЗКП прописује у чл. 104 ст. 4 да посебно осетљив сведок не може бити суочен са окривљеним, осим ако то окривљени захтева, а орган поступка дозволи, водећи рачуна о степену осетљивости сведока. Суочење у нашем кривично правном систему па чак и између саоптужених није императивно већ се може одредити ако суд процени да за тим постоји потреба. Кад се ради о млт. оштећенима, а нарочито рањивим категоријама видели смо да наведени закони пружају могућност да се уз употребу техничких средстава преноса звука и слике како је то описано спроведе испитивање млт. ошт које се потом транскриптује односно снима на ЦД и репродукује на главном претресу чиме се обезбеђује начело непосредности, а не крше се права окривљеног на испитивање јер је сам или са браниоцем у адекватној просторији за то предвиђеној путем видео аудио везе постављао питања млт. ошт. уз поштовање мера заштите млт. ошт уколико се ради о рањивој категорији, природи дела и др. на начин да га млт. не види.

У анкети која је међу судијама кривичног одељења Основног суда у Новом Саду спроведена на тему малолетних оштећених у кривичном поступку на питање да ли постоје проблеми у погледу примене прописа о саслушању

млт. ошт. већина је одговорила: „НЕ“, а да се у пракси ретко јавља ситуација да се млт. ошт. саслушава више од 2 пута, те да се то може јавити када долази до промене у саставу већа, а нема сагласности у погледу читања исказа или емитовања ЦД-а који садржи исказ млт. ошт., такође и у погледу исказа млт. ошт. датог пред ОЈТ. Предлог за побољшање одредаба био је да се дозволи читање исказа и кад нема сагласности странака. У наведеној анкети једна од сугестија која је спроведена у пракси је била да се наведено превазиђе вештачењем веродостојности исказа млт. ошт.(у пракси је био случај да је вештачењем утврђена веродостојност исказа млт. ошт., односно да није склон лагању, импровизацијама, конфабулацијама и сл. те се одбрана сагласила да се његов исказ прочита).

Међутим, иако добро конципирана, те у пракси најчешће добро кординисана процедура, остају увек изазови у практичној примени ових мера, а даља побољшања могу свакако бити корисна да би се још више побољшао третман малолетних жртава. Мере заштите имају за циљ да минимизирају трауму и секундарну виктимизацију, истовремено обезбеђујући да малолетне жртве имају прилику да смислено учествују у поступку, а наведено у комбинацији са поштовањем осталих процесних правила не дира у темељна права окривљених.

ПРЕГЛЕД НАЈЧЕШЋИХ КРИВИЧНИХ ДЕЛА У КОЈИМ СЕ МАЛОЛЕТНО ЛИЦЕ ПОЈАВЉУЈЕ КАО ОШТЕЋЕНО СА ПОДРУЧЈА АПЕЛАЦИОНОГ ЈАВНОГ ТУЖИЛАШТВА У НОВОМ САДУ

Редни број	Кривично дело (назив и одредба члана Кривичног законика)	2023. година	2024. година
1.	Остала кривична дела против брака и породице – Глава 19	848	780
2.	Насиље у породици – члан 194	147	126
3.	Угрожавање јавног саобраћаја – члан 289	54	96
4.	Обљуба злоупотребом положаја – члан 181	28	2
5.	Полно узнемиравање – члан 182а	22	11
6.	Изазивање опште опасности – члан 278	16	6
7.	Недозвољене полне радње – члан 182	14	8
8.	Обљуба над дететом – члан 180	11	9
9.	Угрожавање сигурности – члан 138	11	12
10.	Тешка дела против безбедности јавног саобраћаја – члан 297	10	18
11.	Прогањање – члан 138а	9	3
12.	Силовање – члан 178	8	5
13.	Лака телесна повреда – члан 122	6	13
14.	Тешка телесна повреда – члан 121	5	1
15.	Злостављање и мучење – члан 137	5	12
16.	Тешко дело против опште сигурности – члан 288	0	6

Анализирајући наведену статистику за кривична дела на територији АЈТ у Новом Саду уочава се да је генерално највише кривичних дела где се

појављује млт. ошт. из групе дела из главе 19 КЗ (остала кривична дела против брака и породице где је дело недавања издржавања вероватно најзаступљеније). Надаље уочава се да је број извршених кривичних дела где се појављује млт. ошт. у већини случајева већи 2023. г. у односу на 2024. г (насиље у породици, обљуба злоупотребом положаја, полно узнемиравање, изазивање опште опасности, недозвољене полне радње, обљуба са дететом, прогањање, силовање и тешка телесна повреда), док је мањи број кривичних дела у 2024. г. у порасту и то: угрожавање јавног саобраћаја, лака телесна повреда, злостављање и мучење, тешка дела против безбедности јавног саобраћаја, те у малом порасту угрожавање сигурности, а у 2024. г. појављује се 6 кривичних дела - тешка дела против опште сигурности којих током 2023. године није било.

8. ИЗАЗОВИ И ОБЛАСТИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ

Упркос наведеним заштитним мерама у кривичноправном систему Србије и даље постоје изазови када је у питању третман малолетних жртава. Један од кључних изазова је свакако правилна примена ових законских одредби у пракси. Ефикасност заштитних мера често зависи од доступности техничких средства и обуке стручњака, укључујући судије, тужиоце и социјалне раднике. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица је закон из 2005. године (ступио на снагу који 1.1.2006. г.) и даље у својим формулацијама користи категорије као што су истражни судија, па би се исто морало уподобити актуелном процесном законику ЗКП-у који заступа тужилачку истрагу. Надаље, побољшање би могло ићи и у том правцу да малолетни оштећени има пуномоћника из реда адвоката који има посебна знања, не од првог саслушања окривљеног, већ много раније, од момента сазнања органа поступка за учињено дело, учиниоца и жртву, а лица која пружају стручну подршку и помоћ приликом испитивања малолетног оштећених, би ради бољег разумевања самог поступка, односно кривичног дела које је предмет поступка, и чињеница које је потребно утврдити на начин да се жртва додатно не трауматизује требала да имају и правничка и посебна знања, што би подразумевало неку врсту форензичног психолога – дечјег педагога и сл., јер би се на тај начин још брже и још ефикасније већ приликом првог испитивања млт. ошт. на најбољи начин дошло до његовог исказа. Иако члан 150 поменутог закона набраја одређена кривична дела за која прописује да веће односно судија (односно тужилац) који спроводи поступак са посебним знањима из области права детета поступа у поступцима када у овим поступцима имамо и млт. оштећеног, а у чл. 151 наводи се да се у том случају поступак спроводи према одредбама ЗКП који пружа могућност да се посебно осетљивом сведоку па тако и млт. оштећеном као сведоку, може доделити статус посебно осетљивог сведока где је изричито прописано да посебно осетљив сведок не може бити суочен са окривљеним осим изузетно, те ће исти бити испитан уз наведене мере и на начин како је то горе описано,

одредба о одређивању статуса посебно осетљивог сведока са наведеним правилима могла би бити директно уврштена и у сам текст Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица што би овом закону дало додатну јасноћу и поједностављеност. Поред тога, дужина и сложеност кривичних поступака могу допринети невољи коју доживљавају малолетне жртве. Треба уложити напоре да се поједноставе правни процеси који укључују малолетнике како би се осигурало да случајеви буду решени што је брже могуће, смањујући оптерећење за жртве. Коначно, стигма и друштвени притисци повезани са чињеницом да жртве злочина, посебно у случајевима сексуалног злостављања или насиља у породици могу одвратити малолетнике од иступања, кампање подизања свести јавности и образовни програми који се фокусирају на правима малолетника и важност пријављивања кривичних дела су од суштинског значаја за превазилажење ових препрека.

Литература

Бејатовић,С., Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

Бејатовић,С., Оштећено лице или жртва кривичног дела (Међународни правни стандарди и Законик о кривичном поступку-оправданост питања или не?), У:``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите (Међународни правни стандарди, норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Будимир,А., Васпитни налози и адекватност државне реакције на малолетничку делинквенцију (норма и пракса), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Игњатовић,Ђ.,Криминалитет малолетника: стара тема и нове дилеме, У:``Малолетници као учиниоци и жртве кривичних дела и прекршаја``, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2015.

Карић, Т., Протић, С., Колаковић Бојовић, М., Параушић, А., Дрндаревић, Н., Анализа примене утицаја Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица у периоду од 2006.-2020.године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2021.

Киурски,Ј., Малолетничка делинквенција и кривичноправне мере супродстављања, У: ``Измене у кривичном законодавстви и статусу носилаца правосудних функција и адекватност државне реакције на криминалитет (Међународни правни стандади и сање у Србији)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2019.

Перић,О., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштиту малолетних лица, ЈП ``Сл.гласник``, Београд,2007.

Соковић,С.-Бејатовић,С., Малолетничко кривично право, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2014.

Соковић, С.,Критеријуми избора васпитне мере, Ревија за криминологију и

Стевановић,И.-Вујић,Н., Малолетни учиниоци кривичних дела и алтернативне кривчне санкцке (у светлу реинтеграције извршилаца и оснаживање жртве, Темида, бр-1/2006.

Стевановић,И-Вујић,Н.,Међународни правни стандарди о кривичноправним инструментима заштите оштећених лица и разлози неоходности њихове инплементације у национално кривично законодавство, У: ``Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите

(међународни правни стандарди ,норма и пракса)``, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2020.

Обрадовић,Д.,Ванинституционалне васпитне мере (норма и досадашња искуства примене), У:``Ванинституционалне мере, поједностављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет и позитивно казнено законодавство (испуњена очекивања или не ?)``,Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2022.

Шкулић,М., Кривичнопроцесно законодавство Србије и жртва кривичног дела (Директва 2012 29 ЕУ) и други међународноправни стандарди-степен усаглашености, искуства примене и мере унапређења, У:``Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите (међународни правни стандарди, регионална кривична законодавства, примена и мере унапређења заштите)``, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020.

Шкулић, М., Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, ЈП ``Сл. Гласник``, Београд,2020

Устав РС

Законик о кривичном поступку

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица

Статистички подаци АЈТ у Новом Саду

Породични закон

Закон о спречавању насиља у породици

Конвенција Уједињених нација о правима детета, Европска конвенција о људским правима

Устав САД, Victims of Crime Act (VOCA), Child Victim and Child Witnesses Rights Act, Federal Rules of Evidence (FRE) (посебно правила у вези са прихватљивошћу сведочења малолетника).

THE POSITION OF JUVENILE VICTIMS IN THE CRIMINALPROCEDURAL LAW OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Tamara Radović

Abstract: *The subject of the expert critical analysis in the paper is the issue of the position of juvenile victims in the criminal procedural law of the Republic of Serbia. The subject matter is analyzed from three aspects. First, the aspect of the method of resolving subject-matter issues in the positive criminal procedural legislation of the Republic of Serbia (primarily in its Criminal Procedure Code and the Law on Juvenile Perpetrators of Criminal Offenses and Criminal Protection of Minors). Second, there is the practical aspect of the subject matter (Overview of the most common criminal offenses in which a minor appears as a victim from the area of the Appellate Public Prosecutor's Office in Novi Sad). Third, the comparative law aspect (Review of the issue of examining victims of criminal offenses, i.e. minor victims in the USA and comparison with our legal solutions with regard to the initial solutions).Based on the analysis of the aforementioned issues, at the end of the paper, proposals are given that, in the author's opinion, should contribute to improving the procedural position of minors as victims in criminal proceedings (proposals de lege ferenda)*

Keywords: *minor, injured party, criminal proceedings, protective measures, criminal procedure legislation, Serbia, proposals de lege ferenda)*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625406P UDK. 343.915:340.13-053.2/.6

ПОЈАМ И ОДЛИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

(*стање у Републици Српској 2021-2023*)

Др Николина Грбић Павловић[1]

Доцент на Факултету правних наука Универзитета Апеирон у Бањој Луци, инспектор – координатор за специјалистичку обуку, Управа за полицијско образовање, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, nikolinagrbicpavlovic@gmail.com

Апстракт: *Малољетничка делинквенција садржи многа обиљежја криминалитета одраслих лица, али с обзиром на низ биопсихолошких, социолошких и правних карактеристика младих личности, криминалитет малољетника садржи и многе специфичности које га одвајају од општег криминалитета у посебну категорију. Те специфичности се огледају како у обиму, структури, динамици настанка и испољавања малољетничке делинквенције, тако и у начину и у средствима реаговања друштва на ту појаву.*[2] *Као значајан друштвени проблем, који је присутан у свим савременим државама, па тако и у Републици Српској, представља сложен и опасан криминолошки, правни, економски и социолошки изазов. Истовремено, она је видљиви симптом кризе породице, школског система и вриједносног система у друштву уопште. Савремени кривичноправни системи посебну пажњу посвећују сузбијању малољетничке делинквенције.*

У овом раду појам малољетничке делинквенције ће подразумијевати понашања малољетника којима се испуњавају обиљежја кривичних дјела према важећем кривичном законодавству Републике Српске.

Кључне ријечи: *малољетничка делинквенције, етиологија, феноменологија.*

1. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Појам делинквенције (итал. *delinquere* – погријешити, чинити кривична дјела) обухвата теже облике асоцијалног, антисоцијалног, социопатолошког и криминалног понашања. Сам појам "малољетничка делинквенција" у доступној литератури обухвата широк спектар различитих понашања, од

[1] Доцент на Факултету правних наука Универзитета Апеирон у Бањој Луци, инспектор – координатор за специјалистичку обуку, Управа за полицијско образовање, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Имејл: nikolinagrbicpavlovic@gmail.com

[2] Грбић-Павловић, Н.: *Казненоправни аспекти малољетничке делинквенције у Републици Српској,* Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2010, стр. 18.

асоцијалног до антисоцијалног, од преступничког до делинквентног, неприлагођеног понашања и слично.[3]

Израз малољетничка делинквенција или малољетничко преступништво означава појаву која је шира од појма криминалитета[4] „малих криминалаца" и обухвата свако понашање појединаца или група младих којим се крше правне или моралне норме одређеног друштва и које, када је друштвено видљиво, изазива спонтано или организовано друштвено реаговање у намјери да се заштите друштвена добра и вриједности, а и сами актери таквог понашања.[5]

У савременој литератури појам малољетничке делинквенције обухвата веома широку лепезу разних појава, односно различитих понашања једне категорије физичких лица – од њиховог неприлагођеног до потпуно инкриминисаног понашања, те се стога јавља и мноштво термина и схватања ове појаве.[6] Ипак, преовладавају два основна схватања – шире и уже. Прво, дакле шире схватање, проширује појам малољетничке делинквенције и на она понашања младих лица, односно малољетника која се могу окарактерисати као социјална неусклађеност у најширем смислу ријечи (дакле, то су она понашања која су у супротности са уобичајеним или прописаним облицима понашања у једном друштву). Друго, уже схватање обухвата само она понашања која су инкриминисана по позитивним кривичним законима појединих земаља.[7]

Појам малољетничке делинквенције такође укључује друге облике неприлагођеног понашања типичног за малољетнике, који могу имати карактер прекршаја, грађанских деликата или се испољити као асоцијално или антисоцијално понашање које није казненоправно регулисано, али указује на застој у развитку малољетника, на његово запуштање и потребу да се предузму мјере ради заштите и помоћи малољетнику.[8] Такве врсте понашања су: стално изостајање из школе, бјекство од куће, хулиганство, наркоманија, алкохолизам и слично.[9]

---

[3] Крстић, О.: *Малољетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009, стр. 23.

[4] Криминалитет означава вршење кривичних дјела, док малољетничка делинквенција обухвата како кривична дјела тако и друга девијантна понашања дјеце и малољетника.

[5] Бавцон, Љ., Шелих, А., Филипчић, К., Јакулин, В., Корошец, Д.: *Казенско право-Сплошни дел*, Уредни лист Републике Словеније, Љубљана, 2003, стр. 530. Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 1978, стр. 56.

[6] О малољетничкој делинквенцији, малољетничком криминалитету, малољетничком преступништву види шире у: Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Форум, Нови Сад, 1999, стр. 180.

[7] Митровић, Љ.: *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, Comesgrafika, Бања Лука, 2006, стр. 41.

[8] Камбовски, В.: *Казно право – Општ дел,* Второ издание, Култура, Скопје, 2005, стр. 1022.

[9] Види шире: Korbin J. F., Coulton, C. J., Lindstrom, Ufuti, H., Spilsburv J.: Neighborhood Views on the Definition and Etiology of Child Maltreatment, *Child Abuse & Neglect*, vol.

Данас се криминалитет универзално третира као један од најтежих друштвених проблема и највећих пријетњи квалитету живота. Свакако да у контексту те проблематике малољетничка делинквенција има велики значај, како због специфичности комплексних потреба заштите и бриге о младима као осјетљивој популацији у развоју и „носиоцима будућности" друштва и човјечанства, тако и усљед важности спречавања ескалације делинквенције младих у криминалне каријере, односно хронично преступништво у одраслом добу.[10]

2. ЕТИОЛОГИЈА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Потреба дефинисања малољетничког преступништва и његовог издвајања у посебну област, проузрокована је чињеницом да је ријеч о учиниоцима кривичних дјела који су малољетни. Основни узрок криминалног понашања малољетника налази се, несумњиво, у њиховој личности, у њиховој физичкој и психичкој конституцији, посебној психологији, менталитету и темпераменту њиховог доба. Као личност у процесу физичког и душевног формирања, малољетник се налази у једном посебном стању (промјенљивог је расположења, поводљив, узнемирен и несрећен), односно стању личности „мало расположеној за напоре духа и мировање тијела". Ријечју, код малољетника постоји општа противрјечност између хтијења и дужности.[11]

Етиологија и феноменологија малољетничке делинквенције заокупљају пажњу многих криминолога и социолога. Ради се о таквом друштвеном феномену који није производ или карактеристика модерног доба, већ је пратећа појава развоја друштва. Међутим, у савременом периоду овај вид криминалитета добија нова обиљежја, која га чине изузетно опасним за цијелу друштвену заједницу, јер се из реда малољетних делинквената најчешће „регрутују" каснији професионални криминалци.[12]

Још од најранијег периода људске историје размишљало се о томе шта то утиче на делинквенцију уопште, као и на делинквенцију самих малољетника. До сада је груписано неколико врста услова који утичу на понашање малољетника и који могу да доведу до њиховог криминалног

24, br. 12, 2000, pp. 1509−1527.

[10] Грбић-Павловић, Н.: Кажњавање малољетних учинилаца кривичних дјела ограничењем слободе, Истраживачки центар Бања Лука, Бања Лука, 2017, стр. 11.

[11] Таховић, Ј.: Проблем малолетника у кривичном праву, *Анали правног факултета у Београду*, број 3, 1955, стр. 86.

[12] Може се уочити да је криминалитет малољетника једна од најчешћих тема криминолошких радова упркос чињеници да размјере регистрованог криминалитета ове категорије учинилаца немају (код нас) „драматичан изглед". „Чињеница да се ради о лицима чије рано криминално понашање може довести до изградње криминалне каријере, односно „професионализације" представља основ да се ту занемаре аргументи бројева". Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Девето измењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 254.

понашања, а то су: друштвени услови (породица и породични статус, однос села и града, криминогене тенденције, неадекватан правни систем); индивидуалне особине малољетника; биолошке особине; психолошке особине (интелигенција, емоционална стабилност и мотивација).[13] Као најзначајнији приступ дефинише се мултифакторски приступ који подразумијева да је криминално понашање производ утицаја више различитих фактора, како биолошких, тако и психолошких и социјалних. Према овом приступу наводи се да ниједан од ових фактора не дјелује криминогено увијек и апсолутно. Због тога ће, у зависности од конкретних околности, у неким ситуацијама поједини фактори бити ирелевантни, а у другим ситуацијама ће ти исти фактори бити криминогени.[14]

Стога, проблем етиологије малољетничке делинквенције не може се посматрати изван етиологије криминалитета уопште, али се морају усвојити неке специфичности које произилазе из карактеристика овог облика криминалитета. Према томе, на појаву малољетничке делинквенције утичу био-психо-социо узроци, који означавају физичке, психичке и друштвене елементе. Људско понашање је резултанта свих тријy група елемената, којима пресудан значај даје активност саме индивидуе.[15] Узроци ове појаве су свакако бројни.[16]

Као непосредни узроци и услови дјелују сиромаштво, богатство, неадекватни процеси васпитања и образовања, немогућност запослења или неадекватно запослење родитеља, прекомјерна употреба алкохола, злоупотреба наркотика, средства масовне комуникације, културни конфликти, утицаји заосталих схватања, обичаја и многе друге околности које могу дјеловати криминогено и на појаву других облика криминалитета. Међутим, у оквиру свих тих фактора посебан значај за етиологију малољетничке делинквенције има деградирана породица, лош и неадекватан систем

---

[13] Види шире: Рот, Н.: *Основи социјалне психологије*, Девето издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994. Наведено према: Бобић, А.: Утицај социјалних фактора на појаву делинквенције, *Правни живот*, Том II, број 10, 2009, стр. 735–736.

[14] Шуловић, З.: Узраст малолетника као услов њихове кривичноправне одговорности, *Зборник радова Кривичноправна питања малолетничке делинквенције*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2008, стр. 104.

[15] Вејновић, Д., Бојанић, В., Лалић, В., Хелдић, Е., Весић, М., Рићић, Д.: *Млади, школа и превенција социјално неприхватљивих понашања*, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2008, стр. 14.

[16] О узроцима малољетничке делинквенције види шире у: Матијевић, М., Бујановић, Т.: Узроци, услови и феномен малољетничке делинквенције, *Зборник радова Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе сузбијања, спречавања и санкционисања*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008, стр. 61; English, H.: Prevention of Juvenile Crime, Research and Methodology, *British Journal Criminology*, vol. 4, 1963, pp. 68–73; Mulvey, P. E., Arthur, W. M., Reppucci, N. D.: The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research, *The Prevention Researcher*, vol. 4, no. 2, 1997, pp. 1–4.

образовања и васпитања, утицај улице и малољетних делинквентних група, те негативни садржаји средстава масовне комуникације који пропагирају насиље као облик рјешавања конфликтних ситуација или сензационалистички приказују поједина кривична дјела.[17]

Истраживачи широм свијета су идентификовали бројне факторе ризика и заштите из различитих домена (психолошког, биолошког, социјалног), и то на различитим функционалним нивоима (индивидуалном, породичном, на нивоу заједнице). Тако међу индивидуалним факторима малољетничке делинквенције и рецидивизма најчешће преовлађују: рана агресивност, број претходних хапшења и број измјештања из породице, док се злоупотреба психоактивних супстанци сматра веома значајним фактором малољетничког преступништва.[18]

У неким истраживањима, као најбитнији разлог делинквентног понашања малољетника наводи се дружење са асоцијалним или антисоцијалним лицима из њихове околине. Као значајан фактор издвојен је и алкохол који се конзумира у вријеме извршења дјела. Свакако да одговорну улогу у делинквентном понашању малољетника има и њихова „нарав", односно неке особине њихове личности које су изван њихове контроле.[19]

Нема сумње да постоје значајне разлике међу људима у погледу индивидуалне инволвираности у криминал, а оне се често манифестују још у најранијем узрасту. Моралност је примарно резултат интернализованих норми и социјалних веза појединца и она битно утиче на његову способност да остане отпоран према изазовима да се понаша незаконито. Моралност има очигледне импликације на то како неко још као дијете или адолесцент види различите опције и коју врсту опција би он могао узети у разматрање.[20]

---

17 Марковић, И.: *Основи криминологије*, Правни факултет Бања Лука, Бања Лука, 2007, стр. 231.

18 Види шире: DeMatteo, D., Marczyk, G.: Risk Factors, Protective Factors and the Prevention of Antisocial Behavior, In: *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention,* Oxford University Press, New York, 2005.

19 Ћирић, З., Димитријевић, Б.: *Основи судске психијатрије и психологије*, Студентски културни центар, Ниш, 2009, стр. 188. Донекле изненађује податак да испитаници родитељима и неадекватном васпитању нису придали посебан значај, већ је само 14,3% испитаника то навело као разлог њиховог неприлагођеног понашања. Најмања је важност дата вези између болести и делинквентног понашања.

20 Нека дјеца и млади не би никада или би веома ријетко разматрали могућност да прекрше законска правила, друга не би имала проблема да о томе размишљају, а нека иду дотле да до детаља разрађују како да изведу криминалне акте. Отуда можемо претпоставити да би оптимална стратегија превенције малољетничке делинкенције морала обухватити све теоријски идентификоване и емпиријски изоловане чиниоце у развоју моралности код дјеце и младих. Радуловић, Д.: Савремене концепције моралног развоја од значаја за превенцију малољетничке делинквенције, *Зборник радова Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006, стр. 24.

Као кључни породични фактори ризика идентификовани су: злостављање и занемаривање дјеце, ниска укљученост родитеља у одрастање дјетета, конфликти унутар породице, криминалитет родитеља, неадекватан надзор од стране родитеља, рани губитак родитеља и емоционална депривација. Као фактори најснажније предиктивне моћи издвајају се насиље у породици,[21] недовољан надзор од стране родитеља и антисоцијално понашање родитеља.[22] Нека ранија страна истраживања су показала да је породица најзначајнија варијабла код оних малољетника који су починили тежа кривична дјела. Они обично долазе из растурених породица и у њиховом васпитању не учествују оба родитеља.[23]

Међу факторима који су у вези са школом, наводе се: ниско академско постигнуће, слаба посвећеност школи, често изостајање са наставе и неуспјех да се школовање доврши.[24] Изузетно су утицајни фактори који су у вези са вршњачким односима. Наиме, адолесценти са негативним вршњачким односима, социјално изолована и одбачена дјеца, у повишеном су ризику да испоље делинквентно и насилничко понашање. Дружење са вршњацима који су у сукобу са законом такође увећава ризик малољетничке делинквенције.[25] Када је ријеч о факторима средине, посебно се указује на то да су дјеца која расту у сиромаштву и сиромашним срединама, затим дјеца која одрастају у срединама у којима постоји висока стопа криминалитета и насиље у породици, као и дјеца која су изложена насиљу путем медија, у већем ризику да испоље преступничко понашање, посебно насилничког карактера.

Новија истраживања указују и на утицај рата и ратног окружења, економске кризе,[26] друштвене аномије и промјене система друштвених

---

[21] Види шире: Dembo R., Wothke W., Shemwell M., Pacheco K., Seeberger W., Rollie M., Schmeidler J., Livingston S.: A structural model of the influence of family problems and child abuse factors on serious delinquency among youths processed at the juvenile assessment center, *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, vol. 10, Issue 1, 2000, pp. 17–31.

[22] Види шире: DeMatteo, D., Marczyk, G.: Risk Factors, Protective Factors and the Prevention of Antisocial Behavior, In: *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*, Oxford University Press, New York, 2005.

[23] Rosen, L., Carl, A.: The decision to refer to juvenile court for judicial hearing, In: *Crime and delinquency: Dimensions of Deviance*, Paeger Publishing, New York, 1974, p.162.

[24] Види шире: Hawkins, J.D., Kosterman, R., Abbott, R., Hill, K.G.: Preventing adolescent health risk behaviours by strengthening protection during childhood, *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, vol. 153, no. 3, 1999, pp. 226–234.

[25] Види шире: Moffitt, Terrie E.: Adolescent Limited and Life-course Persistant Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy, *Psychological Review*, vol. 100, no. 4, 1993, pp. 674–701.

[26] Поменутим истраживањем Института за криминолошка и социолошка истраживања дошло се до налаза да су се под утицајем транзицијских процеса знатно пореметили социјални фактори који могу имати посредан или непосредан криминогени утицај. Види: Момировић К. и други: *Технички извештај Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Институт за криминолошка и

вриједности.[27] С тим у вези, неки истраживачи указују на појаву „нове генерације малољетних делинквената" која потиче из економски ситуираних породица, негирајући пресудну улогу сиромаштва у јављању криминалног понашања малољетника.[28]

3. ФЕНОМЕНОЛОГИЈА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Малољетничко преступништво разликује неколико карактеристичних типова криминалитета младих: имовински криминалитет, организовани криминалитет, девијације понашања, девијације самоуништења, агресивна понашања, саобраћајна кривична дјела и прекршаји.[29] Када је у питању феноменологија малољетничке делинквенције, треба напоменути да не постоје нека посебна кривична дјела која могу извршити малољетници. С друге стране, постоје таква кривична дјела која због њихове суштине или природе не могу извршити малољетници, на примјер, права службеничка кривична дјела, привредни деликти и слично. Ипак, највећи број кривичних дјела подједнако је доступан и малољетним и пунољетним извршиоцима, на примјер, кривична дјела против живота и тијела, против имовине, против полног интегритета и слично. Код таквих кривичних дјела могу се уочити одређене специфичности уколико су она извршена од стране малољетника.[30]

У посљедњој деценији XX вијека, стање малољетничке делинквенције код нас постало је алармантно. Та оцјена је повезана и са неподијељеном оцјеном о лошем глобалном стању друштва. Уопштено говорећи, савремено преступништво малољетника одликују три основна обиљежја. Прво, из године у годину преступи младих постају све окрутнији и насилнији. Све учесталије је насилно провaљивање у туђе станове, пљачкање па чак и убијање. Друго, регистроване су многе малољетничке банде, које дјелују организовано и окрутно. Посебно погодно тло чине милионски градови неких западних земаља. Најзад, трећа карактеристика савремених малољетних преступника јесте да често потичу из породица које су богате, а да се лишавање слободе малољетника користи као посљедње средство васпитног утицаја.[31]

Посебна карактеристика малољетничке делинквенције свакако је њен колективни карактер. Удруживање малољетника делинквентног понашања врши се на разне начине и у разним облицима, почевши од група за изазивање нереда и вандалистичког понашања, све до малољетничких банди са чврстом

социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 13–20.

27 Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В.: *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003. стр. 187.

28 Ibidem.

29 Милосављевић, М.: *Девијације и друштво*, Издавачка кућа Драганић, Београд, 2003, стр. 127.

30 Марковић, И., *op. cit.*, стр. 230.

31 Ђирић, З., Димитријевић, Б., *op. cit.*, стр. 189.

структуром организације и хијерархијом њихових чланова. Малољетници рјеђе чине сами кривична дјела, а чешће у скупини, односно удружени са другим малољетницима.[32] У феноменолошком погледу удруживање је много израженија појава за малољетнике него за одрасла лица, будући да млађе особе и иначе имају веће потребе за дружењем и социјалном комуникацијом. Ова појава у појединим земљама узима толико маха да такве групе имају и посебне називе.

Делинквенција малољетника, њени узроци, најуспјешнија средства за њено сузбијање јесу у средишту данашње криминалне политике. Велико социјално значење малољетничке делинквенције произилази из неколико елемената. Прво, у многим земљама малољетничка делинквенција је у сталном порасту. То је забрињавајућа чињеница када се зна колико значење за свако друштво има исправно васпитање које је будућност сваке земље. Осим тога, врло често малољетни делинквенти у извршењу кривичног дјела показују висок степен окрутности и крајњу безобзирност, што је забрињавајући симптом у погледу карактера и схватања тих младих људи.[33]

Истраживања Тодоровића и сарадника (1966),[34] Јашовића (1978),[35] Милутиновића и Алексића (1989)[36] и Миладиновића и сарадника (1992),[37] нека су од ранијих свеобухватнијих истраживања криминалитета малољетника у којима су идентификоване одређене феноменолошке карактеристике и фактори ове појаве. На примјер, у укупном криминалитету у ранијем периоду малољетници су учествовали у релативно ниском обиму (у просјеку 5–10% у односу на укупан криминалитет). Учешће старијих малољетника је у просјеку двоструко више од учешћа млађих малољетника у структури малољетних учинилаца. Малољетници мушког пола су у просјеку девет пута заступљенији у односу на малољетнице. Криминалитет малољетника доминантно има обиљежја имовинског криминалитета.[38]

---

[32] Види шире у: Милутиновић, М.: *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1981, стр. 244.

[33] Симовић, М.: *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005, стр. 630.

[34] Види шире: Тодоровић, А. и др.: *Преступништво малолетника у индустријским насељима*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1966.

[35] Види шире: Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 1978.

[36] Види шире: Милутиновић, М., Алексић, Ж.: *Малолетничка делинквенција*, Научна књига, Београд, 1989.

[37] Види шире: Миладиновић, В., Константиновић-Вилић, С., Ђурђић, В.: *Криминалитет малолетница*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1992.

[38] Исто тако: Шкулић, М., Стевановић, И.: *Малолетни делинквенти у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права*, Југословенски центар за права детета, Београд, 1999; Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В.: *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003; Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Шесто измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2005; Југовић,

Озбиљност проблема криминалитета малољетника на неком подручју очитава се, најприје, у подацима везаним за његов обим, као и учешће малољетника у структури укупног криминалитета. Како би се могла дати реална процјена значења неке друштвено негативне појаве на одређеном подручју, прије свега, морају се обезбиједити подаци на основу којих је могуће закључити којег је обима истраживана појава и какав је тренд њеног кретања. Иако млади, поготово дјеца и малољетници, чине претежно имовинска кривична дјела, важно је утврдити удио имовинских деликата у укупној делинквенцији младих, као друге врсте кривичних дјела.

Увид у појаву малољетничке делинквенције у Републици Српској може се остварити на основу службених статистика Министарства унутрашњих послова Републике Српске о пријављеном криминалитету, које најприближније приказују стварни криминалитет. За оцјену обима и кретања делинквентног понашања малољетних лица у Републици Српској, у раду су кориштени подаци Министарства унутрашњих послова Републике Српске за период од три године, и то 2021, 2022. и 2023. година године. Подаци којима располаже ово Министарство прилагођени су потребама овог рада и више су усмјерени на кривично дјело и модалитете његовог извршења него на карактеристике самих учинилаца кривичних дјела.[39]

Табела 1. *Криминалитет малољетних лица у односу на укупан број лица и број пунољетних лица од 2021. до 2023. године*

Криминалитет малољетних лица у односу на укупан број лица и број пунољетних лица				**Укупно 2021-2023**
Година посматрања	**2021.**	**2022.**	**2023.**	
Укупно лица	6.322	6.591	6.372	19.285
Укупно пунољетних лица	6.169	6.430	6.161	18.760
Укупно малољетних лица	153	161	211	525
% Малољетних лица	2,42%	2,44%	3,31%	2.72%

А.: Феноменологија малолетничког криминала у Србији, *Реформа система правно-институционалне заштите малолетних преступника*, Социјално-хуманитарно удружење „Сачувајмо децу", Београд, 2005, стр. 50–83.

[39] Подаци доступни на званичној страници Министарства унутрашњих послова Републике Српске у оквиру ИНФОРМАЦИЈА О СТАЊУ БЕЗБЈЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ за 2021, 2022. и 2023. годину. Види шире: Министарство унутрашњих послова Републике Српске

На основу приказаних података може се закључити да се криминалитет малољетника у Републици Српској у прве двије посматране године одржава на сличном нивоу и да је структура тог криминалитета углавном иста, уз благи пораст. Међутим у посљедњој посматраној години, долази до значајнијег пораста малољетних извршилаца кривичних дјела. Малољетници у посматраном периоду партиципирају са 2,7 процената у односу на укупан број учинилаца кривичних дјела. Процентуално, малољетници су се, као извршиоци кривичних дјела, најчешће појављивали у 2023. години, односно од укупног броја учинилаца кривичних дјела у тој години 3.31% су били малољетници.[40] Евидентно је да укупни криминалитет малољетника у Републици Српској има тренд раста.

Слика 1. *Тренд малољетних извршилаца кривичних дјела од 2021. до 2023. године*

4. ДИСКУСИЈА

Посматрањем статистичких показатеља укупно из званичних информација Министарства унутрашњих послова Републике Српске, криминалитет малољетника у периоду од 2021. до 2023. године може се свести на имовински криминалитет и криминалитет са елементима насиља, који

[40] Кривична дјела учињена од стране малољетника у периоду 1991–2006. године у Србији указују на систематско опадање њиховог апсолутног броја, почев од средине 90-их, док је посљедњих година релативно учешће малољетничких у маси кривичних дјела у просјеку двоструко ниже него средином 90-их година. У просјеку свако једанаесто регистровано кривично дјело општег криминалитета врше малољетници. Динамика криминалитета малољетника у Србији посљедњих деценија је углавном пратила општу динамику регистрованог криминалитета, па је и упадљив пораст током првих година 90-их карактерисао криминалитет, како малољетника тако и пунољетних лица. Види шире: Николић, З., Сименуновић-Патић, Б.: Обележја криминалитета малолетника у Србији, *Зборник радова Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008, стр. 154.

укупно чине преко 80% пријављених кривичних дјела у том периоду. Нарочито доминира имовински криминалитет, што се поклапа са резултатима криминолошких истраживања у области малољетничке делинквенције.

Наиме, сагласно досадашњим емпиријским налазима, и овом приликом је потврђено да је структура кривичних дјела малољетника далеко једноставнија од структуре кривичних дјела која врше пунољетна лица.[41] На основу података приказаних на слици може се закључити да основно и универзално феноменолошко обиљежје малољетничке делинквенције јесте управо високо учешће малољетника у имовинском криминалитету, што се, у складу са очекивањем, потврдило и овом приликом.[42] Дакле, малољетници у Републици Српској се најчешће појављују као извршиоци кривичних дјела против имовине. Премда имовинска кривична дјела преовлађују и у општој феноменолошкој слици криминалитета, примат овог типа криминалитета упадљивији је у структури кривичних дјела која врше малољетници него у структури кривичних дјела пунољетних лица. Штавише, може се оправдано претпоставити да су статистички подаци о пријављеним малољетницима „пристрасно искривљени" према тежим дјелима, тј. да је стварни удио имовинских деликата, посебно оних лакших, у структури криминалитета малољетника још и виши.[43]

Поред имовинских кривичних дјела, у Републици Српској малољетници се најчешће појављују као извршиоци кривичних дјела против живота и тијела.

Када посматрамо 2023. годину гдје се биљежи значајан пораст малољетних учиналаца кривичних дјела у односу на 2022. годину (број малољетних учинилаца кривичних дјела је већи за 31,1%) евидентирано је 211 малољетника који су извршили укупно 177 кривичних дјела: 86 имовинских КД, 47 КД против живота и тијела, једно КД против полног интегритета, 26

[41] Универзална је правилност да се структура криминалитета малољетника разликује од структуре кривичних дјела која врше пунољетна лица, будући да постоји низ кривичних дјела која су такве природе да их малољетна лица по правилу не могу учинити. Сингер, М., Микшај-Тодоровић, Љ.: *Делинквенција младих*, Глобус, Загреб, 1993, стр. 34. Ипак, највећи број кривичних дјела подједнако је доступан и малољетним и пунољетним извршиоцима, на примјер, кривична дјела против живота и тијела, против имовине, против полног интегритета и слично. Код таквих кривичних дјела могу се уочити одређене специфичности уколико су она извршена од стране малољетника. Марковић, И., *op. cit.*, стр. 230.

[42] Једноставност структуре криминалитета малољетника једна је од његових универзалних обиљежја. Иначе, веома слична структура криминалитета малољетника биљежи се у земљама у окружењу.

[43] У вези с тим, Сингер и Микшај-Тодоровић указују на чињеницу да код неких лакших дјела као што су ситна крађа, утаја, оштећење туђих ствари и кривичног дјела прикривања „оштећени најчешће немају интереса да подносе кривичне пријаве, поготово ако им родитељи малољетника надокнаде штету, а органи полиције нису склони подносити кривичне пријаве јавном тужилаштву за кривична дјела која се иначе гоне по приватној тужби". Сингер, М., Микшај-Тодоровић, Љ., *op. cit.,* стр. 70.

осталих КД општег криминалитата, 11 КД у области злоупотреба опојних дрога, пет КД у вези са саобраћајем и једно остало КД.

Традиционално, сматра се да је стопа криминалитета малољетница изузетно ниска.[44]

Када говоримо о стопи криминалитета код мушкараца и жена, у 2023. години, 93,8% малољетних делинквената су мушког пола и 6,2% женског пола. Према старосној структури: осам извршилаца је старости до 14 година, 71 извршилац је старости од 14 до 16 година и 132 извршиоца су старости од 16 до 18 година. Евидентирано је и 17 малољетника као повратника у вршењу КД.

У посматраним извјештајима посебно се води статистика за вршњачко насиље.

У 2023. години евидентиран је 61 случај вршњачког насиља (више за 27,1% у односу на 2022. годину) за која су полицијски службеници надлежним тужилаштвима поднијели 32 извјештаја о почињеним кривичним дјелима, 14 извјештаја о предузетим мјерама и радњама, у 10 случајева је покренут прекршајни поступак и у пет случајева поступак је завршен у оквиру органа школе.

Вршњачко насиље су починила 92 малољетника (више за 24,3%), од којих су 83 мушког и девет женског пола. Међу малољетним починиоцима, 34 су ученици основне и 58 средње школе. Насиље је извршено над 75 вршњака (више за 25%), од којих је 58 мушког и 17 женског пола. Међу малољетним жртвама, 37 су ученици основне и 38 средње школе. Приликом вршњачког насиља, пет малољетника је задобило теже а 47 лакше повреде, поред тога, 13 малољетника је претрпјело психичку бол. Поред тога, један малољетник је сексуално узнемираван. У 2023. години као посљедица физичког насиља, извршена су 34 КД (више за 25,9%), која је извршило 48 малољетника над 40 својих вршњака. Извршено је пет КД Тешка тјелесна повреда, 17 КД Тјелесна повреда, два КД Насилничко понашање, једно КД Полно насиље и девет осталих КД.

У 2022. години евидентирано је 49 случајева вршњачког насиља (док је у 2021. години евидентирано 28 случајева) за која су полицијски службеници надлежним тужилаштвима поднијели 22 извјештаја, 11 извјештаја о предузетим мјерама и радњама, у 11 случајева је покренут прекршајни поступак и у пет случајева је завршен поступак у оквиру органа школе.

Вршњачко насиље је починило је 74 малољетника, од којих су 67 мушког и седам женског пола. Међу малољетним починиоцима, 36 су ученици основне и 38 средње школе. Насиље је извршено над 61 вршњаком, од којих је 56 мушког и пет женског пола. Међу малољетним жртвама, 34 су ученици основне и 27 средње школе. У тим догађајима је пет малољетника задобило теже а 27 лакше повреде, 14 малољетника је претрпило психичку бол, два малољетна лица су сексуално узнемиравана, једно путем интернета и код 12 малољетника су наступиле остале посљедице.

[44] Гиденс, Е.: *Социологија*, Друго издање, Издавачка кућа CID, Подгорица, 1988, стр. 138.

5. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

У посљедњој деценији XX вијека, стање малољетничке делинквенције, у већини земаља, па и код нас, у сталном је порасту. Иако је до сада груписано неколико врста услова који утичу на понашање малољетника и који могу да доведу до њиховог криминалног понашања (друштвени услови, индивидуалне особине малољетника, биолошке особине, психолошке), сматра се да је криминално понашање малољетника производ утицаја више различитих фактора. Према овом приступу наводи се да ниједан од ових фактора не дјелује криминогено увијек и апсолутно. Због тога ће у зависности од конкретних околности, у неким ситуацијама поједини фактори бити ирелевантни, а у другим ситуацијама ће ти исти фактори бити криминогени.

Када је у питању феноменологија малољетничке делинквенције, треба напоменути да не постоје нека посебна кривична дјела која не могу извршити малољетници. Највећи број кривичних дјела подједнако могу извршити и малољетна и пунољетна лица, на примјер, кривична дјела против живота и тијела, против имовине, против полног интегритета и слично. Код таквих кривичних дјела могу се уочити одређене специфичности уколико су извршена од стране малољетника.

Увид у појаву малољетничке делинквенције у Републици Српској може се остварити на основу службених статистика Министарства унутрашњих послова Републике Српске о пријављеном криминалитету, које најприближније приказују стварни криминалитет. Посматрањем статистичких показатеља укупно, криминалитет малољетника у периоду од 2021. до 2023. године може се свести на имовински криминалитет и криминалитет са елементима насиља, који укупно чине преко 80% пријављених кривичних дјела у том периоду. Нарочито доминира имовински криминалитет, што се поклапа са резултатима криминолошких истраживања у области малољетничке делинквенције.

Међутим, све податке везане за раширеност малољетничког преступништва треба узети условно, и то из сљедећих разлога: значајна је и тамна бројка девијантног понашања малољетника[45]; на криминалитет дјеце се правно не реагује, тако да се статистички и не прати; најзад, постоји значајна друштвена толеранција и помјерање критеријума друштвено неприхватљивог понашања малољетника, не само када су у питању понашања којима се крше општеприхваћене норме, већ и криминалне активности.

[45] Тако и Игњатовић упозорава на чињеницу да је преступничко понашање малољетника „много опасније него што говоре подаци из безличних криминалних статистика", имајући у виду да је тамна бројка криминалитета малољетника изузетно висока како из фактичких, тако и из правних разлога. Наведено према: Игњатовић, Ђ.: Феноменологија и етиологија криминалитета малолетника, *Зборник радова Кривичноправна питања малолетничке делинквенције*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2008, стр. 33–34.

Литература

DeMatteo, D., Marczyk, G.: Risk Factors, Protective Factors and the Prevention of Antisocial Behavior, In: *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*, Oxford University Press, New York, 2005.

DeMatteo, D., Marczyk, G.: Risk Factors, Protective Factors and the Prevention of Antisocial Behavior, In: *Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*, Oxford University Press, New York, 2005.

Dembo R., Wothke W., Shemwell M., Pacheco K., Seeberger W., Rollie M., Schmeidler J., Livingston S.: A structural model of the influence of family problems and child abuse factors on serious delinquency among youths processed at the juvenile assessment center, *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, vol. 10, Issue 1, 2000, pp. 17–31.

English, H.: Prevention of Juvenile Crime, Research and Methodology, *British Journal Criminology*, vol. 4, 1963, pp. 68–73;

Hawkins, J.D., Kosterman, R., Abbott, R., Hill, K.G.: Preventing adolescent health risk behaviours by strengthening protection during childhood, *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, vol. 153, no. 3, 1999, pp. 226–234.

Korbin J. F., Coulton, C. J., Lindstrom, Ufuti, H., Spilsburv J.: Neighborhood Views on the Definition and Etiology of Child Maltreatment, *Child Abuse & Neglect*, vol. 24, br. 12, 2000, pp. 1509−1527.

Крстић, О.: *Малољетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009, стр. 23.

Марковић, И., *ор. cit.*, стр. 230.

Moffitt, Terrie E.: Adolescent Limited and Life-course Persistant Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy, *Psychological Review*, vol. 100, no. 4, 1993, pp. 674–701.

Mulvey, P. E., Arthur, W. M., Reppucci, N. D.: The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research, *The Prevention Researcher*, vol. 4, no. 2, 1997, pp. 1–4.

Rosen, L., Carl, A.: The decision to refer to juvenile court for judicial hearing, In: *Crime and delinquency: Dimensions of Deviance*, Paeger Publishing, New York, 1974, p.162.

Бавцон, Љ., Шелих, А., Филипчић, К., Јакулин, В., Корошец, Д.: *Казенско право-Сплошни дел*, Урадни лист Републике Словеније, Љубљана, 2003, стр. 530.

Бошковић, М.: *Криминолошки лексикон*, Форум, Нови Сад, 1999, стр. 180.

Вејновић, Д., Бојанић, В., Лалић, В., Хелдић, Е., Весић, М., Рибић, Д.: *Млади, школа и превенција социјално неприхватљивих понашања*, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2008, стр. 14.

Гиденс, Е.: *Социологија*, Друго издање, Издавачка кућа CID, Подгорица, 1988, стр. 138.

Грбић-Павловић, Н.: Кажњавање малољетних учинилаца кривичних дјела ограничењем слободе, Истраживачки центар Бања Лука, Бања Лука, 2017, стр. 11.

Грбић-Павловић, Н.: *Казненоправни аспекти малољетничке делинквенције у Републици Српској,* Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2010, стр. 18.

Ђирић, З., Димитријевић, Б., *ор. cit.*, стр. 189.

Ђирић, З., Димитријевић, Б.: *Основи судске психијатрије и психологије*, Студентски културни центар, Ниш, 2009, стр. 188.

Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Девето измењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 254.

Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Шесто измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2005;

Игњатовић, Ђ.: Феноменологија и етиологија криминалитета малолетника, *Зборник радова Кривичноправна питања малолетничке делинквенције*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2008, стр. 33–34.

Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 1978, стр. 56.

Јашовић, Ж.: *Криминологија малолетничке делинквенције*, Научна књига, Београд, 1978.

Југовић, А.: Феноменологија малолетничког криминала у Србији, *Реформа система правно-институционалне заштите малолетних преступника*, Социјално-хуманитарно удружење „Сачувајмо децу", Београд, 2005, стр. 50–83.

Камбовски, В.: *Казно право − Општ дел,* Второ издание, Култура, Скопје, 2005, стр. 1022.

Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В.: *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003. стр. 187.

Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В.: *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003;

Марковић, И.: *Основи криминологије*, Правни факултет Бања Лука, Бања Лука, 2007, стр. 231.

Матијевић, М., Бујановић, Т.: Узроци, услови и феномен малољетничке делинквенције, *Зборник радова Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе сузбијања, спречавања и санкционисања*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008, стр. 61;

Миладиновић, В., Константиновић-Вилић, С., Ђурђић, В.: *Криминалитет малолетница*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1992.

Милосављевић, М.: *Девијације и друштво*, Издавачка кућа Драганић, Београд, 2003, стр. 127.

Милутиновић, М., Алексић, Ж.: *Малолетничка делинквенција*, Научна књига, Београд, 1989.

Милутиновић, М.: *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1981, стр. 244.

Митровић, Љ.: *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, Comesgrafika, Бања Лука, 2006, стр. 41.

Момировић К. и други: *Технички извештај Института за криминолошка и социолошка истраживања,* Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 13–20.

Николић, З., Сименуновић-Патић, Б.: Обележја криминалитета малолетника у Србији, *Зборник радова Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008, стр. 154.

Радуловић, Д.: Савремене концепције моралног развоја од значаја за превенцију малољетничке делинквенције, *Зборник радова Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006, стр. 24.

Рот, Н.: *Основи социјалне психологије*, Девето издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994. Наведено према: Бобић, А.: Утицај социјалних фактора на појаву делинквенције, *Правни живот*, Том II, број 10, 2009, стр. 735–736.

Симовић, М.: *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005, стр. 630.

Сингер, М., Микшај-Тодоровић, Љ.: *Делинквенција младих*, Глобус, Загреб, 1993,

Таховић, Ј.: Проблем малолетника у кривичном праву, *Анали правног факултета у Београду*, број 3, 1955, стр. 86.

Тодоровић, А. и др.: *Преступништво малолетника у индустријским насељима*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1966.

Шкулић, М., Стевановић, И.: *Малолетни делинквенти у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права*, Југословенски центар за права детета, Београд, 1999;

Шуловић, З.: Узраст малолетника као услов њихове кривичноправне одговорности, *Зборник радова Кривичноправна питања малолетничке делинквенције*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 2008, стр. 104.

Информација о стању безбједности у Републици Српској за 2021, 2022. и 2023. годину, Министарство унутрашњих послова Републике Српске.

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF JUVENILE DELINQUECTION

Abstract: *Juvenile delinquency contains many features of adult criminality, but given the number of biopsychological, sociological and legal characteristics of young people, juvenile delinquency also contains many specificities that separate it from general criminality into a special category. These specificities are reflected both in the scope, structure, dynamics of the emergence and manifestation of juvenile delinquency, and in the manner and means of society's response to this phenomenon. As a significant social problem, which is present in all modern countries, including the Republika Srpska, it represents a complex and dangerous criminological, legal, economic and sociological challenge. At the same time, it is a visible symptom of the crisis of the family, the school system and the value system in society in general. Modern criminal justice systems pay special attention to the suppression of juvenile delinquency.*

In this paper, the term juvenile delinquency will mean the behavior of minors that meets the characteristics of criminal offenses according to the current criminal legislation of the Republic of Srpska.

Keywords: *juvenile delinquency, etiology, phenomenology.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625422P UDK. 343.53/54-053.6:343.62(497.11)

DETE KAO ŽRTVA I KAO IZVRŠILAC U KAZNENOM PRAVU

Prof. dr Zoran Pavlović

redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija Novi Sad, šef krivičnopravne katedre

***Apstrakt**: Današnji položaj deteta u pravosudnom postupku potpuno se razlikuje u odnosu na vreme koje je za nama. Standardi koji se ustavnovljavaju u postupcima u kojima se pojavljuju maloletnici odnosno deca kao izvršioci ili žrtve implementiraju se u domaće zakonodavstvo kroz procesne garancije iz usvojenih međunarodnih dokumenata. Međutim, zahtevi da se u najboljem interesu deteta radi na ujednačenoj primeni u praksi zahteva i ubrzane izmene maloletničkog zakonodavstva. Ovo je moguće postići samo izjednačavanjem prava deteta kao žrtve i deteta kao izvršioca krivičnog dela. Pozitivne obaveze države podrazumevaju i omogućavanje ovim subjektima na jednako postupanje prema njima. To će se ostvariti samo ako se izvrše korekcije u trenutnom maloletničkom zakonodavstvu i krene se u stvaranje sistema zaštite.*

***Ključne reči**: Dete kao žrtva, dete kao izvršilac, jednako postupanje, sistem zaštite.*

1. UMESTO UVODA

Deca u pravosudnom sistemu svakog društva su tema koja se kao realnost i potreba danas sve češće nameće jer je rezultat stalnih promena kojima svedočimo. Sa jedne strane, pojavljuje se zahtev za preispitivanjem postojećih granica odgovornosti dece kao izvršilaca kaznenih dela. To nije samo posledica sve prisutnijeg adolescentskog (vršnjačkog) nasilja, ili promena granica u odnosu na prava deteta i njihove odgovornosti. Na to utiču i sve brže promene u načinu života punoletnih osoba i dece, više nego ikada ranije.

Činjenica da se nasilje u poslednje vreme proširilo i na još jedan prostor, ranije u stvarnosti nepoznat, takođe utiče na sve glasnije zahteve da se o temi položaja deteta kao žrtve i kao izvršioca kaznenih dela otvoreno razgovara i pronalaze odgovori. Taj prostor predstavlja virtuelni globalni autoput zvani Internet, a mesto se označava kao društvena mreža. To je mesto u virtuelnom vremenu gde nasilje, pa onda i sprečavanje posledica, izvršioci i žrtve nisu pod dovoljnim nadzorom, posebno zato što se stvari tu odvijaju često nezamislivom brzinom. Ono što u praksi dodatno usložnjava stvari nije samo uzrast deteta, niti neka od prava koja se danas deci daju posebnim zakonodavstvom, već i nedovoljno utvrđena odgovornost dece, roditelja, škole i/ili društva u celini. Od kako je škola postala većinski mesto gde se znanja tek interpretiraju uz periodično testiranje dece o prezentovanim informacijama, a vaspitni momenat je takoreći nestao, pa do promenjene uloge i mesta porodice u

društvu, položaj deteta zasnovan na tradicionalnim postulatima kaznenog pravosuđa ne može da ostane na istom nivou kakav je bio pre samo 10, 15 ili 50 godina.

Dosadašnja pravila krivičnog procesnog prava, inkriminacije, prava i obaveze deteta koje je *u sukobu sa zakonom* moraju da se prilagode navedenim izazovima koji se pojavljuju pred svakim ko je mlađi od 18 godina a dolazi u dodir sa pravosuđem zbog izvršenog prekršaja ili krivičnog dela. Prilagođenost kaznenog zakonodavstva pravima deteta poseban je izazov dakle ne samo procesnog, već i materijalnog kaznenog zakonodavstva. Iako po svojoj prirodi kazneno (i krivično i prekršajno) pravo dolazi *ultima ratio* na kraju životnog događaja kao društveno reagovanje, vezano za prava deteta neophodno je postojanje zaštitnih mehanizama, posebnih procesnih pravila, prilagođenih sankcija i drugih oblika reagovanja na zabranjena ponašanja dece. Dok još uvek nemamo specijalizovane sudove koji bi sudili u porodičnim stvarima (porodični sud) ili sudove koji bi postupali samo u postupcima gde su deca izvršioci ili žrtve, moraju se sagledati mogućnosti kako u postojećim kapacitetima možemo da učinimo što više možemo. Mogu li se objediniti pred jednim sudom i prekršajni i krivični postupci u kojima se pojavljuju deca bilo kako izvršioci ili kao žrtve ne treba da bude utopija, već rešenje koje će odgovarati standardu *u najboljem interesu deteta*.

Pravosuđe u Republici Srbiji moglo je da se podiči sa dobrim zakonskim rešenjem u formi Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koji je proglašen 2005. godine.[1] Ali ono što je usvojilo tada važeće međunarodne i evropske standarde, danas zahteva promenu, i to kroz pisanje potpuno novog Zakona o pravosuđu za mlade i izmenama u Krivičnom i prekršajnom zakonu radi izmena postojećih inkriminacija kako bi poslužila svojoj svrsi. Viši standardi prihvaćeni iz međunarodnih dokumenata, izmene uslova života, promenjenih uloga žrtve i okrivljenog, ne-odgovarajući institucionalni odgovori i drugo svedoče da je reforma kaznenog zakondavstva, a posebno maloletničkog kaznenog zakonodavstva neophodna odmah. Razlika između položaja *deteta u sukobu sa zakonom* i pozitivnih obaveza države u tom kontekstu i punoletnih okrivljenih i žrtava, njihovih prava, obaveza i posledica sve je naglašenija.

Posebnosti, vezane za ponašanja sa zabranjenom posledicom u kaznenom pravu, gde su deca subjekti bilo kao žrtve bilo kao izvršioci, imaju svoje kriminološko i krivičnopravno reagovanje. Reč je uvek o detetu, a ne apstraktnoj vrednosti koje se kao takve određuju u zakonodavstvu. Ovo naglašavamo jer se se akademski možemo i složiti o tome šta je dobrobit deteta, ali u postupanju u konkretnim predmetima ovaj standard uglavnom ne dobija odgovor na pitanje šta i koga mi štitimo kroz sudske postupke. Drugim rečima, u postupanju u predmetima gde su subjekti deca uvek moramo primenjivati i teleološko, i istorijsko, komparativno i dogmatsko tumačenje.

Zato je do promena u pozitivnom zakonodavstvu koje se najavljuju (ali ne i realizuju) moguće doći samo kroz multidisciplinarni pristup, ali bez stereotipa ili tvrdih stavova, i kroz prihvatanje zahteva za savremenim rešavanjem svih izazova pred nama. Promene moraju da se zasnivaju na međunarodnim rešenjima,

[1] Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 82/2005.

komparativnim pristupom i postojećom tradicijom i zakonodavnim i institucionalnim stanjem. Ali, krenimo redom.

2. JEDAN PRIMER I NEKOLIKO PITANJA U VEZI SA TIM

Pre nepune dve godine, početkom maja 2023.godine u Beogradskoj Oglednoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar" izvršeno je krivično delo teško ubistvo, za koje se osnovano sumnja da je izvršeno od strane 13.godišnjaka K. K. U do sada najtežem krivičnom delu u Srbiji koje je izvršilo dete, devet učenika i čuvar u školi su lišeni života, a više lica su zadobili teške telesne povrede. Imajući u vidu činjenicu da se radilo o licu koje u vreme kada je delo učinjeno nije navršilo četrnaest godina prema njemu se ne mogu izreći krivične sankcije (član 4.stav 3. Krivičnog zakonika). Snimci nastali posle izvršenog krivičnog dela su distribuirani po društvenim mrežama, gde su se nalazile i informacije koje predstavljaju privatnost pojedinaca, zbog čega se vodi poseban postupak.

Pitanje krivične odgovornosti dečaka K.K. starog 13 godina u vreme izvršenja krivičnog dela, nije tema ovog rada, ali ono otvara drugu temu, a to je postoje li odgovarajuća zakonska i institucionalna rešenja za ovakvu životnu situaciju. Samo pitanje je retoričke prirode, jer je odgovor jasan, jer rešenja u skladu sa načelom zakonitosti nemamo. U krivičnom postupku koji se vodi protiv roditelja dečaka K.K. nije utvrđivano postojanje i drugih dece žrtava ovog strašnog krivičnog dela. Radi se o drugoj deci koji su učenici škole u kojoj se krivično delo desilo. Domaćin društvene mreže (provajder) na kojoj su se pojavili podaci o deci nije odgovarao.

Prvostepenom nepravnosnažnom presudom krivičnog veća Višeg suda u Beogradu otac dečaka V.K. je za krivična dela zanemarivanje i zlostavljanje maloletnog lica i krivično delo teško delo protiv opšte sigurnosti osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od 14,5 godina zatvora. M. K., majka dečaka K.K. je za krivično delo zanemarivanje i zlostavljanje maloletnog lica osuđena na kaznu zatvora od tri godine, dok je instruktor streljaštva N.M., koji je dečaka mlađeg od 14 godina podučavao pucanju, u streljani, osuđen na 15 meseci zatvora zbog davanja lažnog iskaza.[2]

Ova presuda i pravna kvalifikacija ukazala su na pitanje krivičnih dela "protiv dece". Sadašnje rešenje u krivičnom pravu Srbije poznaje samo krivična dela protiv braka i porodice, iako je više nego jasno da bi sistemsko rešenje za kojim težimo podrazumevalo da se kod povrede detetovih prava mora pronaći pravno dobro koje je zaštićeno u konkretnom slučaju. Sadašnja kvalifikacija zanemarivanje i zlostavljanje maloletnog lica se ne čine kao zadovoljavajuće rešenje. Uz uvodne napomene, ovo daje samoj temi potpuno drugi smisao od onog koji je u našoj akademskoj zajednici trenutno prisutan.

U građanskom postupku situacija nije toliko komplikovana u odnosu na odgovornost – roditelja. Viši sud u Beogradu, doneo je početkom 2025. nepravnosnažnu prvostepenu presudu kojom je u parničnom postupku obavezao

[2] https://www.bg.vi.sud.rs/vest/4964/doneta-i-javno-objavljena-presuda-u-krivicnom-postupku-protiv-okrivljenog-kecmanovic-vladimira-i-dr.php

roditelje dečaka K.K., Miljanu i Vladimira Kecmanovića kao i Oglednu osnovnu školu "Vladislav Ribnikar", da porodicama ubijenih u toj OŠ 3. maja 2023. godine, solidarno isplate višemilionske novčane iznose na ime naknade nematerijalne štete za pretrpljene duševne bolove i straha usled smrti bliskog lica. Pravila građanskog (porodičnog) odnosno obligacionog prava su delimično precizna u odnosu na roditelje. Ali, u odnosu na školu nedostaju svi elementi.

U obrazloženju presude, sud je naveo da je tuženi maloletni K. K. odgovoran za štetu koju su tužioci pretrpeli, imajući u vidu da je u trenutku preduzimanja štetnih radnji bio sposoban za rasuđivanje, dok su tuženi Vladimir Kecmanović i Miljana Kecmanović odgovorni s obzirom na to da je u toku postupka utvrđeno da je šteta nastala usled lošeg vaspitanja maloletnika, rđavih primera i poročnih navika koje su mu roditelji dali (odnos prema oružju, odlaski u streljanu i drugo).

Parnični sud je utvrdio da postoji i odgovornost OOŠ "Vladislav Ribnikar" za nematerijalnu štetu koju su tužioci pretrpeli. Tokom dokaznog postupka utvrđeno je da je u periodu koji je prethodio događaju od 3. maja 2023. godine, u postupanju zaposlenih OOŠ "Vladislav Ribnikar", došlo do propusta koji po svojoj pravnoj prirodi predstavljaju štetnu radnju nečinjenja, a koja se sastoji u nepreduzimanju onih radnji koje je standard dužne profesionalne pažnje u konkretnom slučaju nalagao. Takođe, utvrđeno je da OOŠ "Vladislav Ribnikar" odgovara i po osnovu odgovornosti pravnog lica za štetu koju prouzrokuje njen organ u skladu sa odredbom člana 172 Zakona o obligacionim odnosima (ZOO), u vezi sa nezakonitim organizovanjem dežurstava učenika, a koje je pripisano u odgovornost tadašnjem direktoru ove OŠ, kao inokosnom organu.[3]

U odnosu na građansku odgovornost škole moramo da opravdano postavimo pitanje, u čemu se dovodi u uzročno posledičnu vezu dežurstvo učenika i nastupanje zabranjene posledice. Jer, rešenje po kome se u školama po pozitivnim pravnim propisima ne bave vaspitanjem dece, nego samo obrazovanjem, u trenutku kada u školama nisu previše ovlašćeni ali ni spremni da preuzimaju ulogu vaspitača, bi moralo posebno da se obrazloži u odnosu na odluku parničnog suda u konkretnom slučaju.[4] Preispitivanjem položaja i uloge škole imaćemo i odgovarajući stav. Ako ne učestvuju u vaspitanju, onda se postavlja i pitanje imaju li oni u pogledu deliktne odgovornosti za štetu koju prouzrokuju deca odgovornost, ili je sve samo na roditeljima.[5]

---

3 https://www.nin.rs/drustvo/vesti/71664/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku

4 Pavlović, Z., Petrović, I., (2023) Kažnjivo ponašanje i pravni okvir zaštite prava deteta sa osvrtom na usaglašenost sa evropskim standardima, Kragujevac, u Pravna regulativa usluga u nacionalnim zakonodavstvima i pravu Evropske Unije, 917-939.

5 Pavlović, Z. (2023) Građanskopravna (deliktna) odgovornost roditelja (Civil (delict) iability of parents). U: Petrović, Z., Čolović, V., Obradović, D. (ur.) XXVI Međunarodna naučna konferencija Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje. Beograd: Institut za uporedno pravo, Pravosudna akademija, Udruženje za odštetno pravo, pp. 61-73. ISBN 978-86-82582-02-1

Čini se da čitav niz problema koji moraju da se rešavaju tek čeka na reakciju, na sistemskom nivou. Naime, sem pitanja vezana za rešenja u postupanju prema deci koja su izvršioci krivičnih dela i u institucionalnim odgovorima, odgovornosti roditelja i/ili staratelja zbog krivičnih dela prema deci zahteva radikalnu izmenu krivičnog zakonika. Na koji način bi se to izvodilo, moraće da daju odgovore ne samo kazuisti, već i pravna doktrina, ali i sve druge struke relevantne u davanju podrške i zaštiti prava deteta.

Ali, krenimo redom u traženju rešenja. U ovom radu osvrnućemo se na međunarodne standarde, nacionalne propise, ali i pokušati da damo predloge kako da se probaju naći rešenja koja će biti usmerena u pravcu najboljeg interesa deteta.

3. MEĐUNARODNI STANDARDI U ZAŠTITI PRAVA DETETA

Obaveze države i društvene reakcije kada se radi o ponašanjima dece regulisana su sa mnogobrojnim dokumentima. Time su ustanovljeni pravni standardi koji kroz usvajanja specifičnih rešenja idu za tim da se pravilo da su deca nosioci svih ljudskih prava dodatno utvrđuju. Osnovno polazište uređivanja položaja deteta u sukobu sa zakonom sigurno je Konvencija UN o pravima deteta.[6] Označavanje subjketa ovog rada nazivom dete izvšrili smo upravo u skladu sa članom 1. Konvencije, koji kao dete označava "svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, što je istovremeno i pravni standard kako se dete označava u svim zemljama Evrope.

Član 40 Konvencije govori o minimalnim standardima u postupanju sa detetom koje je došlo u sukob sa zakonom, nabrajanjem prava koja moraju biti obezbeđena detetu: načelo zakonitosti, pretpostavka nevinosti, obaveštenje o optužbi i pravna pomoć, postupak koji će da sprovde nepristrasna tela, pravično raspravljanje, zabranu iznuđivanja iskaza, pravo na žalbu, besplatnu pomoć prevodioca i poštovanje prava na privatnost u svim fazama postupka. (e.g. dečak K.K., bez navođenja njegovog imena i/ili prezimena, kao što smo učinili u datom stvarnom primeru).

Države su u obavezi da odrede minimalnu starosnu dob za kaznenu odgovornost uopšte, alternativne mere sudskim postupcima gde god je to moguće da se ostvari, a svoj deci bez diskriminacije treba omogućiti staranje o njima, nadzor, savetovanje, obrazovanje i drugo. Član 37. Konvencije zabranjuje mučenje i drugo okrutno, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kazne, a deci (svima koji imaju manje od 18 godina) je zabranjeno izricanje smrtne kazne ili doživotnog zatvora bez mogućnosti puštanja na uslovni otpust. Zabranjeno je nezakonito i samovoljno oduzimanje slobode kao i da se pritvaranja dece izvršavaju kao krajnja mera, u što kraćem trajanju. Poštovanje integriteta i dostojanstva deteta prilikom pritvaranja mora se poštovati i kroz razdvajanja od punoletnih lica lišenih slobode, ali i neodložna pravna pomoć.

[6] Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori broj 15/90 https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf

Članom 34. Konvencije određeno je pravo na zaštitu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja. Pravo na telesni i i psihički oporavak dece žrtava predviđeno je članom 39., što podrazumeva lepezu usluga, i to od medicinskih, pravnih, obrazovnih , strukovnih i psiholoških.

Centralno mesto konvencije i najvažniji lajtmotiv koji treba da vodi sve organe postupka prema deci i u vezi sa decom treba da je standard člana 3. Konvencije. U svim radnjama nadležnih organa mora se voditi računa o interesima deteta, a države se obavezuju odgovarajućim zakonodavnim i upravnim merama obezbedititi odgovarajuću zaštitu uzimajući u obzir dete i za njega odgovornu osobu.

Najbolji interes deteta nije definisan precizno, već kako bismo tuđicom objasnili fluidno, jer to nije moguće unapred odrediti, već se ovaj standard ogleda u svakoj *in conreto* odluci. Radi se o opštem pravilu kojim se rukovode profesionalci pri postupanju sa decom, a ima tri oblika: (materijalno)pravo; osnovni pravni princip u tumačenju i procesno pravilo (Opšti komentar br. 14, t. 4.). Pregledom sudske prakse u maloletničkom pravosuđu u ovom trenutku se svi ovi standardi sprovode, te moguća pojedinačna odstupanja ne znači da ti standardi u primeni nisu ujednačeni, već da mogu čak da služe za primer i drugim pravnim sistemima. Pitanje efikasnosti u primeni ovih pravila nije u neposrednoj vezi sa konvencijom, već sa čitavim nizom organizacionih pitanja u praksi, od kojih smo nedostatak pravosuđa za decu istakli kao jedan od mogućih odgovora.

Sem ovog ključnog dokumenta koji su usvojili skoro svi pravni sistemi i zemlje članice organizacije UN, izdvajaju se i Pekinška, Havanska, Bečka i druga pravila.

Standardna minimalna pravila UN-a za sprovođenje sudskih postupaka prema maloletnicima, odnosno Pekinška pravila (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 40/33, od 29. novembra 1985.), nemaju obavezujuću snagu, ali su dokument koji daje pravac uređenja maloletničkog pravosuđa ka pravičnom i humanom postupanje u skladu sa dobrobiti deteta u sukobu sa zakonom. Havanska pravila odnosno Pravila UN-a o zaštiti maloletnih lišenih slobode, (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 45/113, od 14. 12. 1990.), iako neobavezujuća, predstavljaju osnovu minimalnih

standarda u svim situacijama kada su deca u sukobu sa zakonom lišena slobode, a takvo lišenje treba biti tek poslednje sredstvo, u iznimnim situacijama i najkraćeg mogućeg trajanja, u otvorenim ustanovama. Rijadeske smernice UN-a za prevenciju maloletničke delinkvencije (Opšta skupština UN-a, Rezolucija broj 45/112, od 14. 12. 1990. godine) zasnivaju se na pretpostavci da će države članice najefikasnije smanjiti broj dece u sukobu sa zakonom jačanjem i poboljšanjem pomoćnih sistema i kvaliteta života (socijalne zaštite i dobrobiti) dece od detinjstva, do kraja adolescentskog doba. Svako društvo treba da osigura odgovarajući razvoj adolescenata i apostrofiraju politiku prevencije, odnosno uspešnu socijalizaciju i uključenje dece i mladih, uz posebno isticanje značaja obrazovanja. Tokijska minimalna pravila UN-a za mere alternativne institucionalnom tretmanu (nezavodske/neinstitucionalne mere), (Opša skupština UN-a, Rezolucija broj 45/110, od 14. decembra 1990. godine) određuju sredstva minimalne pravne zaštite svaki put kada se za dete u sukobu sa zakonom koriste mere alternativne institucionalnom

tretmanu i potiču mere pre suđenja koja postoje kroz ovlašćenja tužiocu, a u saradnji s policijom i drugim javnim službama.

Da bi ovo nabrajanje imalo nekog smisla, ovd ćemo još nabrojati i Bečka pravila ili smernice iz 1997., kao i Preporuku Generalnog sekretara UN i to Opšti pristup UN-a maloletničkom pravosuđu iz septembra 2008. godine.

Time se broj dokumenata na međunarodnom nivou ne završava, ali možemo reći da se sva rešenja nalaze već inkorporirana u naše zakonodavstvo, kako opšte tako i specijalizovano maloletničko zakonodavstvo.

Od dokumenata nastalih u Savetu Evrope, oni prethode ili slede Konvenciju o pravima deteta UN, a ovde bi pomenuli Lanserot konvenciju o zaštiti dece od sekstualnog zlostavljanja i iskorišštavanja (Odbor ministara SE, CETS broj 201, 12.9.2007.). Ovaj regionalni dokument posebno usmeren na zaštitu dece od nasilja seksualne prirode bio je osnov za pojedina krivična dela za zaštitu prava deteta u pravu Srbije. Digitalni svet zbog korišćenja društvenih mreža je postao teritorij pun opasnosti za ugrožavanje prava deteta protiv polnih sloboda, pa se kroz odredbe ove konvencije dolazi i do lakše međunarodne saradnje, ali i izostaju benefiti za izvršioce ukoliko menjaju države gde borave, jer se standardi u postupanju i kažnjavanju smatraju poprilično harmonizovani.[7] Rezultati u primeni ove konvencije u praksi, kao i kasnijih dokumenata zasnovanih na njoj vide se u sve većem broju optuženih, kao i u permanentnom preventivnom radu sa decom.

Ovde se posebno ističe mogućnost suzbijanja prekogranične viktimizacije, što se ostvaruje kroz primenu Direktive 2012/29/EU i Evropskog parlamenta i Veća od 25.10. 2012.[8] o uspostavljanju minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih dela.

S obzirom na činjenicu da u R.Srbiji još uvek nemamo poseban zakon o zaštiti prava žrtava krivičnih dela, centralni propis jeste Zakonik o krivičnom postupku u čijim izmenama i dopunama koje su u pripremi se ostalo tvrdoglavo na stanovištu da se radi o oštećenom, ne uvažavajući stavove savremen nauke. Ti savremeni stavovi govre o razlikovanju žrtve od oštećenog u postupku, o novim pravima žrtve krivičnog dela i druge kaznene radnje, pojedinačne procene te prava na tumačenje odnosno prevođenje.

S obzirom da je u Srbiji zakon o maloletnicima donet 2005. godine, ovde ćemo pomenuti i Direktivu 2016/800/EU Evropskog parlamenta i Saveta o procesnim garancijama za decu koja su osumnjičena ili optužena u krivičnim postupcima. (Službeni list EU, L 132 od 21. maja 2016.) Direktiva se bavi se decom kao posebnom grupom ranjivih okrivljenih, a koja bi kao takva trebala da se redifiniše i u našem zakonu.

Sama Direktiva reguliše tri grupe prava: u prvoj su ošta prava o kojima se maloletnika mora obavestiti odmah uz obaveštenje da je osumnjičen ili optužen. U drugoj su grupi prava o kojima se maloletnika treba obavestiti u najranijoj odgovarajućoj fazi postupka, a u trećoj prava o kojima maloletnici moraju biti

[7] Pavlović, Zoran (2019) Viktimizacija kroz životne cikluse, str. 31-47, Beograd, IKSI, COBISS.SR-ID 279065100.

[8] https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng

obavešteni u slučaju lišenja slobode. Naša rešenja ne razlikuju ova prava na način kako to radi Direktiva, jer se maloletnka o svakom pravu upoznaje odmah, uz određene izuzetke.

4. SPECIFIČNOSTI REŠENJA U NACIONALNOM MALOLETNIČKOM PRAVU SRBIJE - DETE KAO IZVRŠILAC KRIVIČNOG DELA

Maloletnički delikti su deo opšteg kriminaliteta, i društveni su negativni deo, koji angažuje pažnju većeg broja naučnih disciplina, od prava, sociologije, psihologije, specijalne pedagogije, viktimologije i drugo. Glavna osobina maloletničke delinkvencije jeste životna dob i ponašanje deteta žviotne starosti od 14 do 18 godina. Rešenja koja imamo u Srbiji nastala su ne samo kao usvajanje međunarodnih standarda već i pravne tradicije još iz vremena prote Mateje i Karađorđevog zakonika, već i Kaznenog zakonika Kneževine Srbije iz 1860, propisa Kraljevine Jugoslavije iz 1929., preko propisa SFRJ pa do usvajanja zakona iz 2005. godine. Rešenja koja su tada usvojena ocenjena su od strane naučne i stručne javnosti kao izuzetno kvalitetna i napredna. Ali, kako smo već naglasili, ubrzani razvoj društva i promenjenih okolnosti ukazuju da je krajnje vreme da se ide ka stvaranju sistema zaštite, uz sve specifičnosti i izazove pred nama.

Razlikovanja i specifičnosti ove kategorije članova društva u odnosu na odrasle, odnosno punoletne, podrazumeva poseban položaj u kaznenom pravu. Zbog svoje nezrelosti, mladi (deca) su upijač negativnog uticaja iz sveta odraslih, jer su povodljiviji, skloniji istraživanjima i bez dovoljno znanja, pa lakše dolaze u sukob sa zakonom. Iako su godine uvek važne za izvršioca krivičnih dela, ovo je jedan od glavnih razloga zašto se maloletničko pravosuđe toliko razlikuje od pravila postupanja prema punoletnim izvršiocima.

A ovakav stav kao o posebno ranjivoj kategoriji trebali bi da imamo i prema deci žrtvama. Donja i gornja granica kod dece služi za razdvajanje odgovornih maloletnika, od onih drugih, i to na način da se u našoj zemlji utvrđuje donja granica krivične odgovornosti od 14 godina, ali ne i ispod toga. Različiti autori u ovom trenutku zastupaju različite stavove, posebno u vezi sa dečakom K.K., koji je u vreme izvršenja imao 13 godina.

Preporuke da se ne ide ispod 12 godina neće rešiti problem, jer se može pojaviti i izvršilac koji će imati 11 godina i 10 meseci, pa se onda postvlja pitanje do koje mere bi tako mogli spuštati granicu. Dakle, mi sama ne problematizujemo pitanje spuštanja granice u vezi odgovornosti, već naglašavamo potrebu pronalaženja zakonskog rešenja i odgovora šta raditi sa decom koja izvrše najteže oblike najtežih krivičnih dela pre 14. godine.

Kažnjavanja ne može da bude isprod te granice,ali ni vaspitne mere se ne mogu primenjivati prema njima. Međutim, mora se pronaći adekvatno sistematsko

rešenje gde će se takva deca moći smestiti, ne ostavljajući prostor rešenjima koja nisu unapred predviđena i rešena zakonom, a ne tek odlukom organa postupka.[9]

U smislu materijalnog krivičnog zakonodavstva, posebnost kod postupka prema deci maloletnicima je primena posebnog opsega sankcija, čija je osnovna svrha specijalno preventivna u smislu uticaja na (pre)vaspistanje, zaštitu i razvoj ličnosti. Sankcije generalno traju kraće, nego u odnosu na odrasle odnosno punoletne. Individualizacija podrazumeva rad čitavog niza specijalista određenih profila, koji treba da daju svoje mišljenje u odnosu na konkretno dete.

Maloletnicima se (i mlađim i starijim) za izvršena krivična dela prvenstveno izriču vaspitne mere i vaspitni nalozi, što uz odgovarajuće mere bezbednosti može da ima i vrši preventivni utica. Z a starije maloletnike moguće je izricanje i maloletničkog zatvora.

U procesnom smislu, tu je prilagođen postupak za decu izvršioce krivičnih dela koji se sprovodi pred posebnim ili specijaliziranim većem i tužiocem za decu, uz učešće tela socijalne zaštite. U procesnom smislu kao najvažniji mehanizam treba naglasiti ulogu javnog tužioca za maloletnike i primenu načela opurtitnetat i drugih mogućnosti za alternativno rešavanje krivičnih stvari.

Ukoliko se pojavi spremnost maloletnika na određene obaveze koje dogovori sa javnim tužiocem, to istovremeno znači i spremnost da se zaključi i sprovede neko od rešenja za punoletne. Dakle, očigledan je stav zakonodavca da je dat primat načelu vaspitavanja a ne načelu kažnjavanja. To svako zaslužuje i dalje našu punu podršku.

5. DETE KAO ŽRTVA KRIVIČNOG DELA

Od humanih tendencija u krivičnim postupcima prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela došli smo u apsurdnu situaciju, da se zanemaruju interesi maloletnih žrtava. To sigurno nije bila namera zakonodavca kada je donosio Zakon o maloletnicima 2005. godine, niti je to intencija autora konvencija. Međutim, u pravljenju ravnoteža u takvim stvarima, često možemo pasti u zamku da ili neopravdano provedemo postupak u korist ili na štetu nekoga od njih. Zato je upravo i jedna od ideja ovog rada da ukaže na svu važnost ovih pitanja.

Opasnosti koje očekuju dete od posledica viktimizacije povećane su u odnosu na punoletne, a naročito jer je povećan i broj krivičnih dela izvršenih na štetu dece. To nije samo zlostavljanje i zapuštanje deteta, zlostavljanje od strane vršnjaka, starijih, posledice direktnog ili indirektnog porodičnog nasilja, različitih oblika seksualnog nasilja, seksualne eksploatacije, računarskih krivičnih dela i drugo. Mnogobrojna su krivična dela koja stvaraju ove opasnosti, a najnovija dešavanja od posledica svedočenjima teškim krivičnim delima, do zapuštanja predstavljaju generatore za stvaranje novih problema. [10]

Moraju se uspostaviti standardi zaštite za dete koje je žrtva krivičnog dela, i to sve dece kao osoba koje nisu napunile 18 godina. Osnovna viktimizacija može da

[9] Pavlović, Z. (2023). Multiple Homocide and the public's perception, The right to life and body integrity 2024-10 | Book chapter, DOI: 10.47152/ns2024.8 ISBN: 9788680756707

[10] https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2019-09/modul_14.pdf

preraste u sekundarnu viktimizaciju, a u oba slučaja često se kod deteta žrtve dođe u situaciju da kroz odrastanje i samo postane nasilnik.

U kriivičnom pravu prisutno je povećanje broja inkriminacija na štetu dece kao oblika zaštite od viktimizacije. Međutim, kako smo već naglasili u ovom kratkom prikazu nekih specifičnosti u kaznenim postupcima gde su deca izvršioci ili žrtve, vreme je za temeljnu rekonstrukciju. Naime, bez usvajanja novih rešenja iz međunarodnog i evropskog krivičnog prava, nećemo doći do nivoa zaštite koji bi odgovarajući. Ovo naročito može da se tiče zaštite žrtava krivičnh dela protiv polnih sloboda.

Pomeranjem granice zastarelosti na početak punoletstva za prijavljivanjem ovih krivičnih dela na štetu dece dobićemo jedan značajan kvalitet koji trenutno u našem pravu ne poznajemo.

U Republici Srbiji nemamo poseban zakon o zaštiti prava žrtava, tako da se u ovom trenutku moramo osloniti na postojeća rešenja u odnosu na Zakonik o krivičnom postupku, odnosno n a sada već po malo zastareo zakon o maloletnicima.

Uz opšta prava koja pripadaju žrtvama, posebno se moraju dodati ali i objediniti sva prava dece žrtava, kao što su tajnost ličnih podataka, posebno pažljivog postupanja prema deci u postupku, isključenje javnosti iz postupka, ali odrediti i sankcije za sve one bez izuzetka, koji krše neka od ovih prava.

Procesna prava žrtve i oštećenog se u našem pravu i razlikuju, tako da se mora regulisati posebnim zakonom ko će da zastupa interese deteta, naročito ako dete ima suprotne interese interesima roditelja.[11] Taj staratelj za poseban slučaj mora se pažljivo birati, mora se utvrditi lista staratelja za poseban slučaju, i šta raditi u slučaju kolizije radnji takvog staratelja ili roditelja ako se radi o radnji deteta koje ima više od 16 godina.

6. UMESTO ZAKLJUČKA

Ideja ovog rada bila je sumarno prikazati rešenja ali i neke dileme o položaju deteta izvršioca i deteta žrtve krivičnog dela, u međunarodnom i nacionalnom pravu. Pa iako su rešenja uglavnom poznata, pitanja koja se postavljaju kao hitna za rešavanje, nametnula su i samu temu rada. Ova pitanja po prirodi stvari nisu bila poznata autorima pisanja Zakona o maloletnicima 2005., što ne znači da tradicionalna rešenja treba odbaciti, već bi ih u stvari, trebalo nadopuniti sa potrebama koje su se pojavile.

S obzirom na ograničen obim rada sa jedne strane, ali i složenost ove teme sa druge strane, ambicija nam je bila dati samo osnovne pojmove i pitanja, kako bi razvila dalja naučna diskusija. Jer, dete u pravosudnom sistemu je posebno osetljivo pitanje. Krivično pravo koje je po svojoj prirodi represivne prirode, u postupcima prema detetu taj svoj karakter ne može da ispolji. Naime, zaštitni mehanizmi, garantovana prava ili specijalne mere i prilagođene sankcije ne mogu da se upotrebe

[11] https://www.euronews.rs/srbija/aktuelno/161842/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku-za-slucaj-ribnikar/vest

u postupku prema punoletnim izvršiocima, već samo prema detetu od 14 do 18 godina.

Sa druge strane, najvažniji međunarodni dokumenti već su uključeni u domaće zakonodavstvo. Ali, nacionalna pozicija podrazumeva veliku rekonstrukciju postojećeg stanja.

Počevši od toga da treba bez obzira na trenutno stanje stvari ponovo otvoriti diskusiju o razlozima pro et contra o granicama odgovornosti, zastarelosti, starateljstvu, posebnim pravima deteta i drugo, do potrebe za pravljenjem posebne glave u Krivičnom zakoniku krivična dela protiv dece (dečijih prava).

Povećana viktimizacija dece ukazuje da je standarde postupanja neophodno podići na viši nivo, jer postojeća rešenja ipak ne daju zadovoljavajuće odgovore.

Normativno i realno zastupanje i postavljanje viših standarda znači preformilsanje inkriminacija koje trenutno primenjujemo, promenu procesnih uloga i naziva, ali ne samo u pojmovnom nego i u sadržinskom smislu.

Zato se ne bez razloga, insistira na stvaranju sistema zaštite u Zakonu o maloletnicima (žrtvama i izvršiocima). Odlučivanje u maloletničkim predmetima zahteva ujednačen pristup prema svakom maloletniku odnosno detetu kako bi se osiguralo pravo na pravično suđenje i poštovalo pravo na zaštitu jednakosti pred zakonom. Ujednačen pristup uz primenu principa u najboljem interesa deteta može dati dobre rezultate upravo ako su i žrtve i izvršioci u jednakoj poziciji. Mi ovde ne insistiramo na penalnom populizmu, već naprotiv smatramo da treba raditi na ujednačenom pristupu svim subjektima postupka.[12]

Tek tada možemo očekivati da ćemo imati odgovore i na pitanje, šta raditi sa detetom koje nema 14 godina, a izvrši neko od najtežih krivičnih dela koja se deštavaju. Ona nisu izuzetak, već se ponavljaju, kopirajući svet odraslih. Isključivo je država ta, koja raspolaže sa monopolom sile, da preuzme odgovornost u vezi sa pravima deteta pred pravosuđem, a koja se odnosi na zamenu neprava pravom, a nepravde pravdom za sve, u granicama zakona i načela pravnosti.

Literatura

Pavlović, Z., Petrović, I., (2023) Kažnjivo ponašanje i pravni okvir zaštite prava deteta sa osvrtom na usaglašenost sa evropskim standardima, Kragujevac, u Pravna regulativa usluga u nacionalnim zakonodavstvima i pravu Evropske Unije, 917-939.

Pavlović, Z. (2023) Građanskopravna (deliktna) odgovornost roditelja (Civil (delict) iability of parents). U: Petrović, Z., Čolović, V., Obradović, D. (ur.) XXVI Međunarodna naučna konferencija Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje. Beograd: Institut za uporedno pravo, Pravosudna akademija, Udruženje za odštetno pravo, pp. 61-73. ISBN 978-86-82582-02-1

Pavlović, Z. (2023). Multiple Homocide and the public's perception, The right to life and Body integrity 2024-10 | Book chapter, DOI: 10.47152/ns2024.8 ISBN: 9788680756707

István, G.L., Z. Pavlović., (2024), Penalization of begging and european standards, Thematic Conference Proceedings of International Significance, Penal populism and impact on

[12] István, G.L., Z. Pavlović., (2024), Penalization of begging and european standards, Thematic Conference Proceedings of International Significance, Penal populism and impact on the work of institutions, ed: M. Matić Bošković, J. Kostić., ISBN 978-86-80756-74-5 (IKSI) DOI: 10.47152/penalpopulism2024

the work of institutions, ed: M. Matić Bošković, J. Kostić., ISBN 978-86-80756-74-5 (IKSI) DOI: 10.47152/penalpopulism2024
Pavlović, Zoran (2019) Viktimizacija kroz životne cikluse, str. 31-47, Beograd, IKSI, COBISS.SR-ID 279065100.
Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori broj 15/90)
Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Slubženi glasnik RS, br. 82/2005.
https://www.nin.rs/drustvo/vesti/71664/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku
https://www.euronews.rs/srbija/aktuelno/161842/porodica-kecmanovic-osudena-u-parnicnom-postupku-za-slucaj-ribnikar/vest
https://www.bg.vi.sud.rs/vest/4964/doneta-i-javno-objavljena-presuda-u-krivicnom-postupku-protiv-okrivljenog-kecmanovic-vladimira-i-dr.php
https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng
https://www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf
https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org.serbia/files/2019-09/modul_14.pdf

CHILD AS VICTIM AND PERPETRATOR IN CRIMINAL LAW

Dr. Zoran Pavlović
Professor et dr honoris causa

Abstract: *The current position of a child in judicial proceedings differs significantly from the past. The standards established in proceedings where minors or children appear as perpetrators or victims are implemented into domestic legislation through procedural guarantees from adopted international documents. However, the demand for working in the best interest of the child for consistent practical application also calls for expedited amendments to juvenile legislation. This can only be achieved by equalizing the rights of the child as a victim and the child as a perpetrator of a criminal offense. The positive obligations of the state also imply ensuring equal treatment for these subjects. This will only be accomplished through corrections in the current juvenile legislation and the creation of a protection system.*

Keywords: *Child as a victim, child as a perpetrator, equal treatment, protection system.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625434M UDK. 343.9.022:343.975-053.6

INICIJACIJE MLADIH U KRIMINALNE GRUPE

Dr Nebojša Macanović
Redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci,
nebojsa.macanovic@fpn.unibl.org

Apstrakt: *Problem mladih koji ulaze u svijet kriminala je u stalnoj prizmi javnosti, zbog ekspanzije nasilja, posebno u siromašnijim zemljama i disfunkcionalnim društvima. Mladi sve više usljed krize sistema vrijednosti svoje potrebe i interesovanja zadovoljavaju putem kriminala, kao izvršioci raznih krivičnih djela. Na tom putu oni prolaze kroz razne inicijacije, tj. dokazivanje lojalnosti i pripadnosti nekoj neformalnoj grupi. Taj put najčešće uništava mnoge mlade ljude i stavlja ih na marginu društva. Da li će doći do toga zavisi od brojnih okolnosti, ali prije svega balansa rizičnih i protektivnih faktora u sredini u kojoj dijete odrasta. Upravo kroz ovaj rad želimo da ukažemo na problem inicijacija mladih ne samo u svijet odraslih, nego i u druge neformalne grupe bilo da se radi o bandama, mafijaškim organizacijama, vjerskim sektama, školskim bratstvima i sl. Sve one nose teške posljedice po mladog čovjeka koji je često odbačen od porodice, škole, vršnjaka društva uopšte i spas traži u neformalnim grupama u želji da nekome pripadaju i s ciljem rješavanja svojih problema. Taj put je uvijek pogrešan, a svaka od ovih kriminalnih grupa je jedan začarani krug iz kojeg je kasnije teško izaći zbog odmazde članova prema onima koji žele da ih napuste.*

Ključne riječi: *inicijacije, kriminalne grupe, maloljetni delinkventi, disfunkcionalnost društva.*

1. UVOD

Krajem XX i početkom XXI vijeka zbog ekspanzije informaciono-komunikacione tehnologije i globalizacije u svijetu, kao i brojnih društvenih kriza usljed ekonomske nestabilnosti i socijalne krize javljaju se i neki neželjeni oblici ponašanja kod mladih koji su sve učestaliji i intenzivniji. Današnje generacije djece odrastaju u društvu rizika koje zbog brojnih anomalija često dovodi djecu u iskušenje da krenu svjesno ili nesvjesno pogrešnim putem. Kakva je situaciju u društvu na najbolji način oslikavaju grafiti po školama, zgradama i drugim javnim mjestima. [1]

Oni su odraz reagovanja prije svega, mlade populacije na dominirajuće društvene vrijednosti. Grafiti se povezuju sa supkulturnim grupama i objašnjavaju kao sredstvo neformalnog izražavanja mladih. Koristeći grafite mladi se suprotstavljaju dominantnoj kulturi i politici.[2] Pored ovakvog izražavanja mladih često primjećujemo i izražene asocijalne stavove koji odudaraju od opšteprihvaćenih

[1] Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 5.

[2] Jugović, A. (2014). Zapisi iz anomije. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str.52.

društvenih stavova. Takva atmosfera i nezadovoljstvo mladih ponekad rezultira huliganskim i vandalskim ponašanjem, a žrtve takvog ponašanja su često i njihovi vršnjaci.

Asocijalni stavovi i ponašanje djece i mladih najindikativnije je u posljednjoj trijadi osnovne škole i na početku srednje škole kada djeca prolaze kroz period adolescencije.[3] Koliko je zapravo period adolescencije rizičan,u kome se zapravo najviše i identifikuju asocijalni stavovi i ponašanje kod mladih, govori i De Lisi (2005) koji ukazuje da se poremećaji ponašanja najčešće razvijaju tokom djetinjstva, a ispoljavaju u adolescenciji. Takođe, većina studija navodi na opšti zaključak da adolescenti koji se nasilno ponašaju potiču iz haotičnih i dezorganizovanih porodica u kojima je antisocijalno ponašanje bio roditeljski obrazac koji je rezultirao u nekompletnoj ili neadekvatnoj socijalizaciji djeteta.[4]

Nasilje i agresivnost djece koje ispoljavaju prema svojim vršnjacima poprimaju sve veće razmjere. Agresivnost koju pokazuju u školi, koja ih očigledno ne zanima i služi kao mjesto nametanja svojih pravila i vandalskog ponašanja, prenosi se i na školsko dvorište i naselje u kome žive, gdje u krugu svoje neformalne grupe započinju i sa drugim oblicima devijantnog ponašanja. Konzumiranje alkohola i opojnih droga, ispoljavanje nasilničkog ponašanja i u okviru navijačkih grupa kojim najčešće pripadaju, krađe, reketiranje vršnjaka iz naselja, dogovorene tuče sa suparničkim grupama su stepenica koja vodi ka još većim izazovima, a to su krivična djela kojim stiču veću materijalnu dobit radi zadovoljavanja svojih prohtjeva, ali i rejtinga koji im ta krivična djela donose u neformalnoj grupi i u krugu starijih iskusnijih kriminalaca koji su im uzor i zapravo modeli ponašanja.[5]

Zbog uzrasta kada počinju sa intenzivnijim ispoljavanjem devijantnog ponašanja, a to je najčešće uzrast od 13 do 14 godina, kada još ne podliježu ozbiljnijim zakonskim sankcijama, sve se svodi na izricanje školskih disciplinskih sankcija, ako je u pitanju asocijalno ponašanje i narušavanje pravilnika o radu škole, i razgovorima sa pedagoško-psihološkom službom. Takođe, ako su u pitanju krivična djela koja počine onda se sve svodi na opomene i zastrašivanje od strane policije i vaspitno-korektivne razgovore od strane službenika centra za socijalni rad. U takvim okolnostima gdje nisu ni na bilo koji način kažnjeni za svoje ponašanje, oni ohrabreni takvim postupcima za svoje devijantno ponašanje kreću još hrabrije u dokazivanje pred svojom neformalnom grupom i ulaze u „kolosijek“ iz kojeg će kasnije teško moći izaći.[6] Kada već postanu mlađi ili stariji maloljetnici iza sebe maju veliki broj što otkrivenih, što neotkrivenih krivičnih djela i niz izrečenih mjera od strane centra

[3] Macanović, N. (2014). Kriminogena inficiranost učenika. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci, 125.

[4] Kron, L. (2008). Globalne perspektive u kontroli i prevenciji kriminala. U: L. Kron (ed.) Kazneno zakonodavstvo i prevencija kriminala, 29–43. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

[5] Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja. str. 21.

[6] Macanović, N., Radonjić, M., Vuković, J. (2024). Masovna ubistva djece u školama u SAD. Defendologija Nikšić, broj 17-18. str. 61-70.

za socijalni rad i suda za maloljetnike. Za one koja naša spora pravna administracija izrekne upućivanje u vaspitno-popravnu ustanovu počinje nova era u njihovoj kriminalnoj karijeri, gdje će upoznati prijatelje istih obilježja sa kojima će često i nakon izlaska iz doma činiti krivična djela.[7]

2. POJAM I KARAKTERISTIKE INICIJACIJA

Inicijacija (lat. initiatio, posveta), predstavlja postupak upućivanja u principe, tajne ili tehnike rada. One su se prvo pojavile kod primitivnih plemena. To je svečanost kojom su mladi putem obreda postajali punopravni članovi zajednice. Sastojala se od ispita, iskušenja, obrezivanja, prividnog ubijanja koje simbolizuje smrt i ponovno rađanje, kao i pouka o religiji, tradiciji i sličnom. Bez obzira na razvoj društva mnoge inicijacije iz tog perioda su i dalje prisutne, najviše u Africi, u želji da plemena zadrže svoju tradiciju, ali u modernim društvima inicijacije imaju sasvim drugačiju formu koja se najčešće povezuje sa kriminalnim grupama i vezane su za ubistva članova suparničkih grupa, nasilje, otmice, silovanja i konzumiranje opojnih droga. Inicijacije počinju veoma rano, a često su vezane za period puberteta. Taj period prelaska u svijet odraslih podrazumijeva uglavnom nanošenje boli, određene izazove i prepreke koje članovi moraju da obave. Međutim inicijacije su prisutne i u školama, najviše na univerzitetima koja imaju tradiciju u tkz. bratstvima za koje svaki novi član mora da prođe određenu inicijaciju. Prisutne su i u tajnim društvima koje inicijacije sprovode kroz određene rituale i obrede. Postoje i satanističke organizacije koje imaju rituale i obrede koji su takođe vezani za inicijacije. Ti obredi su često povezani sa konzumiranjem ljudskih organa i ispijanjem životinjske krvi.[8]

Inicijacija je obred prelaza koji označava ulazak ili prihvatanje u grupu ili društvo. Može takođe predstavljati formalno primanje u odraslo doba unutar zajednice ili jednog od njenih formalnih elemenata. U širem smislu, može označavati i transformaciju u kojoj inicijant bude „ponovno rođen" u novu ulogu. Osoba koja prolazi kroz ceremoniju inicijacije u tradicionalnim obredima naziva se inicijant.[9]

Inicijacija pojedinačno ili grupno uvođenje u novu životnu fazu (u grupu odraslih, u posvećeno ili svjetovno zvanje) ili u društvenu zajednicu (udruženje, red, ceh i sl.), popraćeno je obrednim događajima. U mnogih izvanevropskih tradicijskih društava skup postupaka kojima omladina prelazi u položaj punopravnih članova zajednice. Sastoji se od ispita, iskušenja, obrezivanja, prividnog ubijanja (koje simbolizuje smrt i ponovno rađanje), kao i pouka o vjeri, tradiciji, oblicima zajedničkoga života, pripremi za brak i sl. Primjenjuju je takođe tajna udruženja,

[7] Macanović, N. (2020). Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i adolescenata. Banja Luka: Centar modernih znanja. str. 65.

[8] Macanović, N., Radonjić, M. (2024). Inicijacije mladih u svijet kriminala. Banja Luka: Centar modernih znanja. str. 58.

[9] Miller, W. (1995). Humiliation: And Other Essays on Honor, Social Discomfort, and Violence. New York: Cornell University Press. pp.12.

slobodni zidari, poštovaoci određenih kultova i dr. U najširem značenju uvođenje, upućivanje, npr. u neku nauku, umjetnost, neki postupak i sl.[10]

Inicijacije su sastavni dio odrastanja djece, ali one često mogu biti rizične i štetne ukoliko se radi o inicijacijama koje su vezane za svijet kriminala i ulazak u neku neformalnu grupu. Nažalost brojni su primjeri divljenja djece nekim ljudima iz svijeta kriminala koje mediji popularišu zbog njihovog materijalnog stanja i bahatog ponašanja koje često podiže medijsku gledanost. Sve te emisije nisu cenzurisane i dostupne su djeci i mladim ljudima. Oni često u periodu nekih kriznih životnih situacija izlaz i identifikovanje traže upravo u radnjama i ponašanju koje pokazuju ljudi s druge strane zakona. Njihovo vrbovanje počinje jako rano, a same inicijacije isto tako sa činjenjem nekih lakših kriminalnih radnji, vrijeđanjem službenih lica, nasiljem na sportskim manifestacijama, povređivanjem drugih suparničkih grupa, reketiranjem slabijih i mlađih vršnjaka, krađom novca od roditelja i davanje starijim kriminalcima, konzumiranjem alkohola i lakih droga i sl. Inicijacije počinju sa lakšim zadacima, a napredak u kriminalnoj hijerarhiji se ubrzava što su inicijacije zahtjevnije i opasnije. Često se neke od njih završavaju i ubistvima i silovanjima. Inicijacije zavise od neformalne grupe u koju ulazimo, tako da bande imaju svoja obilježja i metode, satanističke grupacije svoje vjerske obrede, bratstva u školama svoja pravila i zadatke koje svaki član mora ispuniti. Za razliku od inicijacija u nekim plemenima koja se odnose na prelazak djece u svijet odraslih i punopravnih članova plemena u kojima su inicijacije vezane za nanošenje boli, preživljavanje, borbu, pokazivanje poštovanja prema njihovim Bogovima, kriminalne grupe su mnogo brutalnije kada su u pitanju inicijacije i one su uglavnom usmjerene na otmice, silovanja, ubistva, krađe, konzumiranje krvi i ljudskih organa prilikom obreda i sl. Ono što je svima zajedničko jesu tetovaže koje su jedno od osnovnih obilježja inicijacija. Tetovaže govore ne samo o bandi ili neformalnoj grupi kojoj pripadate, nego imaju i mnogo šire značenje i govore o ličnosti prestupnika i hijerarhiji u kriminalnoj grupi.[11]

Inicijacije su sve više prisutne i na društvenim mrežama, gdje mladi postavljaju određene zahtjeve vršnjacima da bi neko bio uključen u njihove zajedničke grupe. Ti zahtjevi su uvijek usmjereni na neku vrstu indirektnog nasilja.[12]

3. INICIJACIJE MLADIH KRIMINALNIM GRUPAMA

Mnogi autori su ukazivali na načine i ceremonije ulaska maloljetnika u neku od kriminalnih grupa.[13] Bande često zahtijevaju od novih članova da počine

[10] Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Na sajtu: https://www.enciklopedija.hr/clanak/inicijacija. Očitano: 05.01.2025.

[11] Macanović, N., Radonjić, M. (2024). Inicijacije mladih u svijet kriminala. Banja Luka: Centar modernih znanja.

[12] Radonjić, M. (2024). Ulične bande u Bosni i Hercegovini. U Zborniku: (ur. J, Goran i P. Jagoda.) Ne nasilju kroz sistem društvenih vrijednosti i kulturu. str. 331 – 335. Banja Luka: Centar modernih znanja.

[13] Macanović, N. (2007). Odnos formalnog i neformalnog sistema u kazneno – popravnim ustanovama. Temida broj 4. str. 57 – 61.

kriminalne radnje prije nego što ih prihvate kao dio bande. Pridruživanje bandi nije besplatan proces. Generalno govoreći, prvo se traži da se dokažete kroz ritual poznat kao "inicijacija". Metode koje se koriste su brutalne—često izvan shvatanja prosječne osobe. Neki obredi inicijacije zahtijevaju da izdržite prebijanje, počinite silovanje, ili čak nešto gore. Novi članovi mogu biti fizički pretučeni od strane drugih članova bande kako bi pokazali svoju hrabrost, što je poznato kao "beat-in" ili "jump-in", što ponekad može rezultirati smrtnim ishodom. Jedna studija pokazuje da su mladi ljudi skloniji povredama tokom inicijacije u bandu nego što su ako odbiju pridruživanje. Ženske članice mogu biti obavezne da imaju seksualne odnose sa muškim članovima kao dio inicijacije, što je poznato kao "sex in", iako mogu biti i "jumped-in" kao njihovi muški vršnjaci. Jedna studija pokazuje da su ženske članice koje su bile "sexed-in" tokom inicijacije u bandu nakon toga bile gledane s manjim poštovanjem nego one koje su bile "jumped-in", čak i kada im je obećano da će postati potpuni članovi. Druga studija je otkrila da se članice koje su bile "sexed-in" suočavaju sa većim rizicima seksualne eksploatacije i zlostavljanja od strane drugih muških članova.[14]

Karakteristike članova bandi:

- Snažna potreba za pripadanjem: Mnogi članovi bandi traže osjećaj pripadnosti i identiteta koji im grupa pruža, što može biti rezultat nedostatka podrške ili društvene povezanosti u njihovom prethodnom životu.
- Visok nivo agresivnosti: Članovi bandi mogu razviti visok nivo agresivnosti kao način da održe svoju poziciju unutar grupe i da se zaštite od spoljašnjih prijetnji.
- Nisko samopouzdanje: Iako se mogu ponašati samouvjereno, mnogi članovi bandi mogu imati nisko samopouzdanje i osjećaj nesigurnosti koji pokušavaju da prikriju kroz ponašanje koje je usmjereno ka dokazivanju svoje vrijednosti unutar grupe.
- Posttraumatski stres: Zbog nasilja i kriminalnih aktivnosti u kojima učestvuju, članovi bandi mogu doživljavati posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) ili druge emocionalne traume.
- Prilagođavanje stresu: Život u bandi može zahtijevati stalno prilagođavanje stresnim situacijama, što može uticati na emocionalnu stabilnost i psihološko zdravlje članova.
- Potreba za dominantnošću: Članovi bandi mogu razviti potrebu za dominacijom i kontrolom kao način da ostvare svoju moć i status unutar grupe.
- Izolacija i udaljenost: Mnogi članovi bandi mogu se osjećati izolovano od šire zajednice i društva, što može dodatno pojačati njihovu povezanost sa grupom i njene norme.
- Osjećaj bijesa i frustracije: Članovi bandi često izražavaju osećaj bijesa i frustracije zbog svojih životnih okolnosti, što može biti usmjereno prema rivalnim grupama ili društvenim institucijama.

[14] Blumstein, A., Cohen, J., Farrington, D.P. (1988). Criminal Career Research: Its Value For Criminology. Criminology, 26 (1), 1-35.

- Potreba za novcem: Novčana privlačnost članstva u bandi je teška za prevazilaženje. Članovi bandi dijele profit od trgovine drogom i drugih ilegalnih aktivnosti. Za tinejdžera, novac se prevodi u društveni status.
- Siromaštvo: Mnogi ljudi nemaju posao ili izvor prihoda. Postajanje članom bande može pružiti tinejdžeru priliku da brzo zaradi velike iznose novca, jer mnoge bande učestvuju u ilegalnoj prodaji droge i oružja.
- Nedostatak obrazovnih prilika: Mnogi mladi ljudi smatraju da je vrijeme provedeno u školi izgubljeno. Pridruživanje bandi postaje alternativa učenju ili odlasku u školu.
- Raspad tradicionalnih porodičnih vrijednosti: Mnogi mladi ljudi nemaju pozitivne odrasle uzore. Mnogi svjedoče o nasilju u porodici, kao i o upotrebi alkohola i drugih droga u domu. Nedostatak roditeljske uključenosti i odsustvo pravila i porodičnih rituala omogućavaju starijim članovima bande da budu viđeni kao autoriteti među mladim tinejdžerima i djecom.
- Porodična istorija u bandama: Mnogi članovi uličnih bandi nastavljaju porodičnu tradiciju koju su uspostavili braća, roditelji, bake, dede, ujaci, tetke ili rođaci koje vide kao uzore.
- Nedostatak alternativa: Mali broj mogućnosti za zapošljavanje, nedostatak pozitivnih rekreativnih izbora ili neefikasni odgovori na vršnjački pritisak mogu stvoriti atmosferu koja pogoduje članstvu u bandama.
- Mali broj rekreativnih prilika: Mnogi tinejdžeri i mladi ljudi nemaju nikakve interese van škole. Pridruživanje bandi pruža prijatelje sa kojima mogu provoditi svoje slobodno vrijeme. Ove emocionalne karakteristike često proizlaze iz djetinjstva, adolescencije ili složenih socijalnih i ličnih faktora, uključujući prošle traume, ekonomske poteškoće i nedostatak pozitivnih uzora.[15]

Bande zavisno od tradicije i podneblja imaju različite obrede u inicijacijama. Navešćemo neke od najbrutalnijih i najopasnijih kako bi ukazali na način pristupanja novih članova bandama.

- Anđeli pakla su jedna od najpoznatijih moto-bandi na svijetu, postali su poznato ime nakon brojnih sukoba sa zakonom i kriminalom što je utemeljilo njihovu đavolsku reputaciju. Ritual inicijacije za novog člana uključuje "kantu izmeta i mokraće prikupljenih tokom sastanka, a zatim se lijeva na glavu novajlije na svečanom krštenju".
- Kineske Trijade vladaju podzemljem Kine, pogotovo Macaom i Hong Kongom. Njihov tradicionalni ritual inicijacije prati složen skup obreda koji uključuju i svete predmete bande i takođe zahtijeva dosta prostora kako bi se pravilno izveo. Iako se zbog sigurnosnih problema u modernim vremenima velik dio obreda morao izbaciti, Trijada je sačuvala najjeziviji dio ceremonije. Regruti u Trijadi moraju popiti snažno piće koje sadrži krv drugih novih regruta. Za neke nove članove Trijade, najteži dio je pamćenje i recitovanje Trijadinih poema.

[15] Edmonton Police Service. "Traits of Gang Members", Na sajtu: https://www.edmontonpolice.ca/CommunityPolicing/OrganizedCrime/Gangs/TraitsofGangMembers. Očitano: 06.01.2025.

- Arijsko bratstvo je započeto u San Quentin zatvoru 1964. godine. Unutar zatvora kriminalne aktivnosti bande uključivale su mušku prostituciju, krijumčarenje droge i iznudu. Novi članovi Bratstva moraju "napraviti svoj kostur" prije nego što mogu uživati u profitu i snazi bande. Ova inicijacija podrazumijeva da ubiju rivala iz druge bande pa čak i radnika zatvora.
- Mara Salvatrucha 13, poznata kao MS-13, najvjerovatnije je osnovana u El Salvadoru prije nego što se proširila SAD-om. FBI vjeruje da oko 10.000 članova postoji u SAD i oko 40.000 u Gvatemali i Hondurasu. Muškarci koji ulaze u MS-13 obično moraju počiniti teška kaznena djela, a inicijacija im može uključivati teško premlaćivanje. Žene koje žele biti članice bande, moraju proći jezivu inicijaciju - nekolicina punopravnih članova ih, načelno siluje.
- Jedna od najkontraverznijih organizacija u istoriji SAD, KKK (Ku Klux Klan) ozloglašen je zbog svojih rasističkih pogleda, a jezivim nasiljem su "čistili" američko društvo. Osim njihovih bijelih odora i kapuljača, Klan je poznat i po javnim aktivnostima koja uključuju parade i poznato spaljivanje križa. Svrha? Strah! Tim simbolom terorišu crnce koji žive u blizini.
- Praksa poznata kao "bombardovanje gospodara Handana" je originalno ritual s Tajvanskog festivala svjetla. Građani bacaju petarde na statuu golog čoveka koji predstavlja Master Handana, boga bogatstva i rata. Oni koji nose kip takođe su bez košulje. I rijetko izdrže dulje od nekoliko minuta. U čast ove kulture, bande u Tajtungu prihvatile su ovaj ritual 1970. godine. Osoba koja bi izdržala petarde po tijelu najduže imala je ono što je potrebno da vodi grupu. Policija je zabranila festival 1984. godine, ali kriminalci su nastavili sa svojim ritualom.
- S korijenima koji se protežu još na kraj 19. vijeka, banda brojeva nastala je u južnoafričkom Johanesburgu kao zatvorska banda pod okriljem njihovog osnivača Nongoloza koji je osmislio propise i organizaciju. Razdvojeni na 26-ice, 27-ice i 28-ice svaka grana ima tačno određene zadatke. Dio rituala uključuje separaciju potencijalnih članova. Zatim etablirani član pita regruta što će uraditi ako vani pada kiša, a on ima samo jedan kišobran. Ako odgovori da će podijeliti kišobran, dobit će seksualni posao. Ako odgovori da bi zakoračio na kišu s bratom iz bande, regrut onda mora napasti čuvara i izdržati batine koje slijede, a da ne pusti zvuk.
- Jedna od najopasnijih bandi u SAD-u, Latinski kraljevi osnovani su u Chicagu tokom 1940-ih godina i proširili su se na 34 države. Banda je sarađivala s terorističkim grupama, zabilježena je krađa vojnog oružja pa čak i kanibalizam neposlušnog člana ekipe. Njihovi žestoki rivali su Gangsterski učenici. Dio inicijacije za Kraljeve je da namame Učenike – rukom pokažu znak Učenika. Svako ko odgovori automatski je meta kojeg Kraljevi izrešetaju. Naravno, u obračunu mora učestvovati i novi član.
- Kartel vitezova templara sastavljeni od preostalih članova bivše La Familia Michoacana, Templari imaju čvrst etički kodeks. Ističu poštovanje prema ženama te članovima zabranjuju drogu. No zloglasni su upravo prema svom ritualu inicijacije. Novi član mora pojesti dječije srce (jedna od djelatnosti Templara je i trgovina organima). Osim što član time dokazuje svoju predanost, šalju jasnu poruku ostalima – niko ne želi stati na put ljudima koji su spremni pojesti dječije srce.

➢ Nacija ujedinjene krvi. Istorija ove njujorške bande seže do 1993. i zatvora na otoku Rikers gdje su Deadeye and OG Mack okupili druge zatvorenike. Brzo su izrasli u najveću bandu u zatvorskom sistemu države New York. Procjenjuje se kako imaju 500 članova. Iduća su Latino kraljevi s 350. Kako bi pristupili bandi, regruti moraju pustiti krv – moraju napasti i zarezati (najčešće skalpelom) lice drugog zatvorenika. Kako bi mu signalizovali metu, ostali članovi bande viču "013".[16]

4. RAZLOZI ULASKA MALOLJETNIKA U KRIMINALNE GRUPE

Ako analiziramo Maslovljevu hijerarhiju potreba kao model onoga što je osobi potrebno za preživljavanje, počinjete da uviđate kako tinejdžeri mogu percipirati šta im banda može ponuditi. Na primjer, ako je porodica razbijena i ne zadovoljava tinejdžerske potrebe za ljubavlju i prihvatanjem, banda može pružiti neku vrstu improvizovane porodice. Ako tinejdžer osjeća da nije u stanju da postigne ekonomski ili društveni uspjeh na konvencionalan način, banda nudi strukturu koja te potrebe zadovoljava kroz kriminalne aktivnosti. Ako se tinejdžer osjeća nesigurno u svom domu ili komšiluku, ili je bio zlostavljan u školi, ideja o grupi koja ga štiti bez obzira na sve postaje privlačna. Da bi prevencija bandi bila uspješna, prvo treba razumjeti šta bande pružaju, a zatim pronaći alternativne načine da se te potrebe zadovolje.[17]

Dekar i Van Vinkl (1996) gledaju na pridruživanje omladinskim bandama kao na proces koji se sastoji od privlačenja i pritisaka. Privlačnost se odnosi na atraktivnost bande. Članstvo u bandi može poboljšati prestiž ili status među prijateljima, naročito među devojkama (za momke), i pružiti prilike da se bude s njima. Bande nude i druge atraktivne prilike kao što su uzbuđenje kroz prodaju droge i zarađivanje novca. Tako mnogi mladi ljudi smatraju da donose racionalan izbor kada odlučuju da se pridruže bandi: vide lične prednosti u članstvu u bandi.

Socijalne, ekonomske i kulturne sile često usmjeravaju ili pritišću mnoge adolescente ka bandama. Zaštita od drugih bandi i percipirano opšte blagostanje su ključni faktori. Neki istraživači smatraju da status "nižih klasa" manjinskih mladih ljudi doprinosi njihovom priključenju bandama. Osjećajući se marginalno, adolescenti se pridružuju bandama zbog socijalnih odnosa koji im pružaju osjećaj identiteta. Za neke mlade ljude, bande predstavljaju način rješavanja problema socijalnog prilagođavanja, naročito problema adolescencije. U nekim zajednicama, mladi ljudi su intenzivno regrutovani ili prisiljeni da se priključe bandama. Čini se da nemaju izbora. Neki su praktično rođeni u bandama zbog tradicija u komšiluku i

[16] Dječija srca, pijenje krvi, grupna silovanja... 10 / najužasnijih obreda bandi. Danas.hr. Na sajtu: https://net.hr/danas/svijet/djecja-srca-pijenje-krvi-grupna-silovanja-10-najuzasnijih-obreda-bandi-89d195a6-b1c9-11eb-a42c-0242ac150028. Očitano: 08.01.2025.

[17] Le Blanc, M., Loeber, R. (1998). Developmental Criminology Updated. Crime and Justice, 23, pp.115-198.

ranijeg (a možda i sadašnjeg) učešća njihovih roditelja u bandama ili u kriminalnim aktivnostima.[18]

U kriminalnim grupama maloljetnici osjećaju pripadnost nekoj neformalnoj grupi, ali sigurnost da će ih članovi te grupe u određenim situacijama i zaštiti. Takve grupe su često homogene ako posmatramo njihovu kriminalnu karijeru, porodicu, odnos prema školi, stepen agresivnosti, poglede na život i sl.[19]

Rizici koji mogu doprinijeti vjerovatnoći da se djeca i adolescenti priključe bandama:

- Odrastanje u oblasti sa intenzivnom aktivnošću bandi;
- Istorija učešća u bandama u porodici (članovi porodice koji su trenutni ili bivši članovi bandi) ;
- Istorija nasilja u domu;
- Nedostatak odrasle nadzorne figure;
- Nekontrolisano slobodno vrijeme, naročito poslije školskih časova i tokom vikenda;
- Nedostatak pozitivnih uzora i izloženost medijima (televiziji, filmovima, muzici) koji glorifikuju nasilje bandi;
- Nisko samopouzdanje;
- Osjećaj beznadežnosti u vezi sa budućnošću zbog ograničenih obrazovnih ili finansijskih prilika;
- Osnovni problemi sa mentalnim zdravljem ili mentalni poremećaji.[20]

Nepisana pravila ulice postaju vodilja i put mnogih mladih ljudi koji svoje nezadovoljstvo često ispoljavaju prvo kroz asocijalne stavove, pa onda kroz predelinkventno ponašanje, gdje dolaze na jednu životnu klackalicu koja u zavisnosti od rizične situacije prevagne na jednu ili na drugu stranu. Jedna strana je da dijete shvati da taj put nije za njega i da mu to nije životno opredjeljenje, te da to zapravo ne želi, dok druga strana vodi ka delinkvenciji i putu ka još većim problemima koji oni ne mogu sami riješiti, a često odbijaju svaki vid pomoći od strane drugih. Taj put najčešće uništava mnoge mlade ljude i stavlja ih na marginu društva.[21]

5. ZAKLJUČAK:

Kako i zašto dolazi do inicijacije i otkud potreba mladih ljudi da uđu u takav kriminalan i opasan svijet je pitanje koje smo sebi postavili na početku pisanja ovog rada. Često je razlog za to odbacivanje od strane članova porodice, vršnjaka, djevojke, grupe, razočarenja, ali i siromaštvo, etiketiranje od drugih, kensel kultura

[18] Decker S., Winkle B. (1996). "Life in the Gang: Family, Friends, and Violence". Cambridge University Press. pp. 26.

[19] Macanović, N. (2014). Kriminogena inficiranost učenika. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci. str. 39.

[20] Decker S., Winkle B. (1996). "Life in the Gang: Family, Friends, and Violence". Cambridge University Press.pp.73.

[21] Macanović, N., Radonjić, M. (2024). Inicijacije mladih u svijet kriminala. Banja Luka: Centar modernih znanja. str. 69 - 72.

među mladima ili socijalna isključenost, lični izgled, određeni hendikep zašto neko bježi od stvarnosti i problema i spas traži u nekoj drugoj populaciji koja će ga kao takvog prihvatiti. Ipak za tu pripadnost novi član mora da pokaže privrženost i odricanje od normalnog društva i ranijeg stila života. U takvim okolnostima, često i zbog naivnosti i neznanja djeca ulaze u svijet kriminala i postaju članovi raznih neformalnih grupa i vjerskih satanističkih organizacija. Cilj takvih neformalnih grupa je širenje svoje organizacije i popunjavanje iste novim članovima. To je njihova stalna potreba, jer neki od članova završe u zatvoru, a neki izgube život u obračunima sa drugim bandama. Tako da je potreba za vrbovanjem i uključivanjem novih članova stalna aktivnost. Oni su potrošni materijal koje banda i pojedinci koriste u svojim poslovima preprodaje narkotika, oružja, reketiranja, otmica i sl. nedozvoljenim radnjama. Iz takvih grupa je teško kasnije izaći i takav gest se smatra izdajom i najčešće rezultira teškim povređivanjem ili čak ubistvom takvog člana bande.

Nažalost mladi danas sve više izlaz vide u svijetu kriminala, tražeći na taj način neka brza zadovoljstva, popularnost i rejting u društvu, pokazivanje muškosti, hrabrosti. Brz novac, druženje sa starijim kriminalcima, konzumiranje opijata i alkohola su "mamac" za mnoge mlade ljude. Inicijacije za ulazak u svijet kriminala su postepene i počinju sa krađama, tučama tetovažama, konzumiranjem opijata, a onda prelaze u ozbiljnije radnje u vidu otmica, razbojništva, preprodaje narkotika, pa čak i ubistvima gdje su izvršioci maloljetnici.

Ponekad olako pristupamo nekim stvarima kada je u pitanju socijalizacija i obrazovanje djece, i njihovu često nezainteresovanost za školu i kvalitetno organizovanje slobodnog vremena prepuštamo stihijski tražeći izgovore u njihovom pubertetu. Dokolica i nezainteresovanost djece su pogodno tlo za djelovanje ulice i kriminalnih grupa da takvu djecu privuku sebi. Kada kroz inicijacije uđu u svijet kriminala i kada počnu da grade svoju karijeru smatrajući da su rođeni za taj svijet i da im je to zapravo prava porodica koja ih podržava i razumije mi takvu djecu najčešće gubimo, jer oni odlaze u svijet kriminala koji se najčešće završava tragično ili veći dio života provedu u nekoj kazneno – popravnoj ustanovi. Čak i u toj ustanovi ulaze opet u jedan sasvim drugi svijet kriminala u kome vladaju neka druga zatvorska pravila prepuna deprivacija i iskušenja da se opstane i preživi. I tu moraju da prođu opet određene inicijacije kako bi opstali ili kako bi došli do nekog rejtinga koji im omogućava lakši boravak u zatvoru.

Kriza sistema vrijednosti i erozija morala samo još više podstiču mlade na kriminal, a samim tim i na inicijacije i ulazak u svijet kriminala. Nažalost mnogi nakon kratkog perioda opredjeljuju se za kriminal kao profesiju i svoju budućnost, te se ponašaju u skladu sa kodeksom bande ili kriminalne grupe. Sve to upućuje na ozbiljan društveni problem kojem svako društvo mora posvetiti mnogo više pažnje jačajući protektivne faktore i dajući punu podršku institucijama koje se bave socijalizacijom djece, te podržati i ojačati kompetencije roditelja koji imaju problema u vaspitanju svoje djece.

Literatura:

Blumstein, A., Cohen, J., Farrington, D.P. (1988). Criminal Career Research: Its Value For Criminology. Criminology, 26 (1), 1-35.

De Lisi, M. (2005). Career Criminals in Society London. London: Sage Publications.

Decker S., Winkle B. (1996). "Life in the Gang: Family, Friends, and Violence". Cambridge University Press.

Dječija srca, pijenje krvi, grupna silovanja... 10 / najužasnijih obreda bandi. Danas.hr. Na sajtu: https://net.hr/danas/svijet/djecja-srca-pijenje-krvi-grupna-silovanja-10-najuzasnijih-obreda-bandi-89d195a6-b1c9-11eb-a42c-0242ac150028. Očitano: 08.01.2025.

Edmonton Police Service. "Traits of Gang Members", Na sajtu: https://www.edmontonpolice.ca/CommunityPolicing/OrganizedCrime/Gangs/TraitsofGangMembers. Očitano: 06.01.2025.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Na sajtu: https://www.enciklopedija.hr/clanak/inicijacija. Očitano: 05.01.2025.

Jugović, A. (2014). Zapisi iz anomije. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Kron, L. (2008). Globalne perspektive u kontroli i prevenciji kriminala. U: L. Kron (ed.) Kazneno zakonodavstvo i prevencija kriminala, 29–43. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Le Blanc, M., Loeber, R. (1998). Developmental Criminology Updated. Crime and Justice, 23, pp.115-198.

Macanović, N. (2007). Odnos formalnog i neformalnog sistema u kazneno – popravnim ustanovama. Temida broj 4. str. 57 – 61.

Macanović, N. (2014). Kriminogena inficiranost učenika. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci.

Macanović, N. (2020). Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i adolescenata. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N., Radonjić, M. (2024). Inicijacije mladih u svijet kriminala. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N., Radonjić, M., Vuković, J. (2024). Masovna ubistva djece u školama u SAD. Defendologija Nikšić, broj 17-18. str. 61-70.

Miller, W. (1995). Humiliation: And Other Essays on Honor, Social Discomfort, and Violence. New York: Cornell University Press.

Miller, W. (1995). Humiliation: And Other Essays on Honor, Social Discomfort, and Violence. New York: Cornell University Press.

Radonjić, M. (2024). Ulične bande u Bosni i Hercegovini. U Zborniku: (ur. J, Goran i P. Jagoda.) Ne nasilju kroz sistem društvenih vrijednosti i kulturu. str. 331 – 335. Banja Luka: Centar modernih znanja.

INITIATIONS OF YOUNG PEOPLE INTO CRIMINAL GROUPS

Prof. dr Nebojša Macanović

Abstract: *The problem of young people entering the world of crime is in the constant prism of the public, due to the expansion of violence, especially in poorer countries and dysfunctional societies. Due to the crisis of the value system, young people increasingly satisfy their needs and interests through crime, as perpetrators of various criminal acts. On that way, they go through various initiations, i.e. proving loyalty and belonging to an informal group. This path most often destroys many young people and puts them on the margins of society. Whether it will happen depends on numerous circumstances, but above all the balance of risk and protective factors in the environment in which the child grows up. It is through this work that we want to point out the problem of*

initiation of young people not only into the world of adults, but also into other informal groups, be it gangs, mafia organizations, religious sects, school fraternities, etc. All of them have serious consequences for a young person who is often rejected by his family, school, peers and society in general and seeks salvation in informal groups in the desire to belong to someone and with the aim of solving his problems. That path is always wrong, and each of these criminal groups is a vicious circle from which it is later difficult to escape due to the members' retaliation against those who want to leave them.

***Keywords**: initiations, criminal groups, juvenile delinquents, dysfunctional society.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625446Z UDK. 159.922-053.2/.6:341.231.14(497.6PC)

PROGRAMI PSIHOSOCIJALNIH INTERVENCIJA ZA MALOLJETNE POČINIOCE KRIVIČNIH DJELA U REPUBLICI SRPSKOJ

Prof. dr med. Nera Zivlak-Radulović

Vandredni profesor, subspecijalista sudske psihijatrije, Univerzitetski klinički centar Republike Srpske, Klinika za psihijatriju, Banja Luka, nera.zivlak@kc-bl.com i Panevropski univerzitet Apeiron Banja Luka, Fakultet pravnih nauka, Banja Luka, nera.d.zivlakradulovic@apeiron-edu.eu

***Rezime**: Uvod: Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku podrazumijeva da se tim licima izriču određene vaspitne preporuke i mjere. Odluku o preporukama i mjerama sud donosi nakon dobijenih podataka iz socijalnih anamneza od strane stručnih lica. Anamneza sadrži sve potrebne podatke da bi se izabrala najsvrsishodnija mjera za sprečavanje recidivizma u izvršenju krivičnih i prekršajnih djela.*

Cilj ovog rada je da sagledamo mogućnosti pružanja psihosocijalnih intervencija maloljetnim počiniocima krivičnih djela, sa posebnim osvrtom na savjetovališta za mlade koji zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance.

Metod rada: Pregledom literature smo ostvarili uvid u postojanje određenih vrsta savjetovališta i programa, u našem okruženju i šire. Ostvarili smo uvid i u efektivnost tih programa, ali i uzroke koji su razlog potrebe za dobro organizovanim programima.

Rezultati: Analizirajući situaciju u Republici Srpskoj vidljivo je da Banja Luka, kao centar Republike Srpske, ima mogućnosti za zbrinjavanje mladih koji su u sukobu sa zakonom, kroz saradnju organa starateljstva sa udruženjima koja mogu da pruže psihosocijalne intervencije. Takođe, postoje i udruženja koja rade sa mladima kod kojih je delikventno ponašanje prouzrokovano zloupotrebom psihoaktivnih supstanci. Pregledajući izvore informacija, nismo dobili saznanja da li i manje lokalne zajednice imaju ovakve programe. Istraživajući uspješnost psihosocijalnih intervencija, uočili smo da su najefektivniji oni programi koji su usmjereni na ranu prevenciju, na riziko i protektivne faktore, oni koji imaju određeno trajanje i strukturisani program, i u koje je uključen rad sa roditeljima. Između ostalog, prikazani su projekti „Benjamin" i „Stop" koji se sprovode u Hrvatskoj, i program „Treatnet family" koji implementira UNODC u više zemalja u svijetu.

Zaključak: Kroz ovaj rad analizirane su mogućnosti za sprovođenje psihocijalnih intervencija, koje su izriču mladima u sukobu sa zakonom, u Republici Srpskoj. Određene mogućnosti i kapaciteti postoje, ali nisu prisutni u dovoljnoj mjeri, naročito kada je riječ o specifičnim programima koji bi se primjenjivali na maloljetne počinioce krivičnih djela koji zloupotrebljavaju supstance.

***Ključne riječi:** mladi, zakon, vaspitne mjere i preporuke, psihosocijalne intervencije, zloupotreba supstanci.*

1. UVOD

Postupanje prema maloljetnim počiniocima krivičnih djela je regulisano u više zakona. Najznačajniji zakon koji reguliše ovu oblast je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.[1] Zbog specifičnosti uzrasnog perioda, u postupanju prema maloljetnicima počiniocima krivičnih djela, posebnu ulogu imaju stručni savjetnici suda i tužilaštva, kao što su: socijalni pedagozi, defektolozi, socijalni radnici, psiholozi. Ovi profesionalci prikupljaju podatke o maloljetnicima, te na osnovu njih daju prijedloge i smjernice sudijama i tužiocima, kojima im pomažu da donesu najbolju odluku u pogledu izricanja vaspitnih preporuka ili mjera. Sudovima u ovim predmetima u velikoj mjeri pomaže i organ starateljstva (Centar za socijalni rad) koji prikuplja podatke uzimajući socijalnu anamnezu. Socijalna anamneza sadrži u sebi: osnovne podatke o identitetu maloljetnika, razloge zbog kojih se anamneza prikuplja, podatke o njegovoj porodici, socijalnu dijagnozu, socijalnu prognozu i prijedlog mjera. Tokom uzimanja podataka i procjene organ starateljstva može opservirati djecu u prihvatilištu za djecu i maloljetnike.[2] Prikupljanje ovih podataka služi za donošenje određene vaspitne preporuke ili vaspitne mjere, koje, ako se realizuju na ispravan način, mogu dovesti do resocijalizacije maloljetnika. Ove mjere će ispuniti svoj cilj ako su dobro sistematizovane, planske i organizovane na način da osposobe maloljetnu osobu da ubuduće ne dolazi u sukob sa zakonom.

U članu 26 ovog Zakona[3] od vaspitnih preporuka maloljetniku se, između ostalog, može izreći bolničko ili ambulantno liječenje, ili da se uključi u savjetovališta koja imaju vaspitnu, obrazovnu, psihološku ili drugu ulogu. Prema članu 27[4] vaspitne preporuke mogu trajati najduže jednu godinu. Izbor i primjenjivanje vaspitnih preporuka vrši se u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloljetnika i nadležnim organom starateljstva.

Član 32[5] sadrži vrste vaspitnih mjera koje se mogu izreći maloljetnicima: mjere upozorenja i usmjeravanja, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere. Član 33[6] navodi da izbor vaspitne mjere zavisi od procjene Suda, koji uzima u obzir određene okolnosti djela, ali i karakteristike samog maloljetnika. U procjeni za izricanja svrsishodne mjere gleda se: zrelost maloljetnika, kalendarski uzrast, njegove

[1] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

[2] Prihvatilište je ustanova socijalne zaštite čiji je osnovni zadatak prihvat, privremeno zbrinjavanje i opservacija, u koju maloljetni učinilac krivičnog djela može biti smješten po odluci suda umjesto pritvora.

[3] Član 26, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

[4] Član 27, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

[5] Član 32, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

[6] Član 33, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

sklonosti, koliki je stepen poremećaja u društvenom ponašanju, dotadašnje vaspitanje, u kakvoj je sredini i prilikama živio, kako se ponašao za vrijeme dijela, da li je pokušao da spriječi nastajanje štetnih posljedica, da li je nakon dijela pokušao ili naknadio štetu, da li je prema njemu ranije bila izrečena krivična sankcija, težinu djela i iz kojih je pobuda učinio dijelo. U članu 35[7] navode se posebne obaveze, kao dio vaspitnih mjera, kada se, uz saglasnost zakonskog zastupnika, maloljetnik može uključiti u pojedinačni ili grupni tretman u savjetovalištu za mlade, postupak odvikavanja od droge ili drugih vrsta zavisnosti kroz stručni medicinski tretman. Ove obaveze mogu trajati najduže godinu dana i njih nadzire sud, kojem mišljenje dostavlja organ starateljstva.

Već smo ranije govorili o mogućnostima za liječenje u odgovarajućim zdravstvenim ustanovama i o postojanju institucija u Republici Srpskoj, koje bi mogle da zbrinu maloljetne osobe počinioce krivičnih djela.[8] Zaključili smo da se sa reformom mentalnog zdravlja počela razvijati senzibilizacija profesionalaca za rad sa mladima, ali je još uvijek nedovoljno razvijena mreža profesionalaca. Takođe smo zaključili da su nam ograničeni kapaciteti za akutna bolnička zbrinjavanja, ali i za potrebe produženog liječenja maloljetnih lica. Još uvijek ne postoje kapaciteti za mjere bezbjednosti medicinskog karaktera, mada se oni razmatraju u sklopu Zavoda za forenzičku psihijatriju. I na kraju, ne postoji vaspitni zavod za djecu u Republici Srpskoj koji je postao nužna potreba u posljednje vrijeme, zbog povećanja broja djece sa poremećajima ponašanja.

Cilj ovog rada je da sagledamo mogućnosti pružanja psihosocijalnih intervencija maloljetnim počinocima krivičnih djela kada je to moguće ostvariti, u sklopu vaspitnih mjera i preporuka u vanjskoj sredini, bez potrebe za institucionalnim zbrinjavanjima. Ove intervencije su prepoznate u Zakonu i predložene kao mogućnost za sprečavanje recidivizma krivičnih djela mladih u sukobu sa zakonom.

2. MOGUĆNOSTI SPROVOĐENJA PSIHOSOCIJALNIH INTERVENCIJA U SKLOPU VASPITNIH MJERA I PREPORUKA U REPUBLICI SRPSKOJ

U Akcionom planu prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u Gradu Banjoj Luci za period od 2015. do 2017. godina[9] se,

[7] Član 35, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

[8] Zivlak-Radulović, N./2023/Mogućnosti institucionalnog zbrinjavanja djece i adolescenata žrtava i počinioca krivičnih djela .Zbornik radova Centra za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske. Banja Luka: Vol. 15 No. 15; str: 352-360.

[9] Akcioni plan prevencije maloljetničkog prestupništva i primjene alternativnih mjera u Gradu Banjoj Luci za period 2015. do 2017. godina –link https://www.banjaluka.rs.ba/wpcontent/uploads/2017/07/akcioni_plan_prevencija_maloljetnickog_prestupnistva.pdf pristupljeno dana 23.01.2025 godine. Ova aktivnost je posljedica projekta Pravda za svako dijete –link https://www.unicef.org/bih/pravda-za-svako-dijet.e

između ostalog, navodi da nema podataka da li su i koliko sudovi dosudili posebnih obaveza, uz mjere pojačanog nadzora.

U tekstu ovog Akcionog plana su postavljena pitanja: da li je regulisano ko će edukovati profesionalce koji trebaju raditi sa maloljetnim licima, u čijoj nadležnosti je osnivanje prihvatilišta za maloljetnike, vaspitnih ustanova, savjetovališta za mlade, i svih ostalih ustanova u skladu sa Zakonom, ko je zadužen za spisak organizacija u koje se može uputiti maloljetni prestupnik radi izvršenja mjere ili preporuke. U ovom tekstu se dalje navodi da pitanje maloljetničke delinkvencije nije stvar samo pravosuđa, već i obrazovnog sistema, zdravstvenog sistema i cijelog društva. U Banjoj Luci, kao centru Republike Srpske, djeluje "Centar za socijalni rad" Banja Luka, koji ima razrađenu dinamiku rada sa mladima u sukobu sa Zakonom kroz referat dječije zaštite, referat za maloljetničko prestupništvo, porodično savjetovalište i dnevni centar za djecu u sukobu sa zakonom.[10] Ovdje se postavlja pitanje kako funkcionišu manji gradovi i da li i oni, u sklopu organa starateljstva, imaju specijalizovane službe za rad sa djecom i mladima.

Jedno od udruženja koje se bavi mladima na području Banja Luke je „Nova generacija"[11] koju čini grupa mladih socijalnih radnika i drugih stručnjaka. "Nova Generacija" vodi Dnevni centar za djecu iz socijalno ugroženih porodica kojima obezbjeđuje osnovne, zdravstvene, socijalne i psihološke potrebe, a pruža i usluge kulturno-sportskih aktivnosti. Ovaj Dnevni centar sarađuje sa Centrom za socijalni rad i školama koje pohađaju djeca uključena u rad Dnevnog centra. Takođe, jedna od usluga koje udruženje pruža je Savjetovalište za djecu, porodice ili pojedince. To Savjetovalište pruža usluge koje olakšavaju suočavanje sa psihološkim posljedicama sa kojima se ti mladi i roditelji susreću, podstiču usvajanje novih vještina koje mogu da primjene u svom svakodnevnom životu i sl. Udruženje ima razvijenu dobru mrežu saradnje sa centrima za socijalni rad i policijom unutar grada Banja Luka, ali i u drugim gradovima. Ovo su samo neke od aktivnosti ovog udruženja koje predstavlja dobru bazu za rad sa djecom i mladima u sukobu sa zakonom, jer raspolažu stručnim kadrom i adekvatnim uslovima.

"Zdravo da ste"[12] je udruženje koje je realizovalo niz projektnih aktivnosti u radu sa djecom u riziku i mladima u sukobu sa zakonom. Pored aktivista koji rade u udruženju, udruženje sklapa i niz autorskih ugovora sa stručnjacima pedagoškopsihološke struke. Pod okriljem udruženja organizovani su treninzi u oblasti prava djeteta, nasilja u porodici, kao i preventivni programi u okviru

[10] Dnevni centar za maloljetnike je dio redovnih aktivnosti „Centra za socijalni rad" Banja Luka, a otvoren je 02.10.2006 godine, za maloljetnike od 14 do 18 godina i mlađa punoljetna lica od 18 do 21 godinu starosti. U Centru se radi sa višestrukim počiniocima krivičnih i prekršajnih djela, ali i maloljetnicima koji su u riziku. Oni sprovode vaspitnu mjeru pojačani nadzor organa socijalnog staranja ali i vaspitne preporuke i posebne obaveze. Ovo je redovna aktivnost centra. Radi se radnim danima od 9 časova do17 časova.

[11] https://novageneracija.org/-pristupljeno dana 23.01.2025godine

[12] Udruženje „Zdravo da ste" link https://www.facebook.com/zds.centar/?locale=hr_HR-pristupljeno dana 23.01.2025 godine

unaprijeđenja mentalnog zdravlja, u saradnji sa ostalim udruženjima iz regiona, kao i niz drugih programa. Udruženje ima određene kapacitete za rad sa mladim u sukobu sa zakonom, ali su im prostorni kapaciteti ograničeni.

Gorenavedena udruženja su primjeri nevladinih organizacija koji mogu da rade sa mladima u sukobu sa zakonom, a imaju mogućnosti za psihosocijalnu intervenciju. Međutim, postavljaju se pitanja: da li je ovih aktivnosti dovoljno na području Republike Srpske, da li drugi gradovi imaju bilo kakav oblik psihosocijalne podrške za mlade, postoji li dovoljno edukovanog kadra i ono što posebno zabrinjava, koliko se radi sa novim pošastima savremenog doba, kao što su zloupotreba alkohola, supstanci, problematično kockanje, koji se javljaju na životnom putu razvoja ovih mladih ljudi. Stav stručne zajednice, iz oblasti mentalnog zdravlja, je da se ovoj problematici, koja sigurno ima veliku ulogu u devijantnom ponašanju mladih, posvećuje malo pažnje. Da li sudovi za maloljetnike izriču vaspitne preporuke i mjere, navedene u članu 26 i 35 Zakona[13] i na koji način se to evaluira? A ako su i izrečene, da li su te mjere dovele do smanjenja recidivizma za počinjenje krivičnih djela?

Kao profesionalac koji dugo radi u oblasti poremećaja mentalnog zdravlja i shvatajući veliki značaj savjetovališta za mlade i njihove roditelje, a u saradnji sa svojim kolegama (stručnjacima iz oblasti psihijatrije, socijalnog rada i psihologije), osnovali smo upravo jedno takvo savjetovalište. U okviru savjetovališta organizujemo aktivnosti čiji cilj jeste upravo prevencija zloupotrebe susptanci i kocke kod mladih. Te aktivnosti radimo već tri godine za redom, par mjeseci u godini, a veliku ulogu u njihovoj uspješnosti ima zajednički rad sa roditeljima i djecom. Evaluacijom ovih aktivnosti dobili smo pozitivan feedback, kako od roditelja tako i od djece, što smo uočili, prvenstveno, kroz poboljšanja njihovih međusobnih odnosa, a koji su uticali na stvaranje pozitivne klime i sprječavanje daljeg problematičnog ponašanja kod djece, posebno na području zloupotrebe supstanci. Ove aktivnosti bi mogle biti jedna od mogućnosti rada sa mladima u sukobu sa zakonom nakon izricanja vaspitnih mjera ili preporuka.[14]

3. UTICAJ ZLOUPOTREBE SUPSTANCI KOD MLADIH NA POČINJENJE KRIVIČNIH DJELA

Pregled i analiza raspoloživih resursa, o kriminalitetu maloljetnika u Republici Srpskoj, pripremljena je na osnovu podataka o prijavljenim krivičnim djelima i

[13] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

[14] https://www.kla-bl.com/2021/11/10/savjetovanje-roditelja-i-mladih/ - pristupljeno dana 23.01.2025. godine Ove aktivnosti vodi Udruženje „Klub liječenih alkoholičara grada Banja Luka“ koji se prvenstveno bavi zavisnošću od alkohola i rehabilitacijom zavisnika od alkohola, ali je šireći svoje aktivnosti organizovalo savjetovalište za mlade i roditelje upravo zbog prevencije razvoja zavisnosti kod mladih. U toku ove godine ovo udruženje upravo zbog širenja aktivnosti mijenja naziv u Centar za savjetovanje, prevenciju i oporavak od zavisnosti Banja Luka.

prekršajima koja su izvšili maloljetnici. Od krivičnih djela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga, maloljetnici su najveći broj puta prijavljeni za krivično djelo neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga, što iako izraženo u apsolutnim brojevima čini neznatan broj krivičnih djela, ali u procentualnom smislu imamo trend povećanja (npr. taj procenat je 2015. godine bio 1,49%, a 2021. godine 5,4%). Navedenu "sliku" kriminaliteta maloljetnika u Republici Srpskoj svakako bi trebalo upotpuniti podacima o etiološkim faktorima ove vrste kriminaliteta, zatim o viktimološkoj dimenziji, te na koncu o načinu izvršavanja maloljetničkih sankcija.[15] Podaci su prikupljeni putem Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske,[16] a odnose se na period od 2015. do 2021.godine.

Jugović A.,[17] navodi da se prema Merdović, 2009.,[18] pokazalo da je nasilničko ponašanje maloljetnika povezano sa poremećenim porodičnim odnosima. Na primjer, 55,2% krivično sankcionisanih maloljetnika, koji potiču iz porodica u kojima postoje fizički sukobi, ispoljavalo je nasilničko ponašanje u školi. Takođe, uočljiva je korelacija između neusaglašenosti vaspitnih stavova roditelja sa ispoljavanjem fizičkih konflikata u školi.

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci je u značajnoj korelaciji sa vršenjem krivičnih djela maloljetnika i sa recidivizmom. Broj maloljetnika koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bili pod uticajem neke od psihoaktivnih supstanci (uglavnom marihuane) je 23%, dok broj onih koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bili u alkoholisanom stanju iznosi 37,6%. Četvrtina maloljetnika je učinilo krivično djelo kako bi pribavili drogu/alkohol ili sredstva za njihovu kupovinu. Poremećaj upotrebe supstanci i dalje predstavlja značajan globalni teret za javno zdravlje, koji pogađa preko 35 miliona ljudi širom svijeta (UNODC, 2020).[19] U Sjedinjenim Državama, više od 10% adolescenata uzrasta od 12 do 17 godina je pogođeno zloupotrebom supstanci, uz značajan porast upotrebe marihuane u poređenju sa prethodnom godinom (SAMHSA, 2019).[20]

Upotreba supstanci je vodeći faktor rizika za više zdravstvenih i društvenih problema. Istraživanje među školskom decom u pet azijskih zemalja pokazalo je da je upotreba amfetamina povezana sa samoubilačkim idejama, izostajanjem iz škole, žrtvom fizičkog napada, viktimizacijom nasilja i anksioznošću.[21] Sindrom zavisnosti

[15] Šikman, M. (2022). Kriminalitet maloljetnika u Republici Srpskoj u period 2015-2021. *Pravna riječ* 19(65), 428-459.

[16] Dostupno na internet sajtu Ministarstva unutrašnjih poslova, https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike

[17] Jugović A.(2012)*Maloletnički kriminal u savremenom društvu:obeležja, uzroci i efektivni programi socijalne intervencije*. Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

[18] Merdović, B. (2009) *Socijalno-patološka obeležja maloletnih počinilaca krivičnih dela*, magistarska teza. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

[19] UNODC (2020). World Drug Report 2020. UNODC.

[20] SAMHSA (2019). The national survey on drug use and health. 63

[21] Peltzer K., Pengpid S. (2017) Cannabis and amphetamine use among adolescents in five Asian countries. *Central Asian Journal of Global Health* ;6(1)

od supstanci se često javlja zajedno sa mentalnim poremećajima[22] uključujući samoubilačke ideje.[23] Porodično okruženje igra ključnu ulogu na početku upotrebe supstanci kod adolescenata i u razvoju problema upotrebe supstanci.[24] Dok porodični sukobi i porodična psihopatologija predviđaju upotrebu droga među adolescentima, dobro funkcionisanje porodice je zaštitni faktor od ishoda upotrebe droga.[25]

4. NEKA OD ISTRAŽIVANJA KOJA POTVRĐUJU KORISNOST RANIH INTERVENCIJA I ZAJEDNIČKOG RADA SA RODITELJIMA I DJECOM

Kwon i Wickrama, 2014;[26] Zloković i Vrcelj, 2010[27] navode da ponašanje djece i maloljetnih lica kojima se krše zakonski propisi jesu najvažniji problem društva zbog niza štetnih posljedica koje ono može imati, kako za pojedinca, tako i za društvo, pa je važno pronaći odgovarajuće intervencije kojima bi se spriječio dalji razvoj kriminalnog ponašanja u odrasloj dobi.

Kao rizike za pojavu budućih društveno neprihvatljivih ponašanja mladih, Moffitt i sar., 1994.,[28] Seguin i sar., 1995.,[29] navode deficit u izvršnim funkcijama, kao što su: sposobnost planiranja, zadržavanja ili preusmjeravanja pažnje, upravljanja vlastitim mislima, ponašanjem i osjećajima, itd. Diamond i Ling, 2016.,[30] navode da je prednost kada su u pitanju izvršne funkcije, u odnosu na druge psihološke rizične faktore (npr.snižena inteligencija), to što one mogu da se mijenjaju primjenom

---

22 Jones C.M., McCance-Katz E.F. Co-occurring substance use and mental disorders among adults with opioid use disorder. *Drug and Alcohol Dependence*. 2019;197:78–82.

23 Sellers C.M., McRoy R.G., O'Brien K.H.M. Substance use and suicidal ideation among child welfare involved adolescents: A longitudinal examination. *Addictive Behaviors.* 2019;93:39–45

24 Rowe C.L. Family therapy for drug abuse: Review and updates 2003–2010. *Journal of Marital and Family Therapy.* 2012;38(1):59–81.

25 Muchiri B.W., dos Santos M.M.L. (2018) Family management risk and protective factors for adolescent substance use in South Africa. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy* ;13(1):24.

26 Kwon, J. A. i Wickrama, K. A. S. (2014). Linking family economic pressure and supportive parenting to adolescent health behaviors: Two developmental pathways leading to health promoting and health risk behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 43*(*7), 1176-1190.

27 Zloković, J. i Vrcelj, S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih. *Odgojne znanosti*, 12197-213.

28 Moffitt, T. E., Lynam, D., and Silva, P. A. (1994). Neuropsychological tests predict persistent male delinquency. *Criminology, 32*, 101–124.

29 Seguin, J.R., Pihl, R.O., Harden, P.W., Tremblay, R.E., & Boulrice, B. (1995). Cognitive and neuro psychological characteristics of psychically aggressive boys. *Journal of Abnormal Psychology*,104, 614–624.

30 Diamond, A., Ling, D. S. (2016). Conclusions about interventions, programs, and approaches for improving executive functions that appear justified and those that, despite much hype, do not. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 18, 24-48.

različitih intervencija koje utiču na socijalno i emocionalno prilagođavanje[31] djeteta tj.maloljetnog lica. Eisenberg i sar., 2005.,[32] navode da pozitivna interreakcija između roditelja i djece, kroz razvoj autonomije, a istovremeno jasna i dosljedna kontrola, dovode do stimulativne interreakcije i uspješnog razvoja izvršnih funkcija kod djece. Ovo svakako dovodi do manje izraženog problema u ponašanju.[33]

Razlikuju se četiri glavna vaspitna roditeljska stila, u zavisnosti koliko emotivnosti, tj. privrženosti djetetu i obraćanja pažnje na djetetove razvojne potrebe iskazuju roditelji, a koliko zahtjeva, odnosno kontrole postavljaju (primjena postupaka dosljedne discipline i jasnih pravila kod djeteta).[34] [35] Od četiri tipa roditeljstva (permisivni, autoritativni, indiferentni i autoritarni), autoritativni stil roditeljstva je jedini koji ne predstavlja rizični faktor za negativni ishod poput delikventnog i agresivnog ponašanja.[36] Za promjenu roditeljskih vaspitnih stilova neophodna je pomoć profesionalaca iz oblasti mentalnog zdravlja.

Herrenkohl i sar., 2001., Loeber i sar., 2003., Gottfredson i sar., 2004., prema Mihić i Bašić, 2008.,[37] u istraživanjima pokazuju da su najuspješniji programi u strategiji prevencije delinkventnog ponašanja sljedeći: osnaživanje i razvijanje socijalnih vještina kod pojedinca, vještina uspješnog roditeljstva, učenje nenasilnog rješavanja sukoba kroz programe prevencije nasilničkog ponašanja i vršnjačkog zlostavljanja, strukturisanje vremena kroz organizovanje aktivnosti kvalitetnog provođenja vremena nakon nastave, reorganizacije školskih okruženja i programa u školskim razredima na više razina i sveobuhvatne intervencije u lokalnoj zajednici.

Zbog naprijed navedenog, bitno je raditi sa članovima porodice mladih u sukobu sa zakonom, posebno sa roditeljima tj. starateljima. Roditelji moraju da se

---

31 Espinet, S. D., Anderson, J. E. i Zelazo, P. D. (2013). Reflection training improves executive function in preschool-age children: Behavioral and neural effects. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 4, 3–15.

32 Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinrad, T. L., Valiente, C, Fabes, R. A. i Liew, J. (2005). Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: A three-wave longitudinal study. *Child Development,* 76, 1055-1071.

33 Bernier, A., Carlson, S. M. i Whipple, N. (2010). From external regulation to self-regulation: early parenting precursors of young children's executive functioning. *Child Development, 81*(1), 326–339.

34 Sulik, M. J., Blair, C., Mills-Koonce, R., Berry, D., Greenberg, M. i Family Life Project Investigators (2015). Early parenting and the development of externalizing behavior problems: longitudinal mediation through children's executive function. *Child Development, 86*(5), 1588–1603.

35 Vučković, S., Ručević, S. & Ajduković, M (2020). Parenting style and practices and children's externalizing behaviour problems: Mediating role of children's executive functions.*European Journal of Developmental Psychology*; p.313-329.

36 Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S. i Dornbusch, S. M. (1994). Over-Time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 65*(3), 754–770

37 Mihić, J., Bašić, J. (2008.) Preventivne strategije – eksternalizirani problemi u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 15 (3) 445-473.

uključe u sve aktivnosti koje se rade sa maloljetnom osobom, u cilju postizanja što boljih rezulata i poboljšanja međusobnih odnosa (nadzor nad izvršenjem roditeljske brige). Ajduković i Sladović Franz, 2008.[38] su dale smjernice kako bi trebalo da izgledaju programi rada u ovakvim slučajevima. Dok se mlade osobe u sukobu sa zakonom nalaze pod mjerama, bilo izvanzavodskim ili zavodskim, bitno je raditi sa članovima porodice, radi stvaranja pozitivne atmosfere koja je osnov za buduće bolje ponašanje, ali i funkcionisanje maloljetnika.

Spivacka i Shura, 1982.[39] navode da se kognitivne vještine mogu podijeliti na akademsku inteligenciju i interpersonalne kognitivne vještine, koje uključuje snalaženje u socijalnoj okolini. Kod osoba delinkventnog ponašanja postoji deficit u oba pravca. Prema naprijed navedenim konstatacijama, formiran je i program koji se zove "Razvijanje kognitivnih vještina za interpersonalno rješavanje problema". Cilj programa je da se radi na razvijanju kognitivnih vještina u smislu mogućnosti za pronalaženje alternativnih rješenja, razmatranja posljedica čina, povezivanje odnosa cilj-sredstvo, socijalno uzročnog mišljenja koji povezuje sadašnju situaciju sa prošlim događajima u smislu posljedice, itd.

Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998.[40] navode da se u sklopu određenih programa mora obratiti pažnja na specifične potrebe određenih počinioca krivičnih djela u smislu npr. programa liječenja zavisnosti, određenih psihoterapijskih radionica, itd.

Prema Poldrugač i sar. (2006),[41] tretman poludnevnog boravka je visoko strukturisani, intenzivni program namijenjen djeci i mladima s problemima u ponašanju, u dobi od 10 do 18 godina, kojim se usklađuju obrazovne i psihološko zdravstvene intervencije. Navedenim se tretmanom djeci i mladima svakodnevno osiguravaju primjereno obrazovanje, individualni i grupni rad, trening socijalnih, komunikacijskih, te drugih potrebnih vještina, strukturisano provođenje slobodnog vremena, te rad s roditeljima, članovima porodice i drugim odraslim osobama s kojima je dijete u kontaktu.

Kroz istraživanje Ratkajec Gašević, G. i sar., 2023.,[42] istraživani su faktori koji doprinose nečijoj spremnosti za promjenu ponašanja, naglašavajući važnost podrške

---

38 Ajduković, M. Sladović Franz, B. (2008) Instrumenti socijalnog rada za procjenjivanje obiteljske situacije i potreba djeteta. Pravo djeteta na život u obitelji. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. str. 195-208.

39 Spivack, G.,Shure M.B (1982.) The cognition of social adjustment: Interpersonal cognitive problem.solving thinking. U: Lahey, B.B. i A.E. Kazdin (ur.); *Advances in clinical child psychology*. New York: Hawthorne, 231-249.

40 Mikšaj-Todorović, Lj., Buđanovac, A. i Brgles, Ž. (1998). Rehabilitacijski programi u institucijama u Hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 34* (1), 83-92.

41 Poldrugač, Z., Marušić, D., Žižak, A. (2006) *Poludnevni tretman djece i mladeži s poremećajima u ponašanju*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatska udruga socijalnih pedagoga.

42 Ratkajec Gašević, G., Dodig Hundrić, D., Žižak, A (2023). How does parental support and their readiness to change affect children with behavior and emotional problems? *Child & adolescent social work journal*, 12, Vol.40 (6), p.823-840.

relevantnih drugih osoba. Istraživačko pitanje ove studije bilo je, da se istraži, kako spremnost roditelja za promjenu i njihova podrška utiče na spremnost djece za promjenu. Uzorak se sastojao od 112 parova djece i roditelja (N = 224). Ovo istraživanje je pokazalo da je najznačajniji faktor za spremnost djeteta na promjenu njegova percepcija roditeljske podrške. Rezultati ističu važnost angažmana roditelja i aktivnog učešća u intervencijama koje imaju za cilj promjenu problematičnog ponašanja kod njihove djece.

Preventivni programi maloljetničke delinkvencije trebalo bi da uključuju sljedeće aktivnosti: edukacija i porodična terapija roditelja, podrška u školi, trening socijalnih vještina, rad na kognitivno-bihejvioralnim promjenama, tretman zavisničkih ponašanja, itd. Evaluirajući i analizirajući programe prevencije, došlo se do zaključaka kako treba da izgledaju uspješni programi (Dishion, McCord, Poulin, 1999; Stakić, 2003;):[43] [44] bazirani na jasnom teorijskom modelu promjene ponašanja; jasan, specifičan i mjerljiv fokus svih aktivnosti koje su uključene u program; trajanje i frekvencija programa i to najmanje šest mjeseci i najmanje dvije aktivnosti nedeljno. Kod visokorizičnih i ponavljajućih prestupnika potrebni su višegodišnji programi; usmjerene intervencije na rani period, na rizične i protektivne faktore; da programi obuhvate više domena i to osobu, sredinu i institucije; da su koordinisani; usmjereni na nagrađivanje pozitivnog ponašanja; dostupni u lokalnoj zajednici i usmjereni na školu.

5. ISKUSTVA DRUGIH O FUNKCIONISANJU PROJEKATA ZA MLADE POČINIOCE KRIVIČNIH DJELA

U Republici Hrvatskoj se sprovodi program "Benjamin" od strane organizacije "Zajednica Susret"[45] u partnerstvu sa Udrugom sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež, Zagreb.[46] Ovaj program ima za cilj

[43] Dishion, T. J., McCord. J., Poulin, F. (1999) Whan interventions harm: Peer groups and problem behavior. *American Psychologist*, 54, pp. 755-764.

[44] Stakić Đ. (2003-1) *Konceptualno-metodološko zasnivanje prevencije maloletničke delinkvencije*. U D. Radovanović (urednik), *Strategija državnog reagovanja protiv kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Viša škola unutrašnjih poslova Zemun, Udruženje za kriminologiju i krivično pravo Srbije i Crne Gore, str. 91-114.
Stakić Đ. (2003-2) Integracija institucionalnog i vaninstitucionalnog tretmana maloletnih delinkvenata. U D. Radovanović (urednik), Strategija državnog reagovanja protiv kriminala, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Viša škola unutrašnjih poslova Zemun, Udruženje za kriminologiju i krivično pravo Srbije i Crne Gore, str. 511-527.

[45] https://www.zajednica-susret.hr/projekti-u-tijeku/ -pristupljeno dana 20.01.2025 godine.To je nevladino i neprofitno udruženje koje se bavi prevencijom i tretmanom zavisnosti od droga,alkohola,kocke i drugih oblika zavisnosti .Ono postoji 30 godina u Hrvatskoj,pruža socijalne usluge i pomaže osobama s problemom zavisnosti.

[46] http://uszm.hr/stop-program/ -pristupljeno dana 22.01.2025 godine.Ovo udruženje se bavi edukacijom stručnjaka koji rade sa djecom i mladima, predstavljanjem novih naučnih

da smanji institucionalizaciju, te da unaprijedi broj i kvalitet izvaninstitucionalnih, socijalnih usluga za djecu i mlade s problemima u ponašanju. Program doprinosi jačanju pozitivnih životnih stavova i socijalnih vještina korisnika, kroz radionice, pruža psihosocijalnu podršku i savjetovanje djeci, mladima i članovima njihovih porodica. Projekt je usmjeren ka prevenciji (selektivna, inducirana) zavisnosti o alkoholu, drogi, kockanju, igrama na sreću, internetu i rizičnim ponašanjima djece i mladih od 14 do 23 godine.

"Stop" program sprovodila je Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež u partnerstvu s udruženjem "Pragma" i uz saradnju Hrvatskog udruženja socijalnih radnika i Udruženja za izvansudsku nagodbu i posredovanje u kaznenom postupku. "Stop" program, koje je sprovodilo ovo udruženje u gradu Zagrebu od 2012. do 2016. godine, obuhvatao je 100-tinjak maloljetnika i njihovih roditelja, a u programu su učestvovali pripadnici policije, socijalni pedagozi i socijalni radnici, kao i stručne osobe iz nevladinih organizacija. Program je pokazao da su i maloljetnici i njihovi roditelji bili zadovoljni njegovim sprovođenjem. Uglavnom se radilo o mladim ljudima koji imaju nepovoljne porodične prilike, nepostojanje porodičnih granica, pravila, itd. "Stop" program je zasnovan na iskustvima Nizozemske. Program je obuhvatao prekršajna ponašanja mladih koji su u kasnim noćnim satima boravili napolju bez roditeljske kontrole, konzumirali alkoholna pića ili marihuanu, pravili buku, svađali se i tukli. Evaluacijom programa utvrđene su poteškoće na strani roditelja, a koje se odnose na nerazumijevanje problematike s kojom se susreću njihova djeca, pritužbe i nevoljne dolaske u programe, uz nezainteresovanost i previše zaštitnički odnos prema djeci. Na strani djece, poteškoće u sprovođenju programa su bile negiranje događaja, slaba komunikacija sa roditeljima, pasivnost, itd.[47]

Program „Halt" koji se sprovodi u Nizozemskoj još od 1981. godine, a započeo je u Rotterdamu, ima za cilj odgovornost maloljetnika za problematično ponašanje, u što kraćem roku, kao i da mu se odmah stavi do znanja da se ne toleriše takvo ponašanje. Kriterijumi za ulazak u program su da lice nema navršenih 18 godina i da je riječ o lakšim krivičnim i prekršajnim djelima, kao što su: uništavanje javnog vlasništva, nasilničko ponašanje na javnom mjestu, remećenje javnog reda i mira, konzumacija alkohola i droga, sitne krađe, bježanje iz škole itd. Svaki slučaj se individualno procjenjuje i neophodno je koristiti određene skrining instrumente.

istraživanja. Neke od tema koje su obrađivane su Etiologija maloljetničke delinkvencije, Djeca i alkohol, Kockanje adolescenata, Alternativne sankcije prema maloljetnicima po uzoru na Nizozemski Halt program; Nasilje među djecom. Ono što su djelatnosti ovog udruženja su povezivanje stručnjaka koji rade sa djecom i mladima. Takođe saradnja sa fakultetima i drugim obrazovnim i stručnim institucijama da se potaknu istraživanja izvještavanja o stanju rizičnih ponašanja i delinkvencije mladih i brige o djeci.

47 Peto Kujundžić L., Halilović E.(2016) *Alternativne sankcije prema maloljetnicima***.** Zbornik radova sa Prve međunarodne naučne konferencije "Probacija i alternativne krivične sankcije - mogućnosti i perspektive." Centar modernih znanja Banja Luka; 327-337.

U toku 2023. godine, profesionalci koji se bave prevencijom bolesti zavisnosti u Bosni i Hercegovini su imali priliku da učestvuju u edukativnom programu Treatnet family, koji je sprovodio UNODC.[48] Utvrđeno je da je ovaj program efikasan u smanjenju upotrebe droga i kriminalnog ponašanja kod adolescenata, dok istovremeno poboljšava mentalno zdravlje. Ciljevi treninga su bili da se izgrade kapaciteti odabranih stručnjaka iz zdravstva, socijalnih službi, nevladinih organizacija i ostalih institucija koji rade sa mladima koji zloupotrebljavaju drogu i druge psihoaktivne supstanci i njihovim porodicama. Tema ove edukacije je bila da se profesionalci upoznaju sa novim elementima porodične terapije za tretman adolescenata sa poremećajima uzrokovanim korištenjem droge i drugih psihoaktivnih supstanci, uključujući adolescente koji su u kontaktu ili u riziku od kontakta sa krivičnopravnim sistemom.[49] Ova edukacija treba da bude dobra osnova za širenje ove vrste rada u tretmanu mladih osoba sa rizičnim ponašanjima i u sukobu sa zakonom.

Istraživanje, koje je ispitivalo efikasnost porodičnih intervencija (Treatnet family) kod adolescenata sa zloupotrebom supstanci, u Vijetnamu[50] je zasnovano na činjenicama da je upotreba supstanci kod adolescenata vodeći faktor rizika za medicinske i socijalne probleme kod odraslih. Obavljeno je 20 intervjua sa osam adolescenata, sa članovima njihovih porodica i sa četiri praktičara koji su radili na programu. Pitanja su se odnosila na njihova iskustva sa porodičnom intervencijom i koje su sugestije za njeno poboljšanje. Za evaluaciju podataka korišćena je tematska analiza. I članovi porodice, i adolescenti su izrazili veliku potražnju za podrškom, a obje grupe su ocijenile trenutno poboljšanje u komunikaciji. Istraživanje je, takođe, pokazalo da je uključivanje porodica otežano zbog stigme koja prati ovu problematiku, neshvatanja težine problema, jer porodica smatra da se radi o prolaznoj problematici i nedostatku kontinuiteta u intervencijama.

Kancelarija Ujedinjenih nacija za droge i kriminal (UNODC) i Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) naglašavaju važnost uključivanja članova porodice u liječenje adolescentske upotrebe supstanci i pratećih poremećaja (UNODC & SZO, 2017).[51] Uprkos snažnim dokazima koji podržavaju porodičnu terapiju, nedostatak kvalifikovanih stručnjaka, neosigurani troškovi liječenja i nedostatak koordinacije između različitih sistema ometaju širenje porodične terapije u zemljama sa niskim i srednjim prihodima.[52] S obzirom da je adolescencija važan period, u izgradnji

[48] Ured za droge i kriminal Ujedinjenih nacija

[49] https://www.unodc.org/southeasterneurope/en/all-stories-sept2023-unodc-supports-practitioners-in-bosnia-and-herzegovina-in-addressing-drug-use-disorders-and-problematic-behaviours-in-adolescents-and-their-families.html -pristupljeno dana 22.01.2025

[50] Nguyen TT., Dinh TTT., Busse A., Kashino W., Suhartono S., Le MG.(2021) Family-based intervention for adolescents with substance use disorders in Vietnam. *Addict Behav Rep*. 7;14:100382.

[51] UNODC, & WHO (2017). International standards for the treatment of drug use disorders. 99.

[52] Hogue A., Bobek M., Dauber S., Henderson C.E., McLeod B.D., Southam-Gerow M.A.

otpornosti mladih na upotrebu supstanci i delinkvencije, zaštitni potencijal porodičnih interakcija u ovom uzrastu je ključan. Da bi ovo promovisao, UNODC je razvio Treatnet Family – paket obuke zasnovan na nauci o elementima porodične terapije, namenjen da podrži praktičare u sektoru zdravstva, socijalnog i krivičnog pravosuđa koji rade sa mladima i njihovim porodicama u okruženjima sa ograničenim resursima.[53] Tretman ima u prosjeku šest sesija, kojima prisustvuju adolescent sa upotrebom supstanci i članovi njegove ili njene porodice, koji pokrivaju pet faza: angažovanje, procjena porodice, stvaranje motivacionog konteksta za promjenu, primarna intervencija i prekid. Treatnet family se fokusira na porodične interakcije i nastoji da poboljša komunikaciju unutar porodice.[54]

Mogućnost primjene dramskih metoda i tehnika u okviru preventivnog, socijalizacijskog, ali i tretmanskog rada s različitim grupama korisnika, danas je široko priznata i utemeljena u razvijenim zapadnim zemljama, a svoje mjesto sve više pronalazi i kod nas u radu stručnjaka različitih pomažućih profesija (Boal, 2009, Janković i sar. 2000, Krušić, 2002, Marijančić, 2007, Blažeka Kokorić i sar., 2011).[55] [56] [57] [58] [59] Na prostoru SAD-a, kao posebno efikasan i dobro prihvaćen model rada s maloljetnim počiniteljima krivičnih djela, prepoznat je program pod nazivom „Shakespeare in the Court's program" (Koster, 2010, prema Blažeka Kokorić i sar., 2011). Kroz navedeni program maloljetni počinioci krivičnih djela imaju mogućnost raditi na razvijanju povjerenja, strpljenja, pozitivnog samopoštovanja, vještine govorenja i kontrole ljutnje.

Ovo su samo neki od primjera koji se sprovode ili su se sprovodili i daju dobre rezultate u radu sa mladima koji su u sukobu sa zakonom.

(2017)Distilling the core elements of family therapy for adolescent substance use: Conceptual and empirical solutions. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse.;*26(6):437–453.

53 https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2021/June/treatnet-family_-addressing-adolescent-substance-use-and-related-problems-through-family-based-approaches.html

54 Busse A., Kashino W., Suhartono S., Narotama N., Pelupessy D., Irwanto, Essau C.A.(2021) An open trial investigation of Treatnet Family among adolescents with substance use problems. *Addictive Behaviors Reports.;*14:100358.

55 Blažeka Kokorić, S., Majdak, M. i Rumenović, T. (2011). Primjena odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. *Kriminologija & socijalna integracija*, 19 (1), 99-110.

56 Boal, A. (2009). *Igre za glumce i ne-glumce*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj.

57 Janković, J., Blažeka, S. i Rambousek, M. (2000). Dramske tehnike u prevenciji poremećaja u ponašanju i funkcioniranju djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 7 (2), 197-222.

58 Krušić, V. (2002): Terapijske mogućnosti drame. U: Prstačić, M. (ur.) *Umjetnost i znanost u razvojunživotnog potencijala: radovi s međunarodnog simpozija*, Hvar, 1999. Zagreb: Hrvatska udruga za psihosocijalnu onkologiju i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 269- 274

59 Marijančić, I. (2007): Forum-kazalište u zatvoru. U: Krušić, V. (ur.) *Ne raspravljaj – igraj!* Zagreb:Hrvatski centar za dramski odgoj, str. 112-120.

6. ZAKLJUČAK

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku[60] nas obavezuje da djeci i mladima ponudimo najbolje mogućnosti terapijskog pristupa, u skladu sa njihovom ličnošću, njihovim potrebama, problematici zbog koje su se i suočili sa mogućim sankcijama. Cilj ovog rada je bio posebno usmjeren na mogućnosti pružanja psihosocijalnih intervencija u skladu sa Zakonom. U radu su opisani određeni programi, koji su se pokazali efikasnim u našem okruženju, ali i šire, tj. opisani su primjeri dobre prakse, kao i resursi sa kojima trenutno raspolažemo. Može se zaključiti da određene mogućnosti imamo, ali su one nedovoljne, skoncentrisane na veće gradove i nisu raznovrsne. Raznovrsnost nam je potrebna upravo zbog različitosti problematike koja mlade dovodi u sukob sa zakonom. U budućnosti treba razmatrati mogućnosti razvoja različitih terapijskih intervencija, koje su opisane u Zakonu, jer je to najbolji garant za prevenciju budućeg recidivizma krivičnih i prekršajnih djela od strane djece i mladih.

Literatura

Ajduković, M. Sladović Franz, B.(2008) Instrumenti socijalnog rada za procjenjivanje obiteljske situacije i potreba djeteta. Pravo djeteta na život u obitelji. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. str. 195-208.

Bernier, A., Carlson, S. M. i Whipple, N. (2010). From external regulation to self-regulation: early parenting precursors of young children's executive functioning. Child Development, 81(1), 326–339.

Blažeka Kokorić, S., Majdak, M. i Rumenović, T. (2011). Primjena odgojne drame u radu s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Kriminologija & socijalna integracija, 19 (1), 99-110

Boal, A. (2009). Igre za glumce i ne-glumce. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj.

Busse A., Kashino W., Suhartono S., Narotama N., Pelupessy D., Irwanto, Essau

C.A.(2021) An open trial investigation of Treatnet Family among adolescents with substance use problems. Addictive Behaviors Reports.;14:100358.

Diamond, A., Ling, D. S. (2016). Conclusions about interventions, programs, and approaches for improving executive functions that appear justified and those that, despite much hype, do not. Developmental Cognitive Neuroscience, 18, 24-48

Dishion, T. J., McCord. J., Poulin, F. (1999) Whan interventions harm: Peer groups and problem behavior. American Psychologist, 54, pp. 755-764.

Espinet, S. D., Anderson, J. E. i Zelazo, P. D. (2013). Reflection training improves executive function in preschool-age children: Behavioral and neural effects. Developmental Cognitive Neuroscience, 4, 3–15.

Eisenberg, N., Zhou, Q., Spinrad, T. L., Valiente, C, Fabes, R. A. i Liew, J. (2005). Relations among positive parenting, children's effortful control, and externalizing problems: A three-wave longitudinal study. Child Development, 76, 1055-1071.

Hogue A., Bobek M., Dauber S., Henderson C.E., McLeod B.D., Southam-Gerow M.A. (2017)Distilling the core elements of family therapy for adolescent substance use: Conceptual and empirical solutions. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse.;*26(6):437–453.

[60] Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Službeni glasnik Republike Srpske,br.13/2010,61/2013 i 68/2020.

Janković, J., Blažeka, S. i Rambousek, M. (2000). Dramske tehnike u prevenciji poremećaja u ponašanju i funkcioniranju djece i mladih. Ljetopis socijalnog rada, 7 (2), 197-222.

Jugović A.(2012)Maloletnički kriminal u savremenom društvu:obeležja, uzroci i efektivni programi socijalne intervencije. Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd.

Krušić, V. (2002): Terapijske mogućnosti drame. U: Prstačić, M. (ur.) Umjetnost i znanost u razvojunživotnog potencijala: radovi s međunarodnog simpozija, Hvar, 1999. Zagreb: Hrvatska udruga za psihosocijalnu onkologiju i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 269- 274

Kwon, J. A. i Wickrama, K. A. S. (2014). Linking family economic pressure and supportive parenting to adolescent health behaviors: Two developmental pathways leading to health promoting and health risk behaviors. Journal of Youth and Adolescence, 43(7), 1176-1190.

Nguyen TT., Dinh TTT., Busse A., Kashino W., Suhartono S., Le MG.(2021) Family-based intervention for adolescents with substance use disorders in Vietnam. Addict Behav Rep. 7;14:100382.

Marijančić, I. (2007): Forum-kazalište u zatvoru. U: Krušić, V. (ur.) Ne raspravljaj – igraj! Zagreb:Hrvatski centar za dramski odgoj, str. 112-120.

Merdović, B. (2009) Socijalno-patološka obeležja maloletnih počinilaca krivičnih dela, magistarska teza. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

Mihić, J., Bašić, J. (2008.) Preventivne strategije – eksternalizirani problemi u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 15 (3) 445-473.

Mikšaj-Todorović, Lj. (1994.) Povezanost strukture i socijalno ekonomskog statusa obitelji malodobnih delinkvenata s primjerom intervencija institucija socijalne skrbi prije smještavanja malodobnika u institucionalni tretman. Kriminologija i socijalna integracija, 2 (2) 163-175.

Moffitt, T. E., Lynam, D., and Silva, P. A. (1994). Neuropsychological tests predict persistent male delinquency. Criminology, 32, 101–124.

Muchiri B.W., dos Santos M.M.L. (2018)Family management risk and protective factors for adolescent substance use in South Africa. Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy ;13(1):24.

Peltzer K., Pengpid S. (2017)Cannabis and amphetamine use among adolescents in five Asian countries. *Central Asian Journal of Global Health ;6(1)*

Peto Kujundžić L.,Halilović E.(2016) Alternativne sankcije prema maloljetnicima**.** Zbornik radova sa Prve međunarodne naučne konferencije pod nazivom "Probacija i alternativne krivične sankcije - mogućnosti i perspektive.Centar modernih znanja Banja Luka 327-337.

Poldrugač, Z., Marušić, D., Žižak, A. (2006)Poludnevni tretman djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatska udruga socijalnih pedagoga.

Ratkajec Gašević, G., Dodig Hundrić, D.,Žižak, A(2023). How does parental support and their readiness to change affect children with behavior and emotional problems? Child & adolescent social work journal, 12, Vol.40 (6), p.823-840 .

SAMHSA (2019). The national survey on drug use and health. 63

Seguin, J. R.,Pihl, R. O., Harden, P.W.,Tremblay, R.E.,& Boulrice, B. (1995). Cognitive and neuro psychological characteristics of psychically aggressive boys. Journal of Abnormal Psychology,104, 614–624.

Spivack, G.,Shure M.B (1982.) The cognition of social adjustment: Interpersonal cognitive problem.solving thinking. U: Lahey, B.B. i A.E. Kazdin (ur.); Advances in clinical child psychology. New York: Hawthorne, 231-249.

Stakić Đ. (2003-1) Konceptualno-metodološko zasnivanje prevencije maloletničke delinkvencije. U D. Radovanović (urednik), Strategija državnog reagovaja protiv kriminala, priredio, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja Beograd, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Viša škola unutrašnjih poslova Zemun, Udruženje za kriminologiju i krivično pravo Srbije i Crne Gore, str. 91-114.

Stakić Đ. (2003-2) Integracija institucionalnog i vaninstitucionalnog tretmana maloletnih delinkvenata. U D. Radovanović (urednik), Strategija državnog reagovaja protiv kriminala, priredio, Institut za

kriminološka i sociološka istraživanja Beograd, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Viša škola unutrašnjih poslova Zemun, Udruženje za kriminologiju i krivično pravo Srbije i Crne Gore, str. 511-527.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S. i Dornbusch, S. M. (1994). Over-Time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. Child Development, 65(3), 754–770

Sulik, M. J., Blair, C., Mills-Koonce, R., Berry, D., Greenberg, M. i Family Life Project Investigators. (2015). Early parenting and the development of externalizing behavior problems: longitudinal mediation through children's executive function. Child Development, 86(5), 1588–1603.

UNODC, & WHO (2017). International standards for the treatment of drug use disorders. 99.

UNODC (2020). World Drug Report 2020. UNODC.

Vučković, S., Ručević, S. & Ajduković, M (2020, u tisku). Parenting style and practices and children's externalizing behaviour problems: Mediating role of children's executive functions.European Journal of Developmental Psychology.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/2010, 61/2013 i 68/2020.

Zivlak-Radulović,N./2023/Mogućnosti institucionalnog zbrinjavanja djece i adolescenata žrtava i počinioca krivičnih djela .Zbornik radova Centra za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske. Banja Luka: Vol. 15 No. 15;str: 352-360.

Zloković, J. i Vrcelj, S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih. Odgojne znanosti, 12197-213.

PSYCHOSOCIAL INTERVENTION PROGRAMS FOR JUVENILE OFFENDERS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

prof. dr med. Nera Zivlak-Radulović

Associate Professor, Subspecialist of Forensic Psychiatry, the Psychiatry Clinic of the University Clinical Center of the Republic of Srpska, Banja Luka, nera.zivlak@kc-bl.com and Pan-European University Apeiron, Faculty of Law, Banja Luka, nera.d.zivlakradulovic@apeiron-edu.eu

***Abstract**: Introduction: The Law on the Protection and Treatment of Children and Juveniles in Criminal Proceedings implies that certain educational recommendations and measures are imposed on these persons. The court makes a decision on the recommendations and measures after obtaining data from social anamnesis by experts. The anamnesis contains all the necessary data to select the most effective measures for preventing recidivism in committing criminal and misdemeanor offenses.*

The aim of this paper is to examine possibilities of providing psychosocial interventions to juvenile perpetrators of criminal offenses, with special reference to counseling centers for young people who abuse psychoactive substances.

Method of work: A literature review provided insight into the existence of certain types of counseling centers and programs, in our environment and beyond. Insight was also gained into the effectiveness of these programs, as well as the causes that lead to the need for well-organized programs.

Results: Analyzing the situation in the Republic of Srpska, it is evident that Banja Luka, as the center of the Republic of Srpska, has the capacity to care for young people in conflict with the law, through cooperation between guardianship authorities and associations that can provide psychosocial interventions. There are also associations that work with young people whose delinquent behavior is caused by the abuse of psychoactive substances. When reviewing the sources

of information, we did not find out whether smaller local communities have such programs. When investigating the success of psychosocial interventions, we noticed that the most effective programs are those that focus on early prevention, risk and protective factors, those that have a certain duration and structured program, and that include work with parents. Among other things, the projects "Benjamin" and "Stop" implemented in Croatia, and the program "Treatnet family" implemented by UNODC in several countries around the world are presented.

Conclusion: This paper analyzes the possibilities for implementing psychosocial interventions for young people in conflict with the law in the Republic of Srpska. Certain possibilities and capacities exist, but they are not present to a sufficient extent, especially when it comes to specific programs that would be applied to juvenile offenders who abuse substances.

***Keywords**: youth, law, educational measures and recommendations, psychosocial interventions, substance abuse.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625463B UDK. 343.345-053.2/.6:004.738.5

„*CYBER* PROSJAČENJE“ KAO OBLIK DJEČJEG RADA

Prof. dr. sc. Jasmina Bešlagić
vanredna profesorica, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, jasmina.beslagic@unbi.ba

Merisa Nesimović, BA
Asistentica, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, merisa.nesimović@unbi.ba

Sažetak: *Iako dječji rad apriori ne mora značiti i eksploataciju djeteta, već se može smatrati i posebno korisnim za izgradnju osjećaja obaveze i odgovornosti od najranije životne dobi, nerijetka je pojava zloupotrebe ovog sociološkog i pravnog instituta. Domaće, a i većina uporednih radnih zakonodavstava dozvoljava rad lica ispod 18 godina starosti, što se smatra dječjim radom, dok je donja starosna dob za zasnivanje radnog odnosa uglavnom ograničena na iznad 15 godina starosti. Pored starosne dobi kao uslova, zakonitost dječjeg rada uslovljena je i dobrovoljnim pristankom na rad, vrstom poslova i zadataka koje dijete obavlja i da takav rad ne utiče na njegov psiho-fizički razvoj, kao ni na proces njegovog obaveznog i redovnog obrazovanja, zdravstvenom sposobnošću, te pristankom i pod nadzorom roditelja, odnosno staratelja.*
Međutim, djeca su nerijetko prisiljena na rad bez ispunjavanja navedenih uslova, te su pri tom vrlo često radno angažovana kao žrtve krivičnih djela, kao što je, između ostalih i prosjačenje, kao jedna od posljedica ili razloga za trgovinu ljudima, odnosno djecom, a koje je krivičnim zakonodavstvom definirano kao krivično djelo među ostalim krivičnim djelima protiv spolne slobode i morala. Razvojem digitalnih tehnologija način komuniciranja, razmjene informacija, ali način rada i života uopše je poprimio sasvim nove oblike. Tako su se i oblici dječjeg rada vremenom razvijali i evoluirali, te postali dijelom cyber prostora, unutar kojega postoje brojne opasnosti i rizici da dječji rad preraste u nezakonit rad, odnosno eksploataciju djeteta. Ovaj rad govori o pojavi „cyber prosjačnja“ kao jednom specifičnom obliku eksploatacije djeteta, odnosno dječjeg rada.

Ključne riječi: *cyber prostor, dječji rad, trgovina ljudima, (cyber) prosjačenje, zakonodavstvo.*

1. UVOD

Dječiji rad je prisutan u svim društvenim sistemima, bez obzira na stepen njihovog razvoja, geografski položaj ili njihovo ustavno-pravno uređenje, te predstavlja antitezu konceptu rada dostojnog čovjeka. Ipak, njegovi izvorni oblici su riječi u Evropi, nego u Aziji ili Africi, pa je on različit u svojim pojavnim oblicima i intenzitetu u različitim dijelovima svijeta.

Zbog izloženosti zabranjenom dječjem radu, djeca često obolijevaju od različitih bolesti koje ostavljaju trajne posljedice na njihovo psiho-zdravlje i razvoj. Prekinutim ili ometanim školovanjem djeca-radnici često ne dobivaju priliku za razvoj ličnih sposobnosti, koje bi mogli istaknuti kao prednost u konkurenciji na tržištu rada. Na taj način njihova produktivnost i potencijani prihodi ostaju

ograničeni, dugoročne štetne posljedice po cjelokupan život su nesagledive (Bešlagić, 2024, 182-183).

Od najranijih faza razvoja društva, dijete je imalo značajnu ulogu pomagača u porodici u kojoj je živjelo time što je sudjelovalo u obradi poljoprivrednih površina, pomagalo u kućanskim poslovima i sl. U periodu robovlasništva, koji je obilježen odsutnošću pravnog subjektiviteta za mnoge osobe, dijeca su smatrana objektom prava, bila su izložena različitim oblicima rada i bila su pod apsulutnoj vlasti oca koji je sa njima mogao raspolagati na bilo koji način. U feudalnom razdoblju, djeca su služila kao rezervna radna snaga u poljoprivrednim poslovima. Kao izraženiji socijalni problem, dječiji rad u većoj mjeri počinje zaokupljati javnost početkom industrijske revolucije u XVIII vijeku. Ukidanjem feudalnih odnosa i uspostavljanjem kapitalističkog načina proizvodnje naglo dolazi do razvoja zaštitnog radnopravnog zakonodavstva. Godine 1789. donesena je Deklaracija o pravima čovjeka i građana koja je obuhvatila i razvoj samog djeteta. U ovom periodu donesen je niz specijalnih propisa koji se odnose na zaštitu radnika, a pogotovo djece u radnom odnosu (Bešlagić, 2024, 183).

U najnovije vrijeme dječji rad i rad uopšte poprima sasvim nove oblike zahvaljujući specifičnim pravcima razvoja društva i ljudske civilizacije, a posebno zahvaljujući razvoju informacionih tehnologija, uključujući i digitalizaciju svega što je moguće predstaviti u digitalnom obliku i virtualnom svijetu. S tim u vezi, *cyber* prostor postaje novo tržište rada, novo mjesto rada i novo sredstvo rada.

2. *CYBER* PROSTOR

Cyber ili kibernetički ili digitalni prostor predstavlja virtualni prostor stvoren pomoću globalno umreženih računara, odnosno predstavlja svijet interneta s njegovim okruženjem u najširem smislu posmatrano. U *cyber* prostoru, kao i u stvarnom prostoru ljudi mogu jedni s drugima komunicirati, družiti se, razmjenjivati, razvijati i ostvarivati ideje, trgovati i ostvarivati druge vidove interakcije. Sam naziv „*cyber* prostor" je osmislio američki pisac znanstvene fantastike William Gibson, a postao je popularan zahvaljujući njegovu romanu pod naslovom „*Neuromancer"* iz 1984. godine, koji predstavlja osnovu *cyberpunk* smjera u naučnofantastičnoj literaturi. Pojam *cyber* prostor djelimično se poklapa s pojmom virtualna stvarnost, a koji se ipak više odnosi na tehničke aspekte realizacije takvog prostora. (https://www.enciklopedija.hr/clanak/kiberneticki-prostor)

Razvoj *cyber* prostora omogućio je uspostavljanje novih vidova komunikacije i interakcije među ljudima. Pokretanje socijalnih mrežnih stranica, mogućnost da svaki korisnik interneta postavi svoju internet stranicu, kreira blog ili na drugi način postane dio globalne internet mreže, otvorilo je mogućnost da se putem interneta ne samo iznesu određeni stavovi, nego i da se na ovaj način objave čitavi tekstovi, kao i na drugi način komunicira s drugima. (Ćalović, 2012, 8).

S obzirom da se kako pojedinci, tako i zajednice diljem svijeta povezuju, socijaliziraju i organiziraju i putem *cyber* prostora, on je postao određujuća karakteristika savremenog života. Od 2000. do 2010. godine broj korisnika interneta, te

najrasprostranjenije mreže *cyber* prostora, porastao je s 360 miliona na dvije milijarde korisnika (Vuković, 2012, 13). Stoga se potpuno opravdano smatra da *cyber* prostor predstavlja jedan od krvotoka savremenog svijeta o kojem vrlo snažno zavise brojne države, međunarodne organizacije, razni poslovni subjekti, kritične infrastrukture, lokalne zajednice, ali i pojedinci. Savremeni svijet, svakodnevni opšti napredak i nebrojeni procesi jednostavno su nezamislivi bez *cyber* prostora, njegovih funkcionalnosti i mogućnosti koje pruža. Navedeni je postao jednako važan kao i „stvarni“, svakodnevni „fizički“ prostor (Mikac, 2023, u: Rodin, Kiš, Mikac, 2024, 288).

2.1. Zloupotreba *cyber* prostora

Iako *cyber* prostor olakšava, ubrzava i poboljšava kvalitetu života, on također otvara brojne rizike i opasnosti s kojima se svakodnevno susrećemo. Unutar *cyber* prostora odvija se iznimno velik broj procesa presudnih za pitanja sigurnosti i medija, ekonomije i tržišta, politike i diplomacije, međunarodnih odnosa i društvenih aktivnosti, pa sve do pojedinačnih potreba građana za komunikacijom, informisanjem ili kupovinom. Stoga je neophodno stalno pratiti razvoj novih aktivnosti i prijetnji vezano uz korištenje *cyber* prostora kako bismo mogli što kvalitetnije i sa što manje rizika njime se kretati i služiti (Rodin, Kiš, Mikac, 2024, 288).

Kada se govori o vidovima zloupotreba *cyber* prostora, u dostupnoj literaturi se one uglavnom nazivaju malicioznim kibernetskim aktivnostima i dijele se na: kibernetski kriminal, kibernetsku špijunažu, kibernetski terorizam i kibernetsko ratovanje (Vuković, 2012, 6). Ipak, u ovoj podjeli nedostaju *cyber* prijetnje koje ne pogađaju samo i isključivo sigurnost države, već i pojedinca koji također može biti meta *cyber* napada i drugih vidova zloupotreba. Posebno su dramatične posljedice kada su mete napada maloljetnici, odnosno djeca, što u krajnjoj liniji prestavlja i opasnost po društvenu zajednicu i državu.

2.2. Normativna regulacija *cyber* prostora na međunarodnom i nacionalnom nivou

Kada se govori o zaštiti *cyber* prostora putem normativnih akata, uglavnom se radi o zaštiti koja obuhvata zaštitu država i njihovih institucija, kao i podataka vezanih za nacionalnu sigurnost od *cyber* napada. Takav zaključak se može izvesti kako iz analize propisa donesenih na međunarodnom, ali i na nacionalnim nivoima. Dakle, moglo bi se reći da propisi koji tretiraju ovu oblast, a doneseni su od strane međunarodnih aktera globalnog i regionalnog karaktera, prvenstveno misleći na Ujedinjene nacije i Evropsku uniju, kao i nacionalni zakonodavci tek djelimično, fragmentirano, selektivno i indirektno štite pojedinca unutar *cyber* prostora.

Kada govorimo o politici Bosne i Hercegovine u ovoj oblasti, Bosna i Hercegovina nema Nacionalni tim za hitne računarske intervencije (CERT) na državnom nivou. Agencija Evropske unije za *cyber* sigurnost (ENISA) navodi CERT Republike Srpske (CERT RS) kao CERT nacionalne vlade, ali to stvara pogrešan

dojam pošto ova institucija funkcionira samo u jednom dijelu zemlje. Bosna i Hercegovina se obavezala na provođenje obaveza OSCE-a koje proizilaze iz odluke Ministarskog vijeća OSCE-a da pojača napore na smanjenju rizika od sukoba korištenjem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, uključujući i dogovoreni paket mjera za izgradnju povjerenja za rješavanje sigurnosnih pitanja u ovoj oblasti kako bi se povećala predvidljivost i transparentnost i smanjile pogrešne percepcije i sukobi u *cyber* prostoru. Međutim, postojeći zakoni tek trebaju biti u potpunosti usklađeni sa relevantnim pravnim stečevinama Evropske unije. Domaće zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini i u ovoj oblasti odražava složenu strukturu same države. Naime, postojeće zakonodavstvo na državnom nivou koje se odnosi na *cyber* sigurnost se rijetko i samo djelimično bavi relevantnim pitanjima. Potpisivanjem međunarodnih sporazuma i konvencija, kao što je Konvencija o *cyber* kriminalu Vijeća Evrope iz 2001. godine i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, Bosna i Hercegovina se obavezala da uskladi svoje zakonodavstvo s ovim dokumentima i da uspostavi mehanizme za njihovo provođenje. Međutim, dosadašnji napredak na tom planu je nedovoljan (https://detektor.ba/wp-content/uploads/2022/12/Cyber-sigurnost-FINAL-WEB-pages-1.pdf).

Krivični zakoni i procesni krivični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kao i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine sadrže odredbe vezane za *cyber* sigurnost i *cyber* kriminal, dok Krivični zakon Bosne i Hercegovine ne normira ovu oblast. S druge strane, u Bosni i Hercegovini je na snazi nekoliko zakona donesenih na nivou države Bosne i Hercegovine koji tretiraju oblast *cyber* sigurnosti, a to su: Zakon o elektronskom potpisu Bosne i Hercegovine, Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu Bosne i Hercegovine, Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u Bosni i Hercegovini, Zakon o zaštiti ličnih podataka Bosne i Hercegovine, Zakon o zaštiti tajnih podataka Bosne i Hercegovine i Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.

2.3. Zaštita pojedinca u *cyber* prostoru

Iako je moguće identificirati relevantne aktere u raznim područjima, još uvijek postoji mnogo nepoznanica kada je riječ o nadležnosti u svakom pojedinačnom slučaju u pogledu zaštite ljudskih prava u *cyber* prostoru. Stoga je ovom prilikom poželjno predstaviti definiciju *cyber* sigurnosti koja se u mnogome razlikuje od većine dostupnih, jer u njenom sadržaju prepoznajemo humanizaciju *cyber* prostora i zaštitu pojedinca i njegovih ljudskih prava i sloboda. Naime, Asocijacija za progresivne komunikacije (APC) navodi definiciju koju je razvila radna grupa Slobodan i siguran internet Koalicije za slobodu na internetu (FOC), koja se sastojala od inžinjera, stručnjaka za ljudska prava i predstavnika vlade. Inspirirana ISO/IEC 27000 standardom za informacijsku sigurnost, radna grupa FOC-a definirala je *cyber* sigurnost kao "očuvanje kroz politiku, tehnologiju i obrazovanje dostupnosti, povjerljivosti i integriteta informacije i njene temeljne infrastrukture kako bi se poboljšala sigurnost ljudi na mreži i izvan mreže" (https://detektor.ba/wp-content/uploads/2022/12/Cyber-sigurnost-FINAL-WEB-pages-1.pdf).

Kako bi se osiguralo da pravni i politički okviri u Bosni i Hercegovini odgovaraju potrebama nacionalne ekonomije i javnog i privatnog sektora i da štite pojedinačna ljudska prava i slobode, kreatori politika moraju biti kvalitetnije upoznati sa dinamikom globalnog tehnološkog razvoja i njenim utjecajima na sigurnost, s jedne i ljudska prava s druge strane. Zbog svoje fragmentirane administrativne strukture, Bosna i Hercegovina se suočava sa dodatnim izazovima kada govorimo o tome kako vlade, privatni sektor i civilno društvo odgovaraju na izazove povezane sa prepoznavanju *cyber* sigurnosti i upravljanjem *cyber* sigurnošću. Zakonski okviri moraju više poštivati norme o ljudskim pravima, dok se istovremeno moraju boriti sa rastućim nivoima *cyber* kriminala, *cyber* napada i drugih aktivnosti koje koriste tehnologiju i internet kao prostore za promociju nasilja i ekstremizma i šire dezinformacije koje ugrožavaju sigurnost pojedinaca, nacije, a u konačnici i demokratije (https://detektor.ba/wp-content/uploads/2022/12/Cyber-sigurnost-FINAL-WEB-pages-1.pdf).

3. DJEČJI RAD

3.1. Pojam, pojavni oblici i uzroci dječijeg rada

Prema Konvenciji o pravima djeteta (1989, čl. 1), dijete predstavlja „svaku osobu mlađu od 18 godina života, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetstva ne odredi ranije“. Granica do koje se, u pravilu, ljudsko biće pri tome smatra djetetom jeste punoljetstvo, ali se istovremeno uvažava mogućnost sticanja punoljetstva i prije, odnosno i poslije osamnaeste godine života, ako to predviđaju nacionalni propisi. U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine djetetom se smatra osoba ispod 14, a status maloljetnika traje do 18 godina života. Navršavanjem 18 godina života dijete postaje punoljetno i stiče potpunu poslovnu sposobnost. Stoga se dječjim radom se smatra rad lica koja imaju ispod 18 godina starosti, pri čemu se ne smatra da je svaki rad djeteta štetan i ne mora nužno podrazumijevati njegovu eksploataciju. Kad dijete pomaže roditeljima u obavljanju osnovnih kućnih obaveza i svoj džeparac zarađuje od roditelja ili radom u porodičnom biznisu, a rad se obavlja u djetetovo slobodno vrijeme, te ukoliko su ti poslovi primjereni djetetovom psiho-fizičkom razvoju i ne utječu na njegov socijalno-emocionalni razvoj, ne može se govoriti o radnoj eksploataciji djeteta. Stoga, pojam “eksploatacija djece” u širem značenju odnosi se na eksploataciju kroz rad i druge oblike iskorištavanja koji su štetni za dijete. Eksploatacija djece nije nov fenomen, ali oblici u kojima se pojavljuje kao i metode koje je omogućavaju eksploataciju djece poprimili su nove oblike i razmjere širom svijeta (Đuderija *et al*., 2013, 9).

Konvencija broj 182 o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada usvojena u Ženevi 1999. godine, definira „najgore oblike dječijeg rada, a oni su: sve vrste ropstva ili ropstvu slične prakse, kao što je prodaja djece i trgovina djecom, dužničko ropstvo i kmetstvo, te prisilan i obavezan rad; zatim korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, proizvodnju pornografskog materijala ili pornografske priredbe; korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za proizvodnju droge i trgovinu drogom na način definiran odgovarajućim

međunarodnim ugovorima, te rad koji bi, zbog svoje prirode i okolnosti u kojima se obavlja, mogao štetiti zdravlju, sigurnosti i moralu djece (Konvencija broj 182 o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada, 1999., čl. 3). Navedeni najgori oblici diječijeg rada mogu se svrstati u dvije grupe: one koji su u svakom slučaju štetni i u sukobu su s osnovnim ljudrskim pravima djeteta, te stoga zabranjeni za sve osobe mlađe od 18 godina, te one koji su nacionalnim zakonodastvom definisani kao oni koji su opasni poslovi, ali se mogu obavljati u legitimnim sektorima ekonomske aktivnosti. Svjetske regije koje su posebno pogođene iskorištavanjem dječjeg rada su: Afrika, Azija i Pacifik, Latinska Amerika i Karibi, te Istočna i Centralna Europa (Vinković, 2008, 19-20).

Kao najčešći uzrok dječijeg rada pojavljuje se siromaštvo. Siromašni roditelji često djecu ne šalju u školu smatrajući da je obrazovanje beskorisno i da nema velikog uticaja na buduće perspektive zapošljavanja. Dječiji rad najviše je zastupljen u najnerazvijenim društvima. Drugi važan uzrok dječijeg rada jesu odluke poslodavaca o zapošljavanju djece radnika. Poslodavci najčešće zapošljavaju djecu iz razloga što su ona manje svjesna svojih prava, bespogovorno prihvataju naređenja i rade dugotrajan posao bez prigovora. Djeca u pravilu rade za manje plaće nego odrasli, ne organizuju se u sindikate, jer rade ilegalno, pa samim time stvaraju manje troškove za poslodavce. Jedan od uzroka dječjeg rada je (ne)mogućnost edukacije. U zemljama u kojima sistem edukacije nije besplatan, lako dostupan, veća je mogućnost da će manji broj djece pohađati školu. Osim toga, nekvalitetan obrazovni program, nefleksibilni školski raspored koji ne omogućava djeci da kombiniraju rad sa školovanjem, npr. u vrijeme žetvi, dodatni troškovi koji prate školovanje djece, a koji se očituju u vidu mogućnosti zarade za vrijeme pohađanja škole, čine faktore koji utječu na smanjenje broja djece koja su uključena u edukacijski sistem. Također, porast siromaštva uzrokovan ekonomsko-finansijskim krizama, smanjenje cijene rada i velika ponuda na predmetnim tržištima radne snage također dovode do pojave dječjeg rada. U takvim uslovima dolazi do opadanja nivoa društvene zaštite djeteta, jer samim smanjenjem porodičnih prihoda i gubitkom posla povećava se udio odrasle radne snage u neformalnim sektorima proizvodnje. Ratovi i oružani sukobi također su, a ujedno i najteže prihvatljivi uzroci pojave dječijeg rada. Sudjelovanje djece u oružanim sukobima poznato je od najranijih vremena, dok se danas takve pojave najčešće javljaju kao posljedica gubitka roditelja, siromaštva, statusa izbjeglištva, raseljenosti i td. Djeca sudjeluju u ratnim sukobima jer su najviše ranjiva i nezaštićena u fizičkom smislu, a vođena su željom za preživljavanjem, izložena ponižavajućim postupcima, seksualnom iskorištavanju i drugim sličnim oblicima nasilja i uznemiravanja. I prirodne katastrofe mogu biti uzrokom dječijeg rada. Zbog bolesti i epidemija koje mogu prouzrokovati prirodne katastrofe, djeca se izlažu opasnosti po njihovo zdravlje. Zbog toga su djeca i izložena obavljanju dječijeg rada (Vinković, 2008, 38-55).

3.2. Dječji rad u međunarodnim i nacionalnim izvorima prava

Već u Opštoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine utiru se temelji zabrane dječjeg rada. Tako se u Deklaraciji proklamuje pravo svakog pojedinca na

socijalnu sigurnost, na jednaku plaću za jednak rad, pravao na zadovoljavajuću naknadu koja radniku i njegovoj porodici obezbjeđuje život u skladu s ljudskim dostojanstvom. Pored ovog dokumenta Ujedinjene nacije su 1966. godine usvojile i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kojim se pruža zaštita djeci i mladima od ekonomske i socijalne eksploatacije, označavajući je štetnom za njihovo zdravlje, moral, normalan razvoj, te potencijalno ugrožavajućom po njihov život. Osim toga, ovaj dokument države obvezuje postaviti minimalnu dobnu granicu za zasnivanje radnog odnosa, a svako suprotno postupanje definisano je kao zabranjeno i pravno kažnjivo. I Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, također iz 1966. godine definiše pravo na zaštitu djeteta, bez obzira na njegovu rasu, boju kože, spol, jezik, nacionalnu ili socijalnu pripadnost, na način da su mjere zaštite prilagođene njegovom statusu maloljetnika, uzimajući pri tom u obzir i njegovu porodicu, društvo i državu. Ipak, najznačajniji izvor prava u oblasti zaštite prava djece donesen od strane Ujedinjenih nacija jeste Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine. Ovaj dokument predviđa obvezu da država poduzima adekvatne legislativne, administrativne, socijalne i edukacijske mjere za zaštitu djeteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja, povrede ili zlouporabe, zanemarivanja, zlostavljanja ili iskorištavanja. Konvencijom se djeci priznaju određena specifična prava, usko vezana za pitanje dječjeg rada, kao npr.: pravo na edukaciju, pravo na odmor i razonodu, te slobodnu participaciju u kulturnom životu i umjetnosti. Ova Konvencija se zalaže za zaštitu djece od ekonomske eksploatacije, te sudjelovanja u radu koji se smatra po njih štetnim, kao i onom koji ometa njihovu edukaciju ili je štetan za dječje zdravlje, te njihov fizički, mentalni, duhovni i socijalni razvoj. Pored ovih dokumenata, Ujedinjene nacije su usvojile i veoma značajnu Svjetsku deklaraciju o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece iz 1990. godine, kao i prateći dokument Plan akcije za implementaciju Svjetske deklaracije koji je donesen iste godine. Također i Međunarodna organizacija rada kao specijalizirana organizacija Ujedinjenih nacija putem svojih konvencija i preporuka definiše minimalne standarde u oblasti radnih prava, te se u svojoj normativnoj djelatnosti posebno bavila pitanjem dječjeg rada. Među najznačajnije, a svakako i prve konvencije Međunarodne organizacije rada koje se tiču djece i njihovog rada spada Konvencija broj 5 o utvrđivanju minimuma godina za prijam djece na industrijske radove iz 1919. godine. U njoj je sadržana odredba prema kojoj djeca se ispod 14 godina života ne mogu zaposliti ili raditi u bilo kojoj javnoj ili privatnoj industriji, s izuzetkom onih u kojima su zaposleni samo članovi djetetove porodice. Zatim je tu Konvencija broj 6 o noćnom radu mladih osoba u industriji iz 1919. godine. Prema ovoj Konvenciji osobe mlađe od 18 godina se ne smiju zapošljavati na noćni rad na poslovima u industriji, bez obzira da li se radi o javnom ili privatnom preduzeću. Iznimku predstavlja rad djece ispod 18 godina, ali samo u preduzećima u kojima su zaposleni samo članovi djetetove porodice. Ipak, najznačajnija Konvencija Međunarodne organizacije rada u ovoj oblasti svakako je Konvencija broj 182 o najgorim oblicima dječjeg rada iz 1999. godine. Poseban značaj ove Konvencije jeste što je njome uspostavljen izraz “najgori oblici dječjeg rada”, te definisano šta on obuhvaća, i to: sve oblike ropstva i postupanja sličnog ropstvu, kao što je prodaja odnosno trgovina djecom, dužničko ropstvo, prinudan i obavezan rad; zatim upotreba, pribavljanje ili nuđenje djece za svrhe prostitucije i pornografije; upotreba, pribavljanje ili nuđenje djece za nezakonite

aktivnosti, posebno u svrhe proizvodnje i trgovine drogom, kako je to regulisano u međunarodnim ugovorima; te rad, koji po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja, može narušiti zdravlje, sigurnost i moral djece.

Evropska unija i njene institucije posebnu pažnju posvećuju zabrani i dokidanju dječjeg rada. Najvažniji dokument u borbi protiv dječjeg rada donesen na nivou Evropske unije predstavlja Evropska socijalna povelja iz 1961. godine (1961, čl. 7), koja obavezuje ugovorne stranke na uspostavljanje dobnog minimuma od 15 godina za zasnivanje radnog odnosa, uz izuzetak preporučljivog lakšeg rada koji ne šteti zdravlju, moralu ili obrazovanju djece. Također, ovaj dokument predviđa mogućnost da se za potrebe njihovog obavljanja može uspostaviti i viša dobna granica. Evropska socijalna povelja predviđa da su lica koja su još uvijek uključena u sistem obaveznog školovanja isključena od mogućnosti obavljanja ovakvog rada, budući da bi ih ta mogućnost mogla onemogućiti od potpunog uživanja povlastica koje sa sobom nosi obrazovanje. Povelja također predviđa da će radno vrijeme osoba ispod 16 godina starosti bit ograničeno, u skladu sa potrebama njihovog razvoja, te potrebom profesionalnog obrazovanja. Predviđeno je i da će rad osoba ispod 18 godina starosti na poslovima koji su propisani nacionalnim zakonodavstvom, biti predmetom redovnih liječničkih kontrola.

Rad djece, odnosno maloljetnika regulisan je radnim zakonodavstvom u Bosni i Hercegovini, pri čemu zakonodavci u sva tri važeća zakona o radu (u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, koji sadrže gotovo identične odredbe u ovoj oblasti) maloljetnike tretiraju posebno zaštićenom kategorijom radnika. Tako je ponajprije, zakonodavac predvido da lice između 15 i 18 godina života, odnosno maloljetnik, može zaključiti ugovor o radu, odnosno zaposliti se isključivo uz saglasnost zakonskog zastupnika i pod uslovom da od ovlaštenog ljekara ili nadležne zdravstvene ustanove pribavi ljekarsko uvjerenje kojim dokazuje da ima opću zdravstvenu sposobnost za rad (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 20, s. 2). Također, zakonodavac je za maloljetne radnike sktario dužinu trajanja punog radnog vremena, pa puno radno vrijeme za maloljetne radnike ne smije biti duže od 35 sati sedmično (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 36. s. 3). Maloljetnom radniku nije dozvoljen ni prekovremeni rad (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 38, s. 3), niti može raditi u preraspodjeli radnog vremena samo ukoliko pisanom izjavom pristane na takav rad (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 39, s. 5). Nadalje je zakonodavac zabranio noćni rad maloljetnih radnika, a samo izuzetno, maloljetni radnici privremeno mogu biti izuzeti od zabrane noćnog rada u slučaju havarija, više sile i zaštite interesa Federacije, na osnovu saglasnosti inspekcije rada kantona (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 42.) U odnosu na ostale kategorije radnika, maloljetni radnik ima pravo na godišnji odmor u trajanju od najmanje 24 radna dana (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 40, s. 2) Zakonodavac je također propisao da maloljetnik ne može raditi na naročito teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom ili pod vodom, ni na ostalim poslovima koji bi mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegov život i zdravlje,

razvoj i moral, s obzirom na njegove psihofizičke osobine (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 57, s. 1), te je u cilju zaštite njegovog zdravlja i psihofizičkog razvoja, propisao da ima pravo na ljekarski pregled najmanje jednom u dvije godine, a da troškove ljekarskog pregleda snosi poslodavac (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 58.). Za nepoštivanje navedenih odredaba Zakona, zakonodavac je predvidio prekršajnu odgovornost poslodavca, odnosno pravnog lica i to novčanu kaznu od 1.000,00 KM do 3.000,00 KM, a za ponovljeni prekršaj novčanu kaznu od 5.000,00 KM do 10.000,00 KM (Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, 2016, 2018, 2021, 2022 i 2024, čl. 171. s. 1).

4. PROSJAČENJE

Prosjačenje je oblik sticanja materijalne dobiti korištenjem sklonosti ljudi ka samilosti prema osobama koje se time bave. Iz toga često proističe zloupotreba koja se izražava kroz organizovani kriminal i eksploataciju osoba, a posebno dece, koja su primorana na ovaj oblik aktivnosti. Kao delatnost koja ima negativne posledice po psiho-socijalno stanje pojedinca, kao i na teškoće u socijalnom funkcionisanju, iziskuje naročitu pažnju socijalnih službi za prevenciju i obezbeđenje odgovarajućih uslova socijalne terapije i rehabilitacije (Vidanović, 2006, 437-438).

U Bosni i Hercegovini je problem prosjačenja posebno izražen, prvenstveno zbog siromaštva u društvu, ali i nestabilnog društveno-pravnog sistema uopšte. Prosjačenje djece učestala je pojava, pa su djeca na ulici postala gotovo uobičajena slika u bosanskohercegovačkim gradovima i na njihovim ulicama. Najzorniji podaci o ovome su prikazani u specijalnim izvještajima Institucije ombudsmena ua ljudska prava Bosne i Hercegovine u kojima se ističe da se radi o pojavi koja predstavlja najteži oblik eksploatacije djece. (https://ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen-_doc2013020401353492eng.pdf)

Prema bosanskohercegovačkom krivičnom zakonodavstvu, prosjačenje predstavlja oblik izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, a trgovina ljudima je krivično djelo koje na specifičan način ugrožava pravni poredak države i njene vitalne društvene vrijednosti. Ipak, svi pojavni oblici trgovine ljudima ne nose sa sobom isti stepen društvene opasnosti, te stoga ne predstavljaju podjednak rizik, prijetnju ili opasnost po sigurnost i stabilnost države, društva ili pojedinca. Bilo koji vid trgovine ljudima u koji su direktno ili indirektno uključena djeca, uključujući i prosjačenje predstavlja posebnu opasnost po državu i njen pravni poredak, prvenstveno zbog štetnih posljedica koje dugoročno narušavaju javno zdravlje i nacionalnu sigurnost .

4.1. Pojam i oblici trgovine ljudima s posebnim osvrtom na trgovinu djecom u Bosni i Hercegovini

Trgovina ljudima podrazumijeva: vrbovanje, prevođenje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika

prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija žrtve može obuhvatati prostituciju ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa (Mijalković, 2005, 33).

U literaturi se mogu pronaći različiti kriteriji za klasifikaciju oblika trgovine ljudima, i to: prema stepenu društvene opasnosti, geografskom nivou realizacije, odnosu žrtve prema položaju u kojem se nalazi, bio-fiziološkim karakteristikama žrtve, kao i prema obliku eksploatacije žrtve. Za temu predmetnog rada posebno su bitna posljednja dva kriterija. Naime, kada se govori o kriteriju klasifikacije oblika trgovine ljudima prema bio-fiziološkim karakteristikama žrtava, odnosno njihovom spolu i starosnoj dobi, onda se trgovina ljudima može manifestovati kao trgovina muškarcima, trgovina ženama i trgovina djecom (muškog i ženskog spola). Ovu klasifikaciju, zavisno od konkretnih zakonskih rješenja pojedinih država, dopunjuje i precizira kriterij životne (starosne) dobi lica. Tako je moguće razlikovati bebe, djecu, odrasla lica, odnosno različite kategorije lica u određenim godinama života. Navedeni kriterij klasifikacije je bitan iz razloga što u nekim državama nije predviđeno sankcionisanje trgovine muškarcima, u drugim se sankcioniše isključivo trgovina djecom, u trećim državama se sankcioniše trgovina ženama, dok trgovina djecom predstavlja teži oblik ove pojave, a u nekim državama je, pored trgovine djecom i trgovina mlađim punoljetnim licima kriterij za kvalifikaciju težeg oblika krivičnog djela. Podjela oblika trgovine ljudima prema bio-fiziološkim karakteristikama žrtve ima svoje opravdanje. Naime, određeni oblici ugrožavanja sigurnosti odnose se isključivo ili pretežno za konkretnu kategoriju žrtve. Npr., žrtve ilegalnog usvojenja ili pedofilije mogu biti isključivo djeca, a žrtve prostitucije ili pornografije su pretežno žene, dok radno mogu biti eksploatisani i muškarci i žene i djeca (Mijalković, 2005, 38-39). Za temu ovoga rada od posebnog je značaja klasifikacija oblika trgovine ljudima prema vidovima i oblicima eksploatacije žrtava, a oni mogu biti: seksualno ropstvo, radno ropstvo, ilegalno usvojenje, prinudni brak, uzimanje ljudskih organa i dijelova tijela, prinudno vršenje kriminalnih radnji i prinudno učešće u oružanim sukobima (Mijalković, 2005, 40-42).

U okviru trgovanja ljudima posebno se izdvaja trgovanje djecom koje se ubraja u najokrutnije i najbeskrupuloznije oblike nasilja nad djecom. Kada govorimo o našem podneblju, nesporna je činjenica da je trgovina ljudima, a posebno trgovina djecom posebno izražen problem, te se u ovom slučaju Bosna i Hercegovina pojavljuje i kao zemlja porijekla, i tranzita i destinacije (Dottridge *et al.*, 2021, 5). Na zapadnom Balkanu uopšte, djecom se trguje kroz različite oblike eksploatacija: seksualno iskorištavanje, uključujući proizvodnju i distribuciju materijala za seksualno zlostavljanje djece, prisilne brakove, radno iskorištavanje, prisilno prosjačenje i prisilne kriminalne radnje. Jednim dijelom razlog za to leži u činjenici da se Zapadni Balkan suočava sa velikim sigurnosnim i humanitarnim izazovima izazvanim masovnim i mješovitim migracionim tokovima, unutar kojih je trgovina djecom veoma široko prisutna. (https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/child-trafficking-still-on-the-rise-in-the-western balkans-said-participants-of-a-regional-

conference). Iz dostupnih informacija proizilazi da se trgovina djecom u Bosni i Hercegovini najčešće manifestuje upravo kao prisilno prosjačenje i prisilni rad na ulici. Nadležne agencije također prepoznaju organizovanu eksploataciju djece kao ozbiljan problem, ponekad čak i uz učešće porodice žrtava. Razlike u pristupu rješavanju dječijeg prosjačenja i dječjeg rada diktira kontekst svakog prijavljenog slučaja i kompleksnost prikupljanja dokaza o tome da li dijete iskorištava neko drugi ili ne (Dottridge *et al*., 2021, 15). Da bi se osigurao adekvatan odgovor na ovaj fenomen razarajućeg djelovanja na društvo, ključno je ulaganje u unapređenje kompetencija stručnjaka u odgojnom, obrazovnom i zdravstvenom radu s djecom, posebno stručnjaka pomagača u neposrednom radu s djecom žrtvama trgovanja ljudima (Marušić, 2018, 8).

Krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini posebnu pažnju posvećuje zaštiti maloljetnih lica žrtava krivičnih djela. Kako je trgovina djecom vrlo kompleksna pojava, tako je cijeli spektar krivičnih djela koja se mogu dovesti u vezu sa ovom negativnom društvenom pojavom. Budući da je jedan od uzroka trgovine djecom i njihove eksploatacije zapuštanje (ili zlostavljanje) djeteta ili maloljetnika, zakonodavac je predvidio krivičnu odgovornost roditelja, usvojitelja, staratelja ili drugog lica koje grubo zanemaruje svoje funkcije zbrinjavanja ili odgoja djeteta ili maloljetnika (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 219, s. 1), jednako kao i u slučaju napuštanje djeteta s ciljem da ga se trajno riješi (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 220.) Ipak, za predmetni rad najznačajnije krivično djelo propisano krivičnim zakonodavstvo jeste trgovina ljudima koje predviđa krivičnu odgovornost za onoga ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu njegovog iskorištavanja. Posebno je predviđena krivična odgovornost za onoga ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lice koje nije navršilo 18 godina života u svrhu iskorištavanja prostitucijom ili drugim oblikom seksualnog iskorištavanja, prisilnim radom ili uslugama, prisilnim prosjačenjem, ropstvom ili njemu sličnim odnosom, služenjem, odstranjivanjem dijelova ljudskog tijela ili kakvim drugim iskorištavanjem. Iskorištavanje, u smislu naprijed navedenog, podrazumijeva: prostituciju druge osobe ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, prisilno prosjačenje, ropstvo ili njemu sličan odnos, služenje, odstranjivanje dijelova ljudskog tijela ili kakvo drugo iskorištavanje. Također, onaj ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu druge osobe u svrhu omogućavanja trgovine ljudima, krivično je odgovoran, jednako kao i onaj ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima. Ako je učinjenjem krivičnog djela trgovine ljudima prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt nekog lica smatraće se da se radi o kvalificiranom obliku ovog krivičnog djela. Kada se govori o postojanju krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine

ljudima pristala na iskorištavanje ili ne. Također, protiv žrtve trgovine ljudima koja je bila prisiljena od strane učinitelja krivičnog djela učestvovati u izvršenju drugog krivičnog djela, neće se voditi krivični postupak ako je takvo njeno postupanje bilo neposredna posljedica njenog statusa žrtve trgovine ljudima (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 210a). Zakonodavac je predvidio posebnu odgovornost i posebne sankcije za ona lica koja se bave organiziranom trgovinom ljudima, i to za onoga ko organizira ili rukovodi grupom ljudi, organiziranom grupom ljudi, ili grupom ljudi za organizirani kriminal koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično cijelo trgovina ljudima. (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine 2003, 2004, 2005, 2010, 2011, 2014, 2014, 2016, 2017 i 2023, čl. 210b. s. 1).

4.2. *Cyber* prosjačenje

Internet danas pruža ogromne mogućnosti za zlostavljanje, pedofiliju i prosjačenje djece i maloljetnih lica kroz različite tehnike manipulacije, ucjenjivanja i sl., a u svrhu ostvarivanja novčane dobiti ili zadovoljenja vlastitih potreba (https://humanityinaction.org/bosnia-herzegovina-programs-medijskom-pismenoscu-protiv-opasnosti-cyber-prostora/?lang=bs). Radi se o vrlo unosnom „biznisu“ za organizatore ovakvog oblika eksploatacije djece. Ipak, krivično zakonodavstvo nije prepoznalo ovaj specifičan oblik prosjačenja, odnosno izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima, te se ono još uvijek podvodi pod osnovni i jedini vid krivično-pravnog tretmana ove pojave u krivičnom zakonodavstvu.

Dakle, *cyber* prosjačenje predstavlja oblik eksploatacije djeteta i nezakonitog dječjeg rada putem kojeg organizatori prosjačenja stiču određenu materijalnu korist.

4.2.1. Prosjačenje kao oblik nezakonitog dječjeg rada

Ukoliko prosjačenje i *cyber* prosjačenje posmatramo kao oblik dječjeg rada, onda nesumnjivo možemo doći do zaključka da se radi o nezakonitom dječjem radu. Razloga za potonji zaključak je više. Naime, ukoliko se prisjetimo uslova za zasnivanje radnog odnosa s maloljetnim licem, zakonodavac je predvidio da je pored starosne dobi kao uslova, potreban i dobrovoljni pristanak na rad maloljetnika, zatim da se radi o vrsti poslova i zadataka koji ne utiču na njegov psiho-fizički razvoj, kao ni na proces njegovog obaveznog i redovnog obrazovanja, da dijete ima odgovarajuću zdravstvenu sposobnost, te da se takav rad preduzima uz pristanak i pod nadzorom roditelja, odnosno staratelja ili usvojitelja. Kada je u pitanju starosna dob kao uslov, vrlo često prosjače djeca ispod 15 godina starosti, pa čak i djeca starosti četiri ili pet godina bez ikakvog staranja ili nadzora roditelja, staratelja, usvojitelja ili uopšte nekog starijeg lica. Nadalje, ako uzmemo u obzir da se radi o poslovno nesposobnim licima koja nisu u stanju rezonovati situaciju u kojoj se nalaze, samim time niti rasuđivati i donositi odluke koje nisu po njih štetne, o dobrovoljnom pristanku djeteta nipošto ne možemo govoriti. Ako posmatramo vrstu poslova i zadataka koje dijete obavlja prosjačenjem, izloženost vremenskim

uslovima, neposrednu komunikaciju s starijim licima i potencijalnu mogućnost njihove eksploatacije i na druge po njih štetne načine kao posljedicu prosjačenja, onda se ne može govoriti o radu koji nije štetan po dijete i njegov psihofizički razvoj. Također, ukoliko se osvrnemo na uslov koji se odnosi na uticaj prosjačenja na proces obaveznog i redovnog obrazovanja djeteta, djeca koja prosjače vrlo često zbog višesatnog, a nerijetko i cjelodnevnog provođenja vremena na ulicama, nisu u mogućnosti pohađati nastavu, te ostaju bez mogućnosti obrazovanja, a često i pukog opismenjavanja. U ovakvim slučajevima i zdravstvena sposobnost djeteta je upitna. Kada se govori o posljednjem uslovu za (ne)zakonitost dječjeg rada, a to je pristanak roditelja ili staratelja, ono zaslužuje posebnu pažnju.

4.2.2. Pristanak roditelja, staratelja ili usvojitelja i *cyber* prosjačenje djeteta

Ukoliko *cyber* prosjačenje posmatramo kao krivično djelo, onda bi onaj ko ga izvrši ili organizira, bio odgovoran za krivično djelo trgovine ljudima. S druge strane, ukoliko se radi o *cyber* prosjačenju djeteta, onda bi roditelj, staratelj ili usvojilac djeteta bi bio odgovoran za neko od krivičnih djela iz grupe krivičnih djela protiv braka, porodice i mladeži, kao što je zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika iz člana 219. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, ili napuštanje djeteta ili zanemarivanje porodičnih obaveza iz člana 220., odnosno 221. istog Zakona.

4.2.2.1. Oblici *cyber* prosjačenja djteta

Cyber prosjačenje djeteta je specifičan oblik prosjačenja upravo zbog uloge roditelja, staratelja ili usvojitelja u njegovoj realizaciji, a u krajnjoj liniji i u krivičnoj odgovornosti. Naime, *cyber* prosjačenje djece se uglavnom realizira uz pristanak roditelja, staratelja ili usvojitelja, i ne samo to, nego se roditelji, staratelji ili usvojitelji pojavljuju i u ulozi inicijatora i organizatora prosjačenja.

Iako su u naučnim i stručnim krugovima, kao i u dostupnoj literaturi vrlo štura mišljenja i stavovi o ovoj problematici, iz pojavnih oblika *cyber* prosjačenja djece moguće je zaključiti kako možemo razlikovati njegova dva pojavna oblika ili grupe. Prvi se veže za osnovni uzrok dječjeg rada, a to je siromaštvo. Naime, pojavom novih ratnih žarišta u svijetu i s tim u vezi intenzivnih migracija stanovništva, *cyber* prosjačenje djece se javlja kao način da migrantske porodice obezbijede barem minimum sredstava za život nakon što se nađu u migrantskim kampovima ili državama tranzita. Takav je primjer, o kojem se mnogo govorilo u medijima, djece iz izbjegličkih kampova Sirije koji su sate provodili na *TikToku*, ali i drugim društvenim mrežama, moleći za „donacije“ u novcu. Britanski novinari su utvrdili da se tim načinom prosjačenja sticala zarada i do 1000 dolara za sat vremena *streama*. Iz *TikToka* su bili svjesni ove pojave i još ranije obećali da će poduzeti hitne mjere protiv, kako su naveli, eksploatatorskog prosjačenja. Objasnili su da takva vrsta sadržaja nije dozvoljena i da je njihova provizija znatno manja od 70%, koliko se

tvrdilo u medijima da je postotak koji od toga pripada ovoj društvenoj mreži, ali nisu niti naveli koliko tačno iznosi ta provizija.

U ovim slučajevima je vrlo značajna uloga posrednika koji su ovim porodicama pribavljali mobitele i drugu opremu potrebnu za *streamove*, te sarađivali su sa agencijama povezanim s *TikTokom* u Kini i na Bliskom istoku radi regrutovanje onih, prvenstveno djece koja ponajviše izazivaju empatiju kod potencijalnih „donatora". Među najpoznatijim slučajevima eksploatacije djece putem *cyber* prosjačenja, a uz pristanak roditelja je slučaj Mone Ali Al-Karim i njenih šest kćerki koje su satima sjedile ispod šatora u izbjegličkom kampu i preko *TikToka* molile za donacije, ponavljajući nekoliko engleskih fraza: „Molim vas lajkajte, molim vas podijelite, molim vas za poklon". U *streamu* se pominjalo i kako je Monin muž poginuo tokom zračnog napada, a donacija joj je potrebna kako bi omogućila operaciju za kćerku Sharifu koja je slijepa (https://www.klix.ba/vijesti/svijet/tiktok-uzima-70-posto-provizije-od-sirijskih-porodica-koje-preko-tiktoka-mole-za-novcanu-pomoc/221012056).

Drugi oblik *cyber* prosjačenja djece uz saglasnost roditelja je pojava tzv. djece *youtubera*. Ovakav naziv je nastao zbog najčešće korištene društvene mreže *YouTube* za ove potrebe, iako se ova pojava prati i na drugim društvenim mrežama. Ovo je vrlo suptilan oblik eksploatacije djece jer se odvija uz pristanak roditelja, staratelja ili usvojitelja i u naizgled potpuno bezopasnom okruženju po dijete, kao što je njihov vlastiti dom, park, igralište ili prodavnica igračaka. Najčešće se radi o *streamovima* svakodnevnih situacija, kao što je igra, objedovanje, šetnja ili kupovina. Ipak, iza kamera djeca nerijetko ne žele da *streamuju*, nisu raspoložena, bolesna su, pospana i sl., ali zbog gledanosti kanala i kontinuiteta objava primorana su to činiti, jer iza svega toga stoji vrlo unosna zarada. Naime, uz pomoć svojih roditelja djeca *youtuberi* diljem svijeta donose svojim porodicama prihode o kojima većina može samo sanjati. Samo na *YouTubeu* deseci djece, uz pomoć svojih roditelja, stvaraju video zapise, vode kanale i ubiru višemilionske prihode. Tako recimo sestre Maya i Mary imaju 5,3 miliona pretplatnika i 1,5 milijardi pregleda na *YouTubeu*. Procjenjuje se kako im to donosi između 409,4 hiljada i 6,5 miliona američkih dolara godišnje. One najviše vremena provode pjevajući i to uglavnom pod budnim okom roditelja i uz njihove instrukcije. Interesantan je i primjer šestogodišnje Boram iz Južne Koreje na svoja dva kanala ima ukupno 31,2 miliona pretplatnika i deset milijardi pregleda, što njenoj porodici donosi između 601,8 hiljada i 9,6 miliona dolara godišnje, omjera radi što je dovoljno za kupovinu peterokatnice u predgrađu Seoula (https://www.tportal.hr/tehno/clanak/ovi-klinci-izvrsno-zaraduju-na-youtubeu-iako-nisu-stariji-od-11-godina-20190802). Slične primjere imamo i u našem okruženju, kao što su poznati *youtuberi* Filip i Zaga i njihova dva maloljetna sina Nikola i Aleksa ili Arija i Nađa i njihova tetka Marina.

Na današnju djecu uveliko utiče internet, što pokazuje i istraživanje iz 2019. godine koje je provedeno na uzorku od 3000 djece iz Velike Britanije, Amerike i Kine. Tom prilikom su djeca trebala odgovoriti na pitanje šta žele biti kad odrastu. Rezultati su bili vrlo zanimljivi, pa tako čak 30% Britanaca i 29% Amerikanaca sanja o internet karijeri i žele biti *youtuberi*, dok je u Aziji je nešto drugačija situacija, pa

čak 56% Kineza želi biti astronauti kad odrastu (https://www.24sata.hr/lifestyle/danasnja-djeca-zele-biti-zvijezde-interneta-i-do-30-posto-njih-sanja-o-karijeri-na-youtubeu-880483).

5. ZAKLJUČAK

Dječiji rad je pojava koja je imanentna svim fazama razvoja ljudskog društva i civilizacija, pa i ovoj savremenoj fazi razvoja. Radi se o pojavi koja ima brojne socijalne i društvene posljedice, ali i potencijalno negativno djelovanje na psihu i razvoj djeteta, posebno ako je dječji rad rezultat trgovine ljudima, odnosno djecom kao žrtvana tog krivičnog djela, iako dječji rad ne mora nužno biti negativan po dijete koje ga preduzima. U kontekstu ovoga rada, interesantni su statistički podaci Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, koji godišnje objavljuje podatke o broju pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima, te se navodi kako se djeca žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini uglavnom iskorištavaju za zaradu, i to kroz prisilno prosjačenje i zarađivanje na ulici.

Cyber prosjačenje kao vrlo specifičan oblik izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima sve je učestalija negativna društvena pojava, ali još uvijek nije pronašla svoje posebno mjesto u krivičnom zakonodavstvu, kako nacionalnom, tako i uporednom, ali niti u međunarodnom. Uzevši u obzir vrlo ubrzan razvoj digitalnih tehnologija, za pretpostaviti je da će se ova negativna društvena pojava razvijati i poprimati neke nove pojavne oblike pored dva u radu navedena, a koja podrazumijevaju ne samo pristanak roditelja, staratelja ili usvojitelja, već i organizaciju *cyber* prosjačenja pod njihovim nadzorom i instrukcijama. Stoga bi se moglo zaključiti kako *cyber* prosjačenje predstavlja oblik nezakonitog dječjeg rada, budući da prilikom njegovog vršenja najčešće nije ispunjano pet od šest potrebnih uslova da bi dječji rad bio zakonit, a to je uzrast djeteta, vrsta poslova i zadataka koji često štete njihovom psiho-fizičkom razvoju, nerijetko nemogućnost obaveznog i redovnog obrazovanja, potrebna zdravstvena sposobnost i pristanak djeteta zbog nemogućnosti samostalnog rasuđivanja i odlučivanja, ašto je opet u vezi sa uzrastom djeteta.

Literatura

Knjige i radovi:

Bešlagić, J., Dječji rad kao oblik eksploatacije djece žrtava trgovine ljudima, Zbornik radova sa 15. Međunarodne naučno-stručne konferencije „Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela – zakonodavni i institucionalni odgovor“ 2024., str. 182-193.

Ćalović, D., Identitet u vremenu cyber svjetova, Filozafska istraživanja 2012. Vol. 32. No. 1, str. 19-30.

Dotridge, M., Ninković, N. O., Sax, H. & Vujović, S. 2021. Fenomen trgovine djecom u Bosni i Hecegovini, Sarajevo: Vijeće Evrope.

Đuderija, S., Smajević, M., Bajramović M., Poturković, M., Arula, B., Dujmović, Z. & Muratbegović, E. 2013. Stop trgovini ljudima, Istraživanje o oblicima i raširenosti prisilnog, štetnog i rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Save the Children.

Marušić, D. 2018. Trgovanje djecom priručnik za stručnjake, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Mijalković, S., Vidovi i oblici trgovine ljudima, Temida 2005. Volume 8, Issue 1, Pages: 33-42.

Rodin, T., Kiš, J., Mikac, R., Komparativna analiza rezultata ispitivanja o znanju i iskustvima studentske populacije u korištenju kibernetičkog prostora Policija i sigurnost 2024, Vol. 33, No. 3, str. 287-307.
Vidanović, I., 2006. Rečnik socijalnog rada, Beograd.
Vinković, M. 2008. Dječiji rad u međunarodnom, evropskom i poredbenom radnom pravu, Zagreb: Tim press.
Vuković, H., Kibernetska sigurnost i sustav borbe protiv kibernetskih prijetnji u Republici Hrvatskoj, National Security and the Future 2012. Vol. 13, No. 3, str. 12-31.

Međunarodni i domaći propisi:

Deklaracija o pravima čovjeka i građana 1789.
Evropska socijalna povelja 1961.
Konvencija broj 182 o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada 1999.
Konvencija broj 182 o najgorim oblicima dječjeg rada 1999.
Konvencija broj 6 o noćnom radu mladih osoba u industriji 1919.
Konvencija broj 5 o utvrđivanju minimuma godina za prijam djece na industrijske radove 1919.
Konvencija o *cyber* kriminalu Vijeća Evrope 2001.
Konvencija o pravima djeteta 1989.
Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, također 1966.
Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima 1966.
Opšta deklaracija o ljudskim pravima 1948.
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 2015.
Svjetska deklaracija o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece 1990.
Krivični zakon Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023.
Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine F BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023.
Krivični zakonik Republike Srpske, „Sl. glasnik RS“, br. 64/2017, 104/2018 - odluka us, 15/2021, 89/2021, 73/2023, „Sl. glasnik BiH“, br. 9/2024 - odluka Us BiH, „Sl. glasnik RS“ 105/2024 - odluka Us, 19/2025 i „Sl. glasnik BiH“, br. 14/2025 - odluka Us BiH.
Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 19/2020 - prečišćen tekst, 3/2024 i 14/2024.
Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018.
Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine „Sl. novine F BiH“, br. 35/2003, 56/2003 - ispr., 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020.
Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, „Sl. glasnik RS“, br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021.
Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020.
Zakon o elektronskom potpisu Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH", br. 91/2006.
Zakonom o elektronskom pravnom i poslovnom prometu Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br. 88/2007.
Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, „Sl. novine F BiH“, br. 26/2016, 89/2018, 23/2020 - odluka Us, 49/2021 - dr. zakon, 103/2021 - dr. zakon, 44/2022 i 39/2024.
Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti *Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br.* br. 13/2024.
Zakon o zaštiti ličnih podataka *Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br.* 49/2006, 76/2011 i 89/2011 - ispr.
Zakon o zaštiti tajnih podataka Bosne i Hercegovine, „Sl. glasnik BiH“, br. 54/05 i 12/09.

Internet stranice:

https://cybersecurity.ba/zakoni-i-regulative-kao-dio-prakse-u-cyber-sigurnosti/
https://detektor.ba/wp-content/uploads/2022/12/Cyber-sigurnost-FINAL-WEB-pages-1.pdf
https://humanityinaction.org/bosnia-herzegovina-programs-medijskom-pismenoscu-protiv-opasnosti-cyber-prostora/?lang=bs
https://www.klix.ba/vijesti/svijet/tiktok-uzima-70-posto-provizije-od-sirijskih-porodica-koje-preko-tiktoka-mole-za-novcanu-pomoc/221012056
https://www.24sata.hr/lifestyle/danasnja-djeca-zele-biti-zvijezde-interneta-i-do-30-posto-njih-sanja-o-karijeri-na-youtubeu-880483
https://ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013020401353492eng.pdf
https://www.tportal.hr/tehno/clanak/ovi-klinci-izvrsno-zaraduju-na-youtubeu-iako-nisu-stariji-od-11-godina-20190802
https://www.coe.int/bs/web/sarajevo/-/child-trafficking-still-on-the-rise-in-the-western balkans-said-participants-of-a-regional-conference
https://www.enciklopedija.hr/clanak/kiberneticki-prostor

„*CYBER BEGGING*“ AS A FORM OF CHILD LABOR

Prof. Ph.D. sc. Jasmina Beslagic

Associate professor Faculty of Law, University of Bihac

Merisa Nesimovic, BA

Assistant Faculty of Law, University of Bihac

Summary: *Although child labor a priori does not necessarily mean exploitation of the child, but can be considered particularly useful for building a sense of obligation and responsibility from an early age, the misuse of this sociological and legal institute is not uncommon. Domestic and most comparative labor laws allow the work of persons under the age of 18, which is considered child labor, while the minimum age for establishing employment is generally limited to over 15 years of age. In addition to age as a condition, the legality of child labor is also conditioned by voluntary consent to work, the type of work and tasks that the child performs and that such work does not affect his psycho-physical development, as well as the process of his compulsory and regular education, helth condition and the consent and supervision of parents or guardians.*

However, children are often forced to work without fulfilling the above conditions, and are very often engaged in work as victims of criminal offenses, such as, among others, begging, as one of the consequences or reasons for trafficking in human beings or children, which is defined by criminal legislation as a criminal offense among other criminal offenses against sexual freedom and morality. With the development of digital technologies, the way of communicating, exchanging information, but the way of working and living in general has taken on completely new forms. Thus, the forms of child labor have developed and evolved over time, and have become part of cyberspace, within which there are numerous dangers and risks that child labor can develop into illegal labor, or child exploitation. This paper talks about the emergence of „cyber begging“ as a specific form of child exploitation and child labor.

Keywords: *cyberspace, child labor, human trafficking, (cyber) begging, legislation.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625480P UDK. 343.91-053.6:343.224-053.6(497.6)

UZROCI I POSLJEDICE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Prof. dr Adnan Pirić

vanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta/Univerziteta „Vitez"; predsjednik Centra za kriminalistička, kriminološka i pravna istraživanja u Travniku – CKKPI, stalno zaposlen u Zavodu za javno zdravstvo Srednjobosanskog kantona, na radnom mjestu Pomoćnik direktora za pravne poslove, piricadnan@gmail.com; pravna.sluzbazzjzsbk@gmail.com

Sažetak: *Tema ovog istraživanja odnosi se na krivičnopravne aspekte uzroka i posljedica maloljetničke delinkvencije i siromaštva u općini Ilijaš, u periodu od 2020. do 2024. godine. Istraživanje se fokusira na analizu krivičnih djela u kojima su učestovala maloljetna lica. Važni uzroci delinkvencije među maloljetnicima uključuju siromaštvo, nedostatak obrazovnih i socijalnih resursa, te porodične probleme kao što su zlostavljanje, zanemarivanje i kriminalizacija roditelja. Istraživanje također istražuje kako siromaštvo, kao socijalni faktor, ima značajan utjecaj na povećanje stope kriminala među maloljetnicima. Maloljetnici koji odrastaju u siromašnim sredinama, gdje su resursi za obrazovanje, zdravlje i socijalnu skrb ograničeni, češće postaju skloni kriminalnim radnjama, tražeći načine za preživljavanje i izlazak iz svoje socijalne nejednakosti. Posebna pažnja posvećena je i zakonodavnom okviru u Bosni i Hercegovini koji tretira maloljetničku delinkvenciju, s naglaskom na specifične odredbe Zakon o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku, koje omogućavaju alternativne mjere kazne i rehabilitaciju maloljetnika.*

Ključne riječi: *maloljetnička delinkvencija, uzroci i posljedice, zakonodavni okvir, društvena podrška, alternativne mjere.*

1. UVOD

Maloljetnička delinkvencija predstavlja jedno od najosjetljivijih i najranjivijih pitanja u društvenim analizama, jer se radi o mladim osobama koje su, u procesu svog odrastanja, izložene različitim socio-ekonomskim, porodičnim i društvenim faktorima. Iako maloljetnici još uvijek nisu potpuno razvili svoje sposobnosti samokontrole i donošenja odluka, njihovo devijantno ponašanje može imati dalekosežne posljedice ne samo po njih same, već i po širu zajednicu. S obzirom na to da su maloljetnici u fazi formiranja svojih vrijednosti i stavova, njihova sklonost delinkvenciji često je rezultat složenog spleta okolnosti, među kojima se najistaknutije javljaju siromaštvo, loši porodični uvjeti, nedostatak adekvatnih društvenih normi i utjecaj negativnih uzora. Iako maloljetnici spadaju u osjetljivu i ranjivu kategoriju društva, njihovo ponašanje, naročito kada postane delinkventno, može imati značajan negativan utjecaj na društvo. Kriminalno ponašanje maloljetnika ne samo da izaziva štetu u neposrednoj okolini, već doprinosi i širem porastu kriminaliteta, društvenim napetostima i destabilizaciji zajednice. S obzirom na to da maloljetnici još nisu u potpunosti razvili kritičku svijest o posljedicama

svojih postupaka, oni mogu postati skloni različitim devijacijama, poput vandalizma, krađe, nasilja ili čak teških krivičnih djela.

Uzroci ovih ponašanja mogu biti različiti, ali siromaštvo, loša socijalna infrastruktura i nedostatak podrške u odgojnom procesu, svakako predstavljaju najvažnije faktore rizika. Također, maloljetnici, zbog svoje emocionalne i psihološke nezrelosti, često djeluju pod utjecajem trenutnih želja i kratkoročnih ciljeva. Mnogi od njih nemaju dovoljno razvijen osjećaj za posljedice svojih postupaka, zbog čega im ponašanje utemeljeno na „brzim" rješenjima, kao što su krivična djela, može izgledati kao način izlaska iz problema, bilo da su to financijski problemi ili problemi unutar porodice. U tom kontekstu, često je prisutna i želja za „brzom" nagradom – bilo to u obliku novca, statusa ili društvenog priznanja – što dodatno podstiče devijantno ponašanje. Iako se maloljetnici suočavaju s brojnim izazovima i teškoćama, njihovo ponašanje ne bi trebalo biti samo viđeno kroz prizmu kažnjavanja. Maloljetnička delinkvencija zahtijeva holistički pristup koji uključuje prevenciju, rehabilitaciju i reintegraciju u društvo, s naglaskom na utvrđivanje uzroka, ali i razumijevanje specifičnosti mladih ljudi.

2. MALOLJETNIČKA DELIKVENCIJA I KRIVIČNO PRAVNI ASPEKTI

Maloljetnička delinkvencija predstavlja zabrinjavajući i zaista ozbiljan društveni problem koji zahtijeva pažnju zakonodavnih, pravosudnih i socijalnih institucija. Ovaj fenomen obuhvata različite oblike devijantnog ponašanja maloljetnih osoba, pri čemu se naglasak stavlja na krivična djela koja su u suprotnosti s pravnim i moralnim normama društva. U Bosni i Hercegovini, pravni okvir koji tretira maloljetničku delinkvenciju definisan je kroz niz zakona i podzakonskih akata, pri čemu su posebna pravila i mjere zaštite predviđene za maloljetnike koji dolaze u sukob sa zakonom. „Naime, maloljetnici predstavljaju najosjetljiviju društvenu skupinu, koja je najteže pogođena krizom društvene zajednice. Zbog toga je sistem krivičnog pravosuđa za maloljetne osobe potrebno zasebno posmatrati i analizirati, posebno imajući u vidu da ovaj sistem prepoznaje maloljetnike kao žrtve, uzimajući u obzir da im nedostaje potrebna zrelost (Šehović Pavić S, 2025)." Maloljetničkom delinkvencijom smatramo ponašanje maloljetnih osoba koje je u suprotnosti sa zakonima i društvenim normama, a koje proizilazi iz različitih faktora – od individualnih i porodičnih, do šireg društvenog okruženja. Takvo ponašanje često je posljedica nepovoljnog socijalnog konteksta, nedostatka adekvatne roditeljske brige, obrazovnih propusta i utjecaja vršnjačkih grupa.

Posebno zabrinjavaju trendovi porasta maloljetničkog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini, gdje se sve češće bilježe slučajevi udruživanja maloljetnika u kriminalne grupe, kao i činjenje teških krivičnih djela. Također, evidentan je problem recidivizma, što ukazuje na neefikasnost resocijalizacijskih mjera i potrebu za reformom sistema maloljetničkog pravosuđa. Pravni sistem Bosne i Hercegovine, uključujući entitetske i kantonalne nadležnosti, tretira maloljetničku delinkvenciju kroz posebne zakone koji su usklađeni s međunarodnim standardima zaštite prava

djece i maloljetnika. Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži posebne odredbe koje se tiču maloljetničkog pravosuđa, ali se ova oblast reguliše kroz krivične zakone entiteta, Brčko distrikta i odgovarajuće podzakonske akte (Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH“, 2006). U Federaciji Bosne i Hercegovine, Krivični zakon FBiH sadrži posebne odredbe o postupanju prema maloljetnicima koji su počinili krivična djela (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023). Također, Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH donesen je kao poseban pravni akt koji reguliše specifične mjere prema ovoj kategoriji počinilaca (Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 7/2014 i 74/2020). Ovaj zakon predviđa alternativne sankcije, odgojne mjere i mjere resocijalizacije, s ciljem reintegracije maloljetnih počinilaca u društvo, umjesto njihove represivne kaznene obrade. S druge strane, u Republici Srpskoj, maloljetnička delinkvencija je regulisana Krivičnim zakonikom RS, dok Brčko distrikt ima zaseban krivični zakon koji tretira ovu problematiku. Svi navedeni zakoni oslanjaju se na osnovne principe zaštite maloljetnika u skladu s međunarodnim konvencijama, uključujući Konvenciju o pravima djeteta Ujedinjenih nacija i Pekinška pravila koja postavljaju smjernice za pravosudni sistem u odnosu na maloljetne počinioce (Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija, 1989. , Pekinška pravila – UN Standardna minimalna pravila za postupanje s maloljetnicima u krivičnopravnom sistemu, 1985.).

Institucionalni odgovor na maloljetničku delinkvenciju uključuje više aktera – pravosudne organe, centre za socijalni rad, obrazovne ustanove i nevladine organizacije. Naime, krajnji cilj je prevencija, koja se ostvaruje kroz sistem rane detekcije rizičnih ponašanja, edukativne programe i individualizirani pristup u tretmanu maloljetnih delinkvenata. U Federaciji Bosne i Hercegovine, sudovi imaju posebna odjeljenja za maloljetnike, gdje se primjenjuju edukativne i korektivne mjere umjesto klasičnih kazni zatvora. Također, centri za socijalni rad igraju značajnu ulogu u procesu resocijalizacije, kroz psihosocijalnu podršku i nadzor nad maloljetnicima. No, u konačnici možemo zaključiti da zakonodavni okvir maloljetničkog pravosuđa u BiH čine krivični zakoni i zakoni o krivičnom postupku BiH, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH, a danas možemo govoriti i o Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku na entitetskim nivoima i nivou Brčko Distrikta BiH. Pored navedenih, pravni okvir za ovu oblast u BiH dopunjuju i zakonske odredbe o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata, zaštite porodica sa djecom, kao i zakoni o socijalnoj zaštiti.

3. NAJČEŠĆI FAKTORI MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Iz perspektive krivičnog prava, maloljetnički prestupnici podliježu specijaliziranim sankcijama koje su prilagođene njihovoj dobi i stepenu društvene opasnosti. S druge strane, kriminološke analize ističu kako faktori poput siromaštva, porodičnog okruženja, vršnjačkog utjecaja, obrazovnih mogućnosti i socijalne

isključenosti igraju skoro pa najvažniju ulogu u oblikovanju delinkventnog ponašanja. Naučno je utvrđeno da postoji mnogo razloga koji dovode do delinkventnog ponašanja djece i mladih među kojima se izdvajaju odrastanje u disfunkcionalnoj porodici, odrastanje uz samohrane roditelje, slab nadzor roditelja nad djecom, nedostatak emocionalne privrženosti djeteta sa porodicom, siromaštvo, zlostavljanje među vršnjacima i drugi (Bašić J, 2020). Prema tome, porodica se smatra temeljnim okruženjem za razvoj djeteta, a disfunkcionalne porodične strukture često se dovode u vezu s ranim oblicima delinkventnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da djeca iz porodica s izraženim problemima, kao što su nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje ili kriminalna prošlost roditelja, imaju veće šanse za stupanje na put kriminala (Mujanović E, 2020). Nedostatak roditeljskog nadzora jedan je od prediktora maloljetničke delinkvencije. Djeca koja odrastaju u okruženju gdje roditelji ne nadziru njihove aktivnosti, nemaju jasna pravila ponašanja ili ne pokazuju interes za njihov razvoj često traže alternative u vršnjačkim grupama koje mogu biti kriminalno orijentirane. Također, ekonomska situacija porodice igra značajnu ulogu. Siromaštvo i materijalna nesigurnost mogu dovesti do povećane frustracije kod mladih, što ih može usmjeriti prema kriminalnim aktivnostima kao sredstvu opstanka ili društvenog statusa. Djeca iz socijalno ugroženih porodica često imaju niže obrazovne ambicije, što dodatno povećava rizik od delinkventnog ponašanja (Dautbegović I, 2018).

Vršnjački pritisak jedan je od najvažnijih faktora u formiranju stavova i ponašanja mladih. U adolescenciji, kada mladi traže svoju društvenu ulogu i identitet, pripadnost grupi može igrati nepobitnu ulogu u oblikovanju njihovih vrijednosti i normi. Negativni utjecaj vršnjačkih grupa posebno je izražen u urbanim sredinama, gdje se mladi često okupljaju u neformalne grupe koje mogu razviti delinkventne obrasce ponašanja. Istraživanja pokazuju da se delinkvencija kod maloljetnika često javlja u grupnom kontekstu, pri čemu se kriminalne radnje poput krađa, nasilja i zloupotrebe droga javljaju kao dio grupne dinamike (Hadžibegović A, 2020). Dodatno, subkulture mladih koje promoviraju devijantne stilove života, poput delinkventnih bandi i kriminalnih organizacija, mogu potaknuti mlade na kriminalne aktivnosti. Ove subkulture često imaju vlastite norme i pravila koja su u suprotnosti s društveno prihvaćenim ponašanjem, a ulazak u takve grupe često znači odbacivanje društvenih vrijednosti i sukob sa zakonom.

Obrazovni sistem može igrati zaštitnu, ali i rizičnu ulogu u razvoju maloljetničke delinkvencije. S jedne strane, kvalitetno obrazovanje i podrška nastavnog osoblja mogu smanjiti rizik od kriminalnog ponašanja kod mladih, dok s druge strane neuspjeh u školi, loš akademski uspjeh i disciplina mogu povećati vjerovatnoću da mladi skrenu u delinkventne aktivnosti. Nasilje u školama, vršnjačko zlostavljanje i nedostatak discipline mogu doprinijeti antisocijalnim ponašanjima kod učenika. Mladi koji su izloženi nasilju u školskom okruženju često razvijaju agresivne reakcije i traže način da kompenziraju osjećaj ugroženosti, što ih može dovesti do kriminalnih aktivnosti (Kapić S, 2019). Škole koje ne nude adekvatne programe podrške i ne prepoznaju rane znakove delinkventnog ponašanja često gube mogućnost preventivnog djelovanja, čime se povećava broj mladih koji postaju kriminogene ličnosti.

Krivičnopravni sistem u Bosni i Hercegovini prepoznaje specifičnosti maloljetničke delinkvencije te nudi niz alternativnih sankcija koje imaju za cilj rehabilitaciju, a ne samo kažnjavanje. Prema Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, maloljetnicima se izriču vaspitne preporuke, vaspitne mjere ili, u iznimnim slučajevima, maloljetnički zatvor. Vaspitne preporuke uključuju oblike društveno korisnog rada, pomirenje s oštećenim, obavezno pohađanje škole i specijalizirane tretmane, dok su vaspitne mjere usmjerene na pojačan nadzor i smještaj u specijalizirane ustanove. Cilj ovih mjera je spriječiti recidivizam i omogućiti reintegraciju maloljetnika u društvo. S druge strane, određene kaznene politike se kritiziraju zbog neadekvatnog rješavanja problema. Dugotrajni sudski procesi, nedovoljna primjena alternativnih mjera i preopterećenost socijalnih službi često rezultiraju neefikasnim tretmanom maloljetničke delinkvencije. No, ipak maloljetnička delinkvencija rezultat je kompleksne interakcije različitih faktora, uključujući porodično okruženje, utjecaj vršnjačkih grupa, obrazovne prilike i pravosudne odgovore.Kriminološka istraživanja jasno ukazuju da je prevencija u suzbijanju ovog fenomena, pri čemu je potrebno osigurati funkcionalne porodice, pozitivne društvene uzore, kvalitetno obrazovanje i efikasan kaznenopravni sistem. Reforma sistema maloljetničkog pravosuđa, zajedno s većim ulaganjem u obrazovne i socijalne programe, može doprinijeti smanjenju maloljetničke delinkvencije i osigurati bolje šanse za rehabilitaciju mladih prestupnika.

3.1. Siromaštvo kao temeljni faktor delinkvencije

Siromaštvo, vječiti motiv koji doprinosi pojavi delinkvencije, kako iz krivičnog, tako i iz kriminološkog aspekta. Ovaj fenomen se može analizirati kroz različite teorije koje objašnjavaju povezanost između socio-ekonomskih uvjeta i kriminalnog ponašanja. Krivično-pravni okvir tretira delinkvenciju kao kršenje zakona, dok kriminologija istražuje dublje uzroke i dinamiku kriminalnog ponašanja. Krivično pravo definiše delinkvenciju kao čin koji se protivi zakonima društva i za koji su predviđene sankcije (N. Srzentić, A. Stajić, Lj. Lazarević, 1990). Siromaštvo, kao stanje u kojem pojedinci ili grupe nemaju dovoljno sredstava za osnovnu egzistenciju, često je povezano s povećanom stopom kriminala, posebno s imovinskim deliktima poput krađe, pljačke i prevara. U mnogim slučajevima, siromašni ljudi mogu osjećati nužnost pribjegavanja nelegalnim sredstvima kako bi preživjeli ili poboljšali svoj životni standard.

Krivično-pravni sistem u tom kontekstu često postavlja pitanje odgovornosti počinitelja, no potrebno je uzeti u obzir socio-ekonomske faktore koji mogu oblikovati njihovo ponašanje. Iako siromaštvo samo po sebi ne opravdava kriminalne radnje, mnogi pravnici i sociologi smatraju da uvjeti života u siromaštvu mogu stvoriti uvjete u kojima je kriminal više prijemčiv. Na primjer, pojedinci koji nemaju pristup obrazovanju, zdravstvu ili zaposlenju često razvijaju osjećaj beznađa, što ih može potaknuti na devijantno ponašanje (Currie, E, 1993). Dakle, siromaštvo postavlja osnovne okolnosti za počinjenje delikata, dok krivični zakon djeluje kao mehanizam kojim se te radnje sankcioniraju. S druge strane, primjerice kriminologija

istražuje uzroke kriminalnog ponašanja u širem društvenom kontekstu. Teorije kao što su teorija anomije i teorija socijalne disorganizacije postavljaju siromaštvo kao centralni faktor u objašnjenju kriminalnih aktivnosti. Prema teoriji anomije, kada društvo postavlja nerealna očekivanja u pogledu uspjeha i bogatstva, a siromašni ljudi nemaju sredstva za postizanje tih ciljeva, oni mogu pribjeći nelegalnim sredstvima da bi ostvarili svoje ciljeve (Merton, R. K, 1938). Dakle, siromaštvo se ne smatra samo stanjem siromaštva, već i uvjetima koji dovode do devijantnog ponašanja.

Teorija socijalne dezorganizacije, s druge strane, ukazuje na to da su siromašna područja obično pogođena niskim nivoom socijalne kohezije, slabom društvenom kontrolom i visokom stopom nezaposlenosti, što čini zajednicu sklonijom kriminalnim radnjama (Hasković E, 2025). U ovim zajednicama, individualni i kolektivni interesi mogu biti zanemareni, a mladi ljudi, koji odrastaju u takvim okolnostima, mogu razviti sklonost prema kriminalnim ponašanjima kao načinu izražavanja ili preživljavanja. Iako se krivični zakon fokusira na sankcioniranje devijantnih radnji, kriminologija pokušava razumjeti uzroke tih radnji u kontekstu šire društvene slike. Siromaštvo može biti ključni faktor koji povezuje ove dvije dimenzije. S jedne strane, siromašni pojedinci mogu biti kriminalizirani i procesuirani za djela koja su rezultat njihovih loših socio-ekonomskih uvjeta, dok s druge strane, kriminologija ukazuje na potrebu za preventivnim mjerama koje bi se bavile uzrocima siromaštva i društvene nejednakosti. U tom kontekstu, prevencija delinkvencije ne smije biti isključivo usmjerena na kazneni odgovor, već bi trebalo uključivati socijalnu politiku koja se bavi smanjenjem siromaštva, poboljšanjem obrazovanja, zapošljavanja i socijalne zaštite. U teoriji socijalne disorganizacije, na primjer, preporučuje se jačanje socijalne kohezije unutar zajednice, poticanje društvene kontrole i angažman na stvaranju povoljnijih uvjeta za život. Dakle, jasno je da iromaštvo kao temeljni faktor delinkvencije ima duboke korijene u oba aspekta — krivičnom i kriminološkom. I dok krivični zakon pruža okvir za sankcioniranje tih radnji, kriminologija naglašava važnost razumijevanja socijalnih uzroka i struktura koje omogućuju kriminal.

3.2. Porodični uslovi i njihova uloga u razvoju delinkventnog ponašanja

Porodica – mjesto odakle počinje sve. Ona je kao takva osnovna ćelija društva, prvi i najvažniji sistem podrške u životu svakog pojedinca. Kroz porodične odnose, dijete usvaja vrijednosti, norme i obrasce ponašanja koji će oblikovati njegovu ličnost i uticati na njegov razvoj. Međutim, kada su porodični uslovi narušeni, bilo kroz disfunkcionalne odnose, nasilje, zanemarivanje ili siromaštvo, povećava se rizik da dijete razvije sklonost ka devijantnom ponašanju. Siromaštvo se u tom kontekstu može smatrati nezaobilaznim faktorom koji doprinosi socijalnoj nestabilnosti porodice i stvara okruženje u kojem maloljetnička delinkvencija postaje vjerovatniji ishod. Siromaštvo ne utiče samo na materijalne uslove života, već i na psihosocijalno stanje porodice. Roditelji koji se svakodnevno bore za egzistenciju često su pod velikim stresom, što može dovesti do zanemarivanja emocionalnih i vaspitnih potreba djeteta. Djeca iz siromašnih porodica često žive u neadekvatnim stambenim

uslovima, bez osnovnih sredstava za obrazovanje i razvoj. Nedostatak knjiga, računara, pa čak i hrane, može ih učiniti sklonijima alternativnim načinima dolaženja do resursa – što ponekad uključuje kriminalne aktivnosti.

U porodicama koje se suočavaju s hroničnim siromaštvom, roditelji su često emocionalno i fizički odsutni zbog prekovremenog rada ili višestrukih poslova kako bi obezbijedili osnovne potrebe. U takvom okruženju, djeca mogu potražiti prihvaćenost i podršku izvan porodice, što ih može dovesti u kontakt s vršnjačkim grupama koje promovišu devijantna ponašanja. Mnogi mladi, osjećajući se odbačeno od društva, skloniji su uključivanju u delinkventne aktivnosti kako bi ostvarili osjećaj pripadnosti i moći. Pored materijalne oskudice, siromaštvo često donosi i druge porodične probleme – povećanu izloženost stresu, konflikte među roditeljima, pa čak i porodično nasilje. Djeca koja odrastaju u takvom okruženju mogu internalizovati nasilje kao legitiman način rješavanja problema, što ih može učiniti sklonima agresivnom ili kriminalnom ponašanju. Takođe, zanemarena djeca, koja ne dobijaju dovoljno pažnje i ljubavi, često pokušavaju privući pažnju na negativan način, kroz sukobe, bježanje od kuće, činjenje krivičnih djela kao što je krađa (Čl. 386 KZ FBiH, oštećenje tuđe stvari (Čl. 239 KZ FBiH), nasilničko ponašanje (Čl. 362 KZ FBiH), razbojništvo (Čl. 289 KZ FBiH)... Roditelji koji se bore sa siromaštvom često nemaju vremena ni resursa da pruže adekvatno obrazovanje i usmjerenje svojoj djeci. Bez jasnih granica i pravila, djeca su prepuštena sama sebi, a to može dovesti do razvoja problematičnog ponašanja. Ako dijete ne osjeća podršku i sigurnost unutar vlastite porodice, vrlo je vjerovatno da će ih tražiti na ulici, gdje se delinkvencija nerijetko doživljava kao sredstvo preživljavanja. Jedan od faktora koji povezuje siromaštvo i delinkvenciju jeste otežan pristup obrazovanju.

Obrazovanje je jedan od glavnih puteva izlaska iz začaranog kruga siromaštva, ali kada porodica ne može da priušti osnovne stvari poput knjiga, prevoza do škole ili pristupa dodatnim aktivnostima, djeca mogu izgubiti interes za učenje. Mnogi maloljetnici iz siromašnih porodica prerano napuštaju školu i okreću se ilegalnim načinima zarade, često kroz sitne krađe, džeparenje ili rad u sivoj ekonomiji. Pored toga, obrazovni sistem često ne nudi dovoljno podrške djeci iz ugroženih porodica. Ako škola ne uspije da prepozna znakove rizika i pruži adekvatnu pomoć, ti mladi ljudi mogu biti prepušteni sami sebi i društvenim uticajima koji ih vode ka kriminalu. Zatim još jedan od najznačajnijih faktora koji povećava rizik od maloljetničke delinkvencije jeste odrastanje u porodici u kojoj su roditelji skloni činjenju prekršaja ili krivičnih djela. Djeca uče kroz modelovanje ponašanja, pa ako odrastaju u okruženju u kojem su kriminalne aktivnosti normalizovane, veća je vjerovatnoća da će i sami krenuti istim putem. Roditelji koji su skloni delinkventnom ponašanju često imaju slabije razvijene roditeljske vještine, manji interes za obrazovanje i vaspitanje djeteta, te su skloni zanemarivanju ili čak podsticanju na devijantno ponašanje.

Kriminološka istraživanja pokazuju da postoji generacijski prenos kriminalnog ponašanja, što znači da djeca čiji su roditelji prekršioci zakona imaju znatno veću vjerovatnoću da i sami postanu delinkventi. To se može objasniti kroz nekoliko mehanizama (Sampson R. J., Laub J. H, 1993). Normalizacija kriminala – Ako dijete odrasta u kući gdje je kršenje zakona uobičajena pojava, ono može steći dojam da je

takvo ponašanje društveno prihvatljivo ili čak poželjno. Nedostatak pozitivnih uzora – U porodicama u kojima su roditelji često odsutni zbog zatvorskih kazni ili drugih kriminalnih aktivnosti, djeca nemaju stabilne uzore koji bi im pokazali kako da se nose s izazovima na legalan način. Ekonomski pritisak – Djeca u takvim porodicama mogu osjećati pritisak da doprinesu porodičnom budžetu kroz ilegalne aktivnosti, poput sitnih krađa, džeparenja ili prodaje narkotika. Društvena stigma – Djeca kriminalnih roditelja često su stigmatizovana u društvu, što može smanjiti njihove mogućnosti za normalan razvoj i povećati njihovu sklonost ka delinkvenciji.

3.3. Utjecaj socijalne okoline

Okruženje u kojem dijete odrasta može djelovati kao faktor zaštite ili, naprotiv, kao katalizator delinkventnog ponašanja. U zajednicama gdje su prisutni visoka stopa kriminala, siromaštvo, nasilje i nedostatak pozitivnih društvenih modela, mladi su skloniji razvoju devijantnog ponašanja. U kontekstu maloljetničke delinkvencije, teorija socijalne dezintegracije naglašava da u nestabilnim sredinama dolazi do slabljenja društvenih normi i kontrole, što omogućava kriminalno ponašanje. Drugim riječima, ako dijete svakodnevno svjedoči kriminalnim aktivnostima i vidi ih kao normalan način preživljavanja, ono će s većom vjerovatnoćom takve obrasce ponašanja internalizirati i ponavljati. Siromašne zajednice često karakterišu visoka stopa nezaposlenosti, loša infrastruktura, nedostatak obrazovnih mogućnosti i ograničeni društveni resursi. U takvim sredinama mladi se suočavaju s osjećajem besperspektivnosti, a kriminal postaje alternativa koja nudi "brza rješenja". Maloljetnici koji odrastaju u ovakvim uslovima često traže načine da brzo dođu do materijalnih dobara i društvenog statusa, što može uključivati sitne krađe, džeparenje, dilanje narkotika i nasilne zločine. Pored toga, siromaštvo nije samo ekonomski problem – ono stvara psihološki pritisak koji vodi ka frustraciji, osjećaju nepravde i socijalnoj isključenosti (Levak, D, 2019). Kada mladi vide da su društvene institucije nemoćne da im osiguraju osnovne životne uvjete, povećava se nepovjerenje prema sistemu, što može dodatno podstaći delinkventno ponašanje.

U savremenom društvu, mladi su izloženi ogromnom pritisku konzumerizma i nerealnim prikazima uspjeha. Mediji, društvene mreže i popularna kultura promoviraju ideju da je bogatstvo lako dostupno i da se može steći bez velikog truda – kroz kriminal, prevare ili sumnjive poslovne poduhvate. Posebno su osjetljive mlade osobe koje nemaju stabilne porodične odnose ili obrazovne ciljeve, jer im se čini da društvo nagrađuje one koji varaju sistem, a ne one koji slijede pravila. Hip-hop kultura, influenseri koji prikazuju luksuzne automobile i skupu odjeću, te filmovi koji glorifikuju kriminalne živote doprinose percepciji da su "brze pare" jedini način uspjeha. Mnogi maloljetnici žele taj "brzi život" i ne vide dugoročne posljedice kriminalnih aktivnosti. Nedostatak strpljenja i želja za instant uspjehom dovode ih u situacije u kojima donose loše odluke, često bez potpunog razumijevanja rizika. Savremene države ulažu značajne napore kako bi prevenirale maloljetničku delinkvenciju kroz različite strategije (Farrington D. P. Predicting Crim).

Kvalitetno obrazovanje omogućava mladima da vide alternative kriminalu i steknu vještine potrebne za legalnu zaradu. Mnogi programi uključuju mentorstvo i podršku mladima koji dolaze iz rizičnih sredina. Sportski i kulturni programi – Organizacija besplatnih sportskih aktivnosti, umjetničkih radionica i drugih oblika angažmana pomaže mladima da razviju pozitivne obrasce ponašanja i pronađu zdrave uzore. Ekonomske inicijative – Stvaranje radnih mjesta za mlade i finansijska podrška za preduzetništvo mogu smanjiti potrebu za kriminalnim aktivnostima. Rehabilitacija i resocijalizacija – Umjesto stroge represije, moderna društva sve više ulažu u programe rehabilitacije koji maloljetnicima pružaju drugu šansu i pomažu im da se reintegrišu u društvo. Strateški pristup policije – Policijske strategije sve više uključuju preventivne mjere, poput rada s lokalnim zajednicama, uspostavljanja odnosa povjerenja s mladima i intervencija u ranim fazama devijantnog ponašanja.

4. POSLJEDICE MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Maloljetnička delinkvencija i naročito maloljetnički kriminal kao njen najteži oblik, veoma je stara pojava evidentna u svim do sada poznatim društvima. Iako su uzroci maloljetničke delinkvencije višestruki, siromaštvo se nameće kao jedan od ključnih faktora koji oblikuju životne okolnosti mladih prestupnika. U takvom kontekstu, suočavanje sa siromaštvom ne samo da otežava rehabilitaciju maloljetnih delinkvenata, već i povećava rizik od njihove recidivnosti. Sa krivičnopravnog aspekta, maloljetni počinioci krivičnih djela podliježu posebnom režimu odgovornosti, koji se razlikuje od onog za punoljetne osobe. Krivični sistem obično nastoji pronaći ravnotežu između sankcionisanja i resocijalizacije, uzimajući u obzir specifične okolnosti u kojima su maloljetnici odrastali. Međutim, bez obzira na prilagođene mjere, evidentiranje u pravosudnim evidencijama može dugoročno utjecati na budućnost mladih prestupnika, otežavajući im pristup obrazovanju i zaposlenju, čime se dodatno pojačava začarani krug siromaštva i kriminala. Pored toga, maloljetnički kriminal često vodi ka progresiji ka težim oblicima prestupništva u odrasloj dobi. Ukoliko društvo i institucije ne prepoznaju potrebu za ranim intervencijama, postoji velika vjerovatnoća da će se maloljetni prestupnici, u nedostatku drugih mogućnosti, ponovo vratiti kriminalnim aktivnostima.

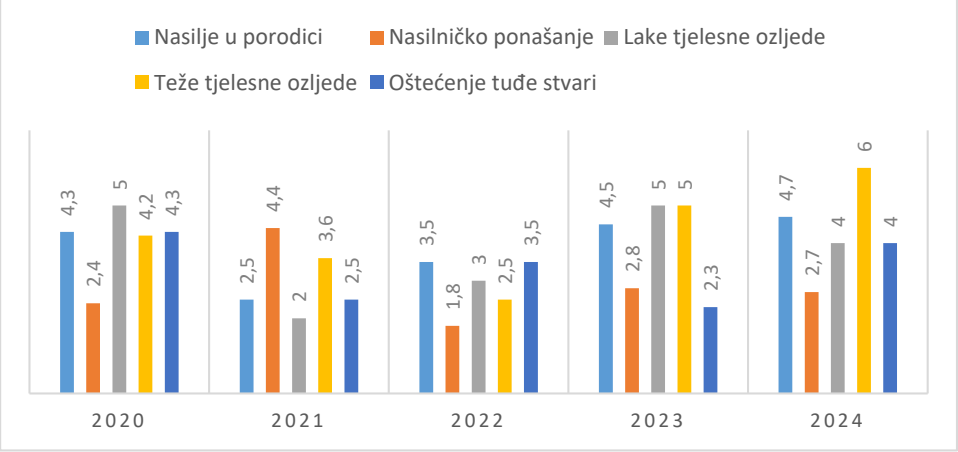
Krivično zakonodavstvo stoga ima dvostruku ulogu: s jedne strane, ono nastoji zaštititi društvo od delinkventnog ponašanja, dok s druge treba omogućiti pravilan razvoj maloljetnika i njihovo vraćanje u društveno prihvatljive tokove. Društvene posljedice maloljetničke delinkvencije osjećaju se na više nivoa. Prije svega, kriminalno ponašanje mladih doprinosi opštoj nesigurnosti u zajednici, stvarajući atmosferu straha i nepovjerenja. Nadalje, finansijski teret koji društvo snosi zbog zbrinjavanja i tretmana maloljetnih prestupnika, uključujući sudske postupke, zatvorske alternative i programe rehabilitacije, predstavlja dodatni izazov za ekonomski osjetljive zajednice. Siromaštvo, koje je često uzrok delinkventnog ponašanja, postaje i prepreka njegovom suzbijanju. Djeca koja odrastaju u porodicama s niskim prihodima nerijetko nemaju pristup adekvatnom obrazovanju, podršci ili pozitivnim uzorima, što smanjuje njihove šanse za izlazak iz začaranog kruga

kriminala.. Također, maloljetnici iz siromašnih slojeva često doživljavaju stigmatizaciju u društvu, što dodatno otežava njihovu reintegraciju. Umjesto da dobiju priliku za novi početak, mnogi bivši delinkventi suočavaju se s marginalizacijom, što ih može ponovo gurnuti u kriminalne aktivnosti.

4.1. Analiza događaja s obilježjima krivičnog djela u kojima su učestovala maloljetna lica u periodu od 2020.-2024.godine

Analizom maloljetničkog kriminaliteta u ovom slučaju dostupnih podataka Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo (područje jedne općine ovog kantona, općine Ilijaš), uz pregled statističkih podataka prikupljenih tokom četverogodišnjeg perioda, nastoji se pružiti uvid u učestalost i strukturu ovih krivičnih djela.

***Grafikon 1**: Pregled značajnijih krivičnih djela protiv imovine u periodu 2020. – 2024. godine*

Izvor: Obrada podataka autora

Analiza ovih podataka pokazuje da se stopa maloljetničkog nasilja, bilo u porodici ili kroz nasilničko ponašanje, te teške tjelesne ozljede, u prosjeku povećava u periodu od 2020. do 2024. godine, što upućuje na potrebu za boljom prevencijom i intervencijama u ovoj oblasti. Također, primjetni su periodični padovi i skokovi u određenim vrstama delikata, što može biti rezultat promjena u zakonodavstvu, preventivnim programima ili prijavama samih građana. Važno je naglasiti da su maloljetnici počinioci, saučesnici, pomagaći i podstrekaći i u drugim krivičnim djelima kao što su krađa, teška krađa, neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, razbojništvo, ubistvo i sl...

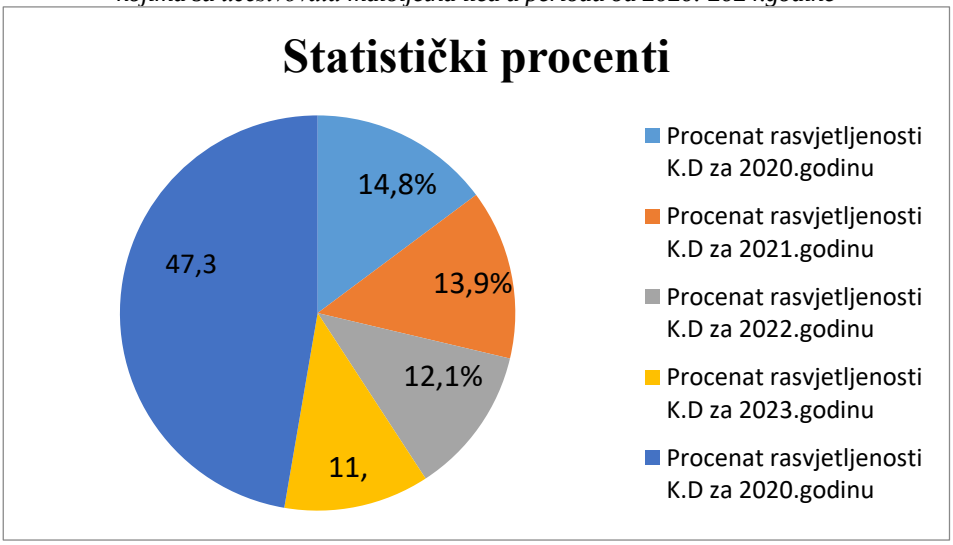
Tabela 1: *Struktura događaja sa obilježjem krivičnog djela u kojima su učestvovala maloljetna lica 2020. – 2024. godine*

Događaj sa obilježjem krivičnog djela	**2020. godina**	**2021. godina**	**2022. godina**	**2023. godina**	**2024. godina**	**UKUPNO**
Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrepeljivosti	0	1	0	0	0	**1**
Ubistvo	0	0	2	0	0	**2**
Ubistvo u pokušaju	1	0	1	1	3	**6**
Ubistvo u saučiniteljstvu	0	1	0	0	0	**1**
Teška tjelesna ozljeda	1	7	9	5	9	**31**
Lahka tjelesna ozljeda	4	7	13	8	9	**41**
Učestvovanje u tuči	1	0	0	0	2	**3**
Ugrožavanje sigurnosti	1	2	3	4	142	**152**
Neovlašćeno optičko snimanje	0	0	0	0	1	**1**
Silovanje	0	0	0	2	0	**2**
Spolni odnošaj s djetetom	2	1	0	0	1	**4**
Iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	0	0	1	0	0	**1**
Nasilje u porodici	3	1	1	3	2	**10**
Nepostupanje po zdravstvenim propisima za vrijeme epidemije	0	1	0	0	0	**1**
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga	0	1	0	1	0	**2**
Posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga	7	5	3	1	0	**16**
Krađa	3	2	0	3	4	**12**
Teška krađa	8	4	0	0	4	**16**
Teška krađa u pokušaju	1	1	1	0	0	**3**
Teška krađa na naročito opasan ili naročito drzak način	11	1	1	2	1	**16**
Razbojništvo	10	6	7	10	6	**39**
Razbojništvo u pokušaju	1	1	0	0	2	**4**
Utaja	0	0	0	0	1	**1**
Oštećenje tuđe stvari	2	3	1	2	6	**14**
Izazivanje opće opasnosti	0	0	1	3	2	**6**
Teška krivična djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine	0	1	1	0	0	**2**
Teška krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa	0	1	1	3	1	**6**
Neprijavljivanje pripremanja krivičnog djela	0	0	0	0	6	**6**
Neukazivanje pomoći osobi ozlijeđenoj u prometnoj nezgodi	0	1	0	0	0	**1**
Udruživanje radi činjenja krivičnog djela	0	0	2	0	0	**2**
Lažno prijavljivanje	2	2	0	0	1	**5**

Napad na službenu osobu u vršenju poslova sigurnosti	1	1	1	0	0	**3**
Nasilničko ponašanje	6	9	5	4	7	**31**
ZONDINOIM	1	2	0	1	1	**5**
UKUPNO	**66**	**62**	**54**	**53**	**211**	**446**

Izvor: Obrada podataka autora

Grafikon 2: *Procenat otkrivenih i razjašnjenih događaja sa obilježjem krivičnog djela u kojima su učestvovala maloljetna lica u periodu od 2020.-2024.godine*

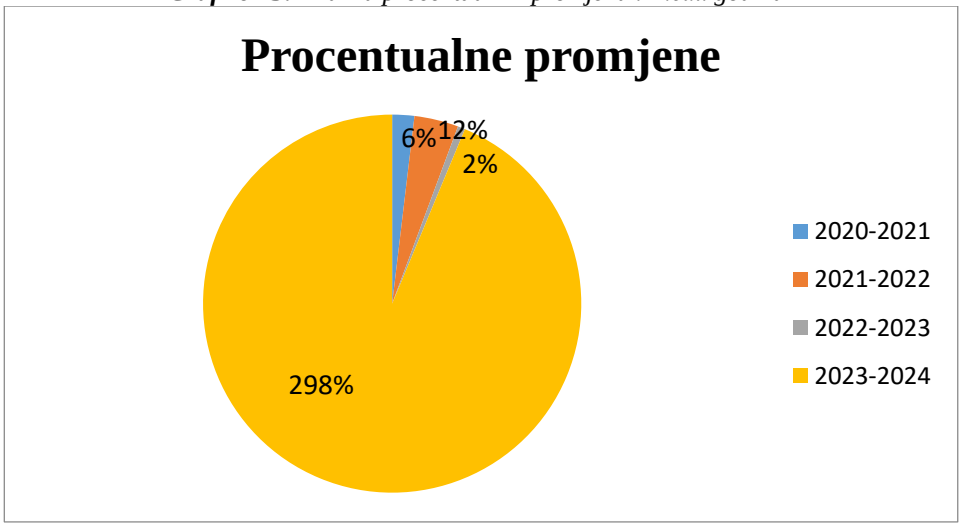
Izvor: Obrada podataka autora

Analizirali smo podatke o događajima sa obilježjem krivičnog djela u razdoblju od 2020. do 2024. godine. Ovi podaci obuhvataju različite vrste krivičnih djela koja su se dogodila tokom tih godina, uključujući ubistva, teške tjelesne ozljede, krađe, razbojništva, nasilje u porodici i brojna druga krivična djela. Podaci za svaku godinu pokazuju promjene u broju prijavljenih slučajeva različitih krivičnih djela. Na primjer, u 2020. godini zabilježen je značajan broj prijava u odnosu na druge godine, dok je u 2024. godini došlo do izraženog povećanja broja prijava. Uzimajući u obzir događaje sa obilježjem krivičnog djela u godinama koje su obrađene, dolazimo do zaključka da se tokom analiziranog perioda može uočiti određeni trend u učestalosti određenih vrsta krivičnih djela. Na primjer, dok su neka djela, poput nasilja u porodici i razbojništava, bila prisutna u gotovo svim godinama, neka su imala fluktuacije u učestalosti, dok je u 2024. godini došlo do značajnog porasta ukupnog broja prijava. Ova kretanja mogu ukazivati na promjene u društvenoj dinamici, sigurnosnoj situaciji ili specifičnim društvenim izazovima koji su utjecali na povećanje ili smanjenje određenih vrsta kriminalnih aktivnosti.

Ukupan broj razjašnjenih krivičnih djela za 2020. godinu iznosio je 66. Ovakav ishod i broj ukazuje na određeni nivo aktivnosti u procesu razjašnjavanja kriminalnih slučajeva, no usporedba s kasnijim godinama pokazuje određene

promjene u učinkovitosti i broju razjašnjenih slučajeva. S obzirom na podatke, 2020. godina predstavlja početnu tačku koja će biti korisna za analizu u kontekstu promjena u narednim godinama. Za 2021. godinu ukupan broj razjašnjenih krivičnih djela smanjuje se na 62, što predstavlja pad od oko 6% u odnosu na prethodnu godinu (66). Za 2022. godinu broj razjašnjenih djela dodatno opada na 54, što predstavlja još jedan pad od oko 12% u odnosu na prethodnu godinu (62). Ako se uporedi sa godinama prije 2022., jasno je da je došlo do smanjenja u uspješnosti razjašnjenja, što može biti rezultat i promjena u metodama istraživanja. U 2023. godini, broj razjašnjenih djela ponovo opada na 53, što je pad od otprilike 2% u odnosu na 2022. godinu (54).. Iako se opadajući trend nastavlja, promjena u relativnom broju nije velika, što može značiti da su institucije bile u mogućnosti da održavaju stabilan rad uprkos izazovima, ali bez velikih pomaka u smanjenju broja nerazjašnjenih slučajeva. Za 2024. godinu, broj razjašnjenih djela drastično raste na 211, što je porast od čak 298% u odnosu na 2023. godinu (53).

Grafikon 3: *Analiza procentualnih promjena između godina*

Izvor: Obrada podataka autora

Ova analiza pokazuje da je u periodu od 2020. do 2024. godine došlo do značajnih fluktuacija u broju razjašnjenih krivičnih djela. Iako su prve tri godine pokazale trend opadanja u broju razjašnjenih slučajeva, 2024. godina je zabilježila izuzetan porast, što je možda rezultat povećanja resursa, novih strategija ili promjena u pravnoj i sigurnosnoj politici.

Analiza procentualnih promjena između godina se posmatra na sljedeći način:

2020-2021 - Pad od 6% u broju razjašnjenih slučajeva.

2021-2022 - Pad od 12%, što ukazuje na jači pad u učinkovitosti razjašnjavanja u ovoj godini.

2022-202 - Pad od 2%, što je manji pad, ali ukazuje da broj razjašnjenih slučajeva i dalje opada.

2023-2024 - Skok od 298%, što je drastičan porast, a može se objasniti boljim pristupima, većom efikasnošću i/ili promjenama u organizaciji rada.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Analizom maloljetničkog kriminaliteta na području Kantona Sarajevo, uzimajući u obzir statističke podatke prikupljene tokom perioda od 2020. do 2024. godine, istražena je učestalost pojave krivičnih djela i stepen razjašnjavanje krivičnih djela koja su počinili maloljetnici. Korištenjem dostupnih podataka Ministarstva unutrašnjih poslova, istraživanje nudi uvid u specifične promjene i izazove s kojima se suočava lokalna zajednica, a također ukazuje na potrebu za poboljšanjem preventivnih mjera i strategija koje se odnose na maloljetnički kriminal. Iz analize podataka, uključujući pregled raznih vrsta krivičnih djela, uočeni su značajni fluktuirajući trendovi u učestalosti maloljetničkog kriminala kroz razdoblje od 2020. do 2024. godine. Osim što su maloljetnici bili uključeni u ozbiljna djela poput ubistava, pokušaja ubistava, razbojništava, teških krađa i nasilja u porodici, također su evidentirani i trendovi u vezi sa seksualnim deliktima, kao i neovlaštenom proizvodnjom i distribucijom opojnih droga.

U 2020. godini, ukupan broj razjašnjenih krivičnih djela iznosio je 66, što je pokazatelj aktivnosti u istražnim postupcima, no od tada se uočava smanjenje broja razjašnjenih slučajeva u narednim godinama. U 2021. godini broj razjašnjenih djela opao je na 62, što predstavlja pad od 6%, dok je u 2022. godini došlo do daljnjeg smanjenja na 54, što je pad od 12% u odnosu na prethodnu godinu. Ovaj pad, zajedno s opadajućim trendom iz 2023. godine (53 razjašnjena djela), može ukazivati na izazove u metodama istraživanja i potencijalne promjene u zakonodavnom okviru ili preventivnim strategijama. Međutim, iznenađujući porast broja razjašnjenih slučajeva zabilježen je u 2024. godini, kada je broj razjašnjenih djela porastao na 211, što predstavlja drastičan porast od 298% u odnosu na 2023. godinu. Ovaj porast može se objasniti boljim pristupom u istražnim metodama, povećanim resursima ili efikasnijim strategijama prevencije i intervencije u maloljetničkom kriminalu.

Pored samih brojki, analiza strukture krivičnih djela u kojima su učestvovali maloljetnici pokazuje da su maloljetnici najčešće bili povezani sa krađama, teškim krađama, razbojništvima, nasiljem u porodici i nasilničkim ponašanjem. Također, evidentiran je porast broja prijava u slučajevima koji uključuju nasilje u porodici, što ukazuje na rastuću zabrinutost u vezi sa maloljetničkim nasiljem u domaćinstvima. Grafikon 1 i Tabela 1 pružaju detaljan uvid u broj krivičnih djela prema vrstama, kao i broj maloljetnika koji su bili povezani s tim djelima kroz četiri godine istraživanja. Ovi podaci također pokazuju da je maloljetnički kriminal, iako prisutan u gotovo svim godinama, doživio određene varijacije koje mogu biti rezultat promjena u zakonodavnim i preventivnim pristupima ili čak promjena u društvenoj dinamici.

Za dodatnu analizu, Grafikon 2 prikazuje procenat otkrivenih i razjašnjenih slučajeva maloljetničkog kriminala u razdoblju od 2020. do 2024. godine, dok Grafikon 3 ilustrira procentualne promjene između godina, što omogućava jasnije sagledavanje trenda u razjašnjenju ovih djela. U suštini, iako su prve tri godine

pokazale opadanje u broju razjašnjenih slučajeva, značajan porast u 2024. godini otkriva potencijal za unapređenje istražnih metoda i interventnih strategija. Ipak, ovakvi rezultati također ukazuju na potrebu za dubljim i sustavnijim analizama koje će omogućiti prepoznavanje uzroka i rješenja za smanjenje maloljetničkog kriminala i nasilja.

6. ZAKLJUČAK

Maloljetnička delinkvencija u savremenim društvima predstavlja ozbiljan izazov za pravosudne i kriminalističke institucije, koji zahtijeva sistemski pristup. Analizirajući faktore koji uzrokuju maloljetnički kriminal, može se uočiti da su osnovni uzroci socijalni, ekonomski i psihološki, a u velikoj mjeri oblikuju i obiteljski uvjeti, obrazovni sistem i okolna društvena dinamika. U tom kontekstu, maloljetnici koji postaju delinkventni, često ne razumiju ili nisu dovoljno razvili kritičku svijest o posljedicama svojih djela. Mladi ljudi, koji se još uvijek nalaze u fazi formiranja svojih vrijednosti i životnih stavova, podložni su lakšim manipulacijama i brzopletim odlukama, što ih čini skloni kriminalnom ponašanju. Kroz analizu maloljetničke delinkvencije, ne može se zanemariti značaj porodičnih, siromašnih uslova i socijalnog okruženja, jer često upravo u takvim uvjetima dolazi do radikalizacije i sklonosti ka različitim oblicima delikvencije.

U mnogim slučajevima, maloljetnici koji dolaze iz socijalno ugroženih sredina, gdje postoji nedostatak adekvatne roditeljske brige, obrazovnih institucija i pozitivnih uzora, lakše skliznu u kriminalne aktivnosti kao oblik bijega od stvarnih životnih problema. Također, posebno je zabrinjavajuće to što su u BiH evidentirani trendovi udruživanja maloljetnika u organizirane kriminalne grupe, što podrazumijeva ne samo individualne, već i kolektivne oblike devijantnog ponašanja. Ovaj oblik delinkvencije, u kojem maloljetnici prepoznaju grupnu podršku i motivaciju, dodatno komplicira pristup prevenciji i rehabilitaciji. S obzirom na to da maloljetnici nisu u potpunosti razvili sposobnost kritičkog razmišljanja i prepoznavanja dugoročnih posljedica svojih postupaka, ključno je da pravosudni sistem prepozna specifičnosti ove kategorije i pruži im odgovarajuće zaštitne mehanizme, ali i mjere koje će omogućiti njihovu reintegraciju u društvo.

Postupanje prema maloljetnicima ne smije biti samo kažnjavanje, već i pružanje prilika za resocijalizaciju kroz obrazovanje, psihološku pomoć i obiteljsku terapiju. Samo kroz rehabilitaciju i reintegraciju moguće je smanjiti recidivizam, koji se pokazuje kao sveprisutni problem unutar ovog segmenta kriminala. Također, bitno je spomenuti da sistem krivičnog pravosuđa za maloljetnike treba biti fleksibilniji i specifično dizajniran kako bi se mogao nositi s različitim oblicima maloljetničke delinkvencije. U okviru postojećih zakonskih rješenja, potrebno je dodatno naglasiti prevenciju, jer će samo pravovremenim prepoznavanjem rizika, ali i aktivnim sudjelovanjem svih društvenih faktora, biti moguće spriječiti daljnje eskaliranje problema. U tom procesu, ključnu ulogu imaju i socijalne, obrazovne i preventivne institucije koje bi trebale implementirati programe usmjerene na smanjenje siromaštva, obrazovnu podršku i zdravu socijalizaciju. Prema tome, maloljetnička

delinkvencija mora se sagledavati kroz multidisciplinarni pristup koji povezuje kriminalističke analize, pravne mjere i socijalne politike, a sve s ciljem prevencije, rehabilitacije i reintegracije mladih ljudi u društvo. Ovakav pristup daje šansu maloljetnicima da prepoznaju pogrešne izbore, steknu odgovorne životne stavove i postanu produktivni članovi zajednice, čime se dugoročno smanjuje kriminalitet i društvene tenzije.

Literatura

Bašić J. Prevencija istraživanja i prevencije prakse, 6. naučni skup Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, 2020, Zagreb, https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/ uploads/2021/02/RIZICNI-I-ZASTITNI-FAKTORI-U-POJAVI-MALOLJETNICKE-DE LINKVENCIJE.pdf.

Currie, E. The Social Costs of Poverty: An Analysis of the Link Between Poverty and Crime. Social Problems, 40(2), 1993.

Cullen FT, Johnson CL, Nagin DS. Zatvori ne smanjuju recidivizam: visoka cijena ignoriranja nauke. Zločin i pravda. 2017; 47(1): 27-73.

Dautbegović I. Maloljetnička delinkvencija u Bosni i Hercegovini: Uzroci i prevencija. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka; 2018.

Farrington D. P. Predicting Crime: The Development of Antisocial Behavior from Childhood to Adulthood. Crime and Justice, 24.

Gendreau, P. The Principles of Effective Correctional Intervention. Criminal Justice and Behavior, 23(1), 1996.

Gurda V, Starosne granice krivično-pravnog maloljetstva u uporednom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 3, 2020.

Hadžibegović A. Kriminologija maloljetničkog prestupništva. Mostar: Pravni fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić"; 2020.

Hasković E. Testiranje teorije socijalne dezintegracije u svjetlu bosanskohercegovačke zbilje – kriminološki i sigurnosni diskurs, Društvena i tehnička istraživanja, Izvorni naučni članak: https://www.ceps.edu.ba/Files/DIT/Godina%204% 20Broj% 201/3. pdf?ver=1.

Kapić S. Utjecaj školskog nasilja na razvoj delinkventnog ponašanja kod mladih. Tuzla: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet; 2019., prilagođeno.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, ("Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023) član 77.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017 i 31/2023).

Lipsey MW. The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. Annual Review of Law and Social Science. 2009; 5: 297-320.

Matić O. Ispitivanje ličnosti maloletnika kao osnov za određivanje vaspitne mere i mera tretmana u VP domovima (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 1974).

Merton RK. Social Structure and Anomie. American Sociological Review. 1938; 3(5): 672-682.

Ministerstvo za ljudska prava i izbjeglice, Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH, 2006.

Mujanović E. Pravosudni sistem i maloljetnička delinkvencija: Analiza sudske prakse. Zenica: Institut za pravna istraživanja; 2021.

Sampson R. J., Laub J. H. Zločin u nastajanju: putevi i prekretnice kroz život. Harvard University Press, 1993.

Sijerčić-Čolić H. Krivično-procesno pravo, Pravni fakultet univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

Siegel LJ, Welsh BC. Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law. Cengage Learning, 2018.

Šehović Pavić S. Pravni okvir kojim je reguliran problemi maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini, https://www.prf.unze.ba/Docs/Anali/Anali26god13/10.pdf

Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 7/2014 i 74/2020).

Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH ("Sl. novine FBiH", br. 7/2014 i 74/2020)

CAUSES AND CONSEQUENCES OF JUVENILE DELIVERANCE

Summary: *The topic of this research concerns the criminal justice aspects of the causes and consequences of juvenile delinquency and poverty in the Ilijaš municipality, in the period from 2020 to 2024. The research focuses on the analysis of criminal offenses in which minors participated. Important causes of delinquency among minors include poverty, lack of educational and social resources, and family problems such as abuse, neglect, and criminalization of parents. The research also explores how poverty, as a social factor, has a significant impact on the increase in the crime rate among minors. Minors who grow up in poor environments, where resources for education, health, and social care are limited, more often become prone to criminal acts, looking for ways to survive and escape their social inequality. Special attention is also paid to the legislative framework in Bosnia and Herzegovina that treats juvenile delinquency, with an emphasis on the specific provisions of the Law on the Protection and Treatment of Minors in Criminal Procedure, which allow for alternative sentencing measures and the rehabilitation of minors.*

Keywords: *juvenile delinquency, poverty, rehabilitation, legislative framework, social support, alternative measures.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625497F UDK. 343.915:343.91-053.2/.6

УЛОГА ПОРОДИЦЕ, ШКОЛЕ И ДРУШТВЕНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ МАЛОЉЕТНИЧКОГ ПРЕСТУПНИШТВА

Адвокат др Горан Филипић

професор Правног факултета универзитета „Sinergija“ Бијељина и адвокат у Адвокатској канцеларији Горан Филипић Бијељина, gfilipic@sinergija.edu.ba ili advokatfilipic@outlook.com

Резиме: *Малољетничко преступништво представља озбиљан друштвени проблем данашњице који захтијева свеобухватан приступ у његовој превенцији. Породица, школа и шира друштвена заједница имају кључну улогу у обликовању понашања младих и превенцији њихових девијантних активности. Међусобна сарадња и координација ових чинилаца могу значајно смањити ризик од делинквентног понашања код младих и помоћи им да израсту у одговорне и корисне чланове друштва. Управо задатак овог рада био је сумарно анализирати и приказати најважније утицаје ових фактора на друштвену појаву какво је преступништво младих. С обзиром на ограниченост обима рада с једне стране, и сложеност тематике с друге стране, аспирација је била приказати заиста само најважније стандарде и основе превенције.*

Кључне ријечи: *Превенција, друштвена заједница, малољетничко преступништво, породица, школа.*

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Како реагујемо на преступничко понашање младих? Каква осећања оно код нас изазива? Од одговора на ова питања најчешће и зависи реакција друштва на сложену друштвену појаву какво је преступништво младих односно малољетничка делинквенција. Интерес сваког цивилизованог друштва је да његови најмлађи чланови имају исправна морална схватања и да живе у складу са њима, али шта треба урадити да се ово и постигне питање је свих питања.

Друштвено неприхватљиво понашање младих одувек је привлачило озбиљну пажњу друштва. Малољетничко преступништво у последње вријеме у свијету биљежи експоненцијални раст и поприма све софистицираније облике насилничког понашања, са све млађим починиоцима и са све више бруталности (тешких физичких напада, пљачки, разбојништава, силовања и тешких убистава). Овај феномен обухвата широк спектар делинквентних радњи које малољетници врше кршењем правних и друштвених норми. Стим у вези, малољетничко преступништво може се дефинисати као чињење

кривичних дјела или прекршаја од стране особа млађих од 18 година, при чему законодавни системи различитих држава препознају специфичне категорије малољетника, укључујући млађе и старије малољетнике, те млађе пунољетнике.

У контексту истраживања друштвено неприхватљивог понашања младих, често се користе термини "поремећај у понашању" и "малољетничко преступништво", који, иако повезани, имају различита значења и импликације. Док се први појам односи на широк спектар понашања која одступају од уобичајених норми, други означава конкретна прекршајна и кривична дјела која су правним нормама санкционисана.

Поремећаји у понашању код дјеце и адолесцената могу имати дугорочне посљедице ако се не препознају и не третирају правовремено. Ови поремећаји се јављају већ у раном дјетињству и предшколском периоду, а могу се подијелити на активне и пасивне облике. Активни облици укључују тврдоглавост, импулсивност, непослушност, агресивност и обмањивање, док се пасивни манифестују кроз повученост, анксиозност, немар и несигурност (Zrlić, 2013). Постоји значајан ризик да се, уколико се не интервенише на вријеме, блажи облици поремећаја у понашању током одрастања развију у озбиљније и друштвено неприхватљиве облике девијантног понашања (Singer, 1996).

Један од кључних фактора у развоју поремећаја у понашању јесте породично окружење. Негативни модели понашања унутар породице, попут неадекватног родитељског надзора, скитње, незапослености, алкохолизма или других облика социјалне дисфункције, могу имати изузетно негативан утицај на емоционални и социјални развој дјетета (Singer, 1996). Уколико дијете одраста у окружењу у којем су присутни фактори ризичног понашања, већа је вјероватноћа да ће оно усвојити сличне обрасце и испољавати проблематично понашање, што може довести до његовог социјалног искључења и повећаног ризика за малољетничку делинквенцију.

Дакле, поремећаји у понашању младих представљају шири спектар девијантних понашања која могу, али не морају довести до малољетничког преступништва. Малољетничко преступништво је ужи правни појам који се односи на конкретне прекршаје и кривична дјела, често захтијевајући интервенцију правосудних орагана. Превенција и третман оба проблема захтијевају мултидисциплинарни приступ који укључује породицу, школу и ширу друштвену заједницу.

2. УЛОГА ПОРОДИЦЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ

Породица је основна јединица друштва и први фактор социјализације дјетета. Стабилна и подржавајућа породична средина доприноси здравом развоју дјеце и адолесцената. Наиме, породица представља примарну социјализацијску средину у којој дијете усваја основне моралне вриједности, норме и обрасце понашања. Њена улога у превенцији малољетничког

преступништва је кључна, јер стабилно породично окружење смањује ризик од девијантног понашања. Насупрот томе, дисфункционална породица може бити један од најважнијих фактора ризика за развој делинквентног понашања код младих.

У превенцији поремећаја у понашању, кључно је оснаживање породице и развијање родитељских компетенција кроз континуирано образовање и подршку стручних институција (Doležal, 2006). Рани развој отпорности код дјеце, који се постиже кроз стабилне породичне односе, позитивне школске моделе и активно укључивање у заједницу, један је од најважнијих фактора у спрјечавању малољетничке делинквенције (Howard & Johnson, 2001, према Doležal, 2006). Превентивне мјере обухватају правовремено препознавање ризичних понашања, изрицање и спровођење одговарајућих васпитних мјера, као и мултисекторску сарадњу између породице, образовних, социјалних и правних институција. Ефикасна превенција подразумијева проактиван приступ у којем цијело друштво преузима одговорност.

Улога породице у развоју и превенцији девијантног понашања малољетника од кључног је значаја, будући да породични односи и начин васпитања обликују социјализацијске процесе код дјеце. Квалитетни породични односи, засновани на повјерењу, емоционалној подршци и стабилности, доприносе изградњи личности дјетета, док конфликти, занемаривање и недостатак родитељског надзора повећавају ризик антисоцијалног понашања (Rot, 2010). Поред утицаја породичне средине, на процес социјализације утичу и други фактори, попут образовног система, вршњачких односа и друштвених норми, при чему су школе препознате као институције које могу играти кључну улогу у раном препознавању проблема и имплементацији превентивних мјера (Popović-Ćutić, 2007).

Посебан изазов представља чињеница да су у последњим деценијама све учесталији случајеви малољетничких кривичних дјела која укључују употребу насиља и оружја, чиме се додатно продубљује проблем кривичне одговорности дјеце млађе од 14 година, која у већини правних система нису подложна кривичним санкцијама (Đorđević, 2022). Ипак, умјесто снижавања старосне границе кривичне одговорности, стручњаци истичу потребу за развојем превентивних програма који не подразумијевају издвајање дјеце из биолошких породица, већ пружање подршке кроз програме социјалне инклузије и ресоцијализације (Rolović, према Đorđević, 2022). Један од таквих програма у Републици Србији, Програм интензивног третмана (ПИТ), финансиран од стране Фонда за социјалне иновације, показао је значајне резултате у реинтеграцији малољетника у образовни систем и смањењу рецидивизма (Đorđević, 2022).

Ипак превенција малољетничког преступништва захтијева свеобухватан приступ који укључује породицу, школу и систем социјалне заштите, с посебним фокусом на развој отпорности код дјеце и адолесцената. Концепт отпорности подразумијева јачање личних капацитета младих кроз стабилне породичне односе, подстицање образовног успјеха и интеграцију у заједницу

(Doležal, 2006). Кључне стратегије превенције укључују рану идентификацију ризичних фактора, имплементацију педагошких мјера, подршку родитељима и унапређење социјалних програма намијењених младима који долазе из угрожених средина (Bilandžija, 2014). Само кроз мултидисциплинарни приступ могуће је постићи дугорочне ефекте у сузбијању малољетничког преступништва и обезбиједити младима адекватне услове за развој и социјалну интеграцију.

Неки од кључних аспеката улоге породице у превенцији малољетничког преступништва укључују:

- Емоционална подршка и комуникација – топао и подржавајући породични амбијент доприноси формирању емоционално стабилне личности, која је мање склона делинквентном понашању. Дјеца која добијају љубав, пажњу и осјећај сигурности у породици развијају јачу социјалну контролу и способност доношења исправних одлука у кризним ситуацијама.Отворена и искрена комуникација између родитеља и дјеце омогућава адолесцентима да се повјере родитељима о проблемима с којима се суочавају и тиме се смањује вјероватноћу да ће млади потражити подршку на улици или у ризичним групама.
- Постављање јасних граница и правила – родитељи који досљедно постављају јасна правила и границе, прате школски успјех и начин провођења слободног времена своје дјеце, значајно смањују ризик од склоности делинквенцији. Ауторитативни стил васпитања, који комбинује љубав и дисциплину, показује се као најуспјешнији у превенцији девијантног понашања. Доследност у дисциплини и јасна правила понашања помажу дјеци да развију осјећај одговорности.
- Праћење и надзор – знање о томе с ким се дијете дружи, како проводи слободно вријеме и какве су његове активности може помоћи у раном препознавању ризичног понашања.
- Ангажовање у друштвеним активностима - родитељи који подстичу дјецу на бављење спортом, умјетношћу, волонтерским радом или другим корисним активностима помажу им да изграде позитиван идентитет и смање ризик од упуштања у делинквентно понашање.
- Позитиван узор – родитељи и старатељи који показују одговорно понашање и поштују друштвене норме пружају добар примјер младима. Дјеца уче имитацијом родитељског понашања. Ако родитељи његују поштење, одговорност и поштовање правила, дјеца су склонија усвајању тих вриједности. Насупрот томе, ако дијете одраста у средини у којој су присутни насиље, алкохолизам, криминал или занемаривање, веће су шансе да ће развити склоност делинквентном понашању.

3. УЛОГА ШКОЛЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ

Школа је друго најважније окружење у којем се дјеца развијају и стичу кључне животне вјештине. Она представља један од најзначајнијих фактора у процесу социјализације младих, уз породицу као примарни оквир васпитања и образовања. Школа није само институција у којој се стиче формално знање, већ и простор у коме се развијају социјалне, комуникацијске и когнитивне вјештине неопходне за активну интеграцију у друштво (Kranželić Tavra, 2002). Начин на који школа испуњава своју улогу има далекосежне последице по развој личности младих, њихову адаптацију на друштвене норме и однос према ауторитетима. Недостаци у образовном систему, укључујући неефикасне методе наставе, недостатак подршке ученицима и неприлагођеност индивидуалним потребама, могу допринијети развоју фрустрације, ниског самопоуздања и повећаног ризика за испољавање неприхватљивих облика понашања, укључујући и малољетничку делинквенцију (Forneris, 2010).

Један од највећих изазова у савременом образовању је стварање подстицајног школског окружења које ће омогућити ученицима да се осјећају сигурно, заштићено и мотивисано за учење и социјалну интеракцију. Како истиче Edmonds (1982, према Kranželić Tavra, 2002), школе имају потенцијал да изграде кохерентно окружење чији утицај може бити снажнији од било ког другог фактора у животу дјетета, укључујући породицу, вршњаке и локалну заједницу. Такво окружење може у значајној мјери ублажити негативне ефекте социоекономских и породичних околности, те ојачати заштитне факторе развоја младих (Forneris, 2010).

Поред академских знања, школа има значајну улогу у развоју механизама за конструктивно рјешавање конфликата, успостављање здравих вршњачких односа и изградњу позитивне слике о себи.

Школа може играти превентивну улогу кроз:

- Васпитно образовне програме – увођењем едукативних садржаја о последицама криминалног понашања, насиља и злоупотребе супстанци и подићи свијест код младих.
- Развој социјалних вештина – школе треба да подстичу толеранцију, емпатију и рјешавање сукоба на ненасилан начин.
- Идентификацију ризичних ученика – наставници и школски психолози могу препознати ученике који испољавају проблематично понашање и укључити их у одговарајуће превентивне програме.
- Ваншколске активности – спорт, умјетност, разна друга такмичења, волонтерски рад и друге активности могу смањити ризик од делинквентног понашања и помоћи младима да пронађу позитивне узоре.

Кроз сарадњу са породицом, стручним службама и локалном заједницом, школа може допринијети раној интервенцији и смањењу фактора ризика који могу довести до развоја девијантних и делинквентних облика понашања код младих. Посебан значај имају превентивни програми усмјерени

на јачање емоционалне интелигенције, рјешавање конфликата ненасилним путем, сузбијање вршњачког насиља и подстицање грађења здравих социјалних односа. Примјеном индивидуализованог приступа у раду са ученицима који показују знаке социјалне искључености, школа може играти кључну улогу у њиховој ресоцијализацији и интеграцији у заједницу.

Истраживања показују да ученици који су укључени у организоване активности у оквиру школске заједнице показују већи степен самопоуздања, бољу академску мотивацију и мању склоност ка ризичним облицима понашања.

4. УЛОГА ДРУШТВЕНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ

Друштвена заједница има суштинску улогу у превенцији малољетничког преступништва, јер као шире социјално окружење обухвата низ институција, организација и актера који директно или индиректно утичу на развој младих. У том контексту, важност имају институције система социјалне заштите, локалне самоуправе, здравствене и културне установе, спортски клубови, вјерске заједнице, као и невладине организације које се баве радом са дјецом и омладином. Успјешно функционисање ових структура и њихова координирана сарадња може значајно допринијети смањењу ризика од појаве делинквентног понашања код младих.

Превентивна функција друштвене заједнице огледа се прије свега у стварању амбијента у којем се млади осјећају прихваћено, подржано и вриједновано. Кроз доступност различитих облика здравих и конструктивних активности – спортских, културних, едукативних и волонтерских – младима се нуди могућност испуњавања слободног времена на начин који подстиче развој позитивног идентитета, самопоштовања и одговорности. Активности које промовишу друштвену укљученост и солидарност, као и програми вршњачке едукације и вршњачке медијације, имају посебну вриједност у изградњи механизама отпорности на негативне утицаје.

Сарадња између школе, породице и друштвене заједнице представља кључни предуслов за дјелотворну превенцију. Локалне заједнице треба да развијају стратешке планове превенције, засноване на конкретним потребама и ризицима који постоје у датом социјалном контексту. У том смислу, важна је улога локалних политика младих, али и међуинституционална повезаност – између образовног, правосудног, здравственог и социјалног система.

Савремени концепти превенције инсистирају на интердисциплинарном и мултисекторском приступу, у оквиру којег сваки члан заједнице има одговорност за безбједност и добробит младих. Посебну пажњу треба усмерити на рањиве и маргинализоване групе младих, као што су дјеца из сиромашних, нефункционалних или насилних породица, која су често изложена повећаном ризику од криминалног понашања. Кроз партнерство између јавног и цивилног сектора, као и активно укључивање самих младих у процесе доношења одлука, друштвена заједница може представљати снажан

заштитни оквир у коме се формирају безбједни, зрели и друштвено одговорни појединци.

Друштвена заједница има одговорност да створи сигурно и подстицајно окружење за младе кроз различите превентивне мере:

- Институционална подршка – центри за социјални рад, полиција и невладине организације треба да сарађују у спровођењу превентивних програма.
- Безбиједно окружење – уређење простора за младе (спортских терена, културних центара, библиотека) може им пружити алтернативу уличној делинквенцији.
- Програми менторства – укључивање младих у програме менторства, где могу учити од успешних појединаца из заједнице, може позитивно утицати на њихов развој.
- Медији и кампање – медији могу играти важну улогу у промовисању позитивних вриједности и едукацији о штетности криминала и насиља.

Слободно вријеме представља важан сегмент живота малољетника, који може имати значајан утицај на њихов психосоцијални развој, али и на појаву девијантних облика понашања. Уколико није адекватно структуирано и усмјерено, слободно вријеме може постати подлога за досаду, беспосличење и експериментисање са различитим ризичним понашањима, укључујући употребу психоактивних супстанци, насиље и извршење кривичних дјела (Jašović, 1991; Konstantinović-Vilić, 2009). Истраживања показују да млади највећи број преступа врше управо у периоду слободног времена, односно у времену када су ван надзора породице и школе (Mirič, 2016).

Према појединим теоријским схватањима, делинквентно понашање малољетника представља начин превазилажења досаде или компензацију за недостатак приступа организованим облицима провођења времена, као што су спортски и културни садржаји, омладински клубови или едукативне радионице (Jašović, 1991; Merdović, 2010). Посебно забрињава чињеница да дјеца која одрастају у социјално-економски угроженим срединама имају мање могућности да слободно вријеме проводе у организованим и подржавајућим околинама, због чега се чешће прикључују групама са делинквентним склоностима.

Да би се потенцијал слободног времена искористио на прави начин, неопходно је да друштво, породице, школе и локалне заједнице створе услове за развој осмишљених, безбиједних и подстицајних активности. Посебан значај имају спортске и културне манифестације, волонтерски програми, као и безбједносна едукација младих кроз редовне наставне и ваннаставне активности. Превенција преступништва мора да буде системски и континуиран процес у коме се свим малољетницима, без обзира на социјални статус, пружају једнаке могућности за позитиван развој и социјалну интеграцију.

Такође и медији могу имати значајну улогу у превенцији. Дјеца су итекако подложна утицају медија још од раног дјетињства. Са годинама старости дјеце тај утицај је све обимнији и интезивнији. Медији се данас налазе на свим мјестима. У кући, у аутомобилу, на улици, у школи и свуда гдје се човјек креће, налази, ради и учи. Зато је утицај медија на сваког појединца, а нарочито на младе веома значајан и битан. Некада нисмо ни свјесни утицаја појединих садржаја који нам се пласирају путем средстава масовне комуникације и информисања. Данас је постало незамисливо да један дан прође без мобилних телефона, филмова, телевизије, интернета и сл. Оно што се нуди у тим садржајима је веома разнолико и, како бројна истраживања показују, доминирају сензационалистички и негативни обрасци који имају негативан утицај на младе, али и на старије чланове друштва.

Насупрот томе промовисање позитивних вриједности и личности у медијима и медијским садржајима је један од начина формирања здравог друштва, а самим тим и смањења утицаја негативних друштвених појава као што је криминалитет. Извјештавање о програмима и пројектима који промовишу позитивне вриједности, здрав и спортски живот, репортаже о бројним културним и васпитно образовним догађајима, промоција спортиста и младих научних радника и њихових достигнућа, су такође један од начина на који медији могу дати свој допринос развијању позитивих вриједности сваког појединца.

Медији стога имају двоструку улогу у контексту малољетничке делинквенције — с једне стране могу бити снажан алат за превенцију, промоцију позитивних вриједности, спорта, културе и образовања, али с друге стране, ако нису контролисани и усмјерени, могу бити фактор ризика који подстиче развој девијантног понашања. Препоруке стручњака указују на потребу да медијски садржаји буду прилагођени узрасту, јасно означени према старосним ограничењима, емитовани у одговарајућим терминима, као и да се афирмишу едукативне, научне и културне теме, умјесто деградирајућих и сензационалистичких приказа (Olweus, 1998).

И на крају овог рада можемо истаћи и улогу религије (цркве) у превенцији малољетничког преступништва. Религија као социјални феномен може имати вишеструк утицај на превенцију малољетничког преступништва. Она често дјелује као заштитни фактор тиме што доприноси изградњи унутрашњих моралних стандарда, пружа осјећај припадности заједници и легитимизује друштвено прихватљиве облике понашања. Дакле има антикриминални карактер, јер промовише поштовање моралних и правних норми, укључујући забране као што су „не убиј“, „не кради“ и „не сведочи лажно“, „љуби ближњега свога као и самога себе“ што у основи сваке религијске етике подразумева алтруистичке вриједности.

Ограничени садржај, од једног ауторског табака, није омогућио да се на нивоу детаља разраде сва кључна питања покренута у овом раду. Ипак, надамо се да су ова питања обрађена у мјери у којој читалац може да добије јасну слику

о разматраној теми, њеној озбиљности и сложености, као и о њеном општем друштвеном значају.

5. ЗАКЉУЧАК

Само друштво које препознаје значај превенције, улагања у младе и изградњу безбједног и подстицајног окружења, може очекивати здраве и одговорне генерације које ће доприносити стабилности, напретку и општем добру.

Дакле, стабилно породично окружење, функционалан васпитно-образовни систем и подстицајна социјална средина чине основу за формирање здравих личности, отпорних на негативне утицаје, те спремних да се афирмишу унутар заједнице. Са друге стране, занемаривање потреба дјеце и младих, одсуство правовремене интервенције и социјалне подршке, представљају факторе који могу допринијети развоју девијантних облика понашања и удаљавању младих од позитивних животних вриједности.

Због тога је од суштинске важности развој свеобухватне превентивне стратегије која ће се фокусирати на јачање породичних капацитета, оснаживање образовних установа и активно укључивање локалне заједнице у креирање амбијента који подстиче развој, одговорност и друштвену укљученост младих.

Литература:

Doležal, D. (2006). *Opasnost i prevencija poremećaja u ponašanju*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja.

Đorđević, J. (2022). *Kriminalna politika i maloljetnička delinkvencija*. Pravna informacija, 45(1).

Edmonds, S. (1982). *The Ecology of Delinquency: The Role of Family and Environment*. Child Development, 52(3), 623-635.

Forneris, T., Fries, E., Meyer, A., Buzzard, M., Uguy, S., Ramakrishnan, R., Lewis, C., Danish, S. (2010). *Results of a Rural School-Based Peer-Led Intervention for Youth: Goals for Health*. Journal of School Health, 80(2), 57-65.

Howard, G. & Johnson, R. (2001). *Prevention of Juvenile Delinquency through Family Intervention*. Preuzeto iz Doležal (2006) .

Jašović, Ž. (1991). *Kriminologija maloljetničke delinkvencije*. Beograd: Načna knjiga.

Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ристановић, V., & Kostić, M. (2009). *Kriminologija*. Niš: Pelikan print.

Kranželić Tavra, V. (2002). *Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju*. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 38(1), 1-12.

Merdović, V. (2010). *Rizici maloljetničke delinkvencije: Sociološki i psihološki faktori*. Zbornik radova, 18(1), 71-83.

Mirič, F. (2016). *Leisure Time and Juvenile Delinquency*. Facta Universitatis, Series: Law and Politics, 14(3), 441-452.

Olweus, D. (1998). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell.

Popović-Ćatić, J. (2007). *Uloga porodice u prevenciji delikventnog ponašanja maloljetnika*. Preuzeto iz Uloga porodice .

Rolović, M. i Bilandžija, L. (2014). *Sociološki faktori maloljetničke delinkvencije*. Zbornik radova, 12(2), 85-102.

Rot, M. (2010). *Uloga porodice u razvoju i prevenciji devijantnog ponašanja maloljetnika*. Preuzeto iz Uloga porodice.

Singer, M. (1996). *Kriminologija.* Zagreb: Globus, where the author discusses various aspects of family dynamics and their effects on juvenile delinquency .
Zrilić, S. (2013). *Rizični obiteljski čimbenici razvoja maloljetničke delikvencije*.

THE ROLE OF THE FAMILY, SCHOOL, AND COMMUNITY IN THE PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY

Lawyer dr Goran Filipić

Professor at the Faculty of Law of „Sinergija“ University Bijeljina and Lawyer at the Law Office Goran Filipić Bijeljina, email: gfilipic@sinergija.edu.ba or advokatfilipic@outlook.com

Abstract: *Juvenile delinquency represents a serious social issue of our time that requires a comprehensive approach to prevention. The family, school, and broader community play a key role in shaping young people's behavior and preventing deviant activities. Mutual cooperation and coordination among these actors can significantly reduce the risk of delinquent behavior in youth and support their development into responsible and productive members of society. The primary aim of this paper is to provide a summarized analysis and overview of the most significant influences these factors have on the social phenomenon of juvenile delinquency. Given the limitations in scope on one hand and the complexity of the topic on the other, the aspiration was to present only the most important standards and fundamental principles of prevention.*

Keywords: *Prevention, community, juvenile delinquency, family, school.*

O S T A L E K R I V I Č N O P R A V N E N A U K E

https://doi.org/10.7251/CEST1625507S UDK. 343.791-053.2/.6:351.74/.75

ДЕЦА И МАЛОЛЕТНИЦИ КАО СУБЈЕКТИ У ПРЕКРШАЈНОМ ПОСТУПКУ

Горица Секулић
Судија и председник Прекршајног апелационог суда

Леонида Поповић
Судија Прекршајног апелационог суда у пензији

Апстракт: *Како из године у годину расте број малолетника који чине прекршаје, потребно је наћи механизам, односно начин како би тај број у наредном временском периоду био што мањи, што се може учинити кроз добро осмишљену сарадњу породице, околине, надлежних органа (систем социјане заштите, полиције, здравства, просвете и судова). Када су у питању малолетници, нарочита пажња мора се посветити друштвеним условима и узроцима који делују у адолесцентном периоду и који, уз дејство других негативних фактора могу довести до преступничког понашања. У реферату су обрађени појам „детета“ и „малолетника“, одговорност малолетника и поступак према малолетницима.*

Кључне речи: *прекршај, дете, малолетници, родитељи, одговорност, васпитне мере.*

1. УВОД

Тема овог рада није изучавање малолетничке деликвенције, већ положај малолетника у поступку који третира прекршаје, као најблажи облик девијантног понашања, али ни мало безначајног јер се из тог миљеа, ако се правовремено и на прави начин не реагује, регрутују будући деликвенти – учиниоци кривичних дела. Ради правилног вођења поступка, утврђивања виности малолетника као учиниоца прекршаја, одређивања адекватних мера за њихово преваспитавање и ресоцијализацију, битан је осврт на узроке и услове у којима долази до појаве девијантног понашања малолетника. Изучавање малолетничке деликвенције захтева изучавање како криминолошке тако и социолошке литературе, али је притом најважније подручје микросоциологије, са посебним освртом на услове и узроке који доводе до малолетничког преступништва.

Малолетници представљају посебно осетљиву друштвену категорију који, собзиром на степен психофизичке зрелости захтевају и посебну заштиту, положај и права.

“Вршење прекршаја од стране малолетника несумњиво изискује адекватну, добро осмишљену и правовремену реакцију од стране надлежних,

управо због тога да би се предупредило вршење тежих деликата у виду кривичних дела" (М. Шкулић 2013).

2. ПОЈАМ МАЛОЛЕТСТВА

По први пут се са дефиницијом детета у том смислу срећемо доношењем Конвенције о правима детета усвојене на Генералној скупштини УН, 20.номебра 1989. године где је дефинисано да је дете свако људско биће које није навршило осамнаест година живота, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније. Дакле, на тај начин је остављена могућност националним законодавствима да самостално, детаљније уреде старосну границу детета. Наше законодавство, у смислу старосне границе, појам „дете" различито, посредно или непосредно, дефинише у различитим правним областима и то у смислу регулисања положаја и заштите права и личности детета из сфере сваке правне области појединачно. Тако Устав Републике Србије не садржи одредбу којом прецизно дефинише који је старосни лимит за одређивање појма детета, али се из одредбе члана 37. Устава РС којом је прописано да се пунолетство стиче навршењем осамнаесте године живота, може посредно закључити да се децом сматрају лица која су млађа од осамнаест година, што даље оставља могућност законима, као актима ниже правне снаге, да у том старосном оквиру дефинишу шта ће се подразумевати под појмом „дете" у областима које они регулишу. Слично је уређен појам детета и у Породичном закону одредбама члана 11. ст. 1. којим је прописано да се пунолетство стиче са навршеном осамнаестом годином живота, те се опет посредно може закључити да се сва лица млађа од осамнаест година сматрају децом, посебно имајући у виду да се у закону приликом уређивања права и обавеза у односу на психофизичку зрелост детета и његове способности, те у односу на родитеље, трећа лица и користи појам „дете" у том старосном распону.

У праву се малолетство дефинише као узраст недовољан да сопственим радњама произведе одређене правне последице. Такође, малолетство је недовољно и за схватање значаја последице настале предузетом радњом као и за схватање везе између учињене радње и последице, јер малолетству недостаје развој свести, а за развој свести је битан узраст. То је доба старости физичког лица за које се у праву везују правне последице, које се у првом реду односе на пословну и деликтну способност, али и на друге правне ситуације. Зрелост се стиче постепено, током живота, са узрастом и развојем свести. То су битне чињенице које утичу на развој зрелости али не и једини. За развој зрелости су такође веома значајани окружење у коме личност живи, културна и економска развијеност средине, васпитање, условима под којима се личност развија, интелектуалне способости личности и тако даље. Сматра се да се потпуна зрелост стиче пунолетством, да је лице тек тог узраста потпуно способно за расуђивање и одлучивање. Стога се за пунолетство везује и деликтна одговорност. Међутим лица која нису постала пунолетна нису лишена сваке

одговорности за извршено дело, што значи да друштво и према њима примењује принудне мере, али то чини на другачији начин него према пунолетним учиниоцима противправног дела, како кривичног тако и прекршајног. Пунолетство се стиче са навршеним одређеним годинама живота. По Англосаксонском праву пунолетство се стиче са навршеном 21. годином живота, по Швајцарском са навршених 20. година, по Руском као и по нашем праву пунолетство се навршава са 18. година живота.

3. ПОДЕЛА МАЛОЛЕТНИКА НА КАТЕГОРИЈЕ

У нашем праву према овој категоризацији одређују се правне радње и послови које малолетници могу самостално да предузимају и за које им је потребна сагласност родитеља или старатеља. Према овој подели одређује се и деликтна одговорност малолетника.

У кривичном праву, у скоро свим законодавствима малолетна лица, лица испод 18 година живота имају посебан положај. Овакав положај малолетника у кривичном праву условљен је недовољним биопсихичким развојем због чега малолетници не располажу оним способностима за схватање и управљање својим поступцима којима располажу одрасла лица. Њихова кривична дела по правилу нису резултат зрелог размишљања и чврсте воље за извршењем дела. Због тога се њихова виност и урачунљивост манифестује у форми различито од урачунљивости и виности одраслих лица. Најчешће је малолетничка деликвенција разултат васпитне запуштености, недовољне бриге родитеља о понашању малолетника, дефектна породична или друштвена средина у којој се они развијају. Из тих разлога, према малолетним учиниоцима казнених дела, по првилу примењују се васпитне мере и мере безбедности, а само изузетно малолетнички затвор и то само према категорији старијих малолетника.

Прекршајна материја је у овом смислу прецизнија, па је тако Закон о прекршајима у члану 71.-73., одредио значење појмова „дете“, и „малолетник“, „млађи малолетник“ и „старији малолетник“. Према наведеним одредбама Закона о прекршајима дететом се сматра лице које није навршило четрнаест година, малолетником лице које је навршило четрнаест година, а није навршило осамнаест година: малолетник који у време извршења прекршаја није навршио шеснаст година је млађи малолетник, а малолетник који је навршио четраест година а није навршио осамнаст година је старији малолетник.

Ови појмови су регулисани на исти начин и Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица. Тако су одредбе члана 2. Закона о малолетницима посвећене - лицима до четрнаест година, према којима је искључена могућност изрицања кривичних санкција, док се у члану 3. понавља претходно наведене категорије малолетника, Када се рачунају године старости узимају се „у обзир дан, месец и година рођења неког лица, као и дан, месец и година када је предузео радњу дела, при чему се одређени број година старости једног лица навршава

протеком оног дана последње године која по свом броју одговара дану његовог рођења“.

4. НОРМАТИВНИ ОКВИР

Положај малолетника у прекршајном поступку није регулисан посебним законом, већ одредбама Закона о прекршајима. Одредбе које се односе на малолетнике у Закону о прекршајима саджане су у материјалноправним одредбама, у глави VI која је насловљена под насловом „Одредбе о малолетницима“, од члана 71. до члана 83. и у процесноправним одредбама у глави XXXIII која је насловљена као „Поступак према малолетницима“ од члана 291. до члана 300. На малолетнике се примењују и остале одредбе Закона о прекршајима ако нису у супротности са посебним одредбама за малолетнике.

Законом о прекршајима уређено је питање одговорности млађих и старијих малолетника, одговорност родитеља, усвојитеља, старатеља или хранитеља детета и малолетника, прекршајних санкција према малолетницима, дејства пунолетства као и поступака који се воде према малолетницима.

С обзиром да је одредбом члана 291. став 2. Закона о прекршајима прописано да, ако другачије није прописано овим законом, у прекршајном поступку према малолетнику сходно се примењују одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, наведени закон је од значаја за малолетне учиниоце прекршаја.

Кривично правни статус малолетника дефинисан је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица који је ступио на снагу 2006. године. Овим законом по први пут постављени су темељи система малолетничког правосуђа у Републици Србији и дефинисан је статус који малолетни учиниоци кривичних дела имају у нашој земљи.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица садржи пет целина и то основне одредбе, кривичноправне одредбе о малолетницима, примена васпитних налога и извршење кривичних санкција, посебне одредбе о заштити малолетних лица као оштећених у кривичном поступку, казнене одредбе и прелазне и завршене одредбе.

У наведеним законима уведен је термин „према малолетнику“ уместо „против малолетника“, а током поступка и приликом израде судских одлука не користи се термин „окривљени“.

Сврха, односно циљ кривичноправних мера и прекршајних санкција је реинтеграција малолетника у друштвену заједницу. И међународна заједница овом проблему посвећује изузетну пажњу. Доносе се упутства која обавезују државе потписнице на њихову имплементацију, јер је добробит малолетника основни циљ сваког друштва. Посебно су значајни:

Конвенција УН о правима детета (Њујорк 1989) у чијој преамбули стоји да је детету с обзиром на његову физичку и одговарајућу правну заштиту, потребна посебна брига која укључује и одговарајућу правну заштиту како пре тако и после рођења. Конвенција о правима детета – обавезује стране уговорнице да предузимају мере неопходне за обезбеђивање редовног похађања школе малолетника, смањење одсуствовања из школе, подстицање деце на образовање, да образовање буде усмере на развој личности детета, његовог талента, способности како менталних тако и физичких, да код деце развијају поштовање других, поштовање разлика на свим нивоима, националним, верским и другим основама.

Поред Конвенције од значаја су и страндардна минимална правила за малолетничко правосуђе или Пекиншка правила која су донета 1985.године, која заправо представљају смернице којима треба да се руководи малолетничко правосуђе. Правила су била усвојена пре него што је усвојена Конвенција о правима детета, тако да су утицала на формулисање основних стандарда малолетничког правосуђа, који су потом унети у Конвенцију. Пекиншка правила наглашавају добробит детета и принцип пропорционалности налажући државним органима да при разматрању сваког конкретног случаја узимају у обзир специфичне околности везане за дете и природу извршеног дела.

Подељена су у шест делова од којих се у првом одређују принципи малолетничког правосуђа, други се односи на истрагу и кривично гоњење, трећи на суђење и одлучивање, четврти промовише ванинституционалне мере за малолетне преступнике, пети одређује минималне стандарде у случају смештаја детета у институцију, а шести садржи смернице за спровођење истраживања, планирања, утврђивања политике и евалуацију.

Такође треба напомети и значај Ријадских смерница које су усвојене 1990.године а односе се на превенцију малолетничке деликвенције као и Токијска правила усвојена 1990. године.

Из наведених међународних докумената произилази да се према малолетницима који долазе у контакт са судом, на првом месту мора имати у виду њихов узраст, зрелост и да са њима треба поступати јако обазриво и то на начин који ће у најмањој могућој мери утицати на правилан развој малолетника.

5. ПООСТУПАК ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА

Законом о прекршајима није предвиђена посебна месна надлежност за малолетнике већ се примењује одредба члана 103. којом је прописно да је за вођење прекршајног поступка у првом степену месно надлежан суд на чијем подручју је прекршај учињен или покушан.

Уколико није познато место извршења прекршаја, месно је надлежан суд на чијем подручју малолетник има пребивалиште или боравиште, а ако нису познати ни место извршења прекршаја ни пребивалиште или боравиште

малолетника, надлежан је суд на чијем се подручју малолетник пронађе, ухвати или се сам пријави.

Што се тиче стварне надлежности, у првом степену за суђење малолетницима у прекршајном поступку надлежан је прекршајни суд. У другом степену, надлежан је Прекршајни апелациони суд. Овде треба напоменути да је за вођење прекршајног поступка важна одредба члана 44. став 1 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, која прописује да судија за малолетнике мора бити лице које је стекло посебна знања из области права дедета и преступништва младих, која се сходно примењује и на прекршајни поступак према малолетницима, односно на првостепене судије, тако и на судије које суде у другостепеном прекршајном поступку.

Због значаја који има, поступак према малолетницима је хитан. Примарни циљ ове одредбе јесте превенција и надзор над малолетником. Са друге стране, важно је истаћи да хитност не сме да утиче на свестрано разјашњење правне ствари.

Законом је прописано да се малолетник позива преко родитеља, односно законског заступника, осим ако то није могуће због потребе да се хитно поступа или из других оправданих разлога. Ако се малолетник не позива преко родитеља односно законског заступника, суд који води поступак обавестиће их о покретању поступка.

Циљ прописивања оваквог начина позивања малолетника јесте упознавање родитеља или законског заступника са поступком који је покренут према малолетнику и њихово укључивање у исти. Поред наведеног, на овај начин наведеним лицима омогућава се да остварују своје право да се упознају са током поступка, да дају сугестије и указују на чињенице и доказе који су важни за доношење правилне одлуке.

Није дозвољено достављање одлука и других писмена преко огласне табле на који начин се штити и начело тајности поступка према малолетницима јер је чланом 300. Закона о прекршајима прописано да је јавност у поступку према малолетницима искључена, а стављањем писмена на огласну таблу суда ово начело би било повређено, јер би јавност била у могућности да се упозна са чињеницом да се према малолетнику води поступак.

Закон о прекршајима не искључује могућност довођења, привођења и задржавања малолетника, али треба имати у виду одредбу члана 54. став 2 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица којом је прописано да када се малолетник доводи ту меру спроводе службена лица органа унутрашњих послова у цивилној одећи, водећи рачуна да то чине на неупадљив начин. Уколико се догоди да је малолетник који је под утицајем алкохола или других психоактивних супстанци затечен у вршењу прекршаја, судија ће обавестити чланове породице малолетника или друга лица која су задужена да се старају о малолетнику.

Приликом саслушања малолетника суд мора да поступа веома обазриво јер сам долазак у суд за малолетника може да представља велики стрес који у

каснијем периоду може негативно да делује на њега. Из тог разлога, потребно је да суд изврши процену о каквој се личности ради.

Када се малолетна лица појављују као сведоци, Закон о прекршајима прописује да малолетно лице које с обзиром на узраст и душевну развијеност није способно да схвати значај права да не мора да сведочи, не може се саслушати као сведок, осим ако то сам оштећени захтева. Закон предвиђа исти начин позивања малолетних сведока као и малолетних учиниоца прекршаја.

Још једно важно питање тиче се спајања и раздвајања поступка када је малолетно лице учествовало у извршењу прекршаја заједно са пунолетним лицем. Наиме, закон прописује да се поступак према малолетнику може раздвојити, али и да се може спојити уколико је то потребно за свестрано разрешење ствари. Против решења о спајању и раздвајању поступака није дозвољена жалба.

Важну улогу у поступцима који се воде према малолетницима имају родитељи односно други законски заступници као и орган старатељства, имајући у виду душевну зрелост малолетника. Из тог разлога закон предвиђа да исти имају право да буду упознати са током поступка и да указују на чињенице и доказе који су од значаја за доношење правилне одлуке.

Закон о прекршајима у члану 297. прописује поступак, односно садржи институт нецелисходности вођења поступка. Исти институт познаје и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица. Примена овог института зависи од природе прекршаја и околности под којима је прекршај извршен, од ранијег живота малолетника и његових личних својстава. Суд ће решењем, у чијем ће образложењу навести разлоге, обуставити прекршајни поступак, а о учињеном прекршају обавестиће родитеље, односно старатеље или усвојитеље малолетника, као и орган старатељства, како би предузели мере у оквиру њихових овлашћења.

Ова законска одредба указује у којој мери је поступак према малолетницима, учиниоцу прекршаја, посебан. Међутим нецилисходност вођења прекршајног поступка била би могућа само ако се спроведе припремни поступак у коме би се тачно утврдило под каквим околностима је прекршај извршен од стране малолетника, каква је природа извршења прекршаја, каква су лична својства малолетника, а да би се то утврдило у припремном поступку мора бити ангажован тим стручњака, јер поступајући судија нити подносилац захтева за покретање прекршајног поступка који доставља доказе на основу којих би се цениле све ове околности, не могу утврдити целисходност поступка. По добијеном захтеву за покретање прекршајног поступка, судија би покренуо прекршајни поступак решењем, а потом тражио мишљење Центра за социјални рад које би углавном садржало социјалну карту малолетникове склоности, породичне прилике и његове интелектуалне могућности са закључком најчешће да треба изрећи укор, због чега су судије примењивале члан 74. и 75. Закона о прекршајима и према слободној оцени изведених доказа изрицале неку од васпитних мера или казну ако је учинилац прекршаја старији

малолетник.Дакле, да би поступајући судија утврдио нецелисходност вођења прекршајног поступка морао би да спроведе припремни поступак, односно да предузима одређене процесне радње, да тражи обавештење од родитеља односно законског заступника малолетника, од других лица и установа, а да би могао да предузима процесне радње морао би да донесе решење о покретању прекршајног поступка, јер нема овлашћење да спроведе истрагу, а уколико предузима процесне радње пре покретања прекршајног поступка чини битну повреду одредаба прекршајног поступка. Да ли ће судија у прекршајном поступку по добијању захтева за покретање прекршајног поступка са прекршајном пријавом или записником о извршеној контроли учесника у саобраћају – возача, као најчешће јединим доказом који прилаже подносилац захтева, моћи правилно да процени да ли је покретање прекршајног поступка нецелисходно. Према Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица нецелисходност покретања кривичног поступка против малолетника утврђује се у припремном поступку, који води судија за малолетнике надлежног суда, а по захтеву за покретање припремног поступка јавног тужиоца за малолетнике.

Дилема би могла произаћи из одредбе члана 49. став 2 и 3 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица која обавезује судију за малолетнике да по службеној дужности, малолетнику постави браниоца уколико то није учинио његов законски заступник, као и да бранилац мора да буде искључиво из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и преступништва малолетника. Из ове законске одредбе такође произилази обавеза судије за малолетнике да не прихвати уредно пуномоћје адвоката који нема таква својства, а кога је ангажовао малолетник или његов законски заступник, иако је он можда дошао до таквих сазнања на неки други начин, а не у Правосудној академији што се свакако може проверити, јер се у поступку по жалби може истицати да је повређено право одбране малолетника, јер није имао браниоца са својством које му је закон налагао, из чега произилази закључак да суд треба доследно да поштује одредбе закона. Прекршајно право није децидирано у том смислу, а постоји дилема да ли и у случају када је подносилац затхева за покретање прекршајног поступка према малолетнику надлежна служба Полицијске управе, интерес малолетника у прекршајном поступку може да заступа само законски заступник (родитељ, старатељ или усвојитељ) или би у том случају морао да буде присутан бранилац за малолетнике поред његовог законског заступника. Закон о прекршајима не садржи одредбу о одређивању браниоца по службеној дужности. Међутим, судска пракса је таква да малолетницима према којима се води прекршајни поступак, суд додељује браниоце по службеној дужности и то су адвокати који поседују сертификате за заступање малолетника.

У поступку који се воде према малолетницима суд доноси одлуке у форми пресуде и решења.

Оно што је карактеристично јесте да се у решењу којим се малолетнику изриче васпитна мера малолетник не оглашава одговорним и не уноси се чињенични опис већ се то наводи у образложењу решења.

Жалбу на пресуду и решење у року од осам дана поред малолетника могу изјавити и лица из члана 259. и лица из члана 297. Закона о прекршајима и закон прописује да се жалба може изјавити и против воље малолетника као и да изјава о одрицању од жалбе нема правно дејство.

У прекршајном поступку предвиђена је могућност изјављивања два ванредна правна лека: захтева за понављање прекршајног поступка и захтева за заштиту законитости.

Суд је дужан да пре изрицања васпитне мере или казне малолетнику, прибави мишљење надлежног органа старатељства (осим ако је у међувремену малолетник постао пунолетан), међутим, ако тражено мишљење не буде достављено у року од 60 дана, суд може малолетнику изрећи укор или новчану казну, на које решење се законодавац одлучио јер се у пракси показало да су органи старатељства били велика препрека брзом окончању поступка према малолетницима. Уколико се догоди да мишљење није достављено суду, приликом изрицања укора или новчане казне суд мора да води рачуна о душевној развијености, осетљивости и личним својствима малолетника.

Све до окончања поступка, сва лица која учествују у поступку дужна су да поступају обазриво, водећи рачуна о душевној развијености, осетљивости и личним својствима малолетника.

С обзиром да Закон о прекршајима не придвиђа изричито забрану доношења одлуке суда без његовог претходног саслушања, препорука је да се примени одредба члана 48. став 1 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица по којој се малолетнику не може судити у одсуству.

Наведено је важно из разлога што суд мора да тражи мишљење органа старатељства, иако оно није обавезујуће, али ако орган старатељства не достави своје мишљење у року од 60 дана од дана пријема захтева, суд може и без мишљења органа старатељства малолетнику да изрекне укор или новчану казну и при томе мора да узме у обзир старост малолетника, степен његовог душевног развоја, психичке карактеристике и мотиве због којих је прекршај учинио, досадашње васпитање, околину и услове под којима је живео, тежину учињеног прекршаја, да ли му је већ пре тога изрицана васпитна мера, као и све околности које утичу на избор васпитне мере којом ће се најбоље постићи сврха преваспитања, а што не може да учини ако претходно није саслушао малолетника.

Уколико би се одлука донела без претходног саслушања малолетника и без мишљења органа старатељства, суд не би могао да наведе све оне околности које је ценио при одлучивању да малолетном учиниоцу прекршаја изрекне баш ту васпитну меру или казну као најцелисходнију.

У поступку према малолетницима увек ће се искључити јавност. Ова законска одредба је јако битна за малотетнике, чак и Устав Републике Србије

у одредбама члана 32. став 3 прописује у којим случајевима може доћи до искључења јавности у судским поступцима, наводећи при томе следеће разлоге за искључење јавности: ради заштите интереса националне безбедности, јавног реда и морала у демокртском друштву и ради заштите интреса малолетника или приватности учесника у поступку. Што се тиче јавности током прекршајног поступка, општа јавност је увек искључена, док је страначка и стручна јавност дозвољена. У погледу стручне јавности можемо рећи да Закон и прописује укључивање одређених специјализованих органа у прекршајни поступак- орган старатељства, док учешће других органа који се баве заштитом деце може дозволити. Такође, поред странака у прекршајном поступку учествују родитељи, односно законски заступници малолетника и може се рећи да они имају улогу „специфичне странке“ у прекршајном поступку, обзиром да имају одређена процесна овлашћења.

Малолетник као учинилац прекршаја из области јавног реда и мира ретко се јавља као појединац, углавном прекршај врше у групи јер су то претежно туче на јавним местима до којих долази врло често из баналних разлога, када се има потреба доказивања пред другим и реагује на друштвено неприхватљив начин. Групно вршење прекршаја од стране малолетника је посебан вид преступничког понашања младих које је у градовима уско повезано са урбанизацијом и свим негативним последицама које она доноси. Између различитих група долази до обрачуна, односно туча у којима се употребљава хладно па и ватрено оружје. Деликвентну групу од неделиквентне разликује агресивност, дух солидарности и испољавање непријатељства према средини, а девијантност се испољава у прекорачењу граница допуштеног.

6. МАЛОЛЕТНИК КАО ЖРТВА

У прекршајном праву малолетник као жртва није сагледан, док Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица уводи посебне одредбе о заштити малолетних лица као оштећених, што је разумљиво с обзиром на чињеницу да се у извршењу многих кривичних дела као оштећени јавља малолетник. То су отмица, силовање, тешка телесна повреда, обљуба над дететом, недозвољене полне радње, запуштање и злостављање малолетног лица, породично насиље и друга. Уопштено посматрано, циљ сваке државе је да извршиоца противправне радње приведе и казни га, тако да се на жртву заборавља што је била одлика раније правне регулативе. Међутим данас се жртви посвећује посебна пажња па је тако жртва предмет интересовања посебне науке – виктимологије. У прекршајном поступку малолетник као жртва углавном се јавља код прекршаја из области јавног реда и мира извршених на јавном месту: туча, претња, дрско и безобзирно понашање, када је истовремено и оштећени. Овде имамо специфичну ситуацију да подносилац прекршајне пријаве, полицајац који интервенише, поднесе прекршајну пријаву свим учесницима туче, те се

неретко дешава да судија у прекршајном поступку утврди ко је извршилац прекршаја а ко жртва.

7. ОДГОВОРНОСТ РОДИТЕЉА ,УСВОЈИОЦА, СТАРАТЕЉА ИЛИ ХРАНИТЕЉА ДЕТЕТА И МАЛОЛЕТНИКА

Физичко лице одговара за прекршај који му се може приписати у кривицу зато што је било урачунљиво и учинило прекршај са умишљајем или из нехата а било је свесно или је било дужно и могло бити свесно да је такав поступак забрањен. (члан 18. Закона о прекршајима).

Приликом утврђивања да ли је неко дело прекршајно дело у случају да је извршилац лице млађе од четрнаест година, долазимо до закључка да код деце недостаје управо кривица као субјективни елемент прекршајног дела из разлога јер нису старосно досегла неопходни степен зрелости. Како бисмо разумели неспособност детета да сноси кривицу за своје поступке, осврнућемо се и на саме елементе кривице. Елементи кривице јесу урачунљивост, умишљај (или нехат када је то законом предвиђено) и свесност забрањености свог дела, тако да се код деце ни не приступа утврђивању постојања кривице већ се њихова неспособност за сношење кривице претпоставља.

Тако професор М. Шкулић наводи: „Код таквих учинилаца једноставно недостаје одређени узраст као потпуно објективна чињеница коју уопште није потребно вредновати и објашњавати на било који начин у квалитативном смислу. Реч је о чисто објективном и квантитаивном критеријуму. Лице које у време извршења дела није имало четрнаест година може бити индивидуално изузетно зрело и интелигентно, испуњавати све потребне услове који се формално односе на интелектуалну и волунтативну способност, али оно никако не може бити криво, јер једноставно нема одговарајућу старосну доб.“ Закон о прекршајима дакле прописује да се прекршајни поступак не може водити против лица које није навршило четрнаест година (члан 71. ст. 1 Закона о прекршајима). Међутим, питање способности за сношење кривице лица млађих од четрнаест година ослања се на елементарну конструкцију самог бића прекршајног дела.

Из наведеног произилази да у прекршајном смислу „дете не може бити криво“, али уколико је дете учинило прекршај због пропуштања дужног надзора родитеља, усвојитеља, старатеља, односно хранитеља, а ова лица су била у могућности да такав надзор врше, родитељи, усвојитељ, старатељ односно хранитељ казниће се за прекршај као да су га сами учинили.

(пример из праксе: Детету је за време школског часа наставник физичког пронашао нож у чарапи, након чега је он одмах обавестио полицију. Дечак има 11 година и његов отац је у прекршајном поступку оглашен одговорним за прекршај из чл. 48. ст. 1. тач. 4 Закона о оружју и муницији у вези члан 72. Закона о прекшајима јер је у току поступка утврђено да је дете учинило прекршај због пропуштања надзора од стране родитеља).

Дакле у прекршајном поступку, према малолетнику који у време када је учинио прекршај није навршио четрнаест година не може се водити прекршајни поступак (члан 71. ст. 1 Закона о прекршајима), те уколико се у току поступка утврди да малолетник у време извршења прекршаја није имао навршених четрнаест година, прекршајни поступак ће се обуставити (члан 299. Закона о прекршајима). За разлику од кривичног законодавства, Законом о прекршајима регулисана је родитељска одговорност, односно одговорност усвојитеља или старатеља детета за прекршај (члан 72. Закона о прекршајима). У ставу 1. наведеног члана, предвиђено је да ће се, када је дете учинило прекршај (особа до четрнаест година у смислу Закона о прекршајима) због пропуштања дужност и надзора родитеља, усвојитеља односно стратеља, а ова лица су била у могућности да такав надзор врше, родитељ, усвојитељ односно старатељ детета, казнити за прекршај као да су га сами учинили. Могућност вршења родитељске, усвојитељске, односно старатељске дужности утврђује се у сваком конкретном случају. У теорији има мишљења да овакав начин уређивања прекршајне одговорности родитеља за прекршаје које учини њихове дете јесте, заправо, објективна прекршајна одговорност, јер се одговорност заснива „на чињеници да се родитељ не кажњава за прекршај пропуштања дужног надзора већ се кажњава као да је сам учинио прекршај". У овом случају за одговорност ових побројаних лица није потребно да је та одговорност прописана Законоима у којима је та деликтна радња прописана као конкретан прекрпшшај.

Такође, Законом о прекршајима (члан 72.ст.2) је предвиђено да се законом може прописати да ће за прекршај који је учинио малолетник одговарати и родитељи, усвојитељ, старатељ, односно хранитељ малолетника старог од навршених четрнаест до навршених осамнаест година, ако је учињени прекршај последица пропуштања дужног надзора над малолетником, а били су у могућности да такав надзор врше. Ова одговорност мора бити посебно предвиђена у Законима којима је прописан конкретан прекршај. У овом случају одступа се од начела кривице (индивидуалне субјективне одговорности), јер се за прекршај поред малолетника као активног и одговорног субјекта прекршаја кажњавају и његови родитељи, усвојитељ, старатељ односно хранилац. Иначе, осим родитеља, усвојитеља, старатеља или хранитеља, законом се може прописати да ће за прекршај малолетника одговарати и друга лица за која је прописана обавеза вршења надзора над малолетником који је учинио прекршај -школа, интернат, одмаралиште,...(члан 72. ст. 3 Закона о прекршајима). Такође, ова одговорност мора посебно бити предвиђена у Законима којима је прописан конкретан прекршај.

8. ПРЕКРШАЈНЕ САНКЦИЈЕ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИЦИМА

Законодавац приликом опредељивања прекршајних санкција руководио се тиме шта је у најбољем интересу малолетника, па је направио разлику у погледу узраста на тај начин што је одредбама члана 73. Закона о прекрашајима

утврдио да се према малолетнику који у време извршења прекршаја има навршених четрнаест година, а није навршио шеснаест година могу изрећи само васпитне мере због учињеног прекршаја, а старијем малолетнику односно оном који је у време извшења прекршаја навршио шеснаест а није навршио осамнаест година може се изрећи како васпитна мера, тако и казнени поени или казна. Оно што је специфично за малетнике у односу на пунолетна лица, у прекршајном поступку малолетнику само суд може изрећи васпитну меру, заштитну меру, новчану казну, казнене поене, казну малетничког затвора, док пунолетним лицима новчану казну може изрећи и овлаћени орган путем прекршајног налога.

Врсте прекршајних санкција према малолетницима су:

1. Мере упозорења и усмеравања: укор и посебне обавезе
2. Мере појачаног надзора

Мере упозорења и усмеравања изричу се кад је таквим мерама потребно утицати на личност малолетника и његово понашање и када су оне довољне да се постигне сврха ових мера.

Мере појачаног надзора се изричу кад се за васпитање и надзор малолетника треба трајније васпитне мере уз одговарајући стручни надзор.

Пракса је показала да се укор изриче малолетнику који први пут чини прекршај и према коме није потребно предузети трајније васпитне мере, а то се може закључити на основу његовог држања, кајања за учињени прекршај и обећања да убудуће неће чинити прекшаје, а које малолентик даје пред судом и центром за социјални рад. При изрицању укора малолетнику ће се указати на друштвену неприхватљивост његовог поступка те да уколико поново учини прекршај, могућност изрицања и друге васпитне мере.

(Пример из праксе: Малолетнику је суд изрекао укор због прекршаја из чл. 90б Закона о безбедности саобраћаја јер је управљао возилом чија снага прелази 80 kw, а да је притом изразио кајање, спремност да убдуће не чини прекршаје, да се први пут налази пред прекршајним судом).

Треба имати у виду да се ова васпитна мера изриче малолетном учиниоцу прекршаја који је у стању да схвати значај својих поступка и који показује спремност да у будуће не врши прекршаје.

Посебне обавезе које су предвиђене одредбама члана 76. Закона о прекрашјима прекршајни суд изриче у ситуацијама када процени да ће одређеним захтевима и забранама утицати на малолетника и његово понашање. Прекшајни суд може изрећи једну или више обавеза при чему обавезе подразумевају:

1. Извињење оштећеном
2. Да у оквиру својих могућности, поправи или надокади штету коју је проузроковао
3. Да не посећује одређена места и избегава друштво одређених лица која на њега негативно утичу
4. Да се подвргне одвикававању и лечењу од зависности од алкохола и других психоактвних супстанци

5. Да се ради учења или провере знања саобраћајних прописа упути у надлежну установу за оспособљавање возача
6. Да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове еколошког, социјалног или локалног значаја
7. Да се укључи у рад спортских и других секција у школи уз педагошки надзор наставника.

С обзиром да се ради о малолетним лицима ове обавезе не могу трајати дуже од шест месеци и приликом изрицања истих не смеју ометати малолетниково школовање или запослење. Суд ће одредити висину, облике и начин поправљања штете, при чему лични рад малолетника на поправљању штете може трајати најдуже до 20 часова у периоду од месец дана и мора бити тако распоређен да не смета редовном школовању или запослењу малолетника. Суд ће приликом изрицања посебних обавеза упозорити малолетника да се због неиспуњења одређених обавеза могу заменити другом обавезом или васпитном мером. Напред наведене обавезе спроводе се уз надзор органа надлежног за послове старатељства који о извршењу обавеза обавештава суд.

Мере појачаног надзора изричу се ако је потребно да се према малолетнику изврши трајнија мера васпитања.

Меру појачаног надзора од стране родитеља, усвојитеља или старатеља суд ће изрећи ако родитељи, усвојитељ или старатељ пропусти да врше потребну бригу и надзор над малолетником, а у могућности су да овакав надзор врше и то се од њих може с основом очекивати, које могу трајати најмање три месеца, а најдуже једну годину.

Ако родитељ, усвојитељ или старатељ не могу вршити појачани надзор, малолетнику ће се изрећи појачан надзор органа старатељства, које такође могу трајати најмање три месеца, а најдуже једну годину.

Суд ће се приликом изрицања мера упозорења и усмеравања и мера појачаног надзора узети у обзир старост малолетника, степен душевног развоја, психичке карактеристике и мотиве због којих је учинио прекршај, досадашње васпитање, околина и услови под којима је живео, тежина прекршаја, да ли му је раније била изречена васпитна мера. Суд ће по службеној дужности прибавити мишљење органа старатељства и изводити доказе како би се утврдиле околности због којих је дошло до учињеног прекршаја код малолетника. Стручан тим надлежног старатељства утврђује околности у којима малолетник живи, његове склоности, интелектуалне могућности, породичне прилике, да ли је породица потпуна или није, да ли је функционална или је оптерећена конфликтима и како се то одражава на малолетника. Суд ће такође ради утврђивања напред наведених околности саслушати родитеље, усвојитеља малолетника, његовог старатеља и друга лица која могу пружити потребне податке. Циљ утврђивања напред наведених околности је управо индивидуализација изречене мере према малолетнику обзиром да иста васпитна мера се не може примењивати према свим малолетним учиниоцима прекршаја, јер да би се изрекла адекватна мера морају

се ценити све околности које су прописане одредбама чл.78 Закона о прекрашјима.

Како би се заштитили интереси малолетног учиниоца прекршаја Закон о прекрашјима у члану 79. прописује да уколико се после доношења одлуке којом је изречена васпитна мера појаве околности којих није било у време доношења одлуке или се за њих није знало, а оне би биле од утицаја на доношење одлуке, извршење изречене мере може се обуставити или се изречена мера може заменити другом васпитном мером, док одредбама члана 80. Закона о прекрашајима прописује - уколико је од од правноснажности одлуке којом је изречена нека од васпитних мера или посебних обавеза протекло више од шест месеци, а извршење није ни започето, суд ће поново одлучити о потреби да се изврши изречена мера или посебна обавеза или да се замени неком другом васпитном мером или посебном обавезом.

Битно је напоменути да приликом изрицања малолетнику васпитне мере или мере појачаног надзора, суд ће посебно водити рачуна да напред наведене прекршајне санкције буду прилагођене малолетнику, узимајући у обзир његову спремност да сарађује у њиховој примени.

Старијем малолетнику може се изрећи казна ако је у време када је учинио прекршај према својој душевној развијености могао схватити значај своје радње и управљати својим поступцима и ако због тежих последица прекршаја или већег степена кривице не би било оправдано применити васпитну меру.

Казна малолетничког затвора се може изрећи изузетно при чему се мора имати у виду природа прекршаја, личне особине и понашање малолетника.

- Казна малолетничког затвора која се изрекне старијем малолетнику не може бити дужа од 30 дана. Одредбма Закона о прекршајима није прописано за које прекршаје малолетном лицу се може изрећи казна малолетничког затвора. Суд одлучује о казни малолетночког затвора у сваком појединачном случају, притом узима у обзир налаз и мишљење Центра за социјални рад, обавезно саслушава малоетника уз пристуство родитеља или законског заступника. Малолетнику се казна затвора изриче углавном за теже прекршаје као што је на пример прекршај из чл. 329. ст. 1. Закона о безбедности саобраћаја на путевима, због прекршаја из чл. 330. ст. 1. тач. 4. истог Закона, због прекршаја из чл. 48. ст. 1. тач. 4 Закона о оружју и муницији посебно ако је у претходне четири године правноснажно кажњавани за прекршаје из области безбедности јавног саобраћаја или Закона о оружју и муницији и Закона о јавном реда и миру.

Прекршајни суд је обавезан да орган старатељства надлежан према пребивалишту малолетника обавести о изреченој васпитној мери или казни малолетном учиниоцу прекршаја.

Треба напоменути да ако је малолетник учинио више прекшаја у стицају, суд ће при избору вапитних мера јединствено ценити све прекршаје и изрећи само једну меру. Ако суд за неки од прекршаја утврди казну а за друге

прекршаје васпитне мере , изрећи ће само казну. На наведени начин суд ће поступити ако се после изречене васпитне мере односно казне утврди да је малолетник пре или после њеног изрицања учинио прекршај. Дакле, ако је малолетник учинио више прекршаја не утврђују се васпитне мере за сваки прекршај већ се изриче једна васпитна мера.

Ако је малолетни учинилац прекршаја пре или у току прекршајног поступка постао пунолетан, примењиваће се одредбе о малолетницима, осим одредаба о васпитним мерама. Дакле, малолетнику који постао пунолетан суд неће моћи изрећи укор, посебне обавезе и мере појачаног надзора. Суд може изрећи казну, а такође може изрећи и опомену.

Ако је малолетник постао пунолетан после доношења одлуке којом је изречена васпитна мера, обуставља се извшење те мере.

Ако је због природе прекршаја то неопходно, заштитна мера се може изрећи малолетнику уз васпитну меру или казну. Овај став је новина, а условљен је чињеницом да старији малолетник са навршених 17 година живота стиче право на полагање возачког испита и добијање возачке дозволе, када као учесник у саобраћају може да буде оглашен одговорним за учињен са обраћајни прекршај за који су кумулативно уз казноу прописани казнени поени и заштитна мера забрана управљања моторним возилом. Ако је малолетник учинио неки прекршаја из области јавног реда и мира и при том користио неки предмет (нож, бејзбол палицу,...) изрећи ће се уз меру или казну и заштитна мера дузимања предмета прекршаја, јер је иста као обавезна прописана одредбама члана 20. Закона о јавном реду и миру.

Када су у питању царински прекршаји у пракси је постајала дилема да ли се према малолетнику може покренути прекршајни поступак за царински прекршај. Ова дилема решена је 2019. године када је сајту прекршајног Прекршајног апелационог суда објављено правно мишљење које гласи да малолетно лице може да одговара за царниске прекршаје.

9. ОСТАЛЕ ОДРЕДБЕ ЗАКОНА О ПРЕКРШАЈИМА КОЈКЕ СЕ ОДНОСЕ НА МАЛОЛЕТНИКЕ

Напоменули смо да се одредбе које се односе на малолетнике у Закону о прекрашајима су садржане су у материјалноправним одредбама и глави VI која је насловљена под насловом „Одредбе о малолетницима“, члан 71. до члана 83. и процесноправним одредбама у глави XXXIII који је насловљен као „Поступак према малолетницима члан 291. до члана 300.

Међутим Закон о прекршајима осим напред наведених одредби које регулишу поступак према малолетницима, регулише положај малолетнике и у следећим одредбама:

Замена новчане казне, казном затвора не може се одредити за новчане казне изречене према малолетницима (члан 41. став. 6 ЗОП).

Неплаћена новчана казна изречена према малолетнику принудно ће се наплатити на имовини малотника, његовог родитеља или другог лица задуженог да се о њему стара (члан 41. став 7 ЗОП).

Заштитне мере вршења одређених делатности и јавно објављивање пресуде не могу изрећи малотнику (члан 52. став 3 ЗОП).

Мера задржавања се може изрећи малотетнику само наредбом суда (члан.190 став 5 ЗОП).

Прекршајни налог не може се издати малолетнику (члан 168. став 4 ЗОП).

Малолетно лице које с обзиром на узраст и душевну развијеност није способно да схвати значај права да не мора сведочити, не мора се салушати као сведок, осим ако окривљени то сам захтева (члан. 211. ЗОП).

Малолетно лице који није навршило четрнаест година а које се салушава као сведок не сме суочити са окривљеним и другим сведоцима (члан 215. став 4 ЗОП).

Малолетно лице старије од четранест година које се саслушава као сведок не може се суочити са окривљеним и другим сведоцима уколико је услед природе прекршаја, последица и других околности ово лице посебно осетљиво или се налази и посебно тешком душевном стању(члан 215. став 5. ЗОП).

Одрицање малолетника од права на жалбу нема правно дејство (члан 261. став 3 ЗОП).

10. ЗАКЉУЧАК

Циљ вођења прекршајног поступка према малолетнику јесте његово преваспитавање, а не кажњавање, затим да се изврши надзор над малолетницима, како би се сврха самог поступка остварила првенствено путем изрицања васпитних мера, а да је изрицање новчане казне и казне затвора само изузетак и само онда када је то једини начин да се изврши утицај на малолетника да се клони деликвентног понашања. Изрицање посебних санкција имају за циљ да се утиче на васпитање малолетника и њихову реинтеграцију у друштву.

Закон о прекршајима прописује одређене норме за вођење поступка према малолетницима, са одређеним недостацима, због чега су у примени и одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Међутим, неопходно је разграничити ова два закона, јер Закон о прекршајима садржи материјално-правне норме које се односе на малолетнике, (на пример дејство пунолетности), које садржи и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, али које се међусобно разликују, па се поставља питање које одредбе применити у прекршајном поступку према малолетницима. Ради уједначавања судске праксе и једнаког поступања, неопходно је да се измени

нормативни оквир како би се уважиле специфичности како прекршајног поступка, тако и прекршајног поступка према малолетницима и увела јасна процесна правила и надлежност. Дакле, требало би системски уредити област малолетника у прекршајном поступку у предстојећим изменама Закона о прекршајима и Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

Литература

Закон о безбедности саобраћаја на путевима („Сл.гласник РС“бр.41/09...23/19),
Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени Гласник РС, бр. 85/2005,
Закон о прекршајима, Службени гласник РС, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - одлука УС, 91/2019, 91/2019,
Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, Службени лист СФРЈ - Међународни уговори, бр. 15/90, Службени лист СРЈ - Међународни уговори, бр. 4/96, 2/97,
Пекиншка правила 1985.године,
Породични закон, Службени гласник РС, бр.18/2005, 72/2011 – др. закон, 6/2015,
Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006, 115/2021,
Шкулић М. Специфичности поступања са малолетницима у прекршајном поступку,

CHILDREN AND JUVENILES AS SUBJECTS IN MINORITY PROCEEDINGS

Gorica Sekulić

Leonida Popović

Abstract: *As the number of juveniles who commit misdemeanors increases from year to year, it is necessary to find a mechanism, or rather a way, to reduce this number in the coming period, which can be done through well-designed cooperation between the family, the environment, and the competent authorities (social protection system, police, health, education, and courts). When it comes to juveniles, special attention must be paid to the social conditions and causes that operate in the adolescent period and which, along with the influence of other negative factors, can lead to delinquent behavior. The abstract discusses the concept of "child", the concept of "juvenile", the responsibility of juveniles, and the procedure for juveniles.*

Keywords*: misdemeanor, child, minors, parents, responsibility, educational measures*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.91-053.6(082)

МЕЂУНАРОДНА научно - стручна конференција „Дјеца и малољетници у казненом праву“ (16 ; 2025 ; Бања Лука)
Zbornik radova : sa 16. međunarodne naučno-stručne konferencije „Djeca i maloljetnici u kaznenom pravu“, Banja Luka 24-25. aprila 2025. godine / [glavni i odgovorni urednik Miodrag N. Simović]. - Banja Luka : Ministarstvo pravde Republike Srpske : Istraživački centar : Javna ustanova Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj ; Beograd : Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 2025 (Laktaši : Grafomark). - 524 стр. ; 25 cm. - (Зборник радова, ISSN 2831-0144 ; год. 16 ; бр. 16)

Текст ћир. и лат. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-99976-800-8-2 (Истраживачки центар)

COBISS.RS-ID 142386945

ISBN 978-99976-800-2-0